Mioara Avram

PROBLEME ALE EXPRIMĂRII CORECTE

EDITURA ACADEMIEI
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

PROBLEME ALE EXPRIMĂRII CORECTE

CUPRINS

IV. PUNCTUAȚIE

V. VOCABULAR

VI. FORMAREA CUVINTELOR

VII. FRAZEOLOGIE

CUVÎNT ÎNAINTE

Volumul de față grupează, în secțiuni tematice, contribuții referitoare la cultivarea limbii române publicate de autoare, între 1954 și 1986, în diverse periodice de specialitate sau de un profil cultural variat. Scrise la date diferite și pentru cititori de niveluri diferite, aceste contribuții — reproduse cu modificări minime, de ordin tehnic — se armonizează prin orientarea comună spre corectarea unor abateri de exprimare și spre popularizarea normelor limbii literare actuale.

Prima secțiune este consacrată exclusiv unor probleme generale de cultivare a limbii, între care relația acestei acțiuni cu unitatea limbii noastre naționale și cu educația sau lămurirea unor concepte legate de normă. Aproape toate celelalte secțiuni se deschid cu o expunere de ansamblu asupra problemelor de cultivare a limbii în domeniul respectiv, după care urmează, de obicei, contribuții concrete în legătură cu anumite aspecte. Necuprinzînd nici măcar toate contribuțiile autoarei în direcția cultivării limbii, volumul este departe de a epuiza problemele exprimării corecte. Mai mult, cu excepția expunerilor cu caracter general asupra unui domeniu, contribuțiile selectate nu vizează neapărat cele mai grave sau cele mai frecvente abateri, care sînt înregistrate și criticate în manuale elementare, ci se opresc, de cele mai multe ori, la unele aspecte mai puțin cunoscute sau cu interpretări controversate, în care autoarea aduce observații sau argumente personale.

Gradul de originalitate și de aprofundare a discuției diferă de la un titlu la altul, în funcție de destinația lor inițială, care explică și absența referințelor bibliografice în cîteva articole. De asemenea, diferă într-o oarecare măsură însăși ponderea orientării spre cultivarea limbii, întrucît unele contribuții — mai ales dintre cele de gramatică — au și un caracter descriptiv-teoretic.

Secțiunea de gramatică a acestui volum — cea mai bogată dintre toate — trebuie considerată, de altfel, o completare a lucrării *Gramatica pentru toți*, apărută tot la Editura Academiei, în 1986. Cititorul poate găsi aici discuția mai amplă — de regulă, cu citate și cu indicații bibliografice — a unor probleme și justificarea recomandărilor formulate poate prea succint în cartea menționată.

Unele contribuții privitoare la probleme de ortografie, de ortoepie și de morfologie oferă și fundamentarea unor norme acceptate între timp în lucrările normative *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române* (1982) și *Îndreptar ortografic, ortoepic și de punctuație* (ediția a IV-a, 1983).

Deşi unele titluri par să restrîngă abordarea problemelor la învăţămînt şi, implicit, cercul beneficiarilor la oamenii şcolii, volumul se adresează unui public mult mai larg de cititori: tuturor celor interesaţi de însuşirea conştientă a normelor de exprimare corectă şi de cunoaşterea problemelor limbii române în etapa actuală a istoriei ei. Dacă lectura volumului va contribui la creşterea acestui interes — tradiţional în cultura românească — sau măcar la întreţinerea lui, strădaniile autoarei şi iniţiativa Editurii Academiei îşi vor fi atins scopul.

UNITATEA LIMBII NOASTRE NAŢIONALE ŞI PROBLEMELE CULTIVĂRII LIMBII

S-a remarcat de multă vreme — şi nu numai de specialişti — unitatea limbii române în sensul absenţei unor deosebiri dialectale de natură să împiedice înţelegerea reciprocă între vorbitorii ei din diverse regiuni. Desigur, unitatea aceasta e numai „relativ mare“ [1] şi ea a fost subliniată în special în comparaţie cu situaţia altor limbi europene şi în primul rînd a altor limbi romanice. Limba română prezintă varietăţi regionale, care, cu diverse modificări de detaliu, au existat în tot cursul istoriei limbii, dar important este că aceste varietăţi — numite graiuri, subdialecte sau chiar dialecte — sînt de o „surprinzătoare omogenitate“ [2].

Unitatea teritorială a limbii române surprinde cu atît mai mult cu cît se ştie că vorbitorii ei au aparţinut timp îndelungat la organizaţii statale diferite. Graniţele politice nu au coincis însă niciodată cu cele lingvistice şi cea mai bună dovadă în acest sens este faptul că atît graiul muntean, cît şi cel moldovean — pentru a mă limita la două varietăţi general admise ale limbii române — au prelungiri considerabile dincolo de Carpaţi, în Transilvania. Această situaţie a favorizat apariţia timpurie, încă de la marii cărturari ai secolului al XVII-lea, a conştiinţei unităţii lingvistice şi etnice şi a conferit ulterior limbii un rol important în afirmarea unităţii naţionale [3].

Multă vreme unitatea limbii a fost nu numai teritorială, ci şi socială, boierii nedeosebindu-se de ţărani decît, cel mult, prin cîteva cuvinte legate de moda materială şi de viaţa de la curte. Distanţarea treptată a modului de viaţă al claselor stăpînitoare faţă de popor şi mai ales accesul la cultură al reprezentanţilor acestor clase a adîncit însă deosebirile lingvistice: în secolul al XIX-lea atît „tombaterele“, cît şi „bonjuriştii“ se deosebeau de popor, care, în schimb, folosea în linii mari limba vorbită cu secole în urmă, asigurînd astfel şi unitatea în timp a limbii române, demonstrată, de exemplu, cu asemănarea frapantă dintre limba boierului Ion Neculce şi limba ţăranilor lui Creangă şi Sadoveanu. Cu exagerare, desigur, s-a putut afirma că în secolul al XIX-lea, în urma modernizării limbii literare, se ajunsese ca felul de a vorbi şi, mai ales, de a scrie al oamenilor cu carte să fie „aproape de neîn-

---

[1] Vezi Sextil Puşcariu, *Limba română*, vol. I. *Privire generală*, Bucureşti, 1940, p. 217. J. Boutière, *Quelques observations sur les cartes lexicologiques de l'Atlas linguistique de la Roumanie*, în *Études romanes dédiées à Mario Roques*, Paris, 1946, p. 194, numeşte unitatea „cel puţin relativă“.

[2] Caracterizarea îi aparţine lui Karl Jaberg, *Der Rumänische Sprachatlas und die Struktur des dacorumänischen Sprachgebietes*, în „Vox Romanica“, V, 1940, p. 51 (în original: „die... merkwürdige Gleichartigkeit der Mundarten“). Recent, Octavian Nandris a prezentat „cette remarquable unité du roumain populaire“ în comparaţie cu situaţia din Romania occidentală: *Dialectologie roumaine et dialectologie romane: Agents de morcellement linguistique*, în „Travaux de linguistique et de littérature“, XIII, 1975, 1, p. 20—26.

[3] Vezi în acest sens remarca lui Eminescu: „cei ce erau unionişti în politică erau unionişti şi-n pronunţie“ (*Scrieri politice şi literare*, ediţie critică de Ion Scurtu, vol. I, 1905, p. 412).

ţeles“ [4] pentru majoritatea, analfabetă, a populaţiei. Deşi mai important era factorul cultural de diferenţiere, el se identifica cu cel social. Ceea ce deosebea limba oamenilor de rînd de limba păturilor culte, caracterizată în epoca modernă prin importul masiv de neologisme, era, dacă nu limitarea la fondul lexical tradiţional, în orice caz, numărul mic de neologisme întrebuinţate de ţărani sau caracterul lor corupt acolo unde începuseră să se folosească. Problema se pune în mod special în termenii deosebirii dintre ţărani şi orăşeni, deşi orăşenii erau departe de a fi omogeni; felul de a vorbi al muncitorilor nu se deosebea de obicei de vorbirea ţăranilor decît prin unii termeni tehnici legaţi de specificul muncii şi printr-un bagaj mai bogat de cuvinte şi expresii din terminologia social-politică.

Faţă de unitatea ei tradiţională, de structură, în etapa actuală limba română se caracterizează printr-o unitate din ce în ce mai mare atît pe plan teritorial, cît şi pe plan social [5]; pe ambele planuri unificarea sau, mai exact, întărirea unităţii lingvistice se face prin generalizarea limbii literare. Unificarea lingvistică pe plan teritorial înseamnă dispariţia treptată a graiurilor regionale. Pe plan social ea înseamnă apropierea între felul de a vorbi al diferitelor categorii de cetăţeni şi, în primul rînd, atenuarea deosebirilor dintre limbajul popular şi cel literar [6].

Este vorba aici de un proces de durată, care a început de mult şi care nu se va încheia foarte curînd. El cunoaşte însă în etapa actuală nu numai o accelerare evidentă a ritmului, ci şi forme noi de manifestare, adesea cu interesante aspecte dialectice.

Anumite condiţii de slăbire a diferenţelor regionale sub influenţa limbii literare se creaseră încă din societatea capitalistă în legătură cu diverşi factori politici, sociali şi chiar cu dezvoltarea tehnicii. Constituirea şi desăvîrşirea statului naţional unitar în cele două momente importante, 1859 şi 1918, cu administraţia de tip modern pe care o implică un asemenea stat, serviciul militar obligatoriu, mişcările de populaţie din timpul celor două războaie mondiale şi dezvoltarea căilor de comunicaţie au înlesnit contactele vorbitorilor cu concetăţeni din alte regiuni ale ţării, evidenţiind atît existenţa unor deosebiri lingvistice mai pregnante decît cele observate pînă atunci la vecini apropiaţi, cît şi posibilitatea evitării acestor deosebiri într-un mod de exprimare comun. Desigur că asemenea contacte directe între provincii diferite aveau loc de secole în forme de manifestare mai reduse, legate de oierit, de comerţ sau de munci sezoniere executate în deplasare de la domiciliul stabil (la exploatări forestiere, campanii agricole). În capitalism începe şi o oarecare influenţă a limbii literare asupra celei populare, influenţă exercitată prin şcoală, armată, justiţie şi într-o măsură neînsemnată prin presă. Această influenţă este însă limitată la puţini vorbitori, superficială şi lipsită de continuitate. Ea constă în preluarea unor elemente insuficient asimilate, adesea cu un caracter corupt fie în ce priveşte aspectul formal (fonetisme hipercorecte ca *pibrit* pentru *chibrit*, pronunţarea alterată a unor neologisme ca *otomobilă*, *bagabont*, etimologii populare de tipul *lăcrămaţie* pentru *reclamaţie*), fie în ce priveşte sensul (folosirea unor neologisme cu sens impropriu). Cît timp a fost redusă la asemenea rezultate, influenţa limbii literare asupra vorbirii populare

---

[4] Vezi Iorgu Iordan, *Bilingvism în domeniul romanic*, în SCL, XXIV, 1973, nr. 2, p. 134.

[5] În termeni legaţi de reprezentarea grafică, pe plan orizontal şi, respectiv, vertical.

[6] Vezi Iorgu Iordan, *Dezvoltarea limbii noastre naţionale în anii puterii populare*, în LR, X, 1961, nr. 4, p. 291.

nu numai că nu însemna un factor de adevărată unificare, dar deschidea chiar drumul unor diferenţieri între aspectul real şi cel denaturat al limbii literare.

După 23 August 1944 procesul de unificare lingvistică beneficiază de condiţii mult mai favorabile. Contactele între vorbitori din regiuni şi medii diferite se întăresc în noile condiţii sociale legate de procesul apropierii dintre sat şi oraş, de omogenizarea societăţii şi de ştergerea treptată a deosebirilor dintre munca fizică şi cea intelectuală. În mod direct influenţa limbii literare este legată de vasta acţiune de culturalizare realizată prin lichidarea analfabetismului, generalizarea şi extinderea învăţămîntului, ca şi prin dezvoltarea unei vieţi culturale în satele noastre, alături de contribuţia masivă adusă de radioficare, cinematograf şi televiziune. În aceste condiţii contactul cu limba literară nu mai presupune neapărat deplasarea de la sat la oraş. El presupune însă, de obicei, ieşirea din graniţele propriei gospodării şi familii: participarea la o activitate de producţie colectivă şi la viaţa politică, în care instructajele şi cursurile de tot felul au un rol important. Omul nou care se formează în etapa actuală de dezvoltare a societăţii româneşti îşi înnoieşte şi modul de exprimare legat de progresele sale culturale, ştiut fiind că — în formularea lui Eminescu — „limba e un criteriu al culturii" [7], iar ridicarea nivelului de cultură al întregului popor constituie o parte inseparabilă din opera de construire a societăţii noastre noi.

Etapa actuală se deosebeşte de deceniile anterioare în ce priveşte raza de acţiune a influenţei limbii literare şi modul ei de exercitare. Se constată mai întîi, extinderea acestei influenţe, tinzînd spre generalizare teritorială (la nivelul întregii ţări) în strînsă legătură cu politica de dezvoltare economică echilibrată şi armonioasă a tuturor provinciilor şi spre cuprinderea majorităţii, dacă nu a totalităţii, membrilor societăţii [8]; influenţa limbii literare reprezintă acum un fenomen permanent şi colectiv, care oferă toate condiţiile pentru ca achiziţiile lingvistice noi să se fixeze fără erori, iar anumite abateri iniţiale să se corecteze progresiv [9]. În sfîrşit, influenţa limbii literare nu se mai exercită la ţară exclusiv prin intermediari semiculţi (limbajul periferic al oraşului) [10], ci direct, prin mijloacele de informare modernă; trebuie să se ţină seama aici şi de creşterea numărului de intelectuali cu pregătire superioară — profesori, medici, ingineri agronomi — la sate. În acest cadru este firesc să nu se preia din limba literară numai cuvinte concrete, numai termeni la modă, ci şi cuvinte abstracte, legate de cultură, care au permis să se vorbească de o „intelectualizare a lexicului" [11] în limbajul popular actual. Dacă deosebirile cantitative în ce priveşte pătrunderea elementelor culte în limbajul popular sînt explicabile direct prin transformările şi prin necesităţile economico-sociale, deosebirile calitative sînt rezultatul condiţiilor noi de acţiune a limbii literare, bazată acum pe culturalizare.

La unificarea lingvistică pe plan social trebuie avut în vedere şi procesul de ştergere treptată a deosebirilor lingvistice dintre sexe şi generaţii.

---

[7] Ediţia citată, p. 12.

[8] Vezi Ion Ionică, Paul Lăzărescu, Magdalena Vulpe, *Cu privire la raporturile dintre limba literară şi graiuri*, în FD, VIII, 1973, p. 20.

[9] Ion Ionică, *Elemente recente în lexicul graiului de pe Valea Bistriţei (Bicaz)*, în LR, XV, 1966, nr. 3, p. 278, precizează că „în mare măsură neologismele înregistrate nu sînt apariţii întîmplătoare la indivizi izolaţi, ci cuvinte care încep să fie folosite de toţi vorbitorii"; acelaşi autor relevă fenomenul de corectare progresivă sub acţiunea permanentă a limbii literare (p. 279).

[10] Vezi I. Coteanu, *Aspecte ale limbajului popular actual*, în LR, XII, 1963, nr. 1, p. 63.

[11] *Ibidem*, p. 62—67.

De la Cantemir încoace se știe că graiul femeilor de la țară este mai conservator decît al bărbaților și diverse observații ulterioare n-au făcut decît să confirme această situație [12]. În prima jumătate a secolului nostru dialectologii au cules cu predilecție de la femei material în diversele anchete pe teren tocmai pentru că femeile ofereau de obicei un grai local neinfluențat de limba comună. Firește că problema privea în ultimă instanță condiția economico-socială deosebită a celor două sexe: bărbatul ieșit în lume și femeia cu orizontul limitat la satul natal și la gospodăria sa individuală. În măsura în care femeia nu a mai rămas în afara vieții publice, beneficiind de egalitatea care i se garantează în toate domeniile de activitate, modul ei de exprimare a ajuns în general la același nivel cu exprimarea bărbaților. Felul de a vorbi al unei femei — ca și al unui bărbat, de altfel — depinde astăzi de faptul dacă ea este sau nu încadrată în producție sau într-o activitate obștească oarecare și de calificarea dobîndită. Mai mult, o femeie activă pe teren social-economic și cu răspunderi de conducere — președintă de cooperativă agricolă de producție, primar, deputat etc. — își perfecționează exprimarea într-un grad mai înalt decît un bărbat care, dintr-un motiv sau altul, vine mai puțin în contact cu forurile administrative și culturale. De aceea dialectologii de astăzi care se grăbesc să mai înregistreze forme vechi ale graiurilor regionale știu că nu le mai pot găsi la orice săteancă, ci numai la femeile bătrîne, care adesea n-au trecut nici prin școală și, în orice caz, n-au mai putut intra integral, din cauza vîrstei, în procesul de transformare socială a condiției femeii în noua societate.

Din cele spuse rezultă implicit că diferențierea pe generații se menține într-o măsură mai mare decît diferențierea pe sexe [13], dar este și ea în descreștere (la țară, în special la bărbați). E interesant de menționat faptul că majoritatea vorbitorilor sînt conștienți de existența deosebirilor dintre vorbirea celor bătrîni și a celor tineri atît la țară, cît și la oraș. În ce privește receptarea limbii literare, s-a făcut observația că la generațiile vîrstnice se întîlnesc în formă alterată neologismele însușite de mai multă vreme, alături de folosirea corectă a neologismelor deprinse în anii din urmă (de exemplu *dinamet* — pentru *dinamită* — , dar *magnetofon* în vorbirea aceleiași persoane[14]) și, de asemenea, că fonetismele regionale se mențin la cuvintele vechi învățate din copilărie, dar nu mai intervin la termenii preluați din limba literară (de exemplu, unul și același vorbitor — moldovean — pronunță *sîngur*, dar *sigur*, *sincer*; *zîc*, dar *uzină* etc.) [15].

Într-o anumită măsură, o unificare deplină pe generații nu se poate realiza, deoarece limba se înnoiește continuu și e în firea lucrurilor ca tinerii să fie mai atrași de inovații și în exprimare. Trebuie distinse însă diferențele superficiale normale — de ordin lexical și mai ales stilistic, în preferința pentru anumite cuvinte și expresii — de unele deosebiri mai profunde privind sistemul fonetic și morfologic. Unele diferențe dintre limbajul tinerilor și limba celor mai în vîrstă sînt legate și de schimbările petrecute în concepția

---

[12] Vezi S. Pușcariu, *lucr. cit.*, p. 347.

[13] Vezi B. Cazacu, *Studii de dialectologie română*, București, 1966, p. 120; Gheorghe Pop, *Elemente neologice în graiul maramureșean*, Cluj, 1971, p. 30.

[14] Vezi I. Coteanu, *art. cit.*, p. 64.

[15] Vezi Al. Graur, *Evoluția limbii române. Privire sintetică*, București, 1963, p. 57; Iorgu Iordan, *art. cit.* din SCL, XXIV, 1973, nr. 2, p. 132. Această constatare intră oarecum în contradicție cu cea referitoare la faptul că prefacerea pronunțării regionale sub influența limbii literare începe cu cuvinte din fondul principal, comune limbii naționale și graiurilor (vezi Al. Graur, *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române*, București, 1954, p. 163; B. Cazacu, *lucr. cit.*, p. 110—112).

despre viaţă; în această ordine de idei se poate cita locul ocupat în vorbirea tinerilor de astăzi de expresiile şi sensurile figurate ale unor cuvinte legate de sport, în opoziţie cu expresiile provenite din terminologia jocurilor de noroc pe care le folosesc unii vorbitori mai înaintaţi în vîrstă (vezi *a dribla*, *a fenta* sau *a face cuiva o fentă* faţă de *a trage o cacealma* din vocabularul jucătorilor de cărţi, respectiv *a face mat* sau *cnocaut* faţă de *a face marţ* din terminologia jocului de table).

Într-o primă etapă a procesului de influenţă a limbii literare, unificarea lingvistică pe scară naţională a avut ca efect o diferenţiere pe sexe, generaţii şi sectoare de activitate în rîndul vorbitorilor diverselor graiuri. Influenţa limbii literare s-a făcut simţită la ţară în primul rînd la bărbaţi (situaţie explicabilă mai ales prin serviciul militar) şi, dintre aceştia, mai mult la tineri decît la bătrîni, în timp ce femeile au fost atinse mai tîrziu şi în mai mică măsură de această influenţă. În felul acesta trebuie înţeleasă afirmaţia unor cercetători, valabilă numai pentru o anumită etapă, că influenţa limbii literare este un factor de „tulburare" sau de „dezagregare" [16] a unităţii lingvistice a graiului. Slăbirea unităţii interne locale pregăteşte însă terenul pentru unificarea ulterioară la nivelul întregii ţări.

Unificarea lingvistică pe plan teritorial, care va duce, în ultimă instanţă, la dispariţia graiurilor, se realizează prin eliminarea treptată a deosebirilor dintre graiul local şi limba literară, trecînd prin faza întrebuinţării paralele, de către unul şi acelaşi vorbitor, a celor două sisteme lingvistice [17]. Acţiunea nivelatoare a limbii literare se exercită în mod inegal în diversele compartimente ale limbii: ca totdeauna, vocabularul este cel mai deschis la influenţe; în cazul în care împrumuturile literare aveau echivalente locale, după o etapă de coexistenţă, se ajunge de obicei la înlocuirea termenului regional prin cel general (de exemplu, la înlocuirea lui *mai* cu *ficat*, a lui *omăt* sau *nea* cu *zăpadă* etc.) [18]. Sistemul fonetic şi structura gramaticală sînt mai rezistente la influenţa limbii literare, conservînd mai bine unele particularităţi regionale (în special dintre cele comune mai multor graiuri) [19]. Ierarhia dintre aceste compartimente şi vocabular se concretizează în faptul că împrumuturile lexicale se integrează, într-o primă fază, în sistemul local din punctul de vedere al fonetismului şi al flexiunii. Unificarea începe deci cu lexicul [20], graiul local dobîndind la început ceea ce s-a numit „o coloratură literară" [21]. Rezistenţa deprinderilor regionale fonetice şi gramaticale face ca oamenii instruiţi să vorbească adesea o limbă literară cu „coloratură dialectală" [22].

Unificarea lingvistică pe plan social este privită adesea unilateral, sub aspectul pătrunderii neologismelor în vorbirea ţăranilor [23]. Aceasta este, într-adevăr, noutatea cea mai frapantă în procesul apropierii dintre limbajul popular şi cel cult, dar nu singura. În aceeaşi direcţie trebuie adăugată prelua-

---

[16] B. Cazacu, *lucr. cit.*, p. 93; Gh. Pop, *lucr. cit.*, p. 15.
[17] Fenomen care a fost numit şi „bilingvism intern": Iorgu Iordan, *loc. cit.*, p. 133.
[18] Vezi B. Cazacu, *lucr. cit.*, p. 38.
[19] *Ibidem*, p. 37.
[20] Fără a se reduce la lexic, respectiv la pătrunderea neologismelor în graiuri, cum pare a susţine C. Otobîcu în pledoaria sa pentru vitalitatea graiurilor: vezi *La „disparition" des patois roumains*, în RRL, XX, 1975, nr. 5, p. 559—560.
[21] Vezi B. Cazacu, *lucr. cit.*, p. 40.
[22] Emil Petrovici, *Unele tendinţe fonetice ale limbii române actuale*, în CL, VI, 1961, nr. 2, p. 329—332; Iorgu Iordan, *loc. cit.*, p. 132.
[23] Acestei probleme i-au fost consacrate în ultimii 15 ani diverse studii speciale; vezi Victorela Neagoe, *Aspecte ale pătrunderii neologismelor în vorbirea populară actuală*, în LL, 1974, nr. 3, p. 461, nota 2.

rea unor elemente culte din domeniul sintaxei (fraze mai complicate, elemente conjuncționale specializate, construcția reflexivă a impersonalului etc.). Mai important este însă să se sublinieze cealaltă latură a fenomenului: preluarea continuă de către limba literară a unor cuvinte, expresii și construcții populare [24] (și chiar regionale [25]), fenomen deosebit de frecvent în literatura artistică, unde elementele populare au o funcție stilistică bine determinată; el se manifestă însă și în vorbirea familiară a intelectualilor, în stilul publicistic și chiar în unele domenii ale stilului tehnico-științific.

Caracteristica etapei actuale de dezvoltare a limbii noastre este înlocuirea celor două tipuri de opoziții legate de apartenența teritorială și socială (dintre regional și comun pe de o parte, rustic și urban pe de alta) cu o opoziție unică, între limbajul oamenilor cultivați și limbajul celor lipsiți de cultură sau mai puțin cultivați; cum cultura însăși prezintă o infinitate de grade în ce privește extensiunea și profunzimea, este evident că și consecințele ei lingvistice pot fi diferite. În același timp asistăm la transpunerea pe plan stilistic a tradiționalelor opoziții în care intervin factorul regional și cel social: nu interesează în primul rînd exploatarea lor cu intenție în literatura artistică, ci mai curînd faptul că elementele regionale colorează limbajul familiar al multor vorbitori, iar cele sociale stilul funcțional legat de apartenența la anumite sectoare de activitate.

În felul acesta, unitatea limbii noastre naționale continuă să se manifeste în varietate și bogăție. Influențele reciproce dintre limba literară și graiurile regionale au, printre altele, ca efect îmbogățirea lexicului — de ambele părți — cu serii sinonimice ai căror membri capătă treptat fie nuanțe de sens, fie valori stilistice speciale. Un domeniu vast de manifestare a bogăției și varietății limbii actuale îl constituie limbajele tehnico-științifice, despre care s-ar putea crede că prin vocabularul de strictă specialitate vin în contradicție cu tendința generală de unitate lingvistică. În această privință e de observat, mai întîi, că unificarea s-a făcut simțită și în cadrul terminologiei tehnice, față de perioadele anterioare, în care se constată deosebiri relativ mari între diferite întreprinderi sau zone industriale, prin standardizarea denumirilor în sensul recomandării unui singur termen atît în aceeași ramură de activitate, cît și în domeniile tehnice înrudite care operează cu aceleași noțiuni. Pe de altă parte, în ciuda specializării inerente, terminologia tehnică își lărgește adesea sfera de întrebuințare în legătură cu domeniile interdisciplinare; mai mult, ea iradiază în limba comună, căreia îi furnizează, mai ales prin intermediul stilului publicistic și al limbajului familiar, diverse imagini și expresii. Toate acestea dovedesc că terminologia tehnică se integrează și ea în procesul de întărire a unității limbii naționale.

Rezultatele acțiunii nivelatoare a limbii literare nu sînt însă și nu pot fi pretutindeni aceleași, ci prezintă grade diferite, depinzînd nu numai de unele diferențe existente încă în dezvoltarea social-economică a anumitor regiuni, ci și de factori psihici (receptivitatea și capacitatea de adaptare diferită a vorbitorilor) și de factori lingvistici (rezistența diferită a graiurilor regionale). Rezistența diferită a graiurilor este o realitate indiscutabilă. Fenomenul este privit de toți cercetătorii în funcție de gradul apropierii organice de limba literară, dar părerile sînt împărțite, din păcate fără a fi sprijinite pe studii speciale: după unii cercetători graiurile care seamănă mai mult cu limba

---

[24] Vezi Iorgu Iordan, *Dezvoltarea...*, p. 291.

[25] Vezi I. Coteanu, *Româna literară și problemele ei principale*, București, 1961, p. 93—94; Iorgu Iordan, *Bilingvism...*, p. 133; Lucreția Mareș, *Cuvinte regionale în locuțiuni și expresii literare*, în LR, XXII, 1973, nr. 2, p. 149—154.

literară sînt asimilate mai greu de aceasta [26], după alţii tocmai dimpotrivă [27]; argumente izolate se pot cita în favoarea ambelor teze [28], pe care, de altfel, autorii le-au considerat atît de evidente, încît de obicei nu le-au susţinut cu exemple. În orice caz, încă departe de a putea fi socotite dispărute, graiurile regionale româneşti sînt în curs de unificare [29].

Ar fi neindicat să exagerăm aprecierile referitoare la corectitudinea folosirii elementelor noi în vorbirea maselor [30], în comparaţie cu deceniile anterioare. Nu e nevoie de nici un fel de exagerare optimistă, întrucît realitatea vorbeşte de la sine. În avalanşa de elemente culte însuşite recent, desigur că se mai întîlnesc destul de multe greşeli din punctul de vedere al limbii literare, dar importante sînt aici, pe de o parte, proporţia şi, pe de alta, perfecţionarea continuă.

Fenomenele obiective la care m-am referit pînă acum sînt de natură să arate că în etapa actuală de dezvoltare a limbii naţionale, cu ritmul rapid de generalizare a limbii literare, apare în mod acut necesitatea acţiunii de normare a limbii. Această acţiune capătă o însemnătate deosebită şi implică răspunderea oamenilor de cultură nu numai pentru că nu ne poate fi indiferentă calitatea faptelor de limbă care se impun vertiginos în rîndul maselor, ci şi pentru că masele înseşi o reclamă, avînd conştiinţa nevoii de corectitudine. Se ştie că interesul pentru problemele limbii este neobişnuit de mare în ţara noastră, vorbitorii nespecialişti arătîndu-se preocupaţi de originea cuvintelor şi a expresiilor, de explicarea unor construcţii etc. Interesul special pentru corectitudinea exprimării este în strînsă legătură cu unitatea limbii noastre, cu deosebirile relativ mici dintre graiuri şi dintre acestea şi limba literară, pentru că numai între elemente structural apropiate se poate pune problema unei opţiuni calitative. Creşterea evidentă, în etapa actuală, a acestui interes, care e mai mult decît o simplă curiozitate din partea vorbitorilor, poate fi considerată, după părerea mea, o formă de participare conştientă a maselor populare la viaţa publică. Larga dezbatere găzduită în coloanele ziarului „Scînteia“ cu tema „Cum vorbim, cum scriem româneşte?“ şi ecoul pe care l-a avut ea vorbesc de la sine în acest sens.

Este un paradox faptul că, în legătură cu limba română, al cărei caracter unitar e general recunoscut, s-a putut afirma că are limba literară cea mai puţin normată dintre limbile romanice [31]. Oricît exagerare ar conţine această

---

[26] Vezi I. Coteanu, *Româna literară*..., p. 15–16; Iorgu Iordan, *Bilingvism*... p. 133.

[27] Vezi Al. Graur, *Evoluţia*..., p. 56; Ion Ionică, Paul Lăzărescu, Magdalena Vulpe, *art. cit.*, p. 20.

[28] Vezi, în legătură cu acceptarea normelor literare unice în perioada 1836–1881, Ion Gheţie, *Baza dialectală a românei literare*, Bucureşti, 1975, p. 546, care explică unele întîrzieri manifestate de munteni prin apropierea dintre graiul muntean şi „noua koiné“, iar rezistenţa prelungită a moldovenilor prin faptul că în acest caz deosebirile erau numeroase.

[29] Vezi Gh. Pop, *lucr. cit.*, p. 30. Părerea contrară la C. Otobîcu, *art. cit.*, care consideră că „nul danger ne semble menacer les patois, qui gardent leur caractère régional et demeurent dans leur cadre social“ (p. 560).

[30] Tendinţe manifestate în unele lucrări: vezi recenzia lui Stelian Dumistrăcel la Gh. Pop, *lucr. cit.*, în LR, XXII, 1973, nr. 1, p. 75.

[31] Afirmaţia aparţine lui Alf Lombard, *La lengua litteraria romanza meno fissata: il rumeno*, în *VIII Congresso internazionale di studi romanzi* (*Firenze, 3–8 Aprile 1956*). *Atti*, Florenza [1959], II, 1, p. 284. Pentru o observaţie în acelaşi sens, vezi şi Sextil Puşcariu, *Rostiri şi forme şovăitoare*, în „Revista Fundaţiilor“ II, 1936, nr. 9, p. 566–582 (reprodus acum în volumul *Cercetări şi studii*, Bucureşti, 1974, p. 404–415).

afirmaţie, este adevărat că tocmai lipsa unor deosebiri profunde între diversele varietăţi ale limbii a permis înglobarea, sau cel puţin tolerarea, în limba literară a mai multor variante de pronunţare, flexiune etc. Dacă pentru limba literaturii artistice şi mai ales a poeziei această supleţe a normelor poate prezenta un avantaj [32], celelalte domenii ale limbii literare au nevoie de norme ferme.

Lingviştii români au elaborat în ultimii 25 de ani instrumentele fundamentale pentru precizarea normelor exprimării corecte: *Gramatica limbii române* — cunoscută sub numele de *Gramatica* Academiei — , *Îndreptarul ortografic, ortoepic şi de punctuaţie*, dicţionare explicative; ei se preocupă în continuare de asemenea lucrări, mereu perfectibile şi susceptibile de a fi completate cu noi aspecte. Esenţialul constă însă în felul cum se aplică normele în practică, începînd cu modelele de limbă oferite, aşa-zicînd, oficial de şcoală, de diversele publicaţii sau emisiuni de radio şi televiziune. Acţiunea de cultivare a limbii — cu vechi tradiţii în cultura noastră — cunoaşte o mare dezvoltare în etapa actuală, iar în ultimii ani a căpătat şi o formă instituţională prin crearea, în 1971, pe lîngă Prezidiul Academiei Republicii Socialiste România, a Comisiei pentru Cultivarea Limbii Române, al cărei rol nu se limitează la recomandarea unor norme, ci este şi acela de a urmări însuşirea şi aplicarea lor.

Normele unitare ale limbii literare — şi sfera acţiunii de cultivare a limbii — nu se reduc la ortografie, adică la scriere, aşa cum îşi închipuie unii. Ortografia este un element de bază al acestor norme, dar numai un sector al lor, poate cel mai uşor de acceptat datorită caracterului în bună parte convenţional. Respectarea unei ortografii unice, oficiale pune ordine în limba scrisă şi reprezintă un factor important de unificare a acestui aspect al limbii [33]; scrierea poate ascunde însă diferenţe importante în ce priveşte pronunţarea (e suficient să ne gîndim la accent sau la alte fenomene fonetice care nu se notează în sistemul nostru ortografic), creînd deci iluzia unei unităţi inexistente în realitate. Iată de ce însuşirea unei pronunţări literare şi generalizarea pronunţării unitare constituie o fază superioară însuşirii scrierii corecte; această problemă reclamă o deosebită atenţie în etapa actuală, în care formele de manifestare a aspectului vorbit al limbii literare s-au înmulţit faţă de trecut datorită emisiunilor de radio şi televiziune, cinematografului sonor, conferinţelor etc. [34]. Alte sectoare importante ale acţiunii de cultivare a limbii sînt legate de gramatică (grija pentru folosirea unor forme flexionare şi construcţii sintactice corecte) şi de vocabular (grija pentru proprietatea termenilor, pentru evitarea confuziilor între paronime, pentru plasarea adecvată în context a sinonimelor etc.).

În general, lupta împotriva a ceea ce s-a numit „poluare lingvistică" [35] trebuie dusă pe mai multe planuri: împotriva unor elemente semiculte, împotriva abuzului de împrumuturi savante introduse din preţiozitate şi împotriva unor elemente fals populare. De obicei se urmăreşte numai una dintre aceste laturi, criticîndu-se mai mult greşelile de formă şi de conţinut care se observă în folosirea termenilor culţi, neologici. Dacă avem în vedere însă limba literară în ansamblul ei şi unitatea dintre sursa ei populară şi cea cultă,

---

[32] Vezi Sextil Puşcariu, *Limba română*, vol. al II-lea, *Rostirea*, Bucureşti, 1959, p. 65, 230—231.

[33] De altfel limba scrisă a fost multă vreme confundată cu limba literară.

[34] Asupra acestei probleme a atras atenţia, în repetate rînduri, acad. Al. Graur.

[35] Vezi „România literară", VI, 1973, nr. 14, p. 8.

trebuie să combatem cu aceeași tărie greșelile pe care le fac unii intelectuali în ce privește sensul unor cuvinte de proveniență populară, ca *miriște* (confundat cu *pajiște*), *slovă* (folosit cu sensul de „cuvînt" în loc de „literă"), *estimp* (folosit cu sensul „în acest timp" în loc de „anul acesta") [36], sau accentuarea cuvîntului *bojdeucă* [37] etc., greșeli menite să descalifice pe un publicist sau conferențiar în ochii unor țărani în aceeași măsură ca deformarea unor neologisme într-un cerc de intelectuali. În fond, la ambele categorii de cuvinte se pune aceeași problemă pentru cei care se apropie de ele oarecum din afară: evitarea însușirii lor aproximative.

Normarea și unificarea lingvistică nu trebuie să însemne sărăcirea limbii, uniformizarea exprimării. Un obiectiv esențial al acțiunii de cultivare a limbii pe plan stilistic îl constituie lupta împotriva clișeelor preluate mecanic și repetate prea des și, mai ales, fără rost.

În general cultivarea limbii trebuie înțeleasă ca o datorie patriotică a fiecărui cetățean. Dacă subscriem la caracterizarea lui Eminescu, după care unitatea în limbă este „vechea noastră avere națională" [38], trebuie să acordăm limbii cel puțin aceeași grijă ca altor bunuri obștești. Ea are dreptul să i se aplice atît regimul unui instrument (de comunicare) activ, cît și acela al unui monument istoric.

*

În etapa actuală asistăm la întărirea pe baze noi a națiunii, la dezvoltarea pe baze superioare a unității naționale. În ce privește unitatea limbii naționale, întărirea ei pe baze noi, superioare, înseamnă întărire pe baza culturii, unificare prin însușirea limbii literare.

Sarcina lingviștilor este să pună la dispoziție instrumentele normative indispensabile pentru o unificare de calitate și să studieze cu obiectivitate diversele aspecte ale acestui proces istoric. Respectarea normelor unitare este însă o datorie a tuturor cetățenilor.

LR, XXV, 1976, nr. 4, p. 339—348, cu mențiunea „Articolul are la bază o comunicare prezentată la 24 mai 1973 în sesiunea științifică a Institutului de Științe Politice și de Studiere a Problemei Naționale". La p. 14 : Lista instrumentelor fundamentale pentru normele exprimării corecte trebuie completată acum cu *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române* (DOOM).

---

[36] Greșeală discutată de acad. Iorgu Iordan, „*Neaoșisme*", în LR, XIII, 1964, nr. 5, p. 464.

[37] În emisiunile de radio și televiziune se aude adesea accentuat *bojdeúcă* (4 silabe) în loc de *bojdéucă* (3 silabe); cf. și *copaucă* pronunțat *copaúcă* într-o emisiune de radio de la 15 mai 1975 (programul 2). În cadrul dezbaterii din „Scînteia", Florian Potra a relevat accentuarea greșită *țarína* a numelui cunoscutului dans popular *țárina* în filmul *Nunta de piatră*.

[38] Ediția citată, p. 330.

LIMBAJUL ȘI EDUCAȚIA

Raporturile dintre limbaj și educație pot fi privite din două puncte de vedere, după cum limbajul este obiect sau instrument al educației: se poate vorbi deci despre educația limbajului (a felului de exprimare) și despre rolul limbii în educație (folosirea limbii ca mijloc de educație) sau educația prin limbaj. Și într-un caz, și în altul, este vorba atît de educația altora, cît și de autoeducație. În contribuția de față îmi propun să mă opresc la un tip de raporturi în care se combină cele două amintite mai înainte, și anume la educația limbajului folosită ca mijloc de educație.

Ca reflectare a gîndirii și ca cel mai important instrument de comunicare între oameni, limba are un rol de seamă în toate componentele fenomenului educativ: în educația intelectuală, estetică, morală, cetățenească și patriotică.

Poate că cel mai cunoscut este rolul limbajului în educația intelectuală [1], în formarea și dezvoltarea capacității de gîndire și a bagajului de cunoștințe. Proprietatea termenilor în vocabular și organizarea adecvată a construcțiilor sintactice dovedesc o gîndire clară și asigură înțelegerea exactă a ideilor transmise. Nu degeaba se spune că cine gîndește clar se exprimă clar [2]. Desigur, fiecare om, fiecare membru al societății, știe să vorbească, poate comunica prin limbă din primii ani ai vieții, dar este evident că între diverșii vorbitori ai unei limbi există importante deosebiri de ordin cantitativ și calitativ în privința modului în care stăpînesc și practică limba maternă. Aceste deosebiri nu țin de vîrstă, de sex, de talente înnăscute, ci în primul rînd de educație. De la cea mai fragedă vîrstă este vizibilă deosebirea între felul cum se exprimă un copil de a cărui vorbire s-a ocupat cineva, în familie sau într-o instituție de învățămînt preșcolar, și altul care și-a însușit vorbirea pe apucate. Mai tîrziu, deosebirile sînt din ce în ce mai legate de gradul de instrucție. După cum spunea acum o sută de ani Eminescu, „limba, alegerea și cursivitatea expresiunii în expunerea vorbită sau scrisă, e un element esențial, ba chiar un criteriu al culturii“ [3]. Cultura lingvistică se face prin școală, și nu numai la orele consacrate limbii, ci prin toate disciplinele predate; la elevii din ciclul gimnazial, de exemplu, se produc adevărate salturi în dezvoltarea vocabularului, care crește într-un ritm extraordinar pe măsura abordării unor noi discipline (geografie, științele naturii, fizică etc.) [4]. Cultura lingvistică se face însă și înainte de școală, în familie, și se face în timpul întregii vieți prin

---

[1] Acest aspect este cel mai dezvoltat în volumul editat de Universitatea București — Laboratorul de Semiotică sub titlul *Educație și limbaj*, București, 1972.

[2] În formula, devenită clasică, a lui Boileau: „Ce qu on conçoit bien s'énonce clairement“. Arătînd că „educarea gîndirii trece neapărat prin educarea vorbirii“, Henri Wald susține că „Boileau trebuie răsturnat: cine vorbește bine gîndește bine!“ (*Vorbirea și educarea gîndirii*, în „Familia“, 1976, nr. 7 (131), p. 10).

[3] *Scrieri politice și literare*, ediție critică de Ion Scurtu, vol. I, 1905, p. 12.

[4] Vezi Ion Coteanu, *Reflecții privind dezvoltarea vocabularului elevilor*, în LL, 1976, II, p. 281—284.

lecturi, prin audierea de conferințe, emisiuni de radio și televiziune și în diversele aspecte ale practicii sociale. Orice om întîlnește mereu în vorbire sau în scris cuvinte și construcții noi, dar simplul contact cu acestea nu înseamnă însușirea lor. Îmbogățirea propriei exprimări presupune o înțelegere justă a elementului nou, atenție la forma și sensul cuvîntului, la condițiile exacte de întrebuințare.

Atît pentru îndrumarea limbajului copiilor — în familie și la școală —, cît și pentru dezvoltarea propriei exprimări în procesul permanent de autoeducație nu mi se par de prisos unele recomandări. Ele se reduc, în ultimă instanță, la evitarea superficialității, a însușirii aproximative a unor elemente lingvistice neasimilate cum trebuie. Orice vorbitor interesat de perfecționarea exprimării sale trebuie să-și creeze deprinderea de a nu folosi cuvinte cunoscute numai cu aproximație, cu sensuri „deduse" dintr-un context oarecare sau cu indiferent ce aspect formal în care au fost întîlnite, trebuie să se asigure deci de corectitudinea materialului lexical însușit. Părinții trebuie să-și deprindă copiii să pună întrebări și ei înșiși trebuie să se deprindă să răspundă la întrebările lor în legătură cu ce înseamnă un cuvînt sau altul, cum se spune corect etc. Nu este exclus ca întrebările copiilor să depășească la un moment dat nivelul de cunoștințe al părinților și chiar al învățătorilor. De aceea o recomandare valabilă pentru toate vîrstele este deprinderea de a apela la instrumentele normative: pentru corectitudinea formală la *Îndreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație*, iar pentru sensuri la un dicționar al limbii actuale, de tipul *Dicționarului limbii române moderne*, al *Micului dicționar enciclopedic* sau al recentului *Dicționar explicativ al limbii române*. Din păcate, nu avem încă diverse tipuri de dicționare, de proporții variate, pentru diferite categorii de vorbitori, dar înțelegerea unor cuvinte mai grele din texte literare sau științifice este ușurată adesea de explicații date de autor sau de traducător în note sau în glosarul de la sfîrșitul cărții; și în această privință e necesară deprinderea de a folosi acest aparat instructiv al lecturilor. Cîți dintre noi nu și-au însușit în copilărie termeni de geografie și de științele naturii din lectura cărților de aventuri, în frunte cu cele ale lui Jules Verne! Tocmai de aceea e regretabil că mulți cititori copii urmăresc numai aventura în sine și trec peste notele care explică ce înseamnă termeni ca *recif*, *savană* etc. În ce privește gramatica, dezvoltarea limbajului ca mijloc de educație intelectuală vizează, ca prim obiectiv, asigurarea corectitudinii unor enunțuri cu structură simplă, dar, treptat, și însușirea unor forme, categorii, elemente relaționale și construcții caracterizate printr-un conținut mai abstract și legate de o organizare complexă a enunțurilor (vezi forme verbale ca modul condițional și gerunziul, coordonarea conclusivă, subordonarea concesivă etc.). Pentru limbajul oral este necesară cultivarea dicțiunii, înțelegerea rolului pe care îl au intonația și accentul logic în reliefarea conținutului unei comunicări, iar pentru aspectul scris al limbajului este necesar să se înțeleagă rolul ortografiei și al punctuației în clarificarea unui enunț.

Rolul limbii în educația e s t e t i c ă este legat în primul rînd de funcția ei ca mijloc de expresie a literaturii artistice: cine nu percepe valorile lingvistice ale fenomenului literar nu este un adevărat cititor de literatură, ci un receptor numai al faptelor brute narate de autor. Există însă și o estetică a limbajului comun neliterar, și o educație estetică a limbajului oricărui vorbitor. Lăsînd la o parte aprecierile la adresa unor scriitori sau a unor oratori, în orice familie, în orice cerc de cunoscuți sînt oameni despre care se spune că vorbesc frumos, că e o plăcere să-i asculți, sau că scriu frumos și scrisorile lor sînt citite ca o operă de creație literară. Frumusețea limbajului înseamnă ceva

mai mult decît corectitudine: înseamnă bogăție și varietate, nuanțare și plasticitate, înseamnă folosirea resurselor stilistice ale limbii, folosirea cuvîntului potrivit la locul potrivit. Acțiunea de cultivare a limbii nu se reduce la asigurarea corectitudinii (fonetice [5] și grafice, lexicale, morfologice și sintactice), care este o primă treaptă indispensabilă, ci, într-o fază superioară, urmărește dezvoltarea unei exprimări alese, elegante, bogate și nuanțate [6]. Pentru latura sonoră a limbajului, purtătoarea valorilor estetice este dicțiunea, cultivată prin lectura expresivă.

În estetica limbajului un loc important ocupă sensurile figurate și expresiile idiomatice, care reprezintă imagini artistice ale limbii comune. În părerile asupra frumuseții unui cuvînt sau a unei expresii intră totdeauna o doză de subiectivism, fiecare vorbitor poate avea preferințele sale, legate și de împrejurări de natură afectivă, dar în aprecierea de ansamblu a exprimării cuiva există unele aspecte indiscutabile: exprimarea monotonă și plată, lipsită de culoare, repetițiile nejustificate și, mai ales, clișeele folosite mecanic, aproape ca ticuri verbale, nu pot plăcea nimănui, chiar dacă din punct de vedere lexical, gramatical și fonetic enunțul este corect.

În aprecierea calităților estetice ale exprimării se asociază uneori considerente care țin de componenta m o r a l ă (sau etică) a educației [7]. Participarea limbajului la procesul educației morale este evidentă din momentul în care copilul ia cunoștință de existența unor cuvinte decente și a altora indecente sau, în termeni care țin mai curînd de domeniul educației c i v i c e, permise și nepermise în societate. Însușirea — și folosirea — pronumelui de politețe este un pas important în realizarea aceleiași educații civice. Mai există, din păcate, unii care apreciază bogăția exprimării indiferent de calitatea elementelor constitutive, considerînd un merit lingvistic cunoașterea cuvintelor și expresiilor obscene, a înjurăturilor etc. Pare incredibil, dar am cunoscut pe vremuri un tată ofițer care se mîndrea cu inteligența și memoria fetiței lui de cinci ani pentru faptul că știa tot atîtea înjurături cît și plutonierul lui. Educația morală și civică a limbajului trebuie să ducă la deprinderea unei exprimări civilizate, la înlăturarea grosolăniilor de tot felul, care alcătuiesc adevărate acte de huliganism, chiar dacă este vorba numai de un huliganism verbal. Între elementele de limbă pe care avem interes să le stăvilim se includ nu numai cuvintele și expresiile propriu-zis obscene, ci și alte cuvinte și expresii, care, ca rămășițe ale unor stări din trecut, exprimă atitudini jignitoare față de femeie sau urme de șovinism față de reprezentanții altor popoare. Educația morală prin limbaj privește în mod special cuviința exprimării, dar nu numai atît. Însușirea limbii corecte și a ortografiei cu normele lor are un rol formativ în ce privește educarea spiritului de disciplină și de respect față de normele sociale.

Ca orice aspect al educației în general și al celei morale în particular, educația morală a limbajului trebuie făcută cu mult tact, pentru a nu fi sortită eșecului în termenii unui conflict între generații. Adulții trebuie să manifeste înțelegerea necesară față de unele inovații de tendință teribilistă

---

[5] Corectitudinea fonetică este ea însăși complexă, implicînd atît ortofonia (pronunțarea normală din punct de vedere fiziologic), cît și ortoepia (pronunțarea conformă cu normele limbii literare).

[6] Arta de a vorbi frumos constituie obiectul disciplinei clasice numite *retorică*. Pentru necesitatea ei în educația oricărui om cult vezi, de exemplu, Zoe Dumitrescu-Bușulenga, *Elogiul retoricii*, în volumul citat în nota 1.

[7] De altfel, prin *a vorbi frumos* sau *urît* poporul nostru se referă în primul rînd la felul cuviincios sau necuviincios al exprimării.

ale generației tinere, să nu considere din principiu orice expresie nouă drept urîtă și inadmisibilă și, mai ales, să nu confunde dorința de originalitate, teribilismul, cu huliganismul. Cîteva exemple vor lămuri mai bine unele dintre aceste idei, ilustrînd în același timp interdependența unor aspecte.

Folosirea vocabularului de proveniență sportivă în vorbirea expresivă a tineretului de azi, legată, pe de o parte, de procesul continuu de înnoire a termenilor și expresiilor cu sens figurat care apar în limbajul voit colorat și, pe de alta, de rolul sportului în viața tinerei generații, se răspîndește evident în dauna unor expresii tradiționale care pierd teren. *A prinde pe cineva în ofsaid* înlocuiește la vorbitorii tineri expresii vechi ca *a prinde cu mîța-n sac* sau *a prinde cu ocaua mică*, toate cu sensul „a prinde în culpă"; *a da în bară* ia locul expresiei populare *a da cu oiștea-n gard*, cu același sens „a greși, a face o gafă, a nu reuși în acțiunea întreprinsă". Dacă ieșirea din vocabularul activ al tineretului a unor expresii vechi și populare ca cele citate poate fi regretată — să sperăm că ele vor continua să fie măcar cunoscute de tineri, ca elemente de vocabular pasiv —, în alte cazuri pierderea este mai mică. Din sfera expresiilor mai mult sau mai puțin sinonime referitoare la noțiunea de „a da gata, a învinge", două expresii de proveniență sportivă, *a face mat* și chiar *a face cnocaut*, nu sînt deloc mai puțin reverențioase decît *a face praf*, *pilaf*, respectiv *piftie*, sau decît *a lua cuiva piuitul*, respectiv *maul*; tot astfel, în cadrul bogatei sinonimii, cu diverse nuanțe, a verbului *a înșela*, termenii sportivi *a fenta* (sau *a face o fentă*) și *a dribla* nu sînt mai puțin eleganți decît expresii mai vechi ca *a duce cu mîia*, *cu cobza* sau *cu preșul*. Am atras atenția mai înainte asupra subiectivismului care intervine în aprecierile asupra frumuseții sau, — adaug acum — a utilității unor expresii. Cel puțin într-un caz însă trebuie să salutăm fără rezerve extinderea la tineretul de azi a unor expresii din domeniul sportului: atunci cînd constatăm că *a face cuiva o fentă* înlocuiește pe *a-i trage o cacealma* din vocabularul jucătorilor de cărți, iar *a face mat* (sau *cnocaut*) pe *a face marț* din terminologia jocului de table, preferința pentru imagini legate de sport în detrimentul celor care amintesc jocurile de noroc reflectă pe plan lingvistic o schimbare sănătoasă în mentalitatea și preocupările tinerei generații. Este un aspect al educației morale prin limbaj care nu trebuie neglijat de dragul menținerii unei așa-zise tradiții [8].

Educația morală a limbajului nu are deci numai aspecte prohibitive, ci se face și prin încurajarea preferințelor pentru anumite elemente de limbaj. O componentă importantă a educației morale și civice este conștiința forței cuvîntului. Înțelepciunea populară ne învață și că „vorba dulce mult aduce", dar și că „limba taie mai rău ca sabia"; într-o avîntată formă poetică Vlahuță a exclamat „Ca-n basme-i a cuvîntului putere!" Orice forță este însă eficientă numai cînd e folosită în mod conștient, în deplină cunoștință de cauză și cu spirit de răspundere. De aceea însușirea proprietății termenilor nu reprezintă exclusiv un aspect al educației intelectuale, ci se leagă și de educația morală prin implicațiile pe care le poate avea folosirea unui cuvînt nepotrivit în anu-

[8] Reflectată încă preponderent de dicționarele limbii actuale, care, dintre toate expresiile și sensurile figurate ale unor termeni de proveniență sportivă discutate aici, nu înregistrează decît pe *a face mat* (DLRC, DM, MDE, DEX, s.v. *mat*) și *a dribla* (DEX). Pentru absența celorlalte cf. în DEX articolele *bară*, *cnocaut* (expresia *a face cnocaut* este notată însă la Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, București, 1944, p. 341, nota 3), *fentă*, *ofsaid*, unde se consemnează numai sensurile proprii din sport. Verbul *a fenta* nu se găsește, nici cu sensul tehnic, în nici un dicționar românesc (vezi însă Ilinca Constantinescu, în LR, XXI, 1972, nr. 6, p. 531).

acite ocazii. Nu o dată se ajunge la regretabile conflicte și chiar la procese de calomnie din cauza necunoașterii exacte a gravității unor epitete întrebuințate.

Un aspect luminos al educației morale prin limbaj este legat de însăși noțiunea de limbă maternă, care evidențiază legătura dintre generații și rolul mamei în formarea noului vorbitor. În măsura în care se pot explica sentimentele de dragoste purtate mamei, limba este un element de bază al justificării lor. E suficient să ne amintim cum spune Creangă „și a vorbi de la dînsa am învățat" sau cum notează Sadoveanu în *Anii de ucenicie* [9] expresiile colorate și unele jocuri de cuvinte păstrate de la mama sa [10]. Fiecare dintre noi are măcar cîte o asemenea amintire particulară din vorbirea mamei, mica lui avere personală în marele tezaur colectiv ale cărui baze i-au fost de fapt integral puse de aceeași mamă.

Cu rolul mamei în educația limbajului și în educația prin limbaj ajung la ultima componentă a fenomenului educativ de care urmează să mă ocup. Am lăsat la urmă rolul limbii în educația patriotică nu pentru că ar fi mai puțin important, ci, dimpotrivă, pentru că este o încununare a tuturor celorlalte aspecte educative discutate. Element de bază în definiția națiunii, limba nu poate să nu fie un element de bază al educației patriotice, care începe cu rostirea primelor cuvinte în limba mamei și a patriei-mame. Comunitatea de limbă asigură conștiința unității etnice în orice condiții, dincolo de orice alte considerente. E suficient să ne gîndim la rolul pe care extraordinara unitate teritorială a limbii române și conștiința acestei unități l-au avut în afirmarea unității noastre naționale. În zilele noastre unitatea limbii naționale se întărește pe baze noi prin cultură, prin răspîndirea limbii literare [11]. De aceea însușirea și aplicarea în practică a normelor unitare ale limbii constituie o datorie a fiecărui cetățean. Aceasta presupune nu numai un proces de cunoaștere a normelor și o atitudine de disciplină socială, ci și un sentiment de dragoste și de respect față de limba națională, în care toți vorbitorii trebuie să vadă, ca Alecsandri, „tezaurul cel mai prețios pe care-l moștenesc copiii de la părinți, depozitul cel mai sacru lăsat de generațiile trecute și care merită să fie păstrat cu sfințenie de generațiile ce-l primesc. Ea este cartea de noblețe, testimoniul de naționalitate al unui neam" [12].

Element esențial în educația tineretului, limba merită să i se acorde mai multă atenție din partea tuturor factorilor educativi, de la celula de bază a societății, familia, pînă la cei cu raza de acțiune mai mare — și cu responsabilitate proporțională — ca învățămîntul, literatura și diversele mijloace de comunicare în masă. Ca și în alte aspecte ale educației, modelul oferit celui educat are o importanță covîrșitoare. La vîrsta preșcolară copilul vorbește cum aude pe cei din casă, începînd cu mama, apoi ca educatoarea, învățătorul, profesorii sau colegii săi de școală și de joacă și mai tîrziu ca superiorii și ca tovarășii săi de muncă sau ca actorii, crainicii și conferențiarii de la radio și televiziune. Ideea actuală a educației permanente este mai valabilă ca oriunde în educația limbajului și ea impune necesitatea de a oferi modele cît mai bune noilor generații.

---

[9] Vezi *Opere*, vol. al XVI-lea [București, 1959], p. 392—393.

[10] Vezi și portretul lingvistic al mamei la Iorgu Iordan, *Memorii*, vol. I, 1976, p. 22—23.

[11] Vezi Mioara Avram, *Unitatea limbii noastre naționale și problemele cultivării limbii*, în LR, XXV, 1976, nr. 4, p. 339—348 [în volumul de față, p. 7—15].

[12] *Opere complete*, vol. I, București, 1875, p. 121.

*

În cele ce urmează mă voi referi la *sarcinile şcolii* generale ca principalul factor social de educare a limbajului şi de educaţie prin limbaj.

Studiul limbii române în şcoala generală capătă o importanţă sporită în etapa actuală de dezvoltare a societăţii româneşti în legătură cu procesul de întărire a unităţii limbii naţionale pe baza culturii — în care generalizarea învăţămîntului de zece ani are o contribuţie esenţială — şi în legătură cu recunoaşterea rolului limbii în educaţia patriotică a tinerelor generaţii. Cerinţele actuale în predarea limbii române trebuie înţelese în funcţie de cei doi factori menţionaţi, precum şi de orientarea generală spre practică a învăţămîntului românesc. Ele vizează în primul rînd cultivarea exprimării orale şi scrise a elevilor în toate compartimentele limbii şi sub toate aspectele ei, începînd cu asigurarea corectitudinii, respectiv cu însuşirea normelor unitare ale limbii literare, şi continuînd cu îmbogăţirea şi nuanţarea inventarului lingvistic personal [13]. Pe lîngă cultivarea limbii ca atare, şcoala are şi sarcina de a cultiva o anumită atitudine faţă de limbă. Modelele de limbă propuse, prin analiza cărora se realizează cunoaşterea treptată a diverselor posibilităţi de care dispune limba noastră, urmăresc atît perfecţionarea exprimării elevilor, cît şi formarea unui sentiment de dragoste faţă de limba naţională. În acelaşi timp, cunoaşterea cîtorva noţiuni de istorie a limbii române, împletite cu elemente ale limbii de bază — latina —, constituie, alături de studiul istoriei patriei, un factor însemnat al dezvoltării conştiinţei de sine a poporului. Este evident că diversele obiective ale predării limbii române sînt strîns legate între ele şi că atît ataşamentul afectiv, cît şi înţelegerea rolului avut de limba naţională în istoria poporului român trebuie să ducă la conştiinţa că respectarea normelor limbii în practica ei, deci cultivarea limbii, reprezintă o datorie patriotică.

Atingerea acestor scopuri depinde în cea mai mare măsură de felul cum se predă limba română în toate treptele şcolii generale, căci, spre deosebire de alte obiecte de învăţămînt, în educaţia lingvistică a elevilor se pune mai puţin problema predării unei cantităţi de cunoştinţe prestabilite, cuprinse în manual, şi mai mult aceea a adecvării la diversele situaţii observate în colectivul şcolar dat, în funcţie de apartenenţa regională sau socioculturală a membrilor lui şi de modelele cu care au contact. Cultivarea limbii este o sarcină complexă a profesorului de limba română, care trebuie să fie atent mai întîi de toate la modelul propus de el însuşi elevilor prin propria sa exprimare, la corectitudinea lingvistică a tuturor materialelor din şcoală: anunţuri de la avizier, inscripţii de pe uşi, lozinci, articole din gazetele de perete etc. şi, în general, la folosirea oricărui prilej de corectare a unei greşeli sau de sugerare a unei formule calitativ superioare.

Secretul reuşitei în acţiunea de educare a limbajului constă în permanenţa acestei acţiuni şi în adaptarea ei la împrejurările concrete. Există, desigur, un număr de norme fundamentale a căror însuşire practică şi formarea deprinderilor corespunzătoare pot fi asigurate conform unei planificări prevăzute în programe şi manuale. De asemenea, se poate planifica, în mare,

---

[13] De predarea diverselor compartimente ale limbii m-am ocupat mai pe larg într-o serie de articole publicate în LL, 1975, II, p. 372—376 (*Raporturile dintre predarea gramaticii şi predarea ortografiei*), 1976, I, p. 149—156 (*Cum şi de ce trebuie să se înveţe gramatica în şcoală*) şi 1976, II, p. 348—354 (*Modul de studiere a vocabularului în şcoală*); vezi şi *Şcoala şi cerinţele actuale ale predării ortografiei şi ortoepiei*, în volumul editat de Societatea de Ştiinţe Filologice din R. S. România cu prelegerile cursurilor de vară de la Piatra-Neamţ, 1977 [în volumul de faţă, p. 31—42].

conştientizarea treptată a unor reguli deprinse întîi empiric, prin corelarea unei reguli ortografice, de exemplu, cu cele învăţate ulterior despre fonetică sau gramatică. Cum însă şcoala nu-şi poate propune învăţarea tuturor normelor particulare legate de scrierea, pronunţarea, flexiunea sau sensul miilor de cuvinte din limbă, mai importantă decît însuşirea unui cuvînt în plus sau a unei reguli de detaliu este conştiinţa existenţei unor deosebiri între normele limbii literare actuale şi alte sisteme (regionale, literare mai vechi etc.) şi formarea deprinderii de consultare a instrumentelor normative în caz de dubiu. A-i învăţa pe elevi să-şi pună problema „cum e corect?" înseamnă a le face o educaţie de perspectivă, a asigura continuitatea acţiunii de cultivare a limbii prin autoeducaţie.

Pentru atingerea acestui ţel se impune nu numai folosirea cît mai raţională a orelor speciale de limbă, ci şi folosirea studiului literaturii pentru sesizarea existenţei diverselor variante lingvistice, care trebuie discutate totdeauna în raport cu normele actuale şi a căror prezenţă în operele literare trebuie justificată. Comentariile complexe ale unor texte alese ca modele de limbă ilustrînd diferite stiluri funcţionale presupun împletirea observaţiilor gramaticale, lexicale şi fonetice cu cele de ordin stilistic, menite să asigure adecvarea propriei exprimări a elevilor la scopul şi natura comunicării practicate. Discutarea unor eşantioane reale de comunicare, pe de o parte a textelor din manual şi pe de alta a compunerilor pe diverse teme redactate de elevi, a răspunsurilor lor orale la lecţii şi chiar a conversaţiei particulare cu profesorul, este totdeauna mai eficientă decît exerciţiile artificiale cu propoziţii izolate în care se urmăreşte o anumită problemă sau cu scheme date după care se cere construirea unui enunţ cu indiferent ce conţinut.

Atenţia principală se cuvine deci să fie îndreptată spre practica reală a exprimării elevilor, întrucît ea reprezintă pentru profesorul de limba română un diagnostic al nivelului cu care îi preia şi cu care îi predă societăţii la absolvirea şcolii generale. Limba fiind „un criteriu al culturii" [14], este firesc ca de la absolvenţii şcolii de zece ani să ne aşteptăm la o exprimare mai corectă, mai bogată şi mai variată decît de la vorbitorii cu mai puţini ani de şcoală. În ce priveşte rolul profesorului în această direcţie, să nu uităm exemple celebre care demonstrează că încă din şcoala primară e posibil să se creeze baze solide ale cultivării limbii, pentru care foşti elevi ca Sadoveanu sau Caragiale au rămas peste ani recunoscători învăţătorilor lor. În noile condiţii de astăzi exemplul înaintaşilor obligă cu atît mai mult.

LR, XXVII, 1978, nr. 1, p. 83–90. La p. 17: Pentru corectitudinea formală cea mai cuprinzătoare lucrare normativă este acum *Dicţionarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române* (DOOM).

14 Vezi nota 3.

NORMA LINGVISTICĂ ȘI ACTUALITATEA EXTRALINGVISTICĂ

În legătură cu caracterul variabil în timp al normei merită să fie relevate complexitatea și variabilitatea factorilor extralingvistici de care ține sau trebuie să țină seama norma, modul în care atît norma subiectivă (convențională), cît și cea obiectivă (uzul) sînt în situația de a se adapta la unele elemente ale revoluției tehnico-științifice actuale și la mutațiile antrenate de ea, direct sau indirect, în sistemul de învățămînt și în tipul de cultură predominant. Am în vedere anume faptul că noile condiții de transmitere a comunicării pot influența norma lingvistică și pot sugera soluții aplicabile și în alte domenii.

I. Norma subiectivă — probleme de ortografie

1. Un prim exemplu privește convenția ortografică a despărțirii cuvintelor la capăt de rînd. După cum se știe, spre deosebire de unele limbi pentru care normele ortografice nu impun restricții în această privință, scrierea noastră are reguli de despărțire: ele urmează în principiu silabația fonetică [1] (separă două vocale, grupează o consoană cu vocala următoare, separă două consoane alăturate cu excepția succesiunii muta cum liquida etc.), dar, alături de acestea, există și o regulă morfologică de despărțire, după structura formativă a cuvintelor compuse sau derivate cu prefixe [2], care contravine regulilor așa-zis fonetice, întrucît *inegal* se desparte altfel decît *inel*, *teleșcoală* altfel decît *deșcă* etc. Regula morfologică (de fapt și etimologică) de despărțire este cel mai puțin cunoscută și aplicată. Unii o consideră o inovație a actualei ortografii, legată de extinderea principiului morfologic în scriere, deși ea figurează, chiar mai corect [3] și mai pe larg formulată, în *Îndreptarul* lui S. Pușcariu și T. Naum bazat pe regulile ortografice din 1932 [4].

[1] Numai în principiu sau în linii mari, întrucît, după cum se știe, limita silabei fonetice este discutabilă în multe cazuri, trecînd adesea prin mijlocul emisiunii unei consoane, ceea ce, evident, nu se poate aplica în ortografie, dar are efecte asupra opțiunii pentru o regulă sau alta.

[2] În mod ciudat, regula aceasta nu a fost extinsă pînă acum și la despărțirea după elementele constituente ale unor grupuri de cuvinte legate, de tipul *dintr-alte*, *într-un*, *fir-ar*, probabil din cauza dorinței de a evita suprapunerea celor două funcțiuni diferite ale cratimei.

[3] Decît în *Îndreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație* (ediția a III-a, București, 1971, p. 37), care formulează regula numai pentru cuvintele compuse, dar o ilustrează cu exemple de formații prefixale; vezi observațiile critice ale lui Dan Slușanschi, *Asupra grupului -n g v- și a împărțirii în silabe a grupurilor consonantice în limba română*, în LR, XXII, 1973, nr. 3, p. 215.

[4] Sextil Pușcariu și Teodor Naum, *Îndreptar și vocabular ortografic*, ediția a treia, București, 1941, p. 46—47: „Cuvintele compuse ale căror elemente de compoziție sunt înțelese [spațiat în text — M.A.] se despart, împotriva regulilor anterioare, în aceste elemente: *pan-slav*, *tele-scop*, *cîș-legi* (= *caș* + *lega*)...; tot astfel la derivatele cu prefixe: *de-scrie*, *des-echilibrat*, *ne-armat*, *in-admisibil*, *pro-slăvi*, *re-staura*, *re-strîns*". Vezi și Gh. Adamescu, *Problemele actuale ale ortografiei românești*. Extras din „Convorbiri literare", București, 1931, p. 91.

Ignorarea acestei reguli, inclusiv în școală, se datorește dificultății sau incapacității unor vorbitori de a recunoaște elementele componente ale unui cuvînt: caracterul analizabil al unui cuvînt este numai în teorie obiectiv, în realitate el depinde de bagajul lexical al fiecărui vorbitor și de simțul lui lingvistic — legat, în mare parte, și de cunoștințele de limbi străine, în special de limbi clasice pentru termenii tehnico-științifici internaționali —, de capacitatea de a stabili relațiile paradigmatice cu alte cuvinte [5]. (Cînd este vorba de termeni tehnici savanți dificultatea apare uneori chiar pentru lingviști, după cum atestă experiența celor care au lucrat la *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române* [6]; uneori se poate ca tocmai simțul lingvistic să complice lucrurile: este cazul lui *despre*, pentru care cei ce nu aplică despărțirea morfologică *de-spre* invocă drept argument caracterul neanalizabil din punct de vedere semantic al acestei prepoziții [7].) Vocile ridicate împotriva regulii morfologice de despărțire a cuvintelor au luat în considerație inaccesibilitatea și arbitrariul ei, întrucît „compunerea și prefixarea nu sînt la fel de transparente pentru toată lumea“ [8].

Iată însă că în afară de „lume“, de oamenii care scriu — și care au din ce în ce mai puțin cultură clasică —, trebuie să ținem seama de un element nou, și anume de mașini. Institutul de Lingvistică din București a fost solicitat recent [9] să avizeze regulile de despărțire în silabe formulate special pentru programul calculatorului care va dirija operația de culegere automată, prevăzută în cadrul modernizării industriei noastre poligrafice. Cu o anumită formalizare a indicațiilor, calculatorul poate aplica majoritatea regulilor de despărțire mai mult sau mai puțin fonetice, dar în nici un caz nu poate aplica regula morfologică. În această situație ni se furnizează un argument în plus împotriva menținerii despărțirii morfologice ca regulă obligatorie, din moment ce știm că toate textele tipărite nu o vor respecta. *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic* își permite deocamdată pași timizi în această direcție, indicînd despărțirea morfologică la toate cuvintele în cauză, dar prezentînd-o doar ca una dintre posibilități, alături de care propune să se admită generalizarea silabației propriu-zise, fonetice.

2. Din punct de vedere strict lingvistic, sîntem tentați să preferăm despărțirea morfologică, bazată pe cunoștințe etimologice, la care am renunța, în ultimă instanță, numai din rațiuni de accesibilitate, orientîndu-ne după disponibilitățile beneficiarilor, oameni sau mașini. Problema poate fi privită însă și sub aspectul utilității, al eficienței informaționale a despărțirii morfologice: după părerea mea, în multe situații, în special în cazul formațiilor cu prefixe negative, despărțirea în alt rînd a unor prefixe ca *in-*, *an-* etc. este în detrimentul transmiterii optime a informației, mai ales în condițiile lecturii rapide [10] sau „în diagonală".

Răspîndirea procedeelor de citire rapidă, legată de stadiul actual al culturii, cu explozia ei informațională, poate pune în discuție reabilitarea sau

---

[5] Vezi *Formarea cuvintelor în limba română*, vol. I, *Compunerea*, București, 1970, p. 26; vol. al II-lea, *Prefixele*, București, 1978, p. 6.

[6] Pentru această lucrare vezi articolul de prezentare și macheta publicate în LR, XXVI, 1977, nr. 2.

[7] Vezi *Gramatica limbii române* editată de Academia R. S. România, ediția a doua, tiraj nou, București, 1966, vol. I, p. 322.

[8] Al. Graur, *Mic tratat de ortografie*, București, 1974, p. 90.

[9] De către Laboratorul Central de Cercetări Poligrafice.

[10] Pentru care vezi Mircea Malița, *Discurs despre carte*, în *Aurul cenușiu. Eseuri rostite*, vol. al III-lea, Cluj, 1973, p. 147—153 (în special p. 149—150).

convertirea unor reguli și deprinderi mai vechi, tot din domeniul despărțirii cuvintelor la capăt de rînd. Regulile lui Pușcariu—Naum atrăgeau atenția asupra faptului că despărțirea cuvintelor poate da naștere la echivocuri și de aceea recomandau evitarea ei „cînd rîndul ar trebui să înceapă cu o silabă care există și ca o vorbă independentă: *Cioba-nu*, *Muntea-nu*, *să-rac*, *stră-bun*"[11]. Absolutizarea acestei recomandări este greu de admis și, de altfel, pericolul confuziei în cazuri ca *să-rac* nu pare a fi real. Surse reale de echivocuri pot fi silabele omografe cu cuvinte ajutătoare[12] și în primul rînd cu negația, de aceea unii reduc interdicția la „terminația *-nu* a unor nume proprii ca *Sadoveanu*, *Gîrleanu*, *Olteanu*"[13]. Trecînd în rîndul următor silaba finală *-nu* a unui cuvînt, ea poate fi percepută, la citirea rapidă, drept negația *nu* legată de un cuvînt următor, ceea ce ar denatura total sensul enunțului. În aceeași măsură însă lăsarea la sfîrșitul unui rînd a prefixelor negative *ne-*, *in-*, *an-*, *des-* poate duce la neglijarea lor și la lectura numai a bazei la care erau atașate, cu schimbarea sensului negativ în unul pozitiv. De aceea ar fi bine venită recomandarea de a nu despărți segmentele negative sau susceptibile de a fi interpretate ca atare[14].

Convenția grafică ar lăsa neexploatate aici posibilitățile de natură fonetică, fără să contravină realității fonetice: interzicerea aplicării regulii obișnuite, orientate după silabație, ar avea rațiuni de eficiență informațională.

3. Alteori o asemenea interdicție ar putea avea în vedere principiul economiei. În poligrafie funcționează de mult unele reguli — nesancționate de lingviști — conform cărora nu se admite despărțirea unei singure litere nici la sfîrșit, nici la început de rînd[15]. Cel puțin în ultima situație, împotriva trecerii în rîndul următor a unei singure litere (reprezentînd o vocală = silabă) trebuie să pledeze nu numai rațiuni de ordin estetic și informațional[16], ci și unele de ordin economic, întrucît se ajunge la scrierea inutilă a două semne în loc de unu, spațiul ocupat de cratimă putînd fi folosit pentru litera respectivă. Problema se pune în același fel pentru abrevierile unor cuvinte scurte, la care punctul ocupă același spațiu (tipografic) ca și litera omisă: vezi *d.* „de" sau *î. l. d.* „în loc de".

4. Programul calculatorului are mai multe reguli de inhibare pentru despărțirea la capăt de rînd legate de neputința calculatorului de a deosebi valoarea vocalică (= silabică) de cea nevocalică a literelor *i*, *u*, *e*, *o*: de exemplu, întrucît calculatorul nu poate deosebi omografe ca *robi* s.pl. și *robi* vb., pentru a nu greși la substantiv e învățat să nu despartă nici verbul, mai exact să nu despartă succesiunea consoană + *i* la sfîrșit de cuvînt. Mă întreb dacă numărul și frecvența greșelilor de despărțire a cuvintelor la capăt de

---

[11] *Lucr. cit.*, p. 47.

[12] De felul lui *(-)al*, *(-)cu*, *(-)mai*.

[13] Vezi Ion Popescu, *Gramatică și noțiuni de fonetică și de vocabular*. Manual pentru clasa a V-a, București, 1976, p. 8; de remarcat prezentarea acestei interdicții ca regulă propriu-zisă (nu ca recomandare, cum apărea la Pușcariu și Naum, *loc. cit.*). În LL, 1976, II, p. 376 m-am pronunțat împotriva introducerii în școală a unei asemenea reguli de pe poziția necesității unei concordanțe cu normele oficiale din *Îndreptar*.

[14] În același fel însă ar trebui să nu scriem în rînduri diferite nici negația *nu* și cuvîntul negat (*nu merge*, *nu el e vinovat* etc.), ceea ce depășește sfera regulilor de despărțire a cuvintelor în „silabe".

[15] Pentru „silaba finală formată dintr-o singură vocală" vezi și manualul școlar citat în nota 13.

[16] Silabele finale vocalice sînt omografe cu cuvinte ajutătoare de felul celor menționate în nota 12: vezi, în primul rînd, *(-)a* și *(-)e*.

rînd[17] nu ar fi micşorate prin extinderea unor reguli de inhibare, proprii calculatorului, şi în pedagogie, în însuşirea ortografiei. Pînă la cunoaşterea deosebirii dintre o vocală şi o semivocală ar fi de preferat inhibarea temporară a despărţirii unor cuvinte ca *real* pentru a nu se greşi la cele ca *deal*, urmînd ca regulile să se completeze treptat, paralel cu progresul în cunoaşterea unor noţiuni de fonetică.

Aplicarea procedeului prudent de inhibare mi se pare utilă, în orice caz, în alt domeniu al ortografiei, şi anume în scrierea cuvintelor formate din abrevieri sau a siglelor. Pentru a se evita greşelile care constau în folosirea punctului la abrevieri ca *ADAS* sau *ECOSOC* (scrise adesea *A.D.A.S.*, respectiv *E.C.O.S.O.C.*), care conţin fragmente de cuvinte mai mari de o singură literă (vezi şi notele redacţionale semnate *r.e.d.* în „România literară")[18] şi deci nu admit separarea tuturor literelor prin puncte, ar fi bine să se recomande scrierea fără puncte interioare a tuturor abrevierilor, cel puţin în cazurile de nesiguranţă cu privire la structura lor.

II. Norma obiectivă — probleme de ortoepie şi de gramatică

Părăsind acum normele ortografice, convenţionale, şi sugestiile date de confruntarea dintre ortografie şi calculator, aş vrea să dau şi unele exemple de influenţare a normei obiective (a uzului) de către unele elemente ale tehnicii moderne. Am în vedere de astă dată influenţa exercitată de mijloacele auditive de comunicare în masă (radio, televiziune) şi, în general, de mijloacele de transmitere la distanţă a vorbirii (telefonie) asupra normei ortoepice şi chiar a celei gramaticale, modificate din raţiuni de eficienţă informaţională.

1. Acad. Al. Graur[19] a semnalat ca „un proces care se petrece sub ochii noştri" anularea eliziunii[20] în grupuri ca *nu are*, *nu a venit*, arătînd că, de unde prin 1930 a fost surprins de faptul că O. Densusianu i-a corectat într-un text scris pe *n-are* în *nu are*, astăzi i se întîmplă-şi Domniei sale să scrie şi chiar să pronunţe aşa. Fenomenul, inclus într-o tendinţă mai largă spre amplificare, este explicat de savantul citat prin emfază: „formulele nereduse sînt considerate mai solemne". Fără a nega apartenenţa acestor formule mai ales la stilul solemn[21], am impresia că răspîndirea lor actuală în unele forme orale de comunicare, atît în expunerile solemne şi în interviurile de la radio şi televiziune, cît şi în conversaţiile telefonice de orice tip se explică şi prin eficienţa informaţională mai mare a formulei nereduse, în care negaţia nu riscă să rămînă nepercepută. În istoria concurenţei dintre *nu are* şi *n-are*, după o perioadă de opoziţie între limba scrisă şi cea vorbită, constatăm un moment de pătrundere a formulei vorbite familiare în limba scrisă, pentru ca ulterior formula care fusese specifică limbii scrise să fie îmbrăţişată de unele forme noi de comunicare orală.

---

[17] Vezi, de exemplu, pentru presă, Dumitru Mazilu, *Despărţirea anapoda a cuvintelor*, în „România literară", 1973, nr. 46, p. 26.

[18] Vezi *Formarea cuvintelor în limba română*, vol. I, p. 157; Th. Hristea, *Despre unele reguli de punctuaţie*, în „România literară", XIII, 1980, nr. 6, p. 9.

[19] *Tendinţele actuale ale limbii române*, Bucureşti, 1968, p. 338.

[20] Autorul citat foloseşte termenul *sinereză*.

[21] Pentru diverse particularităţi fonetice ale acestuia, între care şi un tempo mai lent, care permite „articularea... clară, completă", fără sau cu mai puţine „reduceri de sunete şi silabe", vezi Lidia Sfîrlea, *Variante stilistice ale pronunţării româneşti actuale*, în LR, XII, 1963, nr. 6, p. 598—601.

2. E cunoscută influența telefoniei asupra rostirii numeralului *șapte* ca *șepte* și asupra preferinței pentru *patrusprezece* și *șasesprezece* față de *paisprezece, șaisprezece* și pentru *doi* față de *două* [22]. Dacă *șepte* nu a fost preluat încă de radio și televiziune, *patrusprezece* și *șasesprezece* au fost într-o vreme generalizate în indicarea orelor [23], iar în ultimul timp unii crainici introduc formule cu *doi* (și *doisprezece, douăzeci și doi*) în loc de *două* (*douăsprezece, douăzeci și două*) în exprimarea datei [24] sau cu *doisprezece* în loc de *douăsprezece* în exprimarea orei [25] și în alte contexte [26]. Desigur că pentru fiecare exemplu în parte pot fi date și alte explicații — de natură logică, analogică etc. —, dar corelarea diverselor exemple permite o explicație colectivă prin sau și prin grija pentru evitarea oricărui echivoc în transmiterea la distanță a unui mesaj sonor.

O trăsătură comună a problemelor discutate în ambele capitole ale acestui articol poate fi considerată grija pentru prevenirea echivocurilor posibile atît în comunicarea scrisă, cît și în cea orală.

LL, 1981, 3, p. 372—377, cu mențiunea „Comunicare prezentată la dezbaterea « Probleme actuale ale limbii și literaturii române » de la Băile Herculane (la tema « Norma lingvistică », 11 aprilie 1980)".

---

[22] Vezi Iorgu Iordan, *Limba română actuală. O gramatică a „greșelilor"*, ediția a doua, București, 1948, p. 124, nota 1; Andrei Avram, *Some thoughts on the functional yield of phonemic oppositions*, în „Linguistics", 5, 1964, p. 4; Al. Graur, *Puțină... aritmetică*, București, 1971, p. 25.

[23] Vezi Iorgu Iordan, *lucr. cit.*, p. 123—124.

[24] Există și lucrări care prezintă această formă drept normă: vezi Barbu B. Berceanu, *Sistemul gramatical al limbii române (reconsiderare)*, București, 1971, p. 158; Alf Lombard, *La langue roumaine. Une présentation*, Paris, 1974, p. 114: *a venit la (în ziua de, în, pe) 2 (lire* d o i; *aussi* d o u ă) *februárie.*

[25] Așa spune, de exemplu, un interpret din filmul *Omul care ne trebuie.*

[26] Într-o emisiune „Odă limbii române", din 26 februarie 1981, am auzit *cei* d o i s p r e z e c e m i i *de studenți*!

VARIANTE DIN NORMĂ ŞI ALTE VARIANTE

Noţiunea de normă lingvistică sau de normare a limbii presupune de obicei unicitatea recomandărilor, cel puţin în ce priveşte aspectele formale ale exprimării corecte (ortografia, ortoepia şi morfologia propriu-zisă), căci în privinţa vocabularului şi a sintaxei nu s-au contestat niciodată drepturile unor sinonime. În conformitate cu această concepţie, lucrările normative mai vechi, de exemplu *Îndreptar şi vocabular ortografic* de Sextil Puşcariu şi Teodor Naum, indicau cîte o singură posibilitate pentru scrierea, pronunţarea sau flexiunea cuvintelor înregistrate. *Micul dicţionar ortografic*, *Dicţionarul ortoepic* şi apoi *Îndreptarul ortografic*, *ortoepic şi de punctuaţie* au mers, în general, pe aceeaşi linie, cu foarte puţine excepţii, în care s-au strecurat — în tehnici diferite — unele recomandări duble de pronunţare (*adineaori* şi *adineauri*; *anóst* şi *ánost*, *linear* şi *liniar*) sau de flexiune (sg. *bulgăr(e)*, *bulin(ă)*; pl. *cîrje* şi *cîrji*, *vise* şi *visuri*); în materie de reguli, elementele facultative sînt admise numai în punctuaţie. *Dicţionarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române* (DOOM) este prima lucrare normativă care recunoaşte principial „existenţa unor variante libere sau restrînse la anumite domenii" [1], extinzînd în mod evident recomandările duble (notate cu bară oblică între ele) pentru unul şi acelaşi cuvînt [2], ca şi sfera şi natura unor reguli facultative. Această lărgire a caracterului permisiv al normei, considerată o trăsătură specifică a lucrării, pare a nu fi bine primită [3] sau bine înţeleasă.

Unii cititori — nu neapărat cei mai disciplinaţi în practica exprimării — sînt nemulţumiţi de acest procedeu, considerîndu-l incompatibil cu o lucrare normativă. Convinşi că întrebarea „cum e corect?" nu poate primi decît un (singur) răspuns, ei interpretează răspunsul dublu sau multiplu ca reflectînd fie incompetenţa, fie lipsa de curaj a celor chemaţi să se pronunţe.

Alţi cititori aprobă procedeul fără a fi atenţi la limitele impuse prin definiţie. Reţinînd inovaţia toleranţei în materie de variante, ei ar dori dezvoltarea acestui procedeu în normă pînă la confuzia cu toate variantele existente în uzul actual sau chiar din perioade depăşite, în orice caz, măcar cu toate variantele înregistrate în limba literaturii artistice. În lumina acestei concepţii s-a reproşat DOOM-ului lăsarea la o parte a unor variante care figurează ca atare în alte lucrări, de exemplu faptul că nu admite în normă forma

---

[1] Vezi *Cuvînt înainte*, p. VII; vezi, de asemenea, Mioara Avram, **Dicţionarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române**, în LR, XXVI, 1977, nr. 2, p. 115; idem, *Aspecte controversate ale normelor ortografice ale limbii române*, în LR, XXXII, 1983, nr. 1, p. 13 [în volumul de faţă, p. 68]; *Ce e nou în* **Dicţionarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române (DOOM)**, *ibidem*, p. 69—70; Elena Carabulea, *Despre unele variante din DOOM*, în LL, 1983, III, p. 398—400.

[2] Numeroase exemple remarcate şi clasificate de G. Beldescu, în recenzia la DOOM publicată în LL, 1982, II, p. 563—564 (pct. 2 c).

[3] Vezi, de exemplu, Luiza Seche, *Normă şi interpretare. Însemnări pe marginea unor lucrări de ortografie*, în „Scînteia", 1983, nr. 12642, p. 4, col. 7: „mai discutabilă este existenţa formelor duble, care pot da naştere la incertitudini şi ezitări".

de plural *aripe* (alături de *aripi*) sau accentuări ca *dúșman*, *vultúr*, *gingáș*, *bléstem*, *murmúr*, *ántic*, *arșíță* (alături de *dușmán*, *vúltur*, *gíngaș*, *blestém*, *múrmur*, *antic*, *árșiță*), argumentul adus fiind prezența variantelor respective în scrierile unor poeți, iar argumentul suprem prezența unora dintre ele la Eminescu [4]. Dacă însă nu se pune semnul identității între limba literară și limba literaturii artistice, e limpede că lucrările normative se referă la formele și variantele admise în toate stilurile funcționale ale limbii literare, nu numai în cel beletristic, care se caracterizează, după cum se știe, prin posibilitatea de folosire intenționată a unor variante din afara limbii literare a epocii (regionalisme, arhaisme, elemente de argou și chiar pasaje în limbi străine). O variantă de plural ca *aripe* are șanse minime de a fi folosită pînă și în poezia contemporană, cu atît mai puțin în stilul științific sau în cel publicistic. Iar dacă ar urma să se admită, din principiu, în normă tot ce apare în poeziile lui Eminescu, numărul variantelor care ar trebui introduse ar crește enorm, incluzînd situații extreme pentru contrazicerea normei, ca pluralele feminine *cronice*, *furtune*, *scripture* și *lunge*, pluralul neutru *paharǎ*, accentuarea *mergéți*, silabația *o-ce-an*, alături de *mîne* și *mîni* adv., *răpejune*, *diadem*, *inimic*, *sombru* (toate din *Epigonii*). Respingerea din normă a unor variante nu are nimic a face cu „interdicția" lor în limba literaturii artistice, unde pot apărea ca variante diferite față de normă [5].

Făcînd diverse comparații între DOOM și DEX — în dubla calitate a celui din urmă de sursă de material pentru primul și de cea mai apropiată în timp lucrare parțial normativă —, unii cercetători compară aceste lucrări și din punctul de vedere al variantelor, fără a face totdeauna distincția necesară între ce înseamnă o variantă din DOOM (= variante admise în normă, cu statut aproximativ identic) și una din DEX (care poate fi — după cum se și menționează de obicei — învechită, populară, regională, livrescă etc.). În ce privește formele flexionare, de exemplu, nu se poate spune, fără nici o precizare, că DOOM „dă mult mai puține variante decît DEX-ul" [6] pe baza unui articol de tipul *piroșcă*, a cărui variantă de plural nu e consemnată de DEX în titlu (ca la *cîrjă*, pl. *cîrje* și *cîrji*) [7].

Problema se pune nu numai la comparația cu dicționare explicative, ci și la comparația DOOM-ului cu orice lucrare descriptivă care inventariază variante din uz. Cercetători atrași de ideea „pluralității corectitudinii" [8] reproșează astfel DOOM-ului că nu a urmat, în ce privește variantele fonetice, modelul unei lucrări ca *Dictionnaire de la prononciation française dans son usage réel* de André Martinet și Henriette Walter (Paris, 1973), în care se înregistrează numeroase variante pentru foarte multe cuvinte, lăsînd neobservată [9] diferența esențială că lucrarea propusă drept model nu se referă la variantele din normă, ci — după cum arată și titlul — din uz.

E necesară deci precizarea că variantele admise în DOOM sînt variante existente în norma limbii literare actuale, variante folosite în expri-

---

[4] Toate exemplele de la N. Mihăescu, *Valori fonetice*, în „Săptămîna", 1983, nr. 33 (682), p. 2, și *Semnificația variantelor fonetice*, în aceeași revistă, 1983, nr. 39 (688), p. 2.

[5] Vezi cele spuse de Sextil Pușcariu și Teodor Naum în prefața la lucrarea citată.

[6] Alf Lombard, *En feuilletant un dictionnaire. Remarques sur le nouveau „DOOM" de l'Académie*, în RRL, XXVIII, 1983, nr. 5, p. 384.

[7] Vezi și recenzia Dorei Pavel din CL, XXVIII, 1983, nr. 1, p. 77, care crede că, „atunci cînd sînt atestate două plurale, ele se notează ca atare", semnalînd absența din DOOM a unor variante flexionare și fonetice existente în DEX.

[8] Vezi, de exemplu, „România literară", IX, 1976, nr. 36, p. 8.

[9] I. Calotă, într-o comunicare la o sesiune de la Craiova, 1982.

marea neutră din punct de vedere stilistic, stînd aproximativ pe același plan și avînd adesea o pondere egală în uz. Ordinea în care sînt înregistrate aceste variante indică o ierarhizare a recomandărilor, prima variantă fiind cea de preferat. Admiterea de principiu a existenței unor variante libere, adică a unei concurențe totale — fără conotații stilistice sau restricții contextuale — la nivelul limbii literare, nu trebuie confundată cu admiterea nelimitată a marelui număr de variante din orice nivel al limbii. Desigur, distincția între variantele din normă și cele din uz nu este totdeauna ușor de făcut și opțiunea autorilor pentru o normă unică sau dublă (rareori multiplă) poate fi mai arbitrară decît în alte situații și deci susceptibilă de corectări [10].

Consemnarea într-o lucrare normativă a unor duble recomandări nu este de natură a constitui o soluție definitivă, ci una de tranziție, care reflectă situația obiectivă a oscilațiilor din limba literară. Îndreptarele selective își pot permite evitarea tranșării unor cazuri dificile prin simpla omitere a cuvintelor în cauză [11], ceea ce nu e posibil într-o lucrare de proporțiile și concepția DOOM-ului: un exemplu elocvent în această privință este absența din *Îndreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație* a cuvîntului *profesor*, cu dublă accentuare în DOOM.

Prin însuși faptul că sînt admise într-o măsură limitată și că nu se confundă cu orice variantă, ci reprezintă rezultatul unei selecții, variantele din normă sau normele duble îndeplinesc condiția unei norme; diferența specifică față de normele unice — majoritare — este aceea dintre obligatoriu și facultativ, respectiv una sau două (eventual mai multe) posibilități.

LR, XXXIII, 1984, nr. 2, p. 149—151, în seria de consultații în legătură cu DOOM (VI).

---

[10] Vezi, de exemplu, unele dintre observațiile făcute de G. Beldescu, *loc. cit.*

[11] De aceea cazurile izolate de variante din asemenea lucrări par incompatibile cu noțiunea de „îndreptar"! Vezi Mioara Avram, *Probleme ale alcătuirii unui nou îndreptar ortografic al limbii române*, în LR, XXIV, 1975, nr. 4, p. 287.

ŞCOALA ŞI CERINŢELE ACTUALE ALE PREDĂRII ORTOGRAFIEI ŞI ORTOEPIEI

1. Amîndouă domeniile de care urmează să ne ocupăm conţin în denumirea lor elementul de compunere *orto-* (din grecescul *orthos*), cu sensul „drept, corect". La amîndouă avem a face cu reguli de exprimare corectă: în ce priveşte scrisul — ortografia — sau în ce priveşte pronunţarea — ortoepia —. Deşi această formulare schematică este foarte apropiată de cea prin care ne-am obişnuit să definim scopul predării limbii române în şcoală: formarea deprinderilor de exprimare corectă orală şi scrisă, este evident că ortografia şi ortoepia nu epuizează aspectele exprimării corecte, în care se cuprinde şi corectitudinea lexicală, morfologică şi sintactică. Este la fel de evident însă că cele două domenii la care ne referim sînt specifice acţiunii de cultivare a exprimării corecte şi deci obiective principale ale studiului limbii române în şcoală.

Înainte de a trece la dezvoltarea propriu-zisă a temei propuse, sînt necesare cîteva precizări în legătură cu sfera celor două domenii, care, în ciuda aparenţelor date de sensul pur etimologic al denumirilor consacrate, nu acoperă integral nici noţiunile de scriere sau de pronunţare (corectă).

Etimologic, termenul *ortografie* înseamnă „scriere corectă", deci totalitatea regulilor care stabilesc scrierea corectă a unei limbi. Deşi în noţiunea de scriere corectă intră şi punctuaţia folosită într-un text, se face totuşi deosebire între ortografie şi *punctuaţie*[1], ceea ce denotă că termenul *ortografie* s-a fixat cu un sens mai restrîns decît cel de la origine: ortografia nu cuprinde chiar toate aspectele scrierii corecte, ci numai scrierea diverselor cuvinte în parte şi scrierea unor grupuri mici de cuvinte care fac corp comun în vorbire (de tipul *l-am văzut*, *ţi-a dat*, *ce-i cu tine* etc.), nu însă şi scrierea diverselor îmbinări de cuvinte la care e necesar să se marcheze în scris raporturile exprimate oral prin pauze sau intonaţie, acest aspect rămînînd în seama punctuaţiei. Se poate deduce de aici că, dintre părţile gramaticii, ortografia este legată mai ales de morfologie, în timp ce punctuaţia este strîns legată de sintaxă. Desigur, oricine ştie că scrierea cu anumite litere (*ia* sau *ea*, un *i* sau doi *i*, iniţială majusculă sau nu) intră în sfera ortografiei, în timp ce folosirea virgulei sau a semnului întrebării este o problemă de punctuaţie. Precizarea distincţiei între ortografie şi punctuaţie se dovedeşte însă necesară pentru evitarea confuziei frecvente între semnele ortografice (care sînt două: liniuţa de unire sau cratima şi apostroful) şi semnele de punctuaţie (punctul, virgula, semnul întrebării, al exclamării etc.), confuzie favorizată de faptul că, pe lîngă

[1] Vezi însuşi titlul lucrării *Îndreptar ortografic, ortoepic şi de punctuaţie*, ediţia a III-a, 1971, şi distincţia din cuprins între regulile de ortografie (şi ortoepie) şi cele de punctuaţie. *Micul dicţionar ortografic*, 1953, prezentase însă punctuaţia printre regulile de ortografie, aşa cum procedează, mai recent, şi Al. Graur, în *Mic tratat de ortografie*, Bucureşti, 1974. Pentru deosebirea dintre punctuaţie şi ortografie vezi şi Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, ediţia a II-a, Bucureşti, 1956, p. 732.

semne cu valori de un singur tip, ca apostroful sau semnul întrebării, există unele care se folosesc în ambele sfere (de exemplu, cratima [2] și punctul [3]).

Ortoepie înseamnă etimologic „pronunțare corectă“, dar și acest termen s-a fixat cu un înțeles specializat, prin pronunțare corectă înțelegîndu-se pronunțarea literară a unei limbi. Precizarea e necesară în primul rînd pentru distincția față de *ortofonie*, care înseamnă tot „pronunțare corectă“, de astă dată însă în sensul de pronunțare normală din punct de vedere fiziologic, opusă pronunțării cu defecte de vorbire ca bîlbîiala, pelticia, graseierea etc., dar și pentru distincția față de *dicțiune*, care înseamnă pronunțare clară și expresivă în același timp, presupunînd nu numai o corectitudine de ordin tehnic în emiterea sunetelor, ci și reliefarea conținutului comunicat. Ortofonia și dicțiunea sînt atribute necesare ale comunicării orale în orice variantă a limbii, deci și ale vorbitorilor care au o pronunțare regională. Ortoepia este singurul aspect pur lingvistic al pronunțării corecte și singurul legat prin definiție de normele limbii literare.

În sarcina școlii și în mod special a profesorilor de limba română stă, firește, și cultivarea punctuației, ca și asigurarea ortofoniei, prin depistarea din timp și corectarea defectelor de vorbire (pentru care în centrele mai mari există cabinete logopedice), și cultivarea treptată a dicțiunii [4]. În cele ce urmează mă voi limita însă la probleme de ortografie și de ortoepie.

2. Obiective vechi și permanente ale școlii, ortografia și ortoepia capătă o importanță sporită în etapa actuală de dezvoltare a societății românești în legătură cu procesul de întărire a unității limbii naționale pe baza culturii — în care generalizarea învățămîntului de zece ani are un rol esențial —, proces echivalent, de fapt, cu însușirea normelor unitare ale limbii literare [5]. Dată fiind importanța limbii naționale în viața poporului nostru, cultivarea limbii române sub toate aspectele ei, începînd cu cele mai vizibile, ca să spun așa, care sînt tocmai ortografia și ortoepia, constituie o problemă de politică culturală, alcătuind o componentă fundamentală a educației patriotice. Aș sublinia în același timp și alt aspect, care ține de educația civică și căruia i se dă prea puțină atenție: însușirea ortografiei și a ortoepiei cu normele lor are un rol formativ în ce privește educarea spiritului de disciplină și de respect față de normele sociale în general.

Locul acordat ortografiei și ortoepiei în școală trebuie reconsiderat — și în parte a fost reconsiderat în ultimele programe — și în legătură cu orientarea generală spre practică a învățămîntului românesc, pentru că, în specialitatea noastră, orientare practică înseamnă tocmai formarea deprinderilor de exprimare corectă, care trebuie să corespundă exigențelor actuale. Dacă recunoaștem faptul că ridicarea nivelului de cultură al întregului popor constituie o parte inseparabilă din opera de construire a societății noastre noi, nu trebuie să uităm ceea ce spunea Eminescu acum o sută de ani, că „limba e

---

[2] Care e în primul rînd semn ortografic (marcînd „rostirea împreună a două sau mai multe cuvinte“ de tipul *l-am*, *să-mi*, *într-o* etc.), dar funcționează și ca semn de punctuație, adesea echivalent cu virgula (în situații ca *încet-încet*, *doi-trei*, *ici-colo* etc.).

[3] Care e în majoritatea întrebuințărilor sale semn de punctuație, dar se folosește și ca semn ortografic la marcarea unor abrevieri.

[4] Pentru o pledoarie în acest sens, vezi Lidia Sfîrlea, *Pronunția românească literară — stilul scenic*, București, 1970, p. 16—17.

[5] Vezi Mioara Avram, *Unitatea limbii noastre naționale și problemele cultivării limbii*, în LR, XXV, 1976, nr. 4, p. 339—348 [în volumul de față, p. 7—15].

un criteriu al culturii“ [6]. Cu toate că scopul practic al predării limbii române în toate treptele de învățămînt nu a fost niciodată negat, se știe că el a fost uneori neglijat, minimalizîndu-se ponderea unor deprinderi, considerate fie elementare, fie formale, în favoarea unor cunoștințe teoretice de limbă sau de literatură, apreciate a fi de nivel mai înalt [7].

Părerea mea, formată în contactul direct și indirect cu învățămîntul de toate gradele, pe care o exprim aici cu toată răspunderea, este că în domeniul ortografiei școala românească și-a redus exigențele și aceasta în condițiile unei ortografii simplificate, din 1953, cel puțin prin eliminarea lui *-u* fără valoare fonetică, prin reducerea complicatelor reguli de distincție între *â* și *î*, ca și prin înlocuirea apostrofului cu cratima în situațiile proprii scrierii uzuale; la mulți absolvenți de liceu, uneori și la studenți din facultățile filologice, se întîlnesc greșeli care altădată barau intrarea în gimnaziu sau, în orice caz, nu mai erau tolerate după prima clasă a acestuia (corespunzînd actualei clase a V-a). Ar trebui să se înțeleagă o dată pentru totdeauna că există anumite greșeli de ortografie peste care nu se poate trece sub nici un cuvînt, indiferent de restul cunoștințelor demonstrate de elevul în cauză, căci din atitudinea de toleranță a unor profesori o parte dintre elevi deduc — se pare — că memorizarea teoriei sau talentul literar îi pot scuti de însușirea ortografiei.

În ce privește ortoepia, neglijarea ei în școala veche (căci nici absolvenții ei nu dădeau dovadă de însușirea normelor de pronunțare literară) se explică, pe de o parte, prin neglijarea oarecum generală a ortoepiei în trecut chiar de către specialiști, fenomen oglindit și în lipsa instrumentelor normative necesare, și, pe de alta, prin gradul mai redus de răspîndire a limbii literare în ansamblu și îndeosebi a laturii ei sonore. În etapa actuală condițiile s-au schimbat în ce privește posibilitatea de cunoaștere a normelor ortoepice [8], iar importanța ortoepiei a crescut datorită atît ritmului rapid de generalizare a limbii literare, cît și înmulțirii formelor de manifestare a aspectului vorbit al limbii literare, care impun realizarea unității ei și în domeniul pronunțării.

Chiar în condițiile în care ortoepia era neglijată în raport cu ortografia, dîndu-se o atenție aproape exclusivă limbii scrise, importanța ortoepiei a fost înțeleasă și susținută de adevărații oameni de cultură. E suficient să ne amintim îndemnul adresat acum un secol de Eminescu într-un articol: „Să ne silim prin școli, de nu în casă și-n viața publică, de-a introduce o pronunție generală“ [9] (aceasta fiind tocmai pronunțarea unică a limbii literare) sau constatarea mai recentă, de acum patru decenii, a lui Sextil Pușcariu și Teodor Naum: „Greutatea la noi nu e cum s c r i e m, ci cum r o s t i m un cuvînt; grea nu e o r t o g r a f i a, ci o r t o e p i a“ [10].

Adevărul acestei afirmații referitoare la gradul mai mare de dificultate prezentat de ortoepie se verifică pe deplin la compararea sarcinilor școlii în privința ortografiei și a ortoepiei. Deși similare în esența lor, aceste sarcini

---

[6] M. Eminescu, *Scrieri politice și literare*, ediție critică de Ion Scurtu, vol. I, 1905, p. 341.

[7] Asupra primejdiei reprezentate de această atitudine s-a atras în repetate rînduri atenția. Vezi, de exemplu, Iorgu Iordan, *Mai multă gramatică!*, în LR, XIII, 1964, nr. 1, p. 55—58; Al. Graur, *Puțină gramatică*, în *Scrieri de ieri și de azi*, București, 1970, p. 149—150.

[8] Pe lîngă îndreptarul citat la nota 1, există expuneri de ansamblu în *Gramatica limbii române*, 1954, vol. I (capitolul *Fonetica*), și la Lidia Sfîrlea, *lucr. cit.*; vezi și Fulvia Ciobanu, Lidia Sfîrlea, *Cum scriem, cum pronunțăm corect. Norme și exerciții*, București, 1970, p. 79—144.

[9] Ediția citată, p. 356.

[10] *Îndreptar și vocabular ortografic*, ediția a III-a, București, 1941, p. 3.

diferă prin condițiile și metodele de îndeplinire, ca și prin șansele de reușită. Principala deosebire este aceea că în domeniul ortografiei școala are un rol formativ integral, achiziția scrierii putînd fi realizată de la început sub aspectul ei corect, în timp ce în domeniul ortoepiei rolul școlii este corectiv, avînd de luptat cu deprinderi de pronunțare anterioare. Altă deosebire — legată de precedenta — privește caracterul unic al ortografiei, în opoziție cu faptul că însușirea ortoepiei nu presupune renunțarea totală la alte variante de pronunțare, care pot continua să fie folosite în diferite împrejurări. În sfîrșit, cu toate lipsurile existente, din păcate, în modul de respectare a ei, ortografia dispune totuși de un model mai mult sau mai puțin unitar și ferm, pe cînd pentru ortoepie modelele cu care se întîlnesc elevii sînt foarte diferite și adesea necorespunzătoare din punct de vedere calitativ. Toate acestea explică de ce, în general, ortografia se poate învăța mai ușor, cel puțin în cea mai mare parte, dat fiind caracterul de noutate al achiziției scrierii, făcută de obicei, din capul locului, în condițiile unei îndrumări competente și ale unor modele reale, în timp ce pentru ortoepie se pune problema corectării unor deprinderi deja formate înainte de școlarizare și întreținute de mediul familial și social, adesea chiar și de cel școlar, nu numai prin elevi, ci și prin cadrele didactice care folosesc o pronunțare neliterară sau elemente ale unei asemenea pronunțări.

Decalajul dintre însușirea ortoepiei și a ortografiei reproduce, în educarea celor mai mulți vorbitori, procesul petrecut în istoria limbii literare în legătură cu realizarea anterioară a unității aspectului scris al limbii: mutatis mutandis, această situație amintește cunoscutul principiu din biologie după care ontogenia repetă filogenia. La fel ca și în istoria limbii, ortografia ajută în mare măsură înfăptuirea unor progrese ulterioare în direcția ortoepiei [11].

3. Pronunțarea unică, normată, a limbii literare se opune deosebirilor de pronunțare existente la diferiți vorbitori ai limbii române și care constau în primul rînd din particularități regionale, dar pot depinde și de gradul de cultură (instrucție) al vorbitorului respectiv, de împrejurarea în care vorbește, de faptul dacă vorbește repede sau nu, precum și de vîrsta vorbitorului, care influențează de obicei acceptarea unor modificări recente sau menținerea unor deprinderi mai vechi; de multe ori acești factori se împletesc, în sensul că particularitățile regionale de pronunțare sînt mai puternice la vorbitorii mai puțin instruiți, pe cînd la vorbitorii culți se pot întîlni mai mult în vorbirea familiară și într-un tempo mai rapid, nu însă și în împrejurări solemne, iar la vorbitorii în vîrstă se mențin la cuvintele deprinse din copilărie în opoziție cu achizițiile ulterioare. Să ne oprim deocamdată pentru cîteva exemplificări ale diverșilor factori care provoacă deosebiri de pronunțare, opunîndu-se realizării normelor ortoepice.

Particularitățile regionale, care stau pe primul loc, sînt în general cunoscute, de aceea nu se pune problema de a le discuta decît pentru a face o ierarhizare a lor din punctul de vedere al „conflictului“ cu norma ortoepică. Dintre particularitățile de pronunțare regională unele sînt atît de specific regionale, încît vorbitorii nu le amestecă în pronunțarea pe care o doresc literară (de exemplu: pronunțarea bănățeană *frace*, pronunțarea ardelenească *fuje*, pronunțarea moldovenească *šinš*, palatalizarea labialelor în diverse faze — *k'ele*, *copk'il* etc.). Există însă unele pronunțări regionale care par

---

[11] Pentru istoria limbii vezi Flora Șuteu, *Influența ortografiei asupra pronunțării literare românești*, București, 1976.

mai puţin deosebite de cele literare şi de aceea nu sînt evitate prea strict. Iată principalele particularităţi regionale care afectează pronunţarea limbii literare [12]:

— pronunţarea muiată a consoanelor *ş* şi *j* (la vorbitori munteni), după care vocalele *a*, *o*, *u* > *ea*, *io*, *iu*, iar *ă*, *î* > *e*, *i*, în exemple ca *moşi* sg., *şearpe*, *uşe* etc. şi, ca fenomen opus acestuia, pronunţarea dură a consoanelor *ş*, *j*, *s*, *z*, *ţ* (la vorbitori moldoveni), după care *ea* > *a*, *e* > *ă* şi *i* > *î*, în exemple ca *moş* pl., *şăd*, *greşală* etc.;

— pronunţarea muiată a consoanelor *l*, *n*, *t*, *d* urmate de *e* (la vorbitori ardeleni);

— închiderea vocalelor neaccentuate *ă* şi *e*, mai ales în poziţie finală — *ă* > *î* (la vorbitori moldoveni), iar *e* > *i* (într-o arie mult mai largă) în exemple ca *masî*, *feti* etc.;

— timbrul deschis al vocalelor *e* şi *o* accentuate (la vorbitori ardeleni) în exemple ca *vede*, *două* etc.

În pronunţarea vorbitorilor cultivaţi aceste particularităţi regionale apar de obicei atenuate [13].

În legătură cu problema particularităţilor regionale de pronunţare e necesar să ne referim la discuţia asupra bazei dialectale a limbii române literare. Deşi se admite că s-a format pe baza graiului muntean, se ştie că limba literară se deosebeşte în unele privinţe de acesta, întrucît a adoptat şi elemente din alte graiuri [14]. Aşa se face că există pronunţări munteneşti care nu sînt literare (în afară de *ş* şi *j* moi, se pot cita pronunţări ca *dă*, *pă*, *pîn*, *şchimba*, *daca* etc.) şi de aceea pronunţarea literară nu se confundă cu pronunţarea muntenească, ci se defineşte aproximativ drept pronunţarea oamenilor instruiţi din capitala ţării, poate mai exact a generaţiilor medii de intelectuali din capitală [15].

Gradul de instrucţie are importanţă pentru ortoepie nu numai pentru că de el depinde gradul de menţinere a pronunţărilor regionale. În mod special gradul de instrucţie este un element principal în diferenţele de pronunţare a neologismelor. Vorbitorii mai puţin instruiţi modifică pronunţarea neologismelor după cum le vine mai uşor, în sensul că aplică deprinderi fonetice de la cuvinte mai vechi cunoscute de ei, de exemplu pronunţarea lui *e* ca *ie* (în *i̯epocă*, *i̯exploatare*, *poi̯et*), trecerea lui *a* neaccentuat la *ă* (*a atăca*) etc. O problemă spinoasă este aceea a neologismelor care conţin sunete sau grupuri de sunete neobişnuite în limba noastră — vocalele *ö* şi *ü*, anumite vocale în hiat, grupuri consonantice ca *gv* — şi pentru care însăşi limba literară, în evoluţia ei, a adoptat soluţii diferite (vezi exemple ca *şofer*, *coafor*, *sufleor*).

În legătură cu domeniul de întrebuinţare a limbii (stilul sau împrejurarea în care se vorbeşte), în afară de faptul menţionat că vorbirea curentă, familiară, prezintă mai multe trăsături regionale decît cea solemnă, în faţa unui public mai larg, deosebirile privesc şi alte dovezi ale gradului de îngrijire a exprimării. O deosebire de acest fel se referă la pronunţarea silabei finale

---

[12] Cf. Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, p. 180—181.

[13] Vezi Emil Petrovici, *Unele tendinţe fonetice ale limbii române actuale*, în CL, VI, 1961, nr. 2, p. 331—332.

[14] Vezi, în ultimul loc, Ion Gheţie, *Baza dialectală a românei literare*, Bucureşti, 1975, p. 629—630.

[15] Emil Petrovici, *art. cit.*, p. 330, se referă la „vorbirea generaţiei t i n e r e de intelectuali" (spaţiat de mine — M.A.). Raportarea la generaţia m e d i e mi se pare de preferat avînd în vedere unele particularităţi neliterare prezente în pronunţarea tinerilor (inclusiv a tinerilor intelectuali) despre care va fi vorba mai departe.

neaccentuate a cuvintelor, care în vorbirea curentă suferă modificări: închiderea unor vocale (*casii* pentru *casei*), dispariția sunetului final consoană sau semi-consoană (în special articolul hotărît *-l* și *-i*: *lupu*, *lupi*), unele sincope vocalice și reduceri ale grupurilor consonantice etc. Alterările acestea ale pronunțării cuvintelor sînt mai numeroase într-un ritm rapid, unde intervin și modificări provocate de fonetica sintactică (de exemplu: *cîn vrei*, *poa să fie*, *o juma de oră* etc.) [16].

Un factor mai puțin adus în discuție este vîrsta vorbitorilor, existența anumitor deosebiri de pronunțare între generații (din același mediu sociocultural), provocate de apariția unor inovații. Ca toate categoriile de norme ale limbii literare, normele ortoepice sînt și ele mai stabile în comparație cu pronunțarea folosită în aspectele neliterare ale limbii, care evoluează mai repede; așa se face că pot exista contradicții, nepotriviri între unele norme și pronunțarea preferată de vorbitori, în special de cei tineri, care sînt înclinați să accepte mai ușor tendințele limbii contemporane, unele destul de vechi, dar neacceptate încă de norme. Printre tendințele fonetice mai importante din limba română contemporană răspîndite mai ales la vorbitorii tineri trebuie citată tendința de rezolvare a hiatului prin reducerea celor două vocale la un diftong (ex.: *ziar*) sau chiar la o singură vocală, cînd hiatul este constituit din repetarea aceleiași vocale (ex.: *coperativă*) sau din vocale de timbru apropiat (ex.: *roche*, *respectos*). Din sfera școlii un exemplu care apare des cu pronunțare greșită explicabilă prin această tendință este substantivul *pionier* (și familia lui), la care nu se respectă pronunțarea vocalică a lui *i* (*ni-er* > *nier*); din păcate, pronunțarea greșită este nu numai tolerată, ci și popularizată în școală prin unele cîntece și poezii. Altă tendință a limbii contemporane care poate fi amintită este tendința de dispariție a finalei neaccentuate *-iu* sau *-u* în cuvinte ca *obligatoriu*, *serviciu* rostite *obligator*, *servici*, tendință prin care se anulează deosebirea dintre cuvinte ca *auditor* (s.m., persoană) și *auditoriu* (s.n., sală și public) [17]. O particularitate foarte recentă a pronunțării tinerei generații, în special a celei bucureștene, este folosirea unui *e* deschis (accentuat și neaccentuat), însoțit în general de o articulație relaxată, neclară, a consoanelor; este regretabil faptul că această particularitate ajunge să fie popularizată prin emisiunile de radio și televiziune în care elevi cu asemenea pronunțare neliterară sînt aleși ca prezentatori ai unor spectacole, ca recitatori etc.

Indiferent de natura deosebirilor față de normele ortoepice, în momentul în care vorbitorii capătă conștiința că ei comit de obicei astfel de abateri, dorința de a le evita poate duce la altă categorie de greșeli, din sfera fenomenului de hipercorectitudine [18]. Sînt hipercorecte greșelile de pronunțare rezultate din efortul conștient al vorbitorilor de a se conforma normelor ortoepice ale limbii literare pe baza unor corespondențe stabilite în mod mecanic. Am amintit mai înainte de existența unor particularități care sînt atît de regionale, încît nu reprezintă un pericol pentru limba literară, fiind general evitate; trebuie precizat însă că, din dorința de a evita asemenea pronunțări, se produc greșeli din categoria pronunțărilor hipercorecte. Cine știe că nu

---

[16] Vezi Lidia Sfîrlea, *Variante stilistice ale pronunțării românești actuale*, în LR, XII, 1963, nr. 6, p. 596–606.

[17] Pentru aceste tendințe vezi Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, p. 192–196.

[18] Vezi Th. Hristea, *Conceptul de „hipercorectitudine"*, în LR, XI, 1962, nr. 2, p. 171–180 (reprodus în volumul autorului *Probleme de etimologie*, București, 1968, p. 277–291).

e literar să spună *k'ičor*, ci *picior*, crede că totdeauna *k'* trebuie înlocuit prin *p* şi de aceea mulţi spun greşit *piftea* în loc de *chiftea* (pentru a nu mai vorbi de greşeli izolate ca *pibrit*, *piag* etc.). Cine se străduieşte să evite pronunţarea *h'* pentru *f* în *fire* etc. ajunge să spună şi *arfivă* sau *nifilist*, ca eroii lui Caragiale. Bănăţenii care spun *frace* pentru *frate* şi *auge* pentru *aude* fac greşeli ca *destionar* pentru *gestionar*. Ardelenii care spun *fuje* pentru *fuge* pronunţă uneori *menagez* pentru *menajez*. Mulţi moldoveni pronunţă (şi scriu) *juvaier* în loc de *giuvaer*, crezînd că *ǧ* este aici corespondentul regional al lui *j*, ca în *gios*, *giur* etc. Dar nu numai la evitarea pronunţărilor regionale iau naştere fonetismele hipercorecte; ele apar din dorinţa de evitare a oricăror pronunţări neliterare, deci şi a celor datorate gradului redus de instrucţie şi a celor datorate unor tendinţe actuale ale limbii. Cei care reduc de obicei grupul *cs* (din prefixul *ex-*) + consoană la *s* şi ştiu că nu e corect aşa, că e greşit *escursie* şi trebuie *excursie*, înlocuiesc greşit orice *s* după *e*, înainte de consoană, cu *cs* şi spun *excroc* în loc de *escroc*, la fel *excortă*, *excapadă*, *excadron* (în loc de *es-*). Cei care reduc de obicei vocalele în hiat la un diftong pot face greşeala inversă, de a despărţi elementele unui diftong în silabe diferite, prin transformarea semivocalei în vocală: *acu-arelă* în loc de *a-cua-relă*, *cu-aternar* în loc de *cua-ternar* (cf. greşeala inversă *ate-nua* în loc de *ate-nu-a*), *cra-ul* în loc de *craul* (monosilabic) etc. În general hipercorectitudinile au la bază o nesiguranţă a vorbitorilor, un grad de asimilare imperfectă a normelor. Asemenea situaţii se întîlnesc şi în legătură cu intenţia unor vorbitori care se pretind mai culţi de a-şi dovedi cunoştinţele lor de limbi străine, de exemplu cei care au vagi cunoştinţe de limba franceză cred că e bine să pronunţe *blömaren* şi *poplen* în loc de *blömarin* şi *poplin* sau *velür* în loc de *velur*; cei care ştiu că în pronunţarea germană *s* + consoană > *ş* pronunţă *ş* în cuvinte luate din engleză sau franceză (*şpicher*, *ştart*, *ştandard* etc.), unde e corectă pronunţarea cu *s*. În orice caz, totdeauna formele hipercorecte apar la vorbitori care fac sau au făcut pînă de curînd şi greşeli inverse, ca o reacţie faţă de ceea ce ştiu — cu aproximaţie — că e greşit; am insistat asupra lor pentru că frecvenţa acestui tip de greşeli este mai mare la vîrsta şcolară, în procesul de asimilare treptată a unor norme.

Procesul de corectare a deosebirilor de pronunţare din vorbirea elevilor în raport cu norma ortoepică impune o atitudine diferenţiată faţă de diversele tipuri de „abateri". Deşi sînt neliterare, pronunţările regionale nu pot fi considerate propriu-zis greşeli, ca unele care provin din sistemul normal al altei variante a limbii. Ele nu pot fi puse pe acelaşi plan cu cele datorate gradului redus de instrucţie sau inculturii, deci cu pronunţări care nu ţin de nici un sistem. Pronunţările hipercorecte trebuie incluse în aceeaşi categorie a greşelilor care denotă incultura şi tratate ca atare (chiar dacă există situaţii, rare, în care norma ortoepică a acceptat unele forme hipercorecte la origine: vezi *stafie* sau *ceasla* [19]).

După această lungă paranteză consacrată diverselor tipuri de abateri de la pronunţarea literară — pe care am considerat-o necesară tocmai pentru că ortoepia se bucură de mai puţină atenţie din partea unor cadre didactice —, revenim la discutarea paralelă a celor două domenii de care ne ocupăm.

4. Caracterizarea curentă — şi justificată dacă nu o absolutizăm — a ortografiei noastre drept ortografie fonetică (sau fonematică) înseamnă că

---

[19] Th. Hristea, *Forme „hipercorecte" asimilate de limba literară*, în LR, XI, 1962, nr. 3, p. 291—307 (sau *Probleme de etimologie*, p. 292—315).

scrierea redă, pe cît posibil, pronunțarea. Restricția „pe cît posibil" se referă la limitele corespondenței dintre sunete (foneme) și litere. Nu e vorba însă de orice pronunțare, ci de pronunțarea literară. Din caracteristicile ortografiei noastre[20] rezultă, așadar, strînsa legătură existentă între ortografie și ortoepie.

Într-adevăr, majoritatea problemelor de ortoepie sînt în același timp și probleme de ortografie, întrucît greșelile de pronunțare se reflectă și în scris. Cine pronunță ca în graiurile muntenești *ușe*, *grije* are tendința de a și scrie așa; în magazinele din București se pot vedea uneori anunțuri și etichete pe care scrie *cași proaspăt* sau *cîrnați de Cluji*; invers, cine pronunță ca în graiurile moldovenești *un moș — doi moș* poate să și scrie, de exemplu, *Iaș*, fără *i* la urmă. De asemenea, cine pronunță *i* în loc de *e* neaccentuat (*feti*, *bini*) strecoară și în scris asemenea greșeli; destul de des se întîlnește, de exemplu, scrierea greșită *ultimile* în loc de *ultimele*. Tot astfel, cine pronunță *daca* în loc de *dacă* sau *cîne* în loc de *cîine* transcrie de obicei fidel pronunțările respective. Tocmai de aceea textele scrise ne pot servi la recunoașterea particularităților regionale ale unui autor sau ale unui personaj dintr-o operă literară. La această categorie de probleme comune ortografiei și ortoepiei regulile curente folosesc formula „se scrie și se pronunță în cutare fel". Ordinea logică ar trebui să fie „se pronunță și se scrie", din moment ce scrierea reflectă pronunțarea și din moment ce, teoretic, pronunțarea corectă ar putea fi însușită înaintea practicării scrisului. Nerespectarea ordinii logice și cronologice se explică nu atît prin destinația preponderent ortografică a regulilor, cît prin ierarhia șanselor de urmare a lor, constatată în realitatea lingvistică: experiența arată că regulile respective sînt însușite mai ușor în latura lor ortografică decît în cea ortoepică și că există mulți vorbitori care scriu literar unele cuvinte pe care le pronunță regional[21].

Pe lîngă problemele comune ortografiei și ortoepiei există însă și o serie de probleme specifice, de două categorii. Pe de o parte, unele probleme care interesează tot ambele domenii, și ortografia, și ortoepia, dar pe fiecare în alt fel, probleme specifice amîndurora, dacă se poate spune astfel; acestea sînt situațiile în care scrierea se deosebește de pronunțare, în care trebuie să se scrie altfel decît cum se pronunță (respectiv să se citească altfel decît cum se scrie), deci în care normele ortografice diferă de normele ortoepice, dar nu pot fi formulate decît comparativ, prin opoziție. Este cazul regulilor ortografice de tipul „se scrie în cutare fel, dar se pronunță în cutare fel". De exemplu, litera *x* nu notează totdeauna grupul de consoane *cs*, considerat corespondentul ei direct, ci uneori notează grupul de consoane *gz*; de aceea se atrage în mod special atenția asupra unor cuvinte ca *exact*, *examen*, *exemplu*, *exercițiu*, *exista*, *exotic*, care se scriu cu litera *x*, dar trebuie pronunțate cu *gz* (unii vorbitori influențați de scriere pronunță greșit asemenea cuvinte cu *cs*, de pildă *ecsamen*). Litera *e* de la începutul cîtorva cuvinte vechi, și anume din pronumele personale *eu*, *el*, *ei*, *ele* și din formele verbului *a fi*: *ești*, *este* sau *e*, *eram*, *erai*, *era*, *erați*, *erau*, nu notează vocala *e*, ci diftongul *ie* (care se scrie aici *e* potrivit cu tradiția noastră literară); unii vorbitori, mai ales elevi din primele clase, influențați de regulile scrisului, pronunță greșit [el este], pronunțare vădit artificială, neromânească. În schimb, alții trag concluzii gene-

---

[20] Vezi prezentarea lor la Mioara Avram, *Probleme ale alcătuirii unui nou îndreptar ortografic al limbii române*, în LR, XXIV, 1975, nr. 4, p. 282–285.

[21] Vezi acceptarea acestei situații în introducerea la *Micul dicționar ortografic*, 1953, p. 20–21, în legătură cu scrierea lui *i*, *e*, *a*, *ț*, *ă*, *ea* după *ș*, *j*.

ralizatoare greşite fie pentru ortoepie, fie pentru ortografie: astfel, după cum am mai spus, unii vorbitori pronunţă drept *ie* pe orice *e* la început de cuvînt sau de silabă (spunînd, de pildă, *ielev*, *iepocă*, în loc de *elev*, *epocă*), iar alţii scriu *e* în loc de *ie* în aceleaşi poziţii (de pildă, în cuvîntul *ieşire*, scris în multe localuri publice *eşire*). În emisiunea „Teleşcoală" din 13 iulie 1977 cu tema *Cultivarea limbii române în şcoală* s-au prezentat secvenţe înregistrate dintr-o şcoală primară din Bucureşti în cursul cărora elevii, de clasa I, au pronunţat necorectaţi [el], [e], [este], în timp ce învăţătoarea lor a folosit consecvent pronunţarea greşită de tip opus [a ịeduca], fără ca realizatorii emisiunii să fie deranjaţi de aceste mostre ale modului cum n u se cultivă limba într-o şcoală popularizată pentru un experiment constînd în „predarea punctuaţiei în perioada preabecedară"! Alte situaţii în care scrierea se deosebeşte de pronunţare sînt legate de articol: e suficient să amintim că articolul enclitic de singular *-l*, obligatoriu în scris, nu se pronunţă decît în exprimarea solemnă (şi într-un tempo lent). În sfîrşit, o categorie de cuvinte la care scrierea se deosebeşte de pronunţare este reprezentată de neologismele care păstrează scrierea din limba de origine (de exemplu *cow-boy*, *whisky* şi mai ales cuvinte care provin din nume proprii: *diesel*, *ohm*); la asemenea cuvinte se pot întîlni atît litere periferice sau chiar neacceptate în alfabetul limbii române (*y*, *w* etc.), cît şi sunete nefonologizate, periferice în sistemul fonetic al limbii noastre (de exemplu, vocala *ö*, pe care trebuie s-o pronunţăm în cuvinte ca *loess* sau *a pasteuriza*). E de subliniat că, atît în cazul lui *e* = *ie*, cît şi la neologismele de felul celor menţionate, avem a face cu elemente de ortografie etimologică.

Dacă situaţiile discutate pînă acum constituie totuşi probleme specifice şi pentru ortografie, şi pentru ortoepie, există şi o categorie de probleme cu adevărat specifice cîte unuia dintre cele două domenii. Astfel, există unele f e n o m e n e s p e c i f i c o r t o e p i c e, care nu se pot nota în scrierea noastră, de exemplu locul accentului (regionalele *bólnav* şi *dúşman* faţă de literarele *bolnáv* şi *duşmán*; *carácter*, *fenómen* sau *tráfic* faţă de corectele *caractér*, *fenomén*, *trafíc*; numele propriu *Orăştíe* pronunţat greşit *Orắştie* etc.)[22] şi deosebirea dintre vocale şi semivocalele corespunzătoare (şi de aici deosebirea dintre un diftong şi două vocale în hiat în cuvinte ca *viaţă* sau *teatru*, cu variante mai vechi în trei silabe, şi *lua* sau *Ion*, cu variante regionale monosilabice, precum şi deosebirea dintre diftongi ca *ịu* şi *iụ* în cuvinte ca *fotoliu*, *iluzoriu* sau în numele proprii de tip *Boieriu*)[23]. Acestor fenomene specific ortoepice li se dă cea mai mică atenţie în şcoală, fiind sau total neglijate, sau expediate sumar cu cîteva exemple şi exerciţii din manuale, deşi ele sînt componente importante nu numai ale cultivării pronunţării elevilor, ci şi ale formării urechii lor pentru înţelegerea ritmului real al textelor literare în versuri[24].

De asemenea există unele f e n o m e n e s p e c i f i c o r t o g r a f i c e, diferenţieri în scris ale unor situaţii care nu se disting în pronunţare. Nu e vorba numai de sunetele notate în două feluri (cazul celor două litere *î* şi *â* pentru notarea uneia şi aceleiaşi vocale, cazul literei *k* cu valoarea consoa-

---

[22] Vezi propunerea poetului Romulus Vulpescu de a se introduce notarea accentului în situaţiile de omografie (*Este necesar accentul grafic în ortografia noastră?*, în LR, XI, 1962, nr. 2, p. 181—189).

[23] Pentru notarea deosebirii dintre vocale şi semivocale s-a propus folosirea unor semne diacritice fie la vocală (tremă sau liniuţă orizontală: Romulus Vulpescu, *Diferenţierea grafică a licenţelor prozodice*, în LR, XI, 1962, nr. 6, p. 661—666), fie la semivocală (semn de scurtime la *i*: Al. Graur, *Mic tratat de ortografie*, p. 135—139).

[24] Care sînt adesea deformate chiar de interpreţi cu autoritate. O bine cunoscută cîntăreaţă de romanţe accentuează de ani de zile *mînii* (1 sg.) în „rimă" cu pl. *cînii*!

nei care se notează și prin litera *c* sau cu valoarea consoanei care se notează și prin grupul de litere *ch*(*e*), *ch*(*i*), precum și al literei *x* care notează aceleași grupuri consonantice ca și *cs* sau *gz*); e locul să menționăm în această categorie de probleme specific ortografice scrierea cu inițială majusculă, scrierea cuvintelor compuse (într-un cuvînt, în două cuvinte separate sau unite prin cratimă), folosirea apostrofului și cele mai multe dintre întrebuințările cratimei. Este vorba, desigur, de un specific ortografic în raport cu ortoepia, pentru că altminteri problemele enumerate sînt legate de alte domenii, în primul rînd de gramatică.

Cunoscînd mulțimea legăturilor dintre ortografie și ortoepie — probleme comune sau altele care trebuie măcar urmărite paralel — , se înțelege de la sine de ce apar de obicei asociate cele două categorii de norme, de ce în manualele școlare se întîlnesc frecvent titluri ca „Îndrumări ortografice și ortoepice“ și de ce instrumentul cel mai practic de cunoaștere a normelor de exprimare literară se numește *Îndreptar ortografic, ortoepic și de punctuație* (prima lui formă a fost realizată în 1960 prin contopirea a trei lucrări anterioare axate pe cîte un singur domeniu: ortografia [25], ortoepia [26] și punctuația [27]; experiența a arătat și aici că e mai eficientă tratarea paralelă a problemelor de scriere și de pronunțare).

Profit de ocazie pentru a informa pe cei care nu au luat cunoștință încă pe altă cale că, în momentul de față, la Institutul de Lingvistică din București se elaborează un mare *Dicționar ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române* (de circa 60 000 de articole față de 12 500 ale actualului *Îndreptar*), a cărui machetă a fost supusă unei dezbateri organizate la Academia Republicii Socialiste România și publicată în revista „Limba română“, nr. 2 din 1977 [28]. Pe baza lui se vor putea alcătui diverse îndreptare specializate, de proporții mai mici, cum este și *Îndreptarul ortografic și ortoepic pentru elevi* pe care îl pregătește Societatea de Științe Filologice.

Deziderat vechi al școlii, viitorul îndreptar selectiv pentru elevi nu va putea avea decît un rol orientativ general. Este sarcina învățătorului și a profesorului de limba română de a pune accentul pe anumite indicații normative și corective, necesare în colectivul școlar cu care lucrează sau chiar pentru cîte un elev în parte, după cum este o sarcină a lor adaptarea manualelor la același colectiv (selectarea indicațiilor și a exercițiilor corective) și corectarea lor atunci cînd conțin greșeli. Deși poate părea superfluu, subliniez necesitatea de a-i obișnui pe elevi să folosească un îndreptar și de a-i învăța cum se citesc recomandările de pronunțare din dicționare (inclusiv din cele explicative): locul accentului, numărul de silabe etc.

5. În expunerea de pînă acum nu am intrat în probleme de pedagogie a ortografiei și a ortoepiei, care nu constituie specialitatea mea și pentru care există, de altfel, seria de lucrări speciale ale lui G. Beldescu, în frunte cu volumul *Ortografia în școală*, apărut în 1973 [29]. Totuși, în legătură cu acest domeniu

---

[25] *Mic dicționar ortografic*, 1953 (reeditat în 1954, 1955).

[26] *Dicționar ortoepic*, 1956; despre acesta vezi B. Cazacu, *În legătură cu normele ortoepice ale limbii române literare*, în SCL, VIII, 1957, nr. 3, p. 357—366.

[27] *Îndreptar de punctuație*, 1956.

[28] Despre această lucrare vezi I. Coteanu, *Pentru un mare dicționar ortografic al limbii române*, în LR, XXV, 1976, nr. 4, p. 351—354, și Mioara Avram, *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, în aceeași revistă, XXVI, 1977, nr. 2, p. 107—116.

[29] Vezi și articolele mai recente ale aceluiași autor: *Despre raporturile dintre pronunția literară și ortografie în practica predării limbii române*, în LL, 1975, II, p. 367—371; *Ortografia, punctuația și cunoștințele lingvistice în practica predării*, *ibidem*, 1976, II, p. 367—373.

aş vrea să-mi exprim cîteva păreri rezultate din propria experienţă — mai puţin de predare şi mai mult de beneficiar direct şi indirect al modului de predare folosit de alţii — .

Atît ortografia, cît şi ortoepia nu trebuie să constituie capitole separate în studiul limbii române în şcoala generală, ci o preocupare permanentă măcar a celor care predau acest obiect în toate treptele de învăţămînt (inclusiv la orele de literatură), dacă nu a tuturor celorlalţi profesori. Observaţiile ortografice şi ortoepice trebuie corelate cu toate celelalte capitole ale studiului limbii (fonetică, gramatică, vocabular).

Greşelile de ortografie şi de ortoepie trebuie corectate pe loc, după cum orice variantă întîlnită într-un text din manual trebuie să capete explicaţia ei şi să fie discutată paralel cu corespondentul din normele literare actuale. Aş recomanda aici două principii de bază: să nu se lase nimic necorectat şi să nu se corecteze greşeli abstracte, neîntîlnite în colectivul şcolar respectiv. Subliniez de asemenea pericolul reprezentat de aducerea în faţa elevilor, pentru exerciţii corective, a unor forme greşite necunoscute anterior, care riscă să se fixeze în memoria lor vizuală sau auditivă [30].

În ce priveşte metodele de predare şi de control, mă pronunţ ferm pentru unele metode tradiţionale cu o eficienţă verificată de practică: dictarea pentru ortografie, lectura individuală cu glas tare şi recitarea pentru ortoepie. În legătură cu dictarea, care este uneori desconsiderată, aş sublinia dovezile de reabilitare a ei pe plan mondial în studii care fac chiar „elogiul" acestei metode [31]. N-aş vrea să se înţeleagă că sînt din principiu împotriva modernizării metodelor: mă pronunţ numai împotriva exhibiţionismului inutil şi a unor inovaţii spectaculoase, dar insuficient gîndite sub raportul eficienţei. Pentru a nu pluti în abstract, precizez că mă refer la materiale ortografice de tipul celui intitulat *Ortografia prin imagini şi comparaţii* de Ion P. Necula [32], în care imaginile, frumoase sau nu, ale obiectului desemnat de un cuvînt nu servesc cu nimic la fixarea ortografiei cuvîntului în cauză. Dacă ne preocupă materialele ortografice şi metodele vizuale, să nu uităm că materialul ortografic de bază este manualul şcolar, a cărui corectitudine ar trebui asigurată exemplar, pentru că însuşirea ortografiei se bazează în mare măsură pe memorarea imaginii cuvîntului scris. În această privinţă are vina ei Editura Didactică şi Pedagogică — şi mă refer nu numai la ţinuta ortografică a manualelor de limba şi literatura română — , dar cred că profesorii ar putea remedia lipsurile existente, organizînd în clasă corectarea scrisă a greşelilor (de tipar?) din manuale; mărturisesc că ţin la aspectul îngrijit al cărţilor copiilor mei, dar aş fi vrut să vină de la şcoală măcar o dată cu manualele mîzgălite cu roşu la unele greşeli grave de ortografie [33]. Nu mai vorbesc de îndatorirea profesorului de română de a veghea la corectitudinea altor „materiale ortografice" din şcoală, netipărite, cum sînt diversele anunţuri de la avizier, inscripţii pe uşi, lozinci etc. Din sfera metodelor şi a materialelor de natură auditivă, sînt

---

[30] Pentru aceasta vezi, mai pe larg, Mioara Avram, *Raporturile dintre predarea gramaticii şi predarea ortografiei*, în LL, 1975, II, p. 372—376; id., *Cum şi de ce trebuie să se învețe gramatica în şcoală*, *ibidem*, 1976, I, p. 152.

[31] Vezi Fernand Gaillard, *Eloge de la dictée*, în *Cahiers pédagogiques*, nr. 44, 1963, p. 28 (citat după G. Beldescu, *Ortografia în şcoală*, p. 270). În acest sens se înscrie şi apariţia lucrării *Culegere de texte pentru dictări* de Traian Blajovici, Valeria Botiş, Ioan Comănescu şi Zaharia Macovei, Bucureşti, 1969.

[32] Ediţia I, Bucureşti, 1969; ediţia a II-a, 1972.

[33] Ca cele semnalate în articolul citat din LL, 1975, II, p. 375; vezi şi Mioara Avram, *Modul de studiere a vocabularului în şcoală*, *ibidem*, 1976, II, p. 352—353 (în special notele 16 şi 19).

de părere că se pot folosi înregistrări cu pronunţare-model a limbii standard, care poate fi analizată în comparaţie cu pronunţarea locală. Nu aş recomanda însă folosirea „Fonotecii de aur“ în scopuri ortoepice, pentru că pronunţarea lui Sadoveanu, de exemplu, este minunată ca dicţiune, dar nu e conformă cu normele ortoepice ale limbii contemporane.

Pedagogia ortografiei şi a ortoepiei trebuie să fie deci realistă, perseverentă şi atentă la modelele propuse.

6. În încheiere, aş sintetiza cerinţele actuale în predarea ortografiei şi a ortoepiei în următoarele puncte:

1. Însuşirea practică a normelor ortografice şi ortoepice, formarea deprinderilor în aceste domenii, mergînd, fireşte, de la regulile de bază spre subtilităţi.

2. Conştientizarea treptată a unor reguli, deprinse întîi empiric. Aici intervine corelarea cu ceea ce se învaţă despre fonetică, vocabular şi gramatică.

3. Sesizarea existenţei unor variante fonetice şi grafice; explicarea lor, totdeauna în raport cu normele actuale (şi justificarea prezenţei lor în operele literare). Elevii trebuie să aibă conştiinţa existenţei unor sisteme diferite şi să fie deprinşi cu consultarea instrumentelor normative în caz de dubiu.

4. La un nivel mai înalt, relevarea efectelor stilistice ale variantelor fonetice şi grafice (caracterizarea personajelor prin asemenea variante, procedee grafice de realizare a comicului etc.).

Aspecte ale evoluţiei limbii şi literaturii române. Latina în formaţia profesorului de limba română. Cursuri de vară, Piatra-Neamţ, 1977, volum editat de Societatea de Ştiinţe Filologice din Republica Socialistă România [= *Limbă şi literatură*. Seria I, Prelegeri 1], Bucureşti, 1977, p. 151—168.

ACCENTUAREA CORECTĂ A SUBSTANTIVELOR FEMININE ÎN *-I-E*

Printre cuvintele care au variante de accentuare în limba noastră și la care vorbitorii pot avea ezitări în privința accentuării corecte, una dintre categoriile formale bogat reprezentate este aceea a substantivelor feminine terminate la nominativ-acuzativ singular nearticulat în *-i-e* (articulat *-i-a*). Marea majoritate a substantivelor cu această structură se caracterizează printr-un singur mod de accentuare, care poate fi la unele numai pe silaba penultimă, deci pe vocala *i* din finala *-i-e* (ca în *bucuríe*, *felíe*, *omeníe*, *regíe*), iar la altele pe silaba antepenultimă, anterioară deci lui *i* din *-i-e*, care rămîne neaccentuat (ca în *așchie*, *corabie*, *salcie*, *excursie*, *familie*, *victorie*). Alături de acestea există substantive în *-i-e* cu variante de accent, aflate în diferite situații:

(a) Accentuări regionale opuse celor literare, fie la cuvinte vechi (*frînghíe*, *gingíe*, *lipie* și chiar *hîrtíe*, *piftíe* au variantele regionale de accent *frînghie*, *gingie*, *lípie* și *hîrtie*, *píftie*, iar *obîrșíe* și *podgóríe* se accentuează în unele regiuni *obîrșíe* și *podgoríe*), fie la neologisme (*fúrie*, *indústrie* și chiar *artilérie*, *infantérie* cunosc variante regionale cu accentul pe silaba penultimă: *furíe*, *industríe*, *artileríe*, *infanteríe*).

(b) Accentuări învechite opuse celor (literare) actuale: *academíe*, *ceremoníe*, *mumíe* au variantele ieșite din uzul general *acadḗmie*, *ceremónie*, *múmie*, în timp ce *ambrózie* are o variantă veche *ambrozíe*. Existența variantelor de accent de sub *(a)* și *(b)* se explică de obicei prin conflictul dintre două surse etimologice (de exemplu, accentuarea *academie* urmează accentuarea franceză, iar *acadḗmie* pe cea latinească și rusă) sau dintre etimologie și adaptare (de exemplu, *frînghie* e accentuarea originară din latină, iar *frînghíe* o accentuare analogică românească).

(c) Accentuări greșite, cu caracter mai mult sau mai puțin individual și accidental, datorate, pur și simplu, necunoașterii cuvintelor în cauză, aplicării mecanice a unui model inadecvat. Numeroase cuvinte relativ rare — regionale, vechi, livrești, tehnice — sînt rostite uneori cu accentul greșit plasat de către cei care le cunosc numai sub aspectul scris. Astfel, *anánghie*, *ármie*, *astúție*, *chinóvie*, *cimótie*, *gubérnie*, *injúrie*, *mántie*, *năzbîtie*, *osîrdie*, *vípie*, *zavístie* apar accentuate incorect pe silaba penultimă *(ananghíe*, *armíe*, *astuțíe*, *chinovíe*, *cimotíe*, *guberníe*, *injuríe*, *mantíe*, *năzbîtíe*, *osîrdíe*, *vipíe*, *zavistíe)* și, invers, *bagdadíe*, *chindíe*, *custodíe*, *năsălíe*, *omilíe*, *palíe*, *peripețíe*, *polițíe* „oraș", *preríe*, *prozodíe*, *semințíe* apar cu accentul greșit pe antepenultimă *(bagdádie*, *chíndie*, *custódie*, *năsắlie*, *omílie*, *pálie*, *peripéție*, *políție*, *prérie*, *prozódie*, *semínție)*.

În pronunțarea pretinsă literară, din păcate chiar în stilul înalt și în emisiunile radiofonice, care ar trebui să constituie un model ortoepic, se înregistrează frecvent accentuarea oscilantă a anumitor cuvinte, deci greșeli de accentuare față de recomandările normelor ortoepice în vigoare. Pe de o parte, *amnistíe*, *avaríe*, *bateríe*, *contumacíe*, *hematíe*, *huríe*, *pledoaríe*, *stihíe* apar la

unii vorbitori cu accentul, neacceptat de norme, pe silaba antepenultimă (*amnístie*, *avárie*, *batérie*, *contumácie*, *hemátie*, *húrie*, *pledoárie*, *stíhie*), iar, pe de altă parte, *butélie*, *cochílie*, *efígie*, *minúţie* apar cu accentul, opus normei, pe silaba penultimă (*butelíe*, *cochilíe*, *efigíe*, *minuţíe*). Despre cele mai multe dintre aceste variante neliterare s-a scris şi s-a vorbit în repetate rînduri în contribuţiile de cultivare a limbii, dar greşelile persistă.

Pentru evitarea unor asemenea greşeli, în condiţiile în care nu se poate formula o regulă valabilă pentru toate substantivele feminine în *-i-e*, singura soluţie este consultarea lucrărilor normative, în speţă a *Dicţionarului ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române*, a *Îndreptarului ortografic, ortoepic şi de punctuaţie*, ediţia a IV-a (1983), sau a lucrării *Ortografie, ortoepie, punctuaţie* de G. Beldescu, unde se indică accentuarea corectă a fiecărui cuvînt (prin procedee grafice diferite de la o lucrare la alta: punct dedesubtul vocalei accentuate sau accent propriu-zis, deasupra ei). Evident că, pentru a apela la un îndreptar, în prealabil este necesară conştiinţa dubiului, a ezitării în privinţa corectitudinii. Dacă pentru problemele de scriere lucrările normative citate sînt, în general, consultate, se constată că aspectele pur ortoepice sînt mai neglijate şi, în mod special, că sensibilitatea faţă de accent este scăzută. Faptul este regretabil, întrucît accentul, ca element de bază al pronunţării, poate contribui la marcarea exprimării corecte sau incorecte a unui vorbitor, avînd uneori implicaţii semantice şi totdeauna implicaţii prozodice.

Este bine de ştiut că, dintre toate substantivele în *-i-e* cu accent oscilant, normele limbii literare actuale admit, în mod cu totul excepţional, două feluri de accentuare la substantivele *harpíe/hárpie* şi *suburbíe/subúrbie*.

La unele cuvinte, limba a profitat de existenţa variantelor pentru a specializa cele două accentuări pe anumite sensuri, fie că e vorba de cuvinte total diferite ca origine (de exemplu, *fólie* „foaie" şi *folíe* „lucru extraordinar"), fie, mai des, de diferenţierea unuia şi aceluiaşi cuvînt, cînd dintr-un cuvînt unic la origine, pătruns la noi prin mai multe limbi, s-a ajuns la crearea unei perechi de cuvinte diferite şi ca formă, şi ca sens. În această situaţie se găsesc perechi ca: *armoníe*, substantiv abstract care înseamnă „concordanţă" de diverse feluri, şi *armónie*, substantiv concret, denumind un anumit instrument muzical; *cavalérie* „parte a armatei" şi *cavaleríe* „ordinul cavalerilor"; *coloníe* „teritoriu şi grup de persoane sau de animale" şi *colónie* „apă de Colonia"; *compánie* „unitate militară" şi *companíe* „tovărăşie; societate economică". (Atenţie la pronunţarea corectă a ultimului substantiv citat, care apare adesea confundat cu omograful său!) De acelaşi tip este şi perechea de substantive *comedíe* „operă literară, de obicei dramatică" şi *comédie* „întîmplare ciudată, caraghioasă, ghiduşie" sau „obiect vrednic de uimire" (vezi şi expresia *Ei, comédie!*), la care accentul pe silaba penultimă din termenul literar *comedíe* se explică prin limbile greacă şi franceză, iar cel de pe silaba antepenultimă din cuvîntul popular *comédie* prin italiană, turcă şi rusă.

În legătură cu această ultimă pereche de cuvinte se poate discuta nedumerirea unor vorbitori referitoare la accentuarea corectă a titlului celebrei scrieri a lui Dante Alighieri. Problema este aici în ce limbă dăm acest titlu: în original sau în traducere? Titlul italienesc al capodoperei lui Dante este *La divina commedia*, cu accentul pe *e*. Tradus în româneşte, el este *Divina comedie*, cu accentul pe *i*. Unii vorbitori culţi, influenţaţi de accentul italienesc, menţin şi în traducerea românească accentuarea pe *e*, spunînd *Divina comédie*, dar această accentuare are dezavantajul de a aduce conotaţiile cuvîntului românesc popular *comédie* „întîmplare caraghioasă etc.", cu care poemul

lui Dante nu are nimic comun. Fireşte că el nu este nici o *comedíe* în sensul curent actual al cuvîntului, care desemnează o operă comică dramatică, dar cu accepţiile diferite ale acestui cuvînt în literatură sîntem obişnuiţi şi de la *Comedía umană* a lui Balzac. În conformitate cu poetica lui Dante, comedia — opusă tragediei — era o operă cu stil mediu, între cel umil şi cel sublim.

Notarea în scris a accentului este permisă de normele ortografice în vigoare, sub forma accentului ascuţit (´), în cazurile în care se simte nevoia de evitare a confuziei între cuvinte, forme sau variante omografe, deci atît în situaţii ca aceea din ultimele două fraze ale alineatului precedent, unde *comédie, comedíe, Comedía* au apărut cu accentul marcat pentru a li se preciza sensul, cît şi în situaţiile în care un scriitor foloseşte variante vechi sau regionale, care trebuie respectate ca atare.

Dacă în aspectul actual al limbii literare este obligatorie orientarea după normele în vigoare (chiar atunci cînd deprinderile sau preferinţele personale se deosebesc de acestea), în lectura scrierilor mai vechi şi, mai ales, a versurilor din orice perioadă este la fel de obligatorie respectarea accentului folosit de autor. În poezie accentul adecvat rezultă din ritm şi rimă, chiar dacă el nu este notat grafic, şi încălcarea lui poate strica frumuseţea unui vers. Această regulă generală se aplică şi în cazul substantivelor feminine în *-i-e* (şi al formelor lor flexionare). La Eminescu, de exemplu, în *Scrisoarea II* trebuie accentuat *acadḗmii* la rimă cu *vremii* („Vai! tot mai gîndeşti la anii cînd visam în academii/Ascultînd pe vechii dascăli cîrpocind la haina vremii"), iar în *Scrisoarea IV* ritmul cere accentuarea *múmii* („Şi ca mumii egiptene stau cu toţii-n scaun ţepeni"); la Arghezi, în *Cinci pisici*, trebuie citit *obîrşíe* la rimă cu *duioşie* („Sînt tigrii mei, de veche obîrşie, / Şi mă mîndresc cu neamul lor cel mare, / Şi bărbătesc şi blînd la duioşie / Şi-ntr-adevăr ţesuţi ca pe covoare"), iar la Macedonski, în *Noaptea de februarie*, *industríe* la rimă cu *filantropie* („A! Civilizare! Secol de progres şi industrie, / Ai maşini de aburi duse, şi cu trăsnetul te joci, / Secol plin de prevedere, secol de filantropie, / Tu ai întrecut desigur ale Romei vechi epoci").

Într-un mod analog cu substantivele feminine comune în *-i-e*, prezintă variante de accentuare şi unele substantive feminine proprii — nume de locuri sau de persoane — în *-i-e* sau *-i-a*. De exemplu, numele de ţări *Rúsia* şi *Túrcia* au variante vechi şi populare accentuate pe *i* (*Rusía*, *Turcía*), iar numele de localităţi româneşti *Orăştíe*, *Şiría* sînt accentuate uneori greşit, de vorbitori din alte părţi, pe silaba antepenultimă *(Orắştie, Şíria)*, după cum se neglijează şi deosebirea de accent dintre toponimul *Alexándria* şi omograful *Alexandría*, titlul cărţii populare al cărei erou este Alexandru Macedon. Numeroase prenume feminine care, conform normelor limbii literare, se accentuează pe silaba penultimă, de exemplu *Coralía*, *María*, *Melanía*, *Ştefanía*, *Teodosía*, au variante accentuate pe antepenultimă (*Corália*, *Mária*, *Melánia*, *Ştefánia*, *Teodósia*) şi, invers, prenume ca *Emília* cunosc variante accentuate pe silaba penultimă (*Emilía*). Deşi după normele limbii literare toponimul *Sófia* se accentuează diferit de prenumele *Sofía*, la unii vorbitori cele două omografe se confundă în pronunţare, prenumele avînd varianta *Sófia*. Ca şi la substantivele comune, accentuarea numelor proprii trebuie să respecte normele existente (cuprinse, în mare parte, în anexele *Dicţionarului ortografic, ortoepic şi*

morfologic al limbii române), cu excepția lecturii unor texte în care este marcată sau cerută de versificație altă accentuare: astfel, în *Prieteșugul și amorul* de Grigore Alexandrescu, trebuie respectată accentuarea *Emilíe* la rimă cu *vecie* („O, ascultă-mă, dorită, / Scumpă, dragă Emilie! / O zi bună, fericită, / E o parte din vecie“). Pe lîngă această excepție de natură filologică, în cazul special al accentuării numelor proprii de persoane se ține seama și de dorința purtătorilor lor, la fel ca în ce privește scrierea.

LLR, XIII, 1984, nr. 2, p. 3–7.

ACCENTUAREA FORMELOR DE PERFECT SIMPLU

I.1. Pentru majoritatea verbelor românești accentuarea formelor de perfect simplu nu pune nici un fel de probleme; este vorba de verbele cu perfect „slab", accentuat la toate persoanele pe sufixul temporal, care la conjugarea I și a IV-a coincide cu sufixul infinitivului (*-a-*, respectiv *-i-* sau *-î-*), iar la conjugarea a II-a și a III-a (și la cîteva verbe neregulate de alte conjugări: *a da*, *a sta*, *a fi*, *a ști*) este *-u-*.

În opoziție cu perfectul slab, accentuat pe sufix, perfectul „tare" ar trebui să fie, prin definiție, accentuat pe rădăcină. Denumirea de perfect tare, aplicată prin tradiție perfectului simplu în *-se-* (sau sigmatic) al unor verbe de conjugarea a III-a (la care se adaugă de la alte conjugări *a mînea* și, parțial, *a avea*, *a fi* și *a vrea* în formele lor dublu sufixate cu *-u-* și *-se-*), nu este însă pe deplin justificată [1] nici măcar de situația originară, din protoromână și din limba veche, cînd acest perfect avea, datorită formelor de 1 sg. de tip *duș*, *întorș*, mai multe forme personale accentuate pe rădăcină, dar forma de persoana a 2-a sg. purta accentul pe sufix [2]. Formele moderne ale perfectului simplu, cu *-ș* înlocuit prin *-sei* la persoana 1 sg. și cu *-sem*, *-set* înlocuite prin *-serăm*, *-serăți* la persoanele 1 și 2 pl., au adoptat uneori și alte accentuări de tip slab și au ajuns să prezinte variante de accentuare, pentru care sînt necesare, în orice caz, indicații normative precise.

Articolul de față pornește de la constatarea că asemenea indicații lipsesc cu totul în unele instrumente normative de bază (în primul rînd în *Îndreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație* [3] și în *Dicționarul explicativ al limbii române* [4]), sînt neclare în altele (*Gramatica Academiei* [5]) sau sînt contradictorii de la o lucrare la alta. Atît neglijarea acestor forme, cît și contradicțiile se explică în mare parte prin faptul că la majoritatea verbelor cu perfectul în *-se-* limba scrisă nu lasă să se deducă locul accentului, ascunzînd variantele existente în pronunțare. Unele variante din limbă și, mai ales, opțiunile diferite ale unor cercetători se explică, pe de altă parte, prin folosirea redusă a acestui timp în limba literară vorbită.

---

[1] Pentru caracterul „ușor impropriu" al termenului vezi Alf Lombard, *La langue roumaine. Une présentation*, Paris, 1974, p. 253.

[2] A. Lambrior, *Carte de citire (Bucăți scrise cu litere chirilice în deosebite veacuri) cu o introducere asupra limbei românești*, Iași, 1882, p. XXXII, dă totuși pentru „monumentele vechi" o paradigmă pură de tip tare: *ziși*, *ziseși*, *zise*, *zisem*, *ziset*, *ziseră*; o paradigmă cu aceeași calitate se poate întîlni și mai aproape de zilele noastre, dar cu forma *zisei* la 1 sg.

[3] Vezi ediția a III-a, București, 1971. Nici măcar îndreptarul special de pronunțare care a precedat lucrarea citată, *Dicționar ortoepic*, București, 1956, nu cuprinde astfel de forme, deși pretindea că „în cazurile cînd există fluctuații în accentuarea unui cuvînt, dicționarul ortoepic arată care este accentuarea considerată literară" (p. 16).

[4] București, 1975: în mod cu totul inconsecvent, la unele verbe cu perfectul în *-se-* se indică forma de 1 sg. (vezi *alege*: *alesei*, *merge*: *mersei*, nu însă și la *ajunge*, *arde* sau *duce*); alte forme nu apar și nici cea de 1 sg. nu are notat accentul.

[5] Vezi mai departe, p. 48.

2. Singura persoană a perfectului simplu în *-se-* care pare a avea accentul constant — și necontroversat [6] — pe rădăcină este persoana a 3-a sg.: *árse, întoárse, rămáse, zíse* etc., unde se menține accentuarea originară.

3. Pentru celelalte două persoane ale singularului diverse lucrări afirmă existența unor variante de accentuare. Limba literară s-a decis pentru formele de tip slab, accentuate pe sufix: *arséi, arséși*; *întorséi, întorséși*; *rămăséi, rămăséși*; *ziséi, ziséși* etc. Alături de acestea s-au înregistrat variante de tip tare, accentuate pe rădăcină, ca *mérsei, mérseși*; *rămásei, rămáseși* etc. [7]. Practic neînregistrate în ALR [8], aceste variante sînt atribuite unor vorbitori din afara ariei de folosire vie a perfectului simplu [9]. În zilele noastre ele sînt ca și inexistente, deci se poate spune că accentuarea persoanelor 1 și 2 sg. nu prezintă interes pentru normare. Se pare însă că ea a constituit pînă nu demult o problemă reală, din moment ce diverse lucrări normative mai vechi acordă atenție exclusiv formei de 1 sg. din paradigma perfectului simplu în *-se-*: vezi, în primul rînd, S. Pușcariu — T. Naum, *Îndreptar și vocabular ortografic*, unde recomandările accentuale se limitează la această formă [10], și Iorgu Iordan, *Gramatica limbii române*, unde se relevă accentul „nesigur" de la această persoană, norma fiind dată în opoziție cu variante ca *mérsei*, *púsei*, *rămásei*, „cum spun mulți" [11].

Din păcate, accentuarea *mérsei*, *mérseși*, care nu a fost niciodată acceptată într-o gramatică românească și pe care unele descrieri recente o mai notează numai pentru a o combate, este singura indicată în manualul de limba română al lui Alain Guillermou [12].

4. Dacă norma de accentuare a persoanelor 1 și 2 sg. ale perfectului simplu în *-se-* este o problemă rezolvată astăzi, accentuarea acelorași persoane la plural constituie o problemă de actualitate, întrucît aici au circulație cîte două variante: *mérserăm/mersérăm*, respectiv *mérserăți / mersérăți* [13].

Gramatica Academiei nu se pronunță direct asupra accentuării acestor forme, dar, din faptul că relevă numai pentru persoana a 3-a plural accentul pe antepenultimă, se poate deduce că la 1 și 2 pl. recomandă accentul pe penultimă (pe sufixul *-se-*) [14]. În orice caz, formele accentuate pe sufix (*-sérăm*, *-sérăți*) sînt singurele forme indicate în manualul de limba română pentru străini de B. Cazacu, Clara Georgeta Chiosa, Matilda Caragiu Marioțeanu,

---

[6] Singurul gramatic care înregistrează varianta de accent *zisé* (combătută printre alte „corupțiuni barbare" ca *zisérăm, zisérăți, ziséră*) este Timotei Cipariu, *Gramateca limbei române*, Partea I, *Analitica*, București, 1869, p. 329. Ea pare suspectă, deși *Atlasul lingvistic român*, Serie nouă, Vol. VII, *Verbul*, 1972, h. 1989, înregistrează, izolat, accentuarea *spusé* în punctul 362 (= Borșa — Maramureș).

[7] Vezi Alf Lombard, *Le verbe roumain. Etude morphologique*, Lund, 1955, II, p. 929—930, 974—976, și *La langue roumaine*, *loc. cit.*

[8] Vezi SN VII, h. 1983 (*arsei*), 1984 (*ascunsei*), 1985 (*copsei*), 1987 (*zisei*; *ziseși*; *zise*). H. 1988 atestă accentuarea izolată *spúsăi* 1 [și 2?] sg. într-un punct (386=Marginea — Rădăuți), în care nu s-au mai obținut alte forme de perfect simplu.

[9] Vezi Grigore Brâncuș, *Limba română contemporană. Morfologia verbului*, București, 1976, p. 11.

[10] Ediția a III-a, București, 1941, p. 39, și vocabularul, s.v. *ajunge, aprinde, arde, merge, toarce, traduce, trimite.* Faptul a fost remarcat de Alf Lombard, *Le verbe roumain*, II, p. 930.

[11] București, 1937, p. 40.

[12] *Manuel de langue roumaine*, Paris, 1953, p. 122.

[13] Pentru situația din graiuri vezi ALR SN VII, h. 1990 (*spuserăm*; *spuserăți*) și 1987 (*zisei*; *ziseși*; *zise*).

[14] *Gramatica limbii române*, ediția a II-a revăzută și adăugită, București, 1963, vol. I, p. 260.

Valeria Guţu Romalo, Sorina Bercescu [15] sau formele preferate, considerate ca reprezentînd norma, de autori care se referă şi la existenţa celeilalte variante (Valeria Guţu Romalo [16], Gr. Brâncuş [17], Blair A. Rudes [18]). În schimb, în alte lucrări formele cu accentul pe rădăcină (*'-serăm, -serăţi*) sînt singurele indicate (J. Felix [19], A. Juilland — P.M.H. Edwards [20], manualul pentru străini de I. Popescu [21], D. Irimia [22]) sau cele preferate, recomandate în opoziţie cu accentuarea pe sufix (Alf Lombard [23]). De menţionat că preferinţele diferite sînt însoţite de condamnarea în termeni categorici a celeilalte variante: Gr. Brâncuş [24] declară „neliterare" accentuările *prinserăm*, *prínserăţi*, în timp ce Alf Lombard [25] îi avertizează pe străini să se ferească de a imita accentuarea „aberantă" a unor români care „spun (sau citesc)" *pusérăm*, *pusérăţi*.

Cine are dreptate? Spre deosebire de alte situaţii, în care o normă pusă în discuţie este susţinută sau combătută cu ajutorul formelor întrebuinţate, în practica limbii literare, de autorităţi recunoscute, în cazul de faţă, pe de o parte, este greu să se găsească citate, întrucît persoanele 1 şi 2 pl. ale acestui timp sînt puţin folosite în limba literară, iar, pe de alta, ele nu ar servi decît dacă ar fi din texte în versuri care să permită deducţii sigure asupra accentului; de exemplu, versurile populare *Merserăm la tîrgurele, / cumpărarăm fier ş-oţele / şi făcurăm secerele / pentru nouă nepoţele* (G. Dem. Teodorescu, *Poezii populare române*, Bucureşti, 1885, p. 139) sau *Hodoronc.... tronc.../ ajunserăm la scoc/şi găsirăm morarul la foc* (id., *ib.*, p. 140) sînt de natură să susţină accentuarea pe rădăcină: *mérserăm*, *ajúnserăm*. O indicaţie preţioasă ne pot da, în orice fel de texte, verbele la care deplasarea accentului are implicaţii asupra vocalismului rădăcinii, şi anume verbele care cunosc alternanţele fonetice *a* accentuat/*ă* neaccentuat şi *oa* accentuat/*o* neaccentuat: de îndată ce ne referim la verbe ca *a rade*, *sparge*, *trage* (şi *atrage*, *retrage*, *sustrage*), *mînea* şi *rămîne*, devine evident şi în scris faptul că, între variante ca *răserăm* (*răserăţi*), *spărserăm*, *trăserăm*, *(ră)măserăm* şi *raserăm* (*raserăţi*), *sparserăm*, *traserăm*, *(ră)maserăm*, literare sînt cele din urmă; la fel, la verbe ca *a coace* (*răscoace*, *scoace*), *întoarce*, *roade*, *scoate*, *stoarce*, *toarce*, literare sînt formele *coapserăm (coapserăţi)*, *întoarserăm*, *roaserăm*, *scoaserăm*, *stoarserăm* şi nu *copserăm*, *întorserăm*, *roserăm*, *scoserăm*, *storserăm*. Să fie oare o întîmplare că toţi cei care recomandă accentuarea pe sufix (*-sérăm*, *-sérăţi*) o ilustrează exclusiv cu exemple ca *merserăm*, *prinserăm*, *rupserăm*, neafectate de alternanţe în funcţie de locul accentului (şi deci cu o unică înfăţişare scrisă), în

---

[15] *Cours de langue roumaine*, Bucureşti, 1967, p. 372 şi 453—455; *A course in contemporary Romanian*, Bucureşti, 1969, p. 420—421 şi 505—507.

[16] *Morfologie structurală a limbii române*, Bucureşti, 1968, p. 153—154, şi *Limba română contemporană*, vol. I, sub coordonarea acad. Ion Coteanu, Bucureşti, 1974, p. 217—218.

[17] *Lucr. cit.*, p. 8—9, 11, 38—39, 126.

[18] *The history and function of stress in the Romanian verb system*. I, în RRL, XXII, 1977, nr. 4, p. 411.

[19] *Rumunština pro samouky*, Praga, 1965, p. 268; ediţia a II-a, Praga, 1972, p. 276.

[20] *The Rumanian verb system*, Haga—Paris, 1971, p. 74—75.

[21] *Curs de limba română (Lehrbuch für rumänische Sprache)*, II, Bucureşti, 1974, p. 139, nota 5.

[22] *Structura gramaticală a limbii române. Verbul* [Iaşi, 1976], p. 87 (afirmaţia „accentul... rămîne pe rădăcina verbului" nu e valabilă însă şi pentru 1 şi 2 sg.; vezi tabelele finale).

[23] *Le verbe roumain*, II, p. 976, şi, mai ales, *La langue roumaine*, *loc. cit.*

[24] *Lucr. cit.*, p. 39.

[25] *La langue roumaine*, *loc. cit.*

timp ce susținătorii accentului pe rădăcină nu evită exemple ca *sparserăm*, *traserăm*, *coapserăm*, *toarserăm*? Oricum, mi se pare semnificativ faptul că Iordache Golescu [26], singurul gramatic mai vechi care a acceptat formele accentuate pe sufix, le-a introdus ca forme unice la marea majoritate a verbelor conjugate, în special la cele neafectate de alternanțe (*a aduce*, *alege*, *frige*, *frînge*, *plînge*, *prinde*, *pune*, *rupe*, *scrie* etc.), dar și la unele cu alternanțe (*a coace*, *rade*, *toarce*), în timp ce pentru verbele *a roade*, *sparge* și *trage* indică două serii de forme, punînd pe primul loc formele accentuate pe rădăcină cu vocalismul *a*, *oa*: *roáserăm* și *roserăm*, *spárserăm* și *spărsérăm*, *tráserăm* și *trăsérăm*. Admiterea ca literare a formelor de tip tare la verbele susceptibile de alternanțe cred că poate atrage aceeași interpretare și pentru celelalte verbe.

5. În ce privește persoana a 3-a plural, norma actuală nu pare controversată: nu numai lucrările care recomandă accentul pe rădăcină la primele două persoane ale pluralului, ci și cele care pentru acestea recomandă accentul pe sufix sînt de acord aici asupra accentului pe rădăcină: *mérseră*, *întoárseră*, *tráseră* etc. Aceasta nu înseamnă însă că normarea accentului la persoana a 3-a plural nu are obiect, din moment ce regional se întîlnește și la această persoană accentuarea pe sufix ca la celelalte persoane ale pluralului: *merséră*, *întorséră*, *trăséră* etc. Orientarea diferită a normei și neglijarea variantelor accentuate pe sufix în diverse descrieri, care pentru alte persoane notează variante de accentuare, se poate explica prin răspîndirea mai redusă a variantei cu *-se-* accentuat la această persoană față de persoanele 1 și 2 pl., situație care, la rîndul ei, se explică prin paralelismul cu forma de persoana a 3-a sg. Circulația limitată a formelor de tipul *merséră*, *trăséră* rezultă și din *Atlasul lingvistic român* [27], și din împrejurarea că în 1955 ea scăpa încă observației lui Alf Lombard, care afirma că „la persoana a 6-a... accentul pare a fi rezistat“ [28]; în 1974 același autor pune în paranteză această persoană printre variantele cu accentuare aberantă pe sufix: „4 *pusérăm*, 5 *pusérăți* (6 *puséră*)“ [29]. Situația specială a persoanei a 3-a în cadrul pluralului reiese și din vechea gramatică a lui Iordache Golescu [30], care la această persoană oscilează între accentul pe rădăcină (la marea majoritate a verbelor, între care toate cele susceptibile de alternanțe) și pe sufix: vezi *aleséră*, *purceséră*, *puséră* și *uciséră* față de *prínseră*, *rúpseră*, *scríseră* etc.

6. În concluzie, după părerea mea, norma de accentuare a perfectului simplu în *-se-* este, și în limba actuală, cea indicată de P. Cîmpeanu [31], A. Lambrior [32], H. Tiktin [33], I. Manliu [34] sau Al. Philippide [35], cu forme slabe la două

---

[26] *Băgări de seamă asupra canoanelor gramăticești*, București, 1840, „tabla 8 la fața 60“.

[27] Vezi în SN VII, h. 1987, raportul exact invers dintre formele tari și slabe la 1 și 2 pl. față de 3 pl.: în timp ce la 1 și 2 pl. s-au înregistrat cîte 13 atestări de tipul *zisérăm* și 3 de tipul *ziserăm*, la 3 pl. sînt 13 atestări pentru *ziseră* și numai 3 pentru *ziséră*. Vezi, *ibidem*, h. 1989: *spúseră* în 6 puncte/*spuséră* în 8 (față de h. 1990: *spusérăm* în 18 puncte/ *spúserăm* în 2).

[28] *Le verbe roumain*, II, p. 976.

[29] *La langue roumaine*, *loc. cit.*

[30] *Loc. cit.*

[31] *Gramatica românească*, Iași, 1880, p. 118.

[32] *Loc. cit.*

[33] *Gramatica română*, Iași, 1893, p. 167; ediția a III-a, București, 1945, p. 112.

[34] *Gramatica istorică și comparativă a limbii române*, București, 1894, p. 226.

[35] *Gramatică elementară a limbii române*, Iași, 1897, p. 100—103.

persoane (1 și 2 sg.: *prinséi*, *prinséși*) și tari la celelalte patru (3 sg. și toate de la plural: *prínse*, *prínserăm*, *prínserăți*, *prínseră*).

II. Norma de accentuare prezintă interes și la verbele care au forme de perfect simplu dublu sufixate, în *-use-*, cel puțin la cele două admise ca atare în limba literară: *a fi* și *a avea* în formele de tipul *fuse-*, *avuse-*. Accentul acestora este indicat în mai puține lucrări decît cele citate pentru sufixul *-se-* simplu [36], dar și între acestea puține se constată contradicții la plural, deși nici una dintre lucrările în cauză nu se referă la existența unei variante opuse: Alf Lombard [37] cunoaște numai accentuarea de tip tare la toate persoanele pluralului (*fúserăm*, *fúserăți*, *fúseră*, la fel *avúserăm* etc.), Blair A. Rudes [38] numai accentuarea de tip slab (*fusérăm*, *fusérăți*, *fuséră*), iar B. Cazacu și colaboratorii [39], ca și Gr. Brâncuș [40] un plural cu accentul de tip diferit după persoane (*fusérăm*, *fusérăți*, *fúseră*). Pentru persoana a 3-a plural este evident caracterul literar al lui *fúseră* în opoziție cu *fuséră*, care e regional. Pentru persoanele 1 și 2 pl. este însă mult mai greu de apreciat norma: după părerea mea, limba literară, care folosește rar aceste forme, tolerează ambele accentuări (*fúserăm*, *fúserăți* și *fusérăm*, *fusérăți*) și, poate, chiar preferă accentuarea pe sufixul *-se-* pentru a evita o posibilă confuzie cu mai mult ca perfectul [41].

Și în această privință poate fi de folos referirea la gramatica lui Iordache Golescu [42], la care perfectul sigmatic al lui *a avea* are la majoritatea persoanelor (3 sg. și 1—3 pl.) o accentuare diferită de același perfect al lui *a fi*: perfectul lui *a avea* este accentuat aici pe sufixul *-se-* la toate persoanele, inclusiv a 3-a sg. *avusé*, desigur pentru diferențierea față de formele monosigmatice omografe ale mai mult ca perfectului (după modelul lui 2 sg. *avuséși*: *avúseși*, s-a creat și opoziția 3 sg. *avusé*: *avúse*, 3 pl. *avuséră*: *avúseră*), în timp ce *a fi*, care nu are în această gramatică forme de mai mult ca perfect monosigmatice, își menține accentul pe *-u-* în formele de perfect simplu *fúse*, *fúserăm*, *fúserăți*, *fúseră*. De remarcat că o deosebire între perfectele de același tip ale lui *a avea* și *a fi* ar rezulta și din datele incomplete ale *Atlasului lingvistic român* [43]: în timp ce la formele de plural sigmatice ale lui *a fi* se înregistrează și accentuări tari ca *fúserăm* (1 punct față de 25 cu *-sé-*) și mai ales *fúseră* (5: 12 puncte), pentru *a avea* toate atestările aparțin tipului slab, accentuat pe *-se-*.

Deosebirea față de verbele cu sufixul simplu *-se-*, la care am optat pentru o normă clară și diferită de cea din cazul de față, se explică măcar în parte prin răspîndirea mult mai mare a formelor cu *-se-* accentuat, atestată de *Atlasul lingvistic român* [44].

---

[36] În mod curios, studiul special consacrat acestor verbe de C. Frâncu, *Din istoria verbelor neregulate: perfectul sigmatic al verbelor* **a fi, a avea** *și* **a vrea**, în LR, XXV, 1976, nr. 1, p. 55—65, nu atinge deloc problema accentuării formelor discutate.

[37] *Le verbe roumain*, II, p. 706—708 și 907; *La langue roumaine*, p. 271 și 273.

[38] *Lucr. cit.*, p. 413. Dintr-o inadvertență, desigur, aici apare notat accentul pe sufix și la 3 sg.: *fusé*; o formă *fusá* a fost înregistrată în ALR, SN, VII, h. 2163 în trei puncte (36, 53, 279) care pentru alte verbe cu perfectul simplu în *-se-* nu au mai furnizat forme de 3 sg.

[39] *Cours...*, p. 469 (la p. 373, probabil greșeală de tipar, *fuséră*); *A course...*, p. 421 și 519.

[40] *Lucr. cit.*, p. 112 și 114.

[41] C. Frâncu, *lucr. cit.*, p. 64, se referă la „omonimia" formelor sigmatice de perfect simplu cu unele forme de mai mult ca perfect la persoanele 2 și 3 sg., 1 și 2 pl., a cărei rezolvare o vede numai în crearea mai mult ca perfectului bisigmatic.

[42] *Lucr. cit.*, „tabla 5 la fața 32".

[43] Vezi h. 2163 (*fuse*; *fuseră*) și 2164 (*fuserăm*; *fuserăți*) față de h. 2172 (*avui*).

[44] Raportul dintre *-se/-sé-* este 1 : 25 la *fuserăm* și 2: 18 la *spuserăm*, 3: 13 la *ziserăm*.

III. Dacă între verbele cu perfectul în *-se-* și cele în *-use-* analogiile de accent sînt numai parțiale, acestea sînt aproape totale în ce privește formele de perfect tare ale lui *a da* și *a sta* cu rădăcina „reduplicată“ și cu sufixul *-e-*: *dedei/detei...* și *stetei...* [45]. Deși pentru paradigme regionale ca cele în speță este din principiu discutabilă aplicarea unei norme, în măsura în care aceste forme se întîlnesc uneori în limba literară vorbită (sau citită), ele au nevoie de indicații de accentuare. În lucrările consultate am întîlnit și aici recomandări contradictorii, în primul rînd pentru persoanele 1 și 2 pl., dar și pentru 1 și 2 sg. La 1 și 2 pl. Alf Lombard [46] dă numai accentuarea *déderăm/déterăm* și *stéterăm*, *déderăți/déterăți* și *stéterăți*, în timp ce Gr. Brâncuș [47] are numai accentuarea *dedérăm/detérăm* și *stetérăm*, *dedérăți/detérăți* și *stetérăți*. La 1 și 2 sg. sursele citate și altele concordă în accentuarea pe sufix a formelor *dedéi*, *dedéși* și *stetéi*, *stetéși*; unele lucrări acordă însă un tratament diferit formelor *detei*, *deteși*, la care se indică drept variantă paralelă [48], eventual preferată [49], și chiar drept unica existentă [50], accentuarea *détei*, *déteși*. „Norma“ actuală mi se pare, la ambele verbe și la ambele variante de rădăcină ale lui *a da*, exact aceea de la perfectul în *-se-*: accentul pe sufix la 1 și 2 sg., pe rădăcină la toate celelalte.

IV. Părerile cercetătorilor care s-au ocupat de variantele de accentuare ale perfectului simplu diferă și în ce privește sensul evoluției și proveniența normei.

Unii cercetători, care iau ca bază accentuarea de tip slab a primelor două persoane ale pluralului, anume Valeria Guțu Romalo [51], Gr. Brâncuș [52] și Blair A. Rudes [53], interpretează variantele paralele de tip tare ca o „extindere“ a accentuării de acest tip de la persoana a 3-a (plural). Raportul cronologic dintre cele două tipuri de accentuare pe care îl presupune această interpretare nu corespunde însă realității. Accentuarea de tip tare, pe rădăcină, este originară, moștenită în formele etimologice de 1 pl. de tip *spúsem* și menținută în formele amplificate cu *-ră-* de tip *spúserăm*; refăcute, secundare sînt formele de tip slab *spusém* [54] și *spusérăm*, născute prin tendința de uniformizare a accentului după modelul celorlalte conjugări [55].

Este drept că astăzi, în aria regională de întrebuințare a perfectului simplu, formele mai recente de 1 și 2 pl. accentuate pe sufix predomină, dar această situație nu poate reprezenta un argument pentru norma literară. În limba literară perfectul simplu nu constituie un aport regional, ci un arhaism, ceea ce rezultă clar din valoarea sa temporală nelimitată la acțiuni recente [56]; menținerea normei de accentuare pe rădăcină la persoanele 1 și

---

[45] Pentru această analogie vezi și Alf Lombard, *Le verbe roumain*, I, p. 458, și *La langue roumaine*, p. 257.
[46] *Le verbe roumain*, I, p. 452 și 454; *La langue roumaine*, *loc. cit.*
[47] *Lucr. cit.*, p. 118—119.
[48] Alf Lombard, *Le verbe roumain*, I, p. 453.
[49] Iorgu Iordan, *lucr. cit.*, p. 194, nota 1.
[50] Gh. Pop, *Langenscheidts Taschenwörterbuch der rumänischen und deutschen Sprache*, I, Berlin-Schöneberg, 1911, după Alf Lombard, *Le verbe roumain*, *loc. cit.*
[51] *Loc. cit.*
[52] *Lucr. cit.*, p. 11; pasajul respectiv pare însă în contradicție cu unele de la p. 40 și 126, unde se vorbește de impunerea (recentă?) a accentuării pe *-se-*.
[53] *Lucr. cit.*, p. 411, nota 11.
[54] Atestate și ele în ALR; vezi și V. Bidian, *Persistența unor forme vechi la primele două persoane de plural ale perfectului simplu*, în CL, XVIII, 1973, nr. 2, p. 217—225.
[55] Vezi Alf Lombard, *Le verbe roumain*, II, p. 976.
[56] Vezi *Gramatica limbii române*, ediția citată, vol. I, p. 238—239.

2 pl. ale verbelor cu *-se-* (și *-e-*: *a da*, *a sta*) poate fi considerată un arhaism din punct de vedere formal.

Faptele prezentate în articolul de față arată că, cel puțin la persoanele 1 și 2 pl., nu se poate vorbi de eliminarea „fluctuației de accent“ [57], cu atît mai puțin în direcția fixării accentului pe sufix [58]. Dar, chiar dacă s-ar accepta ca normă acest accent la 1 și 2 pl. și accentul pe rădăcină la 3 pl., tot n-am avea a face cu „impunerea normei de accentuare proprii graiurilor oltenești“, cum susține Gr. Brâncuș [59], întrucît situația respectivă nu este caracteristică acestor graiuri nici în sensul unității lor, nici în sensul opoziției cu altele. În Oltenia s-a înregistrat și accentuarea pe rădăcină la întreg pluralul (tip *ziserăm* etc.[60]), și, mai ales, accentuarea pe sufix la persoana a 3-a plural [61], neadmisă de nici un cercetător ca normă, iar accentuarea pe sufix la 1 și 2 pl. e răspîndită și în graiul bănățean, și în cel muntean [62].

Orientarea normei literare spre accentuarea pe rădăcină la formele de plural în *-(s)eră(-)*, susținută în acest articol, mi se pare că ar merge paralel cu norma fixată la cuvintele — substantive — cu variante de accent pe silaba penultimă și pe antepenultimă (și chiar pe silaba precedentă acesteia în cuvintele mai lungi de trei silabe) de tipul *arșíță/árșiță* (și multe altele în *-iță*), *miríște/míriște*, *obírșie/obîrșie*, *oftícă/óftică*, la care limba literară nu a ales accentuarea oltenească și muntenească pe silaba penultimă, ci accentul pe antepenultimă [63] din alte graiuri, exact ca în cazul lui *-́(s)erăm*, *-́(s)erăți*, *-́(s)eră*.

V. Accentuarea perfectului simplu numit „tare“ ridică multe alte probleme din punct de vedere istoric, începînd cu formele moștenite, deci cu situația din protoromână, și continuînd cu formele din textele vechi românești. Semnalez, de exemplu, contradicția existentă în tratatul *Istoria limbii române*, vol. al II-lea, între paradigma dată pentru latina tîrzie, cu accentuarea de tip tare la persoana a 3-a pl. *dúxera(nt)* [64], și cea dată pentru româna comună, cu accentuare de tip slab: *ḑisérə*, *fečérə*, *alepsérə* [65]. În ce privește limba veche, relevarea unor atestări ale persoanelor 1 și 2 sg. în *-sei*, *-seși* de la verbe susceptibile de alternanțe (la cele două alternanțe discutate pentru limba actuală, se adaugă, pentru limba veche, alternanța *e*

---

[57] Cf. Gr. Brâncuș, *lucr. cit.*, p. 40.

[58] Id., *ib.*, p. 126.

[59] P. 40.

[60] Ceea ce infirmă părerile exprimate de Valeria Guțu Romalo, *loc. cit.*, și de Gr. Brâncuș, *lucr. cit.*, p. 11 și 39, conform cărora accentuările de acest fel apar numai la vorbitori sau în zone pentru care perfectul simplu nu e un timp viu.

[61] Vezi cele trei tipuri de structuri accentuale ale pluralului, stabilite după *NALR Oltenia*, la Mihai Conțiu, *Observații asupra accentuării formelor verbale în graiurile oltenești*, în FD, VII, 1971, p. 170.

[62] Vezi ALR SN VII, h. 1990.

[63] Pentru formele literare vezi *Îndreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație.*

[64] București, 1969, p. 93.

[65] P. 264 (cf. o greșeală de tipar la p. 263: „suf. neacc. *fečérə*“). Capitolul e semnat de Matilda Caragiu Marioțeanu, care în lucrarea ulterioară *Compendiu de dialectologie română (nord- și sud-dunăreană)*, București, 1975, p. 112, dă, drept unică formă, *fę̆ăčerə*, fără a menționa dacă prin aceasta corectează reconstrucțiile semnate anterior.

neaccentuat/*ea* accentuat)[66] ar permite rezolvarea controversei asupra raportului cronologic dintre variante ca *prinséi/prinsei* și asupra vechimii accentuării *prínseși*[67].

Articolul de față nu și-a propus să prezinte decît situația din limba actuală, pentru a pune în discuție norma limbii literare.

LR, XXVII, 1978, nr. 2, p. 181–188. Articolul constituie fundamentarea soluției normative adoptate în DOOM.

[66] Se știe însă că în general frecvența acestor persoane, ca și a celor corespunzătoare de la plural, este foarte redusă în limba veche; vezi Viorica Pamfil, *Formele de trecut indicativ în limba română din secolul al XVI-lea și frecvența lor*, în CL, XVIII, 1973, nr. 2, p. 207.

[67] Vezi discuția de la Al. Procopovici, *Aoristul în raport cu alte timpuri și moduri*, în „Revista filologică", II, 1928, nr. 1–2, p. 17–18, și Alf Lombard, *Le verbe roumain*, II, p. 974–976.

PRINCIPII GRAMATICALE ÎN ORTOGRAFIE

Spre deosebire de toate sistemele ortografice din trecut, noile norme ortografice se caracterizează prin importanța acordată gramaticii în rezolvarea problemelor de scriere.

Evident, îmbunătățirea ortografiei se bazează în primul rînd pe principiul fonetic, redînd pe cît se poate pronunțarea. Dar aplicarea absolută a principiului fonetic nefiind posibilă, în normele ortografice s-a aplicat în mare măsură și principiul m o r f o l o g i c de respectare a elementelor constitutive ale cuvîntului și a categoriei morfologice respective, datorită căruia au putut fi înlăturate o serie de inconsecvențe ale vechii ortografii.

Astfel, problema scrierii cu *ia* sau cu *ea*, care nu se disting în pronunțare, se rezolvă în noua ortografie, pe baza principiului morfologic, prin alternanțele fonetice existente în formele flexionare sau în derivatele cuvîntului respectiv: se scrie *ea* cînd alternează cu *e*, și *ia* cînd alternează cu *ie*. În această problemă vechea ortografie nu avea nici un fel de regulă și cuvintele respective trebuiau învățate fiecare în parte cu grafia corectă; inconsecventă, vechea ortografie stabilise scrierea *gheată*, dar *ghiață*, *încheagă*, dar *chiamă* etc. În noile norme ortografice se fixează regula alternanțelor *ea/e* și *ia/ie*, care rezolvă scrierea tuturor cuvintelor din această categorie într-un mod unitar. Se va scrie deci și *gheață*, ca *gheată*, deoarece formele de plural sînt în amîndouă cazurile cu *e*: *ghețuri*, *ghete*. Se va scrie *cheamă*, pentru că alternează cu *chema*, tot așa cum *încheagă* alternează cu *închega*.

Aceeași regulă e valabilă și în ceea ce privește desinențele verbale *-ez* și *-esc*, respectîndu-se alternanțele *-ez/-ează* (*efectuez — efectuează*), *-iez/-iază* (*deraiez — deraiază*), *-esc/-ească* (*întineresc — întinerească*) și *-iesc/-iască* (*alcătuiesc — alcătuiască*).

Ori de cîte ori s-a pus problema alegerii între mai multe forme existente în pronunțare, s-a ales forma cea mai corespunzătoare din punct de vedere morfologic. Se va scrie deci la indicativul prezent pers. I sg. *eu acopăr*, *descopăr*, *sufăr*, iar la pers. a III-a sg. și pl. *acoperă*, *descoperă*, *suferă*; la conjunctiv prezent pers. a III-a sg. și pl. va fi *să acopere*, *descopere*, *sufere*, stabilindu-se opoziția generală *-ă/-e* între indicativ și conjunctiv (ca în cazul *coboară/să coboare*).

Pe baza aceluiași principiu morfologic s-a stabilit scrierea verbelor *a agrea* și *a crea*. Analiza structurii morfologice a acestor verbe arată că rădăcinii în *-e* (*agre-*, *cre-*) i se adaugă desinențele și sufixele normale pentru oricare verb de conjugarea I care primește desinența *-ez*, de pildă *a lucra*. Se va scrie deci la infinitiv *a agrea*, *a crea*, la indicativ prezent *agreez*, *agreezi*, *agreează*, *agreăm*, *agreați*, *agreează*; *creez*, *creezi*, *creează*, *creăm*, *creați*, *creează*; gerunziul va fi *agreînd*, *creînd*, iar participiul *agreat*, *creat*.

Și în scrierea sufixelor lexicale aplicarea principiului morfologic a introdus ordinea și consecvența necesară, stabilindu-se scrierea cu forma normală a sufixului respectiv, acolo unde pronunțarea înșală. De pildă *simțămînt*, *des-*

părţămînt se vor scrie astfel, pentru că sufixul nu poate avea decît forma *-ămînt* (*aşezămînt*, *învăţămînt* etc.).

Una dintre regulile care ilustrează în cea mai mare măsură aplicarea principiului morfologic este regula scrierii lui *i, e, a, î, ă, ea* după *ş, j*. Pentru rădăcina cuvintelor s-a stabilit scrierea cu *i, e, a*, care reprezintă pronunţarea literară, dar în ceea ce priveşte terminaţiile şi sufixele, pe baza principiului morfologic, se vor putea scrie şi literele *î, ă, ea*, cu ajutorul cărora se păstrează identitatea imaginii grafice a unei serii de desinenţe, sufixe gramaticale şi lexicale. În felul acesta, deşi în discuţiile din presă asupra proiectelor de ortografie s-a constatat o preferinţă aproape generală pentru scrierea cu *e* după *ş, j*, care e de altfel rostirea capitalei (*uşe*, *grije*), în normele ortografice s-a stabilit o regulă raţională, care ţine seama de aspectul elementelor flexionare şi de categoriile morfologice ale cuvintelor respective.

Desinenţele, sufixele gramaticale şi lexicale vor avea deci după *ş, j* acelaşi aspect ca după toate celelalte consoane, înlăturîndu-se inconsecvenţele vechii ortografii, care nu avea o regulă unitară nici măcar pentru *ş, j* (se scria *greşală*, dar *oblojeală* şi *roşeaţă*).

Conform noii ortografii, după *ş, j* se va scrie *-ă* la nominativ-acuzativul sg. al substantivelor şi adjectivelor de declinarea I: *tovarăşă*, *uşă*, *chiriaşă*, *mătuşă*, *grijă*, *mlajă*, *tijă*, *coajă*, *fruntaşă*, *gureşă* (ca în *studentă*, *ţară*, *bună*). La plural şi la genitiv-dativul sg. se va scrie însă *-e*: *tovarăşe*, *chiriaşe*, *nuntaşe*, *gureşe*, *băştinaşe*, *tije* ca şi *studentă — studente*, *bună — bune*. De asemenea se va scrie *-ă* la pers. a III-a a indicativului prezent şi perfect simplu: *îngraşă*, *îngroaşă* (ca în *leagă*, *toarnă*) şi *angajă*, *aranjă*, *furişă*, *îngrăşă*, *îngroşă* (ca în *legă*, *turnă*), dar *-e* la pers. a III-a a conjunctivului prezent: *să îngraşe*, *să îngroaşe* (ca în *să lege*, *să toarne*). Deci: *îngraşă — să îngraşe*.

Pluralul substantivelor feminine terminate în *-are* după *ş, j* se va scrie cu *-ă-*, *-are* alternînd cu *-ări* ca după orice altă consoană: *înfăţişare* — pl. *înfăţişări*, *angajare* — pl. *angajări* (ca în *cîntare* — pl. *cîntări*).

La verbe, după *ş, j* se păstrează aspectul desinenţelor *-ează*, *-ească*, la fel ca după toate celelalte consoane. Se va scrie deci *înfăţişează*, *aranjează*, *să sfîrşească*, *să îngrijească*, aşa cum se scrie *lucrează* şi *să povestească*.

Tot astfel, la femininul adjectivelor formate cu sufixul *-esc* se va scrie *-ească* şi după *ş, j*: *tovărăşească* (la fel ca *prietenească*).

Sufixele *-eală*, *-ean* şi *-eaţă* îşi păstrează şi ele o imagine grafică identică. Se va scrie *greşeală* şi *oblojeală* (ca *oboseală*, *ameţeală*), *ieşean* şi *clujean* (ca *bucureştean*), *roşeaţă* (ca *albeaţă*).

Sufixul *-ar* va avea şi el o imagine grafică unitară, scriindu-se *coşar*, *birjar*, ca *fierar*, *lemnar*. Între sufixele *-ărie* şi *-erie* se va face şi în scris distincţia necesară, ţinînd seama de faptul că sufixul *-ărie* e legat de sufixul *-ar*: *bere — berar — berărie*, pe cînd *-erie* e legat de sufixul *-er* sau e independent: *frizer — frizerie*; *loterie*.

Gerunziul verbelor de conjugarea I cu rădăcina terminată în *ş, j* se va scrie cu *-înd*: *înfăţişînd*, *angajînd* (ca *lucrînd*, *umblînd*). În schimb, gerunziul verbelor de conjugarea a IV-a se va scrie şi după *ş, j*, ca după orice consoană, *-ind*: *sfîrşind*, *îngrijind* (ca *povestind*, *dormind*).

În interiorul rădăcinii după *ş, j* se va scrie numai *i, e, a*, deci: *maşină*, *jilţ*; *şes*, *a jelui*; *şa*, *şase*, *şapte*, *aşază*. Sînt necesare aici unele explicaţii privitoare la cîteva situaţii în aparenţă mai complicate.

Astfel, mulţi nu înţeleg de ce se va scrie *înfăţişează*, dar *aşază*. Explicaţia este următoarea: în *înfăţişează* avem a face cu desinenţa *-ează*, aceeaşi ca în *lucrează*, *desenează*, desinenţă existentă numai la persoana I singular,

a II-a singular și a III-a singular și plural a indicativului și conjunctivului prezent (persoana a II-a și la imperativ), pe cînd în *așază* însăși rădăcina este *așez* și se menține la orice formă: *așezăm*, *așezați*, *așezam*, *așezasem* etc. Conform regulii care stabilește pentru rădăcini scrierea cu *a*, se va scrie *așază*, subliniindu-se astfel deosebirea de structură morfologică dintre verbul *a așeza* și verbele *a înfățișa*, *a furișa* etc. Alternanța este *e*/*a*, aceeași ca în *șed — să șadă*.

Tot astfel se va scrie *înșală*, deși scriem *greșeală*, fără a fi vorba de nici o inconsecvență: în *greșeală* distingem sufixul *-eală*, căruia îi menținem același aspect grafic ca în *oboseală*, *amețeală* etc., pe cînd în *înșală* avem a face cu o alternanță fonetică în interiorul rădăcinii verbale: *eu înșel — el înșală*. Aceeași este și situația verbelor *a deșerta* și *a ședea*: *eu deșert — el deșartă — să deșarte*; *eu șed — el șade — să șadă*.

Și în privința pronunțării scrierea *șa*, *ja* în rădăcini este cea mai potrivită, deoarece în ținuturile cu *ș*, *j* moi se va putea citi *șea*, *jea* fără a fi nevoie de marcarea caracterului moale al consoanelor respective, iar pentru ținuturile cu *ș*, *j* duri ea va reprezenta și pronunțarea reală.

Trăgînd concluziile la regula scrierii lui *i*, *e*, *a*, *î*, *ă*, *ea* după *ș*, *j*, atragem atenția asupra faptului că în rădăcina cuvintelor nu se poate scrie decît *i*, *e*, *a*, pe cînd în afara rădăcinii se poate scrie și *i*, *e*, *a*, și *î*, *ă*, *ea*, după cum cere respectarea imaginii grafice unitare a desinențelor sau sufixelor respective.

Principiul morfologic a fost aplicat și în scrierea substantivelor compuse. S-a stabilit scrierea într-un cuvînt a substantivelor în care părțile componente și-au pierdut individualitatea morfologică, ceea ce se vede clar în declinare prin faptul că nu se modifică decît ultimul element:

bunăstare (genitiv-dativ *bunăstării*)
bunăvoință (genitiv-dativ *bunăvoinței*)
untdelemn (genitiv-dativ *untdelemnului*).

Spre deosebire de acestea, se scriu despărțite cu liniuță substantivele compuse în care părțile componente își mai păstrează individualitatea morfologică, fiecare element primind în flexiune desinența corespunzătoare de genitiv-dativ sau de plural:

bună-credință (genitiv-dativ *bunei-credințe*)
bună-cuviință (genitiv-dativ *bunei-cuviințe*)
cotă-parte (genitiv-dativ *cotei-părți*)
rea-credință (genitiv-dativ *relei-credințe*)
rea-voință (genitiv-dativ *relei-voințe*).

Astfel, deși în aparență *bunăvoință* și *rea-voință* sînt două compuse identice, scrierea lor diferă pentru că structura lor morfologică este diferită, sudura celor două elemente fiind desăvîrșită numai în primul caz.

În ceea ce privește scrierea cuvintelor unite într-unul singur sau complet separate, hotărîtor a fost principiul s i n t a c t i c, care atrage atenția asupra sensului și a valorii gramaticale a cuvintelor respective. De aceea în *Micul dicționar ortografic* nu sînt rare cazurile în care se indică două feluri posibile de scriere a acelorași cuvinte după felul cum sînt legate ele între ele sau cu alte cuvinte din frază. Exemplul cel mai clar îl oferă scrierea *numai* și *nu mai* diferențiată și în vechea ortografie. *Numai*, adverb restrictiv cu sensul „doar", se scrie într-un cuvînt:

Altul este al tău suflet,
Alții ochii tăi acum,

Numai eu, rămas acelaşi,
Bat mereu acelaşi drum. Eminescu, O. I 112.

În schimb adverbul de negaţie *nu* urmat de adverbul *mai*, care arată continuitatea, durata, se scriu separat:

Căci *nu mai* am de obicei
Ca-n zilele acele
Să mă îmbăt şi de scîntei
Din stele. Eminescu, O. I 187.

Noile norme ortografice disting şi scrierea *odată* şi *o dată*. Se scrie într-un cuvînt adverbul *odată* cu sensul „odinioară":

A fost *odată* ca-n poveşti
A fost ca niciodată... Eminescu, O. I 167,

dar numeralul *o* şi substantivul *dată* în îmbinarea *o dată* „o singură dată", opusă lui „de două ori" sau „de mai multe ori", se scriu separat: *Să afle că eu, o dată pe săptămînă, slugărnicesc!* Delavrancea, H. T. 120.

Tot astfel se scrie într-un cuvînt adverbul *demult* cu sensul „odinioară", folosit mai ales în locuţiunea *de demult*:

Căci astăzi dacă mai ascult
Nimicurile-aceste,
Îmi pare-o veche, *de demult*
Poveste. Eminescu, O. I 188

şi în două cuvinte prepoziţia *de* urmată de adverbul *mult* cu sens cantitativ în timp („de mult timp"):

Poate *de mult* s-a stins în drum,
În depărtări albastre,
Iar raza ei abia acum
Luci vederii noastre. Eminescu, O. I 234.

Adverbul *altădată* cu sensul „odinioară, demult" se scrie într-un cuvînt: *Altădată aici era un maidan; acum pe locul lui s-a ridicat o şcoală*, pe cînd locuţiunea *altă dată*, formată din adjectivul nehotărît *altă* şi substantivul *dată* şi avînd sensul opus lui *astă dată*, se scrie în două cuvinte: *Să-mi dai cărţile altă dată. Acuma n-am în ce să le iau.*

O dovadă a justeţei scrierii *altă dată* în asemenea împrejurări este şi faptul că elementele componente pot fi puse la plural:

Vîntul tremură-n perdele
Astăzi ca şi *alte dăţi*. Eminescu, O. I 113.

După cum limba distinge sensul propriu lexical al substantivului *fel* în *fel de mîncare* şi *alt fel de mîncare* de adverbul *altfel*, ortografia respectă şi ea această distincţie, scriind substantivul precedat de un adjectiv nehotărît în două cuvinte (*alt fel* „nu acelaşi fel"), iar adverbul *altfel* „altminteri" într-un singur cuvînt:

Deşi nu e decît femeie,
E totuşi *altfel*, „nu ştiu cum". Eminescu, O. I 208.

Adverbul *decît* cu sens restrictiv ca în exemplul de mai sus (Eminescu, O. I 208) sau cu sensul comparativ mai curent:

Căci tu înseninezi mereu
Viaţa sufletului meu,
Mai mîndră *decît* orice stea,
Iubita mea, iubita mea! Eminescu, O. I 235

se va scrie într-un cuvînt, spre deosebire de prepoziţia *de* care leagă cuvintele precedente de *cît* următor: *Am făcut rost de cît mi-ai cerut.*

În opoziția *pe de o parte... pe de alta* se scrie *de o parte* în trei cuvinte, pe cînd adverbul *deoparte* „retras, izolat“ formează și în scris un singur cuvînt:

Tu așază-te *deoparte*,
Regăsindu-te pe tine,
Cînd cu zgomote deșarte
Vreme trece, vreme vine. Eminescu, O. I 194.

*

Legarea scrierii de criterii gramaticale, referitoare la categoriile morfologice, la formația și la valoarea cuvintelor respective, dă ortografiei un caracter rațional, însușirea ei depinzînd de folosirea conștientă a limbii înseși, de cunoașterea gramaticii, și nu de memorarea mecanică a scrierii stabilite oficial pentru fiecare cuvînt în parte. În același timp opera de reconsiderare a importanței gramaticii și de evidențiere a valorii ei practice face un pas înainte prin aplicarea principiilor gramaticale în scrierea limbii române.

LR, III, 1954, nr. 1, p. 45—50; semnat Mioara Grigorescu.

ASPECTE CONTROVERSATE ALE NORMELOR ORTOGRAFICE ALE LIMBII ROMÂNE

1. Aspectele controversate ale ortografiei în vigoare sînt, după cum se va vedea, foarte multe și practic imposibil de cuprins într-un inventar complet, de altfel, poate, neinteresant din momentul în care s-ar pierde în amănunte. Pentru a avea totuși o imagine de ansamblu asupra acestor aspecte — și, implicit, a dificultăților cu care sînt confruntați cei care se ocupă de ortografia românească, apreciată superficial ca simplă — voi încerca o clasificare a controverselor manifestate în cele aproape trei decenii de existență a actualelor norme ortografice (datînd în esență din septembrie 1953, cu aplicare din aprilie 1954), cu specială privire asupra celor care continuă să aibă obiect, în sensul că se referă la elemente menținute în diversele ediții — cu modificări și completări de diferite feluri — ale *Micului dicționar ortografic*[1] inițial, devenit din 1960 *Îndreptar ortografic, ortoepic și de punctuație*[2].

Aspectele controversate ale actualelor norme ortografice ale limbii române pot fi clasificate din mai multe puncte de vedere:

a) După domeniul controverselor, există unele care privesc exclusiv scrierea, deci norme pur ortografice, cum e cazul concurenței dintre *â* și *î* pentru unul și același sunet, al folosirii inițialelor majuscule în cadrul unor nume proprii compuse sau al prezenței, respectiv absenței, cratimei în compuse de diverse feluri, în timp ce altele privesc fie și — sau numai — ortoepia (de exemplu, accentuarea unor cuvinte, pronunțarea cu hiat sau cu diftong), fie și — sau numai — morfologia (formele flexionare ale unor cuvinte). Dată fiind tema dezbaterii noastre, ne vor interesa cu precădere controversele pur ortografice și cele care au măcar parțial caracter propriu-zis ortografic.

b) După gradul de generalitate a controversei, se pot face, pe de o parte, distincții legate de natura normelor ortografice vizate, care pot fi generale, particulare sau individuale, și, pe de alta, distincții între punerea în discuție a unei norme sau reguli în ansamblul ei sau numai a unor cazuri particulare de aplicare (cum este contestarea grafiilor *așază* și *înșală*[3] în condițiile în care nu se discută în ansamblu regula scrierii cu *a* sau *ea* — și cu *e* sau *ă*, respectiv *i* sau *î* — după *ș*, *j*).

c) După justificarea oferită de obiectul controverselor, există unele care vizează norme ferme, cu soluții unice clare, apreciate ca nesatisfăcătoare din alte motive decît ale logicii interne a normei în sine, și altele care sesizează caracterul incomplet sau inconsecvențele unor norme, deci care pornesc de la vicii ale normelor înseși, fie că e vorba de normă ca atare sau de raportul dintre o normă generală și unele aplicări individuale, fie de conflictul dintre

[1] București, 1953 (1954, 1955).

[2] Ediția a II-a, 1965; ediția a III-a, 1971.

[3] Vezi, de exemplu, Al. Graur, *Mic tratat de ortografie*, București, 1974, p. 125. În favoarea lor vezi Flora Șuteu, *Două aparente excepții ortografice:* **așază** *și* **înșală**, în LLR, 1978, nr. 4, p. 10—11.

două norme; bineînțeles, am în vedere aici exclusiv viciile de conținut, întrucît criticile aduse unor vicii de pură formulare nu le consider controverse, ci corecturi: utile, dar neinteresante pentru discuția noastră, chiar atunci cînd formulele criticate trădează unele concepții greșite ale raportului dintre ortografie și ortoepie, cum e cazul mult discutatei formule „se scrie și se pronunță“ sau „se scrie și se citește“, introdusă fără discernămînt din 1960[4]. În general, controversele din prima categorie, deci cele lipsite de o motivație internă, sînt false probleme, în timp ce a doua categorie cuprinde probleme reale ale ortografiei românești, rezolvate nesatisfăcător din cauza unor dificultăți obiective, de cele mai multe ori.

d) După modul de manifestare a controverselor, există unele manifestate fățiș și direct în articole critice, dezbateri, scrisori adresate forurilor academice sau politice și altele manifestate tacit prin nerespectarea sistematică (ceea ce exclude abaterile întîmplătoare, datorate ignoranței) a unei norme în vigoare și prin înlocuirea ei cu alta, preluată, de regulă, din ortografia academică a perioadei 1932—1953; în acest mod discret de controversare se poate spune că nici una dintre principalele norme ale actualei ortografii (înțelegînd prin acestea cele 16 norme care „fac parte integrantă“, cum se spune în art. 1, din Hotărîrea Consiliului de Miniștri nr. 3135 din 1953, niciodată abrogată) nu a rămas necontestată, întrucît au apărut și apar tipărituri — semnate uneori chiar de academicieni — și cu *â* în cuvinte ca *mână*, *râpă*, și cu apostrof în loc de cratimă în *s'a dus*, și cu *u* final în *raiu*, și cu grafii ca *grije*, *ghiață*, *iea*, *voe*, *sbor*, *cassă*, *Ianuarie* și altele. Controversele fățișe, cu caracter public, pot fi la rîndul lor clasificate, după modul de manifestare sau desfășurare, în controverse expuse cu sau fără argumentare științifică lingvistică. Din păcate, majoritatea intervențiilor din publicistica de mare tiraj se înscriu în ultima categorie.

e) După amploarea participării și deci a bibliografiei problemei[5], unele norme sînt controversate de mai mulți, chiar dacă criticile nu privesc exact aceleași elemente și, mai ales, se deosebesc în soluțiile propuse (ceea ce se întîmplă nu numai în cazul unor reguli generale, mai complicate, ci și în cazul unor reguli individuale), în timp ce altele sînt controversate mai mult sau mai puțin izolat.

f) După gradul de audiență — care se leagă în mare măsură de criteriul precedent — există controverse cu priză la public sau cel puțin la o parte a lui, cum sînt, pe primele locuri, propunerile de revenire la scrierea cu *â* sau la *sunt*, și controverse fără asemenea priză, fie că obiectul lor lasă publicul în general indiferent (cazul scrierii cu sau fără cratimă în compuse), fie că reacția, exprimată sau nu fățiș, este negativă (ca în cazul propunerii de introducere a lui *ĭ*). În general, gradul de audiență a unor controverse în materie de ortografie este legat de prezența sau absența unor implicații de natură extralingvistică.

g) În sfîrșit, după vechimea controverselor, unele continuă — cu nuanțările de rigoare — controverse existente și în condițiile normelor ortografice

---

[4] Vezi critica făcută de Valeria Guțu Romalo în LR, IX, 1960, nr. 3, p. 87, și XXVI, 1977, nr. 3, p. 311.

[5] Pentru contribuțiile de pînă în 1967, vezi bibliografia analitică *Ortografia limbii române. Cercetare bibliografică*, București, 1970 (BCU, redactor coordonator Maria Negraru); bibliografii signaletice anuale ale acestui domeniu sînt cuprinse în *Bibliografia românească de lingvistică* (BRL) de Eleonora Popa și I. Dănăilă din nr. 4 al revistei „Limba română“, în capitolul IV. 11 *Ortografie, ortoepie și punctuație*.

două norme; bineînțeles, am în vedere aici exclusiv viciile de conținut, întrucît criticile aduse unor vicii de pură formulare nu le consider controverse, ci corecturi: utile, dar neinteresante pentru discuția noastră, chiar atunci cînd formulele criticate trădează unele concepții greșite ale raportului dintre ortografie și ortoepie, cum e cazul mult discutatei formule „se scrie și se pronunță" sau „se scrie și se citește", introdusă fără discernămînt din 1960[4]. În general, controversele din prima categorie, deci cele lipsite de o motivație internă, sînt false probleme, în timp ce a doua categorie cuprinde probleme reale ale ortografiei românești, rezolvate nesatisfăcător din cauza unor dificultăți obiective, de cele mai multe ori.

d) După modul de manifestare a controverselor, există unele manifestate fățiș și direct în articole critice, dezbateri, scrisori adresate forurilor academice sau politice și altele manifestate tacit prin nerespectarea sistematică (ceea ce exclude abaterile întîmplătoare, datorate ignoranței) a unei norme în vigoare și prin înlocuirea ei cu alta, preluată, de regulă, din ortografia academică a perioadei 1932—1953; în acest mod discret de controversare se poate spune că nici una dintre principalele norme ale actualei ortografii (înțelegînd prin acestea cele 16 norme care „fac parte integrantă", cum se spune în art. 1, din Hotărîrea Consiliului de Miniștri nr. 3135 din 1953, niciodată abrogată) nu a rămas necontestată, întrucît au apărut și apar tipărituri — semnate uneori chiar de academicieni — și cu *â* în cuvinte ca *mână*, *râpă*, și cu apostrof în loc de cratimă în *s'a dus*, și cu *u* final în *raiu*, și cu grafii ca *grije*, *ghiață*, *iea*, *voe*, *sbor*, *cassă*, *Ianuarie* și altele. Controversele fățișe, cu caracter public, pot fi la rîndul lor clasificate, după modul de manifestare sau desfășurare, în controverse expuse cu sau fără argumentare științifică lingvistică. Din păcate, majoritatea intervențiilor din publicistica de mare tiraj se înscriu în ultima categorie.

e) După amploarea participării și deci a bibliografiei problemei[5], unele norme sînt controversate de mai mulți, chiar dacă criticile nu privesc exact aceleași elemente și, mai ales, se deosebesc în soluțiile propuse (ceea ce se întîmplă nu numai în cazul unor reguli generale, mai complicate, ci și în cazul unor reguli individuale), în timp ce altele sînt controversate mai mult sau mai puțin izolat.

f) După gradul de audiență — care se leagă în mare măsură de criteriul precedent — există controverse cu priză la public sau cel puțin la o parte a lui, cum sînt, pe primele locuri, propunerile de revenire la scrierea cu *â* sau la *sunt*, și controverse fără asemenea priză, fie că obiectul lor lasă publicul în general indiferent (cazul scrierii cu sau fără cratimă în compuse), fie că reacția, exprimată sau nu fățiș, este negativă (ca în cazul propunerii de introducere a lui *ĭ*). În general, gradul de audiență a unor controverse în materie de ortografie este legat de prezența sau absența unor implicații de natură extralingvistică.

g) În sfîrșit, după vechimea controverselor, unele continuă — cu nuanțările de rigoare — controverse existente și în condițiile normelor ortografice

---

[4] Vezi critica făcută de Valeria Guțu Romalo în LR, IX, 1960, nr. 3, p. 87, și XXVI, 1977, nr. 3, p. 311.

[5] Pentru contribuțiile de pînă în 1967, vezi bibliografia analitică *Ortografia limbii române. Cercetare bibliografică*, București, 1970 (BCU, redactor coordonator Maria Negraru); bibliografii signaletice anuale ale acestui domeniu sînt cuprinse în *Bibliografia românească de lingvistică* (BRL) de Eleonora Popa și I. Dănăilă din nr. 4 al revistei „Limba română", în capitolul IV. 11 *Ortografie, ortoepie și punctuație*.

anterioare (din 1932 şi chiar mai dinainte, din 1904), cum este cazul controverselor legate de scrierea cu cele două feluri de *î* (*î* şi *â*) şi de scrierea cu *s* sau *z* în neologisme, în timp ce altele sînt legate exclusiv de actualele norme: în această situaţie sînt, de exemplu, diversele controverse care se referă la aspecte ale regulii scrierii cu *a*/*ea* şi *ă*/*e* după *ş*, *j*.

La aceste criterii de clasificare a controverselor ortografice se poate adăuga unul care priveşte în egală măsură normele înseşi: după orientarea criticilor şi a soluţiilor propuse într-o anumită direcţie, legată de o concepţie ştiinţifică şi de o politică culturală, controversele — ca şi normele ortografice şi alte norme lingvistice — pot fi clasificate în unele care dau întîietate uzului în general şi pronunţării în special, în cazul ortografiei, şi altele care dau întîietate rigorii logice, gramaticale şi etimologice, propunînd extinderea normelor care cer un anumit nivel intelectual. În linii mari această clasificare se suprapune cu distincţia dintre simplu şi complicat, accesibil şi savant, deşi uneori poate fi mai simplă o regulă raţionalistă care contravine în parte uzului decît orientarea după acesta, cu toate excepţiile lui. Contradicţia dintre cele două orientări constituie dilema oricărei ortografii moderne cu oarecare tradiţie şi ea e de natură să explice şi caracterul contradictoriu al unor critici referitoare la anumite norme ortografice: în timp ce unii privesc fără simpatie normele bazate pe principii gramaticale — morfologice şi sintactice —, alţii vor extinderea lor; unii ar vrea să scriem toate neologismele şi chiar numele proprii străine aşa cum se pronunţă, de exemplu *dizel* sau *dizăl* în loc de *diesel*, pe cînd alţii, de obicei specialiştii în domeniile respective, pledează pentru menţinerea grafiei etimologice, chiar pentru revenirea la o asemenea grafie în situaţii în care normele au impus scrierea fonetică (de exemplu, *aisberg*: *iceberg*, *filozof*: *filosof*); observîndu-se lipsa unei grafii unitare a unui element de compunere ca *iso*-/*izo*-, pentru care normele actuale prevăd *isoglosă*, dar *izobară*, unii propun generalizarea lui *iso*- (deci *isobară*), alţii a lui *izo*- (deci *izoglosă*)[6].

2. În ciuda mulţimii şi diversităţii aspectelor controversate, al căror tablou a fost numai schiţat prin clasificările făcute, în mod obişnuit ele sînt reduse la cîteva, în primul rînd la cele două pe care le-am numit cu alt prilej[7] „punctele fierbinţi" ale ortografiei noastre, anume sfera de întrebuinţare a literei *â* şi scrierea formelor verbale *sînt, sîntem, sînteţi*, eventual şi la scrierea cuvîntului *filozof* şi a familiei sale; în domeniul numelor proprii există de asemenea cîteva aspecte specifice controversate: folosirea iniţialelor majuscule şi a cratimei în compuse, la care se adaugă, în cazul toponimelor, problema notării articolului hotărît enclitic *-l*. Această listă redusă corespunde cu programul minimal pe care înţeleg că Prezidiul Academiei l-a propus dezbaterii noastre, pornind de la numeroasele şi repetatele sesizări care i-au fost adresate pe diverse căi. După cum în parte a rezultat din diversele clasificări prezentate, este vorba de aspecte ortografice foarte diferite din punctul de vedere al normelor vizate şi al problemelor pe care le ridică.

Momentul fixat pentru această dezbatere este şi bine, şi mai puţin bine ales. Pretextul îl constituie împrejurarea apariţiei aproape simultane, în Editura Academiei, a trei lucrări cu profil în parte asemănător şi, în orice caz, legat de obiectivul dezbaterii de astăzi: în ordinea apariţiei, *Dictionnaire*

---

[6] Vezi discuţia la Laura Vasiliu, *Oscilaţia s/z şi unele elemente de compunere din lexicul românesc*, în LR, XXVII, 1978, nr. 4, p. 353—358.

[7] Vezi Mioara Avram, *Probleme ale alcătuirii unui nou îndreptar ortografic al limbii române*, în LR, XXIV, 1975, nr. 4, p. 282.

morphologique de la langue roumaine de Alf Lombard şi Constantin Gâdei [8], *Dicţionar al greşelilor de limbă* de Al. Graur [9] şi *Dicţionarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române* (DOOM) elaborat de Institutul de Lingvistică din Bucureşti [10]. Dacă dicţionarul lui Alf Lombard şi C. Gâdei este mai ales descriptiv — ceea ce nu înseamnă că nu oferă material pentru normare pe planul morfologic, care îi este specific —, celelalte două sînt lucrări normative (al acad. Al. Graur şi corectiv-preventiv) pe diverse planuri, între care componenta ortografică este una de bază. O deosebire care reiese oarecum de la sine din citarea operelor respective este aceea că primele două sînt dicţionare de autori, cu opinii mai mult sau mai puţin personale, oricît de întemeiate pe date obiective, în timp ce *Dicţionarul ortografic, ortoepic şi morfologic* este o mare lucrare colectivă (cu opt autori [11]), alcătuită în Institutul de Lingvistică din Bucureşti — cu tot ce implică o cercetare instituţională, inclusiv discutarea şi avizarea finală în consiliul ştiinţific al institutului — printr-un contract de cercetare cu Prezidiul Academiei Republicii Socialiste România, sub auspiciile Comisiei pentru Cultivarea Limbii Române, care a discutat mai întîi proiectul lucrării (în 1975) [12] şi a organizat apoi (în 1976) [13] o dezbatere publică asupra machetei ei, urmărind şi sprijinind prin diverşi consultanţi întregul proces de elaborare a dicţionarului.

După apariţia acestei lucrări şi a celorlalte două lucrări menţionate, e firesc să se pună problema în ce măsură se rezolvă sau nu prin ele unele aspecte mai des controversate ale normelor din *Îndreptarul ortografic, ortoepic şi de punctuaţie*, căci, deşi s-a căzut de acord din 1975 asupra faptului că DOOM „nu se face spre a schimba ortografia, ci spre a o întări" [14], s-a admis în principiu introducerea unor modificări şi noutăţi inerente atît prin extinderea corpusului de cuvinte la care s-au aplicat normele, cît şi prin confruntările la care au fost supuse. Momentul dezbaterii e totuşi prematur pentru că nici una dintre cele trei lucrări recent apărute, şi în primul rînd DOOM, nu a apucat să fie cunoscută şi verificată în practica folosirii şi consultării. De aceea dezbaterea noastră seamănă, poate, mai mult cu o lansare de carte, căreia însă, departe de a-i imprima un caracter festiv, organizatorii doresc să-i dea nota unei şedinţe de lucru în care, pentru început, autorii DOOM să-şi prezinte critic şi autocritic şi să-şi explice poziţia faţă de principalele aspecte controversate ale ortografiei în vigoare, cel puţin faţă de cele cuprinse în lista minimală de care am amintit mai înainte.

Singurul aspect controversat care vizează o normă generală, esenţială în structura actualei ortografii, este sfera de întrebuinţare a literei *â*, pe care unii ar dori-o extinsă în toate situaţiile prevăzute de ortografia din 1932 [15]. Faţă de această propunere, făcută adesea sub forma unor agitaţii demagogice, poziţia autorilor DOOM şi a Comisiei pentru Cultivarea Limbii Române este

---

[8] Deşi coperta indică anul de apariţie 1981, a fost difuzat abia în iunie 1982.

[9] Bucureşti, 1982.

[10] Bucureşti, 1982.

[11] Mioara Avram (redactor responsabil), Elena Carabulea, Fulvia Ciobanu, Finuţa Hasan, Magdalena Popescu-Marin, Marina Rădulescu, I. Rizescu şi Laura Vasiliu (redactor responsabil adjunct).

[12] Vezi articolul citat în nota 7.

[13] Vezi LR, XXVI, 1977, nr. 2, p. 107—162 şi 205—206.

[14] I. Coteanu, *Pentru un mare dicţionar ortografic al limbii române*, în LR, XXV, 1976, nr. 4, p. 352.

[15] Vezi, de exemplu, articolele publicate, în special de scriitori, în: „Luceafărul", XIII, 1970, nr. 48, p. 3; „România literară", III, 1970, nr. 49, p. 10, şi VII, 1974, nr. 17, p. 8; „Tribuna României", III, 1974, nr. 36, p. 15; „Flacăra", XXIII, 1974, nr. 14, p. 4—5, XXV, 1976, nr. 11, p. 17, XXXI, 1982, nr. 30, p. 14.

fermă: nu există nici un motiv pentru a renunța la cel mai mare progres adus de normele din 1953, făcînd un pas înapoi spre punctul cel mai vulnerabil al ortografiei interbelice, care complica în mod inutil și lipsit de o bază științifică scrierea unuia și aceluiași sunet. Justificarea etimologică invocată de partizanii lui *â*, pe lîngă că este inoperantă pentru nespecialiști, este numai parțial reală în condițiile în care vechile reguli ortografice se orientau totuși nu după etimon, ci după poziția în cuvînt, cerîndu-se să se scrie cu *î* un sunet provenit din *a* latinesc într-un cuvînt ca *înger* < *angelus* și cu *â* un sunet provenit din vocalele latinești *e* (în *vînt*, *mormînt*), *o* (în *lîngă*), *u* (în *rîndunică*) și chiar *i* (în *rîpă*, *sîn*), ca și din orice vocale străine, și creînd opoziții grafice artificiale între pronumele *însul* și *dânsul* sau gerunziile *urînd* (de la *urî*) și *urând* (de la *ura*), pe care nu știu în ce măsură și le-ar însuși cei grăbiți să se revină la *â* ca la un blazon de noblețe. Excepția introdusă în 1965 pentru numele propriu *România* și familia lui, ca și pentru numele proprii de familie după dorința purtătorilor lor este concesia maximă pe care și-o poate permite o ortografie modernă, științifică [16].

Într-un anumit sens se leagă de *â*, prin orientarea celor care ridică problema, și controversa referitoare la formele verbale *sînt, sîntem, sînteți*, o controversă care vizează o normă individuală, dar deloc periferică în ortografia noastră, întrucît privește unul dintre cuvintele cu cea mai mare frecvență în limbă tocmai în aceste forme de indicativ prezent [17]. Lingviștii au arătat în repetate rînduri [18] — și nu numai în situația de apărare a normelor din 1953 — cît de nejustificate sînt formele cu *u*, care nu corespund nici etimonului latinesc real, nici rezultatului românesc moștenit și transmis pînă în secolul al XX-lea cu *î*, așa cum dovedesc atît tradiția literară a scriitorilor orientați spre limba populară și a filologilor cunoscători ai istoriei cuvîntului (inclusiv *Dicționarul* Academiei [19] de sub conducerea lui Sextil Pușcariu, care numai de antilatinism nu poate fi învinuit), cît și realitatea orală a graiurilor populare înregistrate fidel în diverse culegeri de texte și mai ales în *Atlasul lingvistic român* (ALR) II (h. 2156, 2157, 2158) [20]. Situația este totuși ceva mai complicată decît în cazul lui *â*, pentru că, în timp ce acesta nu a avut cum să influențeze pronunțarea, în cazul lui *sunt* impunerea formelor cu *u* în ortografiile fals etimologiste a avut ca urmare influențarea treptată a pronunțării unei anumite pături a populației [21] (prime rezultate ale acestei

[16] În legătură cu istoria semnelor *â*, *î* și cu justificarea opțiunii pentru *î* vezi și: J. Byck, *Noua ortografie și istoria limbii literare*, în LR, III, 1954, nr. 6, p. 27—30; Flora Șuteu, *Istoria semnului grafic* **â** *în scrierea românească*, în LR, XX, 1971, nr. 2, p. 187—191, și *Influența ortografiei asupra pronunțării literare românești*, București, 1976, p. 82—88, 95 și 154—156; Al. Graur, *Mic tratat de ortografie*, p. 114—116; Mioara Avram, *art. cit.*, p. 281—282; Th. Hristea, *O problemă de ortografie*, în „România literară", XII, 1979, nr. 2, p. 8.

[17] Verbul *a fi*, ca unitate lexicală, are rangul 8 în statistica de frecvență a lui V. Șuteu, *Observații asupra frecvenței cuvintelor în operele unor scriitori români*, în SCL, X, 1959, nr. 3, p. 426, și rangul 6 în cea a lui Gh. Bolocan, *Unele caracteristici ale stilului publicistic al limbii române literare*, în SCL, XII, 1961, nr. 1, p. 44.

[18] Vezi A. Lambrior, *Ceva despre conjunctivul românesc*, în „Revista pentru istorie, arheologie și filologie", I, 1882, fasc. 1 (articol reprodus în *Studii de lingvistică și folcloristică*, ediție îngrijită de Ion Nuță, Iași, 1976, p. 85—87); J. Byck, *art. cit.*, p. 31—39 (observațiile lui L. Onu, **Sînt** *sau* **sunt**?, în „Steaua", VI, 1955, nr. 5, p. 121—126); Al. Graur, **Sunt** *și* **sînt**, în „România literară", II, 1969, nr. 36 (48), p. 14, și *Dicționar al greșelilor de limbă*, s.v. *sînt*; Iorgu Iordan, *Consultații*, în LR, XXIX, 1980, nr. 6, p. 617—619.

[19] Vezi poziția DA, s.v. *fi*, și practica scrierii *sânt* în condițiile în care ortografia oficială cerea să se scrie *sunt*.

[20] SN, VII, *Verbul*, București, 1972.

[21] Vezi Flora Șuteu, *Influența ortografiei asupra pronunțării literare românești*, p. 22.

influențe sînt consemnate chiar în cîteva puncte din ALR II anchetate de Emil Petrovici între 1929 și 1938: în 8 puncte formele cu *u* apar ca variante, de obicei izolate și corectate, alături de cele cu *î*, un singur punct — 987 = Topraisar, jud. Constanța — oferind consecvent forme cu *u* în cele trei hărți), încît se pune problema dacă în 1953 scrierea *sunt* mai reprezenta un caz flagrant de discordanță față de pronunțarea cultă pentru ca să merite să fie înlocuită. O dată însă introdusă această modificare, despre care se poate presupune că măcar a frînat procesul de extindere a pronunțării *sunt*, dacă nu a eliminat-o cu totul, ar fi cel puțin la fel de inoportună întoarcerea la scrierea cu *u*, care acum ar fi în discordanță mai mare cu pronunțarea decît în 1953. De aceea DOOM menține scrierea cu *î* și singura inovație introdusă este, pe plan pur ortoepic, acceptarea unor dublete de accentuare la formele de persoana 1 și a 2-a plural: față de unica accentuare oxitonă din ÎO *sîntém*, *sînțéți*, se admite acum și accentuarea paroxitonă *sîntem*, *sînteți* (pe care de altfel, în 1936, o recomandau toți cei cinci oameni de cultură anchetați de Sextil Pușcariu [22]: scriitorii Mihail Sadoveanu și I. Al. Brătescu-Voinești, profesorii universitari I. A. Rădulescu-Pogoneanu, C. Marinescu și P. Grimm)[23]. O posibilă soluție de viitor ar fi, cel mult, admiterea, tot în variație liberă, a formelor scrise și pronunțate cu *î* și cu *u*, deci atît *sînt*, cît și *sunt*; *sîntẹm*, *sîntem* și *suntẹm*, *suntem*; *sînteți*, *sînteți* și *sunteți*, *sunteți*. Deși acceptabile în principiu, variantele în normă ar fi totuși supărătoare la forme atît de frecvente în limbă; în orice caz, tolerarea lui *sunt* ar urma să reprezinte un caz — desigur, nu unic — de consacrare a unei foste greșeli, nu, cum își închipuie actualii partizani, un act de dreptate etimologică. Pentru susținătorii lui *sunt* cu argumente neîntemeiate aș cita afirmațiile categorice ale lui A. Lambrior din 1882: „Cei ce-și fac un titlu de învățați scriind *sunt*, *suntem*, *sunteți* se înșală și aici, ca oriunde nu vor scrie vocala ce o rostește un norod întreg, căci n-au pus mîna pe vocala primitivă, ci numai se fac de rîsul generațiilor viitoare, de vreme ce vocala primitivă în cazul de față este *i*..." [24].

Iar pentru amîndouă aspectele — discutate pînă acum — controversate în numele etimologismului real sau imaginar mi se pare surprinzătoare actualitatea unui citat dintr-un articol al lui S. Pușcariu datînd din 1904: „Cînd cineva mi-arată un cărbune și-mi repetă de zece ori că e negru, cînd deci insistă prea mult asupra unui lucru care n-are nevoie de insistență, mie unul, în loc să-mi întărească convingerea atît de ușor de cîștigat, începe să-mi stîrnească bănuiala că lui îi lipsește această convingere. Îmi închipui că și străinul — căci îmi place a crede că și cei mai încarnați etimologiști numai străinilor simt nevoie să le arate prin ortografie originea noastră romană — ar putea prea ușor să ajungă la o concluzie nefavorabilă, dacă insistăm prea mult asupra unui lucru care nu e de discutat. În general, îmi pare că etimologiștii, în ortografie, țin prea mult seama de străini, voind între altele să le și ușureze studiul limbei române printr-o ortografie care apropie cuvintele românești mult de corespondentele italienești sau franceze. Azi însă am ajuns, slavă Domnului, atît de departe, încît învățarea limbei românești din partea străinilor nu mai formează o necesitate pentru *noi*, ci pentru *ei*. Azi nu mai

---

[22] Vezi Sextil Pușcariu, *Rostiri și forme șovăitoare*, articol reprodus în *Cercetări și studii*, ediție îngrijită de Ilie Dan, București, 1974, p. 406.

[23] În ALR II, h. 2158, această accentuare, în minoritate față de cea oxitonă, e atestată în 17 puncte din centrul țării.

[24] *Studii de lingvistică și folcloristică*, p. 87.

avem nevoie de filoromâni, ci de români buni! Deci, bată-și străinul capul, cum ni-l batem și noi învățîndu-i limba lui" [25].

Criticile aduse grafiei cu *z* a cuvintelor *filozof*, *filozofie* și a familiei lor (*filozoafă*, *filozofa*, *filozofală*, *filozofard*, *filozofic*, *filozoficește*) au la bază tot un considerent etimologic, de astă dată real și mult mai acceptabil, fiind vorba de neologisme de cultură. Se știe că scrierea cu *s* sau *z* intervocalic și final în neologisme a constituit obiectul unor dispute îndelungate și unul dintre motivele unei celebre retrageri din vechea Academie [26]. Rezolvarea problemei nu se poate face printr-o regulă generală, ci numai de la caz la caz, cu orientarea preponderentă după uzul oral, al oamenilor culți bineînțeles. DOOM a menținut scrierea cu *z*, recomandată de IO [27] în acord cu pronunțarea cvasigenerală a cuvintelor aici în discuție, ca și a lui *teozof*, *teozofic* și *teozofie*, cu care ele au în comun rădăcina greacă veche cu consoana pusă în cauză. Acestei opțiuni i se poate reproșa ruperea legăturii etimologice nu față de etimonul grecesc originar și față de grafia etimonului direct francez — a cărui pronunțare cu *z* o reproduce —, ci, în interiorul limbii române, față de familia înrudită originar a lui *sofism*, *sofist*, de care totuși *filozof* și *teozof* s-au îndepărtat prin evoluția semantică. Tocmai luarea în considerație a posibilității unor raportări în cadrul limbii române explică aparenta inconsecvență manifestată în faptul că DOOM recomandă scrierea cu *z* în *filozofie*, *teozofie*, dar cu *s* în *gimnosofie* și *gimnosofist*: justificarea stă nu numai în caracterul mai tehnic al acestora din urmă, ci mai ales în aceea că ele pot fi legate de familia *sofist*, ceea ce explică și menținerea pronunțării cu *s*. S-ar putea ca opțiunea noastră diferențiată să nu fie considerată cea mai bună, dar pentru a se admite recomandarea scrierii cu *s* a lui *filozof*, *filozofie* ar trebui să se facă dovada că majoritatea oamenilor culți pronunță cu *s*, căci în nici un caz nu e de conceput revenirea la discordanțe între scrierea și pronunțarea unor cuvinte care nu sînt exotisme sau împrumuturi neadaptate de ultimă oră [28]. Față de situația haotică mai veche a scrierii cu *s* sau *z* intervocalic, regulile din 1932 și 1953 au introdus succesiv clarificări mergînd în general spre concordanța cu pronunțarea. Revenirea la *filosofie* ar trebui să antreneze, în mod logic, și revenirea la *poesie*, *causă* sau *tesă* [29]. În paranteză fie spus, poziția DOOM în cazul lui *filozof* este consecventă cu cea adoptată în exemple ca *prozelit* sau *prozodie*, unde dă aceeași întîietate orientării după pronunțarea românească (și a etimonului direct francez), împotriva etimonului grecesc, spre deosebire de acad. Al. Graur [30], care, după părerea mea, se dovedește inconsecvent respingînd argumentul etimonului grecesc la *filozof* și îmbrățișîndu-l la celelalte două cuvinte, pentru care recomandă, împotriva *Îndreptarului ortografic*, scrierea (și pronunțarea) cu *s*.

---

[25] *Cercetări și studii*, p. 4. (Pasajul continuă cu interesante referiri la cele două categorii de străini care ne învață limba.)

[26] A lui Ovid Densusianu.

[27] Vezi și Al. Graur, *Mic tratat de ortografie*, p. 151; *Dicționar al greșelilor de limbă*, s.v.

[28] *Filozof* se folosește și în zicala, răspîndită, *Dacă tăceai, filozof rămîneai*, iar *filozofie* are în vorbirea familiară sensul „lucru greu, problemă greu de rezolvat" (vezi *Ce mare filozofie?!* sau *Nu-i nici o filozofie*).

[29] Așa cum susținea, consecvent, Ovid Densusianu; vezi *Noua ortografie*, în „Grai și suflet", V, 1931—1932, articol reprodus în *Opere*, ediție îngrijită de B. Cazacu, V. Rusu și I. Șerb, I, *Lingvistică*, p. 575—576.

[30] Vezi *Dicționar al greșelilor de limbă*, s.v.

În domeniul mult criticat al scrierii cu inițială majusculă, în special în numele proprii compuse de diverse feluri[31], DOOM a introdus nuanțări și detalieri ale unor reguli cu caracter prea general din ÎO și chiar modificări ale altora, ceea ce sperăm să reducă numărul aspectelor controversate la acest capitol.

În legătură cu problemele specifice puse de scrierea toponimelor, voi spune doar că Prezidiul Academiei R. S. România a constituit relativ recent o comisie mixtă de normare a toponimelor — separată de Comisia pentru Cultivarea Limbii — și că, deocamdată, atît în DOOM, cît și în primele lucrări ale acestei comisii, s-au făcut unele propuneri timide, îngrădite de existența unor hotărîri administrative în privința scrierii numelor de localități[32]. Reconsiderînd unele norme din ÎO și făcînd concesii de renunțare la cratimă în scrierea numelor proprii compuse cu un adjectiv sau cu un genitiv, de tipul *Baia Mare* sau *Gura Humorului*, DOOM nu a putut accepta scrierea fără articolul *-l*[33] a unor nume proprii ca *Șimleul Silvaniei*; absența notației articolului a fost tolerată numai atunci cînd apare cratima, ceea ce explică aparentele inconsecvențe dintre *Tîrgul Frumos* și *Tîrgu-Jiu*.

3. Cu aceasta am epuizat lista minimală a aspectelor controversate față de care era necesară precizarea poziției DOOM. După cum s-a putut deduce din discutarea unora dintre ele, lista aspectelor controversate ale normelor noastre ortografice poate fi mărită, chiar față de dimensiunile care au reieșit din tabloul schițat la începutul expunerii de față, prin luarea în considerație a punctelor de divergență pe care le conțin ultimele două lucrări apărute, DOOM și *Dicționarul greșelilor de limbă* (DGL) al acad. Al. Graur, atît față de ÎO, cît și între ele. Deși amîndouă se plasează pe poziția actualelor norme ortografice, există numeroase, dacă nu importante, puncte în care ele se deosebesc de normele cunoscute pînă acum, iar, dacă acad. Al. Graur precizează[34] că Domnia sa face, ca și în mai vechea sa lucrare *Mic tratat de ortografie* din 1974, simple propuneri, a căror ratificare o așteaptă de la o viitoare ediție a ÎO, DOOM este conceput ca o lucrare academică normativă, ca o bază de elaborare a unui ÎO selectiv.

Trebuie spus că, pe de o parte, DOOM a încercat să reducă numărul aspectelor controversate prin:

— modificarea unor reguli din ÎO tocmai în sensul satisfacerii unor critici juste formulate (de exemplu, cum am mai spus, la extinderea scrierii cu majuscule în numele proprii compuse — chiar pe coperta lucrării apare scris *Institutul de Lingvistică*, împotriva normei din ÎO, care acceptă majuscule în interiorul compusului numai la denumirile „organelor și organizațiilor centrale“[35] — sau la reducerea situațiilor de folosire a cratimei în scrierea unor toponime);

---

[31] Pentru bibliografia problemei vezi Finuța Hasan, *Cîteva aspecte ale scrierii cu inițiale majuscule*, în LR, XXVIII, 1979, nr. 1, p. 99—103.

[32] Vezi anexa la *Legea Nr. 2/1968* și Ion Iordan, Petre Gâștescu, D. I. Oancea, *Indicatorul localităților din România*, București, 1974.

[33] Scriere devenită oficială pe plan administrativ și susținută, dintre lingviști, de acad. Al. Graur, în *Nume de locuri*, București, 1972, p. 177, și în *Mic tratat de ortografie*, p. 153.

[34] În *Introducere*, p. 13.

[35] Ediția a III-a, p. 28 (§ 162).

— acceptarea în normă a două (excepţional şi trei) variante, mai puţin pur ortografice, mai des ortoepice şi morfologice, eventual mixte. În legătură cu această lărgire a caracterului permisiv al normei — sesizabil şi în ÎO în proporţii mult mai mici — trebuie precizat că poziţia DOOM este departe de admiterea fără limite a conceptului de „pluralitate a corectitudinii" susţinut de unii colegi [36] şi că variantele pe care le acceptă sînt ierarhizate prin însăşi ordinea lor. De obicei, variantele privesc situaţii particulare ale unor cuvinte sau forme ale lor; o situaţie generală în care s-a rezolvat astfel conflictul dintre două tipuri de reguli se întîlneşte la despărţirea cuvintelor la sfîrşit de rînd, unde se preferă silabaţia morfologică, dar se admite şi cea fonetică [37].

Pe de altă parte, autorii DOOM sînt siguri că, prin lărgirea listei de cuvinte la proporţii mai mari decît ale DEX-ului (de circa 5 ori mai mari decît ale ÎO) şi prin anexele cu unele categorii de nume proprii sau abrevieri prezente pentru prima oară într-o lucrare normativă, ei oferă implicit şi materie pentru noi controverse, deschizînd lista unor aspecte controversabile.

Ca observaţie generală, este de remarcat că aspectele controversate şi controversabile sporesc pe planul ortoepic (în situaţii ascunse de ortografie) şi mai ales pe planul morfologic, mai puţin convenţional prin definiţie, căruia DOOM îi dă o deosebită atenţie, normînd adesea forme rămase pînă acum în afara unei asemenea acţiuni.

Pe plan pur ortografic un aspect care poate crea impresia unor controverse sau a unor contradicţii interne este insuficienta cuprindere în regulile din introducerea DOOM a unor excepţii oglindite de cazuri particulare din lista de cuvinte, care a luat-o adesea, dacă se poate spune aşa, înaintea regulilor stabilite pe un material selectiv şi alcătuit cu precădere din cuvinte vechi şi populare. De aceea este necesară precizarea că formularea „Principalele reguli ortografice şi ortoepice" din titlul unui subcapitol al *Introducerii* [38] trebuie înţeleasă ca restrictivă în două feluri, şi anume în sensul că nu se enumeră nici toate regulile respective, nici toate situaţiile şi limitele de aplicare a lor. Scopul DOOM fiind în primul rînd analitic, de rezolvare a fiecărui cuvînt înregistrat, abia pe baza lui urmează să se elaboreze tratate şi breviare ortografice cu reguli exhaustive.

Un obiect de controversă concretă pe plan ortografic de care sîntem conştienţi de pe acum şi pe care preferăm să-l semnalăm în mod autocritic îl constituie atitudinea faţă de regula scrierii cu *a*/*ea*, *ă*/*e* şi *î*/*i* după *ş*, *j*, regulă pe care DOOM a menţinut-o aparent integral, dar nu a putut-o aplica în toate cazurile particulare (de altfel, unele excepţii trecute sub tăcere există şi în ÎO, în sensul scrierii cu *ă* după *ş*, *j* în rădăcina unor cuvinte [39]). Cum în această problemă apar divergenţe atît faţă de ÎO, cît şi faţă de unele propuneri ale acad. Al. Graur (vezi deosebiri ca *jăratic* DOOM şi DGL/*jeratic*

[36] Vezi, de exemplu, „România literară", IX, 1976, nr. 36, p. 8.

[37] Vezi DOOM, p. XXXIII, XXXV. Discuţie şi justificare la Mioara Avram, *Norma lingvistică şi actualitatea extralingvistică*, în LL, 1981, III, p. 372–374 [în volumul de faţă, p. 23–24].

[38] P. XII.

[39] Fapt observat de Flora Şuteu, *Influenţa ortografiei*..., p. 166.

ÎO şi *jăcmăni* DGL/*jecmăni* DOOM), iar soluţiile justificate prin istoria sau statutul cuvintelor în cauză nu se încadrează uşor în regula prea rigidă pentru poziţia din „rădăcina cuvintelor", aş propune ca această problemă cu numeroase implicaţii să constituie obiectul unei viitoare dezbateri speciale a comisiei noastre.

Pentru că îmi place să cred că dezbaterea de azi nu este decît un început şi că, dacă Academia a lăsat acum un an să treacă nemarcată împlinirea unui secol de la prima reglementare oficială a scrierii româneşti cu litere latine stabilită de Academia Română în 1881, ea nu va înceta să fie preocupată de problemele ortografiei naţionale, care i-au fost încredinţate ca sarcină prioritară în actul ei constitutiv şi care au stîrnit adevărate pasiuni la marii noştri înaintaşi [40].

LR, XXXII, 1983, nr. 1, p. 5—14, cu menţiunea „Comunicare prezentată la dezbaterea cu aceeaşi temă organizată de Comisia pentru Cultivarea Limbii Române a Academiei R. S. România la 30 iunie 1982".

---

[40] Vezi Flora Şuteu, *Proiectele ortografice ale Societăţii Academice Române*, în LR, XV, 1966, nr. 5, p. 503—518.

GRAMATICA ȘI CULTIVAREA LIMBII ÎN ÎNVĂȚĂMÎNT

I. Scopul predării limbii române în școală este formarea deprinderilor de exprimare corectă, orală și scrisă, însușirea normelor limbii literare în toate compartimentele ei [1]. Dintre acestea, se acordă — și trebuie să se acorde — un loc mai mare studiului gramaticii (morfologiei și sintaxei) pentru că normele gramaticale reprezintă o componentă esențială a exprimării corecte, dar și pentru că structura gramaticală înseamnă organizarea și funcționarea limbii, iar înțelegerea modului de funcționare duce la dezvoltarea gîndirii, la folosirea adecvată a limbii și la receptarea corectă a unui mesaj de orice fel, inclusiv a unui text beletristic; rolul gramaticii în comunicare privește în egală măsură pe emițător și pe receptor, deci pe vorbitor și pe ascultător, pe cel care scrie și pe cel care citește. Dacă toate acestea sînt argumente general valabile pentru studierea gramaticii oricărei limbi, trebuie adăugat că bogăția structurii gramaticale a limbii noastre este o caracteristică a ei [2] care cere o atenție specială în procesul de educație lingvistică.

Desigur, la vîrsta școlară, structura gramaticală a limbii materne este în cea mai mare parte achiziționată de copii. Pe de o parte însă, mulți dintre ei nu cunosc normele limbii literare, avînd practica structurii gramaticale a unui grai regional sau măcar elemente de gramatică regională și populară, iar, pe de alta, nici un copil nu stăpînește integral structura gramaticală, necunoscînd sau nefolosind activ unele forme, categorii și construcții specifice aspectului scris al limbii sau legate de atingerea unui anumit grad de maturitate [3]. Școala trebuie să asigure deci cunoașterea structurii gramaticale a limbii literare, corectarea, îmbogățirea și nuanțarea gramaticii folosite de elevi; de aceea gramatica școlară este în primul rînd normativă (dă regulile gramaticale codificate ale limbii literare din perioada contemporană, recomandări pozitive de tipul „Se spune în cutare fel") și corectivă (respinge și previne greșelile gramaticale, dă recomandări negative de tipul „Nu se spune în cutare fel") [4].

Ea nu poate neglija însă unele aspecte teoretico-descriptive — însușirea unui minim de noțiuni, termeni și definiții, operarea unor clasificări și analizele

---

[1] Această definiție poate fi menținută în ciuda criticilor aduse pentru neglijarea stilisticii (vezi C. Otobâcu, *Studierea aspectelor stilistice ale limbii române*, în LL, 1977, I, p. 115—120), întrucît normele limbii literare cuprind și norma stilistică, iar corect înseamnă totdeauna și adecvat din punct de vedere stilistic; vezi Mioara Avram, *Gramatica și stilistica*, în *Memoriile Secției de Științe Filologice, Literatură și Arte*, III, 1981 [în volumul de față, p. 87].

[2] Vezi *Gramatica limbii române* editată de Academia R. S. România, ediția a doua, tiraj nou, București, 1966, II, p. 505—507.

[3] Pentru aceste aspecte vezi Mioara Avram, *Cum și de ce trebuie să se învețe gramatica în școală*, în LL, 1976, I, p. 149—156.

[4] Pentru definiția acestor tipuri de gramatică și rolul lor educativ vezi R. L. Wagner, *La grammaire française* [I], Paris, 1968, p. 4, 50 și urm.; vezi și Jean Dubois, Mathée Giacomo, Louis Guespin, Christiane Marcellesi, Jean-Baptiste Marcellesi, Jean-Pierre Mevel, *Dictionnaire de linguistique*, Paris, 1973, s.v. *normatif*.

prin care se aplică teoria învăţată —. Această latură teoretică a studiului gramaticii este necesară [5] nu numai din punct de vedere informativ, general metodologic, pentru cunoaşterea obiectului de studiu şi pentru formularea riguroasă a regulilor în termeni adecvaţi, ci şi din punct de vedere formativ, pentru conştientizarea unor deprinderi empirice, pentru consecinţele asupra gîndirii şi a exprimării, asupra capacităţii de analiză a mesajelor receptate şi de construire a propriilor mesaje. În măsura în care puţina teorie gramaticală prevăzută de programa şcolară nu va fi studiată ca scop în sine, ci în sprijinul practicii, înţelegîndu-se şi explicîndu-se rostul cunoaşterii unor reguli sau noţiuni, teoria va fi altfel privită atît de elevi, cît şi de unele cadre didactice.

Proporţia judicioasă dintre teorie şi practică, orientarea teoriei înseşi spre practică şi înţelegerea justă a practicii ca practică a comunicării sînt principalele probleme ale predării limbii române în şcoală. Cu toate progresele realizate de ultimele programe şi manuale, în această privinţă sînt încă multe de făcut atît pe planul directivelor generale, cît mai ales pe acela al aplicării concrete într-un colectiv şcolar dat, căci, de fapt, rolul hotărîtor îl are aici profesorul, care trebuie să-şi adapteze modul de predare la situaţia elevilor cu care lucrează.

II. Punctele în care p r o g r a m a şi m a n u a l e l e [6] sînt încă datoare privesc în primul rînd s e l e c ţ i a faptelor de gramatică propuse spre studiere, selecţie care, din păcate, ţine prea puţin seama de cultivarea limbii. Gramatica didactică orientată spre practică nu trebuie să fie un simplu rezumat al unei gramatici academice, cu reducerea direct proporţională, la o anumită scară, a tuturor capitolelor ei, ci poate şi trebuie să dea mai mult loc capitolelor care urmăresc însuşirea unor norme, incluzînd cît mai multe situaţii care cunosc abateri şi ezitări. Evident, normele pot fi ierarhizate, unele pot fi formulate ca atare, altele numai deduse din modele, explicate şi exersate, dar, din principiu, mi se pare inadmisibilă limitarea la situaţiile simple, care nu cunosc abateri, cel puţin la majoritatea vorbitorilor, şi, în schimb, evitarea premeditată exact a situaţiilor în care există multiple posibilităţi de greşeli sau măcar de şovăieli.

Acestea sînt, de exemplu, lipsurile capitolelor şi paragrafelor cu probleme de acord, care în actualele manuale pentru clasele gimnaziale ocupă un loc cu totul insuficient şi nesatisfăcător utilizat, deşi în acest caz nu ar fi vorba de teorie, de terminologie şi de descriere în sine, ci de însuşirea unui mijloc principal de exprimare a raporturilor sintactice, care ridică numeroase probleme [7], ajungînd să marcheze felul de a vorbi al unor concetăţeni ai noştri.

[...]

Reproducerea fidelă în manuale, chiar cu anumite preferinţe în ce priveşte spaţiul acordat, a sumarului unei gramatici academice — cu altă destinaţie — nu este eficientă. De obicei, compararea gramaticii şcolare cu cea academică relevă necesitatea unor renunţări, a eliminării unor capitole în

---

[5] Vezi *art. cit.* în nota 3, p. 153—154.

[6] Am în vedere situaţia din următoarele manuale: Ion Popescu, *Gramatică şi noţiuni de fonetică şi de vocabular. Manual pentru clasa a V-a*, Bucureşti, 1979; idem, *Limba română. Gramatică. Manual pentru clasa a VI-a*, Bucureşti, 1981; idem, *Limba română. Gramatică. Manual pentru clasa a VII-a*, Bucureşti, 1981; idem, *Gramatică şi noţiuni de vocabular şi de istorie a limbii române. Manual pentru clasa a VIII-a*, Bucureşti, 1980. În ce priveşte programa, articolul a fost redactat cu referire la cea din 1980; în ultimul moment am luat cunoştinţă de noua *Programă de limba română pentru clasele V—VIII*, Bucureşti, 1982, care este superioară din punctul de vedere discutat aici.

[7] Vezi, în ultimul loc, Gligor Gruiţă, *Acordul în limba română*, Bucureşti, 1981.

cea dintîi. Gramatica didactică poate însă şi chiar trebuie să conţină unele capitole inexistente într-o gramatică academică, de exemplu capitole despre contragerea propoziţiilor şi dezvoltarea părţilor de propoziţii concepute ca elemente constitutive ale preocupărilor de cultivare a limbii [8] sau despre diversele soluţii practice de dezambiguizare a unei construcţii [9] sau de evitare a repetării aceloraşi forme gramaticale — de exemplu, mai multe gerunzii — ori a aceloraşi cuvinte de legătură — de exemplu, mai mulţi *care* —.

Să ne oprim puţin asupra ultimei probleme enunţate, cu care au de luptat adesea şi redacţiile unor publicaţii filologice. Se ştie că printre calităţile unei exprimări îngrijite se înscrie şi evitarea folosirii repetate a pronumelui relativ *care* în una şi aceeaşi frază; aceasta nu numai din motivele estetice care se opun repetării oricărui cuvînt, ci şi din motive legate de înţelegerea comunicării, întrucît, în frazele cu mai multe propoziţii atributive pronominale, adesea nu mai e clar la ce cuvînt se referă ele, respectiv pronumele lor introductive. Asemenea fraze sînt considerate exemple tipice de exprimare greoaie, confuză, agramată şi sînt ridiculizate ca atare în literatura satirică, de la Caragiale încoace. Tudor Arghezi [10] spunea: „A repeta un cuvînt de două ori într-o pagină e deja niţeluş cam plictisitor... Dar să repeţi pe *care* nu de două ori, ci de patru şi de cinci ori, nu într-o pagină, dar într-o frază... e aproape intolerabil. Mai ales că acest *care* nu e independent ca vorba *tutun* şi nu începe el, decît într-un singur caz foarte special, nici propoziţia, nici fraza!“

Bineînţeles, nu trebuie trasă concluzia că orice repetare a pronumelui *care* este în sine condamnabilă şi de evitat. Trebuie distinse frazele în care acest pronume apare în forme flexionare diferite — *care, al cărui* sau *cărei, cărora* —, de asemenea cele cu atributive coordonate, fie joncţionale, de tipul *care... şi care, sau care, dar care, deci care*, fie juxtapuse, în enumerări caracteristice perioadelor retorice. Evident, nici în asemenea fraze nu e permis abuzul de *care*, dar nu există de obicei pericolul unor confuzii, iar simetria înlătură monotonia.

Să vedem acum cîteva procedee de evitare a repetării lui *care*, recomandabile în special pentru şlefuirea unui text scris, care ar trebui să stea în atenţia gramaticii şcolare. Cele mai multe sînt diverse modalităţi de contragere, de transformare a unor propoziţii atributive în atribute, deci în părţi de propoziţie ale regentei. O frază intolerabilă care ar începe astfel: *Băiatul care locuieşte în casa care s-a construit în anul care a trecut...* poate fi corectată prin înlocuirea ultimelor două propoziţii atributive cu participiile corespunzătoare predicatelor: *în casa construită anul trecut* în loc de *în casa care s-a construit în anul care a trecut.* Propoziţiile atributive pot fi contrase şi prin transformarea predicatelor în adjective propriu-zise (*care există* în *existent, care se referă* în *referitor, care introduce* în *introductiv* etc.) sau în gerunzii (*care ţine* în *ţinînd, care are* în *avînd*). O frază ca *În situaţia care există acum pot fi invocate motive care ţin de considerente care merită să fie luate în seamă* devine acceptabilă prin renunţarea la primii doi *care* şi menţinerea numai a celui din urmă: *În situaţia existentă acum* (în loc de *care există...*) *pot fi invocate motive ţinînd* (în loc de *care ţin*) *de considerente care...* Transformarea

[8] Problemă de care m-am ocupat în *Contragerea propoziţiilor şi dezvoltarea părţilor de propoziţie*, în LL, 1978, II, p. 261—267 [în volumul de faţă, p. 183—188].

[9] Vezi, de exemplu, *Sinteze de limba română*, ediţia a doua, Bucureşti, 1981, p. 201; Mioara Avram, *O specie modernă a atributului în dativ şi alte probleme ale determinării atributive*, în LR, XIV, 1965, nr. 4, p. 422—426 [în volumul de faţă, p. 162—173].

[10] *Tablete de cronicar*, Bucureşti, 1960, p. 103—104.

propoziției atributive cu *care* într-un atribut poate lua și forme mai complicate decît cele care schimbă pur și simplu o formă verbală predicativă în una nepredicativă sau verbul într-un adjectiv. Atributiva din *în timpul în care am lipsit* poate fi transformată prin apelul la un substantiv în genitiv: fie *în timpul lipsei mele*, cu un substantiv din aceeași familie cu verbul inițial, fie *în timpul absenței mele*, cu un substantiv cu același sens.

Nu totdeauna trebuie să se recurgă neapărat la contragerea propoziției atributive, la transformarea ei într-o parte de propoziție. Există situații care permit menținerea unei propoziții atributive cu schimbarea elementului introductiv: fie cu alt pronume relativ, și anume *ce*, care are însă anumite limite de folosire [11], fie cu un adverb relativ în locul pronumelui *care* precedat de prepoziție: *locul în care ne-am întîlnit* poate deveni *locul unde ne-am întîlnit*, iar *timpul în care am lipsit* poate fi înlocuit prin *timpul cînd* sau *cît am lipsit*.

Ultimele exemple permit și alt fel de transformare, anume înlocuirea substantivului regent (antecedent) + propoziția atributivă cu o subordonată circumstanțială: temporală dacă e vorba de o îmbinare ca *în timpul în care* înlocuită prin *cînd*, locală dacă e vorba de *în locul în care* înlocuită prin *unde* etc. În sfîrșit, unul dintre cele mai recomandabile mijloace de reducere a numărului de apariții ale lui *care* într-o frază îl constituie scindarea ei în două sau mai multe fraze, deci înlocuirea propoziției atributive cu o principală independentă, ceea ce presupune înlocuirea pronumelui relativ *care* cu un pronume demonstrativ sau cu un adjectiv demonstrativ pe lîngă substantivul fost antecedent, reluat.

După cum se vede, procedeele sînt numeroase și, aparent, la îndemîna oricui. Pentru însușirea lor nu este însă suficientă sumara descriere a propoziției atributive și a corespondenței ei cu atributul, ci sînt necesare exerciții variate, menite să reliefeze sinonimia unor construcții dintre cele mai diferite ca formă sau funcție.

Mergîndu-se pe linia rezumării tratatelor de nivel superior, prin selectarea elementelor fundamentale ale descrierii structurii gramaticale a limbii române, s-a ajuns adesea la descrieri simpliste care, omițînd tocmai aspectele cu probleme de cultivare ale limbii, fac ca studiul gramaticii să nu prezinte interes pentru unii elevi, iar prin schematismul lor duc uneori la efecte nedorite de ordin practic, cum ar fi riscul introducerii unor modele nerecomandabile cel puțin din punctul de vedere al adecvării stilistice [12]: este bine cunoscută în acest sens folosirea artificială în vorbirea elevilor a viitorului de tipul *voi cînta* sau a pronumelor demonstrative *acesta*, *aceasta* și, mai ales, a propozițiilor „complete", cu subiectul pronominal exprimat, de tipul *Noi astăzi am învățat.*

În al doilea rînd, atît din punct de vedere teoretic, cît și practic, programa și manualele ar trebui să-și reconsidere atitudinea față de m o r f o l o g i e, care în momentul de față a ajuns o cenușăreasă neglijată în gramatica școlară [13], probabil ca o consecință a ideii greșite că morfologia limbii materne este stăpînită de elevi. În realitate, exprimarea elevilor și a absolvenților școlii generale denotă numeroase abateri de la normele limbii literare în morfologie (e suficient să amintesc plurale de tipul *stății* sau *chibrite*, forme arti-

---

[11] Vezi Iorgu Iordan, *Limba română actuală. O gramatică a „greșelilor"*, ediția a doua, București, 1948, p. 323.

[12] Vezi Mioara Avram, *art. cit.* în nota 1.

[13] Vezi observațiile judicioase ale lui G. Beldescu, *Gramatica și didactica*, în *Memoriile Secției de Științe Filologice, Literatură și Arte*, III, 1981.

culate de tipul *dragele* sau *ultimile*, schimbări de conjugare de tipul *a apare*, *a făcea*, imperative negative de tipul *nu fă*, confuzii între adverbe și adjective ca în *noi-născuți* etc.), precum și atîtea greșeli de scriere legate de morfologie, ceea ce ar trebui să constituie un semnal de alarmă. Iar cantitatea redusă de cunoștințe teoretice din domeniul morfologiei face ca însuși studiul sintaxei, pe care programa vrea s-o favorizeze în felul acesta, să devină mai dificil și, în orice caz, superficial. Faptul că morfologia este, într-un anumit sens, o „tehnică a sintaxei" și că de obicei cunoștințele de gramatică sînt verificate prin analize sintactice, cărora, în cel mai bun caz, le sînt subordonate unele morfologice, nu trebuie să ducă la ignorarea unei secțiuni esențiale a structurii gramaticale și a gramaticii ca studiu al ei.

III. Pentru ceea ce are de făcut p r o f e s o r u l aș aminti cîteva recomandări de ordin general:

1. Preocupările de cultivare a limbii trebuie îndreptate spre a b a t e r i l e r e a l e de la exprimarea literară depistate de profesor în colectivul de elevi cu care lucrează, ceea ce presupune efectuarea selectivă a exercițiilor de acest fel din manuale și completarea sau suplinirea lor cu altele concepute în funcție de situația dată. Am în vedere aici adecvarea preocupărilor de cultivare a limbii la deprinderile regionale specifice (și la hiperurbanismele generate de ele), ca și la nivelul sociocultural al elevilor.

Din sfera acordului, de exemplu, în mediul muntenesc, datorită unor particularități morfologice, e necesar să se dea atenție unor situații simple care pentru restul țării nu pun probleme, de tipul *ei cade*, *ei zice*, *ei vorbește*, *ei a venit* și, în schimb, nu e nevoie să se insiste asupra acordului în gen și număr al articolului posesiv *al*, *a*, *ai*, *ale*, în timp ce în aria graiurilor de tip nordic situația este exact inversă; acordului prin atracție de tipul *nici unul dintre ei nu s-au dus* sau *vizitarea muzeelor ne prilejuiesc comentarii* merită să i se dea atenție numai dacă sînt depistate exemple de acest fel în exprimarea elevilor. Topica literară a adverbului *mai* durativ trebuie exersată în construcții diferite după regiuni pentru sesizarea prin opoziție a caracterului neliterar al construcțiilor specifice graiului vorbit de elevi: în timp ce în Muntenia trebuie făcute exerciții cu adverbul *mai* în construcții cu pronume neaccentuate și cu forme verbale compuse pentru a se deprinde topica literară *nu-mi mai dă* și *să mă mai vadă* în locul celei regionale *nu mai îmi dă*, *să mai mă vadă*, respectiv *a mai venit* în loc de *mai a venit*, în vestul țării exercițiile trebuie să vizeze topica adverbului *mai* în construcții cu verbul *a fi* pentru a se evita intercalările de tip regional între copulă și numele predicativ (*nu-i mai tînăr* în loc de literarul *nu mai e tînăr*) sau între predicatul verbal și subiectul sau subiectiva sa (*nu-i mai ce mînca* în loc de literarul *nu mai e ce mînca*) [14].

E locul să precizez atitudinea recomandabilă față de regionalismele gramaticale și de regionalisme în general: nu e vorba de a le condamna drept greșeli [15], de a lupta pentru eliminarea lor totală din exprimarea elevilor, ci de deprinderea formelor și construcțiilor literare, paralel cu diferențierea co-

---

[14] Vezi și *art. cit.* în nota 3, p. 152. Pentru amănunte descriptive vezi Mioara Avram, *Particularități sintactice regionale în dacoromână*, în SCL, XXVIII, 1977, nr. 1, p. 29—35 [în volumul de față, p. 143—148].

[15] Vezi Constantin Otobâcu, *Însușirea normelor limbii literare de către elevi*, în LL, 1976, II, p. 289—292; Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, *Probleme ale predării variației regionale în textul literar*, în LL, 1979, IV, p. 430—435; Stelian Dumistrăcel, *Limbă literară și dialect în mediul școlar*, în LR, XXX, 1981, nr. 3, p. 261—279.

municării în cele două coduri: al graiului și al limbii literare. Tocmai de aceea trebuie să se acorde o atenție deosebită particularităților regionale care se pot infiltra mai mult sau mai puțin neobservate în exprimarea cu pretenții de a fi literară, căci cele șocant regionale sînt mai ușor evitate de elevi.

Iată cîteva exemple de fenomene gramaticale bănățene care rămîn mai puțin corectate de școală: spre deosebire de fenomenele mai cunoscute drept specifice graiului [16], ca folosirea prefixelor verbale aspectuale *do-, pro-* și *ză-* sau condiționalul cu auxiliarul *(v)reaș*, care în general nu prezintă pericol de confuzie cu limba literară, forme flexionare ca persoana a 2-a singular a mai mult ca perfectului în *-sei* în loc de *-seși (mîncasei)*, atestate de ALR II, de pildă, în localitatea Glimboca, județul Caraș-Severin, se aud adesea în exprimarea unor vorbitori culți din Banat (și Oltenia) [17], iar existența formei pronominale de dativ *m* pentru literarul *mi* (*m-o dzîs*) creează greșeli de hipercorectitudine ca *vi-o dau* sau *vi-ați propus*; pe plan sintactic, trebuie subliniat caracterul neliterar al unor construcții (bănățene și transilvănene) cu *și* superfluu, mai exact cu îmbinarea *ca și* în locul literarului *ca* atît la comparativul de superioritate: *e mai tînăr ca și mine*, cît și cu sensul „drept, în calitate de": *ca și elev am fost în multe excursii* (construcții regionale, incorecte în limba literară, care nu admite sinonimia între *ca* și *ca și* decît la comparativul de egalitate, apariția lui *și* în alte situații neputînd fi scuzată nici ca mijloc de evitare a cacofoniei, cum cred unii) [18].

Cîteva exemple de fenomene gramaticale maramureșene (sau, unele, general transilvănene) care se mențin în exprimarea pretinsă literară a elevilor: din morfologie, articularea adjectivului pronominal nehotărît *alt, altă* în situația în care e antepus (*altul bloc, alta femeie* în loc de *alt bloc, altă femeie*) sau folosirea formelor cu particula *-a* la adjectivele demonstrative antepuse (*ceia oaspeți*); din sintaxă, apariția superfluă a conjuncției *că* în interogativele indirecte pronominale și adverbiale (*să văz că ce face* sau *că unde se duce*) [19], construcțiile de tipul *nu ne vrea a vedea* (în loc de *nu vrea a ne vedea* sau *să ne vadă*) sau valoarea comparativă reală (nu condițională, ca în limba literară) a locuțiunii conjuncționale *ca și cum*, accentuată pe *și*. Fenomene gramaticale care pot fi clasificate și la lexic sînt, de pildă, valoarea adverbială a pronumelui *altul* folosit cu sensul „niciodată" sau „mai" (*nu l-oi mai vedea altul*) [20] sau folosirea lui *numai* restrictiv, sinonim cu *decît*, în construcții negative: *nu am avut numai trei* în locul construcțiilor literare *nu am avut decît trei* sau *am avut numai trei* [21].

În opoziție cu particularitățile regionale, care dau culoare graiului local și sînt de evitat numai în exprimarea literară, punînd problema adecvării stilistice a comunicării, deosebirile gramaticale față de limba literară care țin de un anumit nivel sociocultural, cum ar fi formele și construcțiile hiperco-

---

[16] Vezi, de exemplu, Matilda Caragiu Marioțeanu, *Compendiu de dialectologie română (nord- și sud-dunăreană)*, București, 1975, p. 173–177; Matilda Caragiu Marioțeanu, Ștefan Giosu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Romulus Todoran, *Dialectologie română*, București, 1977, p. 149–152.

[17] Vezi Mioara Avram, *O desinență regională la persoana a 2-a singular a mai mult ca perfectului românesc*, în SCL, XXIV, 1973, nr. 5, p. 487–492.

[18] Vezi Mioara Avram, *Aspecte ale folosirii lui* **ca**, în LR, XXVIII, 1979, nr. 3, p. 291–295 [în volumul de față, p. 174 – 178].

[19] Vezi Magdalena Vulpe, *Subordonarea în frază în dacoromâna vorbită*, București, 1980, p. 100–110; aria fenomenului la p. 108.

[20] Vezi Mioara Avram, *Sur quelques pronoms et adverbes indéfinis dans les langues romanes*, în *Actele celui de-al XII-lea Congres Internațional de Lingvistică și Filologie Romanică*, I, București, 1970, p. 484.

[21] Pentru descrierea construcției vezi *art. cit.* în nota 14, p. 31–34.

recte (de tipul *vi-o dau* în loc de *v-o dau* sau *părinți ai doi copii* în loc de *a doi copii*), dezacorduri (ca *se va lua măsuri*) și anacoluturile de orice fel (care constau în întreruperea și schimbarea construcției în cadrul aceleiași unități sintactice, în lipsa de continuitate între începutul și sfîrșitul unei construcții) trebuie condamnate și eliminate total din exprimarea viitorilor absolvenți ai școlii generale.

Un exemplu tipic de anacolut, frecvent în limba vorbită, este un enunț ca *Mama, cînd am plecat, i-au dat lacrimile*, în loc de *Mamei... i-au dat lacrimile*; folosirea nominativului *mama* în locul dativului *mamei* se explică prin aceea că inițial vorbitorul se gîndise la un predicat ca *a plîns*, *a izbucnit în plîns*, *a lăcrimat*, care ar fi cerut un subiect în nominativ. Un anacolut modern, răspîndit în limba vorbită sub influența unei construcții din limbajul administrativ și publicistic insuficient asimilate, se produce în folosirea formulei *faptul că* la început de frază în exemple ca *Faptul că întîrziasem, eram supărat* în loc de *Faptul că întîrziasem mă supăra* sau *Datorită faptului că întîrziasem eram supărat*. Anacoluturi mai vechi în limbă, ridiculizate la timpul său de Caragiale, sînt cele realizate prin întrebuințarea incorectă a pronumelui *care* în construcții incoerente de tipul *De-aia și pusesem de gînd... să las prăvălia, care nu mai poate omul de atîtea angarale pentru ca să mai mănînce o bucățică de pîine* (din *Justiție*). În zilele noastre întîlnim în vorbirea neîngrijită anacoluturi similare cu pronumele *ceea ce* în propoziții care ar vrea să fie apozitive, dar care încalcă tocmai specificul apozițional, nerespectînd condiția de echivalență cu propoziția determinată; de exemplu: *Orice competiție și orice meci... trebuie tratate cu toată seriozitatea. Ceea ce nu s-ar spune că astfel se petrec lucrurile în unele ramuri*; corect ar fi fost *ceea ce nu se poate spune că se face* (*se petrece* sau *se întîmplă*) *în unele ramuri*. Fenomenul a fost remarcat de unii scriitori, care fac din el un mijloc de caracterizare a personajelor semidocte; de pildă, Augustin Buzura îl pune pe felcerul delator din romanul *Orgolii* să se exprime astfel: *Acesta zice că șeful său ar fi spus: „Cristian este deja cu un picior în groapă..." Ceea ce mă abțin de la a-mi spune părerea* [22].

2. Gramatica trebuie predată în strînsă legătură cu implicațiile ei pentru stăpînirea normelor de o r t o g r a f i e și d e p u n c t u a ț i e, ca și pentru însușirea deprinderilor de l e c t u r ă corectă și expresivă.

E important de remarcat că aprecierile pozitive ale unor mari scriitori ai noștri cu privire la studiul gramaticii în școală, la ce le-a dat ea prin profesorul sau chiar învățătorul din clasele primare, se referă tocmai la clarificarea regulilor de ortografie și punctuație. Caragiale [23] a numit „sfinte" analizele gramaticale („Ah! sfinte analize, gramaticală și logică! și încă și mai sfîntă nuielușă!") prin care a învățat, de exemplu, să deosebească scrierea într-un cuvînt sau în două a lui *numai*, respectiv *nu mai*, să nu confunde conjuncția *și* cu adverbul *și* sau pe *aceea* din *femeia aceea* cu *aceia* din *oamenii aceia*; observați cît de vechi sînt problemele cu care se luptă și azi predarea limbii române! Sadoveanu [24], de asemenea, se mîndrea cu faptul că datorită domnului Busuioc, învățătorul său din Pașcani, și-a însușit de mic în mod conștient punctuația: „Am ajuns în anul din urmă al școlii [primare rurale] să clarific cele mai încîlcite și ciudate fraze, desfăcîndu-le în elemente simple, ceea ce

---

[22] Pentru anacolut vezi *Sinteze de limba română*, *loc. cit.*; Mioara Avram, *Note asupra pronumelui c e e a c e*, în SCL, XXXI, 1980, nr. 4, p. 357 [în volumul de față, p. 123].

[23] *Peste 50 de ani*, în *Opere*, ediție critică de Al. Rosetti, Șerban Cioculescu, Liviu Călin, III, [București] 1962, p. 413–414.

[24] *Anii de ucenicie*, în *Opere*, XVI [București, 1959], p. 401–402.

mi-a lămurit încă de atunci punctuația". Ce răspuns mai bun se poate da celor care încearcă să pună în discuție utilitatea analizelor gramaticale, vorbind de gratuitatea lor, decît autoritatea celor două culmi ale literaturii noastre?

Cunoașterea gramaticii și deprinderea de a analiza structura unui enunț ajută lectura corectă și expresivă, care trebuie să marcheze — prin pauze, prin variație de tempo (ritm) și de registru, prin accent și prin intonație — raporturile dintre unitățile unui enunț, să evidențieze elementele esențiale față de cele mai puțin importante, distingînd firul principal al comunicării de adaosurile mai mult sau mai puțin laterale, să reliefeze anumite opoziții sau corelații și să deosebească diferitele valori gramaticale posibile ale unuic uvînt. Accentul sintactic sau logic — pe care Eminescu [25] îl numea „sufletul vorbirii" — deosebește adverbul *și* de conjuncția *și* sau valoarea adversativă a lui *dar* de cea conclusivă a aceluiași cuvînt; tot astfel, prin intonație se deosebește valoarea de subordonată sau de coordonată a unei propoziții juxtapuse (vezi *Ai carte, ai parte* față de *Ai carte, ai caiet* etc.). Accentul sintactic, intonația și pauza nu sînt prevăzute în programa școlară și nici nu e necesar să figureze cu lecții sau ore speciale. Aplicarea lor corectă în lectura de toate zilele constituie însă o verificare a gîndirii gramaticale a elevului, deci a capacității lui de înțelegere a unui text și de transmitere a unui mesaj [26].

3. Gramatica trebuie predată, de asemenea, în corelație și cu a l t e c o m p a r t i m e n t e a l e l i m b i i și ale studiului ei în școală, în primul rînd cu v o c a b u l a r u l , a cărui îmbogățire permanentă trebuie realizată cu asigurarea simultană a corectitudinii morfologice și sintactice a cuvintelor nou învățate, mai ales a neologismelor, la care se pune, de cele mai multe ori, problema formelor flexionare și a regimului. Adjective ca *inferior*, *superior*, *optim* sau *extrem* trebuie însușite de la început nu numai cu sensul exact, ci și cu particularitatea — legată de sensul lor real — de a nu avea obișnuitele grade de comparație, întrucît reprezintă ele însele comparative, respectiv superlative. Verbe ca *acorda* sau *manifesta*, substantive ca *raport* și altele trebuie învățate și ele, din capul locului, cu flexiunea corectă diferențiată pe sensuri, subliniindu-se deosebirea dintre *acord* și *acordez*, *manifest* și *manifestez*, *rapoarte* și *raporturi*; elevii trebuie învățați să folosească, în această privință, indicațiile normative din dicționarele lexicale, din *Îndreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație* și, acum, din *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*. În loc de a se discuta deci, la concurență, dacă școala trebuie să acorde mai mult timp gramaticii sau vocabularului [27], ideală ar fi corelarea lor ori de cîte ori este cazul.

4. O regulă de aur în acțiunea de educare a limbajului sub toate aspectele, inclusiv sub cel gramatical, de bază, este f o l o s i r e a o r i c ă r u i p r i l e j pentru învățarea și fixarea bunelor deprinderi. Comentarea și corectarea unor eșantioane reale de comunicare din compunerile elevilor, din răspunsurile lor orale la lecții și chiar din conversațiile particulare cu profesorul au o eficiență mult mai mare decît exercițiile, prin forța lucrurilor artificiale, în care se urmărește o anumită problemă. În legătură cu necesitatea supravegherii permanente și a corectării prompte a exprimării elevilor să nu uităm ce spunea Eminescu, în 1876, despre greșelile gramaticale, pe care unii au ten-

---

[25] *Op. cit.*, p. 274.

[26] Vezi și Mioara Avram, *Locul foneticii în învățămîntul limbii române*, în *Lectura modernă a textului literar narativ*, *Didactica modernă*, Cursuri de vară, Piatra-Neamț, 1978, București, 1978, p. 140; *Sinteze de limba română*, *loc. cit.*

[27] Vezi bibliografia citată în LL, 1976, I, p. 150, nota 4.

dința de a le minimaliza: „Cele mai însemnate ni se par greșelele de definiție și cele gramaticale; căci, dacă o cunoștință materială falsă se poate rectifica prin experiența proprie sau străină (scrisă), nu e tot astfel cu cele de limbă și de logică, cari se contractează prin deprindere și cu greu se pot dezvăța" [28]. Ideală este deci evitarea deprinderilor gramaticale greșite înaintea contractării și instalării lor; în cazul unor deprinderi existente, desigur că dezvățul nu e ușor, dar cu voință, studiu și atenție la modele bune de urmat se dovedește valabilitatea proverbului „Tot învățul are și dezvăț".

5. Studiul gramaticii trebuie conceput nu numai în interdependență cu celalte compartimente ale limbii, ci și cu studiul literaturii [29], care are ca obiectiv și deprinderea unor modele de exprimare îngrijită și variată. Pe de o parte, lectura și comentariul textelor literare oferă prilejul de consolidare și completare a descrierii fatal simplificate din manualele de gramatică, punînd elevul în situația de a cunoaște fapte noi sau soluții noi și de a reține aspectul corect al formelor și construcțiilor curente; reflecțiile poetei Ana Blandiana [30] cu privire la greșelile de ortografie considerate un indiciu al absenței sau sărăciei lecturilor sînt valabile pentru orice greșeli de limbă, deci și pentru cele gramaticale. Pe de altă parte, prin corelarea gramaticii cu literatura se poate depăși prima treaptă, elementară, dar indispensabilă, a acțiunii de cultivare a limbii, care constă numai în asigurarea corectitudinii lingvistice, trecîndu-se la faza superioară a cultivării limbii, prin care se urmărește dezvoltarea unei exprimări alese, frumoase, elegante, bogate și nuanțate sub toate aspectele, inclusiv sub cel gramatical. Un adevăr constatat încă din antichitate, de Cicero [31], este că „eleganța însă de vorbire, oricît s-ar cultiva prin știința gramaticii, totuși nu poate progresa fără citirea oratorilor și poeților".

Cea mai frumoasă demonstrație a legăturii dintre gramatică și literatură — și, în același timp, lecție de cultivare a limbii — mi-a fost dat să o aud în 1950 de la Tudor Vianu [32], care cita versurile lui Eminescu din *Lasă-ți lumea...* ca o ilustrare a avantajelor morfologice ale pronumelor personale *lui*, *ei* în concurența lor cu adjectivele posesive sinonime *său*, *sa*:

Iată lacul. Luna plină
Poleindu-l îl străbate.
El, aprins de-a ei lumină,
Simte-a lui singurătate.

Față de descrierea seacă a faptului că *lui* și *ei* sînt pronume care marchează genul și numărul posesorului, spre deosebire de *său*, *sa*, care, ca adjective pronominale, se acordă în gen, număr și caz cu substantivul nume al obiectului posedat, strofa citată oferă un exemplu viu de opoziție marcată între doi posesori de genuri diferite (*a ei lumină/a lui singurătate*), care ar fi fost confundați prin folosirea sinonimului *sa* (*a sa lumină/a sa singurătate*).

În sprijinul aceleiași idei, a legăturii dintre gramatică și literatură, m-aș referi iar la un citat din Eminescu, pe care ar fi bine să-l cunoască toți amatorii de literatură ca practicanți ai ei: „Cînd cineva nu s-a împrietenit

---

[28] *Op. cit.*, p. 191.

[29] Vezi și I. Coteanu, *Gramatica și literatura*, în *Memoriile Secției de Științe Filologice, Literatură și Arte*, III, 1981.

[30] În tableta *Inefabila virgulă*.

[31] *De oratore*, III, 10.

[32] Analiza aceleiași strofe sub alte aspecte a fost făcută de Tudor Vianu în *Observații asupra metaforei poetice* (vezi *Studii de stilistică*, București, 1968, p. 375—376).

nici măcar cu gramatica românească, să nu cuteze a scrie poezii și novele"[33]. Dacă nu am autoritatea și curajul să propun acest citat ca lozincă pentru Uniunea Scriitorilor sau pentru cea a Ziariștilor, îndrăznesc să-l propun pentru cenaclurile literare sau cercurile de limba română din școli.

6. Împrietenirea cu gramatica înseamnă, de fapt, din punctul de vedere al datoriei profesorilor, formarea unei a t i t u d i n i f a ț ă d e l i m b ă și de studiul ei, cultivarea unui sentiment autentic de dragoste pentru limba română în care atașamentul afectiv să fie dublat de prețuirea conștientă a valorilor limbii noastre și de o atitudine activă față de propria exprimare și față de exprimarea celor din jur[34]. Îmi amintesc cu acest prilej că, înainte de a afla propriu-zis ce este gramatica, am fost învățată de profesoara mea din clasa I de liceu (corespunzînd actualei clase a V-a) ce nu este ea, și anume că „gramatica nu este Mama-Pădurii", cum o considerau unele categorii de elevi, ci o prietenă pentru viață, o prietenă a omului cult în formare. Profesorul de română care reușește să-i convingă pe elevi de utilitatea însușirii gramaticii și a cultivării limbii, în ansamblu, ca o componentă de bază a culturii generale își îndeplinește cu adevărat misiunea și merită peste ani recunoștința foștilor elevi.

7. Bineînțeles, cunoașterea normelor gramaticale nu înseamnă memorizarea descrierii și a regulilor din manualele școlare și din lucrările de specialitate, care merg mai în adîncime. Ea se dobîndește în primul loc în practica limbii, prin observație și prin urmarea unor modele de limbă îngrijită, prin deprinderea de a da atenție exprimării și de a medita asupra ei. Studiul gramaticii în școală dă regulile esențiale, care fac să devină conștiente și achizițiile empirice din practica anterioară a limbii, dar mai ales oferă posibilitatea de rafinare continuă a exprimării prin educație și autoeducație, începînd cu însușirea unor norme gramaticale ale limbii scrise. În procesul de educație și autoeducație lingvistică permanentă lecturile bune, bogate și variate sînt cel mai eficient și plăcut mijloc de cunoaștere a normelor de funcționare a limbii în toate subtilitățile lor și îndeosebi sub aspectele lor stilistice, cu condiția ca școala să-ți fi creat acel s i m ț a l l i m b i i care să te facă să tresari atît la frumusețea unor enunțuri, cît și la greșelile din altele și care să-ți dea discernămîntul necesar în alegerea unor modele.

8. În această privință este hotărîtoare pentru viață i n f l u e n ț a profesorului de limba română.

Dat fiind rolul limbii în toate componentele fenomenului educativ — în educația intelectuală, estetică, morală, cetățenească și, mai presus de toate, în educația patriotică — , sarcinile puse în fața profesorilor de limba română sînt multe și grele, iar răspunderea lor profesională și civică este mare. Antrenat în multiple activități didactice și cultural-educative, profesorul de română poate găsi un avantaj în aceste condiții, căci ele oferă și multe posibilități de influențare formativă a elevilor, de cultivare a unei limbi corecte și frumoase. Numărul orelor prevăzute în programe și planuri de învățămînt este departe de a permite transmiterea prea multor cunoștințe despre limbă. Un bun profesor poate însă oricînd să dea mult în loc de multe lucruri, iar mult

---

[33] *Op. cit.*, p. 319.

[34] Vezi și Mioara Avram, *Limbajul și educația*, în LR, XXVII, 1978, nr. 1, p. 83—90 [în volumul de față, p. 16—22].

înseamnă la limba română pregătirea pentru viață în sensul punerii unor baze care să asigure continuitatea atașamentului și a interesului pentru limbă. În acest sens se înscriu, de exemplu, formarea la elevi a deprinderii de a nu folosi cuvinte de ale căror sensuri sau forme nu sînt siguri și de a consulta instrumente normative (ortografice, ortoepice, gramaticale și lexicale), cultivarea gustului pentru lectură și pentru teatru, ca și recomandarea de a asculta anumite emisiuni radiofonice.

Principala răspundere a profesorului de limba română stă în exemplul pe care este chemat să-l dea elevilor atît ca model de exprimare, cît și ca model de atitudine, în combaterea greșelilor de limbă, a exprimării plate, ca și a celei prețioase sau, pur și simplu, inadecvate stilistic. Cu asemenea modele vii, ca permanente lecții aplicate, putem spera că se va ajunge ca absolvenții școlii generale să vorbească nu numai corect, ci și frumos.

LL, 1982, 4, p. 468—480, cu mențiunea „Prelegere ținută la cursurile de informare și de documentare de la Baia Mare (28 august 1982); o versiune prescurtată constituise obiectul unei comunicări prezentate la sesiunea-dezbatere cu tema « Teorie și practică în studiul limbii și literaturii române (II) » de la Oțelul Roșu (28 mai 1982)". Fragmentele omise la p. 71 figurează în articolul *Probleme ale acordului și cultivarea limbii în școală*; vezi, în volumul de față, p. 159—161.

GRAMATICA ȘI STILISTICA

Înainte de a intra în discuția asupra raporturilor dintre gramatică și stilistică sînt necesare unele precizări asupra conținutului celor doi termeni, pentru că fiecare dintre ei cunoaște mai mult decît o accepție general admisă.

Nu voi stărui asupra faptului că termenul *gramatică* denumește nu numai o ramură a științei, ca stilistica, ci și obiectul cercetării ei (= structura gramaticală), întrucît pentru discuția noastră această distincție prezintă mai puțin interes: în măsura în care se găsesc raporturi cu stilistica, e normal ca acestea să privească atît realitatea obiectivă, cît și disciplinele care se pot ocupa de aceeași realitate din puncte de vedere diferite. De asemenea, consider că, deși există păreri care atribuie gramaticii (și structurii gramaticale) o sferă mai largă decît cea limitată la morfologie și sintaxă [1], sîntem de acord cu privire la folosirea termenului ca supraordonat numai acestor două compartimente [2].

Accepțiile cele mai diferite le întîlnim la cel de al doilea termen: *stilistica*. Se știe că, în ciuda atracției pe care o exercită acest domeniu de cercetare, sfera lui este pentru mulți foarte confuză, sub aceeași etichetă vorbindu-se de lucruri adesea opuse. Indiferent însă dacă prin stilistică înțelegem *stilistica afectivă* sau *expresivă*, numită și (*pur*) *lingvistică* (adică studiul mijloacelor de expresie „ale limbajului organizat din punctul de vedere al conținutului lor afectiv" [3]), *stilistica estetică* sau *literară* („studiul... stilului operelor literare" [4] sau „studiul tuturor mijloacelor lingvistice folosite de un scriitor (sau orator) pentru a obține anumite efecte de ordin artistic" [5]), *stilistica funcțională* (studiul stilurilor funcționale ale limbii, numite și limbaje [6]) și chiar *retorica* („studiul proprietăților discursurilor" [7] și, în mod special, studiul figurilor de stil), toate tipurile de stilistică enumerate aici (și cele distinse pe alte planuri: *macro-* și *microstilistica*, *stilistica descriptivă* și cea *genetică*, *stilistica semantică* și cea *onomatologică* [8] etc.), precum și *stilistica „în cea mai largă accepțiune a termenului"*, care e „studiul limbii în acțiune" [9], sînt interesate de gramatică în întregimea ei în măsura în care au de observat preferințe pentru anumite forme și construcții din repertoriul general al limbii.

---

[1] Vezi Jean Dubois, Mathée Giacomo, Louis Guespin, Christiane Marcellesi, Jean-Baptiste Marcellesi, Jean-Pierre Mevel, *Dictionnaire de linguistique*, Paris, 1973, s.v. *grammaire*.

[2] Deci cu poziția *Gramaticii limbii române* editate de Academia R. S. România (ediția a doua, București, 1963; tiraj nou, București, 1966).

[3] Charles Bally, *Traité de stylistique française*, ediția a III-a, tiraj nou, Geneva—Paris, 1951, vol. I, p. 16.

[4] Jean Dubois și colab., *lucr. cit.*, s.v. *stylistique*.

[5] Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*. Ediție definitivă, București, 1975, p. 11.

[6] Vezi I. Coteanu, *Stilistica funcțională a limbii române. Stil, stilistică, limbaj*, București, 1973, p. 45—46.

[7] Jean Dubois și colab., *lucr. cit.*, s.v. *rhétorique*.

[8] Vezi Pierre Guiraud, *La stylistique*, ediția a V-a, Paris, 1967, p. 42, 70, 103.

[9] I. Coteanu, *lucr. cit.*, p. 8.

Demonstrația aplicată la gramatica limbii române a fost făcută, în grade diferite, pentru toate felurile de stilistică: pentru stilistica afectivă de Iorgu Iordan în clasica sa lucrare *Stilistica limbii române* [10]; pentru stilistica literară în diverse studii programatice sau concrete ale lui Tudor Vianu [11], G.I. Tohăneanu [12], B. Cazacu [13], la care se adaugă o încercare de sinteză a cercetătorului maghiar Ladislau Gáldi [14]; pentru retorică de Gh. N. Dragomirescu [15]; iar pentru stilistica funcțională, poate cu privire numai la unele stiluri, de I. Coteanu [16], S. Marcus [17] și alții [18]. Din celălalt punct de plecare, demonstrația prezenței inerente a punctului de vedere stilistic în studiul gramaticii, cel puțin al celei tradiționale, o face însăși *Gramatica* Academiei, care conține nenumărate observații de ordin stilistic în legătură cu valorile expresive ale diverselor forme și construcții sau cu apartenența lor la anumite stiluri funcționale și discută unele fenomene considerate a fi și figuri de stil, ca elipsa, repetiția, inversiunea și altele. Se poate spune că înainte de constituirea lor ca discipline autonome, cel puțin anumite tipuri de stilistică mai recente, ca stilistica afectivă și cea funcțională, au avut o preistorie în studiul propriu-zis al gramaticii; în orice caz, vechile noastre gramatici — a căror reeditare sau măcar reconsiderare este de actualitate — oferă adevărate surprize pentru cititorul modern, prea sigur de „descoperirile" epocii sale [19].

---

[10] Vezi *Introducerea*, p. 18—21, și secțiunile *Fenomene morfologice* (în care e încadrată și formarea cuvintelor; fapte gramaticale la p. 99—157), *Fenomene sintactice* (în care e inclusă și frazeologia; sintaxă propriu-zisă la p. 207—264).

[11] *Arta prozatorilor români*, [București] 1941; *Stilistica literară și lingvistica*, în LR, V, 1956, nr. 2, p. 8 — 25; *Studii de stilistică*, București, 1968.

[12] Vezi, mai ales, *Predarea cunoștințelor de stilistică în învățămîntul de cultură generală*, în *Probleme de gramatică și stilistică în școala generală și liceu*, București, 1967, p. 104—110, și *Dincolo de cuvînt*, București, 1976, p. 23—38.

[13] În special în *Cîteva aspecte ale stilului din romanul Desculț*, în LR, III, 1954, nr. 3, p. 36—48; *Aspecte ale oralității stilului lui Mihail Sadoveanu*, în LR, IV, 1955, nr. 5, p. 17—30; *Despre valoarea stilistică a adjectivelor demonstrative în romanul Nicoară Potcoavă*, în LR, VI, 1957, nr. 2, p. 45—49; *Un procedeu al tehnicii narațiunii în Kir Ianulea*, în *Omagiu lui Alexandru Rosetti la 70 de ani*, București, 1965, p. 115—118.

[14] *Introducere în stilistica literară a limbii române*, București, 1976.

[15] *Mică enciclopedie a figurilor de stil*, București, 1975; vezi *Prefața*, p. 11—14 (capitolul *Gramatica și figurile*) și diverse articole de dicționar. În clasificarea clasică a figurilor de stil (pentru care vezi P. Guiraud, *lucr. cit.*, p. 20) se poate spune că sînt legate de gramatică toate figurile de construcție (elipsa, repetiția, chiasmul etc., esențialmente sintactice), multe figuri de gîndire (litota, apostrofa, interogația, enumerarea etc.) și chiar unele figuri ale cuvintului sau tropi propriu-ziși (sinecdoca singular pentru plural, personificarea bazată pe genul substantivului).

[16] Vezi, în *lucr. cit.*, p. 91—100, caracteristicile gramaticale ale limbajului popular.

[17] *Poetica matematică*, București, 1970; *Structurile verbale ale textelor românești de matematică*, în *Sistemele limbii*, București, 1970, p. 223—226.

[18] Pentru unele particularități gramaticale ale stilului publicistic, vezi Ana Canarache, *Folosirea infinitivului lung*, în LR, XI, 1962, nr. 3, p. 314—317; Mioara Avram, *O specie modernă a atributului în dativ și alte probleme ale determinării atributive*, în LR, XIV, 1965, nr. 4, p. 415—428 [în volumul de față, p. 162—173]; Al. Indrea, *Unele caracteristici ale limbii presei*, în CL, XV, 1970, nr. 1, p. 115—121.

[19] Cea mai veche gramatică românească (Dimitrie Eustatievici Brașoveanul, *Gramatica rumânească, 1757*, ediție de N.A. Ursu, București, 1969) discută ca figuri de stil, în capitolul *Pentru sintaxisul cel închipuitori*, diverse fenomene de acord: acordul după înțeles ca „sintesis", acordul după caracterul însuflețit/neînsuflețit al substantivelor subiecte la „silipsis", acordul prin atracție la „zevgma" (p. 124). Prima gramatică tipărită a limbii române, *Elementa linguae dacoromanae sive valachicae* de Samuil Micu și Gheorghe Șincai, Viena, 1780, are surprinzătoare observații stilistice cu privire la vocativul masculin singular în *-ule* și plural în *-lor* (p. 18) sau la articolul nehotărît (p. 61). Ion Eliade Rădulescu, în *Grammatică românească*, Sibiu, 1828, dezvoltă observațiile de această natură, evidențiind

În ce privește compartimentele gramaticii, adepții stilisticii afective reduc, de obicei, legătura stilisticii cu gramatica la sintaxă, pe care o consideră definitorie alături de vocabular (s-a spus că „dacă lexicul este carnea stilului, structura frazei este sufletul“ [20]), morfologia intrînd în discuție numai prin întrebuințarea formelor, ceea ce pentru mulți cercetători constituie sintaxa părților vorbirii. Concepția aceasta apare exprimată în diverse formulări, exclusiviste sau preferențiale, unele mergînd pînă la identificarea parțială a sintaxei cu stilistica („Se poate spune că stilistica, în sens larg, nu este decît un aspect al sintaxei, după cum sintaxa, la rîndul ei, poate fi considerată ca o derivare a stilisticii“ [21]) sau procedînd la definirea uneia prin cealaltă („Stilistica este o sintaxă afectivă, sintaxa o stilistică intelectuală“ [22]). Foarte rar stilistica afectivă se interesează și de fenomene pur morfologice, ca deosebirile conotative dintre diversele forme de vocativ din română — evidențiate, e bine să ne amintim, de Al. Graur [23], care se crede antistilistician — . Dacă luăm însă în considerație, ca fapte expresive, nu numai efectele zise naturale, ci și efectele stilistice evocatoare sau „prin evocare“ din terminologia lui Ch. Bally [24], importante și în stilistica afectivă, dar mai ales în cea estetică, interesează de aproape orice deosebiri pur formale marcate de apartenența regională, socială sau istorică. De altfel, în ciuda declarațiilor care acordă preferință sintaxei și a existenței unei expuneri de ansamblu în care sintaxa limbii române este tratată „după metoda istorico-stilistică“ [25], se constată că cele mai multe studii românești speciale de gramatică stilistică sau de stilistică gramaticală privesc morfologia (deci, cel mult, și sintaxa părților vorbirii) și mult mai puțin sintaxa propriu-zisă, a propoziției și a frazei [26]. Cînd însă unii scriitori — sau lingviști în același timp scriitori — au făcut observații asupra unor fapte gramaticale, ei au fost atrași exclusiv de domeniul sintaxei: e suficient să ne amintim sugestivul titlu *Estetica în sintaxă* dat inițial de B. P. Hasdeu studiului său despre chiasm [27] sau observațiile lui I. Slavici despre topică [28].

În legătură cu natura raporturilor dintre gramatică și stilistică, se poate discuta dacă între cele două discipline există opoziție, integrare sau interferență. Deși mulți încearcă să prezinte stilistica în opoziție cu gramatica [29],

---

valorile stilistice ale unor forme și categorii gramaticale ca vocativul (p. 74), timpul prezent (p. 90), modurile (p. 97). Iordache Golescu, în *Băgări de seamă asupra canoanelor gramăticești*, București, 1840, atrage elemente ale limbajului administrativ, folosit „la visterie“, în descrierea adverbului (p. 63—68) și a prepoziției (p. 179).

[20] P. Guiraud, *lucr. cit.*, p. 61.

[21] Iorgu Iordan, *lucr. cit.*, p. 19.

[22] *Ibidem*, p. 20.

[23] *Despre vocativul românesc*, în „Grai și suflet“, V, 1931, fasc. 1, p. 178—181; vezi și *Mélanges linguistiques*, Paris—București, 1936, p. 98—100.

[24] *Lucr. cit.*, I, p. 30, 117, 204.

[25] N. I. Barbu, *Sintaxa limbii române după metoda istorico-stilistică*, București, 1944.

[26] Cf. însă lucrarea citată a lui L. Gáldi, în care sintaxei stilistice i se consacră o secțiune amplă (circa 150 p.) și complexă (cu subdiviziunile *Propoziția*, *Fraza* și *Figuri stilistice de caracter sintactic*), în timp ce morfologia stilistică reprezintă un scurt capitol (de 7 pagini) în cadrul secțiunii de lexicologie stilistică!

[27] Publicat sub titlul *Fost-ai ce-ai fost... Un principiu estetic al sintaxei române în comparațiune cu latina și limbile romanice*, în „Columna lui Traian“, 1883, p. 329—339, 369—384.

[28] *Așezarea vorbelor în romînește*, în *Analele Academiei Române*, Seria a II-a, tomul al XXVII-lea, *Memoriile Secțiunii Literare*, București, 1905, p. 31—52.

[29] Aceasta este însăși concepția lui Charles Bally (vezi, de exemplu, *lucr. cit.*, I, p. 257). În lingvistica românească această opoziție apare, de exemplu, la Gh. Bulgăr, *Limba română. Sintaxă și stilistică*, București, 1968, p. 186, sau la C. Otobâcu, *Studierea aspectelor stilistice ale limbii române*, în LL, 1977, vol. I, p. 115—120.

identificînd stilistica în general cu orientarea spre expresivitate și gramatica, prin simplificare, cu neglijarea expresivității, opiniile cele mai întemeiate și mai răspîndite astăzi sînt cele care acordă o accepție mai largă gramaticii, văzînd în ea nu numai o gramatică intelectuală, logică sau noțională, ci și o gramatică afectivă sau expresivă, ceea ce anulează separarea totală a gramaticii de stilistică (în același fel în care se anulează și separarea stilisticii de celelalte discipline lingvistice consacrate unor compartimente ale limbii: fonetica sau lexicologia) [30].

O precizare care ar trebui să rezulte de la sine este aceea că stilistica nu stă alături de gramatică între disciplinele specializate după compartimentele limbii [31], ci se plasează între cele consacrate diverselor varietăți ale limbii, care utilizează (și) studiul gramaticii; raportul dintre gramatică și stilistică, între disciplinele lingvistice, este, din acest punct de vedere, asemănător cu cel dintre gramatică și dialectologie sau istoria limbii, de exemplu.

Discuțiile asupra raportului dintre gramatică și stilistică au utilizat uneori referirea la celebra dihotomie saussuriană între limbă și vorbire, susținîndu-se că „gramatica este știința care are ca obiect limba, iar stilistica ar fi știința care ar avea ca obiect « vorbirea »" [32]. Pe de altă parte, aceeași dihotomie este invocată de alți cercetători în sprijinul distingerii unor tipuri de stilistică, în speță a stilisticii lingvistice de cea literară: stilistica lingvistică ar fi o stilistică a faptelor de limbă (generale, comune), iar cea literară o stilistică a faptelor de vorbire (individuale) [33]. Din această contradicție se poate ieși prin aplicarea nuanțării introduse de E. Coseriu, care vede în „limbă" două niveluri de abstractizare, sistemul și norma: în tripartiția sistem-normă-vorbire [34], gramatica ar avea ca obiect sistemul, stilistica lingvistică (afectivă și funcțională) norma, iar stilistica literară (individuală) vorbirea.

Interferentele gramaticii cu stilistica se produc în cele două tipuri de gramatici specifice studiului sincronic, care e condiția sine qua non a stilisticii [35]: gramatica descriptivă și gramatica normativă. Gramaticile descriptive acordă un loc cu atît mai mare stilisticii, cu cît au caracter de tezaur, ca tratatele academice, îmbrățișînd în mod deliberat diverse varietăți ale limbii sau cel puțin pe cele cuprinse în limba literară; o legătură cu stilistica există însă și în gramaticile descriptive consacrate unui singur nivel al limbii, de obicei așa-zisa limbă standard, legătura manifestîndu-se aici în punctul de vedere selectiv adoptat. Gramaticile normative au legătură cu stilistica prin faptul că problema normării nu se pune decît acolo unde vorbitorului i se oferă posibilitatea unei alegeri între două expresii sinonime, identice din punct de vedere noțional, ceea ce seamănă în mod izbitor cu condiția apariției valorii sau variației stilistice [36]. Pe de altă parte, interferențele stilisticii (în special

---

[30] Vezi argumentele împotriva acestei separări la Dámaso Alonso, *Poesia española. Ensayo de métodos y límites estilísticos*, ediția a V-a, Madrid, 1966, p. 588–592.

[31] Cum e considerată de Gh. Bulgăr, *loc. cit.*; la C. Otobâcu, *lucr. cit.*, p. 117, stilistica apare drept „componentă a limbii" alături de vocabular, de exemplu.

[32] Dámaso Alonso, *lucr. cit.*, p. 590.

[33] Vezi Pierre Guiraud, *lucr. cit.*, p. 70–71; vezi și R. G. Piotrovski, în „Вопросы языкознания", III, 1954, nr. 1, p. 55 și urm., citat de Iorgu Iordan, *lucr. cit.*, p. 6.

[34] *Sistema, norma y habla*, în „Revista de la Facultad de Humanidades y Ciencias" (Universidad de la Republica, Montevideo, Uruguay), VI, 1952, 9, p. 113–177.

[35] Vezi P. Guiraud, *lucr. cit.*, p. 104.

[36] Pentru normarea gramaticală vezi R. L. Wagner, *La grammaire française*, vol. I, Paris, 1968, p. 56; pentru conceptul stilistic și sociolingvistic de variație, vezi B. Cazacu, *Stilistica și sociolingvistica (Implicații în interpretarea textului literar)*, în LL, 1978, vol. III, p. 332.

Alonso

ale celei literare) cu gramatica ating și gramatica dialectală și gramatica istorică, întrucît cunoștințele din aceste domenii sînt indispensabile pentru interpretarea unor efecte de evocare, ca și pentru evitarea așa-numitelor erori de adaos și de omisiune (din terminologia lui S. Ullmann [37]) în interpretarea textelor literare din diverse epoci, adică a greșelii de a descoperi în texte mai vechi, prin proiectarea în ele a reacțiilor moderne, efecte stilistice inexistente încă în perioada respectivă și, invers, a greșelii de a nu recunoaște valori stilistice existente în trecut, dar dispărute ulterior.

Ultimul aspect teoretic pe care țin să-l relev este faptul că prin legătura ei cu stilistica, înțeleasă „în accepțiunea cea mai largă", gramatica își manifestă un spectru larg de relații interdisciplinare care cuprind practic aproape toate domeniile luate în considerație în dezbaterea de astăzi: literatura, psihologia, prin opoziție și logica, de asemenea sociolingvistica [38], rămasă în afara dezbaterii noastre.

Trecînd la aspectele aplicative ale raporturilor dintre gramatică și stilistică, îmi propun să discut, pe de o parte, unele probleme referitoare la metodologia unor cercetări recente și la receptarea lor de către profesorii de limba și literatură română, iar, pe de altă parte, probleme ale relației dintre gramatică și stilistică în învățămînt și în acțiunea de cultivare a limbii. De altfel, în mare măsură, cele două categorii de probleme „practice" sînt legate între ele.

Din bogata bibliografie românească a ultimilor ani cu privire la raporturile dintre gramatică și stilistică [39], aș constata, mai întîi, că profesorii de limba și literatura română sînt atrași — ca cititori și ca autori — mai mult de domeniul stilisticii literare [40], al celei retorice și al celei afective, neglijînd rezultatele cercetărilor — și așa mai puține — din domeniul stilisticii funcționale, care reprezintă tocmai elementul de noutate al lingvisticii actuale și ar fi în măsură să dea o bază științifică înțelegerii și practicării diferențiate a limbii.

Din punct de vedere metodologic, între contribuțiile din domeniul stilisticii literare, retorice și afective există unele care demonstrează mai curînd cum *nu* trebuie privit raportul dintre gramatică și stilistică. Lăsînd la o parte domeniul stilisticii literare, în care abuzul de interpretări impresioniste confirmă temerea unor cercetători că apare riscul ca stilistica să devină „paralingvistică" [41], aș discuta numai lucrări care aparțin lingvisticii, și anume unele cu largă răspîndire printre cadrele didactice. Astfel, *Morfologia limbii române* de Gh. Constantinescu-Dobridor [42] inovează prin introducerea în stu-

---

[37] *Language and Style*, Oxford, 1964, p. 154—173 (cf. fragmentele reproduse, în traducere, în antologia *Poetică și stilistică. Orientări moderne*, București, 1972, p. 108—110, 112—115).

[38] Pentru relațiile dintre stilistică (funcțională) și sociolingvistică vezi B. Cazacu, *lucr. cit.* în nota 36.

[39] Pentru bibliografii ale studiilor românești de stilistică, vezi bibliografia cronologică alcătuită de Aurel Nicolescu în anexă la Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, p. 345—383, și bibliografia organizată pe probleme care e inclusă de Paula Diaconescu în sinteza sa *Limba și literatura ca stil. Stilistici românești*, în *Teorie literară, stilistică și compoziție. Școli și curente în literatura română. Cursuri de vară Bistrița 1980*, Societatea de Științe Filologice, București, 1980, p. 17—54; vezi și RRL, XXIII, 1978, nr. 1—4, p. 539—548 și 552—558.

[40] Care predomină și în cercetare; vezi în acest sens remarca lui Iorgu Iordan, *lucr. cit.*, p. 6.

[41] R. L. Wagner, *lucr. cit.*, p. 83.

[42] [București] 1974.

diul morfologiei a unor elemente de stilistică retorică, așa-numitele capitole „valori de întrebuințare" de la diverse părți de vorbire identificîndu-se adesea, total sau parțial, cu folosirea părților de vorbire respective în figuri de stil din literatura artistică. Dacă autorul s-ar fi limitat la figurile de stil specifice unei părți de vorbire (cum ar fi la substantiv antonomasia sau chiar comparația și metafora), procedeul ar mai fi admisibil, dar el e de natură să genereze confuzii prin tratarea unor figuri ca repetiția la substantiv, adjectiv, verb, adverb și interjecție, antiteza la substantiv, adjectiv, verb și adverb, aliterația la adjectiv (deși aici se fac referiri și la substantiv sau verb), gradația la adverb, în toate cazurile fiind vorba de fapte lexicale, nu gramaticale; în schimb, sinecdoca, realizată prin folosirea numărului singular în loc de plural, la substantiv, nu e definită gramatical. Din acest punct de vedere, problema figurilor de stil e mai bine tratată, cu referire la unica parte de vorbire care constituie obiectul lucrării, de E. Câmpeanu în cartea sa *Substantivul. Studiu stilistic* [43]; această lucrare poate duce însă și ea la confuzii cu privire la stilistica aplicată în gramatică, întrucît, pe de o parte, discută multe lucruri din afara gramaticii substantivului (fapte de lexic, ca derivația sinonimică sau cuvintele-cheie; de formare a cuvintelor, ca derivarea sau compunerea), iar, pe de altă parte, înglobează tot din gramatica propriu-zisă (toată teoria cazurilor, funcțiile lor sintactice), reluînd multe exemple și fapte gramaticalizate din *Gramatica* Academiei, alături de care adaugă comentarii stilistice despre cîte o situație dintr-un citat oarecare.

N-aș fi inclus în acest raport critica lucrărilor menționate dacă n-aș fi constatat răspîndirea unor concepții și metode de felul celor criticate în mediul școlar, în practica predării și în activitatea de cercetare a unor cadre didactice și/sau elevi din școala generală. Dacă împletirea stilisticii cu gramatica urmărește, printre altele, înviorarea studiului gramaticii, trebuie multă atenție pentru ca această înviorare să nu ducă la o lipsă de rigoare științifică, la pierderea a ceea ce este specific gramaticii [44].

Necesitatea predării unor cunoștințe de stilistică în școala generală a fost susținută în repetate rînduri, cu exemple din diverse compartimente ale limbii, inclusiv din gramatică; cea mai amplă și frumoasă pledoarie în acest sens a fost făcută de G. I. Tohăneanu [45] la o sesiune din 1965 a Societății de Științe Filologice care a avut ca temă predarea gramaticii și a stilisticii în școala generală și în liceu. Problema e discutată de obicei exclusiv sub aspectul pregătirii elevilor pentru „înțelegerea nuanțată a textului literar", pentru „șlefuirea și înmlădierea gustului pentru frumosul artistic" [46]. Mi se pare necesar să subliniez alt aspect, și anume importanța formativă a cunoștințelor de stilistică aplicate la diverse compartimente ale limbii, deci, în cazul discutat aici, la gramatică, pentru cultivarea exprimării elevilor: înțeleasă ca „studiul limbii în acțiune" sau ca „o lingvistică practică" — după expresiile lui I. Coteanu [47] — , stilistica poate și trebuie să dea orientări pentru practica limbii, devenind „baza activității de cultivare a limbii" [48]. Trebuie să fim con-

---

[43] București, 1975.

[44] Cum se întîmplă, de exemplu, cu sfera largă și confuză atribuită gradului superlativ, mai exact cu identificarea unui superlativ oriunde apare ideea de cantitate sau de intensitate.

[45] *Predarea cunoștințelor de stilistică în învățămîntul de cultură generală*, p. 99—118.

[46] *Ibidem*, p. 118.

[47] *Lucr. cit.*, p. 8.

[48] *Ibidem*.

știenți de faptul că, dacă definim cultivarea limbii prin stăpînirea normelor limbii literare sau obiectivul predării limbii române în școala generală prin deprinderea normelor de exprimare corectă, aspectul stilistic este implicit, întrucît normele limbii literare cuprind și norma stilistică, iar corect înseamnă totdeauna și adecvat din punct de vedere stilistic [49]. Din păcate, tocmai sub acest aspect este deficitară exprimarea scrisă și orală a multor elevi și absolvenți ai școlii generale, care sînt prea puțin ajutați în procesul de lărgire a propriului registru stilistic pe care îl prilejuiește perioada de școlaritate.

Pe plan gramatical adecvarea stilistică se realizează prin tipul de enunț adoptat (fraze ample, propoziții dezvoltate cu diverse complinirі sau propoziții scurte, sacadate; propoziții verbale sau nominale), prin preferința pentru exprimarea personală sau impersonală, prin selectarea uneia dintre formele sau construcțiile gramaticale sinonime. Printre exemplele gramaticale de inadecvare stilistică a vorbirii elevilor din primele clase, tocmai ca rezultat al întîlnirii lor cu aspectul scris și cultivat al limbii, se citează adesea folosirea artificială a viitorului de tipul *voi cînta*, *va citi*, a pronumelor demonstrative literare *acesta*, *acela* și, mai ales, a propozițiilor „complete" cu subiectul pronominal exprimat, de tipul *Noi astăzi am învățat*. Asemenea greșeli nu numai că nu sînt prevenite în predarea gramaticii, dar, într-o oarecare măsură, sînt chiar favorizate de ceea ce se învață la gramatică, pentru că limitarea la elementele fundamentale ale structurii gramaticale duce în mod inevitabil atît la neglijarea aspectelor care pun probleme, cît și la schematismul din care pot decurge modele nerecomandabile [50].

Soluția nu este, desigur, amplificarea capitolelor de gramatică școlară pînă la dimensiunile unei gramatici-tezaur, academice, nici introducerea în programă a unor capitole speciale de stilistică gramaticală [51]. Împletirea gramaticii cu stilistica trebuie făcută în întregul proces de predare a limbii și literaturii române, în primul rînd în comentariul complex al textelor studiate, prin compuneri cu obiective gîndite și din acest punct de vedere, prin corectarea permanentă și explicită a greșelilor din vorbire și scriere și, firește, și prin orientarea mai directă spre practică a capitolelor și orelor de gramatică, în care măcar exercițiile ar trebui să fie într-adevăr „aplicative": am făcut cu alt prilej propuneri concrete privitoare la felul cum poate servi la cultivarea limbii stăpînirea tehnicilor de contragere a propozițiilor subordonate și de dezvoltare a părților de propoziție [52].

---

[49] De aceea criticile aduse din acest punct de vedere modului de concepere a scopului predării limbii române în școală (vezi C. Otobâcu, *lucr. cit.*, p. 116) sînt neavenite, dovedind o înțelegere limitată a noțiunii de exprimare corectă.

[50] Vezi Mioara Avram, *Cum și de ce trebuie să se învețe gramatica în școală*, în LL, 1976, vol. I, p. 155. Pentru elevii mari și pentru absolvenți s-a semnalat inadecvarea stilistică atît cu istoria literaturii, cît mai ales cu lingvistica: I. Coteanu, *„Scrisul" la concursul de admitere în Facultatea de Limba și Literatura Română*, în LL, 1978, vol. I, p. 86—89.

[51] M-am pronunțat împotriva introducerii stilisticii ca disciplină de învățămînt aparte în *Cum și de ce...*, p. 156; în același sens vezi și G. I. Tohăneanu, *Predarea cunoștințelor de stilistică...*, p. 99—100; C. Otobâcu, *lucr. cit.*, p. 120. Pentru introducerea stilisticii ca disciplină în școală vezi Paula Diaconescu, *lucr. cit.*, p. 54.

[52] *Contragerea propozițiilor și dezvoltarea părților de propoziție*, în LL, 1978, vol. II, p. 261—267 [în volumul de față, p. 183—188].

Înțelegerea justă a raporturilor dintre gramatică și stilistică trebuie să ducă deci la îmbunătățirea modului de predare a limbii române sub aspectul eficienței ei educative. Rolul principal îl are aici profesorul, care își adaptează permanent metodele și intervențiile după elevii săi; măiestria pedagogică în această adecvare contextuală, ca să vorbim în termeni stilistici, trebuie să fie dublată de cunoașterea științifică a problemelor lingvistice.

Memoriile Secției de Științe Filologice, Literatură și Arte [a Academiei Republicii Socialiste România], Seria IV, Tomul III, *1981*, p. 105—112; la p. 99 se menționează că este vorba de un raport la masa rotundă cu tema „Gramatica în perspectivă interdisciplinară“ din cadrul sesiunii „Teorie și practică în studiul limbii și literaturii române“, Constanța, 16—17 aprilie 1981.

DESPRE FLEXIUNEA SUBSTANTIVELOR FEMININE TERMINATE ÎN *-(T)OARE*

Între numeroasele substantive feminine susceptibile, în principiu, de a forma pluralul și genitiv-dativul singular fie în *-e*, fie în *-i*, substantivele formate cu sufixele *-toare* și *-oare* constituie o categorie aparte, întrucît aici flexiunea este legată de criterii semantice (onomasiologice). Faptul a fost remarcat de multă vreme, cel puțin pentru cele în *-toare*, dar nu totdeauna exact, după cum voi arăta mai departe.

I. În linii mari, se poate spune că substantivele în *-toare* formează pluralul în mod diferit după cum denumesc persoane sau nu [1], deși situația este mai complexă decît rezultă din această formulare. Numele de persoane (care sînt nume de agent cu un corespondent masculin în *-tor*) au pluralul identic cu singularul: *călătoare*, *dansatoare*, *educatoare*, *învățătoare*, *muncitoare* au aceeași formă la singularul și la pluralul nearticulat și în felul acesta pluralul feminin în *-toare* se deosebește de cel masculin în *-tori* (*călători*, *dansatori* etc.) [2], exact ca în flexiunea adjectivelor în *-tor*, *-toare*, la care pluralul femininelor este totdeauna egal cu singularul: (*melodie*) *încîntătoare* — (*melodii*) *încîntătoare*. Numele de animale, plante și obiecte neînsuflețite (instrumente, locuri, acțiuni, obiecte ale acțiunii) au pluralul în *-tori*: (animale) *privighetoare* — *privighetori*, la fel *ciocănitoare*, *lipitoare*; (plante) *vuietoare* — *vuietori*, la fel *plutitoare*, *scrîntitoare* etc.; (instrumente) *scobitoare* — *scobitori*, la fel *cingătoare*, *rezemătoare*, *strecurătoare*, *stropitoare* etc.; (locuri ale acțiunii) *ascunzătoare* — *ascunzători*, la fel *suitoare*, *umblătoare* etc.; (acțiuni) *vînătoare* — *vînători*, la fel *însurătoare*, *măsurătoare* etc.; (obiecte sau rezultate ale acțiunii) *zicătoare* — *zicători*, la fel *sărbătoare*. Gruparea numelor de animale cu cele de obiecte neînsuflețite pare surprinzătoare, la prima vedere, întrucît ar fi de așteptat același interes pentru marcarea opoziției de gen ca la numele de persoane; trebuie remarcat însă că în toate exemplele avem a face cu substantive epicene în limba literară [3]. Fac excepție, în sensul că au pluralul în *-toare*, deși nu denumesc persoane, cîteva nume de clase de animale ca *tîrîtoare*, *zburătoare* (și *răpitoare* etc.) și numele generic *viețuitoare*, a căror situație specială se explică prin împrejurarea că ele sînt de fapt adjective substanti-

---

[1] Vezi Alf Lombard, *La langue roumaine. Une présentation*, Paris, 1974, p. 48—49: substantivele feminine în *-toare* „désignant une personne" sînt opuse celor „ne désignant pas une personne".

[2] De aceea unii autori formulează regula pluralului la substantivele în *-toare* fără referire la sensul lor, ci numai la existența sau inexistența unor corespondente masculine în *-tor*: vezi Sextil Pușcariu și Teodor Naum, *Îndreptar și vocabular ortografic*, ediția a III-a, București, 1941, p. 63; Iorgu Iordan, *Gramatica limbii române*, București, 1937, p. 94.

[3] Regional, *ciocănitoare* și *privighetoare* au un masculin refăcut în *-tor*: *ciocănitor*, *privighetor*; vezi Eleonora Popa, *Sufixe moționale pentru formarea masculinului*, în SMFC, IV, 1967, p. 176.

vizate și păstrează regula de formare a pluralului de la adjective [4]; același fenomen se constată și la alte cîteva cuvinte, cu statut mai evident de adjective substantivizate, care intră fie tot în sfera numelor de animale: *gonitoare*, *mulgătoare*, *ouătoare*, fie în aceea a numelor de plante: *prășitoare* [5] sau chiar a numelor de inanimate: *înotătoare* „aripioară de animal acvatic" [6], *generatoare* și *mediatoare* (în geometrie).

Poate din cauza tipului reprezentat de *viețuitoare*, *tîrîtoare*, regula pluralului substantivelor în *-toare* este formulată adesea în mod greșit, vorbindu-se de o deosebire între însuflețite [7] și neînsuflețite, deci cu gruparea numelor de animale alături de persoane, deși numele de animale propriu-zise au în această privință tratamentul numelor de neînsuflețite. Alteori, fără a fi greșită, regula capătă o formulare incompletă, care nu cuprinde toate situațiile, de exemplu atunci cînd numelor de persoane în *-toare* li se opun numai numele de lucruri [8], neglijîndu-se numele de animale (dacă nu și cele de plante), sau numai numele de instrumente [9], eventual împreună cu numele de animale [10], lăsîndu-se la o parte numele de acțiuni, de locuri ale desfășurării acțiunii, de obiect al acțiunii și de plante, sau cînd — în termeni de formare a cuvintelor — se face opoziție între numele de agent și cele de instrument [11], deși nume de agent sînt nu numai numele de persoane, ci și cele de animale [12], care nu merg împreună din punctul de vedere al flexiunii. Opoziția esențială în limbă la substantivele în discuție este între numele de persoane și toate celelalte, căci excepțiile cu pluralul în *-toare* la substantive nepersonale (nume ale unor clase de animale sau diverse alte adjective substantivizate) [13] sînt toate puțin întrebuințate în limba curentă, aparținînd unor terminologii speciale; în aceste condiții, distincția flexionară în cauză poate fi luată în considerație printre caracteristicile mult discutatului (sub)gen personal [14].

Printre formațiile în *-toare* există numeroase substantive omonime la nominativ-acuzativul singular care aparțin ambelor categorii opuse prin fle-

---

[4] A. Graur, *Nom d'agent et adjectif en roumain*, Paris, 1929, p. 110, e de părere că substantivele *tîrîtoare*, *viețuitoare* reflectă — „poate" — o „veche stare de lucruri, în care *-tor* devenise *-toare*", arătînd că „sufixul nu a fost refăcut pentru că aceste substantive nu comportau diferențe de gen".

[5] Neînregistrat în dicționare cu această valoare substantivală; vezi însă exemple ca *recoltatul prășitoarelor tîrzii*, „Scînteia", nr. 8533 (1 IX 1970), p. 3, col. 1, sau *12 000 hectare au urmat după leguminoase, 15 000 ha după prășitoare și 56 000 hectare după grîu* (*ibidem*).

[6] Indicînd pluralul *-oare*, Scriban, D., adaugă explicația „că se subînțelege *aripă*".

[7] „Ființe" la Alexandru Philippide, *Gramatica elementară a limbii române*, Iași, 1897, p. 39. H. Tiktin, *Gramatica română*, ediția a III-a, București, 1945, p. 49, vorbește de subînțelegerea lui „ființe" (nu numai la *viețuitoare*, *zburătoare*, *cățărătoare*, *tîrîtoare*, ci și la *servitoare*). Vezi și la Paula Diaconescu, *Structură și evoluție în morfologia substantivului românesc*, București, 1970, p. 113, opoziția între animate (cu precizarea „mai des la numele de persoane") și inanimate.

[8] Vezi G. Pascu, *Sufixele românești*, București, 1916, p. 131.

[9] Gh. Constantinescu-Dobridor, *Morfologia limbii române* [București], 1974, p. 46, restringe opoziția la numele de instrumente „mașini agricole" față de numele de persoane „care denumesc ocupațiile femeilor de la țară".

[10] *Gramatica limbii române* editată de Academia R. S. România, ediția a II-a, București, 1966, vol. I, p. 69 (abreviată, în continuare, GLR).

[11] Vezi Al. Graur, *Tendințele actuale ale limbii române*, București, 1968, p. 125.

[12] Vezi GLR, I, p. 69.

[13] Menționate mai sus, cele mai multe pentru prima oară.

[14] Vezi A. Graur, *Contributions à l'étude du genre personnel en roumain*, în BL, XIII, 1945, p. 100, care are în vedere substantivele în *-toare* numai sub aspectul păstrării diftongului *oa* la genitiv-dativul singular: „Les noms à diphtongue *oa* terminés en *-ea*, lorsqu'ils désignent des personnes, font toujours leur génitif-datif singulier en gardant la diphtongue: *învățătoarea...*, *învățătoarei*; *vrăjitoarea...*, *vrăjitoarei*".

xiune, cele mai multe asemenea omonime — parțiale — denumind atît persoane, cît și altceva [15]. Categoria cea mai bogată — și singura menționată pînă acum în lucrările de specialitate — este reprezentată de numele de persoane în *-toare* omonime cu numele de instrumente [16]: *apărătoare, legătoare, măturătoare, secerătoare, trăgătoare, vînturătoare* au pluralul egal cu singularul, în *-toare*, cînd denumesc persoanele (feminine) care execută acțiunea respectivă (se spune corect în acest caz *două apărătoare ale unei cauze, mai multe legătoare de meserie, o echipă de măturătoare* etc.), dar au pluralul în *-tori* cînd denumesc obiectul, instrumentul, mașina cu care se face aceeași operație (*două apărători de vînt, legători* sau *măturători mecanice* etc.). Omonimie cu flexiune de tip diferit poate exista însă și în alte situații, de exemplu între un nume de persoană și un nume de animal (*lipitoare* ca nume de femeie cu meseria de *lipitor* are pluralul tot *lipitoare*, dar ca nume de animal are pluralul *lipitori*; la fel *privighetoare* „supraveghetoare" față de *privighetoare* „pasăre....") [17], între un nume de persoană și unul de plantă (*vrăjitoare* cu sensul de „femeie care face vrăji" are pluralul *vrăjitoare*, dar ca nume de plantă are pluralul *vrăjitori*), între un nume de persoană și unul de loc al acțiunii (*mai multe trecătoare de pe stradă* față de *trecători în munți*), între un nume de persoană și unul de obiect al acțiunii (*ghicitoare* față de *ghicitori*) [18]. În toate exemplele date pînă acum pluralul în *-toare* caracterizează un nume de persoană; într-un singur caz de omonimie asemănătoare pluralul în *-toare* apare la numele unui animal (mai exact al unei păsări) dat după clasa sa: *agățătoare*, clasă de păsări al cărei nume se încadrează la tipul *tîrîtoare, viețuitoare*, cu pluralul în *-toare*, ca la adjective, față de numele de obiect *agățătoare*, cu pluralul *agățători* [19].

Existența omonimelor substantivale și adjectivale, ca și dificultatea desprinderii unor reguli, date fiind excepțiile menționate, explică în parte greșelile care se fac în flexiunea substantivelor în *-toare*. Aceste greșeli sînt de două feluri.

Pe de o parte se confundă cele două tipuri de plurale: substantivele care trebuie să aibă pluralul în *-tori* apar cu el în *-toare* (de exemplu, *două ciocănitoare* sau *două secerătoare mecanice*) [20] și, invers, cele la care pluralul ar trebui să fie în *-toare* adoptă pluralul în *-tori*: *două bocitori, servitori, ursitori, vrăjitori; mulgători* (articulat *bocitorile, servitorile* etc.) [21].

---

[15] În ciuda deosebirilor flexionare unii autori consideră că asemenea cuvinte sînt polisemantice, și nu omonime.

[16] Vezi Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, [ediția a II-a, București] 1956, p. 281, nota 1.

[17] Cf. și perechea de formații prefixale cu temă identică *supraveghetoare/privighetoare*.

[18] Cf. și perechea *prezicătoare*, nume de persoană / *zicătoare*, nume de obiect al acțiunii.

[19] Cf. exemple ca *zburătoare*, persoană și clasă de animale, cu pluralul *-toare*, față de *zburătoare*, plantă, cu pluralul *-tori*, sau *prășitoare*, persoană și clasă de plante, față de *prășitoare*, instrument.

[20] Vezi *sunetul ritmic... al v î n t u r ă t o a r e l o r și al s e c e r ă t o a r e l o r mecanice* (N. Velea, în „Luceafărul", nr. 14 (97), 15 VII 1962, p. 5, col. 1); în același reportaj pluralul nearticulat *secerători* (col. 2, 3) și genitiv-dativul singular articulat *secerătorii* (col. 2).

[21] Pentru *servitori* vezi Iorgu Iordan, *Limba română actuală. O gramatică a „greșelilor"*, ediția a II-a, București, 1948, p. 65, și *Limba română contemporană, loc. cit.*; la Iorgu Iordan și colab., *Structura morfologică a limbii române contemporane*, București, 1967, p. 85, și *bocitori*; la Al. Graur, *Tendințele...*, p. 125, *servitorile, ursitorile, vrăjitorile*, cu mențiunea „în general aceste forme nu se impun".

Pe de altă parte, chiar dacă pluralul se formează corect, conform regulii, apar greșeli la forma de genitiv-dativ singular (mai ales articulat), neglijîndu-se obligativitatea identității ei cu pluralul. Greșeli se întîlnesc în acest sens numai la substantivele nepersonale pentru care e caracteristică opoziția flexionară *-toare/-tori*: mulți vorbitori care întrebuințează corect pluralul *ascuțitori*, *măsurători*, *sărbători*, *scobitori*, *vînători* au forme greșite de genitiv-dativ singular ca *ascuțitoarei*, *măsurătoarei*, *sărbătoarei*, *scobitoarei*, *vînătoarei* [22] în loc de *ascuțitorii*, *măsurătorii* etc. Iată un exemplu dintre multele întîlnite în vorbire și în scris: *Tabla* *î n v e l i t o a r e i* *... este montată pe cabluri.... Montarea* *î n v e l i t o a r e i* *s-a făcut în decurs de 15 zile.* „Scînteia", nr. 8322 (30 I 1970), p. 5, col. 6. Ca și la formele de plural, și aici, la genitiv-dativul singular, exprimarea corectă face deosebire în flexiunea omonimelor din categoriile opuse de care am vorbit mai înainte: formele *unei secerătoare* și *secerătoarei* ne trimit la numele de persoană, pe cînd *unei secerători* și *secerătorii* la numele de instrument; la fel *unei trecătoare* și *trecătoarei* față de *unei trecători* și *trecătorii*, *unei ghicitoare* față de *unei ghicitori* etc.

Diferitele greșeli enumerate nu se întîlnesc de obicei în aceleași stiluri ale limbii. Pluralele în *-tori* în loc de *-toare* la numele de persoane sau la adjectivul substantivizat *mulgătoare* ca nume de animal au un evident caracter popular (uneori regional), în timp ce pluralele în *-toare* în loc de *-tori* la numele de lucruri, ca și genitiv-dativul singular în *-toarei* în loc de *-torii* la aceleași substantive apar la vorbitori ai limbii literare care se tem că pluralul în *-i* și cu alternanța *oa/o* ar putea fi simțit vulgar, ca pluralele de felul lui *înghețăți*.

În mod firesc se pune întrebarea care este ajutorul pe care îl dau în momentul de față lucrările normative — gramatici și dicționare — pentru evitarea unor asemenea greșeli: de unde se poate afla flexiunea corectă, literară, în cazul existenței unor dubii?

Pentru greșelile de al doilea tip, privind genitiv-dativul singular (articulat), lucrările normative nu dau nici un fel de indicații speciale, contînd pe cunoașterea regulii generale a corespondenței cu pluralul nearticulat. Întrucît această regulă are totuși unele excepții, ar trebui ca măcar la substantivele care cunosc ezitări lucrările normative să menționeze și forma corectă de genitiv-dativ singular.

Pentru primul tip de greșeli, referitoare la forma de plural, s-ar părea că există indicații preventive atît în exemplele-tip din gramatici, cît și în *Îndreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație* și, mai ales, în dicționarele explicative. Examinarea acestora relevă însă o situație puțin mulțumitoare. *Îndreptarul ortografic* inserează puține substantive în *-toare* (lipsesc, de exemplu, *secerătoare*, *semănătoare*, *servitoare*) și, chiar la cele inserate, uneori nu dă deloc pluralul (vezi *ascuțitoare* sau *zbîrnîitoare*), iar alteori dă un singur plural din cele două existente, fără a preciza repartiția semantică (vezi *agățătoare*, *apărătoare*, *cositoare*, *prășitoare*, la care se dă, fără nici o mențiune asupra sensului, numai pluralul în *-i*). Cît despre cele mai recente dicționare explicative, *Micul dicționar enciclopedic* (1972) nu indică la nici un cuvînt pluralul, iar *Dicționarul explicativ al limbii române* (1975) nu rezolvă decît problema substantivelor la care nu intervine omonimia sau flexiunea diferențiată după valori; pentru cuvintele cu mai multe valori acest dicționar adoptă, din pă-

[22] De același tip cu *culoarei*, *floarei*, *moarei*; vezi Al. Graur, *Tendințele...*, p. 159 și 125, 135): cazuri unde pluralul este mult folosit și totuși genitiv-dativul singular se rupe de el).

caie, un sistem mult mai puțin normativ decît precedentul *Dicționar al limbii române moderne* (1958), dînd formele de plural nerepartizate pe părți de vorbire și sensuri: vezi articole de tipul **semănător, -oare,** *semănători, -oare* subst. 1. S.m. și f., 2. S.f. (în DM două articole; la fel *legător, topitor* etc.), **bocitor, -oare,** adj., s.f. (în DM două articole; la fel *ursitor, vătămător*) și **țiitor, -oare,** s.f., adj., **plutitor, -oare** adj., s.n., s.f. sau **zburător, -oare** adj., s.m., s.f. (în DM cîte trei articole) [23].

Mai grav mi se pare faptul că unele lucrări normative dau indicații contradictorii și chiar cu totul greșite. Iată cîteva dintre ele:

Ciocănitoare: pl. *ciocănitori* în GLR, DLRC și DM, dar *ciocănitoare* în ÎO și DEX. De ce ar fi în *-toare*? Nu numai „regula", orientarea după *privighetori, lipitori*, ci și citatele (din Sadoveanu) date în DLRC pledează pentru pluralul în *-tori* ca unicul corect.

Născătoare „mamă": pl., corect, *născătoare* în DLRC și DM (vezi citate literare în DLR), dar *născători* în DEX (cu atît mai ciudat cu cît se tratează în același articol și adjectivul, deci **născătoare,** *născători* adj., s.f.!) [24].

În DLRC și DM mai multe nume de instrumente în *-toare* apar cu pluralul nejustificat în *-e*: *bătătoare, clocitoare, fățuitoare, topitoare, urzitoare*; dintre acestea numai *clocitoare* are pluralul și în DEX, unde e dat corect *clocitori*, dar aici apare *picătoare* cu pluralul în *-e* (vezi și DLR; corect la Scriban, D.). Trei nume de plante care figurează în DLRC și DM tot cu un plural curios în *-e*: *mutătoare, vătămătoare* și *zburătoare* nu au nici o indicație specială în DEX, după cum nici articolul comasat *țiitor, -oare*, cu tehnica sa deficitară, nu este în măsură să corecteze greșeala din DM, unde pentru *țiitoare* $_1$ „concubină" se dă același plural *țiitori* [25] ca și pentru *țiitoare* $_2$ „loc unde stă vînătorul la pîndă..." (pentru formele corecte de plural vezi DLRC).

Într-un caz ca *sperietoare* cu pluralul, corect, *sperietori*, ceea ce poate induce în eroare este definiția din DEX: „persoană, lucru care sperie". Dacă ea ar corespunde realității, am avea a face cu unicul exemplu de plural literar în *-tori* la un nume de persoană feminin. Nu e greșită însă regula conform căreia toate numele de persoane în *-toare* au pluralul identic cu singularul, ci definiția lui *sperietoare*, care nu înseamnă decît „lucru care sperie" (vezi DM, MDE: „ceea ce sperie") și se aplică la o persoană numai în sens figurat, ca un epitet metaforic, fără a deveni prin aceasta nume de persoană: cineva poate fi calificat *sperietoare* așa cum poate fi calificat și *pacoste, pericol public* sau, mai aproape ca sens, *spaimă*.

Faptul că numele de persoane la care se întîlnește pluralul neliterar în *-tori* — atît la vorbitori obișnuiți, cît și în recomandările unor lexicografi — sînt mai cu seamă nume de agent specific feminine lipsite de un corespondent

---

[23] În mod excepțional se întîlnesc plurale repartizate pe valori la un articol ca **clocitoare** (1) *clocitoare*, adj. (2) *clocitori*, s.f. (la fel *fătătoare*) sau tratarea separată a lui *numărătoare* s.f. nume de lucru față de *numărător, -oare* subst., unde la 3° este și s.f. nume de persoană; cf. și tehnica diferită de la **închizător, -oare,** *închizătoare* s.n., s.f. „[Pl. și: (2) *închizători*]".

[24] În DLRC și DM o greșeală asemănătoare apare la *mulgătoare*, adj. f., la care se indică pl. *mulgători*! În DLR se dă „pl... *mulgătoare*, (regional) *mulgători*" fără referire la posibilitatea apariției ambelor forme la toate cele patru sensuri inserate pentru s.f.: 1. oaie, vacă..., 2. persoană..., 3. (reg.) strungă, 4. (reg.) parte a zilei.

[25] Acest plural fusese recomandat în trecut de Scriban, D., care trimite pentru model la *privighetoare*; vezi, la același autor, pluralul în *-i* la numele de persoane *bocitoare* („pl. *-ori*, ca *privighetori, ursitori, țiitori*, mai bine decît *oare*"), *ursitoare, vrăjitoare* (s.f.; „ca adj., pl. f. *oare*") și la numele de animal *mulgătoare*; cf. și *(a)plecătoare* „doică" și „oaie...".

masculin, ca *bocitoare*, *țiitoare*, *ursitoare* (de altfel chiar *servitoare*, *vrăjitoare* sînt, în limba contemporană, folosite mai mult decît masculinele *servitor*, *vrăjitor*), sprijină explicația, general admisă, conform căreia tipul de plural în *-toare*, egal cu singularul, este susținut de necesitatea marcării opoziției de gen; cf. și adjectivul substantivizat *mulgătoare* ca nume de animal femelă. Acolo unde termenul de opoziție lipsește sau este mai puțin folosit, pluralul specific feminin poate fi părăsit pentru a se satisface opoziția de număr, confuzia de gen fiind exclusă în exemple de tipul *bocitori* și cu probabilitate mică de apariție la tipul *servitori*; din acest punct de vedere este sugestivă și confruntarea lui *țiitoare* cu *locțiitoare*, la care nu e atestat decît pluralul în *-toare*. De aceea, atîta timp cît nu se cunosc exemple feminine ca **învățători* sau **muncitori*, omonime cu un masculin curent în limbă, mi se pare nedemonstrată afirmația că, prin înlocuirea lui *-toare* cu *-tori* la substantive nume de persoane, vorbitorii au acceptat posibilitatea confuziei de gen [26].

Pe baza greșelilor care denotă extinderea pluralului în *-tori* la numele de persoane s-au tras uneori concluzii asupra forței opoziției de număr (în comparație cu cea de gen) [27]. În aceeași măsură formele de plural neliterare în *-toare* întîlnite la numele de lucruri în locul celor în *-tori* (*clocitoare*, *secerătoare mecanice*) par să ilustreze neglijarea opoziției de număr, ceea ce arată că nu avem a face cu o tendință univocă.

La ultima categorie de cuvinte explicația nesiguranței vorbitorilor și a recomandărilor derutante din unele lucrări poate fi multiplă. Mai întîi trebuie să luăm în considerare faptul că destul de multe dintre ele sînt rar folosite la plural (de exemplu, numele de plante; vezi *sunătoare*, fără plural în DEX). Cînd e nevoie să li se formeze un plural, dacă acesta ia forma *-toare* în loc de *-tori*, nu intervine atît analogia cu numele de persoane în *-toare*, cît aplicarea regulii excepționale a adjectivelor substantivizate (de ce n-ar putea fi simțit și *secerătoare* drept elipsă pentru *mașină secerătoare*, așa ca *înotătoare* pentru *aripă înotătoare* sau ca *generatoare* pentru *dreaptă generatoare*?) sau influența numelor neutre de instrumente în *-tor* cu pluralul normal în *-toare*: forme de plural neutre ca *bătătoare*, *fățuitoare*, *urzitoare* etc. de la *bătător*, *fățuitor*, *urzitor* pot fi raportate greșit la singularele omonime de gen feminin *bătătoare*, *fățuitoare*, *urzitoare*. Distincția între pluralele feminine *urzitoare* persoană — *urzitori* obiect este anulată oricum de existența pluralului neutru *urzitoare*.

La numele feminine de instrumente cu temă neologică [28] pluralul în *-tori*, deși conform regulii, nu sună prea bine. Unealta agricolă *marcator* cu pluralul neutru normal *marcatoare* este denumită popular prin femininul *mărcătoare*, pl. *mărcători* [29]; dacă alături de substantivul neutru nume de instrument *plantator*, pl. *plantatoare* există un sinonim feminin *plantatoare*, acesta are oare pluralul în *-tori* sau de astă dată trebuie admis pluralul în *-toare* dat în DLRC și DM? Vezi și *vezicatoare*/*vezicătoare*.

Interferențe între formațiile feminine și cele neutre se constată și la unele nume de clase de animale: folosite de obicei la plural, formele în *-toare*, identice pentru feminin și neutru, pun probleme în ce privește recunoașterea

---

[26] Vezi Iorgu Iordan și colab., *loc. cit.*, unde se afirmă și că forma de plural feminină *bocitori* se poate „confunda cu pluralul masculin *(bocitor — bocitori...)*"; nici un dicționar românesc nu înregistrează însă un substantiv masculin *bocitor*.

[27] Vezi Iorgu Iordan, *Limba română actuală*, *Limba română contemporană* ș.a.

[28] Împotriva afirmației făcute în SMFC, III, 1962, p. 185, de Magdalena Popescu-Marin, sufixul *-toare* nu creează nume de instrument numai de la teme românești vechi. Vezi Al. Graur, *Tendințele...*, p. 259.

[29] Vezi DLR, care însă nu face legătura între cele două articole.

genului și refacerea unui singular. *Tîrîtoare* este calificat neutru plural la Scriban, D. și, invers, *rozătoare* est dat ca feminin plural la CADE, deși în aceste cazuri sînt cunoscute singularele *tîrîtoare* și *rozător*, la care genul nu mai e ambiguu: feminin la primul (vezi CADE, DM; DEX nu indică genul) și neutru la al doilea (vezi DM, DLR, DEX). De unde știm însă care e genul la *rumegătoare*, plural dat ca neutru la Scriban, D. și ca feminin la CADE, DM, DLR și DEX? Ultimul dicționar citat este singurul în care se menționează întrebuințarea acestui substantiv „și la sg."; deci *o rumegătoare?*

Comparînd situația diferitelor clase de substantive în *-toare* din punctul de vedere al omonimiilor existente în limba literară și al celor la care se ajunge prin încălcarea normelor, se poate spune că omonimia morfologică este mai bine suportată decît cea lexicală, întrucît în majoritatea întrebuințărilor concrete formele omonime ale unui cuvînt sînt dezambiguizate prin forma determinantelor lui, în primul rînd prin articol; vezi omonimia formelor de număr la numele de persoane, de exemplu: *învățătoarea — învățătoarele.* O poziție asemănătoare cu omonimele morfologice au omonimele lexico-gramaticale, de exemplu numele de agent-persoană de genuri diferite: pericolul real al confuziei de gen între numele de persoane este foarte mic, nu numai pentru că formele neliterare de plural feminin în *-tori* apar mai ales la substantive fără corespondent masculin, ci și pentru că pluralul în aparență identic este dezambiguizat ușor prin articulare (*servitorile* f. față de *servitorii* m.) sau prin orice alt determinant (*servitori bătrîne/servitori bătrîni*); nu întîmplător acest tip de plural e atestat mai des la forma articulată. Coliziunea omonimică este mult mai periculoasă în cadrul aceluiași gen (feminin) atunci cînd nu se respectă particularitățile de flexiune menite să diferențieze unele clase lexicale (ca persoană/nonpersoană în exemple ca *secerătoare*, *țiitoare*) și între genul neutru și cel feminin la substantive în *-tor* și *-toare* care denumesc obiecte din aceeași categorie — nume de instrumente — , deosebite totuși de la caz la caz (*bătătorul* e alt instrument decît *bătătoarea* etc.). În prezența unei abateri ca pluralul feminin *vrăjitori* la numele de persoană nu e de temut atît confuzia cu masculinul *vrăjitor* (vezi formele articulate *vrăjitorile/vrăjitorii*; omonimia formelor de plural feminin și masculin este oricum suportată la *secerători* m. persoană și f. instrument), cît confuzia cu femininul nume de plantă; mai evidentă este situația pluralului *țiitori*, care creează exclusiv confuzii semantice. Omonimia dintre pluralul feminin și neutru este la fel de periculoasă ca cea din cadrul aceluiași gen, întrucît nu există mijloace formale de dezambiguizare. De aceea, dacă autorul unui reportaj despre o călătorie de la București la Sibiu descrie momentul fixării centurilor de siguranță în avion prin propoziția *Se auzeau clinchetele* *î n c h i z ă t o a r e l o r.* „Scînteia tineretului", nr. 8518 (11 X 1976), p. 3, col. 2, în loc de *închizătorilor*, el nu comite o simplă greșeală morfologică, ci și una semantică, evocînd fără voie acțiunea unor arme, căci pluralul *închizătoare(le)* ne trimite la substantivul neutru *închizător*, specializat ca „dispozitiv... la o armă de foc", și nu la femininul *închizătoare.*

II. Deși cele mai multe lucrări gramaticale formulează o regulă specială exclusiv pentru substantivele cu sufixul *-toare* și chiar atunci cînd vorbesc de finala *-oare* [30] le au în vedere tot pe cele în *-toare*, situația flexiunii este aceeași

[30] Vezi Iorgu Iordan, *Gramatica limbii române, loc. cit.* Alexandru Philippide, *lucr. cit.* dă și exemple cu *-oare* sufix sau finală neanalizabilă.

şi la substantivele feminine cu sufixul, mai bine zis cu sufixele[31], *-oare*; deosebirea constă numai în complexitatea mai redusă a tabloului, constituit din categorii mai puţin numeroase.

La substantivele cu sufixul *-oare*, numele de persoane (nume de agent cu un corespondent masculin în *-or*) au şi ele pluralul identic cu singularul: *ambasadoare, controloare, dresoare, frezoare, furnizoare* sg. şi pl., opunîndu-se net numelor de inanimate, care au pluralul în *-ori*: (acţiuni, stări sau calităţi) *ninsoare — ninsori*, la fel *amploare, plînsoare, răcoare, strîmtoare* etc.; (locuri ale acţiunii) *închisoare — închisori*; (obiecte sau rezultate ale acţiunii) *scrisoare — scrisori*, la fel *sudoare* etc.; (instrument sau materie) *unsoare — unsori*[32]. Cazurile de omonimie parţială sînt aici mult mai puţine decît la substantivele în *-toare*; vezi totuşi *sudoare*, nume de persoană, cu pluralul *sudoare*, faţă de *sudoare* „transpiraţie", cu pluralul *sudori*. Identitatea flexionară a substantivelor cu *-oare* şi *-toare* este cu atît mai normală cu cît unele dintre ele prezintă şi formaţii paralele cu ambele sufixe: mai vechi la nume de inanimate ca *ascunsoare/ascunzătoare*, dubletele de acest tip apar în limba contemporană la nume de persoane ca *montoare/montatoare, patinoare/patinatoare*.

La normele identice nu se adaugă însă o identitate în privinţa încălcării lor. Spre deosebire de situaţia prezentată pentru substantivele în *-toare*, la cele cu sufixul *-oare* nu se întîlnesc greşeli de nici un fel în formarea pluralului. Singurul tip de abateri flexionare este furnizat de genitiv-dativul singular articulat, unde apar forme în *-oarei* în loc de *-orii* la nume de inanimate: *ninsoarei, închisoarei* şi, mai ales, la neologisme ca *amploarei, paloarei*[33]. Explicaţia acestor forme greşite este aceeaşi ca şi la cele în *-toarei*, cu menţiunea că un factor favorizant este constituit de faptul că multe substantive abstracte în *-oare* nu au plural sau au pluralul rar întrebuinţat. Şi de astă dată se impune observaţia că ajutorul pe care-l dau lucrările normative este foarte redus. *Îndreptarul ortografic* inserează puţine substantive în *-oare* (sufix sau finală neanalizabilă) cu genitiv-dativul corespunzător (vezi *amploare, favoare, onoare, paloare, valoare*): lipsesc cuvinte ca *fervoare, licoare, oroare, rigoare, savoare, vigoare* — ca să citez numai neologisme la care necunoaşterea flexiunii corecte este mai răspîndită — , iar substantivul *culoare* are indicat numai pluralul, deşi nu acesta ridică probleme.

*

Încercînd să aducă o contribuţie la descrierea mai exactă a unui capitol din morfologia substantivului românesc, articolul de faţă a ajuns, prin forţa lucrurilor, să releve situaţia deficitară a indicaţiilor morfologice din lucrările normative; în felul acesta el constituie o pledoarie în plus pentru necesitatea unui mare dicţionar ortografic (care să fie în acelaşi timp un îndreptar morfologic)[34] şi o ilustrare a complexităţii şi dificultăţii unei asemenea întreprinderi. Substantivele feminine în *-(t)oare* oferă un interesant exemplu de influenţe între diverse compartimente ale limbii, întrucît flexiunea lor ţine seama de criterii semantice (clase onomasiologice) sau de formare a cuvintelor

---

[31] Căci e vorba atît de sufixul pentru nume de agent *-or*, *-oare*, cît şi de două sufixe de abstracte *-oare*, unul vechi şi unul neologic, din fr. *-eur*: vezi Magdalena Popescu-Marin, *Sufixele* **-oare** *şi* **-toare (-ătoare, -etoare, -itoare)**, în SMFC, III, 1962, p. 175—177.

[32] Categoria numelor de animale şi cea a numelor de plante pot fi ilustrate numai prin nume cu finala *-oare* fără valoare de sufix: *prigoare — prigori*, respectiv *cicoare — cicori*.

[33] Cf. şi cuvinte cu finala nesufixală *-oare*: *favoarei, oroarei*, în loc de *favorii, ororii*.

[34] Vezi Mioara Avram, *Probleme ale alcătuirii unui nou îndreptar ortografic al limbii române*, în LR, XXIX, 1975, nr. 4, p. 286—287.

(substantivizarea adjectivelor) și e folosită ca un mijloc de diferențiere lexicală [35].

Desigur, flexiunea este numai unul dintre mijloacele folosite pentru rezolvarea omonimiei la substantivele în *-(t)oare*. În același scop se folosește suprasufixarea numelor de persoane omonime cu nume de lucruri prin adăugarea la sufixul de agent a sufixelor moționale *-easă*: *călcătoreasă*, *legătoreasă*, *spălătoreasă*, popular și *ghicitoreasă*, sau *-iță*: *judecătoriță*, *sudoriță*, *vînătoriță* (pentru *călcătoare*, *legătoare*. . ., respectiv *judecătoare*, *sudoare*) [36], așa cum se adaugă un al doilea sufix pentru nume de agent la substantivele masculine omonime cu nume de lucruri de genul neutru: *decantorist*, *frezorist*, *tocătorist* etc. [37]; un fenomen asemănător se întîlnește la numele de locuri ale acțiunii omonime cu nume de persoane sau de instrumente, la care lui *-toare* i se preferă *-torie*: *topitorie*, *uscătorie* (pentru *topitoare*, *uscătoare*).

LR, XXVI, 1977, nr. 1, p. 5—13. Articolul constituie fundamentarea soluției normative adoptate în DOOM.

---

[35] Vezi Mioara Avram, *Mijloace morfologice de diferențiere lexicală în limba română*, în SCL, IX, 1958, nr. 3, p. 321—323, unde se discută diferențierea prin forme de plural deosebite în cadrul aceluiași gen fără a se atrage în discuție și substantivele în *-(t)oare*.

[36] Cf. rezolvarea omonimiei *vară* „anotimp. . ." și nume de persoană fie prin flexiune *(veri/vere)*, fie prin sufixarea numelui de persoană *(vară/verișoară)*.

[37] Pentru aceste formații vezi Elena Ciobanu, *Unele aspecte ale formării numelor de meserii cu sufixe în limba română contemporană*, în SMFC, V, 1969, p. 33.

GENITIV-DATIVUL SINGULAR ARTICULAT AL UNOR SUBSTANTIVE FEMININE ÎN *-IE*

Forma articulată de genitiv-dativ singular a substantivelor feminine se realizează prin adăugarea articolului *-i* la forma nearticulată a cazului respectiv. De la această regulă se exceptează în mod curent substantivele terminate la nominativ-acuzativ singular în *-i-e* (bisilabic), care au genitiv-dativul singular nearticulat, la fel cu pluralul, în *-ii* (pronunțat *-ii̯*), dar forma articulată în *-iei*.

Gramatica Academiei formulează această situație în felul următor: „la substantivele terminate în *-i-e* (în două silabe), limba literară face excepție în sensul că genitiv-dativul articulat capătă terminația *-ei*“ [1], fără a preciza statutul morfologic și proveniența acestei „terminații“.

Regulile ortografice din 1932 ale Academiei Române și comentariul lor datorat lui Sextil Pușcariu și Teodor Naum explicaseră mai demult pe acest *-iei* drept o modificare de ordin estetic a finalei normale *-ii* + *-i*: „pentru a se evita trei *i*“ [2], „pentru eufonie“ [3]. Acceptînd această părere, acad. Iorgu Iordan precizează că modificarea *-iii* > *-iei* se limitează de obicei la aspectul scris al cuvintelor în cauză, dar uneori pătrunde și în pronunțare: „genitiv-dativul singular articulat al femininelor în *-ie* are finala *-iii*... pe care în scris o redăm totuși prin *-iei* (cel puțin așa recomandă Academia)“ [4], „ca să evităm prezența a 3 *i* consecutivi, care chiar la pronunțare par incomozi (sau neeufonici). De aceea mulți dintre noi și spun, nu numai scriu, *-iei*“ [5].

Valeria Guțu Romalo stabilește că substantivele din această clasă au un sistem de sincretisme aparte, prezentînd „două serii de forme distincte după cum sînt determinate proclitic (sau nedeterminate) sau determinate enclitic“; autoarea remarcă la flexiunea articulată faptul că substantivul propriu-zis din structura formelor cu articol enclitic la genitiv-dativul diferit de plural este identic cu nominativ-acuzativul singular, dar explică această situație tot ca o „modificare a desinenței“ atrasă de „adjoncțiunea afixului enclitic de determinare“ [6].

Identitatea substantivului propriu-zis din structura genitiv-dativelor articulate în *-iei* cu forma de nominativ-acuzativ singular nearticulat este folosită în diverse descrieri, în primul rînd în manuale școlare și în unele destinate străinilor, ca punct de plecare, regula articulării la genitiv-dativ a femi-

---

[1] Ediția a II-a, 1966, vol. I, p. 87. Vezi și *Îndreptar ortografic, ortoepic și de punctuație*, ediția a III-a, București, 1971, p. 17.

[2] Sextil Pușcariu și Teodor Naum, *Îndreptar și vocabular ortografic*, ediția a III-a, București, 1941, p. 27–28.

[3] *Ibidem*, p. 65.

[4] *Limba română actuală. O gramatică a „greșelilor“*, ediția a II-a, București, 1948, p. 80.

[5] *Loc. cit.*, nota 2.

[6] *Morfologie structurală a limbii române*, București, 1968, p. 80–81.

ninelor în -*ie* formulîndu-se în sensul că articolul -*i* se atașează la forma de nominativ-acuzativ singular nearticulat [7].

Cheia rezolvării problemei dacă genitiv-dativul articulat de tip -*iei* este în limba literară actuală o variantă a tipului normal -*iii* sau un tip flexionar special, care constă în adăugarea articolului la forma de nominativ-acuzativ singular, ne-o pot da substantivele proparoxitone în -*i-e* care comportă alternanțe fonetice la genitiv-dativul nearticulat (și la plural), mai precis substantivele cu alternanța *a/ă* sub accent în silaba antepenultimă a formei de nominativ-acuzativ (-*á*-Cons *i-e*).

Din faptul că *Gramatica* Academiei discută într-o observație specială [8] substantivele *sabie* și *sanie*, care „au genitiv-dativul articulat *sabiei*... și *saniei*, fără alternanță vocalică, deși formele corespunzătoare nearticulate au alternanță *(unei săbii, unei sănii)*", ilustrînd prin aceste substantive, alături de *piele* cu genitiv-dativul *pielii*, „o tendință de unificare a formelor cazuale articulate de singular" manifestată de limba literară, s-ar părea că autorii consideră aceste substantive o excepție la situația generală a tipului în -*ie* (el însuși o excepție de la regula genitiv-dativului articulat), pentru care au în vedere, probabil, explicația lui Pușcariu — Naum și Iorgu Iordan, adică punctul de plecare în genitiv-dativul nearticulat.

Dimpotrivă, pentru Valeria Guțu Romalo *sanie* nu constituie nici o excepție, figurînd, alături de *familie, vie, academie, soluție* (dar, greșit, și alături de *femeie* [9]), printre reprezentantele-tip ale clasei de substantive în -*ie* cu omonimia genitiv-dativ = nominativ-acuzativ în structura formei articulate.

Surprinde în orice caz faptul că *Gramatica* Academiei se ocupă în mod special de *sabie* și *sanie*, ca și cum aceste două substantive ar prezenta o situație deosebită. Alături de ele ar trebui să figureze cel puțin și substantivele *mătanie, orătanie, plavie, prăpastie, salcie* și *vrabie*, pentru care *Îndreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație* recomandă pluralul (și genitiv-dativul singular nearticulat) cu *ă...ii*, iar genitiv-dativul singular articulat cu *a... iei*. Flexiunea acestor substantive susține descrierea conform căreia genitiv-dativul articulat este egal cu nominativ-acuzativul singular nearticulat + -*i*.

Pentru două substantive cu structura sg. -*á...ie*/pl. -*ă...ii*, ÎO recomandă însă genitiv-dativul articulat -*ă...iei*: *corabie — corăbiei* și *jiganie — jigăniei*, ceea ce ar pleda pentru punctul de plecare în genitiv-dativul nearticulat cu finala modificată.

Autoare Se pune întrebarea dacă aceste recomandări normative diferite sînt justificate de situația din limba literară și, mai ales, care este flexiunea recomandabilă pentru alte substantive în -*á...ie*/*ă...ii* pe care ÎO nu le înregistrează (*bîzdîganie, dihanie*) sau cărora nu le indică flexiunea completă (vezi *dajdie* și *gînganie*, cu genitivul neindicat) [10]. După părerea mea, în toate aceste cazuri ar trebui să se recomande formele de genitiv-dativ articulat în -*a...iei*, în ciuda lui *ă* de la forma nearticulată: *dihaniei* (față de *unei dihănii*),

---

[7] Vezi, de exemplu, T. A. Repina, Румынский язык, Moscova, 1968, p. 42.

[8] *Loc. cit.*, observația 2.

[9] Care se termină în -*ie* monosilabic, aparținînd unui tip supus regulii generale: *(unei) femei — femeii*.

[10] Pînă la ediția din 1971 *mătanie* avusese indicat în ÎO numai genitiv-dativul *mătaniei*, nu și pluralul; în schimb, la S. Pușcariu — T. Naum, *lucr. cit.* se dă pluralul *mătănii*, dar nu și genitiv-dativul articulat. Pentru ezitarea între pluralul în -*ănii* și -*anii* la acest cuvînt vezi răspunsurile celor cinci oameni de cultură anchetați de Sextil Pușcariu, *Rostiri și forme șovăitoare* (articol din 1936 reprodus în *Cercetări și studii*, București, 1974, p. 413).

bîzdîganiei, *dajdiei*, *gînganiei*, de asemenea *corabiei*, *jiganiei*. Am scăpa astfel de excepții la excepții, dînd un caracter mai regulat atît indicațiilor normative, cît și descrierii gramaticale a tipului de flexiune, pentru care se poate arăta pur și simplu că genitiv-dativul articulat este egal cu nominativ-acuzativul nearticulat + articolul *-i* (ca la substantivele fără plural sau genitiv-dativ singular nearticulat: *droaie*, *foame*, *rouă* etc.[11]).

Procedînd în acest fel nu s-ar contrazice nici uzul, nici istoria cuvintelor respective. Situația lor oscilantă se datorește faptului că alternanța *a*/*ă* este în silaba antepenultimă (la forma de nominativ-acuzativ singular) mai recentă decît la alte substantive feminine [12] și negeneralizată nici pînă azi [13]. Pe de o parte există vorbitori pentru care și formele nearticulate (de genitiv-dativ singular și de plural) în *-ii* au vocala *-a*: *dajdii*, *dihanii*, *gînganii* etc., deci pentru care formele în *-iei* ale acestor substantive nu prezintă nimic deosebit față de substantive ca *bucurie*, *familie* etc.; cf. în limba literară situația substantivelor *albie*, *arie*, *așchie*, *dalie*, *danie*, *grijanie*, *jelanie*, *pățanie*, *petrecanie*, *praștie*, *strădanie*, *tabie* [14], la care se adaugă neologisme ca *autorizație*, *companie*, *decorație*, *medalie*, *razie*, *reclamație*, *stație*. Forme ca *jigăniei*, *corăbiei*, *gîngăniei* există, desigur, la unii vorbitori (și în unele graiuri), dar în aceeași măsură aceștia sau alții cunosc și forme ca *prăpăstiei* [15], *săbiei*, *săniei*, *vrăbiei* [16], pe care totuși normele literare le resping. Argumentul împotriva lor îl constituie caracterul hibrid al acestor forme de genitiv-dativ articulat: cu alternanța de la genitiv-dativul nearticulat, dar cu desinența de nominativ-acuzativ; din acest punct de vedere ele se aseamănă cu forme hibride ca *barăcei*, *gărzei*, *grinzei*, *frunței*, *îmbrăcăminței*, ale căror alternanțe *a*/*ă*, *d*/*z*, *t*/*ț* nu sînt justificate decît la flexiunea în *-i* [17] și al căror *-ei* se explică prin hipercorectitudine la vorbitori care se feresc de *casii*, *fetii* pentru *casei*, *fetei* etc.

Extinderea normei în *-a...iei* la cele două substantive menținute de ÎO^3 cu forme hibride și la cele pentru care lucrările normative în vigoare nu s-au pronunțat ar reprezenta desăvîrșirea unei tendințe ușor de constatat în istoria indicațiilor normative din ultimele decenii, care au restrîns treptat numărul formelor de genitiv-dativ articulat în *-ă...iei* considerate literare. În 1909 Ștefan Pop [18] recomanda formele *săbiei*, *sălciei*, *săniei*, *vrăbiei*, dintre care *vrăbiei* e recomandată și de S. Pușcariu — T. Naum în 1932—1941; „tăcerea" acestor doi autori cu privire la genitiv-dativul lui *sabie*, *salcie*, *sanie*, cărora nu le indică decît pluralul, ar putea fi inter-

---

[11] Vezi *Gramatica* Academiei, vol. I, p. 83, și Al. Graur, *Tendințele actuale ale limbii române*, București, 1968, p. 159; pentru soluțiile *rouăi*/*rouei*, discutate de Al. Graur, cf. răspunsurile obținute de Sextil Pușcariu, *art. cit.*, p. 413.

[12] Vezi în ultimul loc Paula Diaconescu, *Structură și evoluție în morfologia substantivului românesc*, București, 1970, p. 172.

[13] Vezi Sextil Pușcariu, *Limba română. II Rostirea*, [București] 1959, p. 240: „se poate zice... *vrabii* sau *vrăbii*... fără ca una să fie mai « corectă » decît alta, adică fără ca norma colectivă să se fi pronunțat pentru forma cu *a* sau cea cu *ă*"; vezi și p. 373: „uzul șovăie". H. Tiktin, *Gramatica română*, ediția a III-a, București, 1945, p. 50, prefera încă variantele cu *a* menținut la plurale ca *vrabii*, *sabii* etc. față de *vrăbii*, *săbii*, *corăbii*, *dihănii*, *metănii* etc.

[14] Unele lucrări normative mai vechi recomandă și la unele dintre acestea forme cu *ă*: vezi *pățănii* și *prăștii* la Pușcariu — Naum, *lucr. cit.*

[15] Vezi Alf Lombard, *La langue roumaine. Une présentation*, Paris, 1974, p. 318.

[16] Al. Graur, *lucr. cit.*, p. 125 și 159, menționează formele *saniei* și *vrabiei* ca și cum ar fi de același fel cu *moarei*, *cearei*, *pomanei*.

[17] Vezi Pușcariu — Naum, *lucr. cit.*, p. 64.

[18] *Dicționar ortografic al limbii române*, București.

pretată ca un prim semn de ezitare [19]. ÎO, începînd din 1960, e consecvent în recomandarea, pe de o parte, a formelor *sabiei*, *salciei*, *saniei*, *vrabiei* şi a altor cîtorva şi, pe de alta, a formelor *corăbiei*, *jigăniei*, dar îşi modifică poziţia faţă de genitiv-dativul substantivului *orătanie*: în locul lui *orătăniei*, recomandat pînă în 1965, ediţia din 1971 îl impune pe *orătaniei*, desigur din considerente de regularizare.

Limba literară trebuie să aleagă, de cîte ori e posibil, forme cu un grad de generalitate mai mare, pentru a nu ajunge să dea norme atomiste, diferite de la un cuvînt la altul, în ciuda situaţiei identice din limbă.

Normarea formelor de genitiv-dativ singular la substantivele feminine este unul dintre domeniile cele mai neglijate în lucrările normative actualmente în vigoare: ÎO are la acest capitol cele mai multe omisiuni (de cuvinte sau de forme [20]), soluţii derutante şi chiar unele greşeli regretabile [21], printre care recomandarea formelor *căţuiei* şi *statuiei* — spre deosebire de *femeii*, *scînteii* — denotă o confuzie [22] cu tipul discutat în articolul de faţă.

LR, XXVI, 1977, nr. 4, p. 365—368. În DOOM s-a acceptat în general acest punct de vedere (vezi *bi[illegible]iganiei*, *dajdiei*, *dihaniei*, *gînganiei*, *jiganiei* ş.a.), cu o excepţie în care se admite existenţa în normă a două variante: *corăbiei/corabiei*.

---

[19] Vezi o situaţie asemănătoare în *Mic dicţionar ortografic*, 1953: *salcie* numai la forma-tip, *sabie*, *sanie* şi *vrabie* cu forma de plural, dar fără cea de genitiv (care e indicat la *corabie*).

[20] Vezi exemple în LR, XXVI, 1977, nr. 1, p. 13 [în volumul de faţă, p. 96].

[21] Vezi şi cele spuse în LR, XXVI, 1977, nr. 2, p. 115, cu privire la flexiunea substantivului *iederă*.

[22] Explicabilă prin scrierea identică a lui *-ie* monosilabic şi bisilabic; vezi şi greşeala de clasificare discutată la p. 99, nota 9.

GREȘELI CURENTE LA UNELE FORME ARTICULATE: *DRAGELE (MELE)* ȘI *ULTIMILE (ȘTIRI)*

S-ar părea că encliza articolului hotărît la substantive și adjective nu pune nici un fel de probleme atîta vreme cît se cunosc formele lor nearticulate. Cu toate acestea, la alipirea anumitor articole se întîlnesc numeroase greșeli, mai frecvente în limba vorbită decît în cea scrisă: pe de o parte, la formele articulate cu *-le* — indiferent dacă e vorba de articolul de masculin-neutru singular, specific substantivelor și adjectivelor terminate în *-e*, sau de articolul de plural al substantivelor și adjectivelor feminine și neutre —, iar, pe de altă parte, la formele articulate de genitiv-dativ singular ale substantivelor și adjectivelor feminine. În ambele situații greșelile nu privesc articolul, ci cuvîntul supus articulării, mai exact desinența lui, care apare modificată, în mod nejustificat, față de forma nearticulată.

1. În regiunile în care *e* neaccentuat final se închide ajungînd pînă la *i*, *frate* se pronunță *frati*, iar la forma articulată *fratili*, cu aceeași alterare a desinenței substantivului și a articolului; la fel, pluralul *feti* pentru *fete*, articulat *fetili*. Asupra acestor pronunțări, consecvent neliterare, nu e cazul să ne oprim. E de remarcat însă faptul că mulți vorbitori care folosesc desinența literară *-e* la forma nearticulată îl schimbă pe acest *-e* în *-i* la forma articulată în care articolul *-le* apare, corect, cu *-e*: astfel, vorbitori care pronunță și scriu corect *frate* sau *fete* folosesc forme nearticulate hibride ca singularele masculine *fratile*, *șoarecile* și neutre *pîntecile*, în loc de *fratele*, *șoarecele*, *pîntecele*, și pluralele feminine *fetile*, *literile* și neutre *chipiile*, în loc de *fetele*, *literele*, *chipiele* (cf. și *călcîile* în loc de *călcîiele*) [1]. O frecvență deosebit de mare, chiar în scris, au formele greșite de acest tip de la pluralul substantivelor feminine *crainică*, *victimă* (*crainicile*, *victimile* în loc de *crainicele*, *victimele*) și de la pluralul feminin și neutru al unor adjective în *-ic*, precum și al adjectivului *ultim* (*veșnicile*, *ultimile* în loc de *veșnicele*, *ultimele*). Iată cîteva exemple din presă: *C r a i n i c i l e noastre ne zîmbesc permanent* („Săptămîna", 1973, nr. 126, p. 12, col. 1); *C l a s i c i l e lăzi de gunoi menajer* („Magazin", 1971, nr. 735, p. 3, col. 9). Forma greșită *ultimile* apare cu o perseverență inadmisibilă în subtitrarea filmelor prezentate pe marele sau pe micul ecran. Pentru toate cuvintele menționate aici e valabilă precizarea că la formele nearticulate nu se înregistrează, în limba literară, variante cu *-i* (de exemplu, *victimi sau *clasici f., *ultimi f.).

Fenomenul discutat are explicații atît de ordin fonetic (disimilarea celor doi *e* din silabe succesive [2]; tendința de închidere a vocalelor neac-

[1] Exemple numeroase la Iorgu Iordan, *Limba română actuală. O gramatică a „greșelilor"*, ediția a doua, București, 1948, p. 24, 70, și, mai ales, la Al. Graur, *Tendințele actuale ale limbii române*, București, 1968, p. 38—42. În ultima lucrare citată (p. 42) surprinde faptul că exemplele de felul lui *călcîile* și *putineile*, cu *-ile* pentru *-iele*, i se par autorului „normale" (în această situație poate fi numai cel de al treilea substantiv neutru din pasajul menționat, *budăile*, dacă pornim de la o formă nearticulată *budăi*).

[2] Vezi Iorgu Iordan, *lucr. cit.*, p. 24 și *Limba română contemporană* [ediția a doua, București], 1956, p. 183. Existența unui *-i-* pentru *-e-* și în forme de genitiv-dativ al căror

centuate, în special după anumite consoane [3]), cît, mai ales — dar numai la plural —, de ordin morfologic (analogia cu substantivele și adjectivele feminine cu pluralul în *-i*, articulate normal în *-ile*) [4].

Ca în atîtea alte situații, existența acestui tip de greșeli și nesiguranța vorbitorilor, a căror încercare de a vorbi literar e în contradicție cu deprinderile lor regionale, dau naștere și la forme hipercorecte. Fenomenul are loc numai la pluralul feminin și neutru, unde substantive și adjective cu *-i* (nesilabic) la formele nearticulate prezintă un *-e* la formele articulate [5]; dacă la substantivele feminine de declinarea I, cu singularul în *-ă* (exemple ca *grijele*, *limbele*), s-ar mai putea presupune existența paralelă, la unii vorbitori sau scriitori, a unor forme arhaice de plural nearticulat în *-e*, pentru cele de declinarea a III-a, cu singularul în *-e*, o asemenea ipoteză este exclusă: e sigur că cei care spun sau chiar scriu *emisiunele* („România liberă", 1965, nr. 6374, p. 2, col. 6), *lămîiele*, *marginele* sau *nenorocirele*, în loc de *emisiunile*, *lămîile*, *marginile*, *nenorocirile*, nu folosesc și la pluralul nearticulat forme cu *-e* (de tip **emisiune*). Greșeala menționată se întîlnește mai cu seamă la pluralul substantivelor feminine terminate la singular în *-ie* bisilabic accentuat sau neaccentuat (*poeziele*, *condițiele* în loc de *poeziile*, *condițiile*) [6] și al celor neutre terminate la singular în *-iu* (*exercițiele* în loc de *exercițiile*); pentru cele din urmă e de observat că formele hipercorecte ale substantivelor neutre în *-iu* din limba actuală nu trebuie confundate cu formele mai vechi, din perioada de adaptare a neologismelor de tipul *principiu*, cînd ele au cunoscut o formă de plural nearticulat în *-e*: *principie* [7].

Și pentru formele hipercorecte discutate aici explicația poate fi atît de natură morfologică (influența analogică a femininelor și neutrelor cu pluralul în *-e*, articulat normal în *-ele*), cît și de natură fonetică (disimilarea celor doi *i* în succesiune directă la tipul *condițiile*, *poeziile*; la formele de nominativ-acuzativ articulate cu *-le* ne-am putea gîndi și la asimilarea vocalei cu *-e* al articolului, dacă fenomenul nu s-ar întîlni și la formele de genitiv-dativ articulate cu *-lor*: *marginelor*).

Hipercorectitudinea ne întîmpină frecvent la pluralul feminin al adjectivului *drag*: *d r a g e l e mele prietene* și, substantivat, *d r a g e l e mele*, în loc de *d r a g i l e* [8] *mele*. Probabil că vorbitorii care spun și scriu *dragele* se gîndesc să marcheze genul feminin, uitînd că forma nearticulată este *dragi* pentru toate genurile și că formele articulate de nominativ-acuzativ diferențiază genul prin articol: *dragii* masculin, *dragile* feminin și neutru, ca *mici* — *micii*, *micile* sau *lungi* — *lungii*, *lungile*; forma articulată de genitiv-dativ plural este aceeași pentru toate genurile, *dragilor* (deci nu *dragelor* la feminin),

articol nu conține un *-e*: *literilor*, *călcîilor* ar putea constitui un argument împotriva explicației prin disimilare (pentru alte argumente vezi Al. Graur, *lucr. cit.*, p. 38), dar raritatea formelor în *-ilui*, *-ilor* pentru *-elui*, *-elor*, în raport cu cele în *-ile* pentru *-ele*, e de natură să sprijine ipoteza unei intervenții a fenomenului de disimilare.

[3] Vezi Al. Graur, *lucr. cit.*, p. 38—42.

[4] Vezi Iorgu Iordan, *Limba română actuală*, *loc. cit.*

[5] Id., *ibid.*, p. 70; cf. și Al. Graur, *lucr. cit.*, p. 107—113, 125—126.

[6] Numeroase exemple de acest tip la Al. Graur, *lucr. cit.*, p. 125—126.

[7] Vezi G. Ivănescu, *Îndrumări în cercetarea morfologiei*, în *Studii de istoria* [sic] *limbii române literare. Secolul XIX*, București, 1969, vol. I, p. 43 (și în LR, IV, 1955, nr. 1, p. 36). De aceea o formă ca *principiele* poate fi interpretată ca hipercorectă („pretențioasă" la Al. Graur, *lucr. cit.*, p. 126) numai dacă apare la un scriitor care folosește și forme sigur hipercorecte ca *melodiele*, *unghiele*, cum e cazul lui N. Bogdan, din care citează Al. Graur, sau dacă avem a face cu texte recente.

[8] Vezi Al. Graur, *lucr. cit.*, p. 156.

iarăşi la fel ca la *micilor*, *lungilor* etc. De acelaşi tip cu *dragele*, în sensul unei „hipermarcări“ a femininului, sînt şi formele greşite de plural articulat ale unor substantive comune nume de animate ca *bunică*, *pisică*: *bunicele*, *pisicele*, în loc de *bunicile*, *pisicile*, precum şi o formă ca *Ioneştele* în loc de *Ioneştile*, plural familiar pentru persoanele feminine cu numele propriu de familie *Ionescu*: vezi *Goleştele* ca titlu al unui articol despre femeile din neamul Goleştilor, apărut în „Magazin istoric“, V, 1971, nr. 5 (50), p. 82, în cuprinsul căruia se mai foloseşte o dată această formă incorectă (*G o l e ş t e l e ...se impun ca femei culte, pline de energie*).

Regula generală, care trebuie aplicată fără excepţie la articularea cu *-le* (*-lui* sau *-lor*), este corespondenţa perfectă cu forma nearticulată la care se adaugă articolul: formele nearticulate de singular sau plural în *-e* intră ca atare în componenţa celor articulate (*frate — fratele*, *ultime — ultimele*), în timp ce la pluralele în *-i* diferenţa constă numai în caracterul lui nesilabic la forma nearticulată şi silabic la cea articulată (*margini — marginile*, *condiţii — condiţiile*) [9].

2. În ce priveşte genitiv-dativul singular al substantivelor şi adjectivelor feminine e valabilă, în general [10], aceeaşi regulă a adăugării articolului (*-i*) la formele nearticulate (care pot fi terminate în *-e* sau *-i*). Deşi regula e simplă, ea este adeseori neglijată, producîndu-se şi aici greşeli de acelaşi tip — şi cu explicaţii asemănătoare — cu cele discutate mai înainte în legătură cu formele de plural.

Se întîlnesc astfel forme articulate în *-ii* (în loc de *-ei*) la substantive şi adjective care la genitiv-dativul nearticulat au desinenţa *-e* [11]: *fetii*, *literii* în loc de *fetei*, *literei*; *ultimii* (*zile*), *veşnicii* (*tăceri*) în loc de *ultimei*, *veşnicei*. De exemplu: *crainicii* f. (*Figura c r a i n i c i i tv. e un bun naţional*, „Contemporanul“, 1972, nr. 24 (1335), p. 5, col. 1, într-un articol în care se foloseşte, corect, forma nearticulată în *-e*: *experienţa celei mai încercate c r a i n i c e a noastre*), *vitezii* („Luceafărul“, 1964, nr. 16 (175), p. 8, col. 2).

De asemenea, apar şi la genitiv-dativul singular greşeli de tipul opus, explicabil prin hipercorectitudine: forme articulate în *-ei* (în loc de *-ii*) la substantive şi adjective a căror formă nearticulată se termină în *-i*: *grijei*, *emisiunei*, în loc de *grijii*, *emisiunii*. Deosebit de frecvent se înregistrează această greşeală la substantivul *ordine*: *ordinei* („Informaţia Bucureştiului“, 1965, nr. 3708, p. 1, col. 7; *ibid.*, 1970, nr. 5279, p. 4, col. 8; „România literară“, XII, 1979, nr. 8, p. 2, col. 2). Vezi însă şi *liniştei* („Scînteia“, 1965, nr. 6663, p. 1, col. 4), *îmbrăcămintei* („Informaţia Bucureştiului“, 1970, nr. 5279, p. 4, col. 5); ultimul exemplu e o formă hibridă, întrucît alternanţa *t/ţ* nu se justifică decît printr-un *i* următor [12]. Pentru adjective se poate cita un exemplu ca *româneştei* în loc de *româneştii*: *Stejar lucid al r o m â-*

---

[9] Vezi *Gramatica limbii române* editată de Academia R. S. România, ediţia a doua tiraj nou, Bucureşti, 1966, vol. I, p. 86.

[10] Principala excepţie este reprezentată de clasa substantivelor în *-ie* bisilabic, pentru care vezi, în ultimul loc, Mioara Avram, *Genitiv-dativul singular articulat al unor substantive feminine în -ie*, în LR, XXVI, 1977, nr. 4, p. 365—368 [în volumul de faţă, p. 98—101]. Pentru alte cîteva excepţii vezi Gh. N. Dragomirescu, *Observaţii cu privire la unele probleme de cultivare a limbii (ortoepie — ortografie)*, în LL, 1978, I, p. 49.

[11] Iorgu Iordan, *Limba română actuală*, p. 24, consideră că formele de acest tip apar „mai puţin des decît la plural“. După Al. Graur, *Mic tratat de ortografie*, Bucureşti, 1974, p. 128, între formele cu *-ei* şi cele cu *-ii* n-ar exista „nici o deosebire...: toate se pronunţă cu *i*“.

[12] Vezi Sextil Puşcariu şi Teodor Naum, *Îndreptar şi vocabular ortografic*, ediţia a III-a, Bucureşti, 1941, p. 64.

n e ş t e i *naţii* („Scînteia", 1977, nr. 10965, p. 1, col. 1), precum şi foarte frecventul *dragei* în loc de *dragii*, ca adjectiv propriu-zis (*d r a g e i* *mele prietene*) sau substantivat (*d r a g e i* *mele*). Formele articulate de tip hipercorect sînt atît de răspîndite la genitiv-dativ, încît ele s-au strecurat uneori şi într-o lucrare normativă ca *Îndreptarul ortografic, ortoepic şi de punctuaţie* [13]: dacă pentru situaţia substantivului *iederă*, la care se recomandă genitivul *iederei* alături de pluralul *iederi* [14], am putea explica inadvertenţa autorilor şi prin existenţa a două variante nearticulate (*iedere* şi *iederi*), recomandarea formelor *căţuiei* şi *statuiei* [15], în loc de *căţuii*, *statuii*, nu poate fi interpretată decît ca hipercorectitudine, întrucît nu e sprijinită de eventuale forme nearticulate *(unei)* **căţuie* sau **statuie*.

3. În completarea discuţiei asupra greşelilor curente la unele forme articulate, e de subliniat faptul că la unele cuvinte există deosebiri de număr, gen sau caz între formele literare cu *-ele* sau *-ile*, respectiv *-elor* sau *-ilor*, *-ei* sau *-ii* din paradigma aceleiaşi unităţi lexicale. De exemplu: *marele (fluviu)* faţă de *marile (fluvii)*; *ultimelor (călătoare)* faţă de *ultimilor (călători)*; *ultimei (călătoare)* faţă de *ultimii (călători)*.

La altele, formele literare cu *-ele* sau *-ile*, respectiv *-elor* sau *-ilor*, *-ei* sau *-ii* marchează apartenenţa la părţi de vorbire diferite a unor cuvinte omonime în forma de singular. În această situaţie sînt multe adjective şi substantive feminine cu nominativ-acuzativul singular în *-ică*, la care flexiunea cu *-e* la plural şi la genitiv-dativul singular e rezervată adjectivelor, iar cea cu *-i* substantivelor: substantivul *caracteristică* are formele *caracteristici*, *caracteristicile*, *caracteristicii*, pe cînd adjectivul *caracteristic*, *caracteristică* are pluralul feminin şi neutru *caracteristice*, articulat *caracteristicele*, şi genitiv-dativul singular feminin *caracteristice*, articulat *caracteristicei*; la fel, *cronică*, *metodică*, *problematică*, *tematică* şi altele.

În sfîrşit, alteori diferenţa poate exista între unităţi lexicale din cadrul aceleiaşi părţi de vorbire: vezi perechile de substantive feminine omonime la singular (*vară* „anotimp" şi „rudă"; *copcă* „închizătoare" şi „săritură") *verile* şi *verele* sau *copcile* şi *copcele* [16], precum şi un exemplu ca *ordinele*, pluralul substantivului neutru *ordin*, faţă de *ordinile*, pluralul substantivului feminin *ordine* (ultimul plural e puţin folosit; cf. însă *dezordinile*).

Confuziile produse la asemenea cuvinte, la care prezenţa unui *-e(-)* sau *-i(-)*, la formele articulate sau nearticulate, are rol distinctiv, sînt cu atît mai regretabile. Cele mai frecvente greşeli se întîlnesc aici la substantivele feminine în *-ică*, la care se foloseşte flexiunea în *-e* specializată pentru adjective: *caracteristicele*, Matei I. Oroveanu, *Cuvînt înainte* la Georges Blond, *Supravieţuitorul din Pacific*, Bucureşti, 1976, p. 9 (şi *caracteristice*, „Limba şi literatura română", IV (VII), 1978, nr. 1, p. 8); *metodicele*, „Scînteia", 1965, nr. 6703, p. 2, col. 1; *problematicelor*, M. Oroveanu, *lucr. cit.*, p. 5.

LL, 1979, 2, p. 187—191.

---

[13] Ediţia a III-a, Bucureşti, 1971 (tiraj nou, 1978).
[14] Am semnalat această greşeală în LR, XXVI, 1977, nr. 2, p. 115.
[15] Vezi Mioara Avram, p. 368 a *art. cit.* în nota 10.
[16] Vezi Mioara Avram, *Mijloace morfologice de diferenţiere lexicală în limba română*, în SCL, IX, 1958, nr. 3, p. 321.

NUMERALUL ORDINAL — FORME ȘI NORME

1. Judecînd după locul redus pe care-l ocupă numeralul ordinal în lucrările normative [1] și după anumite afirmații exprese din unele lucrări, s-ar putea crede că, într-adevăr, el „nu ridică probleme deosebite în ceea ce privește întrebuințarea lui corectă“ [2]. În realitate, numeralul ordinal ridică numeroase probleme care pot fi considerate „deosebite“ atît prin specificul lor, cît și prin gradul de răspîndire și de varietate al ezitărilor.

Problemele de cultivare a limbii referitoare la numeralul ordinal pot fi grupate în trei categorii din punctul de vedere al relației dintre uz și normă.

a. Există o serie de aspecte bine lămurite în lucrările normative, în deplin acord cu uzul majoritar din limbajul îngrijit, la care constatăm numai cazuri de nerespectare a unor recomandări și modele puse la dispoziție. În această situație se găsesc mai ales unele probleme particulare ale numeralelor simple corespunzătoare locurilor de la 2 la 9 și ale numeralelor compuse corespunzătoare locurilor de la 11 la 19 și zecilor, cum sînt persistența în limba vorbită a unor variante neliterare pentru *al patrulea* (*al patrălea* sau *al patrîlea*), *al optulea* (*al optălea, al optîlea*), *al nouălea* (*al noulea, al noîlea*) [3], ezitările în scriere și pronunțare la *al cincilea* (*al cincelea*), *al douăzecilea*, *treizecilea*... (*al douăzecelea, treizecelea*...) și *al zecelea* (*al zecilea*) sau numai în scriere la femininul *a cincea* (scris *a cincia*). Ca element de sistem, se încadrează în această categorie, a aspectelor clar normate, dar nerespectate, numai problema [4] prezenței lui *a* în fruntea formelor de feminin ale numeralului postpus unui substantiv cu finala *-a*: *clasa a doua*, rostit, dar adesea și scris, *clasa doua*.

b. Altă categorie este constituită din problemele de cultivare a limbii în litigiu, deci din aspecte ale numeralului ordinal pentru care s-au formulat norme, dar acestea sînt controversate de unii lingviști din diferite motive.

Uneori nu avem a face cu o controversă propriu-zisă, ci cu descrieri sau recomandări în spiritul unei „norme“ divergente, de orientare regională; astfel, deși concurența dintre *-lea* și *-le* ca formant al numeralului ordinal

---

[1] ÎO nu-i consacră decît două scurte paragrafe care se ocupă de prezența lui *a* la feminin (§ 105) și de caracterul invariabil al lui *întîi* (§ 106), iar în *Indexul de cuvinte* sînt incluse numai unele numerale ordinale, cu numai unele forme ale lor: chiar dintre primele din serie, lipsesc cele corespunzătoare lui 4, 5 și 9, dar mai ales lipsesc femininele ordinalelor pentru zeci, precum și orice combinație de tipul *al două sutelea, al două miilea*.

[2] Vasile Breban, Maria Bojan, Elena Comșulea, Doina Negomireanu, Valentina Șerban, Sabina Teiuș, *Limba română corectă. Probleme de ortografie, gramatică, lexic*, București, 1973, p. 56.

[3] Toate variantele neliterare respinse aici se pot auzi la emisiunile de radio și televiziune. Pe lîngă cele menționate, există variante neliterare și la ordinalele corespunzătoare lui 6, 7 și 14, 15, 16, 17, 18, 50, 60, 70, 80, dar ele se datoresc unor variante existente și la cardinalul de bază, deci nu sînt probleme speciale ale numeralului ordinal.

[4] Asupra căreia se insistă în toate lucrările normative (vezi și nota 1).

masculin s-a rezolvat din secolul trecut, în limba literară, în favoarea lui *-lea* [5], lucrări din ultimele decenii înregistrează totuși ordinalul masculin sub forme unice în *-le* [6] sau, cel mult, cu *-a* în paranteză [7], ca și cum prezența lui *-a* ar avea statut facultativ.

Alteori normele existente sînt discutabile datorită caracterului prea rigid. Situația normei actuale, depășite de evoluția lingvistică, pentru femininul *întîi* postpus unui substantiv (*partea întîi*) este prea bine cunoscută din numeroasele discuții din ultimii ani [8] pentru a mai stărui asupra ei.

Aș aminti însă, ca alte exemple de norme discutabile, normele particulare de pronunțare pentru numeralele *al doilea, al treilea*, pe care ÎO ne cere să le pronunțăm numai cu diftong în radical: *doi-lea, trei-lea*, deși pronunțarea cu diereză: *do-i-lea, tre-i-lea* [9] cunoaște o mare răspîndire [10]; după părerea mea, norma literară trebuie să admită ambele pronunțări măcar cu referire la diferențele de tempo al vorbirii, căci în tempo lent e sigur că toți folosim variantele *do-i-lea, tre-i-lea*, pe care le adoptă și poeții, după necesitățile de metrică (vezi Topîrceanu, *Expunere de motive*: *Întîi, fiindcă mi-a fost lene... Al doilea, nu-s modernist Sentimental ca Demostene Și nici ca Blaga — futurist... Al treilea, mi-e imposibil: Eu dezaprob și versul șchiop Și orice premiu divizibil*...). Normarea ortoepică a acestor două numerale intră în sfera mai largă a propunerii de admitere în norma literară a unor variante diferențiate după tempo: vezi și cuvinte ca *deasupra, deodată, vreodată*, pentru care ÎO recomandă numai pronunțarea cu diftong, dar care cunosc în uzul literar și diereza (la Eminescu, *Peste vîrfuri*: *Mai suna-vei, dulce corn, Pentru mine vreodată?*) [11], sau *vreun*, aflat în situația opusă. Această problemă ar fi tangențială pentru numeral dacă ar privi numai cazul particular al celor două numerale menționate; ea interesează însă numeralul ordinal în ansamblu în momentul în care ne raportăm la construirea lui cu *(cel) de*: după cum se știe, ÎO inserează în indice scrierea *de-al doilea*, de unde se deduce în mod greșit condamnarea lui *(cel) de al doilea*, *(cea) de a doua*, conforme cu

---

[5] Vezi la Mariana Costinescu, *Normele limbii literare în gramaticile românești*, București, 1979, tabelul sinoptic de la p. 172—174.

[6] Iorgu Iordan, *Gramatica limbii romîne*, București, 1937, p. 157—158, dă (ca și Al. Philippide, *Gramatică elementară a limbii romîne*, Iași, 1897, p. 73) exclusiv formele în *-le* corespunzătoare normei regionale moldovenești, dar precizează: „De fapt, *-le* sună totdeauna *lea*".

[7] Vezi Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, ediția a doua, București, 1956, p. 361, și Iorgu Iordan și colab., *Structura morfologică a limbii române contemporane*, București, 1967, p. 160—161; în ambele lucrări citate se recunoaște că „limba literară și-a însușit forma cu *-lea*".

[8] Vezi GLR², vol. I, p. 9 (și 197); Al. Graur, *Gramatica azi*, București, 1973, p. 81; Th. Hristea, *Norme depășite de realitatea lingvistică*, în „România literară", X, 1977, nr. 5, p. 8; C. Dimitriu, *Gramatica limbii române explicată. Morfologia*, Iași, 1979, p. 170. Aceste luări de poziție în favoarea acceptării femininului *(partea) întîia* sînt ignorate de C. Frîncu, *Vechimea și răspîndirea numeralului articulat în construcții de tipul* p a r t e a î n t î i a, în SCL, XXXI, 1980, nr. 2, p. 213—215.

[9] În fond, cu aceeași deosebire de natură fonetică față de cardinal ca și la *cinci — al cincilea*.

[10] După ALR II (I, h. 133, 134 și SN VI, h. 1785, 1787) această pronunțare pare a fi chiar generală, în orice caz majoritară. În ALR I/II (h. 154, 157, 161, 177, 178 și 281) se înregistrează pentru *(al) doilea* ambele pronunțări, în aceleași arii. Cei trei scriitori anchetați pentru ALR I au răspuns însă toți în sensul recomandării din ÎO: *doilea* (vezi h. 177, 178, 281).

[11] Pentru diverse „rostiri nestabilizate", cu diftong și cu vocale în hiat, vezi Sextil Pușcariu, *Limba română*, vol. al II-lea, București, 1959, p. 54.

pronunțarea într-un tempo lent și într-un stil solemn; cf. și *de-abia*, care poate fi și el scris și pronunțat *de abia* [12].

În sfîrșit, ca o problemă generală netranșată, aș aminti necesitatea reconsiderării normei referitoare la întrebuințarea numeralelor cardinale în locul celor ordinale. Față de normele prohibitive mai vechi, există lucrări care tind să admită nelimitat concurența dintre cele două tipuri de numerale [13]. Norma are nevoie aici de rafinare, în sensul nuanțării și detalierii ei după diferitele situații gramaticale (funcție, topică, gen, căci fenomenul are loc numai la numeralul atribut adjectival postpus și mai ales la masculin-neutru), lexicale (combinarea cu anumite substantive) și stilistice.

c. Ultima categorie este aceea a problemelor de cultivare a limbii neabordate deloc sau abordate parțial — insuficient și derutant — în lucrările normative. Acestor probleme le este consacrată comunicarea de față.

2. O primă problemă privește însăși existența unor numerale ordinale, și anume a celor corespunzătoare unor numere mari. Lista numeralelor ordinale se încheie de obicei cu cel corespunzător lui 2 000 [14], dincolo de care foarte puține lucrări oferă, eventual, și ordinalul corespunzător lui 1 000 000 [15]. Gramatica lui Philippide [16] este singura care înregistrează și numeralul ordinal *al miliardule*, *a miliarda*, absent și din DLR, DEX și chiar din DN [3], deși acesta din urmă folosește femininul *a miliarda (parte)* în definițiile elementului de compunere *nano-* și ale unor formații ale sale (*nanometru*, *nanosecundă*) [17]; tot numai în definiții, s. v. *picocurie*, *picofarad* și *picogram* se găsește atestat în DN [3] și numeralul ordinal *a bilioana (parte)*. S-ar părea că avem a face cu o anumită prejudecată asupra inexistenței numeralelor ordinale pentru numere mari, pe care unele lucrări o proclamă în mod expres: vezi afirmații ca „la numerele mari întrebuințarea cardinalelor este singura posibilă" [18], „la numerele mai mari ar fi de neconceput să se folosească ordinalele" [19] sau „[de la 20 000] ordinalul nu se întrebuințează deloc" [20].

Afirmațiile citate sînt valabile, poate, pentru limba populară și pentru limba literaturii artistice, dar nu și pentru limba literară în ansamblu, întrucît în publicistică și în textele științifice prilejurile de a folosi numerale ordinale de la numere mari sînt destul de dese. Faptul că de cele mai multe

---

[12] Vezi Fulvia Ciobanu, *Unele funcții ale cratimei*, în LR, XXVI, 1977, nr. 2, p. 161.

[13] Vezi, de exemplu, Al. Graur, *loc. cit.*; Gh. Constantinescu-Dobridor, *Morfologia limbii române*, București, 1974, p. 11.

[14] Vezi H. Tiktin, *Gramatica română*, ediția a III-a, București, 1945, p. 88—89; Al. Rosetti și J. Byck, *Gramatica limbii române*, ediția a II-a, București, 1945, p. 66; la Iorgu Iordan, *Gramatica...*, p. 158, lista merge pînă la 3 000, iar la Alf Lombard, *La langue roumaine. Une présentation*, Paris, 1974, p. 101, pînă la 12 000. Manualele pentru străini se opresc chiar mai jos de 2 000: listele se încheie cu 1 000 la Alain Guillermou, *Manuel de langue roumaine*, Paris, 1953, p. 76, cu 200 + 1 000 la T. A. Repina, *Румынский язык*, Moscova, 1968, p. 57, cu 100 la Jiři Felix, *Rumunština pro samouky*, Praga, 1965, p. 143, și la Ion Popescu, *Curs de limba română (Lehrbuch für rumänische Sprache)*, II, București, 1974, p. 286.

[15] Vezi GLR²I, p. 196; B. Cazacu, Clara Georgeta Chiosa, Valeria Guțu Romalo, Matilda Caragiu Marioțeanu, Sorina Bercescu, *Cours de langue roumaine*, București, 1967, p. 304; Ioan Gutia, *Grammatica romena moderna*, Roma, 1967, p. 120, 1000+*milionulea*. Pentru *milionulea* vezi și DLR, DEX, *Limba română corectă*, p. 58.

[16] *Loc. cit.*

[17] În DN³ nici *milionulea* nu apare ca articol.

[18] Al. Graur, *Puțină... aritmetică*, București, 1971, p. 149.

[19] Al. Graur, *Gramatica azi*, *loc. cit.*

[20] Alf Lombard, *loc. cit.*

ori numeralele ordinale respective apar notate cu cifre (arabe!) [21] înconjurate numai de formanţii specifici (vezi *al 38 000-lea strung*, „Scînteia", 1971, nr. 8903, p. 1, col. 2; *cel de-al 60 000-lea vagon fizic*, „Scînteia", 1970, nr. 8531, p. 1, col. 4; *al 150 000-lea autocamion românesc*, „România liberă", 1968, nr. 7443, p. 1, col. 6; *între al 999 999-lea şi al 1 000 001-lea*, DEX, s. v. *milionulea, milioana*) nu înseamnă o simplificare a problemei aspectului formal al acestor numerale decît în scris: există destule împrejurări în care ele trebuie reproduse oral şi nu o dată înregistrăm ezitările crainicilor de radio şi televiziune (mai stăruie în memoria noastră diversitatea de formule orale prin care s-a anunţat acum 11 ani naşterea celui de al 20 000 000-lea cetăţean al ţării noastre, apoi a celui de al 21 000 000-lea). Uneori asemenea ezitări transpar şi în scris şi ele ne întîmpină chiar şi la lingvişti (am în vedere nu numai indicaţiile date de aceştia, ci şi practica limbii).

3. Pentru a putea înţelege însă problemele numerelor mai mari şi, comparativ, mai rare, e necesar să ne oprim mai întîi la unele numerale ordinale uzuale corespunzătoare numerelor 100 şi 1 000. Amîndouă aceste numerale prezintă în comun două categorii de probleme: problema menţinerii lui *o* în structura numeralului ordinal şi problema formelor de plural.

În ce priveşte prezenţa sau absenţa lui *o* indicaţiile normative actuale oscilează între nu mai puţin de patru variante (una dintre ele cu o variantă subordonată): 1) fără *o* la ambele genuri, deci *al sutălea, a suta, al mielea, a mia* [22]; 2) cu *o* la ambele genuri, deci *al o sutălea, a o suta, al o mielea, a o mia* [23]; 3) cu *o* facultativ la ambele genuri — *al [o] sutălea, a [o] suta, al [o] mielea, a [o] mia* [24] şi 4) cu diferenţă între cele două genuri, în sensul că masculinul e numai cu *o*, iar femininul fără [25] sau şi fără [26] *o*, deci *al o sutălea, a [o] suta, al o mielea, a [o] mia* [27]. În ciuda nesimetriei, ultima formulă, care adoptă soluţii diferite la masculin şi feminin, pare a fi preferată în uzul literar [28] actual la numeralul ordinal cu funcţiune de atribut şi valoare adjectivală (căci în alte funcţiuni femininul îl menţine şi el pe *o*: *a reuşit a o suta din două mii de candidaţi*). În orice caz, femininul fără *o* la numeralul atribut

---

[21] Notarea tradiţională cu cifre romane e rezervată pentru numere mai mici şi pentru anumite cîmpuri semantice, fiind din ce în ce mai mult concurată de cifrele arabe: cf. *cea de a 23-a sesiune*, „Scînteia", 1968, nr. 7823, p. 6, col. 1, *celui de-al 31-lea congres*, *ibid.*, col. 7. De aceea e curios că lucrările care se referă la scrierea numeralelor ordinale o menţionează numai pe cea cu cifre romane (vezi I. Popescu, *loc. cit.*).

[22] Al. Philippide, *loc. cit.*; A. Scriban, *Dicţionaru limbii româneşti*, Iaşi, 1939, s.v.; DLRC; I. Gutia, *loc. cit.*; I. Popescu, *loc. cit.*; pentru 1 000 şi DLR. Aici se raliază şi ÎO, MDE şi DEX, care dau numai masculinul.

[23] H. Tiktin, *loc. cit.*; Al. Rosetti şi J. Byck, *loc. cit.*; B. Cazacu şi colab., *loc. cit.*; A. Guillermou, *loc. cit.*; J. Felix, *loc. cit.*; T. A. Repina, *loc. cit.*; I. Gutia, *loc. cit.*

[24] Vezi Alf Lombard, *lucr. cit.*, p. 101, 112.

[25] Vezi Iorgu Iordan, *Gramatica...*, p. 158, nota 1: „forma masculină are pe *o* înainte, cea feminină nu"; ca explicaţie a diferenţei dintre masculin şi feminin se invocă imposibilitatea acceptării lui *o* (interpretat ca articol nedefinit) + *-a*.

[26] Vezi Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, *loc. cit.*; „femininul poate fi fără *o*"; comportarea diferită a femininului este explicată acum şi prin evitarea hiatului *a o*. Pentru poziţia normativă vezi: „Dacă trebuie combătută lipsa lui *o*, e mai greu de spus. Eu cred că nu". Cf. apoi Iorgu Iordan şi colab., *loc. cit.*; M. Zdrenghea, *Limba română contemporană. Morfologia*, Cluj, 1972 [curs litografiat], p. 157: „*al o sutălea, a o suta*, dar mai ales *a suta*".

[27] Ca o curiozitate notez la CADE opţiunea practică diferită pentru *a o suta parte* (s. v. *centi-, centigram, centilitru, centimetru*) şi *a mia parte* (s. v. *miligram, mililitru, milimetru*).

[28] În ALR SN VI, h. 1793 şi 1794 răspunsurile sînt şi cu, şi fără *o*, dar totdeauna femininul concordă cu masculinul.

adjectival antepus și-a depășit condiția de „particularitate a vorbirii familiare și populare“ [29], fiind consacrat în expresia adverbială *a suta oară*, ca și în construcția echivalentă cu un numeral fracționar *a suta parte*, *a mia parte* (construcții curente în dicționare în definițiile legate de *centi-* și *mili-*).

În privința pluralului e de remarcat absența lui în toate dicționarele care înregistrează ordinalele *sutălea*, *suta*, respectiv *mielea*, *mia* [30]. Pentru ordinalul corespunzător sutelor pluralul masculin nu pune probleme, unica formă fiind *sutelea*, deci *al două sutelea*, *al trei sutelea*. Pluralul feminin ar trebui să fie, logic și simetric, *sutea (a două sutea*, *a trei sutea)*, așa cum recomandă aproape toate gramaticile românești care au în vedere situația în cauză [31]; de fapt, uzul a consacrat și aici o formă asimetrică față de masculin și egală cu femininul singular *suta (a două suta*, *a trei suta;* cf. exemple din presă ca *a optsuta oară*, *celei de a optsuta nave*, *a optsuta lansare*, *a optsuta călătorie*, toate din „Scînteia“, 1972, nr. 9055, p. 1, col. 1), care se găsește înregistrată numai în unele manuale de română pentru străini [32], uneori și scrise de autori străini [33]. Neutralizarea opoziției dintre singular și plural în forma omonimă *suta* e sprijinită de forma unică pentru singularul și pluralul feminin a numeralului ordinal corespunzător lui 1 000: *a mia*, *a două mia* (unii ar dori să scriem acest numeral cu doi *i*: *miia* [34], ceea ce nu se justifică în actualul sistem ortografic, întrucît pronunțarea și structura morfologică sînt aceleași ca la *academia*). Ordinalul corespunzător lui 1 000 are o situație mai complicată decît *al o sutălea*, întrucît pune probleme formale și la masculin, unde singularul [35] oscilează între *mielea* [36] și *miilea* [37]: corect este *mielea* la singular (*al o mielea*) și *miilea* la plural (*al două miilea*).

Ordinalele corespunzătoare lui *milion*, *miliard*, *bilion* au același sistem de forme, cu deosebirea că aici se pune problema prezenței sau absenței lui *un*: la singular masculin *al* [*un*] *milionulea*, *al* [*un*] *miliardulea* [38], feminin *a milioana* (nu *miliona*, cum apare în unele lucrări: cf. DN³, s.v. *microamper*, *microvolt*, *microwatt*, spre deosebire de alte formații cu *micro-* în a căror definiție se folosește forma corectă; de reținut și obligativitatea prezenței lui *a* ca la orice ordinal, deci caracterul inacceptabil al unei forme și construcții ca *de or-*

---

[29] Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, *loc. cit.*; cf. și Iorgu Iordan și colab., *lucr. cit.*, p. 161.

[30] Surprinzătoare este absența pluralului în ÎO.

[31] Vezi H. Tiktin, *loc. cit.*; Al. Philippide, *loc. cit.*; Iorgu Iordan, *Gramatica...*, *loc. cit.* și *Limba română contemporană*, *loc. cit.*; Iorgu Iordan și colab., *lucr. cit.*, p. 160. În GLR² I, p. 195—201, nu se dau formele de feminin ale ordinalelor corespunzătoare lui 200, 300 etc.

[32] Vezi B. Cazacu și colab., *lucr. cit.*, p. 303.

[33] Vezi T. A. Repina, *loc. cit.*; Alf Lombard, *lucr. cit.*, p. 112.

[34] Vezi Iorgu Iordan, *Gramatica...*, p. 158, și *Limba română contemporană*, *loc. cit.*; Iorgu Iordan și colab., *Structura morfologică a limbii române contemporane*, *loc. cit.*; M. Zdrenghea, *loc. cit.* Cf. la Al. Philippide, *loc. cit.*, și la A. Scriban, *Dicționaru...*, s. v., deosebirea dintre *miea* < sg. *mie*: *a o miea* și *miia* < pl. *mii*: *a două miia*.

[35] Pe care GLR² I, p. 195—201, nu-l înregistrează în nici un fel!

[36] Vezi H. Tiktin, *loc. cit.*; Al. Philippide, *loc. cit.*; Al. Rosetti și J. Byck, *loc. cit.*; Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, *loc. cit.*; Iorgu Iordan și colab., *loc. cit.*; DLR, s. v.; MDE, s. v.

[37] Vezi Iorgu Iordan, *Gramatica...*, p. 158; ÎO; Alf Lombard, *lucr. cit.*, p. 101; DEX, s. v.

[38] În măsura în care sînt consemnate în gramatici și în dicționare (vezi mai sus, p. 108), aceste numerale apar numai fără *un*, deși prezența lui la masculin e posibilă și chiar obligatorie în unele situații.

dinul milioanei părţi dintr-o secundă, „Scînteia", 1965, nr. 6532, p. 4, col. 1)[39], *a miliarda*; plural masculin *milioanelea*, *miliardelea* (*al două milioanelea*, nu *milionelea*, deci nu *cel de-al cinci milionelea metru cub de beton*, „Scînteia", 1968, nr.7790, p. 3, col. 6), feminin *milioana*, *miliarda* (*a două milioana*, nu *milioanea* — cf. *a zece milioanea*, CADE, s.v. *metru*).

4. Cunoaşterea formelor de plural ale ordinalelor simple *sutălea*, *mielea*, *milionulea* etc. nu rezolvă integral problema aspectelor formale ale compuselor lor, care apar în cele mai diferite variante. Chiar pentru numerele relativ mici, la ordinale uşor de format, întîlnim ezitări surprinzătoare, cum demonstrează atît forme ca *a doua mia parte*, „Scînteia", 1974, nr. 9988, p. 4, col. 7, *a zecea mia parte*, „Scînteia", 1973, nr. 9459, p. 6, col. 2, cu prezența redundantă a formantului de ordinal la primul numeral component, cît și construcții ca *cea de-a doua sută victorie*, „Scînteia", 1974, nr. 9901, p. 6, col. 7, *cea de-a zecea mie viperă*, „Scînteia", 1974, nr. 9892, p. 6, col. 8, care nu mai păcătuiesc prin redundanță, ci prin plasarea greșită a formantului ordinal enclitic la primul numeral din structura compusului, ceea ce trimite la alt sens: *a doua sută*, *a zecea mie* nu sînt ordinale compuse corespunzătoare lui 200, respectiv 10 000, ci formule de exprimare, prin ordinalele simple *a doua*, *a zecea*, a locului ocupat de suta și mia respectivă ca grupare de obiecte (s-ar putea vorbi deci de *a doua sută de victorii*, *a zecea mie de vipere capturate*, dar nu de *a doua sută victorie* sau *viperă*).

Pentru ordinalul feminin corespunzător lui 10 000 000 am întîlnit în lucrări din ultimele decenii patru variante (ordinalul în discuție e folosit mai des decît altele de la numere mari datorită implicării lui în definiția clasică a metrului pornind de la sfertul meridianului terestru): 1) varianta cea mai răspîndită este greșită prin prezența redundantă a formantului enclitic — *a zecea milioana* (vezi DLRC, DER, MDE, s.v. *metru*, DEX, s.v. *angstrom*); 2) o variantă izolată *a zece milioanea* (CADE, s.v. *metru*) e construită logic după pluralul *milioane*; 3) izolat e atestată și forma corectă *a zece milioana* (DLR, s.v. *metru*; vezi și *Enciclopedia română*, III, Sibiu, 1904); 4) varianta **a zecea milioană*, cu plasarea greșită a formantului ordinal, pe care o putem presupune din formula atestată *a patruzecea milioană* (Al. Resmeriță, *Dicționar...*, Craiova, 1924, s.v. *metru*; cf. și masculinul *al 40-lea milion kilowatt-oră peste plan*, „Scînteia", 1975, nr. 10 199, p. 1, col. 7). La acestea se adaugă, din secolul trecut, varianta de interes istoric *a zecea milioanelea* (*parte*): Drăghiceanu, 1866, în DLR, s.v. *metru*.

La ordinalele corespunzătoare unor numerale cardinale compuse în structura cărora intră prepoziția *de* se pune în plus problema menținerii sau omiterii acestei prepoziții înaintea ultimului component (care primește formantul ordinal). De aceea ordinalul feminin corespunzător lui 40 000 000 (folosit și el în definiția clasică a metrului, pornind de la meridianul terestru) cunoaște, pe lîngă variantele *a patruzecea milioana* (DN [3]) și *a patruzecea milioană* (vezi alineatul precedent, sub 4; cf. *înghițind a cincizecea mie lamă de ras*, „Săptămîna", 1976, nr. 297, p. 2, col. 3), varianta *a patruzeci de milioana* (A. Scriban, *Dicționaru limbii românești*, Iași, 1939, s.v. *metru*), aparent fără cusur, dar neconsacrată de uz; singura formulă corectă e cea neatestată, *a patruzeci milioana*: cf. *a cincizeci mia*, „Scînteia", 1972, nr. 9095, p. 5,

[39] *A milionimea*, care se întîlnește la CADE, s. v. *micro-* (*a milionimea parte a unității*), este o formație izolată, care se explică atît prin contaminarea între fracționarul *o milionime* și ordinalul din formula sinonimă *a milioana parte*, cît și prin traducerea grăbită a fr. *millionième*.

col. 5, *a o sută mia*, DLRC, s.v. *centiar*, *a 100 milioana*, „Informația Bucureștiului", 1968, nr. 4998, p. 6, col. 4. Neglijarea lui *de* are un sprijin în situația întîlnită la derivarea sufixală de la numerale compuse: vezi *sutamiist* de la *o sută de mii*.

Preferința pentru transformarea redundantă în ordinale a ambelor numerale din structura unor compuse se complică uneori cu o greșeală specifică ordinalelor care au în prima lor parte numeralele 100, 1 000, 1 000 000. După cum am discutat mai înainte (sub **3**), femininul singular al ordinalelor respective este fără *o* la *a suta*, *a mia*, fără *un* la *a milioana*. *O* și *un* se mențin însă în mod obligatoriu la numeralele ordinale compuse cu 100, 1 000, 1 000 000 + alte elemente [40]. De la *o mie de milioane* ordinalul corect este *a o mie milioana* și nu *a mia milioana* (DN², s.v. *nano-*, *Dicționar de termeni tehnici*, București, 1972, s.v. *nano-*); de la *o mie de miliarde* este *a o mie miliarda*, și nu *a mia miliarda* („Magazin", 1973, nr. 844, p. 2, col. 8); de la *un milion de milioane* este *a un milion milioana* și nu *a milioana milioana* (*Dicționar de termeni tehnici*, s.v. *pico-*).

5. În descrierea sistemului de formare a numeralelor ordinale de la cardinale compuse este necesar să se insiste asupra regulii — care nu admite excepții — că formantul ordinal enclitic se pune numai la ultimul numeral component. Deși clară și, în general, înregistrată în gramatici [41], această regulă este încălcată uneori chiar de lingviști: în DLR și în MDE, s.v. *milionulea*, se vorbește, în definiție, de *al milionulea și unu* (în loc de *al un milion (și?) unulea*)! Vezi și afirmații derutante ca „Formularea *kilometrul șapte sute patruzeci și doi* este mai economică decît formularea *kilometrul al șaptesutelea patruzeci și doilea*, care este, în mod evident, și mai greoaie" (Iorgu Iordan și Vladimir Robu, *Limba română contemporană*, București, 1978, p. 437) sau „Nimeni nu va zice ... *la anul al o mie patru sute cincizeci și șaptelea* (de fapt, ca să fim ortodocși, ar trebui să zicem *al o mielea și patru sutelea* ....)" (Al. Graur, *Puțină.... aritmetică*, p. 149).

Prezența formantului enclitic numai la ultimul numeral component este de natură să indice sudura numeralului ordinal compus, în care cardinalul originar este, de fapt, încadrat între cei doi formanți ordinali: *al* și *-lea*, respectiv *a* și *-a*. Din această sudură s-ar putea deduce, în principiu, obligativitatea scrierii într-un singur cuvînt a numeralului ordinal compus. Deosebirea care s-ar crea între scrierea separată a unor numerale cardinale ca *douăzeci și unu*, *două sute*, *două sute cinci* și ordinalele *al douăzecișiunulea*, *al douăsutelea*, *al douăsutecincilea* ar fi perfect justificată de structura morfologică și ar avea o paralelă în scrierea diferită a unor derivate ca *antonpannesc* față de *Anton Pann* sau *costarican* față de *Costa Rica*; de altfel, în unele gramatici mai vechi, începînd cu prima gramatică tipărită a limbii române, gramatica lui S. Micu și Gh. Șincai, *Elementa linguae dacoromane sive valachicae* [42] — de la apariția căreia se împlinesc două sute de ani, ceea ce nu trebuie să treacă nemarcat la Academie — , se recomanda scrierea într-un cuvînt chiar și pentru *aldoilea*, *azecea*, deci cu numeralul simplu legat de *al*, *a*. Dacă totuși se preferă scrierea separată a numeralelor componente ale ordinalului, aceasta

[40] Pentru *o* vezi remarca și explicația lui Iorgu Iordan, *Gramatica...*, p. 158

[41] Vezi GLR², I, p. 196.

[42] Viena, 1780, p. 34; ediția a doua, Buda, 1805, p. 48—49.

se datorește principiului estetic aplicat tacit în ortografie [43], întrucît, oricît de logică ar fi, scrierea într-un cuvînt a unui numeral ca (*al*) *omiecincisute-patruzecișiunulea* ar fi rebarbativă. În momentul de față, lipsa unei reguli explicite pentru scrierea ordinalelor permite circulația a trei variante diferite: pe lîngă uzul predominant, cu scrierea separată, se întîlnește atît scrierea într-un singur cuvînt (mai ales la compuse de dimensiuni mai mici și cu o structură evident atrasă de modelul zecilor, care se scriu așa și la cardinale: *a optsuta oară*, „Scînteia", 1972, nr. 9055, p. 1, col. 1), cît și scrierea cu cratimă, plasată fie între numeralele componente (*al două-sutelea*), fie, mai curios, înaintea formantului ordinal al ultimului numeral (*al două sute-lea vers*, Al. Piru, *Literatura română premodernă*, București, 1964, p. 241).

Formele și normele ortoepice și ortografice ale numeralului ordinal prezintă deci mult mai multe aspecte asupra cărora trebuie atrasă atenția, dat fiind că simpla regulă a formării de la cardinalul corespunzător încadrat între cei doi formanți și ilustrarea ei cu începutul seriei urmat de *etc.* se dovedesc insuficiente, incapabile să elimine ezitările. Pentru numeralele compuse, în mod special, e necesar să fie avută în vedere regula generală a nepreluării lui *de*, ca și aceea, particulară și mai nuanțată, a posibilității de renunțare la *o* sau *un*. Desigur, formarea numeralelor ordinale se face după un sistem și, în consecință, elementele seriei sale, teoretic infinite, nu trebuie învățate fiecare în parte și nici nu trebuie înregistrate toate în lucrările normative, dar e indispensabil ca descrierea sistemului să ofere toate modelele necesare.

6. Am insistat asupra numeralelor ordinale corespunzătoare unor numere mari, pentru că, așa cum am mai spus, ele constituie o problemă gramaticală a epocii contemporane. Aceeași realitate extralingvistică prin care se justifică folosirea lor impune, prin textele științifice, și necesitatea luării în considerație a altor situații care interesează numeralul ordinal.

Mă gîndesc în primul rînd la existența unor numerale ordinale formate de la numere zecimale, care se întîlnesc nu numai în lucrări științifice, ci și în presa de interes mai larg și la care ne întîmpină uneori greșeli asemănătoare cu cele discutate pentru compusele de la numere întregi (vezi prezența redundantă a formantului ordinal enclitic într-un exemplu ca *Un watt-secundă reprezintă a 3,6-a milioana parte dintr-un kilowatt-oră*. „Scînteia", 1977, nr. 10992, p. 5, col. 7). În lucrări științifice se întîlnesc și numerale ordinale formate de la diverse formule și notații cifrice, ca *a* 10^{-12} *parte* (*Dicționar de termeni tehnici*, s.v. *pico-*; cf. alt exemplu s.v. *nano-*).

Din limbajul matematic a pătruns și în limba curentă un pronumeral *n* (desemnînd un număr nedeterminat), de la care s-a format și un ordinal [44], atestat numai la feminin: *pentru a „n"-a oară* („Flacăra", 1974, nr. 14 (982), p. 17, col. 4), dar posibil și la masculin-neutru, care ar pune probleme de scriere: **al n-ulea element*. Pronumeralul *n* poate apărea și el în formule ordinale: *Sînteți a n-a oară în țara noastră... Nu, sînt a n + 1-a oară și cu plăcere voi veni și a n + 2-a, și a n + 3-a oară*, „Magazin istoric", XIV, 1980, nr. 8 (161), p. 12, col. 2.

Dintre pronumeralele mai vechi și mai răspîndite în diverse stiluri ale limbii ar trebui atrase în discuție interogativul *al cîtelea* (care cunoaște varianta *al cîtulea*: *nu știu al cîtulea control*, Arghezi, în DLR, s.v. *niciodată*), *a*

---

[43] Pentru acest principiu vezi Mioara Avram, *Probleme ale alcătuirii unui nou îndreptar ortografic și ortoepic al limbii române*, în LR, XXIV, 1975, nr. 4, p. 284.

[44] Pentru care cf. fr. *nième* sau *énième*.

cîta (care are varianta *a cîtea*, rezultat al unei opțiuni inverse față de perechea *al sutelea, a suta*)[45] și nehotărîtul *al atîtelea, a atîta*[46]; cf. și *a multa*, înregistrat în limba vorbită, numai în îmbinarea (*pentru*) *a multa oară*, evident derivată din *de multe ori*. Pronumeralele pot prezenta și ele fenomenul apariției redundante a formantului ordinal (vezi *pentru a nu știu cîta mia oară*, „România literară", XIII, 1980, nr. 22, p. 7, col. 3).

*

Sector neglijat al gramaticii descriptive și normative, numeralul ordinal are nevoie deci să i se acorde mai multă atenție în calitatea lui — cel puțin parțială — de element specific codului literar actual, a cărui probabilitate de folosire e în creștere datorită măririi sferei și ponderii informației numerice din diferite limbaje și a cărui problematică de cultivare a limbii e cu atît mai amplă, cu cît mijloacele audio de comunicare în masă readuc în prim plan unele aspecte formale ascunse de notația cifrică.

Ca elemente literare, învățate rațional mai tîrziu decît limba însușită spontan din conversație, o parte mai mare sau mai mică a seriei numeralelor ordinale pune unor vorbitori români probleme asemănătoare, mutatis mutandis, cu deprinderea unei limbi străine. Se știe că, din cauza caracterului internațional al scrierii numerelor și din cauza unei lungi tradiții de preponderență a aspectului scris asupra celui oral, cei care învață o limbă străină neglijează adesea numeralele și mai ales latura lingvistică a sistemului de calcul; tocmai de aceea numeralele joacă un rol esențial în identificarea spionilor pe un teritoriu aloglot. La aplicarea unui test cu numerale ordinale mulți români ar cădea însă nevinovați.

Dacă mi-ar fi permis-o cadrul solemn în care ne aflăm, aplicarea unui asemenea test pentru cîteva forme discutate ar fi putut constitui o demonstrație pe viu spectaculoasă. Scopul comunicării nu a fost însă să demonstreze existența variantelor vinovate de încălcarea normei, ci să încerce să repare vina lingviștilor de a nu fi dat pînă acum indicații normative suficiente.

Memoriile Secției de Științe Filologice, Literatură și Arte [a Academiei Republicii Socialiste România], Seria IV, Tomul II, *1979–1980*, p. 77–86, cu mențiunea „Comunicare prezentată în ședința organizată de Comisia pentru Cultivarea Limbii Române și de Secția de Științe Filologice, Literatură și Arte, la 4 iulie 1980, cu tema «Probleme ale cultivării limbii»".

---

[45] ÎO admite la feminin numai pe *cîta* „(nu: *cîtea*)", la fel DEX, s.v. *cîtelea*, sau Gh. Constantinescu-Dobridor, *lucr. cit.*, p. 94. Iorgu Iordan, *Gramatica...*, p. 157, înregistrează exclusiv forma *cîtea*. La H. Tiktin, *lucr. cit.*, p. 88 și în GLR² I, p. 195 (cf. și 161), notația *a cît(e)a* pune ambele variante pe același plan.

[46] *(Al) atîtelea* „corelativul lui *al cîtelea*" e înregistrat numai de CADE cu un citat dintr-un volum de Elena Niculiță-Voronca (1903): *numără atîția munți și al atîtelea e acel ce-ți spun eu.*

FORME FLEXIONARE CU SAU FĂRĂ -*A*

O particularitate a morfologiei românești căreia i se dă prea puțină atenție sub toate aspectele, inclusiv cel practic, al stăpînirii regulilor de funcționare, este prezenta în flexiunea anumitor pronume, adjective și numerale a unui *a* final (existent și la numeroase adverbe), numit de obicei particulă (deictică) [1] sau element (invariabil) [2], dacă nu este calificat numai semantic („deicticul" [3] -*a*), genetic („adverbialul" [4] -*a*), fonetic („vocala" [5] -*a*) sau pozițional (*a* final sau -*a* [6]). Pentru aspectele aplicative care constituie obiectul articolului de față nu interesează calificarea segmentului în discuție, de aceea în cele ce urmează se va adopta soluția cea mai comodă, a citării lui drept -*a*.

Condițiile apariției acestui -*a*, din punctul de vedere al repartiției formale și al rolului îndeplinit, sînt destul de complicate, în sensul că diferă de la o clasă de cuvinte la alta și chiar în cadrul aceleiași categorii de cuvinte. La unele (de exemplu, în structura numeralelor ordinale masculine de la *al doilea* [7] înainte) -*a* apare ca parte constitutivă stabilă a tuturor formelor, la cele mai multe însă prezența lui -*a* intră în opoziție cu absența lui. Perechi de forme cu sau fără -*a* se pot întîlni în întreaga paradigmă a unor cuvinte, deci și la forme de nominativ-acuzativ (de exemplu, la pronumele și adjectivele demonstrative), sau numai la formele de genitiv-dativ (de exemplu, la pronumele relativ-interogativ *care* [8], la cele mai multe nehotărîte și la nume-

---

[1] Vezi Fulvia Ciobanu și Magdalena Popescu-Marin, *În legătură cu folosirea termenului de „particulă" în gramatica limbii române*, în LR, IX, 1960, nr. 5, p. 3—9; Iorgu Iordan și colab., *Structura morfologică a limbii române contemporane*, București, 1967, p. 148; Gheorghe Constantinescu-Dobridor, *Morfologia limbii române*, București, 1974, p. 94, 143, 153.

[2] Vezi, de exemplu, *Gramatica limbii române* editată de Academia Republicii Socialiste România, ediția a II-a, tiraj nou, București, 1966, vol. I, p. 46; *Limba română contemporană*, sub coordonarea acad. Ion Coteanu, vol. I, București, 1974, p. 264.

[3] Iorgu Iordan și Vladimir Robu, *Limba română contemporană*, București, 1978, p. 421, 427.

[4] *Gramatica limbii române*, vol. I, p. 196.

[5] Al. Graur, *Gramatica azi*, București, 1973, p. 80.

[6] Idem, *ibidem*, p. 105, 108, 111; C. Dimitriu, *Gramatica limbii române explicată. Morfologia*, Iași, 1979, p. 143, 145; I. Coteanu, *Gramatica de bază a limbii române*, București, 1982, p. 145, 154.

[7] Cu privire la -*a* din structura numeralelor ordinale masculine există păreri diferite. Din felul cum e prezentată apariția lui („probabil, din aceleași cauze pur fonetice ca în: *Costea* < *Coste*") se înțelege că Iorgu Iordan și colab., *lucr. cit.*, p. 161 — spre deosebire de *Gramatica limbii române*, vol. I, p. 196 — nu identifică acest -*a* cu -*a* de la adverbe și pronume. În nici un caz nu e acceptabilă interpretarea dată de C. Dimitriu, *lucr. cit.*, p. 169, după care -*a* din -*lea* este articol hotărît („articolele hotărîte -*le*, -*a* care pot fi considerate ca o singură unitate").

[8] După unele lucrări, și la pronumele relativ-interogativ *cît*: față de *Gramatica limbii române*, vol. I, p. 161, Al. Graur, *lucr. cit.*, p. 112, și *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, București, 1982, care au la genitiv-dativ numai forma *cîtor* (adj. și pron.), în *Dicționarul limbii române* (DA), s.v., la C. Dimitriu, *lucr. cit.*, p. 151 și la Alf Lombard și Constantin Gâdei, *Dictionnaire morphologique de la langue roumaine*, Lund — București, 1981, se înregistrează formele *cîtor* și *cîtora* (cu sau fără precizarea

ralul cardinal *unu*, *una*); în ultima situaţie, formele corespunzătoare de nominativ-acuzativ sînt fie nediferenţiate (de exemplu, la pronumele relativ-interogativ *care* şi la compusele lui nehotărîte sau la numeralul colectiv *amîndoi*), fie diferenţiate prin prezenţa, respectiv absenţa articolului hotărît enclitic (de exemplu, la nehotărîte ca *alt* adjectiv faţă de *altul* pronume). Prezenţa lui *-a* este, de cele mai multe ori, o marcă a valorii pronominale sau substantivale în opoziţie cu valoarea adjectivală (de exemplu, la pronumele nehotărîte şi la negativul *nici un(ul)* sau la numeralul cardinal *un(u)*, alteori una şi aceeaşi valoare dispune de ambele posibilităţi, folosite diferenţiat după topică (de exemplu, la adjectivele demonstrative, ca *acest om* faţă de *omul acesta*, sau la pronumele [9] relativ în genitiv *cu al cărui ajutor* faţă de *cu ajutorul căruia*) sau, pur şi simplu, în variaţie liberă, deci fără restricţii funcţionale sau formale, ci, cel mult, stilistice (de exemplu, la pronumele negativ *nimeni/nimenea* [10] sau la genitiv-dativul plural al lui *toţi* cu valoare substantivală: se poate spune atît *le-am scris tuturor*, cît şi *tuturora*) [11].

La varietatea situaţiilor schiţate aici pe baza normelor limbii literare actuale se adaugă unele uzuri regionale diferite de acestea (de exemplu, folosirea formelor cu *-a* la adjectivele demonstrative antepuse: *acesta om*, *aceasta zi* [12]), eventual şi altele învechite (de exemplu, folosirea formelor cu *-a* la genitivul pronumelui relativ *care* aşezat înaintea substantivului regent: *al căruia nume*).

Datorită complexităţii situaţiei obiective şi a normelor antrenate de ea, este de la sine înţeles că ne putem aştepta la ezitări, la greşeli provocate de confuzia între forme pe care limba literară nu le foloseşte la întîmplare. Pe de o parte, mai rar, apar forme fără *-a* în locul celor cu *-a*, iar, pe de altă parte, mult mai des, se întîlneşte prezenţa lui *-a* acolo unde el nu e admis de norme [13].

Forme fără *-a* în locul celor corecte cu *-a* ne întîmpină, de exemplu, la unele adjective demonstrative aşezate după substantiv (*întrebările aceste*) şi chiar la pronume demonstrative (*unele dintre aceste*), la genitiv-dativul pronumelui relativ *care* (*grup cărui m-am alăturat*) sau la genitiv-dativul numeralului colectiv *amîndoi* cu valoare substantivală (*le-am spus amînduror*).

Forme cu *-a* în locul celor corecte fără *-a* apar nu numai în mai multe situaţii, ci şi cu o frecvenţă mai mare. Dacă regionalismul morfologic amintit

---

adj./pron.). Divergenţele descriptiv-normative se explică prin faptul că genitivul sintetic este de fapt nefolosit în limba actuală, uzuale fiind construcţiile prepoziţionale echivalente; vezi Iorgu Iordan şi Vladimir Robu, *lucr. cit.*, p. 424.

[9] În mod greşit, în unele lucrări pronumele relativ este considerat adjectiv; vezi Vasile Breban (coordonator), Maria Bojan, Elena Comşulea, Doina Negomireanu, Valentina Şerban, Sabina Teiuş, *Limba română corectă. Probleme de ortografie, gramatică, lexic*, Bucureşti, 1973, p. 52 („Dar cînd adjectivul pronominal este precedat şi nu urmat de substantivul determinat, el va primi *-a* final: *Omul căruia îi place muzica*“).

[10] Iorgu Iordan şi colab., *lucr. cit.*, p. 161, consideră că şi *-a* din *nimenea* < *nimene* se datorește unor „cauze pur fonetice“; cf. nota 7.

[11] Ordinea *tuturor/tuturora* din DOOM indică totuşi preferinţele limbii literare, în care forma cu *-a* e simţită mai populară. Pentru folosirea celor două forme în acelaşi context cf. titlurile a două lucrări de lingvistică: Al. Graur, *Lingvistica pe înţelesul tuturor*, Bucureşti, 1972, şi Iorgu Iordan, *Istoria limbii române (Pe-nţelesul tuturora)*, Bucureşti, 1983.

[12] Grupurile nominale de acest tip, cu demonstrativ adjectival, nu trebuie confundate cu propoziţiile nominale exclamative de tipul *Asta om!*, în care demonstrativul este pronume.

[13] Pentru ambele categorii de greşeli numeroase exemple se găsesc la Iorgu Iordan, *Limba română actuală. O gramatică a „greşelilor“*, ediţia a doua, Bucureşti, 1948, p. 117, 120, 123, 316–318.

mai înainte, care constă în folosirea formelor cu *-a* ale adjectivelor demonstrative de apropiere și de depărtare atunci cînd sînt așezate înaintea substantivului (*acesta om*, *acela ceas*), este simțit ca atare și folosit numai cu intenții stilistice în limba literară și dacă uzuri învechite ca prezența lui *-a* la genitivul pronumelui relativ *care* așezat înaintea substantivului regent (*al căruia nume*) sînt din ce în ce mai rare, asistăm în schimb la extinderea recentă a lui *-a* în situații în care nu are nici măcar justificarea unor deprinderi regionale sau istorice.

Uneori extinderea lui *-a* este limitată totuși la limba vorbită, neafectînd exprimarea scrisă, mai îngrijită. Astfel, în limba vorbită se înregistrează adăugarea lui *-a* la forma de nominativ-acuzativ plural a pronumelui nehotărît *unul*: *uni(i)a* [14] în loc de *unii*, evident pentru a se realiza și la această formă cazuală cu dublă valoare ca parte de vorbire distincția valorii pronominale de cea adjectivală, ca la genitiv-dativul singular *unuia*, *uneia* — *unui*, *unei* și plural *unora*—*unor* (la nominativ-acuzativ singular cele două valori se deosebesc prin prezența, respectiv absența articolului enclitic la masculin, plus diferențe mai profunde la feminin).

Alteori extinderea lui *-a* se găsește și în texte destinate publicării, deci în exprimarea literară. Un exemplu simplu — și apropiat de precedentul prin modul de aplicare a analogiei — este apariția lui *-a* în forme ale numeralului ordinal *primul*, mai exact la genitiv-dativul singular feminin al acestui numeral folosit cu valoare substantivală: *Prima și ultima din aceste poezii sînt atît de înrudite, încît primeia i-a fost contestată chiar autonomia*, în LR, XXVIII, 1979, nr. 2, p. 178; *oficină de calibrul primeia*, în „Scînteia", 1982, nr. 12453, p. 2, col. 3. E limpede că forma hibridă *primeia* în loc de *primei* — care se folosește corect, ca și masculinul *primului* sau pluralul *primilor*, *primelor*, fără diferențieri formale în funcție de valorile morfologice [15] — a fost creată după modele ca *acestei* — *acesteia*, *cărei* — *căreia*, neobservîndu-se că segmentul *-ei* din *primei* are alt statut (desinența *-e* + articolul enclitic *-i*) decît desinența omonimă de la pronume.

Prezența nejustificată a lui *-a* în formele *celuia*, *celeia*, *celora* în loc de *celui*, *celei*, *celor*, în exemple ca *posesorul celei dintîi stații centrale de oxigen, ca și al celeia de aspirație continuă*, în „Flacăra", 1981, nr. 12 (1345), p. 10, col. 3; *organizatoarea oficială a meciului care opune, an de an, echipa Camerei Lorzilor celeia a Camerei Comunelor*, în aceeași revistă, p. 29, col. 2; *într-o manifestare de genul celeia de la Budapesta*, în „Flacăra", 1981, nr. 27 (1360), p. 9, col. 4, constituie o greșeală de un tip mai complicat, în care extinderea folosirii lui *-a* se combină cu o confuzie între pronumele demonstrativ regional *cela* (= *acela*) și literarul *cel* [16].

De asemenea, folosirea la genitiv-dativ a formei *altora* în loc de *altor* înaintea unui numeral: *Incendiile de pădure... au provocat, în ultimele zile, moartea a două persoane și rănirea a* [sic] *altora 19*, în „Scînteia", 1982, nr. 12443, p. 4, col. 4, denotă o confuzie între adjectiv și pronume în acest context, confuzie care la nominativ-acuzativ se oglindește în folosirea greșită a

---

[14] Vezi Iorgu Iordan și colab., *lucr. cit.*, p. 148.

[15] Ca adjectiv, numeralul are forme nearticulate specializate fie pentru postpunere, fie pentru contexte de tipul *un* (sau *acest*, *acel*) *prim contact*.

[16] Indiferent dacă în asemenea situații îl considerăm articol (demonstrativ sau adjectival) — cu valoare pronominală ori cu funcție de substantivizare a unui grup nominal — sau chiar pronume demonstrativ. Pentru diverse confuzii între *acel(a)* și *cel* vezi Iorgu Iordan, *Limba română actuală*, p. 317—320.

formelor cu articol enclitic: *În zonele afectate, 17 000 de case au fost avariate, iar altele 12 530 au fost distruse complet de taifunuri*, în „Scînteia", 1982, nr. 12462, p. 6, col. 7; *marcînd un gol de toată frumusețea și fiind coautor la altele două*, în „Săptămîna", 1984, nr. 15 (696), p. 8, col. 3 [17].

În ce privește forma *primeia*, e suficientă consultarea unui dicționar morfologic sau a oricărei gramatici normative care dă flexiunea cazuală a numeralului ordinal *primul* [18] pentru a se vedea că o asemenea formă cu *-a* nu este consemnată pentru nici o situație, deci nu trebuie folosită. Pentru evitarea greșelilor de tipul *celuia* în loc de *celui* sau *altora* în loc de *altor* nu mai e suficientă însă consultarea dicționarelor morfologice și a paradigmelor din gramatici, întrucît acolo se găsesc ambele serii de forme, cu indicații sumare, care au nevoie de interpretare pentru aplicarea corectă; cele două serii de forme sînt în egală măsură literare, dar au valori diferite, a căror cunoaștere — dacă nu e realizată corect prin degajarea empirică, în practica limbii, a regulilor de funcționare cu toate nuanțele lor — trebuie să rezulte din studiul mai aprofundat al morfologiei.

Un amănunt ca prezența sau absența acestui *-a* la un cuvînt dintr-un enunț poate constitui deci un indiciu al felului în care autorul lui respectă sau încalcă normele limbii literare actuale și, în același timp, un prilej de verificare concretă a utilității unor noțiuni teoretice (clasificări și descrieri) predate în gramatica școlară.

LL, 1984, 3, p. 336–339.

---

[17] Cf. însă și folosirea regională a formelor *altul, alta* etc. cu valoare adjectivală: *altul om, alții oameni.*

[18] Indicațiile sumare de la G. Beldescu, *Ortografie, ortoepie, punctuație*, București, 1982, nu servesc, întrucît nu au în vedere forma de genitiv-dativ. În *Îndreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație*, ediția a IV-a, 1983, cuvîntul nu figurează deloc.

NOTE ASUPRA PRONUMELUI *CEEA CE*

Ca formă a lui *cel(a) ce*, pronumele *ceea ce* — feminin singular cu valoare de neutru — a atras atenția cercetătorilor în special din punctul de vedere al gramaticii teoretice, discutîndu-se interpretarea lui ca unu (pronume relativ compus) sau două pronume (demonstrativ+relativ), de unde posibilitatea sau imposibilitatea segmentării sintactice a secvenței în cauză [1]. Întrebuințarea acestui pronume prezintă aspecte nerelevate sau insuficient clarificate pînă acum care interesează în egală măsură gramatica teoretică și gramatica descriptivă, normativă sau corectivă.

1. S-a arătat că *ceea ce* ca neutru nu poate avea genitivul *celei(a) ce*, pe care îl are femininul propriu-zis [2]. În această privință nu e nici un motiv de mirare, *ceea ce* conformîndu-se unei reguli generale, întrucît femininul singular cu valoare de neutru la pronume este o formă defectivă de cazul genitiv-dativ, limitată la cazurile nominativ și/sau acuzativ: demonstrativele *aceasta* (*asta*) și *aceea* (*aia*) sau nehotărîtele *una*, *alta* cu valoare neutră nu au nici ele un genitiv *acesteia*, *aceleia*, *uneia* sau *alteia*, ci se întrebuințează numai la nominativ și acuzativ [3], iar pronumele personal de persoana a III-a feminin singular nu are valoare de neutru nici la nominativ, ci numai la acuzativul neaccentuat (*o*).

Spre deosebire însă de celelalte pronume feminine cu valoare de neutru — și în primul rînd de demonstrativele de la care s-a format —, *ceea ce* ca neutru poate reda ideea de genitiv printr-o construcție echivalentă, în care pronumele în acuzativ este precedat de prepoziția *a*. Acest mod de redare a genitivului este, desigur, cel folosit la numeralele cardinale [4] și la alte cuvinte

[1] Vezi Al. Graur, *Pentru o sintaxă a propozițiilor principale*, în SG, I, 1956, p. 135—136; idem, *Studii de lingvistică generală*. Variantă nouă, București, 1960, p. 86—87; Mioara Avram, *Despre corespondența dintre propozițiile subordonate și părțile de propoziție*, în SG, I, 1956, p. 144—146; Ion G. Diaconu, *Există pronume relative compuse în limba română?*, în LR, VIII, 1959, nr. 2, p. 23—30; *Gramatica limbii române* editată de Academia R. S. România, ediția a II-a, tiraj nou, București, 1966 (GLR²), vol. I, p. 9 și 160; Ștefan Hazy, *Note sintactice*, în LR, XV, 1966, nr. 1, p. 103—106; Angela Bidu, **Cel(a) ce** *și* **cel(a) care**, în SCL, XVII, 1966, nr. 1, p. 92—93; Victor Iancu, *Sintaxa pronumelui* **cel ce**, în „Buletin științific. Seria A. Filologie. Pedagogie. Marxism-leninism", Institutul Pedagogic Baia Mare, I, 1969, nr. 1, p. 39—41; Ecaterina Teodorescu, *Propoziția subiectivă*, București, 1972, p. 73—88; C. Dimitriu, *Gramatica limbii române explicată. Morfologia*, Iași, 1979, p. 155—156.

[2] Vezi I. Diaconu, *lucr. cit.*, p. 26; Alf Lombard, *La langue roumaine. Une présentation*, Paris, 1974, p. 174.

[3] Vezi Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, p. 87: „pronumele feminin *aceasta* a căpătat valoare de neutru și putem spune *aceasta e plăcut*; dar la cazurile oblice femininul n-a căpătat încă valoare de neutru, cum se poate vedea din faptul că fraza citată mai jos e simțită ca greșită: *Pretutindeni dictaturile slăbesc și primul semn al acesteia îl găsim...*" (citatul e din „Scînteia tineretului", 6 iunie 1956, p. 4, col. 3).

[4] Vezi I. Diaconu, *loc. cit.*

cu sens cantitativ [5], dar principala apropiere trebuie stabilită între *ceea ce* și relativul simplu *ce*, care cunoaște aceeași construcție; cele două pronume în situații similare apar, de altfel, uneori, în același context: *Conform cărei judecăți se procedează — de către dumneavoastră — la așezarea în pachet* **a ce** *se întîmplă și nu* **a ceea ce** *cere clientul?*, „Magazin", 1972, nr. 769, p. 2, col. 7. Tocmai asemănarea cu *ce* — în descrierea căruia nu s-a semnalat pînă acum această construcție [6] — constituie, alături de deosebirea față de întrebuințarea lui *ceea* din afara secvenței în cauză, un argument formal puternic în favoarea unității lui *ceea ce*.

2. In construcțiile citate se produc două tipuri de greșeli, ambele privind prepoziția *a*.

In unele situații se constată absența ei, în urma contragerii cu vocala finală *a* a cuvîntului precedent; exemplele de care dispun sînt cu prepoziția *asupra*: *insistînd asupra ceea ce cred*, „Contemporanul", 1973, nr. 27 (1390), p. 2, col. 6; *Nu există nici o îndoială asupra ce ar trebui...*, „Scînteia", 1965, nr. 6730, p. 4, col. 2. Avem a face cu un banal fenomen de fonetică sintactică [7] (asemănător cu cel care afectează articolul posesiv din structura numeralului ordinal în construcții de tipul *clasa doua* pentru *clasa a doua* [8]), în urma căruia se creează aparența unei schimbări în regimul prepoziției *asupra*, care pare urmată de acuzativ, deși ea nu admite decît genitivul și echivalente ale acestui caz [9]. Greșelile de tipul *asupra ceea ce* sugerează întrebarea dacă nu cumva în construcții ca *doi contra trei* (sau *l-a vîndut contra 17 000 de lire*, „Săptămîna", 1973, nr. 137, p. 5, col. 2) nu este vorba de aceeași dispariție formală, prin contragere, a prepoziției *a*, modificare acceptată datorită împrejurării că prepoziția *contra* are un dublu regim cazual, cunoscînd, pe lîngă genitiv, și folosirea cu acuzativul: în formule comerciale, semnalate în mod curent (*contra chitanță*, *contra cost*, *contra ramburs*) [10], dar și în formule din limbajul sportiv al competițiilor (*Axiotti contra Spakov*) [11].

Mai frecvente sînt greșelile provenite din confundarea prepoziției *a* cu articolul posesiv (sau genitival) omonim în forma lui de feminin singular sau în varianta regională invariabilă [12]: din hipercorectitudine, vorbitorii care știu că trebuie să evite folosirea articolului invariabil *a* din construcții ca (*un prieten*) *a meu*, în loc de *al meu*, ajung să modifice forma prepoziției *a*, tratînd-o drept variabilă după gen și număr cînd propoziția atributivă introdusă prin *a ceea ce* determină un substantiv de alt gen și număr decît femininul singular: *Este purtătorul de cuvînt al ceea ce el numește țări...*,

---

[5] Vezi Alf Lombard, *loc. cit.*, care se referă la „substantivele de cantitate feminine" și la pluralele discutate la p. 96 pentru a remarca faptul că, în timp ce la substantive este vorba de nedeterminare, la *ceea ce* „prepoziția servește ... a exprima un gen[itiv] *determinat*" (subl. aut).

[6] Vezi GLR², I, p. 160—167, II, p. 275—276; Elsa Nilsson, *Les termes relatifs et les propositions relatives en roumain moderne. Etude de syntaxe descriptive*, Lund, 1969, p. 24—26.

[7] Același prin care s-a explicat însuși *cel(a)* < *acel(a)*, deci și *ceea* < *aceea*; cf. Iorgu Iordan, *Limba română actuală. O gramatică a „greșelilor"*, ediția a doua, București, 1948, p. 320.

[8] Vezi Iorgu Iordan, *lucr. cit.*, p. 46 și 305.

[9] Vezi GLR², I, p. 327 (adjective posesive, pronume personale și reflexive în dativ) și 335 (construcția cu prepoziția *a*).

[10] *Ibidem*, p. 327, 338.

[11] Vezi Al. Graur, *Tendințele actuale ale limbii române*, București, 1968, p. 299.

[12] Cf. confuzia pe care o face I. Diaconu, *lucr. cit.*, p. 26, în descrierea construcției *a ceea ce*, despre care afirmă că ar conține articolul posesiv *a*. O confuzie asemănătoare face N. Mihăescu în descrierea construcției *a o serie de* (*Limba noastră. Probleme de lexic și construcții gramaticale*, București, 1963, p. 29).

„Lumea“, 1973, nr. 51, p. 5, col. 2; *Sînt în măsură să reproduc fără greşeală principalele momente ale ceea ce s-ar putea numi „tehnologia ciubucului“*, „Scînteia“, 1980, nr. 11712, p. 3, col. 5. „Hiperacordul“ [13] este de acelaşi tip cu cel care se produce la prepoziţia în discuţie şi în construcţiile cu valoare de genitiv la numerale: *reprezentanţi ai 21 de state*, „Scînteia“, 1965, nr. 6653, p. 4, col. 2; *autor al două best-sellers*, „România literară“, V, 1972, nr. 22, p. 30, col. 2 [14].

3. Paralel cu redarea genitivului prin construcţia cu prepoziţia *a*, dativul ar trebui să fie redat printr-o construcţie cu prepoziţia *la*, conform modelului altor cuvinte nedeclinabile. În realitate, textele nu prea oferă exemple de acest fel şi singurul exemplu furnizat de I. Diaconu [15], care a susţinut existenţa construcţiei, este creat de autor şi are dezavantajul că poate fi interpretat ca o construcţie prepoziţională neechivalentă cu dativul, completiva indirectă cu *la ceea ce* determinînd un verb cu dublu regim posibil (dativ sau prepoziţia *la*): *Vom acorda toată atenţia la ceea ce ni s-a recomandat pentru studiu*; cf. şi *Ioanide observa grija infinită pe care o punea Erminia spre a da aspect delicat în special la ceea ce se atingea de mîncare şi de existenţa materială.* G. Călinescu, *Bietul Ioanide*, Bucureşti, 1954, p. 137. În schimb, după un adverb cum e *contrar*, al cărui regim este exclusiv dativul, am înregistrat pronumele *ceea ce* construit cu prepoziţia *a*, caracteristică pentru valoarea de genitiv: *Să înţelegem, în sfîrşit, că, astăzi, contrar a ceea ce ne-au învăţat mamele şi bunicile noastre, negrul aparţine tinereţii*, „Săptămîna“, 1972, nr. 59, p. 16, col. 1 (cf. *contrar a ceea ce se ştia*, „Scînteia“, 1978, nr. 11276, p. 5, col. 1) [16]. O extindere de acelaşi tip a construcţiei cu *a* de la întrebuinţarea cu valoare de genitiv la cea de dativ se constată şi la alte cuvinte nedeclinabile; cf. *circa 100 de poezii.... aparţinînd a 33 de poeţi bănăţeni*, „Scînteia“, 1980, nr. 11628, p. 1, col. 7; *unităţi militare aparţinînd a trei grupări*, „România liberă“, 1980, nr. 11020, p. 6, col. 4; *cedînd a doi demoni*, M. Preda, *Cel mai iubit dintre pămînteni*, Bucureşti, 1980, vol. I, p. 369. Evident, valoarea de dativ a prepoziţiei *a* nu poate fi explicată prin vechea valoare a acestei prepoziţii, care pînă în secolul al XVII-lea se folosea încă în construcţii ca *Deade pîne a flămîndzi* (Dosoftei, în DA, s.v. *a* prep. 5° b), la fel ca în limbile romanice occidentale. Ea poate fi pusă însă în legătură cu o tendinţă mai largă de identificare a genitivului cu dativul în limba română [17], tendinţă care a avut efecte şi intensităţi diferite în diverse momente ale istoriei limbii române. În epoca actuală această tendinţă se manifestă în mod special în construcţiile cu două dative coordonate dependente de acelaşi regent, dintre care la al doilea dativ apare, în mod nejustificat, articolul posesiv (genitival); acad.

---

[13] Pentru termenul *hiperacord* — folosit pentru un acord în caz datorat hipercorectitudinii — vezi Iorgu Iordan, *lucr. cit.*, p. 423, nota 1.

[14] N. Mihăescu, *Cum e corect? Îndreptar de limbă românească*, Bucureşti, 1973, p. 88, observă greşeala din *autor al două volume de versuri*, dar o descrie într-un mod impropriu, considerînd că e vorba totuşi de articolul posesiv care „acţionează ca o prepoziţie“.

[15] *Lucr. cit.*, p. 27.

[16] Iorgu Iordan, *lucr. cit.*, p. 383, interpretează un exemplu similar, *contrariu a ceea ce se crede*, drept *„contrariu de...* (sau *contrariul celor ce*)“. În acelaşi loc se citează exemplul *declarase un război crîncen a ceea ce se numeşte* („Adevărul literar şi artistic“, 1936), în care *a ceea ce* este echivalent cu *la ceea ce*. Amîndouă exemplele sînt citate pentru a ilustra folosirea lui *a* „în locul altor prepoziţii, ceea ce duce cîteodată la schimbarea raportului cazual“.

[17] Vezi, în ultimul loc, I. Coteanu, *Morfologia numelui în protoromână (româna comună)*, Bucureşti, 1969, p. 53 şi urm.

Iorgu Iordan, care a semnalat mai demult construcţia [18], credea că ea se limitează la prepoziţiile *datorită*, *graţie*, *mulţumită* şi la verbul *a datora*, dar acad. Al. Graur [19] a relevat existenţa ei şi după alţi termeni regenţi, de exemplu după *conform*: *conform hotărîrii şi a propunerii*. Folosirea prepoziţiei *a* în locul dativului după elemente regente neologice, cum sînt prepoziţiile şi adverbele cvasiprepoziţionale citate sau verbele *a aparţine*, *a ceda*, se poate explica şi prin influenţa construcţiilor franceze cu prepoziţia *à* [20].

4. Acordul corect al lui *ceea ce* este cu o formă de masculin-neutru, acord după înţeles care constituie un argument pentru valoarea de neutru a formei de feminin a pronumelui: *ceea ce nu este (încă) cunoscut*, DM şi MDE, s.v. *necunoscut*, la Lombard, *lucr. cit.*, p. 174; *ceea ce e sigur*, *ceea ce mi-ai spus e important* etc. Pronumele *ceea ce* urmează aici o regulă generală a pronumelor feminine cu valoare de neutru, care e în principiu aceeaşi şi la pronumele demonstrative *aceasta* (*asta*), *aceea* (*aia*) [21], cu rezerva că la demonstrative există şi o excepţie (construcţia *asta-i bună* [22], deosebită de *asta e adevărat*, *esenţial*, *firesc*, *important*, *sigur* etc.). Împotriva regulii, care — la *ceea ce* totdeauna şi la demonstrative în majoritatea situaţiilor — a gramaticalizat acordul în gen după înţeles, se produc adesea greşeli de acord datorate orientării hipercorecte după formă; astfel, numele predicativ al propoziţiilor care au subiectul exprimat prin asemenea pronume ia adesea, greşit, formă de feminin, în cazul lui *ceea ce* mai ales atunci cînd intervine şi atracţia unui cuvînt feminin din context: *Dar ceea ce mai ieri era considerată drept artă n-a putut să supravieţuiască*, „Flacăra", 1974, nr. 9 (977), p. 34, col. 3; *Ceea ce era considerată o prezumţie a devenit astăzi un element cert*, „Scînteia", 1979, nr. 11314, p. 6, col. 6 (cf. *Că toţi, peste noapte, am devenit mai mult sau mai puţin latinişti, asta este ştiută*, „Contemporanul", 1972, nr. 12 (1323), p. 2, col. 7). Existenţa acordului greşit la feminin ar constitui singurul argument împotriva unităţii lui *ceea ce*, întrucît el dovedeşte orientarea formală exclusiv după *ceea* şi nu după întreg. În favoarea unităţii lui *ceea ce* ca neutru pledează însă construcţia *tot ceea ce*, care nu cunoaşte variaţii de gen la *tot* [23].

5. O întrebuinţare a lui *ceea ce* adusă de obicei în discuţie ca argument în favoarea unităţii sale este aceea de element introductiv al unor propoziţii apozitive care determină o întreagă propoziţie; specificul acestor propoziţii este funcţiunea lor de definire sau de caracterizare şi echivalenţa cu o apoziţie exprimată printr-un substantiv cu sens generic ca *fapt*, *lucru*, *situaţie* determinate de o propoziţie atributivă [24]. Datorită caracterului lor cvasiindependent, de comentariu, aceste propoziţii apar adesea izolate prin punct de regenta lor: *Constatarea făcută ne îndreptăţeşte să considerăm ştirea certă asupra Catehismului din 1544 ca eliminată din discuţie. Ceea ce nu înseamnă*

---

[18] Vezi *Tendinţe sintactice în limba română actuală*, în SCL, XVII, 1966, nr. 6, p. 615—616. Alf Lombard, *lucr. cit.*, nu admite această construcţie (p. 190 şi 361), dar consideră normală construcţia *datorită a doi copii* (p. 361 şi nota).

[19] *Tendinţele actuale ale limbii române*, p. 299.

[20] Vezi Iorgu Iordan, *Limba română actuală*, p. 383.

[21] De aceea acordul cu un adjectiv la forma de masculin-neutru nu are valoare de argument în favoarea unităţii pronumelui (compus), cum este folosit de Iorgu Iordan şi colab., *Structura morfologică a limbii române contemporane*, Bucureşti, 1967, p. 147, şi de Valeria Guţu Romalo, în *Limba română contemporană*, vol. I, sub coordonarea acad. I. Coteanu, Bucureşti, 1974, p. 267.

[22] Vezi Alf Lombard, *lucr. cit.*, p. 166.

[23] Exemple cu *tot ceea ce* şi paralele cu *tot ce* la Elsa Nilsson, *lucr. cit.*, p. 45.

[24] Vezi Mioara Avram, *lucr. cit.*, p. 151—152.

că cercetarea arhivelor din Tübingen și a fondului de cărți chirilice din Stuttgart nu merită atenție, LR, XX, 1971, nr. 3, p. 280; *Desigur, între istorie și sociologie există o diferență: trecutul trebuie reconstituit, pe cînd prezentul poate fi constatat. Ceea ce implică deosebiri în privința procedeelor de documentare, dar care nu afectează unicitatea scopului final urmărit*, „Contemporanul", 1980, nr. 15 (1744), p. 6, col. 2.

Susținînd asemănarea de conținut dintre aceste propoziții și coordonatele copulative, acad. Al. Graur [25] a relevat posibilitatea de substituire a lui *ceea ce* cu (*și*) *asta* în construcția dată, observație care poate furniza un argument semantic în sprijinul unității secvenței *ceea ce*: față de sensul demonstrativ de depărtare al primului element, ansamblul are aici un sens demonstrativ de apropiere [26], la care s-a ajuns printr-o întrebuințare cunoscută de pronumele relativ [27].

Unul dintre cele mai frecvente anacoluturi din exprimarea neîngrijită constă în încălcarea specificului apozițional al unor asemenea propoziții, în construirea lor fără respectarea condiției de echivalență cu propoziția determinată: *În primul rînd îți pot scri că sînt sănătos pînă în prezent. Ceea ce îți doresc și ție din partea mia și a lui D-zeu multă sănătate.* Scrisoare a unui țăran muntean militar, la Ingeborg Seidel-Slotty, *Rumänische Briefe*, în BL, XIII, 1945, p. 108; *Orice competiție și orice meci... trebuie... tratate cu toată seriozitatea. Ceea ce nu s-ar spune că astfel se petrec lucrurile în unele ramuri.* „Scînteia", 1977, nr. 10715, p. 5, col. 4. Fenomenul a fost remarcat de unii scriitori, care fac din el un mijloc de caracterizare a personajelor semidocte. De exemplu, Augustin Buzura îl pune pe un felcer să se exprime astfel în jurnalul personal: *Acesta zice că șeful său ar fi spus: „Cristian este deja cu un picior în groapă [...]" Ceea ce mă abțin de la a-mi spune părerea* (*Orgolii*, Cluj-Napoca, 1977, p. 245). Această folosire incorectă a lui *ceea ce* este un anacolut al zilelor noastre care a înlocuit în unele medii anacoluturile mai vechi și populare de același tip cu *care*, ridiculizate la vremea lui de Caragiale în pasaje ca *Aia-i aia, care știi dumneata de cîte ori am spus eu, că o să se-nfunde odată cu cheltuielile nebunești, care pot pentru ca să zic că nici o țară nu s-a mai întîmplat, pentru ca să vie și să zică la un moment: nu mai am drept ca să mă împrumut fără voia dumitale! care atunci însemnează că nu mai ești independentă nici la tine acasă* [...] (*Opere*, II, București, 1960, p. 130—131) [28].

6. O ultimă problemă asupra căreia îmi propun să mă opresc este raportul dintre *ceea ce* și *aceea ce*. În această privință există diferențe mari de opinii, mergînd de la negarea posibilității de substituire a lui *ceea* cu *aceea* [29] la înregistrarea ei ca uz „relativ răspîndit", dar nerecomandabil [30], și chiar pînă la situarea celor două formule pe același plan în limba standard [31].

---

[25] *Pentru o sintaxă a propozițiilor principale*, p. 132—133.

[26] Iorgu Iordan, *Limba română actuală*, p. 320, susține că „semnificația oarecum ștearsă și « apropiată »" caracterizează în general pronumele *ceea ce* (în opoziție cu demonstrativul de bază, care „ne trimite la ceva depărtat și precis totodată").

[27] Pentru valoarea demonstrativă a pronumelui relativ *care* în unele situații vezi M. Iliescu, *Concurența dintre pronumele relative* **care** *și* **ce**, în SG, I, 1956, p. 28; Frieda Edelstein, *Despre „legătura relativă" în limba română*, în CL, XVI, 1971, nr. 2, p. 339—340.

[28] Pentru „folosirea incorectă și abuzivă" a lui *care*, vezi M. Iliescu, *lucr. cit.*, p. 30.

[29] Angela Bidu, *lucr. cit.*, p. 92.

[30] Iorgu Iordan, *Limba română actuală*, p. 319—320; idem, *Limba română contemporană*, ediția a doua, București, 1956, p. 388.

[31] Alf Lombard, *lucr. cit.*, p. 173—174; Elsa Nilsson, *lucr. cit.*, p. 43—45.

După părerea mea, posibilitatea de substituire a lui *ceea ce* cu *aceea ce* există — de fapt, a existat, întrucît folosirea lui *aceea ce* este din ce în ce mai mult o raritate [32], chiar în exprimarea pretențioasă la care e circumscrisă —, dar ea este strîns legată de situațiile sintactice în care se găsește pronumele: *aceea ce* poate apărea cu valoarea lui *ceea ce* numai în întrebuințări fără antecedent (cînd relativul nu se referă la nici un cuvînt sau enunț precedent), în propoziții subiective, predicative și completive de diverse feluri [33], în timp ce atunci cînd relativul se referă la un antecedent, în propoziții apozitive (vezi 5), *ceea ce* nu poate fi înlocuit de *aceea ce*. În această restricție, în care un aspect formal este corelat cu unul sintactic, se poate vedea o deosebire în gradul de unitate al celor două formule. *Ceea ce* se dovedește aici unitar din punctul de vedere al funcțiunii relative, pe cînd *aceea ce* se menține mai aproape de statutul originar al unui demonstrativ urmat de un relativ.

*

Completînd descrierea pronumelui *ceea ce* în limba română contemporană, cele mai multe dintre observațiile de mai sus confirmă totodată unitatea acestui pronume, a cărui sudură mai avansată față de alte forme ale lui *cel(a) ce* a fost susținută, în repetate rînduri, de acad. Al. Graur [34]. Pe de altă parte, unele aspecte ale folosirii lui *ceea ce* prilejuiesc observații sau sugestii referitoare la alte părți de vorbire, cum sînt prepozițiile *a* și *contra*.

SCL, XXXI, 1980, nr. 4, p. 353—358.

---

[32] Exemplele semnalate în lucrările citate nu sînt mai recente de 1941.
[33] Nu și în atributivele de tipul *a ceea ce*, dar acolo din motive de eufonie.
[34] *Studii de lingvistică generală*, *loc. cit.*; *Cuvînt înainte* la GLR², I, p. 9; *Gramatica azi*, București, 1973, p. 112.

DEREFLEXIVIZARE, PLEONASM SAU DEZAMBIGUIZARE?

Un articol recent[1] încadrează între „problemele cele mai grave ale limbii culturii noastre actuale", în categoria greșelilor „care, strecurate insidios, prin limba ziarelor și a revistelor, nu-și relevă originea", apariția unor verbe reflexive formate cu *auto-*, protestînd vehement împotriva a ceea ce consideră că este o „dereflexivizare" a acestui element de compunere (numit de autor prefix) sau o exprimare redundantă a aceluiași conținut, născută din ignoranță: „Un scriitor cunoscut vorbea într-un recent articol de ziar despre necesitatea ca *vechiul să se autodemaște și să se autodeclare vechi.* Oare nu știe scriitorul nostru că *a se demasca* înseamnă (reflexiv) « a demasca pe sine însuși », iar *a se declara* (tot reflexiv) « a declara pe sine însuși » și că o construcție reflexivă, alături de prefixul *auto-*, cu același sens reflexiv, este greșită? El se lasă în voia unei tendințe a limbii curente, care, dereflexivizînd, din ignoranță sau din uitare a sensului etimologic, prefixul *auto-*, admite să se construiască secvențe ca: ...*au început să se autoobserve, să se autodocumenteze, să-și aprecieze limitele* („Contemporanul", 41 (887), 11.X.65, p. 5, col. 4); ...*se autocontemplă în secvențele realizate în prealabil* („România literară[2]", 6908, 3.I.67, p. 3, col. 2) etc., în care relația autor-obiect al acțiunii este, inutil, redundant marcată. Nu poate oare un scriitor — mai ales un scriitor cu simț pătrunzător al limbii și cu o largă audiență de public — să se opună, printr-o utilizare corectă, unei « alunecări » a normei actuale spre ignoranță?"

De caracterul „incorect (mai precis pleonastic[3])" al unei formații de acest fel mai vorbise Th. Hristea[4], care a discutat anume situația verbului *a se autoservi* în legătură cu raportul cronologic dintre acesta și substantivul *autoservire.* În sprijinul părerii, juste, că verbul este derivat (regresiv) din substantiv, și nu invers, cercetătorul citat invocă și faptul că „în toate limbile e cunoscut numai substantivul, în timp ce verbul, chiar dacă se folosește (în mod cu totul excepțional), nu este, totuși, înregistrat în dicționare".

Extinderea productivității lui *auto-* la verbe a fost remarcată de acad. Iorgu Iordan, încă de acum 30 de ani, cu mențiunea că aceasta „pare o noutate, mai ales românească"[5]. În tot comentariul asupra fenomenului

---

[1] *Limba culturii și cultura limbii*, în „România literară", VI, nr. 14, 5 aprilie 1973, p. 8. Mai recent, o atitudine similară a fost exprimată în cadrul emisiunii TV „Cum vorbim", din 5 ianuarie 1974.

[2] Probabil, greșeală pentru *liberă.*

[3] Pe aceeași poziție se situează publicistul Em. Serghie, care, în polemica sa cu Profesorul Haddock (din „România literară", VI, nr. 50, 13 decembrie 1973, p. 26, col. 6), încadrează în categoria „perle finisime" culese din articolele acestuia formația *a se autocita*: „ « mă *auto*citez(?!) » (N. B. Pleonasm, în RL, nr. 44)". Răspunsul celui criticat nu aduce, de fapt, nici un argument: „da, mă autocitez, fiindcă nu e pleonasm, fiindcă verbul e reflexiv, ca și: a se autoflagela, autoconserva, autoguverna etc." (*ibidem*, nr. 51, 20 decembrie 1973, p. 25, col. 5).

[4] *Probleme de etimologie*, București, 1968, p. 190.

[5] *Limba română actuală. O gramatică a „greșelilor"*, ediția a II-a, București, 1948, p. 219.

respectiv — împotriva căruia nu ia nici o atitudine de condamnare — acad. Iorgu Iordan nu pune problema reflexivului, deși definiția pe care o dă formațiilor verbale cu *auto-* conține notele specifice din definiția curentă a verbelor reflexive: „se poate spune că orice verb tranzitiv este apt să se combine cu *auto-* atunci cînd acțiunea lui este imaginată ca răsfrîngîndu-se asupra celui care o săvîrșește“ [6]. In același spirit sînt prezentate verbele compuse cu *auto-*, fără discuții asupra corectitudinii lor și fără referiri la categoria reflexivului, în primul volum din tratatul *Formarea cuvintelor în limba română* [7].

Dacă în studiile de formare a cuvintelor este în general util să se aibă în vedere și gramatica, sub diverse aspecte, compusele verbale cu *auto-* constituie un caz în care observațiile și explicațiile de ordin gramatical sînt absolut necesare. O primă constatare, care se impune oarecum de la sine, este că aceste verbe sînt în marea lor majoritate pronominale (reflexive).

Singurele exemple nepronominale înregistrate ca atare, cu specificarea întrebuințării tranzitive, în dicționare mai mult sau mai puțin recente sînt *a autocopia* „a reproduce prin autocopie“ (Candrea), *a autografia* „a reproduce prin autografie“ (DA, Candrea, Scriban), *a autoregla* „a regla automat“ (MDE) — toate acestea conținînd un *auto-* cu sensul „automat“ — și *a autovaccina* „a face un autovaccin“ (DN). Desigur, nu este exclusă existența virtuală a unor verbe nepronominale cu *auto-* de tipul „a face însuși (singur) acțiunea respectivă“, deci cu insistență asupra subiectului (de exemplu **a autoadministra*, **a autoguverna*). Faptul că asemenea verbe se creează mai greu decît reflexivele cu *auto-* poate fi ilustrat cu următorul citat, în care, după folosirea a trei verbe pronominate cu *auto-*, se evită atașarea acestui formant la un verb nepronominal, recurgîndu-se la un sinonim cu independență lexicală: *controlul, reglarea și conducerea proceselor de producție de către sisteme tehnice care* **se autoreglează, se autoadaptează, se autoverifică și transmit singure** *materia primă și semifabricatele pînă la realizarea produsului finit* (DER, s.v. *automatizarea producției*).

Constatarea prezenței preferențiale a lui *auto-* la verbe reflexive nu duce însă în mod necesar la ideea că intervenția lui *auto-* trebuie condamnată drept pleonastică.

In primul rînd, așa cum admitem dublarea complementului printr-un pronume accentuat în exemple ca *a se studia pe sine* și, cu un cumul de mărci, *a se studia pe sine* (sau *pe el*) *însuși* sau complinirea prin *singur* în construcții ca *ajută-te singur* (vezi, ca un exemplu extrem, versurile lui Coșbuc citate în *Gramatica* Academiei [8] *Oh, îmi place mult povestea, căci poporul* **se descrie Singur** *el* **pe sine însuși** *în povești*), putem vedea și în formațiile reflexive cu *auto-* un mijloc de insistență, de reliefare ca atîtea altele.

În unele situații însă nu e vorba numai de o insistență de natură stilistică, ci de o precizare a sensului propriu-zis reflexiv. Dat fiind anume că verbele însoțite de pronume reflexiv au diverse valori, unele foarte diferite între ele [9], prezența lui *auto-* la un verb reflexiv poate constitui o marcă a reflexivului obiectiv menită să excludă interpretarea lui drept reflexiv

[6] *Ibidem*, p. 220.
[7] *Compunerea*, de Fulvia Ciobanu și Finuța Hasan, 1970, p. 213.
[8] *Gramatica limbii române* editată de Academia Republicii Populare Române, ediția a II-a, București, 1963, vol. I, p. 155.
[9] Pentru ambiguitatea unor construcții cu verbe reflexive vezi, în ultimul loc, Gh. D. Trandafir, *Categoriile gramaticale ale verbului în româna contemporană*, [Craiova] 1973, p. 70, unde se dă, printre altele, exemplul *copiii se spală*, cu un reflexiv pasibil de trei interpretări: pasiv, obiectiv sau reciproc.

reciproc (mai ales în construcţii cu formă de plural: vezi *s-au flagelat* faţă de *s-au autoflagelat*) sau pasiv (mai ales la persoana a 3-a singular şi plural: vezi *a se dizolva* sau *a se mutila* faţă de *a se autodizolva*, *a se automutila*). Chiar în exemplele criticate în citatul de la p. 125 *auto-* apare cu o asemenea funcţie diferenţiatoare, căci în varianta fără *auto-* a primului citat, *vechiul să se demaşte şi să se declare vechi*, cele două verbe reflexive ar fi putut fi interpretate drept pasive, ceea ce nu mai e posibil în cazul compunerii lor cu elementul socotit „inutil", iar într-o exprimare de tipul *au început să se observe* s-ar fi putut înţelege că e vorba de o acţiune reciprocă („să se observe unii pe alţii", nu „fiecare pe sine", cum precizează compusul cu *auto-*). Iată alte exemple, poate mai clare decît acestea, care explică necesitatea apelului la *auto-*:

Pentru evitarea confuziei posibile cu reflexivul reciproc mi se pare semnificativ titlul, recent întîlnit într-un ziar, *Cînd „Ford" şi „Chrysler" se autoconcurează* („Scînteia", nr. 9639 — 23 IX 1973 — p. 6, col. 6): este evident că formularea *se concurează* ar fi trimis la ideea de reciprocitate, de concurenţă între aceste două firme, în timp ce articolul relata faptul curios că fiecare dintre ele se concurează pe sine prin sucursale din diverse ţări.

Pentru evitarea confuziei posibile cu reflexivul pasiv este convingător exemplul *Sătmăreanu II s-a autoaccidentat* („Scînteia", nr. 9620 — 4 IX 1973 — p. 5, col. 5), mai ales dacă îl analizăm în contextul respectiv, în care precizarea era necesară pentru detaşarea acestui accident de cele datorate unor atacuri neregulamentare.

Cel puţin în unele situaţii deci, elementul de compunere *auto-* constituie un mijloc de dezambiguizare a reflexivului [10], marcînd, fără echivoc, valoarea obiectivă a reflexivului. Chiar dacă problema ambiguităţii nu se pune decît pentru unele forme sau contexte, e de înţeles că, o dată introdus cu necesitate pentru dezambiguizarea unor forme, *auto-* s-a extins apoi la întreaga paradigmă. Astfel, e adevărat că la persoana 1 şi a 2-a singular este exclusă interpretarea unor verbe pronominale ca *a se cita*, *a se servi* drept reciproce sau pasive, *mă citez* sau *mă servesc* fiind suficiente pentru exprimarea valorii obiective şi tocmai de aceea *mă autocitez* sau *mă autoservesc* dau impresia de pleonasm [11]. *Auto-* nu este însă pleonastic şi la celelalte persoane, dacă observăm că la persoana a 3-a singular el exclude confuzia obiectivului cu pasivul, la persoana 1 şi a 2-a plural cu reciprocul, iar la a 3-a plural dubla confuzie posibilă, cu pasivul şi cu reciprocul (în contexte ca *Cercetătorii se citează des*). Iar dacă admitem drept necesară intervenţia lui *auto-* în *se autocitează*, *ne autocităm*, *vă autocitaţi*, nu cred că ne-am putea imagina existenţa unui verb cu structură diferită — simplă sau compusă —, din punctul de vedere al formării cuvintelor, de la o persoană la alta (*mă citez*, *te citezi*, *se autocitează* etc.) numai de dragul evitării „pleonasmului" din *mă autocitez*, *te autocitezi*.

Rostul compunerii cu *auto-* de a sublinia reflexivul obiectiv, ca o variantă gramatical marcată a acestuia, poate fi comparat cu felul în care prefixul *inter-* sau *între-* marchează reflexivul reciproc [12] în formaţii ca *a se intercondiţiona*, *a se întrajutora* etc. Desigur, analogia nu este perfectă, întrucît la

[10] Evident, ceea ce contează este opoziţia cu verbul de bază lipsit de *auto-*. În condiţiile existenţei unui verb nepronominal cu *auto-*, ca *a autovaccina*, reflexivul de tip *a se autovaccina* este ambiguu, putînd fi interpretat fie ca „a-şi face un autovaccin" (< *autovaccina* + reflexiv), fie ca „a se vaccina singur" (< *a se vaccina* + *auto-*).

[11] Vezi Th. Hristea, *loc. cit.*: „Cînd spun *mă servesc*, se înţelege că o fac singur, aşa că nu mai e nevoie de *auto-*".

[12] Vezi D. Irimia, *Este „se" marcă a reflexivului românesc?*, în „Anuar de lingvistică şi istorie literară", XIX, 1968, p. 171: „Reciprocul poate fi s u s ţ i n u t [spaţiat de mine — M.A.] şi de un prefix: *inter*, *între*".

reflexivele reciproce cu două „mărci" rolurile acestora sînt împărţite: prefixul exprimă reciprocitatea, ca orice complinire de tipul *între ei*, *unii pe alţii* sau *reciproc* [13], iar pronumele caracterul reflexiv (verbele fiind de fapt reciproce şi obiective în acelaşi timp), pe cînd la reflexivele obiective elementul de compunere *auto-* îndeplineşte acelaşi rol cu pronumele reflexiv în marcarea relaţiei dintre subiect şi obiect. *Auto-* nu repetă totuşi în mod pleonastic sensul pronumelui reflexiv, ci numai îl întăreşte, sensul etimologic al acestui element de compunere de origine pronominală nefiind acela al unui pronume reflexiv, ci al unui pronume de întărire: „însuşi".

Nu se poate vorbi aşadar de o „dereflexivizare" a lui *auto-* din moment ce el nu a fost propriu-zis reflexiv şi nu intervine cu rolul lui *(pe sine) se*, ci ca element de insistenţă asupra subiectului: „(el) însuşi se..." sau a complementului: „se... pe el (sau pe sine) însuşi", de fapt a amîndurora simultan [14], respectiv a unităţii de persoană dintre agent şi obiect. Problema dereflexivizării s-ar putea pune, cel mult, pentru elementul de compunere *sin-* din verbul reflexiv *a se sinucide* (calc după fr. *se suicider*), unde *sin-* constituie, într-adevăr, dublarea lui *se* printr-un alt reflexiv [15]; admiţînd însă că formaţia *a se sinucide* şi, bineînţeles, construcţii ca *a se cunoaşte pe sine* denotă o „dereflexivizare", ar trebui să ne întrebăm dacă acest fenomen priveşte reflexivul adăugat — sub formă de element de compunere sau complement accentuat — ca marcă a reflexivului propriu-zis (obiectiv) sau reflexivul neaccentuat *se*, devenit un formant polisemantic al verbului.

În orice caz, atîta vreme cît îl folosim pe *a se sinucide*, nu avem de ce să condamnăm verbe ca *a se autodemasca*, cărora li se poate găsi, ca factor comun, nu un fenomen de dereflexivizare sau de redundanţă, ci unul de dezambiguizare. Pentru paralelismul compuselor verbale cu *auto-* şi *sin-* este interesantă existenţa unei perechi de formaţii cu aceeaşi temă din perioade diferite: *a se sinamăgi* înregistrat de unele dicţionare din jurul anului 1900 [16] şi *a se autoamăgi* din limba actuală [17].

După părerea mea, verbele reflexive obiective formate cu *auto-* nu sînt greşite ca structură. Ele răspund unei necesităţi de ordin semantic şi pot fi înscrise în mai multe tendinţe ale limbii române: pe de o parte, în tendinţa generală a cumulului de mărci, care în domeniul special al gramaticii verbului se exprimă prin dublarea complementului, şi, pe de altă parte, în tendinţa de dezvoltare a compunerii savante [18]. (Ultima tendinţă invocată explică în speţă de ce se preferă o nouă formaţie lexicală în locul procedeelor sintactice de dezambiguizare prin apelul la compliniri reprezentate

---

[13] Vezi D. Irimia, *loc. cit.*, şi Gh. Trandafir, *lucr. cit.*, p. 69.

[14] Există totuşi situaţii cînd prin *auto-* se insistă numai asupra subiectului, ca la verbele nepronominale de tipul **a autoadministra*: la reflexive ca *a se autoiluziona*.

[15] *Sin-* este în mod evident pronumele reflexiv românesc *sine* (vezi şi FC I 35, 125, 211). Printr-o inadvertenţă *sinucide* apare calificat la acad. Al. Graur, *Tendinţele actuale ale limbii române*, Bucureşti, 1968, p. 268, drept compus dintr-un element internaţional şi o temă indigenă, „al doilea element fiind calchiat, pe cînd primul este internaţional".

[16] Vezi FC I 211.

[17] Neînregistrat în dicţionare. L-am întîlnit la C. Jalbă în LR, XI, 1962, nr. 2, p. 169: *el numai mimează neştiinţa, dorind însă să se autoamăgească cu o speranţă în care nu crede.*

[18] Pentru toate acestea, vezi Al. Graur, *lucr. cit.*

de *însuși*, *singur*, *pe sine* (*însuși*) [19].) Dacă adăugăm împrejurarea că, fără ca acest proces să fie obligatoriu, verbele cu *auto-* s-au format adesea prin derivare, regresivă [20] sau progresivă [21], de la substantive sau adjective compuse anterior cu elementul respectiv, intră în considerație și tendința de subordonare a verbului față de nume [22], alături de cea, cu sfera mai limitată, de dezvoltare a derivării regresive [23].

În măsura în care acceptăm explicația prin derivare postnominală (regresivă sau progresivă), trebuie să pornim tot de la un fenomen de dezambiguizare, și anume de la necesitatea de marcare a valorii reflexive la formele de infinitiv lung, de participiu sau la diverse derivate deverbale pentru a se evita raportarea lor la întrebuințarea nepronominală a verbului de bază. În formațiile deverbale (sau în numele de acțiune primare din familia unui verb) *auto-* preia rolul pronumelui reflexiv din paradigma verbului pronominal, corespondența dintre *se* și *auto-* (*a se apăra* / *autoapărare*) [24] fiind în linii mari comparabilă cu aceea dintre negația adverbială *nu* și prefixul *ne-* (*a nu mînca* / *nemîncare*). Se poate spune deci că *auto-* este un element de reflexivizare [25] a substantivelor și adjectivelor deverbale sau cu sens verbal. Apariția unei formații ca *autointitulat* — din exemple ca *organizația extremistă ilegală autointitulată „Armata revoluționară a poporului“* („Scînteia“, nr. 9643 — 27 IX 1973 — p. 6, col. 7); *grupurile de politicieni de extrema-dreaptă, autointitulați, fără vreun motiv serios, „răzbunătorii“* („Lumea“, nr. 51 — 13 XII 1973 — p. 25, col. 1) — se explică prin caracterul echivoc al lui *intitulat* în ce privește subiectul (logic) și oferă în același timp un punct de plecare pentru refacerea unei întregi paradigme verbale *a se autointitula* (vezi acum „Informația Bucureștiului“, nr. 6338 — 19 I 1974 — p. 6, col. 6).

Participiul, infinitivul lung, alte nume de acțiune (în *-aj*, *-ație*, *-ență* etc.), de agent sau de instrument pot constitui deci verigile de legătură între un verb de bază pronominal fără *auto-* și compusul lui cu acest element (de exemplu: *a se finanța—finanțare — autofinanțare — a se autofinanța*), dar filiera aceasta nu e obligatorie, fiind oricînd posibilă și compunerea directă de la verbul de bază: *a se finanța — a se autofinanța*, în sensul celor arătate mai sus, la p. 127 — 128.

În favoarea explicației prin derivare postnominală pare să pledeze numărul mult mai mare de nume cu *auto-* (mai ales substantive, dar și unele adjective) înregistrate în dicționare și lucrări de formare a cuvintelor față de verbele cu același element [26] sau anterioritatea înregistrării numelui față

---

[19] Acad. Iorgu Iordan a arătat (*Limba română actuală*, p. 220) că această preferință se datorește „scurtimii și expresivității verbului compus“: scurtimea (și sinteza) este într-adevăr un factor important în dezvoltarea generală a compunerii de tip tematic în limba contemporană; în ce privește expresivitatea formațiilor cu *auto-*, cred că ea constă tocmai în nuanța de stil savant pe care o aduc.

[20] Procedeu frecvent utilizat; vezi, la p. 125, discuția asupra lui *a se autoservi*.

[21] Procedeu utilizat mai rar; cf. totuși exemple ca *autoelogia* < *autoelogiu*, *autosugestiona* < *autosugestie*.

[22] Vezi Al. Graur, *lucr. cit.*, p. 270 și 350.

[23] *Ibidem*, p. 267—268, 350.

[24] Cf. și aici analogia cu *inter-*: *a se condiționa* / *intercondiționare*.

[25] În acest sens — neetimologic — cred că trebuie înțeleasă calificarea fr. *auto-* în *Dictionnaire du français contemporain*, Larousse, Paris, 1966, drept „element care, în franceză, intră în compunerea unor cuvinte ca pronume reflexiv atribut [complément du nom]“.

[26] Între cele 73 de formații noi cu *auto-* înregistrate din presa anilor 1961—1967 în *Quelques aspects de la pseudopréfixation dans la langue roumaine actuelle*, în *Mélanges*

de verbul din aceeași familie (vezi situația lui *autofinanțare*, *autofinanța* în dicționarele românești)[27]. Acest argument nu se dovedește însă categoric dacă avem în vedere — pe lîngă limitele generale ale informației noastre — libertatea teoretic nelimitată a formațiilor verbale cu *auto-*, faptul că aceste verbe formează o serie deschisă oricînd altor formații mai mult sau mai puțin ocazionale și prin aceasta nu tot atît de interesante pentru inventarele lexicale[28] ca substantivele și adjectivele care exprimă anumite noțiuni bine stabilite și în care *auto-* poate fi echivalat în feluri diferite, întrucît îndeplinește rolul lui *însuși* în diverse construcții[29].

Cel mai bogat inventar de pînă acum al verbelor cu *auto-* este lista din volumul I al tratatului *Formarea cuvintelor în limba română*, p. 212—213, care cuprinde 18 verbe, probabil toate reflexive cu acuzativul (*autoadministra*, *autoanaliza*, *autobiciui*, *autocaracteriza*, *autoconserva*, *autodemasca*, *autodenunța*, *autodepăși*, *autodescrie*, *autoflagela*, *autoguverna*, *autoiluziona*, *automortifica*, *automutila*, *autoperfecționa*, *autoprograma*, *autosalva*, *autozidi*). În acea listă nu au intrat 12 verbe de același fel semnalate[30] anterior de acad. Iorgu Iordan (*autocritica*, *autoelogia*, *autoexamina*, *autogăsi*, *autohotărî*, *autoimita*, *automodela*, *autonega*, *autopedepsi*, *autosensibiliza*, *autospiritualiza*, *autosugestiona*), dintre care *a se autosugestiona* fusese înregistrat și în DA, DM, DN; adăugînd un alt verb din DN (*autodizolva*), 1 din DN, MDE (*autoservi*), 1 din MDE (*autofinanța*), 1 de la Iorgu Iordan, *Influențe rusești asupra limbii române*, 1949, p. 21 (*autoliniști*), 4 din *Quelques aspects*... (*autoacuza*, *autocontempla*, *autoironiza*, *autopastișa*) și 3 din *Limba culturii*... (*autodeclara*, *autodocumenta*, *autoobserva*), totalul verbelor semnalate se ridică la 41. Din lecturile mele am atestări pentru alte 21 de verbe de acest tip: *a se autoaccidenta* (citat mai sus la p. 127), *autoadapta* (vezi p. 126), *autoamăgi* (vezi nota 17), *autoaprecia* („Informația Bucureștiului", nr. 6344—26 I 1974— p. 3, col. 2), *autocita* (vezi nota 3), *autoconcura* (vezi p. 127), *autocunoaște* („Informația Bucureștiului", nr. 6344 — 26 I 1974 — p. 3, col. 2), *autodenumi* („Informația Bucureștiului", nr. 6351 — 4 II 1974 — p. 1, col. 4), *autodisciplina* („Cutezătorii", nr. 48 —29 XI 1973 — p. 5, col. 2), *autodota* („Scînteia", nr. 9778 — 11 II 1974 — p. 3, col. 6), *autoeduca* (*Dicționar de etică pentru tineret*, București, 1969, p. 95), *autoevidenția* (*ibidem*, p. 444), *autoinstrui* (*ibidem*, p. 44), *autointitula* (vezi p. 129), *autoizola* („Scînteia", nr. 9761 —25 I 1974 — p. 2, col. 8), *autoînvinui* (George Bianu, *Din dosarele marilor procese politice*, II, Cluj, 1973, p. 113), *autolăuda* (vezi nota 27), *automăguli* („Flacăra", nr. 17 — 21 IV 1973 — p. 22, col. 5), *autoproclama* („Magazin istoric", VIII, 1974, nr. 2 (83), p. 93), *autoregla* (vezi p. 126)[31], *autoverifica* (vezi p. 126). În același timp mi se par cunoscute, în orice caz posibile, cel

---

de philologie offerts à Alf Lombard, Lund, 1969, p. 77—82 (*auto-* ocupînd între „prefixoide" locul întîi la productivitate), figurează numai 4 verbe.

[27] Se pot cita totuși și situații în care se cunoaște numai verbul, nu și substantivul corespunzător: de exemplu, am întîlnit verbul *a se autolăuda* (*mă autolăudai*, în traducerea romanului *Omul din gang* de D. Tarasenkov, București, 1972, p. 149), dar un substantiv **autolaudă* nu a fost semnalat, poate și din cauza existenței mai vechiului *laudă de sine*.

[28] Din acest punct de vedere verbele formate cu *auto-* ar putea fi apropiate de verbele cu prefixul *re-*, intrînd, alături de ele, în sfera mai largă a mijloacelor cvasimecanice de formare a cuvintelor, ca în cazul negativelor cu *ne-*, al adjectivelor verbale în *-tor* etc.

[29] Rezumînd adesea perifraze complicate, deci funcționînd mai evident decît în construcțiile verbale (vezi nota 19) ca un factor de scurtare a exprimării.

[30] Din păcate, cele mai multe fără citate sau indicarea sursei, iar unele ilustrate cu infinitivul lung substantiv.

[31] Înregistrat în MDE numai ca nepronominal (activ tranzitiv).

puțin încă vreo 8 verbe pentru care nu dispun de atestări scrise: **a se autoafirma*, **autocenzura*, **autoclaustra*, **autocontrola*, **autodomina*, **autoerija*, **autoînșela*, **autostudia*. Inventarul total al verbelor cu *auto-* trebuie completat atît cu cele cîteva verbe nepronominale despre care am vorbit la p. 126, cît și cu categoria verbelor cu pronumele în dativ.

În cele de mai sus m-am referit exclusiv la verbele cu *auto-* care funcționează ca reflexive cu pronumele în acuzativ, întrucît acestea au fost singurele formații verbale aduse în discuție — și criticate uneori — de cercetătorii anteriori. Există însă și verbe cu *auto-* care se construiesc cu pronumele reflexiv în dativ. Un prim exemplu de acest fel a fost folosit de acad. Iorgu Iordan[32], în încheierea listei de verbe[33] cu *auto-*, pentru a ilustra afirmația că asemenea formații ar avea „o ușoară nuanță ironică": „Cf. de pildă: *își autodau la cap cu un certificat* (VR, aug.—sept. 1937, 106), creație voită"; lingvistul citat crede că aici „*auto-* are sens reciproc", deși el are de fapt numai rolul de insistență asupra identității dintre subiect și obiect, reciproc fiind sensul verbului reflexiv de bază *a-și da la cap*. Ca exemple de reflexive obiective pure[34], în care *auto-* are același rol de insistență subiectiv-obiectivă, pot fi citate formații ca *a-și autoatribui merite inexistente* sau *a-și autoreproșa ceva*. În construcții în care pronumele reflexiv în dativ are valoare posesivă, *auto-* din componența verbului subliniază numai subiectul, ca la verbele nepronominale; iată două exemple de acest tip (*a-și autoelogia*... și *a-și autoevalua*...) din unul și același text: *alte scene, în care oameni, altfel serioși, își autoelogiază rolul propriei activități fără umbră de măsură... oameni care nu așteaptă sancționarea de către public a valorii muncii lor și se grăbesc să și-o autoevalueze — bineînțeles ditirambic* („Scînteia", nr. 9717 — 10 XII 1973 — p. 1, col. 1).

În situații rare, cele două tipuri de reflexiv — cu acuzativul și cu dativul — se pot întîlni la aceeași formație cu *auto-*. E vorba fie de valori diferite ale reflexivului în cadrul aceluiași sens lexical — vezi *a se autoelogia*, obiectiv, la Iorgu Iordan, *Limba română actuală*, p. 213, și *a-și autoelogia*..., posesiv, în citatul precedent —, fie de formații de la un verb de bază polisemantic și cu regim diferențiat pe sensuri: cazul verbelor obiective *a se autoadministra* și *a-și autoadministra un medicament*[35].

În ce privește etimologia, pentru puținele (9) verbe pronominale cu *auto-* înregistrate în dicționare s-a preferat explicația prin compunere de la verbul de bază, urmată de referirea la unele modele străine. *Autoadministra*, *autoconserva*, *autodemasca* și *autoguverna* sînt explicate din *auto-* + *administra*, respectiv *conserva* etc. atît în DM, cît și în DN, MDE; vezi, de asemenea, *autodizolva*, absent din DM. DM și MDE explică la fel și pe *automutila* și *autosugestiona*, pentru care DN face apel la limba franceză: „după fr. *automutilation*" (derivare regresivă direct dintr-un substantiv străin)[36], respectiv *(s')autosuggestionner*; *autoflagela* e prezentat însă numai în DM drept compus din *auto-* + *flagela*, în timp ce DN și MDE îl explică din fran-

existente

---

[32] *Loc. cit.* la nota 5.

[33] Despre al căror caracter reflexiv nu face nici o mențiune — vezi p. 126.

[34] Precizarea are în vedere faptul că și reflexivele reciproce sînt (și) obiective; vezi mai sus, p. 128.

[35] *A-și autoadministra averea*, posesiv, intră la prima situație descrisă.

[36] Mai normal e să admitem că după fr. *automutilation* s-a făcut substantivul românesc *automutilare* și din acesta verbul *a se automutila*.

ceză (*autoflageller*). *Autoservi* e dedus în MDE din *auto-* + *servi*, acceptîndu-se deci parțial explicația din DN, care face și trimitere la un fr. *autoservir*; am văzut însă, la p. 125, argumentele aduse de Th. Hristea în favoarea explicării acestui verb prin derivare regresivă.

Discuția din prezentul articol duce în mod logic la concluzia că pentru cele mai multe verbe cu *auto-* soluția etimologică cea mai prudentă constă în înregistrarea ambelor explicații interne — compunere directă de la verb sau derivare postnominală —, la care se adaugă eventuala identificare a unui model străin. Asemenea modele există cel puțin în franceză, în italiană și în rusă. Pentru rusă unele verbe cu *само-*, echivalentul lui *auto-*, sînt înregistrate chiar în dicționare de uz curent: vezi reflexivele *самовозгораться*, *самоопределиться*, *самоуплотниться*, *самоуспокаиваться*[37], *самоустраниться* în *Dicționarul rus-român*, București, 1959. Pentru franceză dicționarele obișnuite nu oferă nici un exemplu de verb cu *auto-* (alături de numeroasele formații nominale de acest fel), ceea ce ar putea crea impresia greșită că *auto-* nu se folosește la verbe; un dicționar recent de cuvinte noi[38] înregistrează însă 9 verbe pronominale și 2 nepronominale cu acest element formativ: *s'autocensurer*, *s'autocritiquer*, *s'autodéterminer*, *s'autodétruire*, *s'autoexciter*, *s'autofinancer*, *s'autogérer*, *s'autogouverner*, *s'autoparalyser*, respectiv *autoconsommer* și *autogérer* (*un lycée*). După DN ar exista în franceză și *autoflageller*, *autoservir*[39], *(s') autosuggestionner*, pe care nu le-am găsit în dicționarele cercetate, dar care pot exista, la fel ca unele formații neatestate, dar simțite firești de diverși vorbitori ai limbii franceze (ca limbă maternă): **s'autoaffirmer*, **s'autodéfendre*, **s'autoétudier*. Pentru italiană, unica formație verbal înregistrată în dicționare este *autosuggestionare*, reflexiv (*mi autosuggestiono*)[40]; din limba presei au fost semnalate însă verbele *autoeleggersi* și *autoinvestirsi*[41].

Datele cu privire la existența unor verbe cu *auto-* sau echivalente și în alte limbi moderne arată că formarea unor verbe compuse de acest fel nu constituie, ca procedeu, o inovație a limbii române[42]. Identificarea unui model virtual nu infirmă cu necesitate și total explicarea pe teren românesc a cîte unui verb în parte, dar trebuie avută în vedere, pentru corectarea unor etimologii unilaterale prea categorice. De exemplu, pentru *a se autoguverna*, explicat pînă acum numai ca un compus românesc din *auto-* + *guverna* (vezi, pe lîngă dicționarele citate la p. 131, și FC, I, p. 213), trebuie să se ia în considerație și fr. *s'autogouverner*, după cum nu se poate neglija nici posibilitatea derivării regresive din *autoguvernare*, care e mai puțin probabil să derive el din *autoguverna* (vezi DM) și e mai curînd calc după engl. *self-gouvernement*, rus. *самоуправление*.

---

[37] În *Influențe rusești asupra limbii române*, p. 21, acad. Iorgu Iordan citează ca model al lui *autoliniști(re)* substantivul rusesc *самоуспокоенность*.

[38] Pierre Gilbert, *Dictionnaire des mots nouveaux*, Paris, 1971.

[39] A cărui existență mi se pare suspectă pentru franceză, unde noțiunea de „autoservire" e redată prin *libre-* sau *self-service*.

[40] Vezi *Dizionario enciclopedico Sansoni*, Florența [1952].

[41] La Maurizio Dardano, *Il linguaggio dei giornali italiani*, [Roma—Bari] 1971, p. 362.

[42] Vezi formula prudentă a acad. Iorgu Iordan, *Limba română actuală*, p. 219: „Productivitatea acestui pseudoprefix se întinde și la verbe, ceea ce mi se pare o noutate, m a i a l e s [spațiat de mine — M.A.] românească". În FC I, p. 213, *auto-* este prezentat ca „singurul element productiv în compunerea verbelor pe teren românesc", toate cele 18 verbe enumerate mai sus, la p. 130, fiind date ca formații românești, fără a se pune problema unui eventual împrumut sau calc.

În concluzie:

Formațiile verbale cu *auto-* se dovedesc necesare cel puțin în unele situații gramaticale. Marea lor răspîndire în etapa actuală se explică nu atît printr-o modă lingvistică oarecare, cît prin dorința de obținere a unui spor de precizie, de evitare a echivocului, proprie unor stiluri ca cel științific, juridic-administrativ și publicistic.

Desigur, ele pot plăcea sau nu — e o chestiune de gust personal —, dar nu au de ce să fie condamnate din punct de vedere gramatical sau lexical. Singurele rezerve care pot fi făcute sînt de ordin stilistic: purtînd amprenta stilurilor savante în care au luat naștere, verbele cu *auto-* nu sînt potrivite în orice stil al limbii — de exemplu, în cel al literaturii artistice, care nu se ferește în general de ambiguitate sau de mijloacele perifrastice de evitare a ei (la folosirea cu intenție în alte stiluri decît cele proprii, aceste verbe pot contribui însă la caracterizarea unui personaj sau a unei replici, ca orice element deplasat dintr-un stil în altul). Apartenența la stiluri savante explică și limitele constatate în combinațiile întîlnite în practică: deși compunerea cu *auto-* este deschisă teoretic oricăror verbe pronominale susceptibile de interpretări diferite, practic nu se întîlnesc combinații cu verbe uzuale și concrete (formații de tipul **a se autospăla*), ci se constată o preferință netă pentru compusele cu verbe neologice sau exprimînd, chiar cu baze vechi, noțiuni mai noi și de obicei abstracte (vezi *autobiciui* sau *autoamăgi*).

S-ar putea pune în discuție, de asemenea, problema abuzului de asemenea formații. E drept că aglomerarea mai multor compuse cu *auto-* în același context, ca în unele exemple citate la p. 125 și 126, nu este eufonică, dar, admițînd necesitatea unei precizări, trebuie să recunoaștem că nici repetarea aceleiași compliniri cu independență lexicală (de tipul *însuși*, *singur* sau *pe sine*) pe lîngă mai multe verbe apropiate într-un enunț nu ar mări calitățile estetice ale acestuia. Mai degrabă acceptarea verbelor cu *auto-* poate oferi o soluție de variere a exprimării alături de un verb cu compliniri externe; este procedeul la care a recurs recent acad. Iorgu Iordan, întrebuințîndu-l pe *a se autodisciplina* într-un pasaj în care, relativ aproape, urmează construcția *a se cunoaște pe sine însuși*[43].

LR, XXIII, 1974, nr. 2, p. 113—122; la p. 122 un „adaos la corectură", cu atestări suplimentare, care au fost introduse acum la locurile respective.

[43] Aceasta la persoana a 2-a singular. Vezi interviul luat de B. Caragiale, în „Cutezătorii", nr. 48 — 28 XI 1973 — p. 5, col. 2.

CONDIȚII GRAMATICALE DE FOLOSIRE A CONJUNCTIVULUI FĂRĂ *SĂ*

1. Într-un studiu asupra imperativului [1], lingvistul danez Knud Togeby sublinia tendința, constatată în istoria morfologiei romanice, de a se evita confuziile omonimice între forme flexionare fie prin crearea unor noi forme, diferențiate, fie prin marcarea unora cu ajutorul altor mijloace, exterioare flexiunii propriu-zise. Printre acestea din urmă el discută pentru imperativ, ca mărci deosebitoare față de formele omonime de la indicativul prezent, „intonația particulară indicată de semnul de exclamare" și „locul postverbal al pronumelor personale" [2].

Observația poate fi aplicată la formele românești de conjunctiv prezent omonime cu indicativul prezent, în parte și cu imperativul pozitiv, și are ca rezultat constatarea unor surprinzătoare coincidențe în ce privește mijloacele întrebuințate. Lăsînd la o parte principala marcă distinctivă a modului conjunctiv, care este *să* [3], aplicația vizează unele situații în care se menține și se admite folosirea fără *să* a formelor de conjunctiv prezent în anumite propoziții principale și în subordonate juxtapuse; ea încearcă să le găsească explicații morfologice și să stabilească restricțiile gramaticale specifice, care se adaugă astfel bine cunoscutelor restricții de ordin lexical (etimologic) [4], semantic [5] și stilistic [6].

2. După cum se știe, faptul că forma de persoana a 3-a sg. și pl. a conjunctivului prezent este singura la care un conjunctiv poate apărea neînsoțit de conjuncția *să* este explicat prin existența, la această formă, a altor mărci distinctive față de indicativ: desinența personală (contopită cu sufixul modal) [7] și alternanțele fonetice la verbele regulate, modificări mai mari la unele neregulate [8]. Verbele folosite mai des la conjunctivul fără *să*

---

[1] *L'impératif roman et l'impératif roumain*, în *Problèmes de linguistique roumaine* [= „Revue romane", numéro spécial 4], Copenhaga, 1970.

[2] P. 74.

[3] Vezi N. I. Barbu, *„Să", semn distinctiv al subjonctivului în limba română*, în „Buletin științific" (Academia R.P.R., Secțiunea de Știința Limbii, Literatură și Arte), I, 1951, nr. 1—2, p. 55—62; Ștefan Házy, *O conjuncție devenită morfem?*, în StUBB, VIII, 1963, fasc. 2, p. 87—91. Pentru discuția de față nu interesează rezolvarea statutului controversat al lui *să*.

[4] Vezi Al. Graur, *Tendințele actuale ale limbii române*, București, 1968, p. 225, 324—325.

[5] O descriere cuprinzătoare din acest punct de vedere se găsește la Kr. Sandfeld și Hedvig Olsen, *Syntaxe roumaine. I Emploi des mots à flexion*, Paris, 1936, p. 354.

[6] Majoritatea cercetătorilor limitează folosirea conjunctivului fără *să* la „expresii înțepenite..., idiotisme" (N. I. Barbu, *lucr. cit.*, p. 59), „formule tradiționale" (Al. Graur, *lucr. cit.*, p. 325).

[7] Cf. *Gramatica limbii române* editată de Academia R. S. România, ediția a doua, tiraj nou, 1966, vol. I, p. 248.

[8] Vezi, de exemplu, *Gramatica* Academiei, I, p. 262. Uneori se neglijează menționarea alternanțelor fonetice: vezi D. Irimia, *Structura gramaticală a limbii române. Verbul*, Iași, 1976, p. 105; Gr. Brâncuș, *Limba română contemporană. Morfologia verbului*, București, 1976, p. 57.

sînt într-adevăr dintre acelea cu forme net diferențiate față de indicativ: *aibă*, *fie*, *piară*, *treacă-meargă*, *zică*, verbele — vechi — în *-eze* (tipul *lucreze*) și în *-(e)ască* (tipul *trăiască*). Ne-am aștepta ca verbele ale căror forme de persoana a 3-a a conjunctivului prezent sînt omonime cu indicativul prezent să nu poată fi folosite fără *să* (după cum nu pot fi folosite niciodată astfel formele de persoana 1 și a 2-a) și, de fapt, pentru forme ca *apropie*, *moaie*, *scrie*, *taie*, *umple* sau *ouă*, *plouă* nu s-a semnalat pînă acum această întrebuințare, ba chiar s-a afirmat că la ele conjuncția *să* nu poate fi evitată, respectiv că ea este obligatorie [9]. Afirmația corespunde realității numai dacă o restrîngem la întrebuințarea verbelor de acest tip fără un pronume reflexiv neaccentuat, prin a cărui poziție se poate marca distincția față de indicativ.

Deși este lăsat de multe ori în afara situațiilor cuprinse în regulile formulate cu privire la pronume sau la topică în general [10], conjunctivul fără *să* este una dintre puținele forme verbale simple la care pronumele reflexive și cele personale neaccentuate pot fi postpuse în limba literară contemporană, ba chiar la care postpunerea este obligatorie, așa cum mai este doar la gerunziu. Cu un asemenea pronume se pot folosi fără *să* nu numai forme de conjunctiv marcate flexionar, ca *ajungă-ți*, *ard-o* sau *arz-o*, *arză-l*, *bată-te*, *ducă-se*, *facă-se*, *ferească-mă*, *fie-ți*, care constituie singurul tip semnalat pînă acum [11], ci și forme omonime cu indicativul, de tipul *suie*, *taie*, *umple*. Dat fiind că postpunerea pronumelui reflexiv neaccentuat nu mai este admisă la indicativ prezent în limba actuală decît în cîteva formule împietrite și cu conotații stilistice: *cade-se*, *cuvine-se* și *pare-(mi-)se*. *zice-se* [12], această particularitate ~~de topică~~ a conjunctivului poate fi folosită pentru a deosebi conjunctivul de indicativ la verbele cu forme de persoana a 3-a omonime. Dacă este de neconceput folosirea fără *să* a lui *taie* cu valoare de conjunctiv, reflexivele *taie-se* sau *taie-și* sînt admisibile în enunțuri ca *Taie-se, din partea mea*, *Taie-și degetul dacă nu înțelege* și, tot astfel, *Închipuie-și orice*, *Suie-se dacă asta vrea*, *Umple-și sacii cu ce găsește*.

Frecvența redusă a acestor forme de conjunctiv fără *să* cu pronume reflexiv explică neglijarea lor în lucrările de pînă acum și totodată poate crea impresia că semnalarea unei construcții atît de rare și relativ neproductive [13] nu prezintă interes. Pe lîngă contribuția adusă la completarea descrierii unui capitol din flexiunea verbală românească, detaliul semnalat — neînsemnat în aparență — poate servi ca bază de explicație pentru o greșeală curentă în limba actuală, care constă în folosirea la conjunctiv a formei de indicativ prezent la verbe care au forme diferențiate. Această greșeală, care

---

[9] Vezi Al. Graur, *lucr. cit.*, p. 324 („conjuncția nu poate fi evitată nici la persoana a 3-a, la verbele ca *a tăia*"); Valeria Guțu Romalo, *Morfologie structurală a limbii române (substantiv, adjectiv, verb)*, București, 1968, p. 179 („*să* este obligatoriu numai la verbele la care lanțul morfemic R+TA' este omonim cu forma corespunzătoare de prezent indicativ").

[10] Vezi *Gramatica* Academiei (I, p. 140, și II, p. 446—447), care are în vedere postpunerea pronumelor neaccentuate numai la gerunziu (postpunere obligatorie) și la imperativ (postpunere facultativă), dintre formele verbale simple; în ce privește conjunctivul se discută numai plasarea pronumelui neaccentuat între *să* și forma verbală propriu-zisă (II, p. 446).

[11] De Kr. Sandfeld și Hedvig Olsen, *lucr. cit.*, p. 98—100, și de Alf Lombard, *La langue roumaine. Une présentation*, Paris, 1974, p. 130.

[12] Nesemnalate nici ele de obicei; cf. însă *cuvine-se* și *pare-(mi-)se* la Kr. Sandfeld și Hedvig Olsen, *lucr. cit.*, p. 101; *pare-(mi-)se* și la Alf Lombard, *loc. cit.* *Pare-(mi-)se* și *zice-se* se folosesc des ca incidente, dar și ca propoziții integrate în frază (de exemplu: *Zice-se că...*, „Informația Bucureștiului", 1985, nr. 9843, p. 4, col. 3).

[13] Nu atît de neproductivă cum se susține uneori.

se produce numai în contextul conjunctiv fără *să* + pronume reflexiv (de exemplu: *cheamă-se* [14], *descurcă-se* [15], *întîmplă-se*, *învîrte-se*, *laudă-se* [16]), a fost interpretată ca „o dovadă că această construcţie nu mai e simţită ca ceva viu" [17]. Ne putem gîndi însă şi la faptul că vorbitorii consideră suficientă marcarea valorii de conjunctiv prin locul pronumelui reflexiv.

De remarcat că, spre deosebire de formele specifice de conjunctiv cu pronume postpuse [18] — şi spre deosebire de alte forme verbale simple care permit sau impun postpunerea —, conjunctivul fără *să* cu forme nespecifice nu poate fi însoţit decît de pronume neaccentuate reflexive, nu şi de pronume personale [19]. Restricţia se datoreşte de astă dată omonimiei dintre conjunctiv (persoana a 3-a) şi imperativ (persoana a 2-a sg.), omonimie supărătoare în condiţiile în care imperativul permite şi el postpunerea şi are o intonaţie asemănătoare [20]. Îmbinări ca *taie-l*, *umple-o* sînt consacrate ca imperative şi nu pot funcţiona drept conjunctive. Excluderea posibilităţii de construire cu pronume personale neaccentuate pare a arăta că teama de confuzie a conjunctivului cu un imperativ este mai mare decît în cazul confuziei dintre conjunctiv şi indicativ şi, în consecinţă, sugerează necesitatea studierii formale a conjunctivului prezent prin raportare nu numai la indicativ, ci şi la imperativ

Altă restricţie priveşte folosirea formelor nespecifice de conjuncti. fără *să* exclusiv în propoziţii pozitive, în timp ce formele specifice pot apărev — rar — şi în propoziţii negative, precedate de negaţia *nu* şi cu pronumela neaccentuat intercalat între negaţie şi forma verbului (de exemplu: *Nu-e fie de deochi!*).

3. O marcă suplimentară a conjunctivului fără *să* este şi intonaţia sa, niciodată neutră (de tip enunţiativ), ca la indicativ, ci mai mult sau mai puţin exclamativă, asemănătoare cu cea a imperativului [21]. Opoziţia de intonaţie dintre conjunctiv şi imperativ [22] este deci neutralizată la conjunctivul fără *să*, iar în opoziţia dintre conjunctivul fără *să* şi indicativul prezent termenul marcat printr-o intonaţie specifică este conjunctivul.

4. Folosirea conjunctivului fără *să* demonstrează şi fenomenul de exploatare a formelor duble existente în limbă, în sensul că această construcţie poate explica menţinerea în normă a unor variante de conjunctiv diferenţiate sau mai diferenţiate faţă de indicativ.

---

[14] Greşeală semnalată de Iorgu Iordan în *Limba română actuală. O gramatică a „greşelilor"*, ediţia a doua, Bucureşti, 1948, p. 152, ca o problemă specială a verbului *a se chema*: „Conjunctivul lui *(a se) chema* este *(să se) cheme*, chiar atunci cînd are loc o inversiune. Aşadar *cheme-se*, nu *cheamă-se* (RFR, apr. 1941, 151: *cheamă-se el Lope, Calderón sau Shakespeare*)".

[15] De exemplu: *„Descurcă-se mama copilului cum o şti" — şi-a spus*, „Informaţia Bucureştiului", 1970, nr. 5346, p. 1, col. 2.

[16] Dacă forma verbală din denumirea festivalului periodic maramureşean „Laudă-se omul şi ţara" este un conjunctiv (am înregistrat în presă, mult mai rar, varianta *laude-se*).

[17] Al. Graur, *lucr. cit.*, p. 325.

[18] Vezi exemplele de la p. 135.

[19] Pronumele personale pot apărea cel mult alături de (şi anume după) cel reflexiv: *Taie-şi-l, dacă vrea.*

[20] Vezi, mai departe, 3.

[21] Deşi pe planul conţinutului nu sînt de acord cu interpretarea lui C. Dimitriu, *Gramatica limbii române explicată. Morfologia*, Iaşi, 1979, p. 264, după care conjunctivul fără *să* reprezintă în limba actuală un imperativ, semnalez asemănările formale de intonaţie şi — parţial — de topică a pronumelui reflexiv, care pot sprijini teoria sa.

[22] Cf. D. Irimia, *lucr. cit.*, p. 104: „Opoziţia *conjunctiv/imperativ* se răsfrînge şi la nivel fonetic: imperativul este, în acest sens, o formă verbală *marcată* — de o intonaţie particulară, în timp ce conjunctivul rămîne neutru sub acest aspect, *nemarcat*".

Deși normele limbii actuale recomandă fără nici o limitare gramaticală formele de conjunctiv omonime cu indicativul la verbele neregulate *a bea*, *a lua*, *a vrea*, mi se pare evident că în întrebuințarea fără *să* formele oficiale *bea*, *ia* și *vrea* nu pot apărea deloc, singurele posibile fiind *beie*, *ieie*, *vreie*. De asemenea, față de recomandarea lipsită de nuanțe a formelor specifice monosilabice de conjunctiv *dea* și *stea* de la verbele *a da* și *a sta*, uzul preferă net la conjunctivul fără *să* formele bisilabice *deie*, *steie*. În orice caz, formele de tipul *deie* sînt singurele care permit adăugarea unui pronume: s-ar putea spune, eventual, după un model învechit, *Dea Domnul să reușească!*, dar numai *deie-i*, *deie-și* (nu **dea-i*, **dea-și*). Formele bisilabice *beie*, *deie*, *ieie*, *steie*, *vreie*, pe care unii cercetători le consideră neliterare [23], iar alții ca avînd statutul de „a doua normă literară" (în sensul lui Emil Petrovici [24], de variantă nemuntenească a limbii literare) [25], trebuie recunoscute deci și în norma propriu-zisă, nu în variație liberă cu formele monosilabice, ci ca variante contextuale, în distribuție complementară.

Un statut mai puțin ferm au unele variante iotacizate de conjunctiv, care, respinse, în general, de norme și de uzul literar actual [26], sînt măcar tolerate la conjunctivul fără *să*. Situația a fost consemnată în cazurile particulare ale lui *a arde* și *a ucide*, legate de expresii fixe ca *arză-l focul* [27] și *ucigă-l crucea* (sau *toaca*) [28], dar ea privește și alte verbe, fără limitări frazeologice: în primul rînd, poate, verbul *a veni*, la care forma *vie* o concurează puternic pe *vină*, dar și, în grade diferite [29], verbe ca *a aprinde*, *a auzi*, *a prinde*, *a pune*, *a rămîne*, *a scoate*, *a spune*, *a ține*.

De asemenea, se observă că, la unele verbe, numai variantele de conjunctiv cu alternanță vocalică în temă pot fi folosite fără *să*, formele specifice marcate doar prin desinență fiind paronime prea asemănătoare cu indicativul. Eminescu folosea cu *să* și forma literară de conjunctiv *lase* (cf. și în restul paradigmei exclusiv tipul *las*, *lași*, *să te lași*) [30], dar în construcția fără *să* această formă n-ar fi putut apărea; explicația lui *lese-l* (din *Făt-Frumos din tei* și din *Povestea teiului*), în care poetul apelează la o formă regională, nu este deci numai stilistică sau/și prozodică, ci și gramaticală.

Ultimele situații discutate sînt de natură să releve faptul că desinența singură (opoziția *-ă/-e*) este socotită o marcă distinctivă insuficientă pentru conjunctivul fără *să*.

---

[23] Pentru evoluția normelor vezi Mariana Costinescu, *Normele limbii literare în gramaticile românești*, București, 1979, p. 218—219, iar pentru cele actuale *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, București, 1982, s.v.

[24] *Unele tendințe fonetice ale limbii române actuale*, în CL, VI, 1961, nr. 2, p. 330—331.

[25] Vezi C. Frâncu, *Vechimea și răspîndirea formelor* **să deie, să steie, să beie, să ieie** *în graiurile dacoromâne*, în SCL, XXII, 1971, nr. 3, p. 273. Felul cum sînt date aceste forme, în paranteză după cele monosilabice, în *Gramatica* Academiei, I, p. 289, 290, 293 și 294, indică o concepție asemănătoare, în orice caz un statut de variante secundare, tolerate în limba literară; numai forma *să vreie* este calificată drept regională.

[26] Pentru evoluția normelor vezi Mariana Costinescu, *lucr. cit.*, p. 197—206.

[27] Vezi Alf Lombard, *loc. cit.*, și DOOM, s.v.

[28] Vezi DOOM, s.v.

[29] Cf. diferența de notație de la Alf Lombard și Constantin Gâdei, *Dictionnaire morphologique de la langue roumaine*, București — Lund, 1981: *vină/vie*, dar *audă* (*auză*), ...*țină* (*ție*).

[30] Vezi *Dicționarul limbii poetice a lui Eminescu*, sub redacția acad. Tudor Vianu, București, 1968, s.v.

5. Cele cîteva **observații asupra** conjunctivului fără *să*, menite să demonstreze diversitatea **soluțiilor** de dezambiguizare a unor forme flexionare, demonstrează în același timp complexitatea expresiei și dificultățile normării în gramatică.

„Collegium". Buletin de informare și documentare metodico-științifică (Societatea de Științe Filologice din R.S. România. Filiala Iași), I, 1985, p. 28—32. Articolul reprezintă textul comunicării ținute la Colocviul Național de Lingvistică — Poetică — Stilistică (Iași, 14—15 iunie 1985); în volumul cu lucrările colocviului se găsește un rezumat și următoarea *Addenda* la textul publicat în „Collegium":

1) La formele specifice de conjunctiv prezent folosirea fără *să* impune postpunerea pronumelui neaccentuat (reflexiv sau personal) numai în limba actuală. Regulile categorice formulate de Kr. Sandfeld și Hedvig Olsen și de Alf Lombard (vezi nota 11) trebuie completate cu observația că în limba mai veche, cel puțin în versuri, era posibilă și antepunerea pronumelui neaccentuat pe lîngă un conjunctiv fără *să* cu forme marcate prin desinență sau/și prin alternanță: cf. la Eminescu exemple ca *se cufunde* în *Opere*, I, București, 1939, p. 204 *(De-aceea zboare anu-acesta Și se cufunde în trecut...)*, *se certe*, IV, București, 1952, p. 351, *se strîngă*, IV, 353, *se culce*, IV, 448, *mă lese*, IV, 501.

2) În sprijinul exemplelor din enunțuri construite pentru demonstrație, de tipul *Taie-se, din partea mea*, vine un exemplu real din *Micul dicționar enciclopedic*, ediția a II-a, București, 1978 (secțiunea *Expresii și locuțiuni*, p. VIII): citatul din Pușkin *Da zdravstvuet solnțe, da skroetsea tma!* este tradus prin „Trăiască soarele, *împrăștie-se* negurile!"

3) Un exemplu în plus de confuzie formală cu indicativul a conjunctivului fără *să* + pronume reflexiv postpus: în *Micul dicționar enciclopedic*, ed. cit. (secț. cit., p. IV), expresia franțuzească *Advienne que pourra* este tradusă prin „*Întîmplă-se* ce s-o întîmpla", în loc de *întîmple-se*...

EXISTĂ UN GERUNZIU TRECUT ÎN LIMBA ROMÂNĂ?

Autenticitatea unor forme de gerunziu trecut, notate (cu această denumire [1], cu diverse altele: partiţipo-gherundie ori partiţipie gherundială în timpul trecut [2], gerunziu al perfectului [3], participiu trecut activ [4] sau fără o denumire propriu-zisă [5]) în unele gramatici româneşti mai vechi [6], a fost suspectată de cercetătorii actuali ai modului gerunziu [7] şi de istoricii gramaticilor româneşti [8]. La aceasta au contribuit anumite neconcordanţe între formele propuse de diferiţi autori [9], precum şi lipsa folosirii acestor forme în contexte ilustrative [10]. Formele în cauză, care la diateza activă se grupează în două tipuri: cu auxiliarul *a fi* (*fiind fost*) şi *a avea* (*avînd aflat*) [11], au fost considerate de cercetătorii de astăzi ca reprezentînd fie forme de gerunziu

---

[1] „Gerundiu trecut" la Ianache Văcărescul, *Observaţii sau băgări dă seamă asupra regulelor si orînduielelor grammaticii rumâneşti*, Viena, 1787, p. 62, 96.

[2] La Gh. Seulescul, *Grammatică românească seau observaţii gramaticeşti asupra limbei româneşti pentru şcoale normale şi ghimnaziale*, Iaşi, 1833, vol. al II-lea p. 106.

[3] La H. Tiktin, *Gramatica română*, ediţia a III-a revăzută de I.-A. Candrea, Bucureşti, 1945, p. 121.

[4] La Alexandru Philippide, *Gramatică elementară a limbii române pentru cursul secundar*, Iaşi, 1897, [I] *Sunetele — Formele*, p. 128.

[5] La Iordache Golescu, *Băgări de seamă asupra canoanelor gramăticeşti*, Bucureşti, 1840; deşi nu vorbeşte la „părtăşire" (p. 61, 170—172) de timpul trecut, are în tabelele de conjugări cîte două forme de „părtăşire slobodă": *avînd* şi *fiind avut*, *fiind* şi *fiind fost* etc. (vezi „tabla 5 la faţa 32").

[6] În timp ce numeroase alte gramatici, contemporane cu ele, nu le înregistrează (vezi, de exemplu, gramatica lui S. Micu şi Gh. Şincai din 1780, a lui Eliade Rădulescu din 1828, a lui Timotei Cipariu din 1869—1877).

[7] Vezi Matilda Caragiu, *Sintaxa gerunziului românesc*, în *Studii de gramatică*, vol. al II-lea 1957, p. 66, nota 3, cu referire exclusiv la H. Tiktin; Frieda Edelstein, *Sintaxa gerunziului românesc*, Bucureşti, 1972, p. 30, cu referire limitată la I. Văcărescu, H. Tiktin, A. Philippide şi E. Popovici (*Gramatica română*, ediţia a doua, Suceava, 1921, p. 127).

[8] Vezi Romulus Ionaşcu, *Gramaticii români. Tractat istoric despre evoluţiunea studiului gramaticei limbei române de la 1757 pînă astăzi*, Iaşi, 1914, p. 37, cu privire la Ienăchiţă Văcărescu: „are un gherundiu trecutu (*avîndu avutu*), în fixarea căruia poate că a fost influenţat de gerundio passato italian (*avendo avuto*)".

[9] Uneori pentru unul şi acelaşi verb: de exemplu, *fiind fost* la Ienăchiţă Văcărescu, *lucr. cit.*, p. 62, şi la Iordache Golescu, *loc. cit.* (cf. şi p. 60 *fiindu-m fost frică*), dar (şi) *avînd fost* la Gh. Seulescu, *lucr. cit.*, I, p. 105, II, p. 112 (la p. 109 ambele forme: *Avînd fost consul seau fiind fost consul făcea multe bune*); *avînd avut* la Ienăchiţă Văcărescu, *lucr. cit.*, p. 62, şi la A. Philippide, *loc. cit.*, dar *fiind avut* la Iordache Golescu, *lucr. cit.*, „tabla 5 la faţa 32", iar la Gh. Seulescu, *lucr. cit.*, I, p. 107, *avînd avut* şi *avînd fost avut*.

[10] Face excepţie gramatica lui Gh. Seulescu, în care la sintaxă se dau exemple de tipul (activ) *avînd romanii zidită Roma* — (pasiv) *zidită fiind Roma* (II 106) sau *Lui Saul fiend mînios seau avîndu-l mîniet, cînta David în organ di-l astimpăra, Oaminii mîniindu-se, mînieţi fiind seau avîndu-i cineva mînieţi, pătimescu* (II 107); vezi şi exemplul citat în nota precedentă.

[11] Sinonime (vezi nota 9) sau în distribuţie complementară (vezi nota 20); la Gh. Seulescu apare şi un tip mixt, cu statut neprecizat, *avînd fost avut* (I 107), *avînd fost voit* (I 110).

prezent pasiv [12] sau construcții cu gerunziul prezent al copulei plus un nume predicativ [13] — deci confuzii cu forme ori construcții omonime, greșeli de interpretare a valorii temporale din partea autorilor de gramatici —, fie creații artificiale ale acestor autori [14], iar explicația dată înregistrării unor asemenea forme a fost găsită în influența gramaticilor altor limbi sau/și în căutarea de „paralelisme cu alte limbi romanice" [15].

Prezența formelor de acest fel în două dintre cele mai bune gramatici românești, apărute la Iași în ultimul deceniu al secolului trecut și utilizabile și astăzi — este vorba, evident, de gramatica lui H. Tiktin (1891) [16] și de cea a lui Alexandru Philippide (1897) [17] —, ar fi fost de natură să impună mai multă prudență, dacă nu să înlăture total suspiciunea, cunoscute fiind obiectivitatea și rigoarea autorilor.

Scurta mea contribuție își propune să redeschidă dosarul timpului trecut al modului gerunziu pe baza atestării lui în două momente diferite ale limbii române literare din epoca ei modernă.

Pe de o parte, asemenea forme se întîlnesc în texte administrative de la începutul secolului al XIX-lea: un gerunziu trecut activ în *Pe vremea strînsului acestor felurimi de zaherele fiind fost ploi, l-au adunat mai tot jilav* (document din 1819) și un gerunziu trecut pasiv în *Numitul clucer Aleco Nicolesco, ca un știutor ce este, fiind fost orînduit și la podul ce s-a făcut la Hîrșova* (document din 1811) [18].

Pe de altă parte, am înregistrat forme de acest fel în zilele noastre, în scrisul lui Șerban Cioculescu. Iată una de gerunziu perfect pasiv: *Mutat la Roma, ca secretar de legație, scriitorul-diplomat își împărtășește și față de „cuconul Jacques" impresiile despre orașul etern, cu care de la început nu se putea familiariza, inima lui fiind fost cucerită de Veneția, pentru el oraș viu, iar nu ca în celebrul sonet eminescian, unul mort* („România literară", 1985, nr. 27, p. 7, col. 1).

Aceste atestări sînt în măsură să demonstreze utilizarea reală — oricît de limitată — a formelor de gerunziu trecut atît în perioada contemporană cu primele înregistrări în gramatici, cît și în perioada actuală, în care gramaticile le ignoră. Este evident că avem a face cu forme a căror poziție este și a fost periferică în sistemul morfologic al limbii române. Slaba lor atestare nu permite nici măcar afirmarea cu oarecare certitudine a unei relații de continuitate între formele de la 1811—1819 și cele din 1985. Ceea ce interesează este însă, în primul rînd, existența acestor forme, cu valoare incontestabilă de gerunziu perfect, în texte aparținînd unor practicieni ai limbii (chiar nefilologi în cazul documentelor), nu în construcții ale unor teoreticieni ai ei.

După cum s-a observat, desigur, tipurile confirmate de texte sînt gerunziul perfect activ al verbului *a fi*, format cu același verb ca auxiliar, și

---

[12] Vezi Frieda Edelstein, *lucr. cit.*, p. 24 și 30.
[13] Vezi Matilda Caragiu, *loc. cit.*
[14] Vezi Frieda Edelstein, *lucr. cit.*, p. 30.
[15] Idem, *ibidem.*
[16] Vezi nota 3.
[17] Vezi nota 4.
[18] Ambele exemple au fost discutate de Gh. Bulgăr (*Despre limba documentelor administrative la începutul secolului trecut (1800—1820)*, în *Contribuții la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea*, vol. I, București, 1962, p. 93, și *Evoluția stilului administrativ în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în *Studii de istoria* [sic] *limbii române literare. Secolul al XIX-lea*, București, 1969, vol. 1, p. 175) drept „construcții perifrastice" cu verbul *a fi*, alături de *este să fie, s-au fost făcut, nu sînt a se îndrepta.*

gerunziul perfect pasiv. La gerunziul perfect al verbului *a fi* cu întrebuinţare predicativă şi cu sensul „a exista" (*fiind fost ploi*) se exclud interpretările prin confuzie cu gerunziul prezent pasiv sau cu o construcţie de tipul predicatului nominal, posibile la *fiind făcut*, respectiv *fiind venit*, iar formele de gerunziu perfect pasiv — pe care cei ce au contestat timpul perfect al gerunziului nu le-au avut în vedere [19] — sînt lipsite, de asemenea, de orice echivoc atît ca structură, cît şi ca valoare.

În ce priveşte explicaţia formelor de gerunziu perfect, ea poate fi căutată în modele romanice, dar nu în influenţa manualelor de gramatică a unor limbi romanice, ci în influenţa limbilor înseşi. Felul în care este format gerunziul perfect activ al verbului *a fi*: *fiind fost*, cu care se formează şi toate formele pasive, permite identificarea modelului romanic: acest *fiind fost* exclude influenţa franceză (cf. *ayant été*, respectiv *ayant été conquis*), sugerînd numai un posibil model italienesc (*essendo stato*, *essendo stato conquistato*). (Precizările din unele gramatici referitoare la formarea diferită a gerunziului perfect, cu auxiliarul *a fi* la verbele intranzitive şi cu *a avea* la cele tranzitive [20], corespund în general atît regulilor din italiană [21], cît şi celor din franceză [22], în timp ce formele de tipul *avînd fost* din altele [23] trimit numai la un model francez; să nu uităm însă că formele cu *a avea* rămîn deocamdată neconfirmate de texte extragramaticale.) Influenţa unei limbi romanice s-a putut exercita dat fiind că aceste forme răspund unei necesităţi logice de precizare a timpului, introducînd totodată o simetrie între gerunziu şi infinitiv în privinţa capacităţii de a exprima timpul prin forme proprii (de prezent şi de perfect), nu numai prin context [24].

Semnalarea de faţă este departe de a fi lămurit întreaga istorie — de aproape două secole — a formelor de gerunziu perfect din limba română. Sper însă că ea a reuşit să demonstreze existenţa lor în texte, propunînd şi o explicaţie etimologică. Recunoaşterea ca o realitate obiectivă a formelor de gerunziu perfect permite să se tragă mai multe concluzii:

1) Pentru istoria lingvisticii româneşti: a) reabilitarea — măcar parţială, deocamdată [25] — a vechilor autori de gramatici, acuzaţi pe nedrept de

---

[19] Deşi ele figurează — în tabele de conjugare — în unele gramatici; vezi Gh. Seulescu, *lucr. cit.*, I, 130 (*avînd fost lăudat = avîndu-se lăudat*) şi Iordache Golescu, *lucr. cit.*, „tabla 8 la faţa 60" (*fiind fost bătut*, dat ca echivalent cu *fiindu-mă bătut*).

[20] Pentru formularea acestor distincţii vezi A. Philippide, *loc. cit.*: „Participiul prezent de la *sînt* compus cu participiul trecut pasiv = participiul trecut activ la verbele netranzitive: *fiind căzut, căzută, căzuţi, căzute*. Participiul prezent de la *am* compus cu participiul trecut pasiv = participiul trecut activ la verbele tranzitive: *avînd aflat, aflată, aflaţi, aflate*". (Din paradigma verbelor reflexive, dată la p. 143, rezultă că acestea s-ar servi de auxiliarul *a avea*: *avîndu-se iubit, iubită, iubiţi, iubite*, respectiv *avîndu-şi zidit, zidită, zidiţi, zidite*.)

[21] R. Ionaşcu, *loc. cit.*, a explicat prin italiană gerunziul perfect de tipul *avînd avut* din gramatica lui Ienăchiţă Văcărescu (vezi nota 8), fără a se referi şi la tipul cu *a fi*.

[22] Ambele limbi se folosesc şi de auxiliarul *a fi*, deci descrierea gerunziului perfect romanic numai prin „gerunziul auxiliarului *a avea* + participiul trecut" (Frieda Edelstein, *lucr. cit.*, p. 30) este incompletă.

[23] Vezi notele 9 şi 19.

[24] Cum se susţine de obicei, pe baza normei din limba literară actuală: vezi, de exemplu, Matilda Caragiu, *lucr. cit.*, p. 66, şi Gh. D. Trandafir, *Categoriile gramaticale ale verbului în româna contemporană*, Craiova, 1973, p. 168, 199; Frieda Edelstein, *lucr. cit.*, p. 30, afirmă în mod expres: „Cu toate că în limba română sfera de întrebuinţare a gerunziului e foarte largă, cu multiple funcţiuni în care el exprimă şi raportul de anterioritate, nu s-a creat o formă de trecut ca în alte limbi romanice, unde domeniul său e mult mai restrîns".

[25] Pe lîngă tipul format cu *a avea* n-au fost confirmate nici îmbinările pronominale ale tipului cu *a fi*. Alături de exemplele mai vechi de la Iordache Golescu (vezi

inventarea unor forme pe care ei le cunoașteau, de fapt, din exprimarea unor contemporani; b) distincția metodologică între influențele străine exercitate asupra gramaticilor și reflectarea în acestea a unor influențe exercitate asupra structurii gramaticale (cele două influențe se întîlnesc în sensul că gramaticile străine au putut oferi modelul de descriere — clasificare și interpretare — a unor forme create involuntar, nedeliberat, de vorbitori după modele desprinse din cunoașterea practică a limbilor care au asemenea forme).

2) Pentru istoria limbii române și pentru gramatica istorică: a) caracterul neologic al formelor de gerunziu perfect, existența unei influențe romanice în morfologie, ceea ce arată că epoca modernă și influențele recente prezintă încă aspecte necunoscute [26]; b) faptul că gerunziul a constituit anume un sector al morfologiei deosebit de receptiv la influențe romanice în epoca de modernizare a limbii române, întrucît formele discutate de gerunziu perfect se adaugă acum la cunoscutele forme de gerunziu prezent variabile în gen, număr și caz și considerate, de aceea, drept adjectivizate [27]. Nici formele de trecut ale gerunziului, nici gerunziile adjectivizate nu au fost însă acceptate de normele limbii literare; ele au avut totdeauna statutul unor elemente livrești, iar astăzi îl au și pe acela de elemente învechite, desuete.

3) Pentru descrierea și cultivarea limbii române în etapa actuală: a) existența unor forme rare de gerunziu perfect trebuie înregistrată în gramaticile de nivel superior (academic); b) desigur, nu se pune problema de a recomanda aceste forme (chiar dacă admitem că ele pot corespunde unor cerințe de dezambiguizare în unele situații), iar raritatea circulației lor poate da naștere la întrebarea dacă merită să se ia atitudine față de ele. Deși intervențiile normative și corective sînt direct necesare în legătură cu greșelile frecvente și cu inovațiile, cred că și curiozitățile sau/și arhaismele izolate din texte cu caracter public trebuie discutate, atît pentru lămurirea cititorilor de astăzi, cît și pentru a celor de mîine, care — în absența unor reacții consemnate — vor putea crede că în limba literară din 1985 avea curs firesc un gerunziu perfect, neglijat de gramaticile descriptive și normative ale epocii noastre.

SCL, XXXVII, 1986, nr. 2, p. 153—157, cu mențiunea „Comunicare ținută la 25 octombrie 1985 la sesiunea științifică extraordinară a Facultății de Filologie a Universității « Al. I. Cuza » din Iași dedicată împlinirii a 125 de ani de la inaugurarea primei universități românești“.

---

notele 9 și 19) pot fi citate de la H. Tiktin, *lucr. cit.*, p. 127, îmbinări ca *fiindu-mă chemat*, *fiindu-ți șezut bine*, *fiindu-i-se părut*.

[26] Vezi Mioara Avram, *Contacte între română și alte limbi romanice*, în SCL, XXXIII, 1982, nr. 3, p. 259.

[27] Vezi Valentina Hristea, *Adjectivarea gerunziului*, în *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, vol. al IV-lea, București, 1967, p. 253—276.

PARTICULARITĂȚI SINTACTICE REGIONALE ÎN DACOROMÂNĂ

Recunoașterea unor particularități gramaticale ale graiurilor dacoromâne se limitează, de obicei, la cele morfologice atît în descrierea sincronică sau diacronică a varietăților regionale, cît mai ales în studiile referitoare la repartiția dialectală. În orice caz, cea mai recentă descriere de ansamblu a varietății dialectale dacoromâne, datorată Matildei Caragiu Marioțeanu [1], nu cuprinde nici un fenomen de ordin sintactic, deși existența unor particularități sintactice este admisă în capitolele teoretice din partea de dialectologie generală [2]. De asemenea, Ion Gheție [3] nu include nici o particularitate sintactică în lista elementelor specifice — fundamentale sau secundare — pe care le urmărește în istoria graiurilor dacoromâne și a limbii literare din secolul al XVI-lea pînă astăzi.

I. În descrierea dată de Ion Coteanu [4], în 1961, structurii dialectale a limbii române se găsește însă un fapt sintactic înregistrat ca particularitate a graiului muntean: „plasarea... adverbului *mai* înaintea pronumelor reflexive sau personale la verbele construite cu astfel de pronume. De exemplu, în loc de *nu te mai lăuda*, *nu mai te lăuda*; în loc de *(nu) se mai poate*, *(nu) mai se poate* etc."; între timp, această topică a lui *mai* a fost reținută și de Grigore Brâncuș [5] ca particularitate a graiului muntean. Pe de altă parte, în 1973, Magdalena Vulpe [6] a semnalat, ca particularitate sintactică a graiului bănățean, „intercalarea adverbului *mai* (cu sens durativ) între copulă și numele predicativ... în propoziții negative". Ambele fenomene remarcate reprezintă topici neliterare ale adverbului *mai*: element general în limbă, acest adverb prezintă deci particularități de distribuție, diferită în unele graiuri atît față de alte graiuri, cît și față de limba literară. Față de posibilitățile pe care le are în limba literară — și în alte graiuri — de a disloca anumite grupuri prin excelență sudate (cum sînt formele verbale compuse, formele de conjunctiv și de infinitiv însoțite de conjuncția *să*, respectiv de prepoziția *a*, și grupul format din pronume neaccentuat și verb), adverbul *mai* are în graiul muntean posibilități de dislocare în minus, iar în graiul bănățean, ca și — adaug — în cel crișean, are asemenea posibilități în plus.

Particularitățile graiului muntean în privința topicii lui *mai* nu se reduc la faptul, remarcat de I. Coteanu și Gr. Brâncuș, că acesta nu dislocă grupul format din pronume neaccentuat și verb, fiind așezat înaintea pronumelui personal sau reflexiv care precedă verbul (tip: *nu mai mă lăs a să mai mă duc*, TM, I, 321/12 Fîntînele — Prahova); adverbul *mai* nu dislocă aici în mod

[1] *Compendiu de dialectologie română (nord- și sud-dunăreană)*, București, 1975, p. 152—188.

[2] P. 18; vezi și p. 62.

[3] *Baza dialectală a românei literare*, București, 1975: vezi explicația de la p. 83.

[4] *Elemente de dialectologie a limbii române*, București, 1961, p. 82.

[5] *Graiul din Muntenia (descriere pe baza materialului din volumul Opincaru de Gr. M. Jipescu)*, în LR, XXII, 1973, nr. 1, p. 42.

[6] În Cornelia Cohuț și Magdalena Vulpe, *Graiul din zona „Porțile de Fier"*, I *Texte. Sintaxă*, București, 1973, p. 373 (abreviat GPF).

obligatoriu nici formele verbale compuse, plasîndu-se înaintea auxiliarului, nu între acesta și forma verbului de conjugat: vezi exemple ca *mai am făcut alta*, TM, I, 132/19 (Mălureni — Argeș), *mai am fost cu muierea*, *ib.*, 305/7 (Ulmi — Olt).

Particularitățile graiurilor vestice, bănățean și crișean, constau în primul rînd în extinderea posibilităților de dislocare ale lui *mai* la situațiile descrise de Magdalena Vulpe în legătură cu verbul *a fi*, *mai* fiind plasat după acest verb, despre care trebuie precizat că se găsește de obicei la forme conjuncte ale indicativului prezent *-i* și *-s* (dislocarea se produce între verbul copulativ *a fi* și numele predicativ: *fata lui nu-i mai fată*, GN, II, 118 Hunedoara, respectiv între verbul predicativ *a fi* și subiect sau complementul circumstanțial de loc și de timp: *nu-i mai ce mînca*, Bîrlea, A. II, 397, *nu-i mai pă lume*, id., *ib.*, 402, ambele din Cerbăl — Hunedoara); în propozițiile negative, în care e atestată cel mai frecvent această topică, ea ar putea fi interpretată și în sensul nedislocării grupului negație + verb, deci ca o posibilitate de dislocare în minus, dar exemplele de propoziții interogative cu aspect pozitiv (de tipul *Dacă zboară porombița Ce ți-i mai bună lădița?*, în DLR, s.v. *mai*$_1$ III[7]) exclud această interpretare, arătînd că avem a face cu o posibilitate de dislocare în plus, aplicată grupului copulă + nume predicativ, predicat existențial + subiect sau alte determinări. Mai puțin bine reprezentată este particularitatea acelorași graiuri dată de punctul în care se produce dislocarea unui grup complex ca cel format din negație + formă verbală compusă + pronume neaccentuat antepus: *nu-l mai a putut*, Bîrlea, A. I, 123 (Cerbăl — Hunedoara), cu așezarea lui *mai* între pronume și forma verbală nedislocată.

Așezarea lui *mai* între verbul copulativ și numele predicativ adjectival dă naștere în aceste graiuri la o aparentă omonimie cu gradul comparativ de superioritate în exemple ca *Să-mpuțină laptele di la vacă și nu-i mai bun*, ALRT 65 (Feneș — Alba); *Mergi tu înainte că eu nu mi-s mai bun*, GPF, 77/6 (Jupalnic — Mehedinți). Confuzia este înlăturată atît printr-un mijloc de ordin sintactic (prezența, respectiv absența termenului al doilea de comparație: *decît...*), cît și printr-o marcă de ordin fonetic, prin care se poate distinge chiar construcția comparativă eliptică de complement: intonația celor două construcții este diferită în graiurile care ajung la această omonimie[8].

Majoritatea construcțiilor discutate cunosc cîte două variante pe teritoriul dacoromân, cu unica opoziție dislocat/nedislocat:

lit. (și general) *mă mai ținea* — munt. *mai mă ținea*, TM, I, 241/19
nu mai e al meu — vest. *nu-i mai al meu* (Hodoș, C., în DLR, s.v. *mai*$_1$ III).

Construcțiile complexe alcătuite din pronume și un grup verbal (formă compusă, predicat nominal etc.) cunosc cîte trei variante, dintre care una fără dislocare și două cu dislocarea realizată în puncte diferite:

lit. (și est)	munt.	vest
nu-ți mai e sete	*nu mai ț-e sete*, Bîrlea, A. II, 294	*nu ți-i mai sete*
nu l-a mai lăsat	*nu mai m-a lăsat*, TM, II, 320/21	*nu-l mai a putut*, Bîrlea, A. I, 123

[7] Calificat popular și separat — în mod surprinzător — de tipul regional *nu-i mai al meu*.

[8] Pentru alte mărci prozodice ale unor valori ale lui *mai* vezi Andrei Avram, *Transferul accentual în limba română*, în SCL, XIX, 1968, nr. 5, p. 461—462, și id., *Mot accentuel, mot intonationnel et sens lexical en roumain*, în „Acta Universitatis Carolinae— Phonetica Pragensia", III, 1972, p. 31—34.

În cazul lui *mai* particularităţile sintactice ale unor graiuri rezultă deci din distribuţia diferită, sub raportul exclusiv al topicii, a unui element de inventar comun.

II. Un caz care nu a fost încă adus în discuţie în studiile de dialectologie este distribuţia regională diferită, în alte privinţe decît topica, a două elemente de inventar comune. Este vorba de adverbele restrictive *numai* şi *decît*, care în limba literară sînt echivalente în construcţii opuse din punctul de vedere al caracterului pozitiv sau negativ, construcţia pozitivă cu *numai* avînd aceeaşi valoare ca una negativă cu *decît*: *am numai una* = *n-am decît una*. Faţă de această situaţie se constată că unele graiuri folosesc pe *numai* în construcţie negativă (*n-am numai una*), iar altele pe *decît* în construcţie pozitivă (*am decît una*).

Construcţia negativă a lui *numai* „decît" este o particularitate comună graiului crişean şi celui maramureşean. În textele din monografia lui T. Teaha *Graiul din valea Crişului Negru* [1961], la p. 171 şi 174 se găsesc cîte patru exemple cu această construcţie a lui *numa*; iată-le pe cele de la p. 174: *Mai tîrziu nu mai gasăşti numa ramaşiţili di la altili muieri*; *Nu-s bune numa di vinars*; *Indi nu-i voie să pască numa boii*; *Nu iesti numa tău cu apă* (cf. p. 179, 183, 184, 185, 190). Pentru graiul maramureşean se poate cita un exemplu din ALRT, 149/11: *Da că n-am numa una* (Negreşti — Satu-Mare) şi mai multe de la Bîrlea, A.: *Nu-s numa cu om picior* (III, 304 Racşa — Oaş, cf. 269, 270, 306; I, 150 Rozavlea — Vişeu). Construcţia e cunoscută şi în Hunedoara: vezi *iel nu ştie numa una*, Bîrlea, A. I, 123 (Cerbăl); *da să nu iei numa cît poz duce*, id., *ib.*, III, 290 (Poiana Răchiţelii) [9].

Această construcţie este aparent omonimă cu o construcţie literară — şi generală, deci existentă şi în graiurile care cunosc construcţia regională discutată — în care *numai* apare în construcţie negativă, dar cu sensul „doar", nu „decît", şi cu implicarea ideii de opoziţie, chiar dacă nu e totdeauna urmat de o adversativă: *n-am numai una* (*ci două*) [10]. Între construcţia literară (negaţie + *numai* „doar") şi cea regională (negaţie + *numai* „decît") există o evidentă deosebire de accent şi de intonaţie care le face să nu fie omofone: construcţia literară are accentul pe negaţie sau pe verbul negat şi o intonaţie finală care presupune o adversativă următoare, în timp ce construcţia regională are structura accentuală a construcţiei literare pozitive cu *numai* sau negative cu *decît*. Caracterul regional al lui *numai* „decît" este dat deci atît de folosirea sa în construcţie negativă, cît şi de structura accentuală şi intonaţională a acestei construcţii faţă de cea cu *numai* „doar".

Construcţia pozitivă a lui *decît* „numai" este o particularitate a unor graiuri munteneşti. În volumele de *Texte dialectale Muntenia* am întîlnit-o în texte din judeţele Vîlcea, Olt, Argeş, Teleorman şi Prahova, în exemple ca *Ş-a rămas dăcît cu taică-su*, I, 228/17 (Poboru — Olt), *Cînd a venit fata dăcît atîta i-am spus*, I, 260/12 (Comăniţa — Olt); cf. I, p. 120/15, 251/13, 261/9, 309/14, 368/9, II, 246/24, 250/16 etc. Vezi şi îmbinarea tautologică *decît singur*, folosită cu construcţia pozitivă a corespondentului literar *numai singur* (sau *singur numai*): *Decît singur unu l-am scăpat*, TM, I, 11/16 (Boişoara — Vîlcea); *Eream decît singur cu-arma-n mînă, atît aveam. Ib.*, 268/25 (Hîrseşti — Argeş).

---

[9] Editorul, O. Bîrlea, foloseşte o virgulă nejustificată înaintea lui *numa* din acest exemplu (cf. şi I 150; III 269, 270, 306), ceea ce ascunde sensul construcţiei.

[10] Vezi Georgeta Ciompec, *Adverbul*, în *Limba română contemporană*, vol. I. Sub coordonarea acad. Ion Coteanu, Bucureşti, 1974, p. 289, nota 5.

Tot în graiul muntean *decît* se folosește, în construcții pozitive, cu valoarea literarului *doar*: *Păi dăcît mă duc și umplu căldarea și viu înapoi.* TM, I, 261/27 (Comănița — Olt); *Imediat le topesc, dăcît ia sare. Ib.*, 304/16 (Ulmi—Olt); *Dăcît le-am uscat nițăl să nu să strice. Ib.*, 391/32 (Plopii Slăvitești — Teleorman); *Dăcît i-am pus nițăl în căldare-acolo c-untură dă s-a prăjit un pic. Ib.* 440/31 (Dracea — Teleorman; cf. *ib.*, 367/16 etc.) și cu valoarea literarului *deodată*: *Cîn să treacă soseaua dăcît am auzit o cățeauă.* TM, I 294/32 (Movileni — Olt); *Cîn a-nceput ie decît am stat așa pe loc. Ib.* II, 233/26 (Bertea — Prahova). Fără a fi vorba și aici de o deosebire de construcție pozitivă/negativă, se constată că pentru aceleași valori („doar" și „deodată") graiurile vestice îl folosesc pe *numai*: vezi *Da — ice — num-am auzit vîjîitura — zîce — nu l-am văzutu.* Bîrlea, A. II, 276 (Cresuia — Beiuș).

Aceleași graiuri vestice manifestă o preferință pentru *numai* și în funcțiunea exceptivă sau cumulativă, în construcții în care limba literară folosește pe *decît* (sau *afară de*): *Nime nu s-o găsit, numa baba-aceie care-o fost așă voinică.* Bîrlea, A. III, 270 (Racșa — Oaș); cf. 269. Apropierea dintre această construcție exceptivă și construcția negativă cu valoare restrictivă a lui *numai* este ilustrată de următorul context în care apar amîndouă: — *Nu-m trabă nici unu, numa pă ăsta! — spune sluga. — De ce nu-s trabă, numa pă ăsta?* Bîrlea, A. II, 283 (Cresuia — Beiuș).

Textele muntenești oferă și ele exemple care pot explica trecerea spre construcția pozitivă a lui *decît* restrictiv pornind de la întrebuințarea lui în construcții exceptive: *Altfel nu era/decît cînipă iera.* TM, II, 144/20 (Dițești — Prahova) sau *Nu ziceam nici că aoleo!/dăcît tăceam. Ib.*, 146/17.

Preferințele opuse pentru *decît* sau *numai* în construcții exceptive se reflectă și în îmbinările tautologice pe care le-au dezvoltat graiurile în discuție din asocierea celor două elemente sinonime: în timp ce graiul muntean le folosește, ca și limba literară, în ordinea *decît numai*: *Că nu mi-e teamă dă nimini, dăcît numai dă cumnatu Ionică Făt-Frumos.* Bîrlea, A. II, 299 (Bughea de Sus — Muscel), în graiurile vestice ne întîmpină ordinea *numa decît*: *Nu-i nime-n casă, numa dicît casă*, Bîrlea, A. II, 276 (Cresuia — Beiuș).

În graiul muntean folosirea lui *decît* cu valoare exceptivă („afară de") sau cumulativă („pe lîngă") depășește limitele construcției din limba literară, nemaifiind legată de prezența unui antecedent ca *altul* etc.: în piețele bucureștene am înregistrat adesea întrebarea *Mai aveți decît astea?*, la care răspunsul este de obicei restrictiv: (*Mai avem*) *decît două coșuri* sau *Decît ce se vede.*

*

Faptele prezentate mai sus nu constituie decît în parte noutăți. Interesul discuției stă în corelarea unor observații făcute pînă acum în mod izolat sau din altă perspectivă decît cea dialectologică și în comentariile care se pot face în urma descrierii mai exacte a situației:

1. Particularitățile sintactice discutate în acest articol reprezintă exclusiv fenomene de distribuție, și nu de inventar, ca în cazul unor elemente relaționale specifice (prepoziții, conjuncții coordonatoare și subordonatoare), care au atras atenția mai multor cercetători. Din punct de vedere lexical, *mai*, *numai* și *decît* sînt elemente din fondul general al limbii, comun tuturor graiurilor și limbii literare, și tocmai această calitate le face mai greu de identificat ca regionalisme pe plan sintactic; așa se explică atît neglijarea lor în descrierea diverselor graiuri, cît și faptul că nu sînt evitate în exprimarea literară.

Dintre particularitățile menționate, mai bine infiltrată în limba literară este particularitatea muntenească referitoare la topica lui *mai*. DLR, s.v. *mai*$_1$ III, califică drept regională — fără specificarea regiunii — așezarea sa înaintea pronumelui neaccentuat însoțitor al unui verb, ilustrată cu două citate, dintre care unul din opera lui I.L. Caragiale și altul de la Al. Macedonski. În *Limba română actuală. O gramatică a „greșelilor"* [11], Iorgu Iordan înregistrează această „abatere de la topica tradițională" atît în grupul pronume neaccentuat + verb, cît și în situația mai rar atestată a formelor verbale compuse (*nu mai ar fi posibile*), arătînd că „fenomenul e curent în vorbirea muntenească"; alături de citatele din diverse periodice ale anilor 1934—1939, există unele cu autori identificabili care sînt Tudor Arghezi, Matei Caragiale, Dan Petrașincu. În vremea din urmă fenomenul are o vizibilă răspîndire în presă și în literatura artistică, datorită unor scriitori munteni ca Eugen Barbu (*O să mai mă uit afară. Groapa*, 1968, p. 16) sau Marin Preda (*să mai mă țină. Delirul*, 1975, p. 17); vezi și prezența lui la Șerban Cioculescu, atît de atent la exprimarea literară (*Nu mai mi-amintesc exact componența comisiei.* „Flacăra", nr. 30 (946) — 21 VII 1973 — p. 22, col. 3). Valeria Guțu Romalo [12] notează „frecvența tot mai mare a acestei topici incorecte a lui *mai*" alături de „alte cîteva adverbe: *cam*, *prea*, *și*, *tot*", fără a face vreo referire la caracterul regional al construcției lui *mai*. În schimb, Georgeta Ciompec [13] raportează la scriitorii munteni tendința de plasare a „semiadverbelor din seria *mai*, *cam*, *tot*, *prea*" înaintea formelor verbale compuse, deși pentru celelalte adverbe citate alături de *mai* nu este demonstrată proveniența regională a topicii relevate.

Particularitatea graiurilor vestice constînd în construcția negativă a lui *numai* „decît" se întîlnește în limba scrisă mult mai rar și exclusiv în literatura artistică, la scriitori ardeleni ca I. Agârbiceanu (*Spuneau și alții că sînt zile în care nu mînca numai o dată*, L.T. 78, în DLR, s.v. *numai* I 3), Pavel Dan (*N-avem numai un pahar, îți bea cum îți putea. Urcan bătrînul*, 1938, p. 170) sau I. Lăncrănjan (*Cu ăștia n-o scoți la capăt numa dacă pui mîna pe pușcă. Cordovanii*, 1963, I, p. 16, cf. 23); în afară de DLR, care califică această construcție învechită și regională — fără specificarea regiunii —, alte lucrări nu o înregistrează.

Pentru celelalte regionalisme sintactice discutate nu am întîlnit folosirea în limba literară scrisă, dar se pot auzi în vorbirea unor intelectuali: există destul de mulți intelectuali ardeleni care folosesc construcția de tipul *nu-i mai al meu*, după cum există intelectuali munteni — mai puțini, pentru că și aria regională a construcției e mai restrînsă — care folosesc construcția pozitivă a lui *decît* restrictiv sau exceptiv (recent am înregistrat-o într-o redacție, în vorbirea unui poet muntean din generația mijlocie). Topica aceasta a lui *mai* este calificată în DLR, s.v. *mai*$_1$ III, tot (învechită și) regională, fără menționarea ariei, ca și în cazul discutat mai înainte, citatele oprindu-se la V. Bărac și culegerea de cîntece bănățene a lui E. Hodoș; pentru *decît* vezi remarca făcută, din punctul de vedere al cultivării limbii, de Georgeta Ciompec [14]: „în vorbirea muntenilor, uneori chiar și a celor cultivați, formule ca *am găsit decît cărți*, *am lucrat decît atît* sînt auzite din ce în ce mai frecvent".

2. Fenomenele discutate aici țin de sintaxa părților vorbirii, privind sintaxa particulară a unor cuvinte din clasa adverbului. Deși este vorba de

---

[11] Ediția a II-a, București, 1948, p. 450—451.
[12] *Corectitudine și greșeală (Limba română de azi)*, București, 1972, p. 118—119.
[13] *Lucr. cit.*, p. 289.
[14] *Loc. cit.*

construcţia unor cuvinte, în numai unele dintre sensurile lor, în cazurile în speţă nu e valabilă obiecţia adusă eficienţei particularităţilor lexicale ca elemente de descriere a unui grai [15], întrucît atît *mai*, cît şi *numai* şi *decît* sînt adverbe cu importante funcţii gramaticale, uneori practic lipsite de sinonime, şi se caracterizează printr-o mare frecvenţă [16]. Ele sînt deci unicate, dar repetabile, îndeplinind prin aceasta condiţiile puse particularităţilor demne de reţinut cel puţin în măsura în care le îndeplinesc unele particularităţi morfologice general admise în descrierea graiurilor dacoromâne, cum ar fi formele de condiţional prezent din graiul bănăţean sau de condiţional perfect din cel crişean.

3. Ca şi în cazul altor regionalisme, construcţiile discutate nu sînt exclusive în graiurile respective, ci apar folosite adesea în alternanţă cu cele literare şi generale. Acelaşi vorbitor care spune *mai mă da*, TM, II, 101/22 (Ghirdoveni — Dîmboviţa) sau *să mai mă-c*, *ib.*, 102/11, spune şi *să mă mai dea*, 101/20. Această situaţie poate explica o contaminare de tipul *mai mă mai sprijin cu ia*, *mai aia*, TM, II, 232/16 (Bertea — Prahova), cu repetarea lui *mai* în ambele topici posibile. Îmbinările tautologice *decît numai* şi *numai decît*, discutate la p. 146, pot fi explicate şi ele prin contaminarea a două construcţii [17].

ABREVIERI

ALRT	*Texte dialectale* culese de Emil Petrovici. Suplement la *Atlasul lingvistic român II*, Sibiu — Leipzig, 1943.
Bîrlea, A.	Ovidiu Bîrlea, *Antologie de proză populară epică*, vol. I — III, [Bucureşti] 1966.
GN	*Graiul nostru*. Texte... publicate de I.-A. Candrea, Ov. Densusianu, Th.-D. Sperantia. Vol. I Bucureşti, 1906; II Bucureşti, 1908.
TM	*Texte dialectale Muntenia*, sub conducerea lui Boris Cazacu. Vol. I [Bucureşti] 1973; II Bucureşti, 1975.

SCL, XXVIII, 1977, nr. 1, p. 29—35.

[15] Vezi Romulus Todoran, *Cu privire la repartiţia graiurilor dacoromâne*, în LR, V, 1956, nr. 2, p. 39—40; Ion Gheţie, *Cu privire la repartiţia graiurilor dacoromâne (Criterii de stabilire a structurii dialectale a unei limbi)*, în SCL, XV, 1964, nr. 3, p. 328.

[16] În statistica lui Valeriu Şuteu, *Observaţii asupra frecvenţei cuvintelor în operele unor scriitori români*, în SCL, X, 1959, nr. 3, p. 426—435, rangul de frecvenţă al acestor adverbe este următorul: *mai* 17, *numai* 55, *decît* 89.

[17] Menţionez că toate citatele din texte dialectale au fost reproduse cu simplificarea transcrierii.

NEGAŢII AUXILIARE DEVENITE NEGAŢII SUFICIENTE ÎN LIMBA ROMÂNĂ ACTUALĂ

Academicianului Iorgu Iordan i se datorește semnalarea întrebuințării lui *cîtuşi de puţin*, *defel*, *deloc*, *nicidecum* şi *niciodată* „în construcţii fără negaţie" de tipul *cuvinte de mare bun simţ*, *cîtuşi de puţin jignitoare*; *călătoria defel neplăcută*; *oameni cu o psihologie deloc rudimentară*; *avea o cochetărie, nicidecum feminină*; *tandreţa sa niciodată mărturisită* (dintre toate aceste adverbe şi locuţiuni adverbiale, cel mai bogat ilustrat — cu citate din anii 1935—1940 — este *deloc*) [1]. În ce priveşte explicaţia fenomenului, pentru primele patru Domnia sa propune una de natură internă („s-a pornit de la construcţii negative: *călătoria n-a fost deloc* (sau *defel*) *neplăcută*"), iar pentru *niciodată*, una de natură externă, anume influenţa germanului *nie* (cf. *seine nie geäusserte Liebe*).

Reluînd problema, cîţiva ani mai tîrziu, I. Guţia subliniază caracterul livresc al construcţiilor de acest fel şi generalizează explicaţia lor printr-o influenţă străină, pe care o consideră franceză [2].

Academicianul Iorgu Iordan însuşi a revenit asupra acestor construcţii, completînd descrierea anterioară cu indicaţii referitoare la contextul lor atributiv, la elipsa verbului *a fi* şi a pronumelui relativ; încadrate în categoria mai mare pe care o constituie „elipsele de tot felul", ele sînt reţinute printre fenomenele prezentate de savantul citat, datorită noutăţii şi frecvenţei lor, drept „tendinţe sintactice în limba română actuală" [3].

O descriere mai amănunţită a acestor construcţii, cu precizarea condiţiilor de folosire şi a limitelor de acceptabilitate, în legătură şi cu alte probleme ale aşa-numitelor negaţii auxiliare sau seminegaţii, este necesară, între altele, şi pentru clarificarea originii lor.

1. De la început discuţia trebuie extinsă şi la alte adverbe de negaţie (de exemplu *nicăieri*), precum şi la pronumele şi adjectivele pronominale negative, întrucît toate acestea se întîlnesc, în limba actuală, în construcţii similare (*explicaţia*, *nicăieri formulată*, *în nici un fel combătută*, *nimănui accesibilă* etc.; *Iar „spune despre..." este o construcţie de nimeni combătută*. V. Iancu, *Limbaj cotidian şi rostire literară*, Timişoara, 1977, p. 118).

2. Adverbele şi locuţiunile adverbiale menţionate, ca şi pronumele negative *nimeni*, *nimic*, *nici unul* (şi adjectivul pronominal *nici un*) sînt definite în mod curent, în gramaticile limbii române, drept însoţitoare ale negaţiei *nu* [4]. Această definiţie trebuie corectată în două privinţe: pe de o

---

[1] *Limba română actuală. O gramatică a „greşelilor"*, ediţia a II-a, Bucureşti, 1948 p. 371, 373, 375.

[2] *Il metodo di negare nella lingua romena (sulla negazione e sugli ausiliari ed intensivi di negazione)*. I *Sulla negazione*, în „Orbis", I, 1952, nr. 1, p. 164; II *Sugli ausiliari di negazione*, în „Orbis", II, 1953, nr. 1, p. 95—96.

[3] *Tendinţe sintactice în limba română actuală*, în SCL, XVII, 1966, nr. 6, p. 615; exemplele sînt numai cu *niciodată* şi *deloc*, menţionîndu-se răspîndirea construcţiei cu *deloc*.

[4] Vezi *Gramatica limbii române* editată de Academia R.S.R., vol. al II-lea, ediţia a II-a, tiraj nou, Bucureşti, 1966, p. 56—57; *Limba română contemporană*, vol. I, sub coordonarea acad. Ion Coteanu, Bucureşti, 1974, p. 268, 285. Vezi şi Georgeta Ciompec, *Adverbe negative*, în LL, 1977, 2, p. 485.

parte, statutul lor de negații auxiliare se constată și în prezența altor negații decît *nu*, anume prefixul *ne-* [5] (*neînțelegînd deloc*, *nimic* etc., *nepricepută la nimic*) și prepoziția *fără* (*fără dinți deloc*, *fără nici o vorbă* [6], *fără a pricepe deloc*, *nimic*, *niciodată*) sau locuțiunea conjuncțională *fără să* (*fără să priceapă nimic*, *niciodată* etc.; *fără să-mi fac deloc iluzii*. Iorgu Iordan, *Limba literară. Studii și articole*, Craiova, 1977, p. 248); pe de altă parte, ele au statut de negații suficiente — independente sau integrate în propoziție — în cîteva situații care merită să fie luate în considerație:

a) în răspunsuri eliptice la o întrebare, nu numai la una cu verb negativ[7] (*— Dar nu se ia? — Deloc; n-ai nici o grijă*, Caragiale, în GLR, II, 65), ceea ce ar fi puțin concludent, ci și la una cu verb pozitiv (*— Îți place? — Deloc*; *— A venit cineva? — Nimeni* [8]; *Eu să per, eu?... niciodată!* Alecsandri, în DLR, s.v. *niciodată*);

b) în propoziții nominale (*Madam Georgescu — fatalitate! nicăieri*. Caragiale, în GLR, II, 57 [9]; *N i m e n i?... și dobitocul de fecior mi-a spus că Fănică și Zoe sînt aici*. Caragiale, în GLR, II, 73) și în propoziții verbale eliptice de predicat (*„Așa e, Doamne?" întrebă Aghiuță. Da Dumnezeu nu răspunse. „Așa e, sfinte Petre?" Sîmpietru... nimic*. Caragiale, în GLR, II, 69);

c) în comparații (*a fi ca nimeni altul*, *ca nimeni de pe lume*; *Floră acvatică și palustră, dezvoltată ca nicăieri în Europa*. Antonescu, în DLR, s.v. *nicăieri*; *Atunci, ca niciodată, gigantul s-au uimit*. Alecsandri, în DLR, s.v. *niciodată*);

d) în opoziție cu un termen pozitiv care determină, mai ales în funcție de topică, aspectul pozitiv [10] al propoziției, în construcții coordonatoare (*Vine mai rar sau niciodată*; *Vorbește puțin sau deloc*; *Merg toți sau nici unul*; *E pretutindeni și nicăieri* sau *Comandantul roatei a cincea e nicăieri și pretutindeni*. „Viața românească", în DLR, s.v. *nicăieri*; *Nimeni, sau prea puțini, se gîndesc că...* „Contemporanul", 1973, nr. 46, p. 8, col. 4) [11] sau explicative (*Interesează mai puțin, adică... deloc, care propunere a fost acceptată*. Iorgu Iordan, *Memorii*, II, București, 1977, p. 203).

---

[5] Pe acesta unii cercetători îl consideră variantă combinatorie a lui *nu*; vezi Georgeta Ciompec, *Observații asupra exprimării negației în limba română în secolele al XVI-lea — al XVIII-lea*, în SCL, XX, 1969, nr. 2, p. 199 („în construcțiile verbale").

[6] Exemplu dat în GLR, II, p. 60, în contradicție cu unele afirmații făcute în I, p. 178, sau II, p. 56—57. Cf. și II, p. 58.

[7] Situație semnalată de I. Guția pentru *deloc* (*lucr. cit.*, II 95 și 96) cu exemplul *— Nu-ți place? — Deloc!* Vezi și GLR, II 57: „în răspunsuri, aceste cuvinte țin locul negației *nu*" (unicul exemplu, cu *nicidefel*, e tot cu un răspuns la o întrebare negativă).

[8] Cf. la I. Guția, *lucr. cit.*, I, 165, un exemplu cu interogativă parțială: *— Cine a intrat? — Nimeni.*

[9] Exemplu dat printre cele menite să ilustreze afirmația de la p. 56, conform căreia „adverbele și locuțiunile adverbiale de negație însoțesc negația *nu*"! Pentru *nicăieri* în propoziții nominale vezi multe alte exemple în DLR, s.v.

[10] Aspectul propoziției se poate orienta, mai rar, și după termenul negativ, care în această situație are statutul normal de negație auxiliară (*Nu interesează deloc sau foarte puțin...*; *Arareori, și niciodată cu precizie și pregnanță, nu s-a vorbit...*, „Săptămîna", 1977, nr. 361, p. 8, col. 1). De remarcat gradul diferit de acceptabilitate al formei verbului în funcție de locul termenului negativ sau pozitiv, cu care se face un fel de „acord" prin atracție. Oricum, forma verbului nu poate corespunde decît unuia dintre cei doi termeni.

[11] Cf. și exemple cu distanță mai mare între termenii opuși: *Să dau tristețea mea tăcerii și gîndurile mele nimănui*, Topîrceanu, în DLR, s.v. *nimeni*; *Argeșul rareori putea fi trecut prin vad și nicidecum noaptea*, Camil Petrescu, în DLR, s.v. *nicidecum*, complicate uneori și de existența unei elipse: *Vezi că pricepură ei că n-are să se mai vază. Poate că în cer, dar aci pe pămînt de leac*, Ispirescu, în GLR, II, 57.

În ultima situație cuvintele de negație pot apărea în construcții foarte asemănătoare cu cele care interesează direct discuția noastră. Vezi exemple ca *Se arăta rar sau niciodată mulțumit*; *Urmărește numai să amintească pentru contemporanii săi actuali unele lucruri prea puțin sau, poate, deloc cunoscute acestora.* Iorgu Iordan, *Limba literară. Studii și articole*, p. 311—312; *Ceea ce a fost prea puțin sau chiar deloc studiat este...* „România literară“, 1978, nr. 14, p. 8, col. 1.

Pe lîngă asemănarea flagrantă din această situație particulară, asemănarea de structură este generală în ce privește caracterul originar eliptic al tuturor construcțiilor cu negații auxiliare folosite ca negații suficiente, atît totale (negînd predicatul și, astfel, întreaga propoziție), cît și parțiale (negînd orice altă parte de propoziție decît predicatul).

3. În construcțiile care constituie obiectul propriu-zis al acestui articol avem a face cu negații suficiente parțiale. Cuvintele de negație în discuție, originar [12] auxiliare, apar ca determinante ale unui adjectiv (adesea participiu) sau ale unui adverb, care, la rîndul lor, pot avea diverse funcțiuni în propoziție. Cea mai frecventă funcțiune este cea atributivă, remarcată anume de acad. Iorgu Iordan; e de precizat aici că fostele negații auxiliare neagă și atribute neizolate (tip: *Are o sarcină deloc ușoară*, „Săptămîna“, 1977, nr. 359, p. 6, col. 2; *Ar fi o eroare niciodată scuzabilă*, *ibid.*, 1977, nr. 361, p. 8, col. 3), dar sînt preferate în atributele izolate, direct (tip: *Situația, deloc plăcută, ne îndreptățește să ne întrebăm... Iată însă ce fel de confirmare, deloc măgulitoare, am primit*, „Luceafărul“, 1965, nr. 27 (186), p. 8, col. 2; *Implică o complexitate de inițiative și eforturi, niciodată îndestulătoare.* „Contemporanul“, 1966, nr. 2 (1005), p. 1, col. 1) sau indirect, atributul neizolat făcînd parte dintr-o apoziție dezvoltată izolată (tip: *Te antrenează în joc. Un joc deloc gratuit, cum am văzut...* „Scînteia“, 1977, nr. 10 990, p. 2, col. 8, sau *Și — lucru deloc neglijabil — este mai motivată...* „România literară“, 1977, nr. 4, p. 11, col. 2). Negațiile respective nu se limitează însă la atribute, ci apar, mai rar, și ca elemente ale unui grup verbal, determinînd părțile de vorbire menționate cu funcțiune de complement circumstanțial de mod (*N. a răspuns deloc politicos.* W. Litmanowicz, *Curiozități din lumea șahului*, București, 1976, p. 234), element predicativ suplimentar (*Mi-a răspuns deloc jenată.* „Adevărul literar și artistic“, 9 mai 1937, p. 17, col. 2 [13]) sau nume predicativ (*Deloc neglijabile sînt eforturile depuse...* „Informația Bucureștiului“, 1977, nr. 7463, p. 1, col. 2). La toate aceste funcțiuni neatributive, evident, nu mai e vorba de elipsa vreunui pronume relativ, iar cel puțin la funcțiunea de nume predicativ nu se mai poate presupune nici elipsa vreunei forme a verbului copulativ *a fi*. Singura elipsă comună tuturor funcțiunilor este aceea a unei negații originar principale și singura negație care poate fi presupusă în toate situațiile fără a apela și la alte adaosuri este *ne-* (pentru deosebirile de topică vezi 5).

În privința șanselor de acceptare a acestei construcții în normele limbii literare, aș observa că ea pare mai firească în grupul nominal, mai ales în atributele izolate, și mai puțin firească în grupul verbal, cu deosebire atunci cînd

[12] Caracterizarea cuvintelor și locuțiunilor în discuție drept negații auxiliare la origine are în vedere exclusiv situația din limba română, care, ca și alte limbi romanice, a dezvoltat sistemul negației duble, incipient în latina populară, în locul negației simple din latina clasică (unde *nemo*, de exemplu, era negație suficientă). Ea e valabilă ad litteram pentru adverbe ca *defel*, *deloc* sau locuțiunea *cîtuși de puțin*, care au devenit negații numai prin faza de negații auxiliare.

[13] Exemplu reprodus după Iorgu Iordan, *Limba română actuală*, p. 373, unde figurează alături de mai multe exemple cu atribute și de cîteva date într-o formă fragmentară care nu permite identificarea funcțiunii sintactice.

construcția negativă este postpusă verbului pozitiv (vezi un exemplu ca *Deși meritele sale în istoria științelor sînt deloc neglijabile*, „România literară", 1977, nr. 33, p. 22, col. 2; cf. *Speculantul de la stadion... era nimeni altul decît N.C.* „Scînteia", 1977, nr. 10 963, p. 4, col. 1 față de *nimeni altul ... era*).

4. Statutul de negație suficientă (parțială) al negațiilor originar auxiliare este marcat printr-o particularitate de topică, nesemnalată pînă acum. Ca negații auxiliare, *defel*, *deloc*, *niciodată*, *nimeni* etc. stau numai sau de obicei după cuvîntul determinat (*o construcție necombătută de nimeni*, *deloc*, *niciodată* etc. sau *care nu a fost combătută de nimeni*, *deloc* etc./*care nu a fost de nimeni combătută*, *care nu a fost deloc combătută* etc.); ca negații suficiente însă, după cum a rezultat din toate exemplele anterioare, ele ocupă numai locul întîi, înaintea cuvîntului determinat (*construcție de nimeni combătută*, *situație deloc plăcută* etc., nu și **combătută de nimeni*, **plăcută deloc*).

5. Comentînd unul dintre exemplele citate de acad. Iorgu Iordan în *Limba română actuală*, pe care l-am reprodus parțial și la începutul acestui articol: *călătoria defel neplăcută sau obositoare*, I. Guția a adus obiecția că „în acest exemplu adverbul poate fi considerat la rigoare ca intensiv al lui *ne(plăcută)*"[14]. Obiecția nu este însă valabilă, după cum arată însăși continuarea citatului cu al doilea adjectiv fără *ne-*; autorul ei a confundat construcția în cauză, *defel neplăcută*, cu construcția *neplăcută defel*, care înseamnă altceva.

Formațiile cu *ne-* prezintă așadar, pentru construcțiile cu alte cuvinte de negație, un interes special, întrucît aceste cuvinte au statut de negații auxiliare sau suficiente în funcție de topică, prin care se schimbă înțelesul întregii construcții. *Defel neplăcută* înseamnă *plăcută*, căci *defel* e aici negație suficientă, ca și *nu* sau *ne-*, și două negații suficiente alăturate constituie o afirmație prin litotă (cf. *(care) nu (e) neplăcută*)[15]; sens negativ are fie construcția *neplăcută defel* (= *care nu e plăcută defel* sau *care e absolut neplăcută*), cu *defel* negație auxiliară postpusă adjectivului cu *ne-*, fie construcția *defel plăcută*, cu *defel* negație suficientă antepusă adjectivului fără *ne-*. La fel: *o carte deloc necitită* = *o carte citită* față de *necitită deloc* = *deloc citită* (sau *absolut necitită*).

6. Răspîndirea construcțiilor de tipul *deloc* + adjectiv sau adverb în limba literară contemporană, mai ales în stilul publicistic, merge mînă în mînă cu răspîndirea, în aceeași perioadă și în aceleași varietăți stilistice, a negării acestor părți de vorbire, ca părți de propoziție, prin *nu* pentru a le da un înțeles contrar, atenuat într-o oarecare măsură[16]: vezi exemple ca *O casă... încăpătoare și gospodărească, nu lipsită de anume eleganță rustică*, Călinescu, în DLR, s.v. *nu* A III; *Ne așteaptă o muncă nu ușoară.* „Luceafărul", 1965, nr. 16 (175), p. 6, col. 3, și chiar *Ajutînd nemijlocit juriul în nu ușoara sa misiune*, „Scînteia", 1976, nr. 10 418, p. 1, col. 3. Negarea însușirii pozitive pentru a exprima însușirea (pozitivă) opusă constituie una dintre figurile retorice agreate în general de stilul publicistic; negarea cu *nu* sau

---

[14] *Lucr. cit.*, II, p. 95.

[15] Vezi în GLR, II, 44, exemple de litotă cu *nu... ne-* și cu *nu... nu*; la I. Manliu, *Gramatica istorică și comparativă a limbii romîne*, București, 1894, p. 286, exemple cu *nu nimic*, *nu nimeni* și o discuție mai amplă asupra celor cu *nu ne-*. Cf. și litota cu *nu fără* în *Ne așteaptă o muncă... nu fără eforturi și greutăți*, „Luceafărul", 1965, nr. 16 (175), p. 6, col. 3.

[16] În DLR, s.v. *nu* A III înțelesul contrar și cel atenuat sînt considerate două lucruri diferite în cadrul aceluiași sens: „atenuîndu-i înțelesul sau dîndu-i înțeles contrar".

deloc, *defel*, *nicidecum* a unor adjective (participii) sau adverbe negate de obicei prin *ne-* introduce şi un element de noutate, apreciat de asemenea în practica stilului amintit.

7. Construcţiile româneşti cu negaţii de obicei auxiliare folosite ca unic element de negare a unor părţi de propoziţie sînt livreşti, recente şi au corespondente în diverse limbi moderne de circulaţie internaţională: pentru *deloc* şi *defel* cf. fr. *pas* sau *point* (*bête*), it. *punto*; pentru *niciodată* fr. *jamais* (*satisfait*), it. *mai*, germ. *nie*. Este foarte posibil ca ele să fi apărut sub influenţe străine, poate în primul rînd sub influenţă franceză [17], aşa cum au fost uneori explicate. Am încercat însă să arăt, sub **2**, că evoluţia negaţiilor auxiliare spre statutul de negaţii suficiente are şi antecedente de factură tradiţională în limba română, de unde rezultă că explicaţia de natură internă nu poate fi total înlăturată, fie şi numai pentru terenul favorabil care a fost oferit modelelor străine. De fapt, ca în atîtea alte situaţii discutate de acad. Iorgu Iordan în categoria „paralelelor sintactice" [18], s-ar putea să avem a face cu fenomene independente în română şi în limbile menţionate, explicabile fie prin „tendinţe generale ale limbajului uman", fie numai prin tendinţe general romanice; ipoteza e cu atît mai verosimilă cu cît fenomenul poate fi privit ca o gramaticalizare a unor „fapte stilistice".

Construcţiile în discuţie contribuie la ceea ce unii cercetători au numit „aspectul emfatic" al limbii literare actuale, realizat prin „evitarea construcţiilor obişnuite în limba vorbită" [19]. Din punctul de vedere al istoriei limbii, ele reprezintă o confirmare a tendinţei limbii literare contemporane de a face economie de mijloace, renunţînd la cumulul de mărci preferat în fazele mai vechi şi în aspectul popular al limbii române [20]. Mutatis mutandis, s-ar putea vorbi de o revenire, în alte condiţii, la o opoziţie de distribuţie stilistică a negaţiei — simplă sau dublă după varietăţile stilistice ale limbii — care caracteriza situaţia din limba latină [21].

SCL, XXIX, 1978, nr. 5, p. 497—502.

---

[17] De remarcat că în franceză ele au caracter popular şi familiar.

[18] Vezi *Paralele romanice în domeniul sintaxei*, în SCL, X, 1959, nr. 2, p. 163—182, şi *Paralele sintactice romanice*, în RFRG, III, 1959, nr. 1—2, p. 121—129.

[19] Vezi, de exemplu, *Aspecte morfologice şi sintactice ale limbii române actuale*, în AUB, Seria Ştiinţe sociale — Filologie, XII, 1963, nr. 28, p. 318.

[20] Vezi Al. Graur, *Tendinţele actuale ale limbii române*, Bucureşti, 1968.

[21] Vezi J. B. Hofmann, *Lateinische Syntax und Stilistik*, neubearbeitet von Anton Szantyr (= Leumann — Hofmann — Szantyr, *Lateinische Grammatik* auf der Grundlage des Werkes von Friedrich Stolz und Joseph Hermann Schmalz II). München, 1964, p. 803—805.

PROBLEME ALE ACORDULUI ȘI CULTIVAREA LIMBII ÎN ȘCOALĂ

În ansamblul de reguli ale sintaxei limbii române acordul ocupă un loc central, întrucît, prin potrivirea de formă, în ce privește categoriile gramaticale comune, între cuvintele legate prin anumite raporturi de determinare, el este un mijloc principal de exprimare a raporturilor dintre cuvintele îmbinate într-o construcție sintactică.

Se face acord între următoarele părți de propoziție: în primul rînd între predicat și subiect, ca și între unele atribute și numele determinat de ele, dar și între alte cuvinte a căror funcțiune prezintă asemănări cu predicatul (numele predicativ) sau cu atributul: este vorba de elementul predicativ suplimentar (tipul *fata a venit s u p ă r a t ă* sau *am văzut-o s u p ă r a t ă*) și de unele complemente — indirecte sau circumstanțiale — exprimate prin adjective și acordate cu numele la care se referă (*din r o ș i e s-a făcut galbenă*, *te știu de m i c ă* , *plîngea de s u p ă r a t ă* etc.). Într-un anumit sens, mai larg, se poate vorbi de acord și la substituirea unui nume prin pronume (mai ales în cazul formelor neaccentuate ale pronumelui personal care reiau sau anticipă un complement direct sau indirect) sau prin alte cuvinte (unele articole, numerale) cu valoare cvasipronominală. Acordul este un procedeu fundamental în sintaxa propoziției; într-o situație însă, și anume la atributul pronominal în genitiv exprimat printr-un pronume relativ (tipul *elevul a c ă r u i servietă s-a pierdut*), el depășește cadrul propoziției, interesînd sintaxa frazei, deoarece pronumele relativ din propoziția atributivă se acordă cu numele din regentă pe care îl înlocuiește. Dacă avem în vedere în general problemele substituirii prin pronume, acordul poate fi urmărit și în contexte mai mari decît fraza ca unitate sintactică.

Categoriile gramaticale implicate în acord sînt persoana, numărul, genul și cazul. Particularitățile de acord ale limbii române față de alte limbi — și înainte de toate față de celelalte limbi romanice — sînt strîns legate de trăsăturile caracteristice ale morfologiei ei: existența unei flexiuni cazuale face să se pună problema acordului în caz la atributul adjectival și la apoziție, iar existența unor specii de articole de legătură între atribut și numele determinat ridică de asemenea probleme de acord străine altor limbi (la atributul adjectival acordul articolului demonstrativ *cel* care poate însoți adjectivul, iar la atributul substantival și pronominal în genitiv, ca și la cel adjectival exprimat prin adjective posesive, acordul articolului posesiv *al*); existența genului neutru complică problemele acordului în gen, mai ales cînd avem a face cu un termen determinat multiplu, iar bogata flexiune de număr și gen a adjectivului explică și ea mulțimea problemelor de discutat la aceste aspecte ale acordului românesc. Particularitățile și mai cu seamă bogăția problemelor de acord ale limbii române sînt legate și de alte caracteristici ale sintaxei ei, în primul rînd de relativa libertate a topicii, regulile acordului variind după ordinea termenilor interesați în acord.

Ca în diverse alte limbi, există în limba română trei tipuri de acord: a) acord strict gramatical sau formal, b) acord după înțeles, semantic sau logic (în situațiile în care se constată o contradicție între forma și înțelesul determi-

natului) şi c) acord prin atracţie (cu cuvîntul cel mai apropiat); ultimele două pot apărea adesea combinate într-un tip mixt, după înţeles şi prin atracţie în acelaşi timp. În faţa acestei diversităţi a felurilor de acord, opoziţia corect/incorect sau literar/neliterar nu este totdeauna uşor de rezolvat. Acordul după înţeles şi acordul prin atracţie sînt tratate de obicei în cadrul abaterilor de la regulile acordului [1] şi condamnate în bloc la un nivel elementar de înţelegere a gramaticii, după cum, la alt nivel, sînt considerate uneori figuri de stil [2]; în realitate, aceste acorduri se pot găsi în situaţii foarte diferite din punctul de vedere al raportului cu norma: pe lîngă fapte care reprezintă abateri incontestabile, respinse de normele limbii literare, există fapte de acord după înţeles sau prin atracţie care sînt cel puţin tolerate de limba literară, dacă nu constituie chiar norma într-o situaţie dată. De exemplu, din categoria acordului după înţeles, limba literară respinge acest fel de acord în număr al predicatului cu un subiect singular care are sens colectiv (tipul *echipajul s-a u pregătit*), dar îl tolerează într-o oarecare măsură la predicatul cu un subiect singular care exprimă o cantitate (tipul *a u venit o mulţime*, *majoritatea v o r pleca*), iar cînd un asemenea subiect are un atribut la plural, acordul după înţeles combinat de astă dată cu acordul prin atracţie (tipul *o mulţime de oameni a u venit*, *majoritatea elevilor v o r pleca*) se răspîndeşte tot mai mult, avînd perspectiva să devină chiar normă; de altfel, acordul pur după înţeles reprezintă strict norma în situaţii ca acordul numelui predicativ în gen şi număr cu un subiect singular ca sens exprimat prin pronume de politeţe la plural (tipul *Dumneavoastră sînteţi m o d e s t*) sau la acordul în gen al numelui predicativ cînd subiectul pronominal are formă de feminin cu înţeles de neutru (tipul *asta-i f r u m o s din partea ta* sau *ceea ce e r e m a r c a b i l*). Tot astfel, acordul prin atracţie este respins la acordul în număr al predicatului pus la plural după atributul subiectului, cînd subiectul nu are nici un înţeles de plural (tipul *vizitarea muzeelor ne p r i l e j u i e s c*, *un transport de aparate a u şi sosit* etc.), sau la acordul în număr al predicatului cu un complement apropiat (tipul *ce-s cu astea?*, *în ce p r i v e s c cursurile* sau *Petroliştii erau nervoşi, nu le r e u ş i s e r ă operaţia.* „Scînteia", nr. 12043, 13 mai 1981, p. 1, col. 1), dar este admis şi folosit chiar de marii scriitori la acordul în număr al predicatului cu un subiect multiplu postpus, predicatul fiind la singular după primul termen al subiectului (tipul *a fost odată un moş şi o babă*, *pretutindeni d o m n e ş t e voia bună, cîntecul şi dansul*), iar în alte situaţii constituie însăşi norma: una dintre cele mai importante caracteristici ale regulilor acordului românesc este acordul în gen şi număr al atributului cu un termen determinat multiplu, acord care se face prin atracţie numai cu ultimul substantiv (tipul *cartea şi caietul m e u*, *cursuri de limba şi literatura r o m â n ă* sau *de istorie şi geografie a României*). În condiţiile existenţei unor variante de acord, o cerinţă minimală a corectitudinii lingvistice este consecvenţa în una şi aceeaşi frază, deci folosirea tipului de acord adoptat iniţial; din păcate, sînt frecvente construcţiile în care coexistă variante diferite, cum ar fi acordul formal şi cel după înţeles în exemple ca: *Jumătate, dacă nu mai mult, din populaţia marilor oraşe* **a** *trecut prin internatele şcolilor profesionale şi ale liceelor, a u învăţat alfabetul vieţii citadine şi apoi a u rămas*

---

[1] În *Gramatica limbii române*, editată de Academia R. S. România, ediţia a II-a, tiraj nou, Bucureşti, 1966, vol. al II-lea, paragrafele consacrate acordului după înţeles şi celui prin atracţie sînt cuprinse în subcapitolul *Excepţii şi abateri de la regulile acordului* (p. 110—113), deşi între regulile date anterior figurează şi asemenea acorduri.

[2] Vezi, de exemplu, Gh. N. Dragomirescu, *Mică enciclopedie a figurilor de stil*, Bucureşti, 1975, s.v. *silepsă*.

pentru totdeauna în orașe. „Scînteia tineretului“, nr. 9886, 9 martie 1981, p. 1, col. 6, sau *A p ă r u t ă în 1867, 1 martie, „Convorbirile literare“ p o t fi considerate un izvor bogat...* „Limbă și literatură”, X, 1965, p. 177, în care supărătoare este nu atît folosirea unui anumit tip de acord, cît oscilația între singular și plural.

Necesitatea acordării predicatului cu subiectul sau a atributului cu numele determinat este considerată o regulă elementară a vorbirii corecte. Cu toate acestea, greșeli sau șovăieli în acord se întîlnesc destul de des la vorbitorii limbii române și nu numai în exprimarea orală necontrolată, ci chiar în scrisul cu pretenții de îngrijire, de aceea lucrările de cultivare a limbii se luptă îndeosebi cu aspecte ale acordului [3]. Acordul ridică numeroase probleme pentru că situațiile în care se găsesc părțile de propoziție supuse acordului, cuvintele prin care sînt exprimate, cuvintele care le determină, cuvintele apropiate de ele etc. sînt foarte variate și complexe. Regulile acordului sînt pentru unele situații categorice, pentru altele mai largi, permițînd două sau chiar mai multe posibilități. Din exemplele date pînă acum a rezultat acest lucru cînd am vorbit de tipuri de acord admise sau tolerate de limba literară alături de un tip recomandat. Dacă la variantele care țin de tipul acordului adăugăm existența dezacordurilor datorate pur și simplu neglijenței sau necunoașterii normelor literare, opuse adesea unor deprinderi regionale, și dacă luăm în considerație și dinamica normelor de acord — schimbarea lor în decursul timpului, chiar în perioada contemporană, ceea ce duce la coexistența unor norme tradiționale cu tendințe recente —, înțelegem de ce acordul reprezintă unul dintre cele mai complexe capitole de sintaxă a limbii române și un capitol care e departe de a fi fost descris și studiat în toate amănuntele lui, în ciuda locului care i-a fost dat de diverși cercetători români și străini în lucrările lor.

Acum vreo 16 ani, după apariția ediției a doua a *Gramaticii limbii române* editate de Academie [4] și după publicarea postumă a sintaxei românești scrise de lingviștii danezi Kr. Sandfeld și Hedvig Olsen [5], lucrări care au cele mai bogate capitole consacrate acordului, am semnalat [6] două detalii de acord — la care se pot adăuga cu ușurință altele — despre care nici o lucrare normativă sau pur descriptivă nu spunea nimic: acordul articolului posesiv referitor la mai multe substantive (se spune: *a l cărui exemplu și sfat* sau *a l e cărui exemplu și sfat* sau, cu repetarea genitivului, *a l cărui exemplu și a l cărui sfat*?) și acordul în persoană al predicatului cu un subiect multiplu ale cărui elemente componente de persoane diferite sînt legate prin *nici* (tipul *nici tu, nici mama n- a ț i venit*); primul dintre ele a rămas nelămurit pînă azi.

În ultimii 14 ani au apărut numeroase contribuții descriptive și corective consacrate acordului. Printre acestea sînt de amintit seria de articole semnate de G. Gruiță [7] între 1969 și 1973, articolele unor cercetători ca acad. Al.

---

[3] În *Cultivarea limbii. Culegere de articole*, București, 1964, acordul ocupă un loc redus, deși se vorbește de el în mai multe locuri (p. 33—34, 91—93, 97, 132—133 și 146—147).

[4] *Lucr. cit.*, II, p. 80—81, 105—114 și 143—148.

[5] *Syntaxe roumaine*, III *Structure de la proposition*, Copenhaga, 1962, p. 11—25.

[6] Vezi Mioara Avram, *Probleme actuale ale studiilor de gramatică românească*, în *Probleme de gramatică și stilistică în școala generală și liceu*, București, 1967, p. 22.

[7] *O „abatere“ care devine normă în limba română actuală*, în StUBB, XIV, 1969, nr. 1, p. 57—62; *Limite și tendințe în realizarea acordului părților multiple de propoziție*, în CL, XV, 1970, p. 105—113; *Eliminarea greșelilor de acord*, în LL, XXVIII, 1972, nr. 1, p. 164—169; *Sintagmatica numelor proprii românești (O cercetare din punctul de vedere al acordului)*, în CL, XVII, 1972, nr. 1, p. 33—39; *A propos de la notion d'accord*, în CL, XVIII, 1973, nr. 2, p. 279—295. Vezi acum *Acordul în limba română*, București, 1981.

Graur [8], D. Craşoveanu [9], D. D. Draşoveanu [10] care se ocupă de cîte un aspect al acordului şi articolele altora care ating tangenţial probleme de acord în cadrul altei teme (Mioara Avram în discutarea pronumelui *ceea ce* [11], Th. Hristea [12] în legătură cu „pseudoadjectivarea adverbului"), precum şi capitole din lucrări generale de cultivare a limbii (de Valeria Guţu Romalo [13], V. Breban şi colectivul [14], N. Mihăescu [15]); după ce a publicat acum cinci ani un asemenea articol despre greşelile de acord din publicistica actuală [16], Th. Hristea semnează capitolul despre acordul predicatului cu subiectul (cu o bibliografie selectivă) din recentul volum *Sinteze de limba română* [17]. În această bogată bibliografie a acordului există şi probleme controversate, între care un exemplu tipic îl constituie norma recomandată în diferite lucrări pentru acordul în număr al predicatului cu un subiect multiplu ale cărui elemente, la singular, sînt legate (sau dezlegate) prin *nici*: faţă de lucrările actuale care recomandă fie exclusiv singularul, fie exclusiv pluralul, se pare că poziţia cea mai justă o are vechea gramatică a lui Eliade Rădulescu, în care se spune că în această situaţie acordul se face „după voie" (exemplul autorului fiind „*nici aurul, nici argintul nu mă pot face fericit* sau *nu mă poate face...*")[18].

Există în limba română şi false probleme ale acordului, situaţii morfologice regionale şi învechite care dau impresia unui acord greşit [19]. Construcţii ca *ei zice* la un vorbitor muntean, *ei s-o dus* la unul moldovean, *ei mînca* sau *el s-au dus* la scriitori mai vechi şi chiar în graiuri actuale mai arhaice, *ei văzuse* la mulţi vorbitori în vîrstă nu reprezintă, în ciuda aparenţelor, greşeli de acord în număr decît dacă apar într-o exprimare care din alte puncte de vedere se pretinde literară: avem a face aici cu forme verbale regionale sau învechite de indicativ prezent, respectiv perfect compus, imperfect şi mai mult ca perfect care prezintă identitate formală între persoana a treia singular şi persoana a treia plural. Tot astfel, folosirea articolului posesiv în forma invariabilă *a* în graiul moldovean este un regionalism morfologic, nu un dezacord.

Toate aceste situaţii interesează totuşi discuţia asupra acordului pentru că arată că în evoluţia ei şi în constituirea normelor ei actuale limba română literară a mers în mod evident în direcţia selectării şi impunerii formelor diferenţiate, manifestînd deci un puternic sentiment al acordului în număr şi în gen. Prin punerea la contribuţie a formelor flexionare din graiuri diferite, limba literară a ajuns să aibă la cele mai multe verbe forme deosebite la persoana a treia plural faţă de singular: prezent *ei z i c / el zice*, imperfect *ei z i c e a u / el zicea*, perfect compus *el* **a** *zis / ei au zis*, mai mult ca perfect

---

[8] *Acordul predicatului cu două subiecte*, în LL, XXV, 1970, p. 91–95.
[9] *Extinderea acordului după înţeles*, în LR, XVIII, 1969, nr. 6, p. 545–549.
[10] *Un acord discutabil*, în CL, XV, 1970, nr. 2, p. 307–311.
[11] *Note asupra pronumelui c e e a c e*, în SCL, XXXI, 1980, nr. 4, p. 353–358 [în volumul de faţă, p. 119–124].
[12] *Pseudoadjectivarea adverbului în limba română contemporană*, în LL, 1979, III, p. 323–333.
[13] *Corectitudine şi greşeală*, Bucureşti, 1972.
[14] Vasile Breban, Maria Bojan, Elena Comşulea, Doina Negomireanu, Valentina Şerban, Sabina Teiuş, *Limba română corectă. Probleme de ortografie, gramatică, lexic*, Bucureşti, 1973.
[15] *Carte despre limba românească*, Bucureşti, 1972; *Cum e corect? Îndreptar de limba românească*, Bucureşti, 1973; *Îndrumări pentru studiul limbii române*, Bucureşti, 1976; *Aspecte lexicale şi gramaticale ale limbii române literare*, Bucureşti, 1978.
[16] *Abateri de la normele sintactice în presă şi în publicistica actuală*, în LR, XXV, 1976, nr. 4, p. 359–366.
[17] Bucureşti, 1981, p. 226–235.
[18] *Gramatica românească* de Ion Heliade Rădulescu, ediţie de Valeria Guţu Romalo, Bucureşti, 1980, p. 241 (= 85).
[19] Vezi paragraful cu acest titlu în *Gramatica limbii române*, II, p. 113.

ei zisese r ă / ei zisese, ca și forme variabile în gen și număr la articolul posesiv *al*, *a*, *ai*, *ale*, la fel ca la celelalte articole hotărîte.

Creșterea acordului în număr constatată în dinamica acordului nu se datorește totdeauna numai tendinței spre claritate; la aceasta s-au adăugat uneori și influențe străine moderne — romanice în primul rînd —, ca în cazul acordului în număr al unui adjectiv cu două sau mai multe substantive, la care norma tradițională a acordului (prin atracție) numai cu ultimul substantiv [20] este înlocuită în limba actuală, din ce în ce mai mult, cu acordul la plural (tipul *temperatură și umiditate s t a b i l e* față de *temperatură și umiditate s t a b i l ă*). De remarcat că tot prin cumularea tendinței interne spre claritate cu influențe externe s-a ajuns și la un fel de acord în număr al substantivului după adjectivele lui, adică la folosirea pluralului în construcții ca *l i m b i l e franceză și germană* în locul construcției tradiționale *l i m b a franceză și germană* sau *l i m b a franceză și c e a germană.*

Sentimentul puternic al necesității acordului în gen și în număr se manifestă și în numeroase cazuri de hipercorectitudine din domeniul acordului, pentru care acad. Iorgu Iordan folosește termenul *hiperacord* [21]: acordul în gen și în număr întîlnit la adverbe (tipul *copii n o i-născuți*, *această studentă a răspuns c e a mai bine*), acordul prin atracție al predicatului cu un complement sau cu un atribut apropiat [22], acordul formal în gen al predicatului cu un subiect pronominal feminin care are înțeles de neutru (tipul *asta este ș t i u t ă* sau *ceea ce era c o n s i d e r a t ă*), transformarea unor verbe impersonale în verbe cu forme personale (tip *e r a m să cad*, *ei a u t r e b u i t să plece*), transformarea prepoziției *a* în articolul variabil *al*, *a*, *ai*, *ale* (tip *autor a l două cărți*) etc.

În opoziție netă cu întărirea sau măcar menținerea acordului în număr și în gen, se constată în dinamica acordului descreșterea acordului în caz. Se pare însă că și poziția acordului în număr și în gen începe să slăbească, nu în sensul reducerii situațiilor în care se fac asemenea acorduri, ci în sensul slăbirii încrederii în acest acord. În orice caz, aceasta este explicația pe care a propus-o relativ recent acad. Al. Graur [23] pentru frecventele fenomene de dislocare a grupului substantiv + atribut substantival prin intercalarea unui adjectiv acordat cu primul substantiv (tip *un ritm susținut de execuție*, *recoltă bună de orez*): „vorbitorul nu mai are încredere în acord pentru că sentimentul flexiunii nominale a slăbit cu totul: dacă adjectivul nu este imediat alături de substantiv, legătura între ele nu va fi suficient marcată prin acord". Dacă această explicație este justă înseamnă că între topică și acord se produc influențe în ambele sensuri: nu numai topica poate avea consecințe pentru acord, cum am arătat mai la începutul expunerii, ci și acordul asupra topicii.

Complexitatea problemelor ridicate de acord în limba română reiese astfel nu numai din varietatea situațiilor întîlnite în sfera sa directă, ci și dintr-o serie de fenomene morfologice și sintactice de care este legat.

*

Față de mulțimea și varietatea problemelor pe care le pune acordul, unele încă insuficient lămurite sub aspect normativ, poate părea curios faptul că acordul este considerat o cerință minimală a exprimării corecte, că pentru caracterizarea unui vorbitor agramat se spune că nu știe nici „măcar", să

---

[20] Vezi p. 155.

[21] *Limba română actuală. O gramatică a „greșelilor"*, ediția a doua, București, 1948, p. 423, nota 1.

[22] Vezi p. 155.

[23] *Tendințele actuale ale limbii române*, București, 1968, p. 315—316.

acorde cuvintele... Tocmai pentru că dezacordul este o greșeală infamantă, dar nu totdeauna ușor de evitat, se pune problema în ce măsură studierea limbii române în școală îi pregătește pe elevi pentru practica limbii la acest important capitol.

De la început trebuie să spun că locul consacrat acordului în manualele pentru clasele gimnaziale este cu totul insuficient și nesatisfăcător utilizat. Am făcut, cu alt prilej [24], observația generală că selecția elementelor fundamentale ale descrierii structurii gramaticale are ca rezultat, de obicei, omiterea aspectelor care pun probleme de cultivare a limbii și am exemplificat această constatare cu ceea ce se dă în programă și în manuale la acordul predicatului cu subiectul. Reluînd acum, mai amănunțit, examinarea manualelor [25] din punctul de vedere al acordului în ansamblu, aș face mai întîi precizarea că, în spiritul orientării practice a studiului gramaticii, capitolele și paragrafele cu probleme de acord nu ar trebui să sufere în gramatica didactică aceeași proporție de reduceri ca alte capitole ale gramaticii, deoarece aici nu e vorba de teorie, de terminologie și de descriere în sine, ci de însușirea unor norme. Evident, și aceste norme pot fi ierarhizate, unele pot fi formulate ca atare, altele numai deduse din modele, explicate și exersate, dar, din principiu, mi se pare inadmisibilă limitarea la situațiile simple, care nu cunosc abateri, cel puțin la majoritatea vorbitorilor, și, în schimb, evitarea premeditată exact a situațiilor în care există multiple posibilități de greșeli sau măcar de șovăieli.

Principalele obiecții sînt de adus exercițiilor, care sînt în majoritate neinteresante, inutile și plictisitoare pentru elevi, întrucît, fie că sînt de identificare, de explicare, de înlocuire sau de corectare, vizează aproape exclusiv situații fără probleme reale în practica limbii, ca să nu mai notez și faptul că exercițiile care se referă la acordul predicatului sînt plasate în categoria celor facultative, în timp ce exercițiile obligatorii, de efectuat în clasă, privesc numai clasificări (teoretice!) ale predicatului. Manualul de clasa a VII-a e singurul care are la predicat, p. 153—154, trei exerciții (facultative) mai interesante: unul (nr. 6) pentru verbul existenței la singular cu un subiect multiplu postpus, altul (nr. 10) pentru *o mulțime de oameni venea* sau *veneau* și altul (nr. 11) pentru genul numelui predicativ al subiectului multiplu *cartea și caietul...*, *muntele și pădurea...* ; după părerea mea, tocmai la această ultimă situație s-ar fi putut renunța fără pagubă, regulile fiind complicate și, în parte, artificiale.

Iată acum ce cred eu că ar trebui să se învețe (să se deprindă sau să se verifice, să se consolideze) neapărat, la acordul predicatului cu subiectul. Ca noțiune, este indispensabilă predarea acordului după înțeles, pe care, chiar dacă îl evită manualele de gramatică, îl oferă la tot pasul textele literare, și lipsa pregătirii gramaticale poate duce la calificarea necorespunzătoare a unor asemenea acorduri de la cei mai buni scriitori ai noștri drept greșeli împotriva regulilor simple și simpliste învățate; cel puțin la clasele mai mari, a VII-a și a VIII-a, trebuie efectuate cît mai multe și mai variate exerciții pentru acordul în gen cu un subiect pronume feminin cu valoare neutră, ca *aceasta* sau *ceea ce*, pentru acordul în număr cu un subiect pronume

---

[24] Vezi Mioara Avram, *Cum și de ce trebuie să se învețe gramatica în școală*, în LL, 1976, I, p. 155.

[25] Ion Popescu, *Gramatică și noțiuni de fonetică și de vocabular. Manual pentru clasa a V-a*, București, 1979; Ion Popescu, *Limba română. Gramatică. Manual pentru clasa a VI-a*, București, 1981; Ion Popescu, *Limba română. Gramatică. Manual pentru clasa a VII-a*, București, 1981; Ion Popescu, *Gramatică și noțiuni de vocabular și de istorie a limbii române. Manual pentru clasa a VIII-a*, București, 1980.

de politeţe cu formă de plural şi înţeles de singular sau cu un subiect substantiv cu sens cantitativ (cu sau fără atribute la plural). De asemenea, este necesară prevenirea elevilor asupra pericolului pe care-l prezintă pentru acord atracţia exercitată de un cuvînt mai apropiat şi, mai ales, sînt necesare exerciţii cu situaţii în care subiectul să fie distanţat de predicat, să aibă apoziţii care pot fi confundate cu subiectul, mai multe atribute sau un atribut la plural care pot influenţa numărul verbului predicat; asemenea exerciţii pot fi prevăzute chiar la clasele a V-a — a VI-a, întrucît nu comportă introducerea nici unei reguli noi faţă de cele cuprinse în actualele manuale, iar după învăţarea pronumelui relativ-interogativ trebuie exersat şi acordul cu subiectul *ce* din construcţiile *în ce priveşte* sau *ce-i cu...* Alte situaţii care trebuie temeinic exersate sînt acordul predicatului verbal reflexiv-pasiv (tipul *se dau dispoziţii* — în treacăt fie spus, aici se greşeşte mult şi în identificarea subiectului—), al celui cu formule de tipul *e interzis/interzisă, necesar/necesară* şi subiecte de diferite genuri şi al formulelor de tipul *dat (dată, date) fiind*; ultimele trei situaţii au o mare frecvenţă în stilul administrativ, pe care nu trebuie să-l neglijăm în pregătirea competenţei lingvistice a absolvenţilor şcolii generale.

În ce priveşte acordul atributului cu substantivul determinat, situaţia actuală din manuale este foarte asemănătoare cu cea de la acordul predicatului, deşi pare mai bună dacă adăugăm regulile şi exerciţiile de la diverse capitole de morfologie (articol, adjectiv, pronume şi numeral). Singurele situaţii pentru care există o preocupare specială în programă şi în exerciţii, în special în clasa a VI-a la morfologie (p. 36—37), privesc acordul articolului posesiv din structura atributului substantival sau pronominal genitival. Mult mai slabă şi incompletă este atenţia dată articolului demonstrativ din structura atributului adjectival, în special sub aspectul acordului în caz (VI, p. 40—42: textele şi explicaţiile nu conţin modele pentru situaţii cu probleme care se cer în exerciţii). Surprinde de-a dreptul lipsa de preocupare — atît la atribut, cît şi la propoziţia atributivă şi la pronumele relativ — pentru complicatele norme ale acordului de tipul *al cărui, a cărei* etc. (VII, p. 61—63, şi VIII, p. 48, exemple fără nici o explicaţie).

Capitolele consacrate acordului atributului adjectival trebuie mult îmbogăţite cu exerciţii variate care să se ocupe mai mult de acordul în caz (cu adjective propriu-zise sau pronominale, îndeosebi demonstrative), de acordul în gen şi număr cînd avem a face cu un termen multiplu regent sau determinat, de „acordul“ substantivului care are atributul adjectival antepus (tipul *celei de a zecea z i l e, iubitei noastre p r o f e s o a r e* etc.) şi de acordul după înţeles sau prin atracţie al atributelor adjectivale distanţate de substantivul determinat.

În general, la toate capitolele de morfologie şi sintaxă implicate de acord, trebuie să se dea mai multă atenţie în exerciţii situaţiilor care prezintă contradicţii între formă şi înţeles (de exemplu, la pronume: *spre a-i risipi pe brutele alea*) sau pericolul atracţiei (de exemplu, tot la pronume: *restul pedepsei o va executa* sau la numeral: *douăzeci şi u n a de grade*).

După cum a rezultat, sper, din cele spuse, majoritatea propunerilor făcute vizează exerciţiile, nu partea expozitivă din manuale, şi diverse capitole ale gramaticii, nu numai cele consacrate, prin titlu, exclusiv acordului. Chiar şi după dispersarea la diverse capitole de morfologie, se poate obiecta că adaosurile propuse pentru capitolele de acord sînt prea numeroase. Nu ştiu să spun în ce măsură ele îşi pot găsi toate loc în actualul cadru al programei, dar, întrucît tot se discută şi se definitivează acum noua programă de limba română pentru clasele gimnaziale, sper că problemele acordului vor căpăta

un spaţiu mai adecvat, impus de necesităţile practicii [26]. Ca problemă centrală a exprimării corecte, acordul nu trebuie să constituie însă o preocupare numai în anumite momente ale planului calendaristic, ci o preocupare permanentă. Depinde de măiestria autorilor de manuale ca diverse situaţii de acord să fie strecurate în exerciţii la orice capitole de gramatică sau vocabular şi, mai ales, de măiestria profesorilor de a releva aspectele interesante din textele literare comentate şi din exprimarea scrisă şi orală a elevilor.

Pentru că mi-e teamă să nu fiu învinuită că am pretenţii exagerate pentru acord, aş vrea să-mi susţin propunerile cu două argumente:

1) Unele fapte de acord absente în manualele actuale figurează în cele mai vechi gramatici româneşti, care erau — să nu uităm — gramatici şcolare. Acordul după înţeles, prin atracţie şi altele sînt tratate, de exemplu, în prima gramatică românească, a lui Dimitrie Eustatievici (1757), printre figurile de stil la „sintaxisul cel închipuitori" [27]. Gramatica lui Eliade Rădulescu [28] are reguli speciale pentru subiectul multiplu cu *nici*, pentru subiecte exprimate prin *jumătate*, *a treia parte...*, *o mulţime* etc. + un plural. Cînd ne facem un titlu de mîndrie din accentuarea laturii aplicative, din atenţia sporită pentru sintaxa practică, trebuie să evităm asemenea comparaţii defavorabile.

2) Publicistica lui Eminescu atestă atenţia pe care o dădea marele nostru poet respectării acordului: recenziile sale semnalează şi comentează cu adevărată violenţă abaterile întîlnite în lucrările unor contemporani. Îmi permit să citez din recenzia făcută, în 1876, unui manual de economie politică al cărui autor avea titlul de doctor în două specialităţi: „Doctorul în medicină, doctorul în drept a uitat se vede a învăţa acea ramură a filozofiei de stat care în limba vulgară se numeşte gramatică, pentru care pricină îl sfătuim să mai intre în clasa a doua a universităţii din Hîrlău ca să studieze profunda teorie despre acordarea subiectului cu predicatul şi adiectivelor şi verbilor cu substantivele la cari se referă. Cum că această preţioasă teorie îi lipseşte dovedim prin următoarele citate: Pag. 1 Este cinci ani de cînd... Pag. 4 Vitele cornute discreşte la noi...", citat la care Eminescu face adnotarea malițioasă „Susţinem că ele discreşte pentru că se face doctori" [29]. E de reţinut din acest citat că Eminescu, care fusese revizor şcolar, ştia că acordul predicatului se poate învăţa în clasa a doua. Să încercăm deci să facem în aşa fel, încît el să fie învăţat cum trebuie măcar la sfîrşitul şcolii generale!

Şi să nu uităm ce spune tot Eminescu despre „greşelile gramaticale", pe care unii au tendinţa de a le minimaliza: „Cele mai însemnate ni se par greşelele de definiţie şi cele gramaticale: căci, dacă o cunoştinţă materială falsă se poate rectifica prin experienţa proprie sau străină (scrisă), nu e tot astfel cu cele de limbă şi de logică, cari se contractează prin deprindere şi cu greu se pot dezvăţa" [30].

Şcoala trebuie să formeze deprinderile corecte ale acordului, la care să nu mai fie nimic de dezvăţat.

„Buletin de informare ştiinţifică pe anul 1982 (Societatea de Ştiinţe Filologice din R. S. România — Filiala Bucureşti). Studii de limbă şi stil, literatură şi metodică", p. 9—18, cu menţiunea „Articolul a constituit obiectul unei comunicări ţinute la 15 mai 1981; unele fragmente au fost publicate între timp în LLR, XI, 1982, nr. 3, şi în LL, 1982, IV".

[26] Într-adevăr, *Programa de limba română pentru clasele V — VIII*, Bucureşti, 1982, dă mai mare atenţie acordului, dar primele manuale realizate după ea nu fac deocamdată dovada unor progrese corespunzătoare.

[27] Dimitrie Eustatievici Braşoveanul, *Gramatica rumânească 1757*, ediţie de N. A. Ursu, Bucureşti, 1969, p. 123—124.

[28] *Loc. cit.*

[29] *Opere*, IX, Bucureşti, 1980, p. 148.

[30] *Ibidem*, p. 191.

O SPECIE MODERNĂ A ATRIBUTULUI ÎN DATIV ȘI ALTE PROBLEME ALE DETERMINĂRII ATRIBUTIVE

Întrebuințarea dativului unui substantiv sau pronume „accentuat" pe lîngă un substantiv, în limba română contemporană, este limitată după gramaticile noastre la două situații: dativul atribut pe lîngă „substantive nearticulate care denumesc de obicei grade de rudenie sau atribuții sociale" [1] (tip *nepoată* c u m n a t e i *mele*), „categorie specifică limbii vechi și populare folosită rar în limba literară contemporană" [2] „pentru a da ton solemn frazei" [3], și dativul complement indirect pe lîngă un substantiv tot nearticulat „cu elipsa verbului" [4] (tip *onoare* f r u n t a ș i l o r *în producție!*).

Există însă o întrebuințare a dativului, din ce în ce mai frecventă în anumite stiluri ale limbii contemporane, care nu se încadrează în datele descrierii de mai sus. Este vorba de dativul determinant al unor substantive de origine verbală, de obicei articulate enclitic [5], în construcții ca *acordarea unor largi libertăți tuturor* p ă t u r i l o r *populației* (telegramă Agerpres din Bagdad, 16 martie 1963).

Articolul de față își propune să discute dativul din asemenea construcții atît sub aspectul teoretic al interpretării lui, cît și sub aspectul practic al descrierii posibilităților de folosire.

*

Din punct de vedere teoretic, interesează problema funcțiunii sintactice a cazului în discuție, legată de problema generală a sintaxei substantivelor verbale. Că avem a face cu un dativ, și nu cu genitivul omoform, se vede ușor din imposibilitatea folosirii articolului posesiv *al*, *a*, *ai*, *ale*.

Problema funcțiunii sintactice ar trebui să se rezolve la fel de ușor, în baza principiului general de identificare a părților secundare de propoziție în limba română: dat fiind că partea de propoziție care determină un substantiv este atribut [6], dativul determinant al unui substantiv verbal nu poate fi decît atribut, indiferent de forma (construcția) și de sensul lui.

Includerea determinărilor substantivelor verbale între determinările nominale nu este în gramatica limbii române [7] o soluție pur convențională, care ține numai de tradiție. Gramaticile sînt nevoite să atragă în mod special

---

[1] *Gramatica limbii române* editată de Academia Republicii Populare Române, ediția a II-a, București, 1963 (mai departe va fi citată ca *Gramatica* Academiei), II, p. 124.

[2] *Ibidem.*

[3] *Lucr. cit.*, I, p. 77.

[4] *Lucr. cit.*, I, p. 76—77, II, p. 163. Condiția nearticulării nu e formulată, dar rezultă din toate exemplele de la locurile citate.

[5] Vezi mai departe, p. 171.

[6] Pentru excepții vezi *Gramatica* Academiei, II, p. 76, 148—149, și discuția din acest articol la p. 166.

[7] Și aici, și în alineatul precedent am subliniat faptul că e vorba de interpretările din gramatica limbii române, pentru că în unele gramatici ale altor limbi (de exemplu în rusă) se admite existența unor complemente adnominale.

atenția asupra situațiilor în care determinantul unui substantiv verbal are „aparență de complement", adică o construcție egală cu aceea a verbului corespunzător [8], pentru că în aceste situații se pot face greșeli de analiză. Cînd însă un substantiv verbal are o determinare cu valoare subiectivă sau obiectivă „directă" (corespunzătoare unui complement direct) nici o altă interpretare nu mai e posibilă, întrucît aici calitatea de atribut a acestor determinări e marcată formal: construcția genitivală sau prepozițională (cu *de*) a atributelor nu are nimic comun cu construcția subiectului sau a complementului direct pe lîngă verbul de bază al determinatului. Faptul că pentru construcția subiectivă și obiectivă directă a unui substantiv verbal sîntem obligați la interpretarea lor ca atribute atrage interpretarea similară a tuturor construcțiilor corespunzătoare determinantelor verbale, chiar dacă ele nu mai prezintă deosebiri de formă. Gramaticile românești notează, mai mult sau mai puțin fugitiv, situația specială a atributelor care determină substantive verbale numai pentru construcțiile prepoziționale și adverbiale, neglijînd total dativul [9]. Ceea ce se spune în *Gramatica* Academiei [10] despre atributul prepozițional al unor asemenea substantive (echivalența „cu complementul indirect, de agent sau circumstanțial pe care l-ar avea verbul respectiv" și identitatea de construcție cu „complementul corespunzător") este valabil însă și pentru dativul determinant al substantivelor verbale care e atribut echivalent cu complementul indirect al verbului de bază.

Studiile de gramatică a limbii române nu înregistrează în general acest dativ nici la atribut, nici la complement [11]. Am întîlnit totuși interpretarea lui drept complement (indirect) într-un articol de cultivare a limbii publicat de J. Byck în „Presa noastră" [12]; printre diferite alte greșeli din telegrame Agerpres, se semnala acolo construcția *negocieri cu reprezentanții partidelor politice din aceste teritorii în vederea transferării puterii p o p u l a ț i e i africane* (telegramă din New York, 27 iulie 1963), arătîndu-se că autorul textului ar fi trebuit să evite formula cu *populației*, care „poate fi și c o m p l e m e n t î n d a t i v [spațiat de mine — M.A.] și atribut în genitiv". Există, fără îndoială, în acest text o posibilitate de confuzie între dativ și genitiv (vezi mai departe, p. 169), dar ambele în cadrul funcțiunii de atribut.

Tot în treacăt și tot în legătură cu discutarea unui echivoc căruia i-ar fi putut da naștere, este amintit un dativ de acest fel în capitolul consacrat „regimului indirect" de Kr. Sandfeld și H. Olsen [13]. Discutînd echivalența dintre dativ și construcția cu prepoziția *la*, autorii ilustrează ideea că „uneori construcția cu *la* se recomandă pentru mai multă claritate" cu un exemplu diferit de cele anterioare, întrucît determină un substantiv verbal: *s-o hotărît de minister împărțirea la țărani a moșiei* (Brătescu-Voinești, *În lumea dreptății*), pe care-l comentează astfel: „Aici, *împărțirea țăranilor* ar avea un efect supărător înainte ca cititorul să ajungă la ceea ce urmează". Construcția noastră

[8] Vezi în *Gramatica* Academiei, II, p. 76, discuția în legătură cu atributul din *ieșirea l a l u m e* față de complementul din *a ieși l a l u m e*.

[9] Kr. Sandfeld și Hedvig Olsen au, în *Syntaxe roumaine*, II, *Les groupes de mots*, Copenhaga, 1960, un capitol special *Determinarea substantivelor verbale* (p. 171—180), în care nu apare deloc dativul pe lîngă abstracte verbale; vezi însă nota 25.

[10] II, p. 125.

[11] Acad. Iorgu Iordan înregistrează în *Limba română actuală. O gramatică a „greșelilor"*, ediția a II-a, București, 1948, p. 283, construcția *conștient de aservirea sa cărnii*, dar o discută, într-un paragraf consacrat genitivului obiectiv, exclusiv din punctul de vedere al echivocului produs de posesivul *sa*.

[12] VIII, 1963, nr. 10, p. 30.

[13] *Lucr. cit.*, III, *Structure de la proposition*, Copenhaga, 1962, p. 100.

apare deci strecurată (întîmplător?) între complementele indirecte ale unor verbe.

Interpretarea unor asemenea dative drept complemente indirecte [14], bazată exclusiv pe sens fără a avea în vedere natura morfologică a determinatului, e în dezacord cu principiul general de distincţie între atribute şi complemente din gramatica limbii române şi, în mod special, cu interpretarea atributivă a construcţiilor corespunzătoare unor complemente indirecte prepoziţionale [15].

Trebuie să recunoaştem că felul incomplet şi inconsecvent de tratare a atributelor substantivelor verbale în gramaticile noastre lasă deschisă posibilitatea unor astfel de interpretări „semantice". În *Gramatica* Academiei se enunţă, după cum am văzut, principiul că determinantul unui substantiv verbal este atribut [16], dar descrierea diverselor atribute este organizată pe mijloacele specifice de exprimare, problema atributelor de pe lîngă substantive verbale fiind expediată în cîteva rînduri sau chiar nemenţionată la toate speciile. O concluzie generală a semnalării amănuntului de care se ocupă articolul de faţă — atributul în dativ al substantivelor verbale — ar urma să fie restructurarea prezentării atributului şi, mai ales, a propoziţiei atributive în gramaticile româneşti, ţinîndu-se seama de multiplele posibilităţi de construcţie oferite de determinările atributive ale abstractelor verbale sau ale substantivelor provenite din adjective (nume de agent sau participii).

Astfel, la atributul substantival, pe lîngă luarea în consideraţie a dativului atribut al substantivelor verbale, e necesară o dezvoltare substanţială la atributul prepoziţional, unde determinantele substantivelor verbale sînt amintite la începutul capitolului pentru problemele de formă ale construcţiei lor, dar sînt neglijate în studiul „valorilor" [17]; în sfîrşit, exemple ca: *încovoierea asupra pămîntului*, *aplecarea frunţii şi a umerilor z e c i ş i s u t e d e m e t r i*, *pînă cînd începi să vezi alb* („Luceafărul", V, 1962, nr. 14 (97), p. 5, col. 5); *renunţarea, o v r e m e, la „Varietăţi"* („Scînteia", 1965, nr. 6654, p. 4, col. 6) sînt în măsură să ridice problema existenţei unui atribut în acuzativ (fără prepoziţie). Descrierea atributului pronominal trebuie să cuprindă şi ea posibilitatea determinării unor substantive verbale, atît prin dativul unor pronume „accentuate" [18] (să zicem, *acordarea de premii a c e s t o r a*), cît mai cu seamă prin construcţii prepoziţionale (*lupta î m p o t r i v a l o r*). Unele clarificări sînt necesare şi la atributul verbal.

---

[14] Această interpretare mai apare la J. Byck în legătură cu o construcţie latinească: discutînd extinderea diverselor construcţii de la cuvîntul de bază la derivatele lor (*Derivaţie şi sintaxă*, în SCL, II, 1951, p. 127), arată că „o b i e c t u l i n d i r e c t [spaţiat de mine — M.A.] în cazul dativ apare în urma unor postverbale, ca în lat. *imperator Romanis* (în loc de *Romanorum*) potrivit cu sintaxa verbului din care derivă, *impero* şi după el *regno*, *dominor* construindu-se cu dativul (*imperare gentibus*, Nepos)".

[15] Vezi în *Gramatica* Academiei exemplele de atribut prepoziţional *luptei lor comune î m p o t r i v a p o l i t i c i i m o n o p o l u r i l o r* (II, p. 124) sau *poftire l a p r î n z* (II, p. 125).

[16] II, p. 76.

[17] Lipsesc valori ca agentul (*primirea d e c ă t r e t o v. . . .*), concesia (*îndeplinirea angajamentelor î n c i u d a g r e u t ă ţ i l o r*), cauza, instrumentul şi altele corespunzătoare diverselor complemente.

[18] Limitarea atributului pronominal în dativ la formele neaccentuate ale pronumelui personal şi reflexiv (vezi *Gramatica* Academiei, II, p. 133) este de altfel greşită nu numai pentru că neglijează construcţia cu substantive verbale: şi atributul în dativ de tipul recunoscut la substantiv în construcţia *nepot de soră l u i P î n d i l ă* poate fi exprimat în principiu şi printr-un pronume personal accentuat, demonstrativ etc. (*nepot de soră a c e s t u i a* sau *c u i v a*).

Mai multe adaosuri sînt necesare la propozițiile atributive. Dacă se urmărește în mod special construcția substantivelor verbale, se constată existența unor tipuri absente în descrierea tuturor celor trei feluri de atributive propriu-zise (neapozitive). La atributivele pronominale lipsește construcția cu pronumele *cine* în dativ sau cu prepoziție (se vorbește numai de *cine* în genitiv după substantive obișnuite) și construcția cu pronumele *cel ce* în diferite situații [19]. La atributivele introduse prin adverbe relative trebuie incluse situații ca: *Toate aceste lucrări au fost comprimate aici, pe combină numai în trei mișcări: potrivirea sacului sub dispozitivul de scurgere, legarea la gură* *c î n d s e u m p l e* *și aruncarea lui pe rampa din stînga* („Luceafărul", V, 1962, nr. 14 (97), p. 5, col. 5), deci situații în care adverbul nu mai ține locul unui substantiv din regentă, nu mai este echivalentul unui pronume relativ cu prepoziție, ci se apropie mai mult de conjuncție. În sfîrșit, la atributivele introduse prin conjuncții și locuțiuni conjuncționale trebuie adăugată posibilitatea de principiu a folosirii oricăror elemente specifice altor feluri de propoziții subordonate (temporale, modale, consecutive, condiționale, concesive etc.); de exemplu: *începerea însămînțării* *î n d a t ă c e c o n d i ț i i l e d e v i n p r i e l n i c e* („România liberă", 1965, nr. 6374, p. 1, col. 7); *îmbunătățirea calității cocsului metalurgic astfel* *î n c î t s ă a i b ă l a t o b a „M i c u m" o r e z i s t e n ț ă m e d i e l u n a r ă d e m i n i m u m 71,5 l a s u t ă, f a ț ă d e 70 l a s u t ă a d m i s* („Scînteia", 1965, nr. 6622, p. 1, col. 4) [20].

A nu considera aceste propoziții drept atributive și dativul de care ne ocupăm atribut înseamnă, implicit, a nega și caracterul atributiv al determinărilor din *ieșirea la lume* sau *plecarea acasă* și deci a pune în discuție definiția atributului și a complementului.

Înainte de a trece la descrierea tipului de atribut în dativ care constituie obiectul particular al prezentului articol sînt necesare încă unele precizări teoretice referitoare la specificul lui față de alte atribute sau față de alte funcțiuni ale dativului.

Unui complement indirect îi poate corespunde și un atribut în genitiv. Deși gramaticile noastre nu limitează posibilitățile acestui genitiv, din exemplele date în orice lucrare se vede că genitivul obiectiv echivalent cu un complement indirect nu corespunde decît unor construcții prepoziționale (*setea* *l i n i ș t i i* = *este însetat* *d e l i n i ș t e*; *frica* *m o r ț i i* = *e fricos* *d e m o a r t e*, *se teme* *d e m o a r t e* etc.).

Dativul atributiv pe care-l amintesc gramaticile românești — cel de pe lîngă substantive nearticulate, de tipul *nepot* *c u i v a* — are valori în general identice cu genitivul. El are un sens apropiat de dativul-complement indirect, deoarece substantivul determinat poate fi simțit ca parte a unui

---

[19] Măcar în construcția cu *ceea ce* neutru, pe care *Gramatica* Academiei îl consideră indiscutabil unitar. Cf. un exemplu cu o atributivă, introdusă prin acest pronume, a unui substantiv „obișnuit" (neverbal): *o imagine* *a c e e a c e î n s e a m n ă r i v a l i t a t e a s p o r t i v ă a e c h i p e l o r* („Informația Bucureștiului", 1965, nr. 3640, p. 3, col. 4).

[20] În SCL, VIII, 1957, nr. 3, p. 271—272 s-a atras atenția asupra faptului că „elementul regent nominal poate primi subordonate de tipuri mult mai variate decît se consideră de obicei". Printre exemplele date pentru a ilustra deopotrivă determinarea unor substantive și a unor adjective, conform părerii personale a autorului că și acestea din urmă ar avea atribute și atributive, se află o propoziție cu *cînd* de tipul celor pe care le-am discutat aici.

predicat nominal [21]. La atributul în dativ al substantivelor verbale cu construcția verbului corespunzător — de care ne ocupăm aici — sensul asemănător cu cel al unui complement indirect nu rezultă din nici o subînțelegere, ci direct din caracterul verbal al numelui determinat.

Această caracteristică deosebește construcția în discuție și de complementul indirect al unui substantiv „cu elipsa verbului" (tip *cinste cuiva*). Într-un anumit sens s-ar putea spune că mai degrabă seamănă cu acest tip eliptic dativul atribut al unor substantive nearticulate. În orice caz, substantivul determinat de un dativ în construcții de tip *nepot cuiva* are funcțiune de atribut izolat echivalent cu un nume predicativ, situație în care *Gramatica* Academiei [22] permite ca un substantiv să fie regent al unor complemente (cf. exemple ca: *domnului Burlă, atunci director*; *un tip elegant,... totdeauna în redingotă...*); noul tip de complemente determinante ale unor substantive, admis de ediția a doua a *Gramaticii* Academiei, ar putea constitui un punct de plecare pentru o discuție asupra justeții menținerii ca atribut a dativului din *nepot cuiva*.

Ceea ce se impune de pe acum, în cadrul funcțiunilor unanim recunoscute, este necesitatea descrierii în termeni „mai" gramaticali a diverselor construcții cu dativul pe lîngă un substantiv. Din actuala tratare a atributului în dativ din *Gramatica* Academiei, de exemplu, unde se insistă asupra unor trăsături semantice neobligatorii (faptul că substantivele determinate denumesc „de obicei" grade de rudenie sau atribuții sociale), nu rezultă dacă se încadrează aici și o construcție ca *situația acestor îndepărtate insule, pradă exploatării și jafului colonial* („Scînteia", 1965, nr. 6592, p. 6, col. 2). Substantivul *pradă* din acest exemplu poate fi pus în legătură cu un verb. În descrierea dativului complement indirect al unui substantiv cu elipsa verbului se vorbește chiar de un tip de substantive de origine verbală sau cu înțeles de acțiune, cu exemple ca *slavă cuiva, dar cuiva* [23]. În nici una dintre aceste două situații caracterul „verbal" [24] al substantivului nu interesează de fapt construcția cu dativul, pentru că acest caz nu e atras direct de substantivele în discuție, ci de faptul că ele sînt înțelese ca nume predicative în prima situație (*insule care sînt pradă...*) sau părți din construcția unui verb predicativ în cea de-a doua (*să aducem* sau *să dăm slavă...*; *dar făcut...* etc.).

*

Descrierea construcției cu atributul în dativ echivalent al unui complement indirect se cuvine să înceapă cu observații asupra naturii lexicale a substantivelor verbale determinate. Dintre toate tipurile de substantive verbale care ridică probleme de corespondență între construcțiile verbale și cele nominale — nume de acțiune de diverse feluri și adjective substantivi-

---

[21] Vezi *Gramatica* Academiei, II, p. 124: „dativul atributiv determină numai substantive nearticulate și trimite astfel spre un predicat nominal față de care substantivu în dativ ar avea funcțiunea de complement indirect". Într-o lucrare mai veche asupra atributului substantival în limba română (SCL, V, 1954, nr. 1—2, p. 112) spuneam mai mult în același sens, susținînd că raportul atributiv apare „învăluit" în funcțiunea de complement indirect specifică dativului: „altfel spus, în loc ca atribuirea să fie prezentată drept un rezultat, ea e înfățișată ca un proces".

[22] II, p. 76 și 148—149.

[23] *Gramatica* Academiei, II, p. 163.

[24] E vorba aici de un sens foarte larg al acestui termen.

zate (nume de agent și participii) —, în materialul de la baza articolului de față substantivele verbale construite cu dativul în discuție sînt exclusiv nume de acțiune cu forma fostului infinitiv lung [25].

Atributul în dativ corespunzător unui complement indirect pe lîngă substantive verbale de acest fel se folosește corect numai în anumite condiții.

Prima și cea mai importantă dintre ele este aceea că dativul poate determina numai un substantiv verbal legat prin origine sau sens de un verb tranzitiv. De cele mai multe ori, alături de atributul în dativ echivalent cu complementul indirect al verbului corespunzător, apare și un atribut obiectiv „direct“ (echivalent cu un complement direct) cu topica obligatorie între substantivul determinat și dativ (vezi exemplul de la p. 162). Mult mai rar se întîlnește construcția cu dativul a unor substantive verbale fără atribut obiectiv direct, ca în cazul verbelor tranzitive absolute: *Această robire u n u i singur s i m ț i m î n t face din Anca un tip unilateral* (I. Gherea (C. Dobrogeanu), *Studii critice*, II, p. 157, în DLRC, s.v. *robire*).

Restricții de topică există și în ultima situație, de astă dată în funcție de articularea sau nearticularea enclitică a substantivului verbal determinat: dacă acesta este nearticulat enclitic, dativul poate urma imediat după el, ca în exemplul de mai sus; dacă substantivul verbal este articulat enclitic, dativul nu poate apărea decît separat de el prin alte cuvinte, dintre care ultimul nu trebuie să fie articulat enclitic (de exemplu, printr-un atribut adjectival, într-o construcție, mărturisesc neatestată, ca *înrobirea totală unui singur sentiment*). În faptul că această specie de atribut în dativ apare aproape numai distanțată de substantivul determinat stă de altfel și o explicație a neglijării fenomenului în studiile de gramatică, în care structura unui grup sintactic nominal este redusă la determinat + determinant imediat: chiar atunci cînd un atribut este așezat mai departe de termenul lui determinat, proba raportării la acesta se face prin alăturarea celor doi termeni (de ex. *cîinele de vînătoare al tatei = cîinele tatei*), ceea ce în construcția noastră este imposibil, deoarece dativul nu ar mai părea dativ (vezi mai departe, p. 168— 169).

Din condițiile formulate mai înainte rezultă două deosebiri față de construcția unui verb cu complement indirect în dativ. Pe de o parte, un verb poate avea pe lîngă el un asemenea dativ fără a avea în același timp și un complement direct exprimat sau subînțeles (tipul *a mulțumi cuiva* sau *a se ruga cuiva*, cu verbe intranzitive). Pe de altă parte, construcția verbului cunoaște o mai mare libertate de topică: în cazul unui verb tranzitiv cu ambele feluri de complemente în discuție — direct și indirect —, e posibilă atît topica (verb) — complement direct — complement indirect, cît și topica (verb) — complement indirect — complement direct.

Atributul obiectiv (echivalent cu un complement direct) care separă termenii grupului sintactic substantiv verbal + atribut în dativ poate fi:

a) substantiv în acuzativ cu prepoziție nearticulat enclitic, cu sau fără determinări: *cu privire la a c o r d a r e a de ajutor c o s m o n a u ț i l o r în cazul aterizării lor forțate pe un teritoriu străin* („Scînteia“, 1962, nr. 5621, p. 4, col. 5); *hotărîri cu privire la a c o r d a r e a de împuterniciri speciale C o m i t e t u l u i permanent al Adunării Naționale* (telegramă Agerpres din Hanoi, 13 aprilie 1965);

---

[25] La Kr. Sandfeld și H. Olsen (*lucr. cit.*, II, p. 178) singurul tip de întrebuințare a dativului pe lîngă substantive verbale înregistrat este cu „participiul substantivat urmat de un regim indirect: *plănuirea era a vîndutilor Germaniei* [Dem.] Theod[orescu], [În] Cet[atea idealului] 77“. În materialul cercetat nu am mai întîlnit o asemenea construcție, de aceea nu am cuprins-o în descrierea care urmează.

b) substantiv în genitiv nearticulat enclitic — precedat de articol nehotărît, de un adjectiv pronominal demonstrativ, nehotărît ori negativ sau de un adjectiv articulat — care poate fi și urmat de diverse determinări, cu singura restricție că ultima din serie nu trebuie să fie articulată enclitic: *ca și în cazul intentării unui proces fostului*[26] *prim-ministru* („Scînteia", 1965, nr. 6592, p. 6, col. 4); *Acordarea unui spațiu exagerat problemei divorțului este cel puțin o imprudență* (E. Barbu, în „Luceafărul", V, 1962, nr. 23 (106), p. 1); *Se știe că atribuirea acestui premiu, de către juriul reunit la Salzburg, tinerei romanciere Gisela Elsner a provocat vii discuții și polemici în Occident* („Contemporanul", 1965, nr. 17 (967), p. 8, col. 1); *Grija, preocuparea pentru asigurarea celor mai bune condiții celor care vor veni în stațiune se manifestă...* („Scînteia tineretului", 1963, nr. 4541, p. 1, col 6);

c) substantiv în genitiv articulat enclitic, numai dacă acesta e urmat de atribute ale sale și dacă șirul atributelor nu se încheie cu un substantiv articulat enclitic[27]: *au demonstrat împotriva conferirii titlului onorific politicianului rasist* („Scînteia", 1965, nr. 6596, p. 3, col. 6);

d) pronume în genitiv: *ale căror originale-autografe, în majoritatea cazurilor, s-au pierdut, în timp ce transmiterea lor posterității s-a făcut numai prin copii* (Dan Simonescu, în *Limbă și literatură*, V, 1961, p. 153); *Rolul apelor marine și oceanice în înmagazinarea de căldură și cedarea acesteia uscaturilor este de mult cunoscut* (Eugen A. Pora, în „Scînteia", 1962, nr. 5614, p. 3, col. 4);

e) adjectiv posesiv: *conștient de aservirea sa cărnii* („Viața românească", august-septembrie 1940, p. 82, la Iorgu Iordan, *lucr. cit.*, p. 283).

Din descrierea morfologico-sintactică a atributului obiectiv „direct" necesar între substantivul verbal și dativul lui (în tipul cel mai frecvent al acestei construcții — cu două atribute obiective) rezultă implicit cunoașterea tuturor condițiilor de folosire a dativului de care ne ocupăm. Atît condițiile cu caracter general, în special cele care pretind, pentru anumite tipuri, obligativitatea distanțării dativului de substantivul verbal, cît și condițiile subordonate, referitoare la felul cuvintelor precedente, vizează în esență evitarea confuziei dintre dativ și genitiv și ar putea fi rezumate în condiția că dativul atribut nu poate urma imediat după un substantiv articulat enclitic[28].

Prima condiție formulată la p. 167 est rareori călcată. Nu am întîlnit niciodată dativul pe lîngă un substantiv provenit de la un verb intranzitiv. Am întîlnit însă — o dată — dativul așezat imediat după substantivul verbal articulat enclitic determinat de el: *prevederi ca... „acordarea tuturor forțelor populare posibilitatea de a participa la viața politică a țării"* (telegramă Agerpres din Bagdad, 16 martie 1963).

---

[26] Sublinierea grafică a atributului adjectival antepus împreună cu substantivul în dativ discutat este un procedeu practic folosit pentru a ușura sesizarea construcției în condițiile în care semnele formale ale cazului dativ apar la adjectivul antepus (numai la el, ca în acest exemplu, sau la el alături de substantiv, ca în unele exemple următoare).

[27] Fac excepție substantivele proprii cu formă articulată, care se pot găsi imediat înaintea dativului: *enumerarea măsurilor luate în mod arbitrar de guvernul S.U.A. în vederea supunerii Republicii Cuba unei blocade navale* (telegramă Agerpres, 24 oct. 1962).

[28] Substantivul determinat, la distanță, poate fi însă articulat enclitic (aceasta este chiar situația cea mai frecventă, vezi p. 171), ceea ce deosebește construcția noastră de atributul în dativ de tip *nepot cuiva*, al cărui substantiv determinat nu poate fi articulat în nici o împrejurare.

După cum se observă ușor, topica dativului nu constituie singura greșeală a acestui text tradus (cealaltă este folosirea acuzativului drept determinant al unui substantiv verbal, împotriva regulii care cere un genitiv obiectiv [29]). Ceea ce interesează discuția noastră este că într-o asemenea topică (influențată de cea posibilă și preferată [30] cu un verb) dativul se confundă cu un genitiv obiectiv echivalent cu un complement direct, ajungînd să fie interpretat astfel (poate că folosirea greșită a acuzativului în textul dat este tocmai o încercare stîngace de a evita această confuzie, atrăgîndu-se atenția că există alt „obiect direct").

Mult mai frecventă este încălcarea condițiilor referitoare la natura atributului obiectiv intercalat între substantivul verbal și dativ. Cele mai numeroase exemple de abateri de la condițiile stabilite la p. 167 constau în folosirea dativului imediat după un substantiv în genitiv articulat enclitic (fie că acest genitiv este atributul obiectiv al substantivului verbal determinat de dativ, fie că face parte dintr-o serie de determinări ale acelui atribut): *combinatul a solicitat redistribuirea cojitorului a l t e i î n t r e p r i n d e r i* („Scînteia", 1965, nr. 6589, p. 1, col. 4); *o serie de măsuri... ca... acordarea dreptului de exploatare a petrolului u n e i s o c i e t ă ț i naționale* („Scînteia", 1965, nr. 6601, p. 4, col. 2 — corespondență din străinătate).

În asemenea situații, dativul se confundă cu un genitiv posesiv, înțelegîndu-se că e vorba de (*redistribuirea unui cojitor*) *al altei întreprinderi* sau (*acordarea dreptului de exploatare a petrolului*) *care e proprietatea unei societăți* [31]. Acest echivoc se complică adesea cu inconvenientul stilistic al apariției unor șiruri greoaie de „genitive" care cuprind în ele și dativul interpretat ca genitiv: *Acest program prevede... restabilirea libertății și democrației, înapoierea bogățiilor țării p o p o r u l u i și formarea unui guvern național* („Scînteia", 1965, nr. 6585, p. 5, col. 7); *Următorul pas va fi instaurarea oficială a guvernului și prezentarea membrilor guvernului r e g e l u i Laosului, pînă la 18 iunie* („Scînteia", 1962, nr. 5558, p. 4, col. 7).

Echivocul construcțiilor de tipul (substantiv verbal +) genitiv articulat + dativ este simțit uneori chiar de autorii lor, care, neștiind să le evite altfel, cred că rezolvă problema în scris prin apelul la o virgulă salvatoare (care corespunde unei anumite pauze din rostire). Iată un exemplu și în acest sens: *În prezent foarte multe depind de însușirea mai departe și de transmiterea exigentă a c u n o ș t i n ț e l o r , e l e v i l o r* („Contemporanul", 1964, nr. 23, p. 3).

Soluția cu virgula nu e numai stîngace, ci și inutilă. Dacă se evită înțelegerea dativului ca un genitiv posesiv al substantivului precedent, nu se evită nicidecum confuzia de bază cu cazul genitiv: dativul este interpretat acum ca un genitiv de același fel cu precedentul, coordonat cu el prin juxtapunere, ca într-o enumerare.

---

[29] Construcția rezultată reprezintă de fapt un anacolut, o contaminare între construcția substantivului *acordarea*, cu care s-a început, și construcția verbului de bază.

[30] Vezi în *Gramatica* Academiei, II, p. 447, discuția referitoare la *am adus copilului cartea*, față de *am adus cartea copilului*.

[31] În exemplele citate interpretarea dativului ca genitiv posesiv duce la o schimbare esențială de înțeles, de aceea analiza logică face să se recunoască totuși calitatea de dativ. Există situații în care, din punctul de vedere al sensului, nu e mare deosebirea dintre interpretarea ultimului substantiv ca genitiv sau ca dativ; într-un exemplu ca *declarația cu privire la acordarea independenței țărilor și popoarelor coloniale* nimeni nu se mai gîndește că *țărilor* și *popoarelor* nu ar fi genitive, ci dative (așa cum arată formula corespunzătoare din alte limbi).

Pericolul acestei confuzii se naşte, din cauza virgulei greşite, şi acolo unde construcţia în sine nu ar fi fost echivocă fără acest semn de punctuaţie: *Înmînarea diplomei de membru al Academiei de Ştiinţe Medicale a Uniunii Sovietice, academicianului N.* („Buletinul informativ al Academiei R.P.R.", VI, 1962, nr. 33, p. 7).

Punctuaţia şi ortografia pot ajuta uneori la evitarea parţială a echivocului pentru cititor, dar nu prin virgulă. În exemplul: *Conferirea „Ordinului Muncii" şi a „Medaliei Muncii" unor proiectanţi care s-au evidenţiat....* („Buletinul oficial", 1953, nr. 1, în DLRC, s.v. *conferire*), folosirea ghilimelelor (şi a iniţialelor majuscule) la *Medalia Muncii* împiedică înţelegerea dativului *unor proiectanţi* ca genitiv al acestor substantive imediat precedente.

Toate construcţiile greşite de tipul substantiv articulat (fie că acesta e substantivul verbal însuşi, genitivul lui obiectiv sau un atribut al celui din urmă) + dativ imediat următor pot avea o sursă în traducerile din limbi care deosebesc din punct de vedere formal cazurile genitiv şi dativ prin desinenţe sau prepoziţii specifice şi în care este exclusă astfel posibilitatea vreunei confuzii: cf. rus. *преподавание (урока) ученикам*, fr. *l'enseignement (de la leçon) aux élèves*, engl. *the teaching (of the lesson) to the students*. În limba română identitatea formală a celor două cazuri limitează condiţiile de întrebuinţare a dativului la apariţia lui numai după cuvinte a căror formă nu permite confuzia dativului cu genitivul (substantive nearticulate, substantive + adjective etc.).

Alte limite sînt mai puţin importante. Merită să fie amintită totuşi necesitatea de a se evita folosirea atributului în dativ imediat după un adjectiv din categoria celor care se pot construi cu un complement în dativ, întrucît într-un exemplu ca: *importanţa... rezolvării problemei acordării de credite în condiţii avantajoase ţărilor în curs de dezvoltare* (telegramă Agerpres din New York, 14 aprilie 1965), nu se mai ştie dacă *ţărilor* este un determinant al substantivului *acordării* (*acordarea de credite ţărilor*) sau al adjectivului *avantajoase* (*condiţii avantajoase ţărilor*); cf. *imprimarea unei amprente proprii arhitecturii* („Steagul roşu", 1965, nr. 4962, p. 3, col. 1).

Un echivoc cu caracter particular poate rezulta din construcţia *această opunere a formelor diatezei active celor din diateza pasivă...* („Cercetări de lingvistică", IX, 1964, nr. 2, p. 343), în care dativul *celor* riscă să fie interpretat drept genitiv acordat cu *formelor*.

În încheierea părţii critice referitoare la întrebuinţările incorecte ale dativului unui substantiv verbal se impune recomandarea unor mijloace de evitare a construcţiilor echivoce de care a fost vorba mai sus. De altfel, aceste mijloace pot fi folosite pentru evitarea construcţiei cu dativul şi atunci cînd ea nu provoacă un echivoc, pentru că, orice s-ar spune, construcţia e greoaie.

Principalul mijloc în acest sens este folosirea construcţiei cu verbul corespunzător în locul celei cu substantiv verbal[32]. De exemplu, în loc de *însuşirea mai departe şi de transmiterea exigentă a cunoştinţelor, elevilor* (vezi p. 169) se poate spune *felul cum sînt însuşite mai departe cunoştinţele şi exigenţa cu care sînt transmise ele elevilor* sau *felul cum îşi însuşesc profesorii aceste cunoştinţe şi cum le transmit ei elevilor*; în loc de (*prevederi ca...*) *acordarea*

---

[32] Aceasta este soluţia recomandabilă, în principiu, ori de cîte ori construcţia cu un infinitiv lung provoacă dificultăţi (pentru diverse alte situaţii vezi Ana Canarache, *Folosirea infinitivului lung*, în LR, XI, 1962, nr. 3, p. 314—317).

tuturor forțelor populare posibilitatea... (vezi p. 168) trebuia spus *(prevederi ca...) aceea de a se acorda tuturor forțelor populare posibilitatea* etc. Construcția verbală este mai clară atît prin faptul că aici cele două compliniri obiective (acuzativul și dativul) sînt deosebite formal, cît și prin topica mai liberă a dativului.

În construcția cu substantivul verbal, un mijloc de evitare a confuziei dintre dativ și genitiv sau, pur și simplu, a înșiruirii neplăcute de genitiv-dative, îl constituie înlocuirea dativului cu diverse construcții prepoziționale [33]. Dacă verbul *a subordona* poate avea complementul indirect fie în dativ, fie cu prepoziție, pentru atributul corespunzător al substantivului *subordonare* se recomandă construcția prepozițională: *subordonarea verbului față de substantiv* (Al. Graur, *Evoluția limbii române. Privire sintetică*, București, 1963, p. 70), și nu construcția cu dativul (**subordonarea verbului substantivului* [34]), deși aceasta din urmă ar transpune exact construcția verbului de bază (cf. *se formează verbul și substantivul din aceeași rădăcină, dar fără ca unul să fie subordonat celuilalt*. Al. Graur, *loc. cit.*); exemplul dat aici apare în lucrarea citată la cîteva pagini după discutarea problemei generale a diferențierii cazurilor genitiv și dativ, pentru care acad. Al. Graur se folosise de construcția *subordonarea inferiorului superiorului*, arătînd că ea se evită prin *subordonarea inferiorului față de superior* (p. 65). Iată acum un exemplu în care dativul a fost înlocuit printr-o construcție, preferabilă, cu prepoziția *pentru*: *acordarea unui ajutor de 1 miliard dolari pentru popoarele Asiei de sud-est* (telegramă Agerpres din Hanoi, 12 aprilie 1965); soluția aceasta ar fi fost potrivită și într-un exemplu ca: *în vederea procurării și expedierii de medicamente patrioților vietnamezi* (informație din Tokio, în „Scînteia", 1965, nr. 6592, p. 6, col. 3) [35].

Descrierea construcției cu specia semnalată de atribut în dativ ar fi incompletă dacă n-ar cuprinde și observații asupra frecvenței ei pe lîngă anumite substantive verbale determinate. Din punctul de vedere al formei, sînt incomparabil mai frecvente construcțiile în care substantivul verbal este articulat enclitic; față de această situație, aproape generală în exemplele notate, construcțiile cu substantivul verbal nearticulat sînt o raritate [36]. În

---

[33] În acest sens se înscrie și recomandarea particulară pe care o făcea prof. J. Byck în discuția amintită asupra citatului *...în vederea transferării puterii populației africane*: „nu ar fi fost rău să se facă apel la o construcție neechivocă, de felul acesta: «în vederea transferării puterii *în mîinile* (sau *pe seama*) populației africane»" („Presa noastră", VIII, 1963, nr. 10, p. 30); cf. o soluție cu *către*: *în condițiile transferării puterii către majoritatea populației africane* („Scînteia", 1965, nr. 6656, p. 4, col. 7). Vezi și discuția lui Kr. Sandfeld și H. Olsen, redată mai înainte, la p. 163, asupra superiorității construcției *împărțirea la țărani a moșiei* față de ** împărțirea țăranilor...*

[34] Cf. un exemplu ca *Savanții progresiști ai lumii... condamnă subordonarea științei scopurilor de ucidere a oamenilor* („Lupta de clasă", 1952, nr. 6, p. 151, în DLRC, s.v. *subordonare*). Aici însă nu ar fi posibilă folosirea lui *față de...* în locul dativului, ci numai prima soluție indicată, adică schimbarea totală a construcției, cu un verb: *faptul că știința e subordonată scopurilor...*

[35] E drept că în aceste exemple construcțiile cu *pentru* sînt atribute ale substantivelor imediat precedente (*ajutor*, respectiv *medicamente*), nu ale substantivelor verbale (*acordarea*, respectiv *procurarea și expedierea*), dar sensul construcției în ansamblu nu e modificat.

[36] Vezi un singur exemplu (din *Studii critice* de Gherea) la p. 167. În legătură cu atributul în dativ al unui substantiv verbal nearticulat, trebuie aduse în discuție — pentru a le elimina din sfera construcției noastre — și unele situații aparent asemănătoare. Într-un exemplu ca: *Datele privind descoperirea sînt în curs de comunicare* **Comitetului** *internațional de arheologie de la Roma* („Buletinul informativ al Academiei R.P.R.", VI, 1962, nr. 33, p. 30) dativul nu e dependent al substantivului *comunicare*, ci al predica-

privința frecvenței pe unități lexicale, oricît de relative sînt, prin forța lucrurilor, datele acestor informații, menționez că locul întîi, net distanțat de celelalte, îl deține substantivul *acordarea*, cu 15 exemple de construcție cu dativul; pentru alte substantive am înregistrat numai cîte 5 (*înmînarea*), 4 (*conferirea*), 3 (*decernarea*, *transferarea*), 2 (*atribuirea*, *cedarea*, *imprimarea*, *încredințarea*, *transmiterea*) sau, mai ales, cîte un singur exemplu de asemenea construcție (*aservirea*, *asigurarea*, *expedierea*, *intentarea*, *înapoierea*, *înfeudarea* etc.).

Un ultim element de descriere constă în precizarea aspectelor limbii în care se folosește construcția cu acest dativ. După cum rezultă, de altfel, clar din materialul prezentat, specia de atribut în dativ discutată este caracteristică stilului publicistic, celui științific și administrativ-oficial.

Această împrejurare este în măsură să explice (pe lîngă explicația strict gramaticală dată la p. 167) neglijarea construcției respective în studiile de gramatică a limbii române contemporane, despre care se știe că s-au bazat pînă acum aproape exclusiv pe limba literaturii artistice. Semnalarea acestei construcții, absente în limba vorbită și în limba literaturii artistice, este o argumentare concretă a afirmației, pe care am făcut-o cu alt prilej, că „studiile consacrate limbii literare ar trebui să urmărească mai profund problema deosebirilor gramaticale dintre diversele stiluri", că „e momentul să ne îndreptăm atenția și spre specificul altor stiluri" (decît cel al literaturii artistice) [37]. Construcția abstractelor verbale cu un atribut în dativ este numai unul dintre multiplele aspecte ale folosirii acestor substantive în legătură cu care se pot găsi trăsături specifice ale unor stiluri literare neartistice [38].

*

Desigur, din neînregistrarea unei construcții în studiile de specialitate nu se pot trage concluzii asupra absenței ei din limbă la data efectuării lor. Mi se pare însă că lipsa acestei întrebuințări a dativului în materialul atît de bogat al unor lucrări ca *Syntaxe roumaine* [39] de Kr. Sandfeld și H. Olsen, care se ocupă pe larg de determinările substantivelor verbale, sau *Limba română actuală* [40] a acad. Iorgu Iordan și studiul detaliat al aceluiași autor *L'emploi du datif en roumain actuel* [41], cu fapte extrase în primul rînd din publicistica dintre cele două războaie mondiale, permite să se presupună că avem a face cu o construcție atributivă care, dacă nu a fost complet inexistentă în trecut, a căpătat o mare dezvoltare în zilele noastre. În titlul articolului de față am numit construcția în discuție o specie „modernă" de atribut în dativ nu din considerente referitoare la vechime, care sînt riscante totuși în stadiul

---

tului nominal *sînt în curs de comunicare*, deci e complement indirect obișnuit. Ceva mai complicată este situația din: *a exprimat... u r ă r i de sănătate și succes în misiunea de înaltă răspundere a șefilor de misiuni diplomatice și de prosperitate* **țărilor** *pe care le reprezintă* („Scînteia", 1965, nr. 6585, p. 1, col. 7), în care dativul *țărilor* pare mai apropiat de specia noastră de atribut, prin posibilitatea raportării directe la substantiv (*urări cuiva*); întrucît există însă o dublă posibilitate de interpretare a acestui dativ ca un complement indirect, atît dacă e raportat la verbul *a exprimat*, cît și dacă se recurge la subînțelegerea unui element verbal (*urări făcute*, *adresate* etc.), e preferabil să fie interpretat ca atare.

[37] Vezi LR, XIV, 1965, nr. 1, p. 28.

[38] Frecvența substantivelor verbale cu forma infinitivului lung „în presă și în publicațiile științifice" a fost semnalată de Ana Canarache în articolul citat, care discută unele greșeli în folosirea acestor substantive.

[39] I, *Emploi des mots à flexion*, Paris, 1936; II, *Les groupes de mots*, Copenhaga, 1960; III, *Structure de la proposition*, Copenhaga, 1962.

[40] Vezi nota 11.

[41] În BL, VII, 1939, p. 29–64.

actual al cercetării, ci pentru productivitatea ei în limba română contemporană. Legată de stilurile moderne ale limbii literare, această construcție face ca atributul substantival în dativ să nu mai poată fi considerat „o rămășiță cu totul neînsemnată a trecutului" și, în orice caz, să nu se mai susțină că în limba actuală substantivul în dativ „tinde să devină determinare specific nesubstantivală" [42].

În ce privește explicația speciei discutate de atribut în dativ, este vorba, evident, de extinderea construcției verbului corespunzător, ca în atîtea alte fenomene de sintaxă a substantivelor verbale [43]. Nu trebuie neglijată însă nici influența exercitată, prin traduceri (cele mai multe exemple sînt furnizate de telegrame Agerpres și de comentarii ale situației internaționale), de limbile care cunosc mai de mult această extindere a dativului de la verb la un substantiv verbal și care, din motive de ordin formal, au posibilități mai puțin limitate de folosire a dativului ca determinant nominal [44].

LR, XIV, 1965, nr. 4, p. 415—428.

---

[42] Ambele afirmații citate aici aparțin Valeriei Guțu Romalo (*Despre clasificarea părților secundare de propoziție*, în LR, XII, 1963, nr. 1, p. 30).

[43] Pentru fenomenul general vezi J. Byck, *Derivație și sintaxă*, în SCL, II, 1951, p. 126—128. Absența construcțiilor românești cu dativul în lucrarea citată, care pentru alte construcții ale substantivelor verbale (de ex. pentru acuzativ) are în vedere limba veche și populară, poate fi și ea un indiciu relativ al noutății acestei întrebuințări a dativului în limba română.

[44] Vezi discuția de la p. 170.

ASPECTE ALE FOLOSIRII LUI *CA*

În folosirea lui *ca*, adverb cu valoare apropiată de prepoziţie [1], prezent în construcţia mai multor părţi de propoziţie (complement circumstanţial de mod comparativ, atribut, nume predicativ, element predicativ suplimentar, complement circumstanţial de relaţie), se întîlnesc diverse tipuri de abateri de la normele limbii literare. Articolul de faţă se ocupă de cîteva dintre ele, şi anume de unele nesemnalate sau mai puţin discutate pînă acum.

1. Menţionez în primul rînd o abatere specifică vorbitorilor ardeleni şi bănăţeni, care constă în folosirea lui *ca* întărit de *şi* adverbial [2] acolo unde limba literară nu admite acest adaos.

După cum se ştie, există situaţii în care construcţia cu *ca* singur şi cea cu *ca şi* sînt la fel de corecte; ele se limitează la valoarea comparativă a lui *ca* în exprimarea termenului al doilea al unei comparaţii de egalitate: se poate spune *tot atît de bun ca tine* sau *ca şi tine*; *la fel de bun ca el* sau *ca şi el*; *lucrează ca alţii* sau *ca şi alţii* etc. Prezenţa lui *şi* cu sensul „de asemenea" ca întăritor al elementului de comparaţie este aici în acord cu specificul raportului de egalitate sau identitate [3]. Adăugarea lui *şi* poate fi socotită, cel mult, redundantă semantic — în urma slăbirii valorii sale proprii de întăritor — , ceea ce se oglindeşte în faptul că limba menţine cele două construcţii (cu *ca* sau *ca şi*) în situaţia de variaţie liberă la raportul respectiv [4]. De aceea

---

[1] Vezi *Gramatica limbii române* editată de Academia R. S. România, ediţia a II-a, tiraj nou, Bucureşti, 1966 (GLR[2]), vol. I, p. 317, 324. În alte lucrări *ca* este numit fie pur şi simplu prepoziţie (vezi GLR [1], 1953, vol. I, p. 183; Elena Carabulea, *Unele observaţii asupra termenilor comparativului şi superlativului relativ în limba română*, în SG, II, p. 21; Iorgu Iordan şi colab., *Structura morfologică a limbii române contemporane*, Bucureşti, 1967, p. 112; Gh. Constantinescu-Dobridor, *Morfologia limbii române*, Bucureşti, 1974, p. 75) sau adverb (DA, DEX, Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, ediţia a II-a, Bucureşti, 1956, p. 351; adverb de relaţie la Alf Lombard, *La langue roumaine. Une présentation*, Paris, 1974, p. 339), fie chiar conjuncţie (Alf Lombard, *lucr. cit.*, p. 120, 351, 365). Pentru discuţia de faţă nu interesează statutul morfologic controversat al acestui cuvînt, pe care l-am discutat, pe scurt, în *Evoluţia subordonării circumstanţiale cu elemente conjuncţionale în limba română*, Bucureşti, 1960, p. 121.

[2] Faţă de *ca*, la care controversa asupra calificării morfologice se justifică prin unele trăsături mixte ale cuvîntului în cauză, statutul lui *şi* în îmbinarea *ca şi* ar trebui să fie indiscutabil. Cu toate acestea există şi în legătură cu el interpretări diferite, unii cercetători considerîndu-l conjuncţie (GLR [1], I, p. 183; DLRC, s.v. *şi* [2] 8; Vasile Breban, Maria Bojan, Elena Comşulea, Doina Negomireanu, Valentina Şerban, Sabina Teiuş, *Limba română corectă. Probleme de ortografie, gramatică, lexic*, Bucureşti, 1973, p. 117). Pentru interpretarea corectă drept adverb vezi, în ultimul loc, DLR, s.v.

[3] Tocmai datorită faptului că e perfect justificabil din punct de vedere logic mi se pare inutil să i se găsească explicaţii prin alte limbi: concordanţe balcanice (vezi Kr. Sandfeld, *Linguistique balkanique. Problèmes et résultats*, Paris, 1930, tiraj nou 1968, p. 10) sau influenţă slavă (Eugen Seidel, *Elemente sintactice slave în limba română*, Bucureşti, 1958, p. 67).

[4] Variaţia liberă, existentă şi la *cît/cît şi*, rezultă din frecventele notaţii cu *şi* în paranteză din diferite lucrări: *ca (şi)*, *cît (şi)*; vezi, de exemplu, GLR[2], I, p. 127, 317, II, p. 185, 186.

condamnarea construcţiei comparative de egalitate cu *ca şi*, care apare la cei mai buni scriitori ai noştri (vezi Eminescu: *E sfios ca şi copiii, Dar zîmbirea-i e vicleană; Dară galişi îi sînt ochii Ca şi ochii de vadană*) [5], este de-a dreptul surprinzătoare într-o lucrare ca *Limba română corectă* (*loc. cit.*): după autorii acestei lucrări, „conjuncţia [sic] *şi* apare inutil în construcţia unei comparaţii: *Vorbeşte ca şi un avocat* în loc de *Vorbeşte ca un avocat*“!

Pornind de la construcţiile comparative de egalitate în care *ca şi* este echivalent cu *ca*, dar neglijînd rolul lui *şi* de a sublinia identitatea, unii vorbitori ardeleni şi bănăţeni extind adăugarea lui *şi* pe lîngă *ca* în alte întrebuinţări ale acestuia: pe de o parte, în construcţii tot comparative, dar de inegalitate, în care *ca* înseamnă „decît“, iar, pe de altă parte, în construcţii necomparative în care *ca* înseamnă fie „în calitate de, drept“, fie „în ce priveşte, din punct de vedere“.

Se întîlnesc astfel exemple ca *e mai bun ca şi tine* sau *lucrează mai mult ca şi alţii*, cu comparaţii de inegalitate în care prezenţa lui *şi* e logic nejustificată [6]; construcţia corectă este sau cu *ca* singur (*e mai bun ca tine, mai mult ca alţii*), sau cu instrumentul specializat pentru acest raport, *decît* (*e mai bun decît tine, mai mult decît alţii*) [7]. Ediţia I a *Gramaticii* Academiei înregistrase construcţia cu *ca şi* la comparativul de superioritate (vol. I, p. 183, cu exemplul *e mai înalt ca şi mine*) pentru a recomanda evitarea ei; în ediţia a II-a a lucrării citate nu mai apare însă nici o referire la această construcţie. Neglijarea ei (în această lucrare şi în alte lucrări descriptive, normative sau corective) se poate interpreta în două feluri: fie că autorii au suspectat existenţa construcţiei, fie că nu au considerat-o demnă de luat în seamă pentru limba contemporană. Este adevărat că această construcţie, frecventă în vorbire şi în scrisul particular (vezi *Eu am avut mai bun dreptu să-o vînd ca şi ei.* Scrisoare din Căianul Mic, judeţul Bistriţa-Năsăud, 1943 [8]), pătrunde rar în publicistică şi numai la autori din generaţii mai vechi. De exemplu: *Caransebeşul adică e mai departe, e mult mai departe de Ciudanoviţa ca şi Oraviţa* (Petru E. Oancea, *Anotimpuri*, Reşiţa, 1970, p. 232).

Mai des ne întîmpină prezenţa nejustificată a lui *şi* în exemple de tipul: *ca şi elev, s-a distins la învăţătură* (corect: *ca elev* sau *în calitate de elev*), *ca şi răsplată, a fost avansat* (corect: *ca* sau *drept răsplată*) sau *ca şi industrie, există un combinat* (corect: *ca industrie* sau *în ce priveşte industria*), *ca şi exponate, muzeul se mîndreşte cu...* (corect: *ca exponate* sau *în ce priveşte exponatele*) [9]. În exemplele de acest tip, cu un *ca* necomparativ, prezenţei lui *şi* i se opune nu numai înţelesul, ci şi o particularitate morfologică a cuvîntului introdus de *ca*, anume caracterul nearticulat al substantivelor din construcţiile care exprimă calitatea (statutul) sau relaţia. Căci, dacă în privinţa lui *ca* singur din construcţiile comparative se poate vorbi numai de o preferinţă

---

[5] Alte exemple în *Dicţionarul limbii poetice a lui Eminescu*, sub redacţia acad. Tudor Vianu, Bucureşti, 1968, s.v. *ca*[1] I 1, *şi*[1] I 4; în DLR, s.v. *şi* IV 3.

[6] Este vorba însă, în fond, de acelaşi proces de unificare a construcţiei comparative de egalitate şi de inegalitate care s-a petrecut, mai demult, cu însuşi *ca*.

[7] Din exemplele date drept corecte rezultă implicit că nu sînt de acord cu cei care consideră greşită şi folosirea lui *ca* la comparaţia de inegalitate (vezi, de exemplu, Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, p. 351; Iorgu Iordan şi colab., *lucr. cit.*, p. 115; un istoric al problemei la C. Frâncu, în LL, 1979, vol. I, p. 50—55).

[8] Ingeborg Seidel-Slotty, *Rumänische Briefe*, în BL, XIII, 1945, p. 119; autoarea studiului interpretează pe *şi* drept conjuncţie pleonastică.

[9] Toate exemplele date fără trimiteri sînt auzite de mine de la vorbitori ardeleni de diverse vîrste şi ocupaţii. Ultimele două au fost înregistrate în expuneri cu caracter public (prezentarea oraşului Blaj în faţa unui mare număr de cadre didactice).

pentru articularea (hotărîtă sau nehotărîtă) a substantivului imediat următor [10], după *ca şi* articularea este obligatorie în limba contemporană în construcţii comparative [11], iar nearticularea este posibilă numai la folosirea lui cu funcţiune coordonatoare, neînregistrată în dicţionare, în serie cu alţi termeni nearticulaţi (*au venit mulţi tineri: studenţi, ca şi elevi* etc.).

Dat fiind faptul că în limba literară *ca şi* este în variaţie liberă cu *ca* numai la anumite raporturi sintactice, adăugarea unui *şi* pe lîngă *ca* poate constitui un mijloc de dezambiguizare a unor construcţii de tipul *Era primit ca unul de-ai casei*, în care *ca* este pasibil de două interpretări (comparativ sau echivalent al lui *drept*, *în calitate de*), pe cînd *ca şi* exprimă fără echivoc comparaţia.

În lumina acestei consacrări a lui *ca şi*, în limba literară şi în limba vorbită din majoritatea regiunilor ţării, pentru comparaţia de egalitate (de care se leagă şi originea folosirii lui în coordonarea copulativă [12]), trebuie să înţelegem că vorbitorii neardeleni nu numai că recepteză drept bizare construcţiile ardeleneşti cu *ca şi* la alte raporturi, dar le pot şi decoda inexact, încercînd să descopere în context o comparaţie de egalitate, ca şi cum, de exemplu, *e mai bun ca şi tine* ar fi *e mai bun* [decît alţii sau decît altă dată], *ca şi tine* „aşa cum eşti tu"; citatul reprodus din Oancea, A. 232 riscă să fie interpretat de neardeleni în sensul că „Oraviţa e la fel de departe de Ciudanoviţa ca şi Caransebeşul".

Unii vorbitori folosesc de preferinţă construcţia cu *şi* în situaţiile în care adaosul respectiv poate reprezenta un mijloc de evitare a cacofoniei rezultate din succesiunea *ca* + un substantiv începător cu consoana *c*; aşa se explică frecvenţa în vorbire a unor construcţii incorecte de felul lui *ca şi copil* (*făceam sport*) sau *mai rău ca şi copiii*, *ca şi culoare* (*îmi place*) sau *ca şi cadou* (*se potriveşte*) şi apariţia chiar în scris, într-o revistă clujeană (de lingvistică!), a unui exemplu ca *Este eliminată... diateza ca şi categorie morfologică* (I.T. Stan şi A.P. Goţia [recenzie], în StUBB, XXI, 1976, p. 74, col. 1)!

Mai mult, asemenea construcţii se pot strecura şi în presa centrală. Un caz recent merită să fie discutat pentru că e în măsură să arate cum poate fi compromisă — din punct de vedere lingvistic — contribuţia cuiva prin intervenţia inabilă a unui ziarist speriat de cacofonia unui text original (înregistrat, probabil, după exprimarea orală): într-un interviu publicat în revista „Flacăra", XXIII, 1979, nr. 5 (1234), p. 15, sub semnătura lui M. Constantin, i se atribuie academicianului Iorgu Iordan [13] două construcţii de tipul „ardelenesc" discutat aici cu *ca şi* „drept, în calitate de", pe care savantul citat nu le-ar folosi niciodată: *mă iau pe mine ca şi conducător ştiinţific* (col. 1) şi *propunerea pe care mi-a făcut-o să apar ca şi coautor* (col. 2).

---

[10] Pentru absolutizarea acestei situaţii vezi I. Diaconescu, *Complementul calităţii* în LR, IX, 1960, nr. 2, p. 16, care, relevînd opoziţia reală dintre *(el vorbeşte) ca profesor* şi *ca un profesor*, afirmă că „substantivul cu valoare de complement circumstanţial de mod introdus cu ajutorul adverbului comparativ prepoziţional *ca* apare întotdeauna [spaţiat de mine — M. A.] articulat fie cu articolul hotărît, fie cu cel nehotărît"; cf. însă exemple ca *Stele rare din tărie cad ca picuri de argint* (Eminescu).

[11] Construcţia cu un substantiv nearticulat, atestată izolat în versul lui Eminescu *Ca şi flori în poarta vieţii Bat la porţile gîndirii*, este simţită azi drept învechită, spre deosebire de situaţia discutată în nota precedentă.

[12] Cf. Mioara Avram, *lucr. cit.*, p. 122, 126, unde se discută *precum şi* şi *cît şi*.

[13] În „România literară", XII, 1979, nr. 8, p. 2, col. 5, acad. Iorgu Iordan se declară surprins de apariţia interviului, întrucît nu-şi aminteşte „să fi stat de vorbă cu un redactor... pe nume M. Constantin", dar nu contestă „veracitatea" interviului „în ce priveşte conţinutul şi chiar formularea răspunsurilor".

2. Intenţia de evitare a cacofoniei stă şi la baza altei construcţii greşite, a cărei răspîndire nu mai e, de astă dată, limitată la o anumită regiune; este vorba de construcţiile în care rolul de separare a silabelor cacofonice în succesiune imediată îl ia un semn de punctuaţie cu numele rostit în vorbire: *ca virgulă cadou*, *ca virgulă culoare*. Desigur, există vorbitori culţi care folosesc asemenea construcţii în glumă, ca „citate" din vorbirea semicultă a altora. Chiar folosite în glumă, ele sînt periculoase pentru că se pot răspîndi la ascultătorii fără suficient simţ al limbii şi... al umorului.

Recurgerea la mijloace artificiale, improprii şi chiar antinormative într-o construcţie dată este mai greşită decît cacofonia însăşi, care constituie numai un delict de eleganţă sau de estetică a exprimării. Evident, e bine să se evite cacofoniile [14], dar nu sacrificînd corectitudinea şi firescul exprimării, ci apelînd la bogata sinonimie a limbii noastre, care permite atît înlocuirea lui *ca* printr-un echivalent funcţional, cît şi, de cele mai multe ori, a cuvîntului următor.

3. În legătură cu unele aspecte ale sinonimiei lui *ca* se produc greşeli de alt tip în folosirea acestui cuvînt, şi anume alăturarea pleonastică, prin contaminare, a lui *ca* şi a unui sinonim (parţial) al său.

Frecvent este pleonasmul *ca drept* [15] în construcţii cum ar fi *ca drept răsplată* sau *ca drept mulţumire*, în care corectă este prezenţa unui singur element introductiv, fie numai *ca*, fie numai *drept*.

Mai rar se înregistrează pleonasmul *decît ca* la comparaţia de inegalitate: vezi exemplul din Al. Jar, *Da, merge bine, deşi e criză. La „Petromet" chiar mai bine decît ca în anul trecut*, semnalat de Elena Carabulea, *lucr. cit.*, p. 23.

Desigur, nu orice secvenţă *ca drept* (*drept ca*) sau *decît ca* este pleonastică. Cuvintele în cauză pot apărea alăturate corect atunci cînd au valori morfologice şi funcţii sintactice diferite: *drept* adv. „exact, chiar" + *ca* relaţional (adverb cu valoare de prepoziţie) sau *decît* comparativ + *ca* exprimînd calitatea (statutul) ori relaţia. Vezi un exemplu corect ca *Ea a putut fi tratată mai mult ca un apendice decît ca o parte a lingvisticii* (I.T. Stan, în StUBB, XVIII, 1973, fasc. 2, p. 72).

Uşor pleonastică este şi adăugarea lui *de exemplu*, *de pildă* sau *bunăoară* după un *ca* explicativ (ilustrativ) sau enumerativ, glosat în dicţionare [16] tocmai prin „bunăoară, de exemplu", alături de „cum, precum": *Demne de remarcat sînt referirile la unele nume de locuri, ca, de exemplu, Fălticeni* (I. Rizescu [recenzie], în LR, XXVIII, 1978, nr. 1, p. 112, col. 1); *Ca de pild-o cumpărat o sută de kilograme* (text reprodus de Gheorghe Pop, *Elemente neologice în graiul maramureşean*, Cluj, 1971, p. 266). Fireşte, în aceeaşi măsură este uşor pleonastică şi o îmbinare de tipul *cum ar fi, de exemplu*, ...

4. Unele construcţii cu *ca* „în calitate de, drept" în funcţie de element predicativ suplimentar şi chiar de nume predicativ propriu-zis pot fi sinonime cu altele lipsite de orice cuvînt de relaţie. Fără a intra în discuţia asupra corectitudinii unui asemenea *ca* „de prisos", de care s-a ocupat în repetate rînduri

---

[14] O pledoarie recentă în acest sens la N. Mihăescu, *Pentru eufonia exprimării*, în volumul autorului *Dinamica limbii române literare. Vocabular. Sintaxă. Stil*, Bucureşti, 1976, p. 69—73.

[15] Asemănător, din punctul de vedere al lui *drept*, cu pleonasmul *drept pentru care*.

[16] Vezi DA, s.v. *ca*[1] A II 3, DEX, s.v. *ca*[1] A II 4.

acad. Iorgu Iordan [17], mi se pare necesar să amintesc numai un amănunt legat de fenomenul prezentat aici sub 1. Construcţiile de tipul *a fost ales ca şi preşedinte*, *a fost numit ca şi director*, *a fost propus ca şi conducător* au fost criticate de D. Craşoveanu [18], dar nu din punctul de vedere special al lui *şi*, pentru care nu se remarcă folosirea limitată regional: autorul condamnă, în aceeaşi măsură, construcţiile paralele cu *ca*, considerînd corecte numai construcţiile fără nici un element de relaţie (*a fost ales preşedinte*) şi neluînd în discuţie construcţii în care *ca* „în calitate de, drept" nu este comutabil cu zero.

LR, XXVIII, 1979, nr. 3, p. 291—295.

---

[17] *Limba română actuală. O gramatică a „greşelilor"*, ediţia a doua, Bucureşti, 1948, p. 369—370; *Limba românească în publicaţiile Academiei R.P.R.*, în LR, VI, 1957, nr. 2, p. 30; *Tendinţe sintactice în limba română actuală*, în SCL, XVII, 1966, nr. 6, p. 617.
[18] *Adaosuri inutile*, în „Cronica", II, 1967, nr. 7 (54), p. 10, col. 5.

REPETAREA SAU NEREPETAREA PREPOZIŢIILOR ÎN COORDONARE

Printre problemele de corectitudine a exprimării puse de coordonarea părţilor de propoziţie şi a propoziţiilor, una dintre cele mai importante, cu numeroase aspecte, se referă la repetarea sau nerepetarea unor elemente comune: de obicei cuvinte ajutătoare (prepoziţii, articole, adverbe din structura gradelor de comparaţie, negaţia şi pronumele reflexiv la infinitive în propoziţie, respectiv conjuncţii subordonatoare, pronume şi adverbe relative, negaţia şi pronumele reflexiv al predicatului, verbele auxiliare şi cele copulative din structura predicatului în frază), dar şi cuvinte autosemantice sau construcţii din însăşi structura semantică a termenilor coordonaţi (termeni identici introduşi de două sau mai multe prepoziţii, propoziţii identice introduse de două sau mai multe elemente subordonatoare, nume predicative legate de două sau mai multe verbe copulative). Nerepetarea elementelor comune este permisă, ca mijloc de economie, cu anumite limite. Condiţia principală este ca această economie să nu se facă în dauna clarităţii, să nu ducă deci la construcţii ambigue.

Pe lîngă această condiţie generală, valabilă pentru toate tipurile de cuvinte la care s-ar putea pune problema nerepetării, fiecare tip are anumite condiţii sau restricţii mai mult sau mai puţin speciale, de ordin gramatical, semantic, frazeologic sau stilistic. Un factor de care trebuie să se ţină seama la majoritatea construcţiilor este deosebirea dintre limba vorbită şi cea scrisă: limba vorbită permite mai multe omisiuni decît limba scrisă, nu numai în virtutea opoziţiei dintre ele în ce priveşte caracterul mai îngrijit şi riguros al exprimării scrise faţă de caracterul mai neglijent şi mai liber al exprimării orale, ci şi pentru că în aspectul vorbit al limbii intonaţia şi accentul sintactic ajută la eliminarea a numeroase echivocuri pe care le prezintă unele construcţii orale notate aidoma în scris; în redactarea unui text care urmează să fie citit de altcineva trebuie avut în vedere faptul că el ar putea fi citit — şi înţeles! — într-un fel diferit de intenţia autorului şi de aceea trebuie evitate prin orice mijloace, chiar prin repetiţii aparent redundante, construcţiile omonime generatoare de confuzii.

La coordonarea unor părţi de propoziţie construite cu aceeaşi prepoziţie, aceasta trebuie repetată, în principiu, înaintea fiecărui termen coordonat, pentru a i se preciza funcţia sintactică. Există totuşi numeroase situaţii în care omiterea prepoziţiei în coordonare este permisă, alături de altele în care omisiunea este nerecomandabilă. Unde este limita dintre corect şi greşit? Cînd este obligatorie repetarea şi cînd este ea doar facultativă? Iată cîteva construcţii cu prepoziţia *de*, la care problema repetării sau a nerepetării se pune cel mai acut, dat fiind că această prepoziţie este foarte frecventă (deţine locul întîi la frecvenţă între toate cuvintele limbii noastre), avînd şi multe întrebuinţări (serveşte la construirea a diverse părţi de propoziţie şi exprimă adesea diverse valori şi nuanţe în cadrul aceleiaşi funcţii sintactice, de exemplu la atribut sau la complementul indirect).

Condiţiile gramaticale care impun repetarea prepoziţiei sînt următoarele:

— exprimarea raportului de coordonare prin anumite conjuncţii sau locuţiuni conjuncţionale (*ci*, *ca şi*, *precum şi*) şi mai ales prin elemente corelative sau perechi (*şi... şi*, *nici ... nici*, *fie... fie*, *ori... ori*, *sau... sau*, *atît... cît şi*, *nu numai... ci şi*): se spune numai *Nu mă tem de duşmani, ci de prieteni*; *obiecte realizate de utecişti, precum şi de pionieri*; de asemenea numai *Va fi citită atît de elevi, cît şi de studenţi*, *Nu va fi citită nici de elevi, nici de studenţi* sau *Va fi citită şi de elevi, şi de studenţi*. Ultimul exemplu (în care cei doi *şi* cumulează valoarea de conjuncţie şi pe aceea de adverb) permite o variantă fără repetare, dar cu alt sens şi cu alte valori morfologice şi altă accentuare la cei doi *şi* (primul adverb, al doilea conjuncţie): *Va fi citită şi de elevi şi studenţi* — eventual cu adaosul: *şi de profesori* —;

— exprimarea diverselor părţi de propoziţie prin alte părţi de vorbire decît substantive (de exemplu, pronume sau adverbe): se poate spune *Mi-e milă de Ion şi Maria* sau *de tata şi mama*, *de femei şi copii*, dar numai *de el şi de ea* (nu *de el şi ea*); tot astfel, se spune numai *elevii de aici şi de acolo* (nu *de aici şi acolo*);

— intercalarea unor părţi de propoziţie, mai ales adverbe, între elementul coordonator şi partea de propoziţie coordonată: de exemplu, *Mi-e milă de Ion şi mai ales de Maria*; *obiecte de argint şi chiar de aur*.

Situaţii mai subtile se întîlnesc la coordonarea cu conjuncţiile *ori* şi *sau* plasate numai între termenii coordonaţi (nu şi înaintea celui dintîi), la care repetarea sau nerepetarea prepoziţiei depinde de înţeles, mai exact de felul raportului de coordonare. Cînd prin aceste conjuncţii se realizează o coordonare disjunctivă propriu-zisă (la care termenii coordonaţi sînt noţiuni prezentate ca excluzîndu-se una pe alta) repetarea prepoziţiei este obligatorie: *Ai un ceas de aur sau de argint?* Cînd *sau* şi *ori* au un sens disjunctiv slab, apropiat de coordonarea copulativă sau constituind ceea ce unii numesc coordonarea alternativă, repetarea este facultativă (dar recomandabilă): *Un ceas de aur sau (de) argint nu se împrumută.*

Condiţiile gramaticale care permit (fără a impune) nerepetarea prepoziţiei pot fi rezumate în formula: construcţiile care nu sînt pasibile de o dublă interpretare a părţii de propoziţie rămase fără prepoziţie. Astfel, se poate spune *Ei erau proprietari de case şi (de) terenuri arabile*, *Particip la cursuri de informare şi (de) documentare*, dar nu şi *Am constatat un număr mic de rebuturi şi absenţe* (unde nerepetarea lui *de* la *absenţe* poate duce la interpretarea acestui substantiv drept complement direct — coordonat cu *un număr* — în loc de atribut coordonat cu *de rebuturi*) sau *înconjurat de straturi cu flori şi garduri vii* (unde substantivul *garduri* poate fi interpretat ca atribut al lui *straturi* — *cu flori şi (cu) garduri vii* — în loc de complement al lui *înconjurat* — *de straturi... şi de garduri vii* —).

Uneori există indicii formale sau semantice ale raportării termenilor coordonaţi la acelaşi determinat sau la acelaşi determinant. Indiciile formale sînt furnizate îndeosebi de articole; de exemplu: *mulţumiţi de economiile şi (de) inovaţiile realizate* (articularea substantivului *economiile* nu se justifică decît prin integrarea în ansamblul construcţiei cu cele două substantive coordonate care au un atribut adjectival comun), *cursurile de informare şi (de) documentare ale Societăţii de Ştiinţe Filologice* (articolul *ale* indică raportarea la *cursurile* şi implicit faptul că *documentare* este un atribut al acestuia, pe acelaşi plan cu *de informare*). Faţă de *I-am dat pahare de apă, de vin şi de ţuică*, varianta cu nerepetarea prepoziţiei (*I-am dat pahare de apă, vin şi*

țuică) este mai puțin clară, pentru că — măcar teoretic — substantivele *vin* și *țuică* pot fi înțelese nu numai ca determinante (atribute) ale substantivului *pahare*, ci și ca determinante (complemente directe) ale verbului *am dat*: *I-am dat pahare* (*de apă*), *vin și țuică*, de aceea într-o propoziție de acest fel este preferabilă repetarea prepoziției; confuzia nu se produce însă — din motive semantice — cu un verb ca *a sparge* (*A spart pahare de apă*, (*de*) *vin și* (*de*) *țuică*). Într-o propoziție ca *Îmi plac paharele de apă, vin și țuică* diferența de articulare a substantivelor și construcția specifică verbului *a plăcea* exclud orice echivoc, întrucît substantivele nearticulate *vin și țuică* nu pot fi interpretate drept coordonate cu subiectul articulat *paharele*, deci omiterea prepoziției la atributele coordonate devine posibilă.

Se pot cita numeroase construcții în care repetarea sau nerepetarea prepoziției *de* duce la deosebiri de înțeles, mai mari sau mai mici. Un tip frecvent și relativ simplu îl constituie coordonarea a două adjective (sau adverbe) în construcții echivalente cu superlativul absolut: cînd adverbul care redă ideea de superlativ este exprimat o singură dată, numai repetarea prepoziției *de* asigură subînțelegerea acestei mărci anterioare și, implicit, valoarea de superlativ a adjectivului (sau adverbului) coordonat cu primul termen legat prin *de* (de exemplu, *Ea este extrem de inteligentă și de muncitoare*); dacă nu se repetă prepoziția (*extrem de inteligentă și muncitoare*), al doilea adjectiv (sau adverb) poate fi înțeles — fără ajutorul intonației din limba vorbită — ca fiind la gradul pozitiv.

În construcții în care nu se produc confuzii în privința funcției sintactice, opțiunea pentru repetarea sau nerepetarea prepoziției poate fi determinată și de o distincție semantică între termeni asociați și disociați sau, altfel spus, între noțiuni care formează o unitate și noțiuni care trebuie considerate separat: construcțiile fără repetarea prepoziției conduc spre ideea de unitate, pe cînd repetarea prepoziției contribuie la conceperea separată a noțiunilor exprimate de termenii coordonați. De exemplu, construcții ca *bijuterii de aur și argint* sau *rochii de lînă și bumbac*, cu nerepetarea prepoziției *de*, sînt de natură să sugereze prezența amestecată a materiilor menționate (aur și argint, respectiv lînă și bumbac) la aceleași bijuterii sau rochii, în timp ce corespondentele lor cu repetarea prepoziției, *bijuterii de aur și de argint* sau *rochii de lînă și de bumbac*, exprimă existența a cîte două categorii de bijuterii (unele de aur și altele de argint) și de rochii (unele de lînă, altele de bumbac); la fel în cazul îmbinărilor *studii de limbă și stil* sau *exerciții de ortografie și ortoepie* (fiecare studiu sau exercițiu vizează ambele domenii), față de *studii de limbă și de stil* sau *exerciții de ortografie și de ortoepie* (pentru gruparea a două categorii de studii sau exerciții aparținînd unor domenii înrudite, dar diferite). Necesitatea de a se sublinia ideea de unitate explică preferința pentru construcțiile fără repetarea prepoziției în diverse formule-clișee din limba contemporană: *ansamblu de cîntece și dansuri*, *oameni de știință și cultură*, *comisii de îndrumare și control*, *cursuri de informare și documentare*, *popoare iubitoare de pace și libertate*. Nuanțe asemănătoare în privința distincției dintre unitate și nonunitate se pot găsi și la exemple ca *obiecte realizate de uteciști și* (*de*) *pionieri*, *Mi-e milă de Ion și* (*de*) *Maria*, precum și în situații în care avem a face cu coordonarea unor părți de propoziție introduse prin locuțiuni prepoziționale alcătuite cu prepoziția *de*: *Afară de Ion și* (*de*) *Maria nu mi-a mai telefonat nimeni.*

Numeroase unități frazeologice reprezintă construcții coordonate (prin joncțiune sau, mai ales, prin juxtapunere) fixate cu repetarea prepoziției:

de fapt și de drept; (*legat*) *de mîini și de picioare*; *de bine*, *de rău*; *de ici*, *de colo*; *de ieri*, *de alaltăieri*; *de silă*, *de milă*; *de voie*, *de nevoie*.

Limba actuală manifestă o puternică tendință spre extinderea fenomenului de nerepetare a prepoziției *de* (ca și a altor prepoziții) în situațiile în care prezența ei este facultativă și chiar în cele în care prezența sau absența ei antrenează anumite nuanțe deosebitoare. Măsura în care această tendință poate fi acceptată trebuie judecată de la caz la caz, în funcție de diverși factori.

LLR, XV, 1986, nr. 4, p. 3–6.

CONTRAGEREA PROPOZIŢIILOR ŞI DEZVOLTAREA PĂRŢILOR DE PROPOZIŢIE

1. Capitolele denumite cu termenii din titlul contribuţie de faţă sau cu alţii mai mult sau mai puţin sinonimi (în special pentru contragere au circulat mai multe denumiri: scurtare, reducere) intraseră oarecum în tradiţia gramaticilor noastre şcolare [1] şi a celor pentru marele public [2], avînd structura unor exerciţii de transformări sintactice. Eliminarea lor totală din programe şi manuale după 1954 sau, cel puţin, neglijarea lor se datoreşte unei orientări mecanice după *Gramatica* Academiei, în care, pe bună dreptate, un asemenea capitol nu există; avem a face, în acest caz, cu un exemplu tipic de confuzie între structura unui tratat ştiinţific, descriptiv, şi cea a manualului şcolar, în care interesează cu deosebire aspectele aplicative. O dată cu recentele restructurări ale programelor şi manualelor în sensul insistenţei asupra laturii practice, formative, a studiului gramaticii, pus în slujba cultivării limbii, era de aşteptat o revenire în actualitate a interesului pentru aceste capitole. Se constată însă că persistă o oarecare timiditate în această privinţă: programa continuă să menţioneze, ca şi *Gramatica* Academiei, numai principiul corespondenţei dintre propoziţiile subordonate şi părţile de propoziţie [3], iar manualele introduc exerciţii de „înlocuiri" ale unor propoziţii sau părţi de propoziţii nu numai inconsecvent [4], ci şi într-un mod care trădează conceperea acestor exerciţii în primul rînd, dacă nu chiar exclusiv, ca un mijloc de ilustrare a principiului teoretic [5], a asemănărilor şi deosebirilor dintre unităţi sintactice ca propoziţia şi fraza, propoziţia subordonată şi partea de propoziţie şi, mai ales, ca un mijloc de definire a unor subordonate sau de identificare a unor valori.

Locul acordat contragerii propoziţiilor şi dezvoltării părţilor de propoziţie trebuie reconsiderat în funcţie de rolul lor în cultivarea limbii, şi anume prin înţelegerea lor ca procedee care servesc la perfecţionarea exprimării, oferind elevilor o gamă de construcţii sinonime şi, în mod special, modele de redactare şi de revizuire a unui text scris (operaţie cunoscută în limba curentă sub numele de „stilizare").

---

[1] Vezi, H. Tiktin, *Gramatica română*, ediţia a III-a, Bucureşti, 1945, p. 223—224 („substituiri de dependente").

[2] Vezi Iorgu Iordan, *Gramatica limbii române*, Bucureşti, 1937, p. 231—234 („contragerea frazei"); cf. şi p. 227, 230.

[3] Vezi *Programa de limba şi literatura română pentru clasele V—VIII*, Bucureşti, 1977, p. 109.

[4] Nu la toate propoziţiile, ci numai la unele şi, dintre acestea, la unele se dau exclusiv exerciţii de contragere, iar la altele de dezvoltare. Vezi Ion Popescu, *Gramatică şi noţiuni de vocabular şi de istorie a limbii române. Manual pentru clasa a VIII-a*, Bucureşti, 1977: la propoziţia subiectivă, predicativă, circumstanţială de loc şi de scop nu figurează asemenea exerciţii; la completiva indirectă (p. 63) şi la circumstanţiala de cauză (p. 89) se dau numai exerciţii de dezvoltare, iar la atributivă (p. 50) şi la modală (p. 83, 85) numai exerciţii de contragere; completiva directă este singura propoziţie la care se întîlnesc exerciţii de ambele tipuri (p. 58).

[5] Exerciţiile îndreaptă atenţia elevilor spre probleme ca „în ce se transformă" propoziţia (vezi, de exemplu, manualul citat, p. 62).

Absența unor asemenea capitole din *Gramatica* Academiei și din alte lucrări descriptive [6] lipsite de un scop didactic se justifică prin aceea că atît contragerea propozițiilor, cît și dezvoltarea părților de propoziție nu sînt fenomene lingvistice, fapte de limbă obiective, ci tehnici, procedee sau exerciții de transformare a unor unități sintactice de un anumit grad în altele de alt grad în ierarhia propoziție — frază. Ele nu sînt singurele procedee sau tehnici de transformare din arsenalul gramaticii tradiționale, clasice, care interesează sau ar trebui să intereseze gramatica școlară: vezi transformarea construcției active în una pasivă, a propozițiilor afirmative în negative sau a enunțiativelor în interogative, a vorbirii directe în vorbire indirectă, a juxtapunerii în joncțiune, a unor subordonate în coordonate (și invers). Pe cînd însă celelalte transformări nu constituie niciodată obiectul unor capitole de sine stătătoare, ci sînt propuse, ca exerciții, în capitolele de morfologie sau de sintaxă direct vizate, contragerea propozițiilor și dezvoltarea părților de propoziție se pot întîlni în sumarul unor gramatici mai vechi, constituind unu sau chiar două capitole [7].

2. Din capul locului țin să spun că tratarea în două capitole separate a celor două tehnici — opuse, dar strîns legate între ele prin însăși opoziția lor — mi se pare nerecomandabilă, fiind nu numai neeconomică, ci și mai puțin eficientă. Din punct de vedere teoretic numai tratarea lor paralelă este în măsură *a*) să evidențieze faptul că este vorba de exerciții pe marginea unuia și aceluiași fenomen obiectiv: corespondența dintre propoziție și frază, abordată din cele două puncte de plecare, și *b*) să evite, în același timp, orice concluzie unilaterală asupra superiorității absolute a unui tip de enunț sau asupra anteriorității lui în evoluția limbii [8]. Din punct de vedere practic, de asemenea, tratarea paralelă a celor două tehnici este de preferat pentru că lasă elevilor o mai mare libertate de orientare în exercițiile propuse (se poate cere transformarea structurii unui enunț fără a se preciza în care punct anume al lui); în orice caz, numai tratarea lor paralelă permite aplicarea ambelor procedee asupra aceluiași enunț (căci dezvoltarea unei părți de propoziție poate impune contragerea alteia pentru echilibrul frazei, pentru evitarea unor repetiții etc.).

Tratarea paralelă nu se poate face, evident, decît în momentul cunoașterii ambelor unități corespondente, deci la studierea sintaxei frazei. În ce privește modalitatea de tratare: globală — într-un capitol de sine stătător —

---

[6] Mă refer la descrierile (analitice) de tip tradițional. Gramaticile generative și, în special, cele transformaționale sînt interesate, prin natura modelului lor constructiv, de asemenea probleme. Pentru tratarea transformațională a unor probleme discutate aici vezi Liliana Ionescu, *Phrases contractées par le gérondif et le participe*, în „Cahiers de linguistique théorique et appliquée", II, 1965, p. 115—126, și E. Vasiliu — Sanda Golopenția-Eretescu, *Sintaxa transformațională a limbii române*, București, 1969, p. 91—94, 236—242, 243—275.

[7] La două capitole se ajunsese, de exemplu, în *Gramatica limbii române. Manual pentru clasa VIII—XI*, 1952: capitolul *Transformarea părților secundare în propoziții* era plasat la sfîrșitul sintaxei propoziției (p. 150—151), iar *Contragerea (reducerea) propozițiilor subordonate* la sfîrșitul sintaxei frazei (p. 160—161).

[8] Tendință manifestată în unele lucrări mai vechi. Studierea cu predilecție sau chiar exclusivă a contragerii, ca și terminologia însăși, prin denumiri de tipul *contragere, reducere, scurtare*, au favorizat ideea că diversele construcții gerunziale, infinitivale, participiale au caracter secundar, provenind din scurtarea unor propoziții. De aceea unii autori preferă să folosească termenul *substituire* (*de dependente*; vezi H. Tiktin, *lucr. cit.*, p. 224, sau *substituirea propozițiilor secundare*: vezi Calistrat Șotropa, *Gramatica limbii române*, ediția a V-a, București, 1926, p. 201—202) — ceea ce înseamnă însă tot o transformare a altei structuri inițiale — sau *construcții echivalente* (vezi Vasile Șerban, *Sintaxa limbii române. Curs practic*, ediția a II-a, București, 1970, p. 306—310).

sau distribuită la diversele propoziţii, cred că e de preferat îmbinarea ambelor metode. Existenţa unor principii generale ale transformării propoziţie/parte de propoziţie (şi invers) impune tratarea lor într-un loc supraordonat detalierii pe specii de propoziţii, dar exersarea concretă e normal să se facă la fiecare specie. Precizez de asemenea că cele cîteva indicaţii generale necesare pot fi foarte bine plasate în introducerea sau în concluziile la sintaxa frazei, în strînsă legătură cu fenomenul corespondenţei dintre propoziţii şi părţi de propoziţie pe care se bazează în momentul de faţă organizarea sintaxei în manualul de clasa a VIII-a, cu menţiunea condiţiei specifice a sinonimiei care trebuie respectată la transformări (corespondenţa are o sferă mai largă, în care se cuprinde şi simpla echivalenţă funcţională de tipul *te-am văzut* *c î n d a i v e n i t* / *te-am văzut* *i e r i*, dar contragerea şi dezvoltarea presupun identitatea conţinutului de bază comunicat, deci numai *te-am văzut* *l a v e n i r e* sau *te-am văzut* *v e n i n d*) [9].

Iată, schematic, care sînt cunoştinţele generale absolut necesare pentru folosirea corectă şi variată a tehnicii de contragere a propoziţiilor [10]:

1) ce se întîmplă cu predicatul: *a)* menţinerea verbului respectiv, fie sub forma unuia din cele patru moduri nepersonale, fie sub forma unor derivate verbale (substantive nume de acţiune sau de agent, adjective cu sufixele *-tor*, *-bil*, *-iv* etc.) sau *b)* lipsa oricărui element de provenienţă verbală (în special în construcţii atributive obţinute prin eliminarea verbului copulativ din cadrul predicatului nominal);

2) ce se întîmplă cu elementul introductiv: *a)* dispariţia pronumelor şi adverbelor relative (cu excepţia construcţiilor relative infinitivale) şi *b)* înlocuirea conjuncţiilor, de obicei cu prepoziţii, mai rar cu adverbe (vezi construcţia *o dată* + participiu);

3) modificări secundare antrenate de transformarea nucleului central (predicatul), implicaţiile acestei transformări asupra restului construcţiei: ce se întîmplă cu subiectul şi cu unele complemente (vezi genitivul subiectiv şi obiectiv), ce se întîmplă cu unele adverbe (în primul rînd negaţia *nu*, *mai*, *cam*, dar şi altele) etc.

La dezvoltarea părţilor de propoziţie în propoziţii trebuie avute în vedere exact aceleaşi probleme, privite dintr-un unghi opus: 1) cum se realizează predicaţia (*a*) prin modificarea unei forme verbale nepredicative sau a unui derivat verbal; *b*) prin introducerea unui predicat sau, mai ales, a unui verb copulativ); 2) cum se realizează joncţiunea (*a*) prin introducerea unui element relativ pronominal sau adverbial; *b*) prin înlocuirea prepoziţiilor — sau a unor adverbe nerelative — cu conjuncţii); 3) modificări secundare.

3. Multe construcţii permit diverse variante de transformare, mai apropiate sau mai depărtate de enunţul iniţial. Pe de altă parte, contragerea şi dezvoltarea ca atare, diversele procedee ale fiecăreia şi variantele lor de

---

[9] După constatările mele, noţiunile respective sînt adesea confundate, iar poziţia manualului însuşi nu este suficient de clară în această privinţă: în prezentarea paralelă a părţilor de propoziţie şi a propoziţiilor subordonate se folosesc cînd enunţuri nesinonime (vezi p. 68: *unde iernează / în vale*; *unde sînt păduri întinse / acolo* sau p. 81: *cum poate / încet*), cînd enunţuri sinonime de două feluri — nu numai transformabile (vezi p. 61, 89, 94), ci şi netransformabile (vezi p. 32: *cine se scoală de dimineaţă / harnicul* sau p. 74: *cînd se luminează de ziuă / dis-de-dimineaţă*).

[10] Consider utilă această schiţă a diverselor aspecte ale contragerii, întrucît unele manuale vechi reduceau contragerea la construcţiile gerunziale, infinitivale şi apozitive (vezi H. Tiktin, *lucr. cit.*, şi C. Şotropa, *lucr. cit.*).

aplicare cunosc anumite limite lexicale și gramaticale [11] și prezintă atît avantaje, cît și dezavantaje, compensate uneori prin adăugarea unor elemente. În linii mari, se poate spune că dezvoltarea părților de propoziție în propoziții are avantajul clarității, dar dezavantajele prolixității și uneori ale repetiției unor elemente (predicate, cuvinte de legătură), în timp ce contragerea propozițiilor prezintă avantajul conciziei, dar riscul ambiguității. Principalele surse de ambiguitate constau în valoarea temporală nemarcată în absența predicației (un enunț ca *Mă bucur de venirea ta* poate însemna atît „mă bucur *că ai venit*" [12], cît și „...*că vei veni*") și în raportul sintactic nemarcat în absența unui element de relație (un enunț ca *Privind-o cu atenție, a observat*... poate însemna „*în timp ce* o privea...", „*după ce* a privit-o..." sau „*pentru că* o privea sau a privit-o...").

Variantele posibile de transformare a unei construcții date ca punct de plecare, avantajele și dezavantajele enunțului transformat (contras sau dezvoltat) față de cel netransformat, avantajele și dezavantajele fiecărui procedeu, limitele gramaticale și lexicale ale aplicării unui procedeu pot și trebuie să fie discutate în situații concrete, oferite nu numai de studiul diverselor propoziții la sintaxă, ci și de studiul modurilor nepersonale la morfologie, de studiul derivatelor verbale la formarea cuvintelor etc. Studiul modurilor nepersonale, de exemplu, ar trebui să-i facă pe elevi stăpîni pe regula folosirii corecte a gerunziului și a infinitivului în funcție de identitatea subiectului lor cu subiectul propoziției; de asemenea ar trebui să ducă la înțelegerea deosebirii dintre caracterul impersonal al construcției cu infinitivul față de cea cu conjunctivul și la sesizarea implicațiilor stilistice ale acestei particularități. Asemenea probleme trebuie subliniate și în analizele complexe de text, creînd, de la caz la caz, condițiile pregătitoare sau suportul de fixare a cunoștințelor despre tehnicile contragerii și dezvoltării.

4. Concepute ca elemente constitutive ale preocupărilor de cultivare a limbii, procedeele gramaticale în discuție nu trebuie să intereseze numai anumite momente din studiul gramaticii: e necesar ca ele să fie urmărite de profesor și în compunerile elevilor. Am în vedere, pe de o parte, corectarea oricăror lucrări scrise, la care, mai întîi empiric, dar în clasele mai mari și cu noțiuni gramaticale, elevul trebuie condus spre a sesiza motivarea intervenției profesorului, și, pe de alta, dirijarea temelor de compunere — și a dimensiunilor lor — spre aplicarea preferențială a uneia din cele două tehnici. Departe de mine gîndul de a sugera compuneri în care să se ceară prezența unui număr anumit de propoziții subordonate sau de construcții gerunziale, infinitivale, cu substantive verbale etc. [13]. Consider însă că un tip de exerciții utile, în care s-ar îmbina gramatica și compunerea, ar fi rezumatul unui text, cronica unui eveniment, o autobiografie, un proces-verbal etc. în variante de diferite dimensiuni fixate de profesor, așa cum știm că cere mai tîrziu practica socială: obligația cuprinderii unui minim de informații într-o pagină de caiet sau în patru pagini ar trebui să ducă de la sine la alegerea tehnicilor mai adecvate pentru un enunț concis sau pentru unul prolix. Tot astfel, sugerarea relatării unui accident sub formă de scrisoare intimă sau de proces-verbal, declarație etc. ar impune opțiunea între fraze

---

[11] Principalele limite ale diverselor procedee de contragere sînt prezentate, tocmai din punctul de vedere al cultivării limbii care interesează discuția de față, la Iorgu Iordan, *lucr. cit.*, p. 233–234.

[12] Singura echivalare indicată de Ion Popescu, *lucr. cit.*, p. 63.

[13] Am criticat cu alt prilej (vezi *Modul de studiere a vocabularului în școală*, în LL, 1976, II, p. 354) procedeul compunerilor pe baza unei liste de cuvinte.

caracteristice limbajului familiar şi construcţii livreşti în nota stilului administrativ (gerunzii, infinitive etc.).

5. La orice operaţie de transformare, atît la exerciţiile speciale, cît şi la corectarea unei formulări din textul scris de elevi este obligatorie examinarea comparativă a enunţului iniţial şi a celui transformat pentru a se vedea ce se pierde şi ce se cîştigă, în ce măsură se poate vorbi de sinonimie (totală sau parţială).

În ce priveşte exerciţiile speciale — prin definiţie artificiale —, aş vrea să aduc în discuţie un aspect de metodă. Spre deosebire de capitolele descriptive ale gramaticii, unde exerciţiile ilustrative sau aplicative pot şi e bine să folosească texte autentice, aparţinînd unor stiluri diferite, inclusiv sau chiar în primul rînd din literatura artistică, pentru procedeul de care ne ocupăm şi, în general, pentru orice exerciţiu de transformare aş recomanda evitarea textelor beletristice şi în mod special a celor în versuri.

Folosirea textelor beletristice ca punct de plecare, deci ca material de transformat, este nerecomandabilă, pentru că, dacă nu-l inhibă de la început pe elev, faptul că rezultatul transformării este sau pare mai plat, mai puţin artistic, mai puţin adecvat contextului sau chiar mai puţin firesc poate duce la concluzia greşită a superiorităţii unei anumite structuri gramaticale. Iată asemenea exemple dintr-un articol al lui Gh. Buţă [14] care discuta contragerea acum zece ani: „...paseri mari *duse* acum la mările de gheaţă“ faţă de „*care* acum *s-au dus*“ în citatul din Sadoveanu de la care s-a pornit (*duse* trimite mai degrabă la transportarea de către altcineva, nu la reflexivul *a se duce*); „*după sfîrşitul* nunţii“ faţă de „*după ce s-a sfîrşit* nunta“ la Creangă (firesc s-ar spune *la sfîrşitul nunţii* sau *după nuntă*, dar autorul a vrut să păstreze legătura cu elementul conjuncţional şi cu cel verbal din textul iniţial).

Folosirea textelor beletristice ca punct de sosire, avut în vedere de autorul manualului sau de profesor, deci ca ţintă a transformării unui enunţ paralel refăcut ad-hoc, este nerecomandabilă pentru că nu totdeauna se ajunge exact la rezultatul-model, transformarea fiind totuşi corectă. De exemplu, din acelaşi articol citat mai înainte: „Lumea-i *aşa* şi ca dînsa sîntem noi“ nu se transformă neapărat în „Lumea-i *cum este*“ (ca în textul eminescian) [15], ci şi în *aşa cum este* sau *cum o ştim* etc.; „tuşi uşor *spre a-şi drege* glasul“ nu se dezvoltă numai în „tuşi uşor *să-şi dreagă* glasul“ (ca în citatul din Rebreanu) [16], ci şi în *ca să* sau *pentru ca să*...

Textele beletristice pot fi folosite numai pentru a ilustra transformări, în situaţiile — rare — în care aceeaşi idee se reia, în pasaje diferite, în altă construcţie.

*

6. În încheiere, îmi permit să comunic două amintiri personale, cu semnificaţii mai largi, legate, bineînţeles, de tema în discuţie.

Contragerea propoziţiilor subordonate a constituit tema lecţiei mele de practică în ultimul an de studenţie, acum 25 de ani. Rezultatul de ordin ştiinţific al reflectării la acea lecţie a fost articolul publicat cu trei ani mai tîrziu, în *Studii de gramatică*, vol. I (1956), *Despre corespondenţa dintre propoziţiile subordonate şi părţile de propoziţie*. Cu prilejul discutării lecţiei, con-

---

[14] *Principiul corespondenţei cu părţile de propoziţie în predarea subordonatelor*, în *Probleme de gramatică şi stilistică în şcoala generală şi liceu*, Bucureşti, 1967, p. 86—87.
[15] P. 84.
[16] P. 85.

ducătorul practicii, prof. D. Bădulescu, mi-a făcut, pe baza experienței sale, unele observații de metodă la care atunci nu am știut să dau un răspuns; comunicarea de azi încearcă să-l dea cu întîrziere, continuînd sub aspectul didacticii o preocupare din tinerețe. Într-un anumit sens, se poate spune că ea vrea și să îndrepte unele păcate ale tinereții, nu numai de la lecție — unde mărturisesc că am lucrat cu citate beletristice, alese cu multă trudă —, ci și din consecințele nedorite de mine pe care le-a avut pentru gramatica școlară dezvoltarea exclusiv descriptivă a fenomenului de corespondență între propozițiile subordonate și părțile de propoziție.

Cea de a doua amintire privește o perioadă și mai îndepărtată. În primul an de facultate, la literatura universală, profesorul Tudor Vianu a examinat personal la oral numai un grup de studenți alcătuit din cei cu notele maxime și minime la lucrarea scrisă. Un student din ultima categorie, avînd de vorbit despre Lessing, începuse să povestească pe larg subiectul piesei *Nathan der Weise*, în multe fraze disparate, care promiteau o lungă desfășurare. Nemulțumit de nivelul stilistic al răspunsului, Vianu a întrebat dacă este cineva capabil să cuprindă acest subiect într-o singură frază și a dat nota 10 studentului care nu a apucat decît să înceapă această frază, dar a început nu cu *Într-o țară din Orient trăia cutare*, ci cu o construcție participială: *Aflat aproape de moarte*... ; acest student se numea Titus Popovici! Dacă aș povesti această întîmplare unor elevi, cum le-am povestit-o copiilor mei, aș sublinia ca „morală“ cît de folositoare poate fi, pentru viață, însușirea procedeului contragerii. Fiindcă o povestesc unor profesori, prefer să subliniez altceva, și anume faptul că la literatura universală, la facultate, Vianu dădea prioritate exprimării, cultivării limbii române, apreciind folosirea celui mai adecvat tip gramatical de enunț; cu atît mai mult nu trebuie să se ocolească în școala generală implicarea gramaticii românești în orele de compunere sau de literatură română.

LL, 1978, 2, p. 261—267, cu mențiunea „Comunicare prezentată la sesiunea națională «Vocabular și sintaxă», Timișoara, 26 noiembrie 1977“.

GREŞELI ÎN FOLOSIREA PRONUMELUI *CARE*

Folosirea pronumelui relativ *care* ca element introductiv al unei propoziţii atributive dă naştere la mai multe feluri de greşeli. Dintre acestea sînt semnalate şi comentate mai des următoarele tipuri: greşelile referitoare la flexiune (apariţia pronumelui într-o formă necorespunzătoare cu funcţia sa sintactică, şi anume într-o formă invariabilă: tipul *cartea care am cumpărat-o* în loc de *pe care*) [1], greşelile referitoare la acordul în gen şi număr (în situaţia în care pronumele relativ se găseşte la cazul genitiv: tipul *fata a cărui caiet* în loc de *al cărei*) [2], anacoluturile de diverse feluri (lipsa de legătură între *care* şi regentă sau/şi continuarea propoziţiei atributive: de exemplu, tipul caragialesc [3] *Reclam, pardon, onoarea mea, care m-a-njurat, şi clondirul cu trei chile mastică prima, care venisem tocm-atunci cu birja*)[4], şi în sfîrşit, abuzul de *care* (repetarea lui de prea multe ori în aceeaşi frază, mai ales în contexte în care antecedentele pot fi confundate) [5]. Un tip de greşeli mai puţin discutat îl constituie greşelile legate de topică (de locul pronumelui *care* şi al întregii atributive faţă de substantivul determinat).

În mod firesc, pronumele relativ şi atributiva introdusă de el stau imediat după cuvîntul — substantiv sau substitut al unui substantiv — la care se referă [6] şi tocmai de aceea atributiva este adesea intercalată în cuprinsul propoziţiei regente. Excepţiile de la această regulă generală admise în normă sînt foarte puţine şi se caracterizează toate prin imposibilitatea confundării antecedentului, fie pentru că nu intervine alt substantiv sau pronume anterior, fie pentru că înţelesul contextului orientează clar identificarea relaţiilor, fie pentru că antecedentul este indicat prin diferite mijloace gramaticale, ca acordul predicatului din atributivă, reluarea printr-un pronume personal neaccentuat sau forma însăşi a pronumelui relativ [7]. De exemplu, deşi distanţate de substantivul determinat, sînt corecte şi nu produc nici o confuzie atributivele din construcţii ca *hainele copilului, care erau pregătite* sau *hainele copilului, pe care le pregătise* ori *hainele copilului, a căror curăţenie lăsa de dorit.*

---

[1] Vezi *Gramatica limbii române* editată de Academia Republicii Socialiste România, ediţia a doua, tiraj nou, Bucureşti, 1966, vol. I, p. 162; Magdalena Vulpe, *Subordonarea în frază în dacoromâna vorbită*, Bucureşti, 1980, p. 127—128.

[2] Vezi Iorgu Iordan, *Limba română actuală. O gramatică a „greşelilor"*, ediţia a doua, Bucureşti, 1948, p. 324—325; *Gramatica limbii române, loc cit.*

[3] Iorgu Iordan, *Limba „eroilor" lui I. L. Caragiale*, în *Limba literară*, Craiova, 1977, p. 297—298.

[4] Vezi *Gramatica limbii române, loc. cit.*, şi II, p. 419—420; Monica Dumitrescu, *O particularitate sintactică a exprimării orale: anacolutul*, în FD, VIII, 1973, p. 161—164.

[5] Vezi Mioara Avram, *Gramatica şi cultivarea limbii în învăţămînt*, în LL, 1982, 4, p. 472—473 [în volumul de faţă, p. 72—73].

[6] Vezi *Gramatica limbii române*, II, p. 457—458, unde se precizează că între atributivă şi substantivul determinat pot sta unele atribute ale acestuia.

[7] Cea mai amplă descriere a excepţiilor se găseşte la Elsa Nilsson, *Les termes relatifs et les propositions relatives en roumain moderne. Étude de syntaxe descriptive*, Lund, 1969, p. 51—55.

Nerespectarea regulii de a aşeza propoziţia atributivă imediat după cuvîntul la care se referă — sau, măcar, înainte de intervenţia altui cuvînt susceptibil de a fi interpretat drept antecedentul ei — duce adesea la exprimări nu numai ambigue, ci şi rizibile. Iată cîteva exemple care, din păcate, nu sînt construite în scopuri ilustrative, ca exemplele corecte din alineatul precedent, ci sînt extrase din presă:

Firuca este o ţărancă şi a deprins arta ţesutului şi cusutului de la mama şi de la bunica ei, pe care şi-a perfecţionat-o la şcoala populară de artă („Scînteia", 1982, nr. 12298, p. 2, col. 1). Din felul cum e construită fraza se înţelege că pe bunica ei a perfecţionat-o Firuca la şcoala populară de artă, deşi este evident că autorul a avut în vedere arta ţesutului şi cusutului. Pentru ca fraza să nu fie ambiguă e suficientă fie o schimbare de topică: *a deprins de la mama şi de la bunica ei arta ţesutului şi cusutului, pe care şi-a perfecţionat-o* etc., fie reluarea substantivului *artă* (sau folosirea unui substantiv mai mult sau mai puţin echivalent) imediat înaintea atributivei: *a deprins arta ţesutului şi cusutului de la mama şi de la bunica ei, artă* (sau: *învăţătură, măiestrie*) *pe care şi-a perfecţionat-o*...

O situaţie asemănătoare găsim în citatul *trecerea lui Lăcătuş pe extrema stîngă, care este extremă dreaptă de meserie* („Săptămîna", 1984, nr. 41 (722), p. 8, col. 4). Un adevărat nonsens în această formă! Construcţia devine clară cu schimbarea topicii: *trecerea pe extrema stîngă a lui Lăcătuş, care este extremă dreaptă de meserie.*

Bineînţeles, greşelile nu se produc numai cu forma de nominativ-acuzativ a pronumelui *care*, ci şi cu alte forme flexionare. De exemplu: *Aceasta este noua Luncă a Cernei în noua ei viaţă, de pe văile căreia s-au ridicat ceţurile* („România liberă", 1985, nr. 12539, p. 2, col. 5), frază din care rezultă că viaţa ar avea văi, cu şi fără ceţuri. Construcţia corectă ar fi trebuit să fie, tot cu schimbarea topicii, următoarea: *Aceasta este, în noua ei viaţă, Lunca Cernei, de pe văile căreia s-au ridicat ceţurile.* (Observ cu acest prilej că, în citatul dat, nu e fericită nici îmbinarea *noua Luncă a Cernei*, cu modificarea formală a toponimului — nume de localitate — de tipul substantiv articulat + genitiv: nu se spune niciodată *frumoasa Vatră a Dornei*, *pitoreasca Gură a Humorului* etc., pentru a nu se crea confuzii cu apelativele originare; e adevărat că nici *noua Lunca Cernei* nu ar suna prea bine, dar soluţiile sînt multe: se poate pune adjectivul după substantiv, legîndu-l prin articol demonstrativ — *Lunca Cernei cea nouă* —, se poate lăsa adjectivul antepus, dar ca determinant direct al unui substantiv comun — *noua localitate Lunca Cernei* — sau se poate renunţa la adjectiv, ca în varianta adoptată aici la corectarea frazei.)

Cel mai adesea exemple de aşezare greşită a propoziţiei atributive apar în traduceri, desigur în cele făcute în pripă şi difuzate fără nici o preocupare pentru acurateţea gramaticală şi logică. În fraza *Acest pui de urangutan este cel mai tînăr membru al grădinii zoologice din Berlinul de Vest, pe care îl ocroteşte familia Rahn* („Magazin", 1984, nr. 32 (1400), p. 10, col. 1), impresia că familia menţionată ocroteşte oraşul, nu animalul în cauză, ar fi putut fi evitată pur şi simplu prin folosirea unei punctuaţii adecvate, fără virgulă înaintea atributivei, dacă aceasta este concepută ca determinativă prin conţinut (în pronunţare echivocul se exclude prin accentul sintactic). Din lectura notiţei informative *Cel mai nordic spital din lume se află în insula Baffin, în micuţa localitate Pangnirtung, care acordă asistenţă medicală eschimoşilor, unicii locuitori ai acestor ţinuturi* („Magazin", 1984, nr. 32 (1400), p. 11, col. 3) se deduce că localitatea acordă asistenţă medicală, şi nu spitalul, cum

ar fi normal; confuzia ar fi fost ușor de înlăturat fie prin schimbarea topicii (*În micuța localitate X din insula Y se află cel mai nordic spital din lume, care acordă asistență medicală eschimoșilor* sau *Cel mai nordic spital din lume, care acordă asistență medicală eschimoșilor, unicii locuitori ai regiunii, se află în insula X*) [8], fie prin renunțarea la atributivă, mai exact prin transformarea ei într-o principală coordonată, cu înlocuirea lui *care* prin *și acesta.*

Exemplele evident greșite pe care le-am citat sînt la fel de ambigue și de rizibile ca îmbinările cu atribute, des comentate și exploatate în literatură, pentru comicul de limbaj, de tipul *mănuși de piele de damă, confecții de copii la comandă* [9].

Ele par însă neglijențe mărunte și nevinovate față de unele fraze, care reprezintă adevărate șarade, oferite tot de traduceri din presă: *Sculpturile au fost vîndute la licitație în 1978, de către milionarul George Ortiz, cu rezidența în Elveția, pe care le achiziționase în urmă cu cinci ani* („România liberă", 1983, nr. 11979, p. 6, col. 8) sau *Mafia a fost incriminată și de deputatul comunist italian Pancrazio de Pasquale, membru în Parlamentul vest-european, pe care o consideră responsabilă de deturnarea a milioane de dolari* („România liberă", 1985, nr. 12547, p. 6, col 8). Veritabile anacoluturi, aceste fraze devin inteligibile nu atît prin schimbarea topicii, cît prin transformarea propoziției atributive fie într-un atribut izolat — plasat imediat după substantivul determinat (*Sculpturile, achiziționate în urmă cu cinci ani, au fost vîndute....; Mafia, considerată responsabilă de deturnarea a milioane de dolari, a fost incriminată...*), fie într-o propoziție principală independentă (*Sculpturile au fost vîndute la licitație în 1978, de către XY; acesta le achiziționase...; Mafia a fost incriminată și de deputatul ...; deputatul menționat o consideră responsabilă de deturnarea...*).

Construcția unor fraze este mai confuză cînd la greșelile de topică a propoziției atributive se adaugă fenomenul repetării pronumelui *care.* Iată mai întîi un exemplu cu numai două apariții ale pronumelui în discuție, în construcții coordonatoare nepotrivite: *O cooperativă cu o activitate meritorie privind calitatea și diversificarea serviciilor este considerată și cea din orașul Buftea și care poartă numele „Meșteșugarul" și căreia i-a revenit o sarcină importantă pentru dezvoltarea micii industrii într-un oraș din apropierea Capitalei* („România liberă", 1985, nr. 12678, p. 5, col. 5). Un aspect acceptabil al acestei fraze ar fi *O cooperativă cu o activitate meritorie... este considerată cooperativa „Meșteșugarul" din orașul Buftea, căreia i-a revenit...*

O mostră de stil administrativ — reprodusă, fără comentarii asupra exprimării, într-un ziar de mare tiraj și prestigiu — oferă un record de greșeli în folosirea lui *care*: repetare, distanțare și anacolut. Este vorba de următoarea frază: *„Menționăm, se arată în răspunsul amintit, că, pe primele patru luni ale anului 1985, s-au efectuat 37 asemenea acțiuni, în cadrul cărora au fost depistate 175 de abateri de la Legea 10, între care și vînzarea de alimente și băuturi, cărora li s-au aplicat amenzi de circa 105 000 lei, iar mărfurile confiscate au fost predate comerțului"* („Scînteia", 1985, nr. 13333, p. 4, col. 7). Dacă repetarea pronumelui *care* este un defect mai mult stilistic, folosirea celui din urmă (în forma de dativ *cărora*) este total agramaticală prin topică (s-ar părea că amenzile s-au aplicat alimentelor și băuturilor) și prin lipsa de con-

---

[8] Nu se evită deci vecinătatea imediată a substantivului *lume*, dar riscul raportării atributivei la acesta e puțin probabil.

[9] Vezi Mihai Gafencu, Dorina Mărgineanțu, Vasile Șerban, Vasile D. Țâra, *Cultivarea limbii române în liceu*, București, 1983, p. 198.

tinuitate sintactică (ultima atributivă, coordonată prin *iar* cu precedenta, nu se mai leagă, cum ar trebui, de *cărora*).

Greşeala care constă în aşezarea lui *care* într-un loc generator de confuzii poate fi asociată şi cu alte greşeli de exprimare, cum ar fi cele referitoare la acordul predicatului. Forma de singular a predicatului *poate* din ultima propoziţie atributivă a frazei *Acest nou telefon va fi de mare folos persoanelor handicapate, care nu pot acţiona discul sau butoanele de comandă, dar şi celor aflate într-o situaţie critică, datorită unei boli, izbucnirii unui incendiu sau pătrunderii unui infractor, care, rostind cuvîntul „urgenţă", poate alerta imediat serviciile specializate* („România liberă", 1985, nr. 12738, p. 6, col. 8) arată că distanţarea lui *care* de antecedentul său — *celor* (= persoanelor) *aflate într-o situaţie critică* — a ajuns să inducă în eroare chiar pe autorul sau traducătorul informaţiei publicate; rezultatul este absurditatea conform căreia infractorul ar avea vreun interes să pronunţe cuvîntul de alertare! Subliniez faptul că de data aceasta nu avem a face cu o confuzie presupusă în una dintre lecturile posibile ale textului, ci cu o construcţie care e lipsită de interpretări variate pentru cititor, dar care denotă confuzie la alcătuitorul ei. Fraza citată s-ar fi putut clarifica, cel puţin în scris, prin punerea în paranteză a părţilor ei care numesc cîteva situaţii critice avute în vedere de constructorii noului telefon: *va fi de mare folos... şi celor aflate într-o situaţie critică (datorită unei boli, izbucnirii unui incendiu sau pătrunderii unui infractor), care, rostind cuvîntul „urgenţă", pot alerta imediat serviciile specializate.*

Cumulul de greşeli, în situaţia lui *care*, nu se întîlneşte numai în legătură cu fenomenul de topică discutat aici. Frecvent coexistă anacolutul şi folosirea pronumelui într-o formă invariabilă (între care se poate stabili şi o relaţie de cauzalitate) sau anacolutul şi repetarea, ca în acest exemplu: *Jake la Motta, boxerul care, despre modul în care uneori şi-a apărat în ring şansele, sînt multe de spus* („Magazin", 1981, nr. 1228, p. 12, col. 1). În loc de comentarii aş spune că şi despre modul în care scriu unii ziarişti sînt multe de spus.

Propoziţiile atributive fac parte dintre subordonatele cele mai frecvente şi mai simple. Se vede însă că şi la construcţiile cele mai banale este nevoie de atenţie pentru ca exprimarea să fie corectă şi clară.

LR, XXXV, 1986, nr.1, p. 66—69.

PUNCTUAȚIA ȘI IMPLICAȚIILE EI ÎN LIMBĂ ȘI ÎN COMUNICARE

1. Punctuația este o componentă a scrierii sau a sistemului grafic al unei limbi constînd dintr-un ansamblu de semne convenționale care dau indicațiile necesare lecturii unui text [1]. Multe dintre definițiile curente ale punctuației păcătuiesc prin absolutizarea elementului de referință al acestor indicații: unele definiții se referă exclusiv la marcarea raporturilor gramaticale dintre membrele unui enunț (de exemplu, în literatura română de specialitate, definiția dată de Iorgu Iordan [2]), în timp ce altele se referă, tot exclusiv, la corespondența cu trăsăturile fonetice suprasegmentale sau prozodice — pauza și intonația în sens larg, incluzînd adesea și accentul sintactic, și diferențele de registru (de exemplu, definiția dată în *Îndreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație* [3] sau, din bibliografia străină, în *Grammaire Larousse* [4]). Definiția corectă este cea care îmbină cele două elemente de referință, aproximativ în formula adoptată la noi de *Gramatica* Academiei [5] (sau, pentru limba franceză, de Grevisse [6]): punctuația este un sistem de semne convenționale care au rolul de a despărți unitățile sintactice după raporturile stabilite între părți de propoziție, propoziții și fraze și de a atrage atenția asupra intonației și pauzelor corespunzătoare. În această cuprindere a ambelor tipuri de referenți e de reținut prioritatea acordată referentului gramatical, întrucît el stă și la baza referentului fonetic, pe care l-am putea considera referent intermediar sau de gradul al doilea.

Ca parte componentă a scrierii, punctuația este grupată de obicei alături de ortografie, mai ales în lucrările care se ocupă de normarea scrierii corecte — vezi, de exemplu, *Îndreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație*. Există chiar autori care nu fac deosebire între aceste două categorii de reguli ale scrierii corecte, încadrînd punctuația în ortografie [7] — vezi prezența ei în

---

[1] E interesant de notat că în gramatica lui Iordache Golescu, *Băgări de seamă asupra canoanelor gramăticești*, București, 1840, p. 185—188, semnele de punctuație sînt numite „semne dă citire".

[2] În *Limba română contemporană*, ediția a II-a, București, 1956, p. 732.

[3] Ediția a III-a, București, 1971, p. 38. Cf. și Iorgu Iordan — Vladimir Robu, *Limba română contemporană*, București, 1978, p. 196: „structura unităților grafice... implică, pe lîngă litere, și un sistem de *paragrafeme* sau semne de *punctuație*, ale căror referințe sînt unități ale structurii suprasegmentale".

[4] Jean-Claude Chevalier, Claire Blanche-Benveniste, Michel Arrivé, Jean Peytard, *Grammaire Larousse du français contemporain*, Paris, 1964, p. 32; autorii consideră punctuația un echivalent aproximativ nu numai al unor fenomene fonetice („pauze, accente, intonații, melodii"), ci și al gesturilor de care e însoțit limbajul vorbit.

[5] *Gramatica limbii române* editată de Academia R. S. România, ediția a II-a, tiraj nou, București, 1966, vol. al II-lea, p. 483.

[6] Maurice Grevisse, *Le bon usage. Grammaire française avec des remarques sur la langue française d'aujourd'hui*, ediția a IX-a, Gembloux—Paris, 1969, p. 52.

[7] Am mai discutat această problemă în *Școala și cerințele actuale ale predării ortografiei și ortoepiei*, în *Aspecte ale evoluției limbii și literaturii române. Latina în formația profesorului de limba română. Cursuri de vară, Piatra Neamț, 1977*, București, 1977, p. 151—152 [în volumul de față, p. 31—32].

lucrarea lui Al. Graur intitulată numai *Mic tratat de ortografie* [8]. Desigur, există puncte de tangenţă între semnele de punctuaţie şi cele ortografice (un semn de punctuaţie cum e punctul se foloseşte ca semn ortografic la abrevieri, iar un semn ortografic cum e cratima se întrebuinţează ca semn de punctuaţie în exemple ca *doi-trei*, unde în locul ei ar putea sta virgula) [9]. De asemenea, reguli ortografice ca cele ale scrierii cu iniţială majusculă sînt legate de folosirea unor semne de punctuaţie ca punctul, semnul întrebării şi cel al exclamării.

Pe de altă parte, ca auxiliar grafic al sintaxei, cum este pe drept cuvînt considerată, punctuaţia îşi găseşte loc şi în tratarea gramaticii, beneficiind de un capitol în orice expunere completă a gramaticii descriptive şi normative a unei limbi, chiar în cele care nu se ocupă în mod special şi de ortografie (vezi *Gramatica* Academiei [10]). Strînsa legătură dintre punctuaţie şi sintaxă se oglindeşte şi în faptul că unii autori folosesc pentru semnele de punctuaţie denumirea de „semne sintactice" [11]. Cu toate acestea, nu toate funcţiile punctuaţiei sînt legate — direct sau măcar indirect — de gramatică (de exemplu, întrebuinţarea semnelor citării pentru exprimarea ironiei).

O definiţie din sursă literară (scriitorul francez Fernand Gregh [12]) numeşte sintaxa „respiraţia frazei". Această definiţie poate fi acceptată şi în sensul propriu, referitor la marcarea pauzelor pe care sîntem obligaţi să le facem din cînd în cînd în vorbire din necesităţile fiziologice ale limitelor suflului nostru şi pentru care se pune numai problema locului celui mai adecvat, pentru a nu deranja coerenţa enunţului [13]; definiţia citată are însă tîlcuri mai profunde dacă o interpretăm în sens metaforic, înţelegînd prin respiraţie clarificarea enunţului datorită indicării grafice a organizării lui.

Nu poate fi vorba de o corespondenţă perfectă între punctuaţie, pe de o parte, şi pauză sau intonaţie, pe de alta. De exemplu, există pauze cărora în scris nu le corespunde un semn de punctuaţie [14]: între subiect şi predicat nu se pune virgulă, deşi în vorbire poate exista aici o pauză, mai ales dacă subiectul este însoţit de determinări (ex.: *Pisica cu clopoţei / nu prinde şoareci*); în această situaţie, la folosirea unui semn de punctuaţie pentru pauza respectivă se opune o regulă gramaticală a punctuaţiei, cerinţa de a nu separa două elemente sintactice atît de strîns legate unul de altul [15]. Există de asemenea intonaţii care nu pot fi redate prin punctuaţie: propoziţiei *A sunat!* îi putem marca printr-un semn special caracterul exclamativ, dar nu putem arăta prin punctuaţie dacă exclamaţia este de bucurie sau de re-

---

[8] Bucureşti, 1974. Punctuaţia este tratată chiar în primul capitol al cărţii (după *Introducere*), sub titlul *Fraza şi propoziţia* (p. 24—71).

[9] Pentru o tratare paralelă a celor două categorii de semne grafice vezi G. Beldescu, *Semnele de punctuaţie şi semnele ortografice*, în LLR, IV (VIII), 1978, nr. 4, p. 11—15.

[10] Punctuaţia ocupă aici (vol. al II-lea, p. 483—504) un spaţiu aproximativ egal cu cel din *Îndreptarul ortografic, ortoepic şi de punctuaţie*; diferenţele în minus privesc unele întrebuinţări nelegate de gramatică şi informaţiile de ordin istoric.

[11] Vezi M. Grevisse, *loc. cit.*

[12] Citat de M. Grevisse, *lucr. cit.*, p. 1140.

[13] H. Jacquier califică punctuaţia drept „modestă slujnică a respiraţiei şi a gîndirii": *Liniomanie*, în „Steaua", VII, 1956, nr. 7, p. 125.

[14] Vezi Alexandra Roceric-Alexandrescu, *Observaţii asupra pauzei — în citire — în limba română*, în SCL, XIV, 1963, nr. 3, p. 361—375; Lidia Sfîrlea, *Observaţii cu privire la raportul dintre punctuaţie şi prozodie în limba română*, în LR, XVI, 1967, nr. 1, p. 55—57. Cf. şi Jorge de Morais Barbosa, *Note sur la ponctuation portugaise*, în „Bulletin des jeunes romanistes", I, 1960, p. 15—18.

[15] Întrucît interdicţia e formulată în mod expres numai pentru virgulă, unii scriitori notează pauza dintre subiect şi predicat prin alte semne de punctuaţie, mai ales prin linia de pauză.

gret; în această situaţie ne găsim în faţa unor limite ale semnelor de punctuaţie faţă de posibilităţile mai largi ale exprimării orale.

Pentru a nu trage de aici concluzii pripite, e cazul să arătăm că există şi situaţii în care avem a face cu limite ale intonaţiei şi, în general, ale mijloacelor fonetice suprasegmentale faţă de posibilităţile mai largi ale punctuaţiei, prin care se poate realiza o comunicare mai economică. De exemplu, chiar cu modificarea corespunzătoare a registrului şi a tempoului de vorbire, este adesea dificil de marcat la lectura orală intervenţia unei paranteze sau a unor ghilimele, de aceea mulţi lector fie că pronunţă numele semnelor în cauză, anunţînd unde se deschid sau se închid parantezele, respectiv ghilimelele, fie că adaugă la lectură cuvinte inexistente în text, redînd paranteza prin cuvinte ca *sau*, *adică*, *respectiv*, iar ghilimelele prin cuvîntul *citat*, *citez* cînd se marchează neutru un citat sau prin *chipurile*, *aşa-zis* etc. cînd e vorba de ghilimele cu valoare expresivă. În anumite situaţii unele adaosuri verbale sînt indispensabile: de exemplu, atunci cînd paranteza marchează elemente cu caracter facultativ sau opţional pentru valabilitatea enunţului, de la caz la caz, şi cînd cititorul trebuie să repete, cu *sau*, *respectiv*, lectura cuvîntului de după paranteză [16] sau a cuvîntului în interiorul căruia apare ea [17].

2. Observaţiile făcute pînă acum au consecinţe în diversele clasificări aplicate sau aplicabile semnelor de punctuaţie. Înainte însă de a discuta clasificarea lor, este necesară o discuţie asupra inventarului semnelor de punctuaţie, întrucît, contrar aşteptărilor, acesta nu este perfect delimitat în sensul unei acceptări unanime. Lucrările româneşti recunosc, în general, existenţa a zece semne de punctuaţie (punctul, semnul întrebării, semnul exclamării, virgula, punctul şi virgula, două puncte, semnele citării sau ghilimelele, linia de dialog şi de pauză, parantezele, punctele de suspensie), la care adaugă uneori [18] folosirea ca semn de punctuaţie a cratimei, semn preponderent ortografic.

Acad. Al. Graur [19] include printre semnele de punctuaţie şi *alineatul* sau *starea*, adoptînd în această privinţă un punct de vedere curent în inventarele admise pentru alte limbi [20] şi pentru care există precedente şi în tradiţia lucrărilor româneşti: primul tratat românesc de punctuaţie, publicat la mijlocul secolului trecut [21], cuprindea şi el alineatul; este drept că e destul de greu să numim alineatul un semn, el fiind mai curînd un procedeu, ceea ce explică trecerea lui, în unele lucrări străine citate, într-o categorie, cam vag precizată, a auxiliarelor punctuaţiei. În orice caz, atragerea alineatului în cadrul punctuaţiei este bine venită, el fiind un element principal de structurare grafică a enunţului pe care, din păcate, prea puţini îl mînuiesc aşa cum trebuie, poate tocmai din cauză că pînă acum nu-şi

---

[16] Un exemplu ca *ceea ce implică posibilitatea ca termenul românesc să fi avut, în trecut, (şi) sensul cuvîntului grecesc*, Andrei Avram, în SCL, XXX, 1979, nr. 6, p. 540, se citeşte *sensul sau şi sensul*.

[17] Pentru această situaţie vezi Mioara Avram, *Compromiterea parantezei*, în LR, XXVIII, 1979, nr. 1, p. 95, notele 2 şi 3 [în volumul de faţă, p. 207].

[18] Vezi *Îndreptarul ortografic, ortoepic şi de punctuaţie*, p. 79—80.

[19] *Lucr. cit.*, p. 70—71.

[20] Vezi, pentru limba franceză, *Grammaire Larousse*, p. 38, şi M. Grevisse, *lucr. cit.*, p. 1152; cf. şi Jean Dubois, Mathée Giacomo, Louis Guespin, Christiane Marcellesi, Jean-Baptiste Marcellesi, Jean-Pierre Mevel, *Dictionnaire de linguistique*, Paris, Larousse, 1973, s.v. *ponctuation*. Pentru engleză vezi Eric Partridge, *You Have a Point There. A Guide to Punctuation and its Allies*, Londra, 1963, p. 165—169.

[21] Ioan Popp, *Tractat de punctuaţiune*, Bucureşti, 1858.

găsea locul în gramatica școlară nici la punctuație, nici la analiza sintactică limitată la frază. Orientarea modernă spre „gramatica textului" în sensul unui enunț de mai mari proporții impune acordarea unei atenții sporite acestui procedeu de punctuație.

Într-un articol recent [22] am relevat folosirea din ce în ce mai frecventă a unui semn de punctuație care nu este consemnat încă în nici o lucrare normativă sau descriptivă asupra punctuației noastre: *bara oblică* de forma / (pe care am întîlnit-o înregistrată ca semn de punctuație numai în lucrări referitoare la limba engleză [23]). Întrebuințările acestui semn, descrise pe larg în articolul citat, sînt adesea comune fie cu linia de pauză (sau cratima), fie cu paranteza, față de care prezintă însă unele avantaje în anumite situații, cum ar fi delimitarea unor serii de termeni legați între ei prin alte mijloace (ex.: *dubla orientare sinteză — analiză / analiză — sinteză*) sau marcarea unei alternative (ex.: *și/sau*, *existența/absența* etc.).

Lucrările franțuzești [24] și cele englezești [25] înregistrează în mod curent printre semnele de punctuație *asteriscul* (*), simplu sau multiplicat, cu diverse funcțiuni, printre care despărțirea unor secțiuni ale unui text, trimiterea la note explicative [26], substituirea unui nume propriu care din diverse motive nu este specificat etc.

În sfîrșit, unele lucrări străine consideră semne (auxiliare) de punctuație *acolada* [27], semnul de *paragraf* [28], *blancul* sau *spațiul alb* excepțional ca dimensiuni sau amplasament, folosit în cursul unui rînd, între cuvinte, sau în dispunerea grafică a rîndurilor [29], și chiar unele procedee ca *variația literelor* (cursive, majuscule) la tipărire sau diversele sublinieri în textele manuscrise și în cele dactilografiate [30]. Cu titlu informativ se menționează și unele încercări izolate de a introduce în punctuație creații originale ca semnul special de ironie propus de scriitorul francez Alcanter de Brahm [31].

Printre problemele de precizare a inventarului semnelor de punctuație poate fi amintită și aceea a statutului unic sau diferit acordat fie unor semne cu aceeași formă, dar cu întrebuințări diferite, pe care le-am putea numi semne omonime sau omoforme (este cazul liniei de dialog și de pauză [32]), fie altora pe care le-am putea numi variante sau sinonime întrucît au aceleași

---

[22] Mioara Avram, *Un nou semn de punctuație*, în LR, XXVIII, 1979, nr. 2, p. 193—198 [în volumul de față, p. 211—216].

[23] Vezi, în primul rînd, E. Partridge, *lucr. cit.*, p. 151—153.

[24] M. Grevisse, *lucr. cit.*, p. 1151; vezi și *Dictionnaire de linguistique Larousse*, s.v. *ponctuation*.

[25] E. Partridge, *lucr., cit.*, p. 82—83.

[26] Întrebuințare amintită în treacăt și de Al. Graur, *lucr. cit.*, p. 60, într-un paragraf consacrat parantezei. Petru M. Cîmpeanu, *Gramatica romănească*, ed. a II-a, Iași, 1880, p. 180, îl numea „semnul observării sau al luării-aminte".

[27] Vezi, pentru limba engleză, E. Partridge, *lucr. cit.*, p. 153—154.

[28] Înregistrat ca semn de punctuație și de P. Cîmpeanu, *lucr. cit.*, p. 181.

[29] Vezi, pentru franceză, *Grammaire Larousse*, p. 39, și M. Grevisse, *lucr. cit.*, p. 1141. De folosirea blancului în poezie s-a ocupat la noi G. I. Tohăneanu, *„Punerea în pagină" a textului poetic*, în LR, XX, 1971, nr. 3, p. 237—246; vezi și Alexandra Indrieș, *Corola de minuni a lumii. Interpretare stilistică a sistemului poetic al lui Lucian Blaga*, Timișoara, 1975, p. 151—155.

[30] Vezi *Grammaire Larousse*, p. 38—39, și E. Partridge, *lucr. cit.*, p. 118—121.

[31] Vezi M. Grevisse, *lucr. cit.*, p. 1141.

[32] Despre care *Îndreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație*, p. 71, afirmă că reprezintă „același semn de punctuație", dar, recunoscînd că „are două funcțiuni total diferite", definește și tratează separat linia de dialog de linia de pauză, ceea ce înseamnă, în fapt, că e vorba de două semne.

întrebuințări, dar diferă ca formă și de aceea au uneori și denumiri parțial diferite. Ultima problemă se pune mai ales pentru paranteze: în timp ce majoritatea lucrărilor românești grupează sub un singur semn de punctuație paranteza rotundă () și pe cea dreaptă [], la care unele adaugă și paranteza ascuțită ⟨⟩, acad. Al. Graur[33] consideră paranteza dreaptă, colțuroasă sau franceză un semn aparte[34]. De asemenea, problema se poate pune și pentru diferitele feluri de ghilimele, cel puțin pentru distingerea ghilimelelor obișnuite (virgule dublate „ ") de cele numite franceze (« »), dacă nu și de cele germane sau englezești constînd din cîte o singură virgulă (' ')[35].

3. M-am referit, în informațiile precedente, și la inventarele din scrierea altor limbi, întrucît semnele de punctuație sînt, în general, aceleași în limbile europene, în primul rînd în cele scrise cu alfabetul latin, dar și în cele care folosesc alfabetul chirilic sau pe cel grecesc. În ciuda caracterului internațional al inventarului, există însă diferențe de la o limbă la alta în privința unor norme de folosire a semnelor cu aceeași formă și cu valori de bază comune[36], ceea ce poate constitui obiectul unor studii contrastive sau confruntative asupra punctuației[37], cu atît mai necesare, cu cît în acest domeniu se produc numeroase greșeli prin transferul unor convenții dintr-o limbă în alta[38].

În general, limba română, ca și alte limbi romanice, și în primul rînd ca franceza, are o punctuație mai suplă, mai puțin rigidă decît multe alte limbi europene, în sensul că nu are sau are mai puține reguli formale, aplicabile mecanic, cum au limbi ca germana, rusa și maghiara, care despart prin virgulă orice atributivă pronominală[39] sau echivalentul conjuncției *că* în orice funcție sintactică (la propozițiile subiective, completive etc.). Tocmai absența unor reguli mecanice de acest tip permite limbii române să diferențieze în scris părțile de propoziție și propozițiile subordonate izolate (explicative) de cele neizolate (determinative) sau un *că* completiv de unul cauzal în contexte ca *Știu că sînt deștept* și *Știu, că sînt deștept.* Din păcate, acest avantaj al limbii noastre față de limbile cu punctuație mecanică — mai ușoară, dar ineficientă — este neglijat de unii traducători, care încalcă normele scrierii corecte făcînd să apară traduceri care urmează, fără vreun

---

[33] *Lucr. cit.*, p. 60—61 față de 58—60.

[34] Vezi și inventarele pentru alte limbi care folosesc tot termeni diferiți: fr. *parenthèses* ( ), *crochets* [ ]; *Dictionnaire de linguistique Larousse, art. cit.* Cf. E. Partridge, *lucr. cit.* p. 65.

[35] Pentru diferitele feluri de ghilimele vezi Al. Graur, *lucr. cit.*; p. 64—66.

[36] Pentru încercări de unificare în această privință vezi *Dokumente zur Interpunktion europäischer Sprachen*, Göteborg, 1939, și informațiile date de Al. Graur, *lucr. cit.*, p. 31—32.

[37] Dintre studiile referitoare la limbi din aceeași familie se poate cita, de exemplu, Ann Eljenholm Nichols, *Punctuation Problems for Speakers of Germanic Languages*, în „Language Learning. A Journal of Applied Linguistics", XII, 1962, nr. 3, p. 195—204; pentru încercări de formalizare, bazate pe limbile franceză, rusă, engleză și olandeză, în vederea analizei automate, vezi Lydia Hirschberg, *Lois formelles de la ponctuation*, în „Linguistics", 19, 1965, p. 21—63. Lucrarea lui Edith Ilovici, *Îndreptar de ortografie și punctuație a limbii engleze*, București, 1972, cuprinde prea puține referiri comparative la limba română.

[38] Ocupîndu-se de păstrarea obișnuințelor de punctuație din scrierea limbii materne în procesul de învățare a unei limbi străine, Ann Eljenholm Nichols, *lucr. cit.*, p. 195, încadrează transferul de punctuație în fenomenele de „substituție grafemică", similare celor de substituție fonematică.

[39] Vezi H. Jacquier, *Iarăși despre punctuație*, în „Steaua", VII, 1956, nr. 9, p. 115. Pentru o discuție asupra deosebirii dintre punctuația româno-franceză și cea germano-ruso-finlandeză vezi Valentin Kiparsky, *Problèmes de ponctuation*, în SCL, XXVI, 1975, nr. 4, p. 379—380.

motiv special, de conținut, punctuația originalului [40]; de exemplu, recenta traducere, bună de altfel, a romanului lui Ștefan Heym *Relatare despre regele David* (București, 1978, traducere de Mihai Isbășescu) aplică sistematic, în pasajele cu punctuație — despre cele cu punctuație zero va fi vorba mai departe —, regulile de punctuație germană, avînd virgulă înainte de *că* subiectiv [41] sau completiv [42] și înainte de orice *care* atributiv [43], chiar în interiorul îmbinării pronominale *cel care* [44].

4. Revenind la inventarul semnelor de punctuație, e locul să amintim diverse criterii de clasificare care li se aplică sau li se pot aplica. Cele mai obișnuite clasificări se fac după importanța semnelor de punctuație (semne principale sau esențiale față de altele secundare sau auxiliare) [45]; după corespondența lor cu pronunțarea [46]: cu o anumită intonație, cu pauze de durată diferită [47] sau cu o prozodie specifică [48]; după gramaticalitatea sau expresivitatea lor [49]. Încadrarea unui semn sau a altuia în diversele clase enumerate este adesea discutabilă, pentru că majoritatea semnelor de punctuație nu sînt uni-, ci plurifuncționale și, chiar atunci cînd sînt mai mult sau mai puțin unifuncționale, nu sînt monosemantice, ci polisemantice prin diversele nuanțe pe care le pot exprima (vezi, de exemplu, semnul exclamării). Clasificarea după importanță, care ar trebui să aibă consecințe în eșalonarea învățării semnelor de punctuație, se dovedește a fi cea mai arbitrară, cu mari diferențe de la un cercetător la altul: în timp ce majoritatea lucrărilor consideră drept principale semnele de punctuație care marchează o pauză forte sau finală (punctul, semnul întrebării și semnul exclamării), unele lucrări [50] rețin în această categorie numai punctul, alături de virgulă și de punct și virgulă.

După părerea mea, cele mai multe clasificări, și în primul rînd cea care ia drept criteriu „importanța", nu pot fi aplicate cu succes semnelor luate ca unități, ci numai considerînd separat diversele lor întrebuințări, între care putem constata însemnate deosebiri funcționale, de frecvență, distribuție etc. Problema se pune în același fel și pentru programarea eșalonată a învățării semnelor de punctuație, începînd cu cele mai frecvente — și mai accesibile — întrebuințări (de exemplu, semnul două puncte trebuie învățat

---

[40] Printr-un fenomen de transfer opus celui care are loc, de obicei, în procesul de însușire a unei limbi străine (vezi nota 38).

[41] Vezi, de exemplu, p. 15.

[42] Completiv direct: p. 18 (două exemple); indirect: p. 72.

[43] P. 34, 38, 42, 315.

[44] P. 227.

[45] Vezi P. Cîmpeanu, *lucr. cit.*, p. 173 și 180: principale și accesorii. T. Cipariu, *Gramateca limbei romane*, Partea II, *Sintetica*, București, 1877, p. 351, vorbește de semne ordinare și extraordinare, într-o clasificare în care importanța e identificată cu frecvența. Vezi și distincția de la Iorgu Iordan, *lucr. cit.*, p. 733 și 743.

[46] Vezi Al. Graur, *lucr. cit.*, p. 26, 58.

[47] Pauza și intonația (sau melodia) ca termeni corespondenți se opun adesea în aceeași clasificare: vezi J. Damourette, *Traité moderne de ponctuation*, Paris, 1939; Iorgu Iordan, *lucr. cit.*, p. 733. La Gavrile I. Munteanu, *Gramatică română*, *Partea sintactică*, Brașov, 1861, p. 180, clasificarea cunoaște trei termeni: semne de pauză, de ton și grafice.

[48] Vezi Lidia Sfîrlea, *lucr. cit.*, p. 58 și urm., care consideră relevante virgula, punctul și semnul întrebării, eventual și semnul exclamării și punctele de suspensie; celelalte semne sau sînt variante ale primelor sub raport funcțional, sau nu au semnificație prozodică.

[49] Vezi în *Grammaire Larousse*, p. 33 și 36, clasificarea în a) semnele esențiale ale pauzei și b) semne încărcate de expresivitate.

[50] De exemplu, *Grammaire Larousse*, p. 33–35. Cipariu, *lucr. cit.*, p. 351 adăuga la acestea semnul două puncte.

mai devreme cu întrebuințările sale înaintea vorbirii directe și înaintea unor enumerări și mai tîrziu cu valorile sale explicative, conclusive sau de marcare a raportului predicativ).

Între alte clasificări posibile ale semnelor de punctuație ar mai fi de menționat clasificările formale în semne simple, compuse (sau perechi) și mixte (sau combinate) [51] sau în semne care apar numai între cuvinte și altele care pot apărea și în interiorul lor [52] și clasificările funcționale după corespondența cu echivalente verbale (adaosuri sau/și schimbări de cuvinte) [53] sau după apartenența la diverse stiluri ale limbii: opoziția principală este între punctuația limbii curente și cea a textelor științifice, cărora le sînt specifice — uneori în comun cu textele administrative — unele semne (ca bara oblică [54], acolada, parantezele drepte și cele ascuțite [55], semnul de paragraf), întrebuințări (majoritatea întrebuințărilor asteriscului [56], folosirea parantezei în corpul unui cuvînt și, în general, a parantezei cu valoare opțională [57], folosirea liniei de pauză la începutul unor alineate) sau procedee (ghilimelele duble [58] și parantezele duble [59] sau, altfel spus, citatul în citat și paranteza în paranteză; alineatele constituite din fragmente de propoziții sau fraze) [60].

5. Cu aceasta am ajuns la ceea ce se poate numi stilistica punctuației. În măsura în care se vorbește de ea, de legătura punctuației cu stilistica, se neglijează de obicei tocmai elementele de stilistică funcțională, pe care le-am amintit mai înainte, urmărindu-se mai degrabă elementele de stilistică afectivă, în sensul efectelor expresive ale punctuației [61]. Regulile de punctuație înseși sînt clasificate în unele lucrări în reguli de punctuație logică, indispensabile pentru decodarea corectă a unui text, și reguli de punctuație expresivă [62]. De fapt, capacitatea punctuației de a avea valori stilistice, atît în sensul efectelor expresive, cît și în sensul marcării unor preferințe personale, provine din particularitatea limbii române de a poseda, pe lîngă unele reguli

---

[51] Unii cercetători le numesc pe acestea din urmă locuțiuni (vezi L. Hirschberg, *lucr. cit.*, p. 25, nota 9). Combinațiile cele mai frecvente sînt 1)?! sau !? 2)!... 3)?... 4).- sau. — 5) —„ “. Unul sau fiecare dintre semnele aflate în combinație poate fi și repetat; mai frecventă este combinația ?!?, dar se întîlnesc și exemple ca ????!!!! sau !!!?! (vezi G. Călinescu, în *Scrisori către Al. Rosetti*, 1979, p. 113, 160).

[52] Paranteza în exemple ca *cronologia transformării în africate a oclusivelor (pre)-palatale*, Andrei Avram, în SCL, XXX, 1979, nr. 3, p. 199; punctele de suspensie în *ă...ra!* și *ho...pa!* Creangă, *Opere*, București, 1953, p. 101, 105.

[53] Vezi discuția de la p. 195 și Mioara Avram, *Un nou semn de punctuație*, p. 194—196 [în volumul de față, p. 212—214].

[54] Vezi idem, *ibidem*.

[55] Vezi Al. Graur, *lucr. cit.*, p. 61.

[56] Vezi *Dictionnaire de linguistique Larousse*, s.v. *ponctuation*.

[57] Vezi Mioara Avram, *Compromiterea parantezei*, p. 95 [în volumul de față, p. 207].

[58] Vezi Al. Graur, *lucr. cit.*, p. 66.

[59] Idem, *ibidem*, p. 61—62.

[60] Unele semne de punctuație sînt folosite în anumite limbaje științifice cu valori speciale nelegate de punctuație: vezi folosirea în notația matematică a punctului, a virgulei, a parantezelor de diverse feluri, a acoladei etc. Probabil că asemenea situații sînt avute în vedere de Iorgu Iordan și Vladimir Robu, *lucr. cit.*, p. 198, nota, unde se menționează, fără exemple, folosirea unor semne de punctuație, alături de alte simboluri grafice, ca unități ale unor coduri științifice.

[61] Vezi, de exemplu, analiza punctuației lui L. Blaga la Alexandra Indrieș, *lucr. cit.*, p. 138—145.

[62] Vezi *Grammaire Larousse*, p. 32. Cf. și H. Jacquier, *Iarăși despre punctuație*, p. 114: „Puterea unui semn de punctuație oscilează între doi poli: gramatica și logica, iar, pe de altă parte, afectivitatea și stilistica. Se poate defini deci valoarea oricărui semn de punctuație în funcție de două variabile, una stilistică și psihologică, alta logico-gramaticală“.

obligatorii de punctuație, un mare număr de reguli facultative și, în orice caz, reguli neformale, pasibile de interpretare după intenția celui care formulează textul.

Punctuația are o deosebită utilitate pentru înțelegerea justă a unui text scris, ea îl ajută pe cititor să desprindă sensul exact al celor transmise în scris, iar în unele împrejurări este chiar un element indispensabil pentru această înțelegere: aproape totdeauna există anumite deosebiri de înțeles după felul cum este întrebuințată punctuația într-un text, dar uneori se poate ajunge pînă la schimbarea totală a înțelesului. Pe lingă exemple cu punctuație de sfîrșit de comunicare — *Cum pleci?* față de *Cum? Pleci?* —, ne putem gîndi și la situații din cadrul unei comunicări: să se compare înțelesul variantelor de punctuație *Nu plîng, pentru că mi-e frică* (deci nu plîng) și *Nu plîng pentru că mi-e frică* (ci pentru că sînt bucuroasă — deci plîng) sau *Andrei începe examenul* (cu *Andrei* subiect) și *Andrei, începe examenul* (cu *Andrei* vocativ).

În asemenea situații, în care deosebirea de punctuație este corelată cu deosebiri de înțeles, folosirea unei punctuații adecvate este obligatorie. Există cîteva situații gramaticale cu reguli de punctuație obligatorie: unele cu caracter pozitiv, arătînd cînd se impune folosirea unui semn de punctuație (de exemplu, faptul că vocativul se desparte totdeauna prin virgulă), și altele cu caracter negativ sau prohibitiv, arătînd cînd nu e permis un semn de punctuație (de exemplu, faptul că nu se pune virgulă între subiect și predicat) [63]. Alături de situațiile pentru care există reguli precise, categorice, există și situații în care folosirea semnelor de punctuație nu are propriu-zis reguli, ci depinde de aprecierea celui care scrie, prezența unui semn de punctuație fiind permisă, dar nu obligatorie (de exemplu, prezența virgulei la părți de propoziție, la propoziții subordonate sau la conjuncții ca *deci*, *însă* așezate într-un loc mai deosebit de cel obișnuit); existența regulilor de punctuație facultativă nu trebuie să creeze impresia greșită că în general punctuația este liberă și subiectivă [64]. Însușirea regulilor de punctuație obligatorie și a limitelor în care se poate desfășura punctuația facultativă [65] este o datorie elementară pentru orice om de cultură, la fel ca și însușirea normelor ortografice.

La însușirea unei reguli de punctuație trebuie să se țină seama, pe de o parte, de formularea ei corectă (de exemplu, nu așa cum simplifică unii regula, spunînd că e interzisă virgula înainte de *și*, ci numai înainte de *și* conjuncție — nu și adverb — și numai cînd conjuncția are valoare copulativă, nu și atunci cînd are valoare adversativă, ca *iar*) și, pe de altă parte, de existența situațiilor în care se întîlnesc două reguli diferite, ceea ce explică multe dintre aparentele excepții la cîte o regulă în parte (de exemplu, dacă înaintea conjuncției copulative *și* există un vocativ sau o construcție cu caracter explicativ, se pune virgulă înainte de *și* pentru că ea e cerută de vocativ sau de construcția explicativă: *Vino, Ioane, și privește*; *Am luat*

---

[63] Uneori regulile prohibitive decurg în mod logic din restricțiile prevăzute în regulile pozitive și invers (de exemplu, faptul că nu se pune virgulă la conjuncțiile disjunctive folosite numai între termenii disjuncției: *Rămîi ori pleci?* și se pune dacă ele sînt folosite la fiecare termen al disjuncției: *Ori pleci, ori rămîi*).

[64] Vezi H. Jacquier, *Iarăși despre punctuație*, p. 114: „Folosirea semnelor de punctuație se bucură de un anumit grad de libertate individuală, grad variabil de la caz la caz, dar care nu vrea să însemneze niciodată că punctuația ar putea fi total arbitrară".

[65] Normele de punctuație în vigoare se găsesc descrise pe larg în *Îndreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație* și în *Gramatica* Academiei, vol. al II-lea; multe amănunte suplimentare, cu discutarea critică a unor deprinderi, la Al. Graur, *lucr. cit.*

mai multe cărți, numai romane, și le-am citit pe toate). De remarcat că regulile de folosire obligatorie a unui semn de punctuație nu sînt influențate de regulile de interzicere a lui, în schimb acestea din urmă, adică regulile prohibitive, nu se pot aplica uneori din cauza intervenției unei reguli pozitive, care cere prezența semnului de punctuație în cauză; la exemplul precedent se poate adăuga următorul: regula că subiectul nu se desparte prin virgulă de predicatul lui nu se poate aplica atunci cînd între aceste părți principale de propoziție se găsesc elemente care trebuie despărțite prin virgulă de rest [66], cum ar fi un atribut izolat al subiectului (ex.: *Mama, obosită, s-a culcat*), un vocativ (ex.: *El, soro, a plecat*) sau altă construcție incidentă (ex.: *El, închipuie-ți, a plecat*) [67].

Situațiile în care punctuația nu are reguli obligatorii sînt de două feluri: unele în care e de ales între un semn de punctuație sau nici unul (zero) și altele în care trebuie să se folosească un semn de punctuație, dar există posibilitatea optării între două sau mai multe semne cu întrebuințări comune, deci între semne de punctuație sinonime (de obicei parțiale) [68]. Astfel, chiar unele semne foarte deosebite între ele din punctul de vedere al pauzei corespunzătoare, ca semnul exclamării (de obicei, semn de pauză finală, mare) și virgula (semn de pauză mică), au o întrebuințare comună: după vocative și după interjecții. Cu atît mai mult se pot întîlni întrebuințări comune la semnele care marchează pauze mai mici: virgula are mai multe funcțiuni comune cu linia de pauză; uneori amîndouă au funcțiuni comune și cu paranteza (de exemplu, la construcțiile incidente), cu două puncte (la anumite apoziții) sau cu două puncte și chiar cu punctele de suspensie (la marcarea raportului predicativ în propoziții nominale sau în propoziții eliptice de predicat [69]). De asemenea, ghilimelele sînt sinonime cu punctele de suspensie și cu semnul exclamării (pus de obicei în paranteză, singur sau alături de semnul întrebării) în funcția de marcare a ironiei sau a elementului surpriză. Stilistica punctuației este legată și de sinonimia unor semne, care oferă un cîmp larg de manifestare a preferințelor unor variante funcționale sau ale unor stiluri individuale (și ale unor curente literare).

Existența elementelor de punctuație facultativă face ca nu toți cei ce scriu — și nu am în vedere neapărat pe scriitori — să întrebuințeze aceeași cantitate de semne și, uneori, nici chiar același inventar sau aceeași distribuție. În limitele corectitudinii există oameni care folosesc o punctuație mai abundentă și alții la care punctuația e mai economică [70]; unii cu punctuație mai nuanțată și alții cu una mai monotonă, solicitînd aceleași semne [71],

---

[66] Se poate spune că nu e permisă despărțirea acestor părți de propoziție printr-o singură virgulă, dar e permisă intervenția a două sau mai multe virgule care închid între ele diverse intercalări. Cf. J. Damourette, *lucr. cit.* p. 32.

[67] Am ilustrat diverse categorii de reguli cu virgula, deoarece este semnul de punctuație care pune cele mai multe probleme, avînd și întrebuințări numeroase și variate. De aceea și bibliografia referitoare la virgulă este cea mai bogată. În 1940 Al. Graur (semnînd Gh. Reviga, *Virgula*, în „Tempo", VIII, nr. 2017, p. 2) afirma că virgula „e una din plăgile ortografiei noastre".

[68] Lidia Sfîrlea, *art. cit.*, p. 56, le numește semne „intervertibile" și afirmă că în această situație sînt „majoritatea semnelor de punctuație".

[69] Pentru ultima situație vezi exemple la Lidia Sfîrlea, *loc. cit.*

[70] Prin analogie cu termenii referitori la producție, E. Partridge, *lucr. cit.*, p. 94, vorbește de suprapunctuație și subpunctuație.

[71] Uneori se abuzează de folosirea unuia și aceluiași semn de punctuație, cu neglijarea echivalentelor posibile Vezi la H. Jacquier, *Liniomania* critica suprasolicitării liniei de pauză în publicistica actuală.

Punctuaţia poate deveni astfel o componentă a stilului [72] individual, în care, ca în toate problemele de stil, se recomandă măsura [73].

E momentul să luăm în discuţie şi absenţa punctuaţiei sau reducerea ei pînă la zero, eventual cu menţinerea punctului ca unic semn demarcativ. La oamenii cu puţină cultură absenţa totală a punctuaţiei sau punctuaţia redusă sub limita corectitudinii se datoreşte pur şi simplu ignoranţei şi nu avem prea multe de spus despre ea. Cu totul altfel stau lucrurile în unele curente sau mode artistice, în care suprimarea punctuaţiei este făcută din principiu ca o manifestare de nonconformism, de libertate în mişcare. După modelul lui Apollinaire [74] în poezie, al lui S. Beckett, W. Faulkner sau Robbe Grillet în proză, numeroşi scriitori moderni practică şi la noi această modă, uneori numai într-o perioadă mai mult sau mai puţin experimentală, spre care se simt atraşi mai ales tinerii [75]. (S-a ajuns pînă acolo încît punctuaţia în versuri să fie considerată anacronică, „o tară a spiritului retrograd“, cum remarcă maliţios André Thérive [76].) Procedeul poate fi acceptat numai cu multă zgîrcenie, în funcţie de conţinutul unor opere şi de modul lor de formulare. Practicîndu-l ca o manieră absolută, generalizată, scriitorii respectivi îşi asumă riscul de a nu fi înţeleşi de cititorii lor sau de a fi înţeleşi altfel decît le-a stat în intenţie.

Absenţa punctuaţiei sau punctuaţia zero de tipul celei din oracolele antice, intenţionat ambigue [77], dobîndeşte valori stilistice reale numai în operele în care se opune pasajelor cu punctuaţie normală pentru a reda fie numai felul cuiva de a scrie [78], fie felul de a vorbi şi de a gîndi al unui om aflat într-o anumită stare: cu nervii zdruncinaţi, în imposibilitate de a înţelege ceva etc. Un exemplu pozitiv îl constituie traducerea citată mai înainte (la p. 198, pentru unele aspecte negative), în care absenţa punctuaţiei în unele pasaje este într-adevăr relevantă şi pusă în slujba conţinutului [79].

6. Opusă punctuaţiei zero, total absente, este comunicarea scrisă realizată exclusiv prin punctuaţie. Situaţiile mai frecvent întîlnite reprezintă fragmente de comunicare, în speţă replici mute într-un dialog: o întrebare mută se poate nota pur şi simplu printr-un semn de întrebare, singur sau combinat cu puncte de suspensie, o mirare mută prin semnul exclamării sau prin combinarea acestuia cu semnul întrebării, tăcerea în răspuns prin puncte de suspensie, toate aceste semne corespunzînd unor reacţii exprimate de vorbitori prin privire, mimică sau gesturi. Punctuaţia poate realiza deci o comunicare sau, mai exact, poate suplini comunicarea propriu-zisă, verbală,

---

[72] Componentă (vezi E. Partridge, *lucr. cit.*, p. 8, 11), ceea ce e mai mult decît a fi „auxiliar al stilului“ (I. Brăescu, *Cîteva observaţii asupra punctuaţiei unor scriitori francezi contemporani*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan cu prilejul împlinirii a 70 de ani*, Bucureşti, 1958, p. 110).

[73] Cf. îndemnul lui H. Jacquier „Cît mai puţine semne de punctuaţie!“ (*Iarăşi despre punctuaţie*, p. 115).

[74] Vezi declaraţiile de principiu ale acestuia reproduse în *Grammaire Larousse*, p. 39, şi ale lui Aragon, la M. Grevisse, *lucr. cit.*, p. 1141.

[75] Cf. Ştefan Munteanu şi Vasile D. Ţâra, *Istoria limbii române literare*, Bucureşti, 1978, p. 245, care remarcă, la „o parte din generaţia mai nouă de prozatori“, „un declarat dezinteres faţă de punctuaţie“.

[76] Citat după M. Grevisse, *lucr. cit.*, p. 1141.

[77] Vezi Al. Graur, *lucr. cit.*, p. 25–26.

[78] Fiind un mijloc de caracterizare a personajelor sau/şi de realizare a comicului grafic.

[79] Vezi la p. 321–326 reproducerea povestirii unei nebune.

într-o măsură limitată și numai în anumite condiții contextuale, exact la fel cum admitem și existența comunicării prin privire, mimică și gesturi [80].

Pe lîngă fragmentele de comunicare la care m-am referit, se pot cita și cazuri extreme, de comunicare totală realizată prin punctuație, cum ar fi, după anecdotă, corespondența între V. Hugo și editorul său cu privire la vînzarea romanului *Mizerabilii*: la scrisoarea autorului care cuprindea numai un semn de întrebare, editorul i-ar fi răspuns cu un semn de exclamare. În același sens merită să fie amintită o caricatură a lui Ando [81] în care reacțiile diferite, la apariția unei tinere trecătoare, ale unui adolescent, unui adult și unui bătrîn sînt simbolizate, în ordine, prin semnul întrebării, semnul exclamării și punct.

7. S-ar părea că, prin definiție, punctuația, ca parte a scrierii, nu poate avea implicații decît pentru comunicarea scrisă și, cel mult, pentru formele orale de comunicare bazate pe limba scrisă (lectura cu voce tare, recitarea unui text poetic sau interpretarea unei opere dramatice). Există însă și implicații ale punctuației care vizează comunicarea, limba în general, fără restrîngere la cea scrisă.

O discuție despre punctuație nu poate neglija faptul că numele unor semne de punctuație au pătruns în diverse expresii ale limbii curente: *a pune punct* (unei discuții, afaceri etc.) înseamnă „a termina, a încheia", iar *punct* folosit singur, eliptic și exclamativ, are sensul „gata, destul, s-a isprăvit" *(Și cu asta, punct!)*; *a pune* sau *a sta sub semnul întrebării* înseamnă „a fi îndoielnic, nesigur", iar *a constitui* sau *a fi un (mare) semn de întrebare* „a reprezenta o problemă"; *în paranteză* (cu sau fără completarea *fie spus* sau *vorbind*) „în treacăt, între altele" sau faptul că numele unora dintre ele au dezvoltat sensuri figurate ale limbii curente, pornind fie de la funcția, fie de la forma lor: vezi *paranteză* cu sensul „digresiune" (< „text cuprins în paranteză") și metafora argotică *paranteze* „picioare curbate". În aceeași ordine de idei poate fi amintită și prezența denumirilor unor semne de punctuație în unele imagini ale literaturii artistice, de exemplu comparația *ca un semn de întrebare*, bazată pe asemănarea formală într-un context de tipul *gîrbov ca un semn de întrebare*, dar referitoare la conținut, la funcție, în *neliniștit ca un semn de întrebare*, sau întrebuințarea metonimică a diverselor denumiri de semne de punctuație în locul funcției marcate: *semn de exclamare* pentru „exclamație", *ghilimele* pentru „citat" etc. Iată un citat din C. Hogaș, unde *punct de întrebare* (denumire mai veche, calchiată după franceză, a semnului întrebării) apare cu sensul „întrebare": *Ca și cum ar fi lunecat înadins pe lîngă punctul meu de întrebare, se plecă în mod firesc și... rupse un mare și frumos fir de romaniță* (*În Munții Neamțului*, în DLRC, s.v. *punct*).

Este evident că toate aceste situații sînt de natură să sublinieze importanța punctuației. În sprijinul acestei concluzii vorbește și nevoia pe care o simt unii vorbitori de a recurge la numirea unor semne de punctuație în comunicarea orală, investind cuvintele respective cu funcția pe care o au semnele denumite în comunicarea scrisă. Nu rareori auzim concetățeni de ai noștri care, în cursul unei relatări orale, folosesc cuvintele *puncte-puncte* (denumire familiară a punctelor de suspensie) pentru a marca o suspensie în propria vorbire sau cuvîntul *ghilimele* pentru a arăta că un anumit termen

---

[80] Vezi Tatiana Slama-Cazacu, *Limbaj și context*, București, 1959, p. 64 — 71; idem, *Comunicarea în procesul muncii*, București, 1964, p. 123.

[81] Premiată în 1979 la a XI-a ediție a Galeriei Mondiale de Caricatură de la Skoplje—vezi *Contemporanul*, 1979, nr. 40 (1717).

sau pasaj nu trebuie receptat în sens propriu, neutru din punct de vedere stilistic. (Mai mult, atunci cînd vorbitorul nu marchează explicit aceasta, interlocutorul recurge la denumirea semnului de punctuație corespunzător pentru a demonstra că a receptat nuanța exactă, de exemplu ironică, a unui mesaj: — *Vi se pare o vîrstă „respectabilă"? — Simt ghilimelele din întrebarea dumneavoastră, dar cu vă răspund fără malițiozitate: nu, nu mi se pare.* Interviu cu un muncitor, în „Informația Bucureștiului", XXVII, 1979, nr. 8073, p. 4, col. 1.) Chiar dacă aceste uzuri nu sînt recomandabile, prin caracterul hibrid al transpunerii unor elemente ale codului scris în cel vorbit, pentru discuția noastră ele au semnificația lor. Ele pornesc de la neputința vorbitorilor de a intona corespunzător pasajele în cauză sau, în orice caz, de la neîncrederea lor în capacitatea ascultătorilor de a decoda just intonația, în opoziție cu care se constată încrederea mai mare în funcția semnelor de punctuație, chiar folosite artificial, prin denumirea lor. Ne găsim în fața unor exemple care relevă nu numai importanța pozitivă a punctuației, măsura în care oamenii instruiți sînt deprinși cu ea, ci și latura negativă a dominării formelor de comunicare scrisă asupra celor de comunicare orală. Ca oameni ai școlii, trebuie să ne punem și întrebarea dacă, avînd grijă să cultivăm limba scrisă și, implicit, punctuația elevilor noștri, ne ocupăm în proporția cuvenită și de exprimarea lor orală, în speță de intonația lor.

8. Am ajuns astfel la ceea ce urmează să constituie un fel de concluzii ale discuției de pînă acum — anume sarcinile școlii în domeniul punctuației. Ca tot ce ține de cultivarea limbii și, în mod special, de cultivarea limbii scrise, punctuația se însușește în esență în școală sub forma unor deprinderi pentru toată viața. Școala trebuie și poate să realizeze atît cunoașterea și practicarea unei punctuații corecte, cît și capacitatea de interpretare a punctuației prin lectura orală adecvată — corectă și naturală [82] — și prin înțelegerea valorilor realizate (și) cu [83] ajutorul punctuației. Să recunoaștem că mai e încă mult de făcut în direcția creării unei atitudini de conștientizare a punctuației începînd chiar din școala primară!

În această afirmație mă bazez nu numai pe cazuri mai mult sau mai puțin anecdotice, ca regula-definiție a unei eleve de clasa a IV-a conform căreia „virgulele trebuie puse la dictări atunci cînd înghite tovarășa", și nici măcar numai pe constatări referitoare la nivelul mediu al absolvenților școlii generale, ci și pe o întîmplare adevărată ai cărei eroi au fost profesori dintre cei mai buni de limba română. Cînd, cu o ocazie oarecare, acum cîțiva ani se discuta planul unor emisiuni de radioteleșcoală și am propus o lecție de explicare a punctuației dintr-un text dat, toți profesorii prezenți au obiectat că așa ceva e „prea greu"; la o lună după aceasta însă, în 1971 dacă nu mă înșel, tema unică de „gramatică" la admiterea în clasa a IX-a a constat din interpretarea punctuației unui text de Sadoveanu!

Școala românească are tradiții de onoare în transmiterea normelor de punctuație corectă. Să nu uităm că doi maeștri incontestabili ai punctuației ridicate la rang de artă, Caragiale și Sadoveanu, au recunoscut faptul că datoresc stăpînirea punctuației învățătorului lor din clasele primare (de la școli din provincie!). Mai mult, amîndoi își amintesc și cheia acestei

---

[82] Naturalețea lecturii orale este o condiție peste care se trece cam ușor. E de reținut următoarea constatare a lui Jorge de Morais Barbosa, *lucr. cit.*, p. 17, referitoare la „impresia dezagreabilă pe care ne-o produce adesea lectura unui text de către un elev de școală primară": „ea provine în mare parte din faptul că el respectă *prea mult* [s.m. — M.A.] virgulele, punctele etc.".

[83] De citit: *cu sau și cu* (vezi nota 16).

izbînzi, mijloacele prin care şi-au însuşit-o: Caragiale vorbeşte cu duioşie de „sfintele“ analize şi dictări ale domnului Basile Drăgoşescu, la care nu se putea „să nu fi pus virgulelele şi celelalte semne la locul cuvenit“ [84], iar Sadoveanu îi e recunoscător domnului Busuioc pentru că i-a lămurit prin gramatică punctuaţia; am citat de mai multe ori pasajul respectiv din *Anii de ucenicie* [85], dar nu mă pot abţine să-l reiau şi cu acest prilej pentru că el conţine un mare adevăr: „Domnu Busuioc a izbîndit să mă intereseze într-un domeniu în aparenţă arid: gramatica. Am avut şi pentru această disciplină interes mare; am ajuns în anul din urmă al şcolii [primare din Paşcani] să clarific cele mai încîlcite şi mai ciudate fraze, desfăcîndu-le în elemente simple, ceea ce mi-a lămurit încă de atunci punctuaţia“.

Dacă raportăm această declaraţie a lui Sadoveanu la măiestria atinsă de el în domeniul punctuaţiei, pe care Călinescu [86] o compara cu o muzică („virgulele cîntă şi ele, punctele aşteaptă risipirea ecourilor“), putem găsi în citatul respectiv un răspuns la întrebarea, destul de răspîndită, dacă punctuaţia este ştiinţă sau artă: pentru a ajunge artă ea nu se poate dispensa de ştiinţă, de cunoaştere şi înţelegere! Desigur că nu fiecare dintre noi este în situaţia de a scoate „efecte“ din scrisul lui, dar toţi avem interesul ca scrisul nostru să fie cît mai clar înţeles, cît mai aproape de ceea ce am vrut să spunem.

Desăvîrşirea punctuaţiei proprii, ale cărei baze sînt date de şcoală, se obţine prin lecturi atente şi prin practicarea controlată a scrisului. Şcolii îi revine şi datoria de a forma la elevi atitudinea de respectare a punctuaţiei, o atitudine de disciplină care, după părerea mea, are importante implicaţii pentru educaţia cetăţenească [87] a elevilor noştri. Cine se învaţă să respecte regulile de ortografie şi punctuaţie va respecta mai tîrziu şi alte norme ale vieţii sociale. În mod special respectarea semnelor de punctuaţie poate fi comparată cu respectarea semnelor de circulaţie [88]: în fond, ele au menirea de a asigura circulaţia, fără accidente de receptare, a ideilor transmise.

Într-un mod corespunzător, şcoala trebuie să formeze la elevi şi o atitudine de condamnare a greşelilor de punctuaţie, care, din păcate, sînt foarte frecvente [89] şi par a fi încurajate de o anumită tendinţă de minimalizare. Să nu uităm că însăşi porecla lui Caragiale — care pentru noi e un renume: „Moş Virgulă“ — are la bază ironia celor care considerau exagerată atenţia acordată de el punctuaţiei. Cîţi dintre noi nu ne-am întîlnit cu această mentalitate la contestarea unor note scăzute „pentru o virgulă“, considerată ca un detaliu lipsit de importanţă?! Cînd însă neglijarea prezenţei sau absenţei virgulelor dintr-un text propus spre analiză duce la rezultate incorecte [90], ne întîlnim cu proteste că în şcoală nu s-a învăţat această situaţie concretă care evidenţiază rolul unui fleac de virgulă...

---

[84] *Opere*, IV, Bucureşti, 1938, p. 131.

[85] *Opere*, XVI, Bucureşti, 1959, p. 402.

[86] „Contemporanul“, 1960, nr. 46 (735), p. 3.

[87] Vezi Mioara Avram, *Limbajul şi educaţia*, în LR, XXVII, 1978, nr. 1, p. 56 [în volumul de faţă, p. 16–22].

[88] Care au preluat din punctuaţie semnul ! cu valoarea „atenţie“ (de exemplu, pentru un conducător auto începător).

[89] Numeroase articole au semnalat frecvenţa greşelilor de punctuaţie în presă. Vezi, în ultimul loc, Theodor Hristea, *Despre unele reguli de punctuaţie*, în „România literară“, XIII, 1980, nr. 6, p. 9.

[90] Ca în cazul textului dat în 1978 la admiterea în facultăţile filologice (*Dar nu-mi pare rău că prietenii m-au înşelat, fiindcă, dacă nu se întîmpla ce s-a-ntîmplat, poate norocul nu mi-ar fi adus în cale un prieten preţios ca dumneata*), la care absenţa virgulei după *poate* trebuia să excludă interpretarea predicativ-incidentă, indicînd integrarea lui în propoziţia *norocul nu mi-ar fi adus*...

O ultimă recomandare adresată celor care au sarcina de a cultiva punctuația pornește de la Caragiale. Într-o scrisoare din 1907 [91] către un editor, căruia îi cerea, o dată în plus, respectarea cu scrupulozitate a punctuației sale, Caragiale face următoarea recomandare: „Să nu uităm niciodată că semnele scrisului sînt roabele gîndirii noastre, cu multe necazuri și răbdare cucerite de străvechii noștri părinți. Să fim cu ele stăpîni severi, dar și cuminți și omenoși! să nu le cruțăm cînd trebuie anume să ne slujească, dar nici să le punem cu d-a sila la slujbe nepotrivite cu puterea lor — căci în amîndouă cazurile trădăm egal interesul nostru propriu, păgubind intenției gîndirii noastre." Evident, Caragiale recomandă aici măsura — să nu se facă nici economie, dar nici abuz de punctuație —, problemă despre care am vorbit mai înainte [92]. Citatul mi se pare important însă mai ales pentru partea care se referă la tendința unora de a atribui semnelor de punctuație sarcini peste puterile lor. În această situație încadrez următoarele uzuri pe care școala trebuie să le condamne: folosirea parantezei pentru cuprinderea în ea a unui pasaj greșit [93]; folosirea virgulei — scrise (de exemplu, virgula adăugată de editorii jurnalului lui Radu R. Rosetti în *și să facă propagandă pentru ca* [,] *cîți mai mulți să o facă*, „Magazin istoric", XIII, 1979, nr. 8 (149), p. 26, col 3) sau denumite oral (*ca virgulă cadou* [94]) — pentru evitarea cacofoniilor în situații care nu permit nici o dislocare; folosirea virgulei pentru unele dezambiguizări gramaticale irealizabile prin ea, cum ar fi evitarea confuziei între dativ și genitiv în *dau cartea elevului* sau *acordarea ajutoarelor răniților* [95].

Articolul de față își va fi atins scopul numai în măsura în care va reuși să mărească interesul — existent, fără îndoială, la cei care predau limba română — pentru multiplele probleme legate de cultivarea punctuației și a atitudinii juste față de ea.

LL, 1980, 1, p. 11–26, cu mențiunea „Prelegere prezentată la cursurile de informare și documentare de la Rîmnicu-Vîlcea, 4 august 1979".

---

[91] *Opere*, VII, București, 1942, p. 426.

[92] Vezi mai sus, p. 201.

[93] Vezi discuția de la Mioara Avram, *Compromiterea parantezei* [în volumul de față, p. 207–210].

[94] Vezi Mioara Avram, *Aspecte ale folosirii lui ca*, în LR, XXVIII, 1979, nr. 3, p. 294 [în volumul de față, p. 177].

[95] Vezi Mioara Avram, *O specie modernă a atributului în dativ și alte probleme ale determinării atributive*, în LR, XIV, 1965, nr. 4, p. 424 [în volumul de față, p. 169–170], unde se citează din presă exemple ca *transmiterea exigentă a cunoștințelor, elevilor* și *înmînarea diplomei, academicianului N.*

COMPROMITEREA PARANTEZEI

Obiectul articolului de față îl constituie o problemă care poate părea prea măruntă pentru a reține atenția unei publicații științifice; punctuația însă — ca și ortografia, ortoepia și, de altfel, tot ce ține de cultivarea limbii — este alcătuită din lucruri mărunte care se sprijină unul pe altul și au adesea implicații majore. Este vorba anume de un semnal de alarmă împotriva răspîndirii prin școală a unor deprinderi antinormative, cel puțin derutante, în privința întrebuințării unui semn clasic de punctuație: paranteza.

După cum se știe, paranteza este un semn de punctuație curent în scrierea noastră, cu funcții bine precizate care pot fi rezumate prin marcarea unui „adaos în interiorul unei propoziții sau al unei fraze“ [1]. A d a o s u l poate consta într-o explicație — precizare sau echivalare —, într-o completare propriu-zisă cu un amănunt oarecare, cu note de extindere sau de restrîngere a unor afirmații din afara parantezei, în elemente cu caracter facultativ sau opțional pentru valabilitatea enunțului, de la caz la caz [2], în elemente străine de enunțul principal (indicații scenice sau bibliografice, intervenții ale celui care reproduce un text) și, în sfîrșit, în exprimarea atitudinii față de o relatare. Se pot cuprinde în paranteze fraze întregi și chiar grupuri de fraze, propoziții, cuvinte și grupuri de cuvinte — părți de propoziție —, silabe și litere din structura unui cuvînt [3], precum și semne de punctuație ca semnul întrebării și cel al exclamării — în parte sau asociate — [4]. În toate situațiile avem a face cu o i e r a r h i z a r e a comunicării făcute,

---

[1] Cum se spune atît în *Îndreptar ortografic, ortoepic și de punctuație*, București, 1971, p. 73, cît și în *Gramatica limbii române* editată de Academia R. S. România, ediția a II-a, tiraj nou, București, 1966, vol. al II-lea, p. 502; ambele lucrări dau bogate exemplificări.

[2] Ultima situație — referitoare la izolarea unor elemente valabile numai în unele situații, la care cititorul trebuie să apeleze alături de sau în loc de o parte a enunțului din afara parantezei — este specifică stilului științific; vezi un exemplu ca *Valorificarea moștenirii lingvistice se realizează prin (re)publicarea unor lucrări importante*. V. Guțu Romalo, în *Istoria lingvisticii românești*, coordonator: Iorgu Iordan, București, 1978, p. 167.

[3] Izolarea unor părți din structura unui cuvînt — silabe și litere — e specifică, de asemenea, stilului științific și mai ales tehnicii lingvistice de reproducere economică a exemplelor.

[4] Paranteza care închide numai semnele de punctuație menționate (vezi exemple în *Îndreptarul* citat, la aceste semne, p. 48, 52) exprimă o atitudine echivalentă cu formula *fără comentarii*, asemănătoare cu replicile mute din dialog redate în scris prin aceleași semne.

cu marcarea grafică a distincției [5] între o comunicare de bază și una marginală, inserată în cea dintîi, dar situată pe alt plan. Folosirea acestui semn de punctuație, care presupune un minimum de maturitate intelectuală, necesară oricărei operații de discernămînt, este foarte utilă pentru clarificarea [6] unor fraze cu diverse intercalări, mai ales cînd acestea sînt mai lungi și cu caracter mai independent de rest decît cele pentru care se pot folosi unele semne parțial echivalente, ca virgula sau linia de pauză.

Semn de punctuație intrat de mult în tradiție [7], larg folosit în diferite stiluri ale limbii scrise — literare și familiare [8] —, paranteza face parte dintre puținele semne grafice ale căror denumiri au dezvoltat, în diverse limbi, sensuri figurate și îmbinări cu caracter mai mult sau mai puțin stabil. *Paranteză* înseamnă [9] în limba română nu numai semnul de punctuație discutat, ci și textul însuși cuprins sau pasibil de a fi cuprins în paranteze, de unde se ajunge ușor la sensul „digresiune". Sînt bine cunoscute expresiile verbale *a face o paranteză*, *a deschide* (respectiv, *a închide*) *o paranteză*, formule ca *după această lungă paranteză...* sau locuțiunea adverbială *în paranteză* (cu sau fără completări ca *în paranteză fie spus*, *vorbind* etc.) cu sensul „în treacăt", care pornesc, toate, de la funcțiunea [10] parantezei ca semn specific pentru izolarea unui adaos.

Paranteza este deci încetățenită în limba și în scrierea noastră ca denumire sau marcă a unei comunicări suplimentare, marginale, dar nu inutile. După cum se spune uneori, se pune în paranteză o parte a textului care a r f i p u t u t l i p s i [11], dar care, o dată exprimată, trebuie luată în seamă la lectura textului dat. Din nici o lucrare normativă și nici din practica tradițională a literaturii noastre artistice și științifice nu se desprinde

---

[5] Distincție exprimată oral prin pauze și o anumită intonație. Nu consider justificată încadrarea parantezei printre semnele de punctuație care „nu au corespondent în pronunțare" (Al. Graur, *Mic tratat de ortografie*, București, 1974, p. 26, 58). Pentru intonația „parantetică" specifică incidentelor de tot felul și marcată prin diverse semne de punctuație (paranteză, virgulă, linie de pauză), vezi: I. Muțiu, *Construcțiile incidente și valoarea lor în româna contemporană*, în AUT, II, 1964, p. 250—254; Laurenția Dascălu, *On the „Parenthetical" Intonation in Romanian*, în RRL, XIX, 1974, nr. 3, p. 231—248; Iorgu Iordan și Vladimir Robu, *Limba română contemporană*, București, 1978, p. 185—186. O veche observație asupra modului de „glăsuire" a parantezei (numită *trapoziție* sau *prinmijloc*, vezi p. 187) între alte „semne à citire" se găsește la Iordache Golescu, *Băgări de seamă asupra canoanelor gramăticești*, București, 1840, p. 197: „Cîte vorbe sînt coprinse în semnul prinmijloc la citire trebuie să le citim cu glas mai ușor decît glasul cu care citim celelalte vorbe ce sînt afară dintr-acest semn, spre dăosebirea ceilalte citiri, și mai grabnic, spre a nu uita înțelegerea celorlalte vorbe"; o observație similară, referitoare tot la diferența de registru și de tempo, dar într-o formulare echivocă, la Petru M. Cîmpeanu, *Gramatica românească*, ediția a II-a, Iași, 1880, p. 180: „cuvintele cuprinse în parentez se cetesc mai încet, dară totodată mai iute decît celelalte".

[6] Vezi în acest sens definiția dată de Eliade Rădulescu în *Grammatică românească*, Sibiu, 1828, p. 159: „În parentes se închid oarecare ziceri care fac mai luminată o propoziție" sau de Constantin Diaconovici Loga, *Gramatica românească*, Buda, 1822, p. 31 (ediția Olimpia Șerban și Eugen Dorcescu, Timișoara, 1973, p. 56): „ce face înțelesul mai chiar".

[7] Paranteza este atestată în punctuația românească, după cum se arată în *Îndreptarul* citat, p. 41, încă din secolul al XVII-lea.

[8] Am în vedere stilul epistolar.

[9] Vezi DLRC, DLR și DEX, s.v.

[10] În sprijinul largii cunoașteri a acestui semn de punctuație și a poziției în limbă a numelui său vorbește și metafora argotică (neînregistrată în dicționare) *paranteze* „picioare curbe", care pornește însă exclusiv de la forma semnului în cauză și nu ne ajută deci în discuția asupra funcțiunii lui.

[11] Vezi Al. Graur, *lucr. cit.*, p. 58: „Se închid între paranteze pasajele unui text care puteau eventual lipsi"; cf. la Eliade și la Loga, în continuarea citatelor reproduse în nota 6, „dar care ar putea să lipsească", respectiv „însă carea ar putea și remînea afară".

o întrebuințare a parantezei pentru o parte a textului care trebuie să lipsească, deci care nu trebuie citită.

Cu toate acestea, în școală și-a făcut loc procedeul inacceptabil de a se folosi parantezele pentru anularea unor părți de text scrise greșit. Cunosc de multă vreme acest procedeu, din lupta dusă de profesoara mea de română din liceu cu deprinderile căpătate de eleve în anumite școli primare, în special din mediul rural, de la învățători care sacrificau semnificația unui semn de punctuație de dragul esteticii formale a unor caiete fără ștersături. Acad. Al. Graur a semnalat în 1974 [12] procedeul în cauză — deprins „în școala elementară", „uneori" —, criticîndu-l prea blînd, după părerea mea: Domnia sa spune doar că „acest obicei nu este recomandabil, deoarece... textele închise între paranteze trebuie citite și luate în seamă, chiar dacă întrerup pentru o clipă mersul normal al exprimării".

Departe de a fi numai nerecomandabil, procedeul mi se pare intolerabil și de-a dreptul periculos, întrucît nu este vorba de a lărgi întrebuințarea parantezei ca semn de punctuație cu o funcție în plus, ci de anularea tuturor celorlalte funcții, în fapt, de desființarea parantezei ca semn de punctuație. Un elev învățat să folosească paranteza ca marcă a unor greșeli care nu trebuie citite de profesor nu va citi nici el fragmentele cuprinse în paranteză în manuale, în cărțile de lectură [13], în presă, legi etc. și nu va înțelege niciodată întrebuințarea cuvîntului *paranteză* cu sensul „digresiune" și diversele expresii dezvoltate din acesta: pentru el *a face o paranteză* nu poate însemna decît „a face o greșeală sau o ștersătură"!

Nu știu cît de răspîndit a fost sau este acest procedeu în școala elementară, ca inițiativă mai mult sau mai puțin individuală a unor învățători, despre care e de presupus că trebuie să fi avut o sursă comună, în una din fostele școli normale. În orice caz, după știința mea, nici un manual nu a oficializat această practică.

Din păcate însă, în ultimii ani asistăm la oficializarea ei pe altă cale, și anume prin modul de aplicare, în unele școli și facultăți, a instrucțiunilor Ministerului Educației și Învățămîntului menite să asigure corectarea obiectivă a lucrărilor scrise la diverse examene, mai ales la cele cu caracter de concurs. Candidații la bacalaureat sau la examenul de admitere în învățămîntul superior, inclusiv în facultăți filologice, sînt instruiți de comisiile respective să nu recurgă la nici o ștersătură cu guma sau tăiere, hașurare cu cerneală a unei greșeli, ci să închidă în paranteze fragmentul de text greșit. Această dispoziție echivalează cu excluderea posibilității de a recurge la paranteză ca semn de punctuație în una și aceeași lucrare în care ea e folosită ca indicator al unei greșeli. Candidații se văd deci în situația de a-și interzice folosirea normală a unui semn de punctuație intrat la mulți în mecanismul structurării grafice a unui text și care e în măsură să denote capacitatea lor de selecție a principalului față de secundar, stăpînirea unor mijloace de nuanțare și de explicitare a unor afirmații, pentru a adopta în schimb un procedeu anormal, impus ad-hoc în contradicție cu practica limbii. Dată fiind dificultatea de adaptare pe loc la această situație, mă tem că pe viitor candidații la studenție își vor include în programul de pregătire exersarea unei

---

[12] *Lucr. cit.*, p. 60.

[13] Vezi variatele exemple din opere beletristice și de critică literară date în *Îndreptarul ortografic* și în *Gramatica* Academiei. Există opere literare în care se întîlnesc mai multe paranteze pe aceeași pagină (vezi *Anii de ucenicie* de M. Sadoveanu, în *Opere*, XVI, București, 1959, p. 439, 484, 527, 533 și, mai ales, 419) și pasaje de neînțeles fără lectura parantezei, cum e următorul: *Venisem în pustiul unui oraș* [...] *populat de dihănii (căci oamenii străini nu erau altceva pentru mine)*. Id., *ibid.*, p. 419.

expuneri scrise fără paranteze, care riscă să rămînă necitite, întrucît examinatorii înşişi nu pot distinge la corectat paranteza reală de paranteza-greşeală. Cui îi foloseşte această reducere cu un element a sistemului semnelor de punctuaţie, prin condamnarea unuia dintre ele de a nu-şi mai îndeplini rolul pozitiv de auxiliar grafic al desfăşurării logice a comunicării şi al organizării ei sintactice şi de a decădea în întrebuinţări negative? Confuzia la care dă naştere în momentul examenului şi în deprinderea pentru viaţă e prea mare pentru a putea fi compensată de orice pretins[14] avantaj în direcţia neidentificării autorului unei lucrări.

Este de datoria filologilor [15] să protesteze împotriva acestor practici de compromitere a parantezei, semnalînd efectele negative de ordin ştiinţific şi etic [16] ale unei dispoziţii administrative care anulează o deprindere de punctuaţie formată în întreaga şcoală generală. Aş supune spre meditaţie celor tentaţi să introducă reguli administrative de punctuaţie nefilologică următorul sfat al unui mare scriitor român: „Să nu uităm niciodată că semnele scrisului sînt roabele gîndirii noastre, cu multe necazuri şi răbdare cucerite de străvechii noştri părinţi. Să fim cu ele stăpîni severi, dar şi cuminţi şi omenoşi! să nu le cruţăm cînd trebuie anume să ne slujească, dar nici să le punem cu d-a sila la slujbe nepotrivite cu puterea lor — căci în amîndouă cazurile trădăm egal interesul nostru propriu, păgubind intenţiei gîndirii noastre" [17].

Am citat o scrisoare din 1907 a lui Caragiale, scriitorul care a avut o poreclă devenită renume pentru scrupulozitatea în materie de punctuaţie: era numit Moş Virgulă, dar era maestru în folosirea tuturor semnelor de punctuaţie, inclusiv a parantezei noastre. Un alt maestru al punctuaţiei, M. Sadoveanu, nu a avut o poreclă asemănătoare, dar a fost caracterizat de G. Călinescu într-un adevărat elogiu al punctuaţiei: „virgulele cîntă şi ele, punctele aşteaptă risipirea ecourilor" [18]. Amîndoi aceşti scriitori care au dus la culme efectele punctuaţiei în literatura română au în comun faptul de a fi recunoscut că datoresc stăpînirea punctuaţiei învăţătorului lor din clasele primare (de la şcoli din provincie!) [19]. Apărarea punctuaţiei şi transmiterea ei corectă sînt deci tradiţii de onoare ale şcolii româneşti, pe care cadrele didactice de astăzi din învăţămîntul de toate gradele sînt datoare să le urmeze.

Reabilitarea parantezei este un obiectiv de primă urgenţă.

LR, XXVIII, 1979, nr. 1, p. 95—98, cu menţiunea „Comunicare prezentată la dezbaterea cu tema « Probleme ale ortografiei, ortoepiei şi punctuaţiei în învăţămînt », organizată de Societatea de Ştiinţe Filologice, Piteşti, 23 septembrie 1978".

---

[14] „Pretins", pentru că, dacă se porneşte de la suspiciune, paranteza poate fi folosită şi ea, la fel cu orice altă particularitate a scrierii, ca element al unui cod convenţional de comunicare secretă. După cum lacătul nu e pentru hoţi, tot aşa nici paranteza nu poate rezolva problema eticii profesionale a examinatorilor.

[15] Las în seama matematicienilor apărarea funcţiei specifice a parantezei ca semn matematic în lucrările scrise la disciplina lor.

[16] Mă refer la atmosfera de suspiciune pe care şcoala o încurajează prin asemenea practici.

[17] I. L. Caragiale, *Opere*, tomul VII, *Corespondenţă*, ediţie îngrijită de Şerban Cioculescu, Bucureşti, 1942, p. 426.

[18] „Contemporanul", 1960, nr. 46 (735), p. 3.

[19] Caragiale îşi aminteşte „peste 50 de ani" de „sfintele" analize şi dictări ale domnului Basile Drăgoşescu, la care nu se putea „să nu fi pus virgulele şi celelalte semne la locul cuvenit!" (*Opere*, ediţia citată, IV, Bucureşti, 1938, p. 131); Sadoveanu îi e recunoscător domnului Busuioc pentru că prin el şi-a „lămurit încă de atunci punctuaţia" (*Opere*, XVI, p. 402).

UN NOU SEMN DE PUNCTUAȚIE

Articolul de față urmărește să atragă atenția asupra unui semn de punctuație care se folosește din ce în ce mai des în scrierea limbii române contemporane, deși nu este consemnat încă în nici o lucrare normativă sau, măcar, descriptivă asupra punctuației noastre [1]. Este vorba de bara oblică[2] de forma /, prezentă de mai multă vreme între semnele grafice, cu circulație internațională, uzuale în anumite notații cu caracter de cod tehnic, dar intrată mai de curînd în scrierea curentă.

Întrebuințările acestui semn pot fi clasificate din două puncte de vedere diferite: pe de o parte, după apartenența la ceea ce se înțelege de obicei prin punctuație sau la sistemul mai larg al semnelor grafice de diverse feluri, iar, pe de altă parte, după calitatea de simplu semn de demarcație corespunzător numai unei pauze în vorbire, opusă calității de substitut grafic al unui cuvînt ajutător (element relațional) din vorbire. După cum se va vedea, cele două criterii de clasificare prezintă diverse puncte de interferență. Pentru claritatea expunerii, mi se pare preferabilă, ca punct de plecare, adoptarea celei de-a doua clasificări în descrierea diferitelor întrebuințări.

Bara oblică este simplu semn grafic de demarcație în transcrierea continuă a unui text în versuri fără dispunerea lor în rînduri separate: de exemplu, citarea versurilor lui Șt. O. Iosif *S-au închis crîșmele-n sat, / S-au închis crîșmele toate, / Și eu tot m-am îmbătat!* de către Sanda Golopenția Eretescu [3]. Desigur, în această situație semnul nostru nu are nici o funcție de punctuație (ceea ce rezultă și din împrejurarea că poate apărea după un semn de punctuație propriu-zisă); e de notat totuși că, cel puțin la cercetători mai vechi, se folosește cu această valoare de marcare a finalului de rînd linia de pauză, care face parte din sistemul semnelor de punctuație [4].

Semn de demarcație este bara și în transcrierea fonetică a unor texte în care se notează segmentarea enunțului din punctul de vedere al intonației. Astfel, în culegerile de texte dialectale publicate recent, autorii renunță la unele semne de punctuație uzuale, notînd limitele unităților de intonație prin bară simplă în cazul unui segment melodic nonterminal și prin bară dublă la sfîrșitul unei comunicări: *s-a spălát / s-a-nkinád / dă mîncát nu a*

---

[1] Vezi *Îndreptar ortografic, ortoepic și de punctuație*, ediția a III-a, București, 1971 (tiraj nou 1978); *Gramatica limbii române* (abreviată, în continuare, GLR), II, ediția a II-a, tiraj nou, București, 1966; Al. Graur, *Mic tratat de ortografie*, București, 1973.

[2] Deși această denumire este curentă în terminologia tipografică, fiind folosită, în orice caz, la indicațiile de corectură, în DEX cuvîntul *bară* este definit ca (4) „linie v e r t i c a l ă sau o r i z o n t a l ă care separă părți dintr-un text" (spațiat de mine — M.A.).

[3] În *Studii de istoria* [sic] *limbii române literare. Secolul XIX*, 2, București, 1969, p. 539.

[4] Vezi la Romulus Ionașcu, *Sistemele ortografice cu litere latine în limba română*, Focșani, 1889, modul de redare a unor texte în versuri la p. 36—37, 61—62. În edițiile de texte, sfîrșitul rîndului sau al paginii se marchează, de obicei, prin bară verticală.

mîncat // [5]. Deși se afirmă că aceste bare „nu au nici o semnificație din punctul de vedere al ortografiei tradiționale“ [6], este evident că ele îndeplinesc funcția unor semne de punctuație care notează pauze de durată diferită: punctul, virgula sau linia de pauză, punctul și virgula. Pentru discuția noastră, această întrebuințare a barei interesează mai puțin, dat fiind caracterul de cod specializat al domeniului în care apare.

O întrebuințare cu o sferă de aplicare mai puțin specializată are bara ca semn de demarcație în notarea cifrică a datei, în formule de tipul *4/II/1932*, frecvente în stilul administrativ — de unde sînt preluate și de stilul epistolar—, alături de notații care recurg fie la punct (*4.II.1932* sau *4.02.1932*), fie la linia de pauză (*4—II—1932*).

Celelalte întrebuințări ale barei prezintă în bloc particularitatea de a putea fi glosate printr-un cuvînt de relație, ceea ce nu e numai un mod de a le comenta în „metalimbaj“, ci și felul cum sînt sau pot fi citite [7].

Un prim grup de corespondențe se poate stabili între bară și una dintre următoarele prepoziții: *pe*, *spre*, *pînă la* și *față de.*

Poate că cea mai veche întrebuințare a barei ca semn grafic, care explică și prezența ei în claviatura oricărei mașini de scris, este legată de notarea numerelor fracționare, de tipul *1/4*; după cum se știe, lectura unei asemenea notații se poate face în mai multe feluri (*o pătrime*, *una a patra*, *unu supra patru*, *unu pe patru*) [8], dar cea mai frecventă este cea în care bara se redă oral prin prepoziția *pe.* De această notație matematică și de lectura ei se leagă, pe de o parte, formulele de raportare a unor unități de măsură la alte unități de măsură, de exemplu *km/h*, *biți/secundă* etc., frecvente în fizică, iar, pe de altă parte, formulele administrative de înregistrare a numărului unui act, dosar etc.: *adresa nr. 8554/1974*, ca și formulele bibliografice curente de indicare a numărului unei publicații: *LR*, *nr. 2/1979* [9].

Echivalența cu prepoziția *spre* se întîlnește în formule cifrice care notează date de tranziție: în special, la notarea zilelor, de exemplu *noaptea de 15/16 august 1916*, mai rar la notarea anilor: *în iarna 1910/1911*, Matei I. Oroveanu, *Cuvînt înainte* la Georges Blond, *Supraviețuitorul din Pacific*, București, 1976, p. 7. În aceste formule se poate folosi și linia de pauză: vezi *din iarna 1938—1939*, id., *ibid.*, p. 11.

Cel mai puțin răspîndită este echivalența cu prepoziția *pînă la* (*inclusiv*), întîlnită tot în formule cifrice de datare a duratei [10]: *în anii 1920/1922*, Matei Oroveanu, *lucr. cit.*, p. 8. Notația mai frecventă în asemenea formule este cea cu linie de pauză.

În sfîrșit, o echivalență limitată la limbajul științific este aceea dintre bară și prepoziția latinească *versus* (abreviată *vs.*), folosită în terminologia internațională de specialitate și care corespunde rom. „împotriva, în opoziție cu, față de“. Cu această valoare se folosește bara în notarea opozițiilor în lucră-

---

[5] *Texte dialectale Muntenia*. Sub conducerea lui Boris Cazacu, I, București, 1973, p. XVII; vezi și II, București, 1975; Cornelia Cohuț și Magdalena Vulpe, *Graiul din zona „Porțile de Fier“*. I, *Texte. Sintaxă*, București, 1973.

[6] Vezi *Texte dialectale Muntenia*, I, *loc. cit.*

[7] Posibilități similare de glosare prin cuvinte ajutătoare există și la alte semne de punctuație, ca paranteza, linia de pauză sau ghilimelele.

[8] Vezi GLR, I, p. 192.

[9] Vezi și folosirea barei în formule de indicații bibliografice, mai puțin obișnuite, de tipul *cf. B. Cazacu, 1957/a*, la G. Beldescu, *Ortografia în școală*, București, 1973, p. 13.

[10] Bara se folosește și în formulele de denumire a unui an școlar, dar aici nu se redă verbal printr-un cuvînt ajutător; de exemplu, *la sfîrșitul anului școlar 1859/1860*, G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, București, 1941, p. 385; cf. și *în 1872/73 și 1873/74*, p. 387.

rile lingvistice, de exemplu, la notarea alternanţelor fonetice *o/oa*, *t/ţ* etc. [11]. Pentru echivalenţa prepoziţională discutată aici, vezi opoziţia *concret vs. abstract* la Iorgu Iordan şi Vladimir Robu, *Limba română contemporană*, Bucureşti, 1978, p. 254, şi, pe aceeaşi pagină, *distincţia concret/abstract.*

Ultimul exemplu de folosire a barei (*distincţia concret/abstract*) permite trecerea spre discutarea celui de-al doilea grup de corespondenţe cu elemente relaţionale ale acestui semn, şi anume spre discutarea echivalentelor lui conjuncţionale: *şi*, respectiv *sau*.

Echivalenţa cu conjuncţia coordonatoare copulativă *şi* este posibilă într-o serie de îmbinări care admit şi echivalenţa cu prepoziţiile *versus*, *împotriva*, *faţă de*: pe lîngă exemplul dat, în care apare substantivul *distincţia*, se pot cita orice îmbinări dependente de substantive ca *antinomia*, *antiteza*, *contrastul*, *dihotomia*, *dualitatea*, *opoziţia*, *polaritatea* în care termenii opuşi sînt citaţi ca o denumire a opoziţiei. Există însă şi construcţii în care echivalenţa cu *şi* este singura posibilă, cum sînt îmbinările dependente atît de substantivele *comparaţia*, *raportul*, *relaţia*, cît şi de unele care sugerează cuplarea: *combinaţia*, *interferenţa*, *sincronizarea*, *sinteza*, *suprapunerea.* Pentru toate acestea se pot găsi exemple la Adrian Marino, *Dicţionar de idei literare*, I, Bucureşti, 1973: *antinomia gust natural/gust social* (p. 777), *percepţia universului şi a vieţii sub specia contrastului (viaţă/moarte, bine/rău, vară/iarnă etc.)* (p. 436), *în locul distincţiei clasice fond/formă, apare o nouă dualitate: material/procedeu* (p. 691), *opoziţia metonimie/metaforă...*, *povestitor/personaj* (p. 603); *comparaţia tragedie/comedie* (p. 412), *în cadrul raportului naraţiune/acţiune* (p. 597), *în cadrul relaţiei imaginaţie/ştiinţă* (p. 674); *combinaţiile om/animal...*, *om/plantă...*, *om/maşină* (p. 666), *interferenţa latentă comic/tragic* (p. 935), *sincronizarea gust cultivat/gust public* (p. 777), *sinteza intuitiv/reflexiv* (p. 936), *suprapunerea sub toate formele şi pe toate planurile posibile* [*subiect/obiect; perceput/imaginat; spirit/materie; viu/inert (fabricat); normal/anormal etc.*] (p. 664).

Chiar în prezenţa unor substantive regente după care am văzut că e posibilă, în principiu, o dublă echivalare a barei — fie cu o prepoziţie, fie cu conjuncţia *şi* — , există construcţii în care echivalenţa nu mai e ambiguă, ci exclusiv conjuncţională. Din păcate, aceste construcţii care precizează valoarea barei nu reprezintă modele de exprimare, căci, dacă putem admite o formulă apoziţională eliptică de tipul *opoziţia fond/formă* (Marino, *lucr. cit.*, p. 951), în momentul în care folosim formula cu prepoziţia *dintre* sau *între* la primul termen, e obligatorie continuarea cu conjuncţia *şi*: *opoziţia dintre fond şi formă* (id., *ibid.*, p. 694); de aceea formule ca *distincţia clasică dintre eul poetic/eul empiric* (id., *ibid.*, p. 476) sau *deosebiri între tipul de creaţie/tipul de creator* (p. 935) sînt excelente ca ilustrare a corespondenţei dintre bară şi conjuncţia *şi*, dar, din punctul de vedere al cultivării limbii, sînt la fel de criticabile ca şi formulele, mult mai răspîndite, cu cratimă sau cu linie de pauză: *între 10—12*, în loc de *între 10 şi 12* [12]. Paralelismul în greşeală rezultă din posibilitatea de folosire cu aceeaşi valoare a semnelor de punctuaţie menţionate; în scrierea curentă este mai răspîndită folosirea liniei de pauză sau a cratimei în formule ca *relaţia om — natură* sau *raporturile proprietari — chiriaşi* „Scînteia", 1973, nr. 9 452, p. 3, col. 3; vezi şi la Marino, *lucr. cit.*, exemple ca *antiteza zi-noapte = clasicism-romantism* (p. 307). Cu valoarea

---

[11] Pentru opoziţii semantice notate cu bară între termenii lor, vezi *Formarea cuvintelor în limba română.* II, *Prefixele*, Bucureşti, 1978, p. 273—276.

[12] Vezi Al. Graur, *lucr. cit.*, p. 55.

lui *și* bara apare, rar, și ca semn ortografic în notații ca *deprinderea scris/cititului* (alături de notația curentă, cu cratimă: *scris-cititului*).

Echivalarea conjuncțională a barei este posibilă însă nu numai prin *și*, ci și prin *sau* alternativ, mai exact cu valoarea specifică a lui *respectiv*. O vechime mai mare are întrebuințarea barei cu această valoare la dubla notare a datelor calendaristice după stilul vechi și după cel nou: *în nr. din 25 febr. /9 martie 1866*, Călinescu, *lucr. cit.*, p. 386. De dată mai recentă, și specifică stilului științific la origine, este folosirea barei cu valoarea unei conjuncții de coordonare alternativă („sau", „respectiv") între orice cuvinte în cursul unei expuneri. Tipică este formula în care bara apare între conjuncțiile *și* și *sau*, fie în varianta *sau/și* (*proveniență sau/și semantică adverbială*, în *Formarea cuvintelor în limba română, II, Prefixele*, p. 13), fie în varianta *și/sau* (*varietăți și/sau variante de sens*, Iordan—Robu, *lucr. cit.*, p. 255). Ea poate apărea cu această valoare între diverse alte cuvinte sau grupuri de cuvinte: vezi la Eugen Oancea, *Analiza și sinteza vorbirii*, București, 1976, p. 219, nu numai *și/sau*, ci și *existența/absența*, *creștere/scădere*, *nivel mare/nivel mic*, *mai largă/mai îngustă*, *inferior/superior*, *sînt/nu sînt*. Pentru echivalența în discuție este caracteristic contextul dependent de un substantiv ca *alternativă*, de exemplu: *întreaga problemă a creației își pune alternativa: activitate irațională/imitație rațională*, Marino, *lucr. cit.*, p. 457. Această întrebuințare a barei, limitată inițial la stilul științific (vezi și modul de notare a variantelor în lingvistică în exemple ca *iaca/iacă*, LR, XXVI, 1977, nr. 2, p. 115), se extinde în sfera mai largă a publicisticii (vezi, de exemplu, *nul ca bombardier rapid și/sau aparat de vînătoare sau asalt*, Oroveanu, *lucr. cit.*, p. 8) și chiar în stilul epistolar familiar la persoane din generațiile tinere (*dacă are vreun pachet/mesaj*; *coborîți/coborî în Constanța*; *e cazul să mă obișnuiesc/resemnez* și altele, în scrisori ale unui absolvent de liceu).

Ultima întrebuințare luată în discuție are șanse să se impună, întrucît e mai lipsită decît majoritatea celorlalte de concurența altui semn de punctuație. S-ar putea crede că un semn echivalent este paranteza [13], prin care se poate marca o alternativă, dar prin paranteză se marchează o ierarhizare a textului, trecerea părții de enunț cuprinse în ea pe planul al doilea [14], în timp ce bara are avantajul de a menține termenii alternativi pe același plan, lăsînd cititorului libertatea de opțiune de la caz la caz.

După cum a putut rezulta indirect și din unele exemple date, există autori și limbaje care manifestă predilecție pentru semnul discutat aici față de alte mijloace grafice sau lingvistice echivalente. Într-o anumită măsură s-ar putea vorbi chiar de un fel de modă a folosirii acestui semn, legată de tendința spre brahilogie [15], de exprimarea în stil „telegrafic" [16]. Observația are în vedere exclusiv situațiile în care bara corespunde unei formulări economice a mesajului, avînd valoarea unor cuvinte neexprimate; în sprijinul apartenenței la o anumită orientare stilistică vorbește constatarea că la unul și același autor se întîlnesc formule diferite după natura pasajelor în care sînt plasate: astfel, la A. Marino, *lucr. cit.*, construcția *opoziția dintre fond și formă* din textul expunerii (p. 694) este rezumată la sumarul analitic în varianta *opo-*

[13] De altfel, bara (în pereche corelativă cu altă bară) se folosește în anumite sisteme de notație cu valoare de paranteză.

[14] Vezi Mioara Avram, *Compromiterea parantezei*, în LR, XXVIII, 1979, nr. 1, p. 95—96 [în volumul de față, p. 207—208].

[15] Pentru aceasta vezi Al. Graur, *Tendințele actuale ale limbii române*, București, 1968, p. 336.

[16] Ceea ce explică frecvența lui în stilul abreviat al notițelor luate la cursuri sau al fișelor de uz personal.

ziția fond/formă (p. 951; o situație similară la p. 938 față de 519). Ceea ce se poate critica în moda la care m-am referit nu este însă semnul ca atare, ci abuzul în întrebuințarea lui.

Utilitatea barei ca semn grafic este susținută atît de întrebuințările specifice în care nu i se opune un echivalent perfect, cît și de unele situații în care ea prezintă avantajul clarității față de alte mijloace de expresie grafică sau verbală. Astfel, chiar în cazul unei formule de opoziție sau alternativă constituite din termeni simpli se poate spune că bara este mai lipsită de echivoc decît linia de pauză, care — mai ales în manuscrise și în textele dactilografiate — se confundă cu cratima: îmbinări ca *tipul* (*personajul*, *caracterul* etc.) *clasic/romantic* sau *genul liric/dramatic* riscă să fie înțelese greșit în grafia cu linie de pauză confundată cu o cratimă! Cu atît mai mult se dovedește utilitatea barei în cazul unor formule constituite din serii de cîte doi sau mai mulți termeni, separați între ei prin alte semne de punctuație sau prin cuvinte de legătură; vezi, de exemplu, la Marino, *lucr. cit.*, contexte ca: *problema constituirii și delimitării „totalității" pe un traseu alternativ unic: parte-tot/tot-parte* (p. 45); *o dublă mișcare alternativă, un „du-te-vino" din două direcții: sinteză-analiză-sinteză/analiză-sinteză-analiză* (p. 44); *pe alte două planuri alternative: prezent-trecut-prezent/trecut-prezent-trecut* (p. 49); *această veșnică pendulare între literatură și cultură literară/poezie și antiliteratură, între baroc, manierism, estetism, idealizare artistică, literaturizare, pe de o parte, „adevăr", „mimesis", „realism", „autentic", pe de alta* (p. 172). După cum arată ultimul exemplu, în asemenea construcții complexe se poate vorbi de o echivalență între bară și elementul cvasiconjuncțional corelativ *pe de o parte... pe de alta*, care are funcția specifică de a preciza limita dintre termenii coordonați.

Folosirea barei oblice ca semn grafic în general și ca semn de punctuație în special nu este o creație românească. Semnele de punctuație sînt, de altfel, în ansamblu internaționale și numai unele norme de folosire diferă de la o limbă la alta. Deși diverse întrebuințări ale barei îmi sînt cunoscute și din scrierea altor limbi de circulație, ca franceza și germana, singura limbă pentru care am găsit înregistrarea barei ca semn de punctuație (auxiliar) este engleza, unde este desemnată prin mai mulți termeni: *diagonal*, *oblique* (~*stroke* sau *line*), *slant*, *virgule/virgil* (și, mai rar, *solidus*) [17]. Fără îndoială, dezvoltarea luată de folosirea barei în scriere și unele funcții ale ei ca atare sînt legate de influența directă sau indirectă a scrierii limbii engleze.

Bara este deci nu numai un n o u s e m n d e p u n c t u a ț i e, în sensul de „un semn în plus", nediscutat sau nerecunoscut pînă acum, ci și u n s e m n d e p u n c t u a ț i e n o u, adică recent, măcar în parte, în scrierea limbii noastre. Un semn de punctuație cu aceeași formă apare consemnat în prima gramatică românească, a lui Dimitrie Eustatievici, din 1757; numit *dungă*, el este definit acolo ca „semnul cel mai mic al despărțirii, cel ce să pune după grăirea cea începută și puțin ridicată prin mișcare, dar prin

---

[17] Vezi Eric Partridge, *You Have a Point There. A Guide to Punctuation and its Allies*, Londra, 1963, p. 151—153: *The Virgule (or Virgil) or the Oblique*; *Webster's Seventh New Collegiate Dictionary*, Springfield, 1970, s.v. *diagonal*, și anexa *Punctuation*, p. 1193; A. S. Hornby, *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English*, ediția a III-a, Oxford, 1974 (tiraj nou 1977), s.v. *virgule*. Spre deosebire de lucrările citate aici, *Dicționarul englez-român*, București, 1974, nu înregistrează acest sens la cuvintele în cauză; de asemenea, la Edith Ilovici, *Îndreptar de ortografie și punctuație a limbii engleze*, București, 1972, nu se discută semnul respectiv.

răsuflare neimpiedecată, precum: *Nemilostiv om/carele pradă pre vecinul său, nefăcînd lui nici un rău*“ [18]. Între vechea „dungă“ şi bara de azi nu există altă asemănare funcţională decît apartenenţa la sistemul semnelor de punctuaţie şi, eventual, corespondenţa parţială cu o pauză în vorbire; în nici un caz nu se poate vorbi de o continuitate între cele două semne cu formă identică.

LR, XXVIII, 1979, nr. 2, p. 193–198.

[18] Dimitrie Eustatievici Braşoveanul, *Gramatica rumânească 1757. Prima gramatică a limbii române*, ediţie de N.A. Ursu, Bucureşti, 1969, p. 24.

DESPRE NEOLOGISME

Dintre problemele de cultivare a limbii legate de vocabular, cea mai mult discutată este, fără îndoială, problema neologismelor. Nu o dată glasurile ridicate împotriva abuzurilor de neologisme s-au izbit de opoziția celor care simt nevoia de a le folosi în domeniul lor de activitate. Necesitatea pe care o simte un specialist, un om de cultura, de a apela la un termen mai precis pentru o anumită noțiune este adesea un argument demn de luat în seamă și poate că tocmai de aceea e atît de greu să se ajungă la un acord în legătură cu admiterea sau respingerea absolută a cîte unui cuvînt în parte. Există un singur acord principial între diferitele păreri privitoare la mult discutatele neologisme: că ele trebuie folosite corect, cu respectarea a ceea ce se numește proprietatea termenilor, adică a sensului lor exact. De obicei, această cerință se amintește oarecum în legătură cu lipsuri din formația unor vorbitori, cel mult din presa curentă (vezi exemple ca folosirea greșită a cuvintelor *aniversare*, *comemorare*, *defecțiune*, atît de des aduse în discuție) și nu prea se pune problema dacă nu cumva se întîlnesc greșeli de acest fel chiar în presa literară, în scrisul celor care dețin locul întîi în preferința pentru neologisme. Din păcate, asemenea exemple există și, din semnalarea lor, ar trebui trase concluzii.

Iată un exemplu ca adjectivul *fortuit*. E un neologism destul de cunoscut, consemnat în dicționarele moderne ale limbii române. Nimeni n-ar avea ceva de obiectat împotriva apariției acestui cuvînt într-un articol de critică literară, dar cu condiția elementară de a fi folosit cu sensul lui adevărat: „întîmplător, neprevăzut". Nu așa îl folosește însă V.A. în articolul *Opinii despre reportaj*, publicat în „Gazeta literară" (IX, 1962, nr. 24 (431), p. 6, col. 5); afirmînd că „se *forțează* puțin nota" în unele apropieri dintre trecut și prezent, de exemplu în aducerea lui Ovidiu „pe o banchetă a IRTEI", autorul citat semnalează „în aceeași ordine, actualizarea *fortuită* a legendei cu lîna de aur"! E evident că autorul acordă adjectivului *fortuit* sensul impropriu de „forțat", explicabil printr-un fel de etimologie populară, adică prin apropierea greșită de cuvintele *forță* și *a forța*, cu care *fortuit* seamănă din punct de vedere formal (el reprezintă însă adjectivul latin *fortuitus*, derivat al substantivului *fors* „întîmplare"). Avem a face aici cu o greșeală răspîndită și în vorbirea unor oameni care se grăbesc să preia cuvinte neînțelese exact și e regretabil că o gazetă literară contribuie la întărirea acestei greșeli.

Despre un neologism mai vechi și atît de poetic cum e *nostalgie*, mărturisesc că nu mi-aș fi închipuit că poate fi folosit cu sens impropriu de un scriitor. Și totuși cum apare el în reportajul lui Ș.H. *Cenei, sat colectivizat* din „Gazeta literară" (IX, 1962, nr. 22 (429), p. 5, col. 5)? Descriind contribuția aviației la „merinozarea" oilor din Cenei, autorul exclamă: „Da, străvechea ocupație românească, ciobănitul, și-a pierdut și ea patriarhala-i *nostalgie*. Ciobănia nu se mai face cu fluierul de soc, ci cu vitamine, antibiotice, seringi și avioane". Putem oare acorda aici cuvîntului *nostalgie* sensul „sentiment de

tristețe, de melancolie, provocat de dorința de a revedea un loc iubit (în special pe cel natal), de a retrăi ceva din trecut", adică definiția din *Dicționarul limbii române literare contemporane*? E limpede că autorul citat nu folosește cuvîntul cu acest sens corect, ci cu unul vag, poate de „atmosferă", „ambianță", pe care-l va fi desprins în mod arbitrar din contexte neclare.

Uneori, un cuvînt pare folosit impropriu din punct de vedere semantic din cauza unei grafii improprii. În această situație se găsește adjectivul *hilar*, întrebuințat de M.C. drept calificativ pentru o comparație nepotrivită („Gazeta literară", IX, 1962, nr. 22 (429), p. 2, col. 6). Oricine deschide dicționarele românești găsește că *hilar* este un termen exclusiv anatomic, deosebit de *ilar* = *ilariant*. Se știe că există mai multe cuvinte a căror scriere a oscilat între variante cu și fără *h* inițial. Îndreptarele ortografice au pus însă, pe cît a fost posibil, ordine în această privință și, fără a mai vorbi de necesitatea respectării tuturor regulilor oficiale și de caracterul pretențios al scrierii inutile a lui *h*, e de reținut că regulile ortografice trebuie aplicate cu atît mai strict în cazurile în care ele sînt legate de diferențieri lexicale (cf. și *hipostază*, în medicină, față de cunoscutul *ipostază*). După cum se vede din acest ultim exemplu, greșelile privitoare la proprietatea termenilor pot rezulta cîteodată din ortografie.

Cultivarea limbii la o publicație literară ar trebui să depășească nivelul discutării abaterilor de la corectitudinea elementară și să ajungă la probleme de eleganță a exprimării. În acest sens se poate cita un mic fragment de frază dintr-un articol semnat de O.M. în „Tribuna" (1962, nr. 23 (279), p. 8, col. 5), unde se vorbește de „un stand privitor la retipăririle din *opera* sa și la uriașa *operă* de valorificare și răspîndire a ei pe scenele....". Autorul ar scrie oare și „*opera* de valorificare a *operei* cuiva"? Repetarea atît de apropiată a substantivului *operă*, cu două sensuri diferite („totalitate a scrierilor cuiva" și „acțiune"), putea fi evitată fără nici un efort, la o simplă recitire atentă a frazei scrise dintr-un condei.

Orice greșeală propriu-zisă sau neglijență stilistică îndreptate la o asemenea lectură finală reprezintă o contribuție a fiecărui scriitor la opera colectivă de cultivare a limbii.

„Luceafărul", V, 1962, nr. 13 (96), p. 4; apărut, fără titlu de sine stătător, la rubrica „Cronica limbii". Se reproduce cu abrevierea unor nume proprii.

PROPRIETATEA TERMENILOR

Proprietatea termenilor este o temă care poate reveni destul de des în cronicile limbii, întrucît, din păcate, se întîlnesc mereu greşeli de acest tip, chiar în paginile revistei „Luceafărul" sau ale volumelor din colecția cu același nume.

Uneori asemenea greşeli apar la cuvinte cu mare circulație pe care, probabil, toată lumea le consideră cunoscute. Cine nu folosește, de exemplu, cuvîntul (*zi*) *onomastică*? Dar, dacă cei mai mulți îl folosesc corect, cu sensul de „ziua numelui", unii vorbitori au ajuns să-i extindă întrebuințarea și pentru „ziua nașterii". Lărgirea sensului unui cuvînt este un fenomen obișnuit în limbă, dar aici ea este o greșeală care contravine etimologiei cuvîntului, și aceasta nu e, în cazul de față, o cunoștință de strictă specialitate lingvistică: grecescul *onoma* „nume" și familia lui stau la baza a numeroase cuvinte, ca *onomatopee*, *toponimie*, *anonim* etc., legate de ideea de *nume*, iar *onomastică* însuși are și sensurile „disciplină care studiază numele proprii" și „totalitatea numelor proprii dintr-o limbă" și nu e bine ca (*zi*) *onomastică* să fie rupt de ele. De aceea este regretabil faptul că întrebuințarea greșită a lui *onomastică* drept „ziua nașterii" pătrunde și în scris, așa ca la I.B. („Luceafărul", V, 1962, nr. 13 (96), p. 11, col. 5): „E interesant, foarte interesant cum muncesc, învață și trăiesc acești 1050 de tineri, care au absolut toți vîrsta de 24 de ani (74 dintre ei și-au sărbătorit *onomastica* în ziua în care vizităm șantierul)". Desigur că autorul nu a vrut să spună că cei 74 de tineri sovietici aveau același prenume și serbau împreună o zi a numelui!

Adesea se întîlnesc confuzii între cuvintele din aceeași familie cu aspect formal foarte apropiat. Este curentă confuzia dintre adjectivele *familial* „de familie", „privitor la familie" și *familiar* „bine cunoscut, obișnuit", „nepretențios", pe care mulți vorbitori le reduc la un singur cuvînt, în *-ar*. Cu toată răspîndirea acestei confuzii, ea rămîne o greșeală pe care tînărul prozator I. A. sau redactorul responsabil al cărții ar fi trebuit să o evite, pentru a nu contribui la impunerea expresiei *consiliu familiar* în loc de *consiliu familial* (*Anii adolescenței*, colecția *Luceafărul*, 1962, p. 184: „Atunci, mama, care reprezenta alfa și omega în casă, întruni un *consiliu familiar* și hotărî răspicat....."). Ar fi de acord autorii confuziei citate să confundăm și alte adjective în situații similare, de exemplu pe *temporal* și *temporar*?

Din același volum al lui I. A. s-ar mai putea cita și alt exemplu de întrebuințare a unui cuvînt în locul altuia înrudit: *finit* pentru *finisat*. Un tînăr privește blocul la care urma să lucreze în „echipa de finisaj": blocul „era *finit* la exterior" (p. 162); să fie vorba oare, pur și simplu, de *finit* cu sensul „terminat"?

Destul de frecvente sînt cazurile de folosire improprie a unor cuvinte datorită faptului că sînt apropiate greșit ca înțeles de cuvinte cu care seamănă din punct de vedere formal. Am discutat o dată, la această rubrică, situația adjectivului *fortuit*, pe care unii îl întrebuințează greșit cu sensul „forțat"

(pot adăuga acum că am mai întîlnit recent greşeala respectivă în „Gazeta literară", IX, 1962, nr. 28 (435), p. 2, col. 6). Într-o situaţie asemănătoare se găseşte adjectivul *salutar*, care înseamnă de fapt „salvator, folositor sănătăţii, vieţii" (cf. lat. *salus* „salvare"), dar pe care mulţi îl apropie de *salut* şi *a saluta*, dîndu-i sensul aproximativ de „demn de a fi salutat". Într-un interval relativ scurt am întîlnit de mai multe ori această întrebuinţare improprie, uneori în contexte în care greşeala e mai puţin evidentă (iniţiativa *salutară* a unui cerc dramatic din Cluj de a pregăti un festival Topîrceanu — „Tribuna", VI, 1962, nr. 23 (279), p. 12, col. 3; o cercetare care ar fi *salutară* — „Gazeta literară", IX, 1962, nr. 28 (435), p. 2, col. 6), dar şi în altele în care greşeala mi se pare indiscutabilă: cînd Al. A. remarcă la „Poşta redacţiei" („Gazeta literară", IX, 1962, nr. 30 (437), p. 6, col. 2) existenţa unor *imagini salutare* în poeziile discutate, întrebuinţarea lui *salutar* nu mai are nici o urmă din sensul lui propriu. În continuarea răspunsului care remarcă imaginile „salutare" din poeziile primite, exemplificîndu-le cu un citat, se spune: „există şi o *eufemie plăcută*, o *incantaţie* care place urechii. Dar, din păcate, nu cunoaşteţi bine încă sensul cuvintelor". Afirmarea acestei griji pentru sensul cuvintelor folosite pare curioasă după greşelile de proprietate a termenilor pe care le face Al. A. însuşi în numai cîteva rînduri. Lăsînd la o parte impresia personală că a întrebuinţat termenul *eufemie* în loc de *eufonie* şi chiar inutilitatea epitetului *plăcută* pe lîngă oricare dintre aceşti doi termeni, este evident greşită folosirea cuvîntului *incantaţie*: adevăratul sens al acestui cuvînt este „întrebuinţare de cuvinte magice, magie, farmece" (cf. lat. *incantatio*, fr. *incantation*), dar acesta nu se potriveşte în citatul dat; e mai probabil că Al. A. se referă acolo la ceea ce alţii numesc *cantabilitate* (M. D., în „Luceafărul", V, 1962, nr. 14 (97), p. 8), *muzicalitate*.

Între asemănările de formă care duc la confuzii de sens, cele care se bazează pe identitatea unor afixe sînt neobişnuite. Şi totuşi cred că numai confuzia lui *a proslăvi* cu *a se prosterna* ne poate da cheia pentru a înţelege următorul citat: „Bogzian, de un romantism exagerat, invocînd furtunile şi *proslăvindu-se oceanului* (imaginea însăşi a lumii fremătătoare), Traian Coşovei este..." (E. S., în „Gazeta literară", IX, 1962, nr. 28 (435), p. 6, col. 4). Dintre sensurile proprii lui *a* (*se*) *proslăvi* nici unul nu se potriveşte aici (decît dacă am admite că e vorba de „lăudîndu-se pe sine", ceea ce, evident, nu e cazul).

Imaginile poetice constituie un domeniu în care impropríetatea termenilor este mai greu de demonstrat din cauza libertăţii pe care o dă metafora sau întrebuinţarea cuvintelor cu sens figurat. Există pericolul ca din imagini în care cuvintele apar cu sens neaşteptat cititorul să desprindă un sens greşit sau cel puţin să fie derutat. Pericolul acesta e cu atît mai mare atunci cînd poetul însuşi nu e prea stăpîn pe sensul cuvintelor pe care le îmbină în versuri. Mi-e teamă că am surprins o asemenea nesiguranţă la M.N. în privinţa cuvîntului *maree*, pentru care pare a avea o deosebită predilecţie. Iată patru citate din volumul de versuri *Nopţile albe ale oraşului* (colecţia *Luceafărul*, 1962): „Moartea fuge-n zări ca o *maree*" (p. 31); „Lîngă inima mea oţelul e o vastă *maree* de soare, crescînd... Şi parcă rămîne doar zborul să-şi ieie uşor, ca o stea, peste-ai ţării pămînt" (p. 54); „Continuă *maree* prin spaţiile line, sub arcul frumuseţii destins sub cer egal, tăiem cu vîrful provei nelinişti opaline" (p. 88); „Şi parc-auzi, deasupra, vagoane-n ritm egal — frenetică *maree* de fier, de la Palazu" (p. 99). Care o fi sensul de la care porneşte poetul în toate aceste imagini? Dacă elementul de bază în definirea

cuvîntului *maree* este mișcarea a l t e r n a t i v ă a apelor mării, nu văd cum se explică prezența lui cel puțin în primele trei pasaje citate. Respectarea proprietății termenilor este deci o cerință care se impune și poeților, ca și tuturor scriitorilor și vorbitorilor: numai cuvintele bine înțelese pot duce la imagini reușite.

„Luceafărul", V, 1962, nr. 17 (100), p. 4; apărut, fără titlu de sine stătător, la rubrica „Cronica limbii". Se reproduce cu abrevierea unor nume proprii.

REPETIŢII ŞI PLEONASME

Şi despre repetiţii, şi despre pleonasme s-a scris adesea în articolele de cultivare a limbii. În „Presa noastră“ s-au făcut nu o dată observaţii asupra acestor fenomene, chiar dacă nu li s-a consacrat un articol special. Şi totuşi reluarea temei e necesară, după cum rezultă din relativa lor frecvenţă în presa actuală. De altfel, unii lucrători din presă au semnalat ei înşişi, la simpozionul din februarie, existenţa unor repetiţii şi pleonasme supărătoare.

Deşi înrudite, cele două fenomene în discuţie prezintă deosebiri importante atît în natura lor, cît şi în ce priveşte atitudinea pe care trebuie s-o avem faţă de ele.

Repetiţia propriu-zisă, folosirea de două sau mai multe ori, în contexte apropiate şi asemănătoare, a aceluiaşi cuvînt — eventual cu forme flexionare diferite — sau a unor cuvinte din aceeaşi familie este o „greşeală“ de ordin stilistic, mai curînd o stîngăcie decît o greşeală în sens strict. Desigur, nu e vorba aici de repetiţiile justificate (pe care le studiază gramaticile), ca procedeu sintactic prin care se exprimă durata unei acţiuni, nuanţe de superlativ şi alte valori gramaticale sau ca procedeu poetic de subliniere a unei idei, ci de repetiţiile datorate lipsei de atenţie şi de abilitate în compunerea unui text, repetiţii obositoare care denotă sărăcia lexicală a autorului. Asemenea exemple se întîlnesc, din păcate, destul de des în unele ziare.

Astfel, într-o ştire de 15 rînduri, cuvîntul *călătorie* se întîlneşte de 4 ori, iar formula *în cursul* de 2 ori: *intenţionează să efectueze o călătorie... În această călătorie lungă de 2 000 de mile, în cursul căreia va fi studiată..., el va fi însoţit de 8 savanţi. Piccard a declarat că în cursul călătoriei nu va ieşi la suprafaţă... Nu s-a anunţat data cînd va începe această călătorie* („Informaţia Bucureştiului“, 1965, nr. 3640, p. 4, col. 5). Poate că nu e „greşit“, dar nici frumos!

Formula *îmbunătăţirea* (*creşterea* sau *ridicarea*) *calităţii produselor* apare pînă la saturaţie într-un articol din „Munca“, 1965, nr. 5435, p. 2, col. 1—2, intitulat *Calităţii — linie ascendentă* (construcţia din titlu poate servi şi ea ca temă pentru un articol al rubricii noastre): în primul alineat se vorbeşte de *ridicarea nivelului calitativ... al produselor*, în al treilea de *îmbunătăţirea continuă a calităţii produselor*, de *creşterea continuă a calităţii produselor*, de condiţii prielnice ca *indicele de calitate să meargă pe o linie mereu ascendentă*, în al patrulea o dată de *ridicarea calităţii produselor* şi de două ori de *creşterea calităţii produselor*; articolul se încheie cu un alineat în care se revine la *ridicarea continuă a calităţii* şi la *îmbunătăţirea calităţii produselor*. Nu poate fi negată strădania de a se găsi diverse variante ale formulei repetate, dar apariţia lor atît de insistentă şi de învecinată lasă impresia că nu se comunică nimic nou.

Un adevărat clişeu al ziarului „Munca“ este *desfăşurarea.* În alineatul final al articolului citat mai înainte întîlnim de două ori participiul verbului *a desfăşura*: *activitatea d e s f ă ş u r a t ă și întrecerea socialistă d e s f ă ş u r a t ă.* La p. 1 a aceluiaşi număr (5435) acest cuvînt, cu familia lui, apare aproape în fiecare ştire. Într-un grupaj de trei scurte „relatări de la corespondenţii noştri voluntari“ (col. 4 şi 5) două au textul *a întrecerii socialiste ce se d e s f ă ş o a r ă* (cu varianta *d e s f ă ş u r a t e*) *în cinstea...*, iar al treilea prezintă varianta *d e s f ă ş u r î n d cu însufleţire întrecerea socialistă în cinstea...* Dintr-o informaţie Agerpres aflăm că *în zilele de 1 şi 2 mai... se vor d e s f ă ş u r a bogate programe artistice... Ziua de 2 mai... va fi sărbătorită prin d e s f ă ş u r a r e a unor manifestări cultural-sportive...* În sfîrşit, un corespondent al ziarului apelează la *d e s f ă ş u r a r e* de două ori într-o singură frază (ce e drept, cam lungă): *acţiunile complexe, variate, d e s f ă ş u r a t e de către comitetele sindicatelor pe linia propagandei tehnice, care au contribuit la obţinerea unor rezultate remarcabile în întrecerea socialisă ce se d e s f ă ş o a r ă...*

Repetiţia în aceeaşi frază este supărătoare chiar cînd e vorba numai de cuvinte înrudite, ca în: *După încheierea demonstraţiilor o r g a n i z a t e de adversarii înarmării atomice în toată Germania occidentală, o r g a n i z a t o r i i „Campaniei pentru dezarmare“ au anunţat...* (telegramă „Agerpres“ din Bonn, 20 aprilie a.c.)

Anumite materiale publicistice pretind, prin caracterul lor, maximum de concizie; de aceea prezenţa unor repetiţii în rubrici intitulate „Pe scurt“ sau „În cîteva rînduri“, în telegrame sau în anunţuri este cu atît mai nepotrivită. Din acest punct de vedere se poate pune în discuţie în mod special repetiţia unui fragment de dimensiuni apreciabile într-o telegramă „Agerpres“ din Nicosia, 28 aprilie a.c. (după ce în alineatul precedent se vorbeşte de un *fapt care a determinat pe ciprioţii turci să reînceapă c o n s t r u i r e a u n e i ş o s e l e c a r e s ă l e g e K y r e n i a cu l o c a l i t a t e a T e m b l o s*, se anunţă că *la 28 aprilie generalul... a remis un protest... în legătură cu reînceperea de către ciprioţii turci a c o n s t r u c ţ i e i u n e i ş o s e l e c a r e s ă l e g e l o c a l i t a t e a K y r e n i a de s a t u l t u r c T e m b l o s*) sau repetiţia întîlnită într-un anunţ în chenar din „Informaţia Bucureştiului“ 1965, nr. 3640, p. 3, col. 6: *Comitetul de Stat pentru Cultură şi Artă şi Uniunea Artiştilor Plastici o r g a n i z e a z ă în luna mai o e x p o z i ţ i e de stat a artelor decorative — 1965. În vederea o r g a n i z ă r i i a c e s t e i e x p o z i ţ i i participanţii vor depune lucrările...*, dar aici e plauzibil să fi intervenit în oarecare măsură dorinţa de precizie a stilului administrativ, care sacrifică adesea estetica.

S-ar putea continua cu multe exemple de repetiţii de tipurile discutate pînă acum — clişee şi simple neglijenţe, repetiţii care contravin cerinţelor unui stil concis. Există însă numeroase şi variate feluri de repetiţii. Uneori repetiţia constituie o încercare stîngace de a evita confuziile care ar putea rezulta din felul cum a fost începută fraza; astfel, în fraza *în noua ediţie, broşura c u p r i n d e o parte mai dezvoltată în ceea ce priveşte îngrijirea părţilor comune, c u p r i n d e descrierea şi metodele de folosire a materialelor noi apărute, care se pot întrebuinţa la întreţinerea locuinţelor* („România liberă“, 1965, nr. 6374, p. 3, col. 3), autorul a repetat verbul *cuprinde* pentru a fi sigur că *descrierea şi metodele* vor fi înţelese drept complemente directe ale acestui verb, şi nu ale lui *priveşte.*

Alteori asistăm la repetarea unor cuvinte polisemantice întrebuințate de fiecare dată în alt sens: *succes în misiunea de înaltă răspundere a șefilor de misiuni* (informația „Agerpres“ din 9 aprilie a.c.); este un fenomen care a mai fost criticat pe baza unor exemple ca *posibilitatea de a-și dezvolta posibilitățile, opera de valorificare a operei* sau *cadrele didactice din cadrul universității*. Soluția în aceste situații este folosirea unui sinonim al cuvîntului repetat: *activitatea* (sau *sarcina, rolul* etc.) *șefilor de misiuni*; *posibilitatea de a-și dezvolta aptitudinile* (sau *capacitățile*); *acțiunea de valorificare a unei opere* etc. În fraza *Pentru aprecierea calității uleiurilor și a aditivilor, în laborator se studiază corosivitatea uleiurilor și a aditivilor, calitățile lor antioxidante, proprietățile lor detergente etc.* („Scînteia“, 1965, nr. 6588, p. 4, col. 3) se vede că autorul a fost la un pas de cheia evitării repetiției care ne interesează în acest punct al discuției noastre: dacă în loc de *calitățile lor antioxidante, proprietățile lor detergente* s-ar fi spus *proprietățile lor antioxidante și detergente*, textul nu ar mai fi oferit folosirea cuvîntului *calitate* cu două sensuri diferite. (Cealaltă repetiție, de tip obișnuit, din acest text putea fi evitată printr-un procedeu la care s-a recurs de asemenea abia în final: înlocuirea substantivelor *uleiurilor și a aditivilor* prin pronumele *lor*.)

Repetiția poate prezenta și tipuri interesante din punct de vedere gramatical. Unul dintre ele constă în repetarea unor unelte sau construcții gramaticale, ceea ce la prima vedere pare mai puțin șocant decît în cazul unor substantive sau verbe. În fraze ca *În ce privește Germania occidentală — scrie agenția UPI — fiind una din cele mai mari importatoare de produse alimentare* (lipsa repetată a virgulelor din acest text e și ea o „problemă“ !) *se teme că va fi obligată să plătească una din cele mai importante părți la acest buget* (telegramă „Agerpres“ din Bruxelles, 16 aprilie a.c.), nu e greu să se evite repetarea formulei *una din cele mai*.

Alt tip de repetiție este legat de subordonare. Se neglijează capacitatea propoziției regente de a exprima o anumită idee valabilă și pentru subordonatele ei. Într-un text ca *aici sînt încă zeci de hectare de pe care nu s-au ridicat încă snopii de coceni și bețele de floarea-soarelui* („Scînteia“, 1965, nr. 6584, p. 1, col. 5) ar fi fost suficient primul *încă*, din propoziția regentă, ca să înțelegem că nu s-au ridicat „încă“ snopii (altă soluție ar fi fost exprimarea lui *încă* numai în subordonată, în orice caz o singură dată pentru ambele propoziții). În acest ultim tip repetiția este pleonastică, pentru că repetă inutil aceeași idee.

În exemplul citat acum se urmărește, cel puțin, precizarea unei idei. Nu există însă nici o justificare pentru repetițiile pleonastice din *Ei trebuiau să înceapă a capitula începînd de la ora 6 dimineață* („Lumea“ 1965, nr. 18 (79), p. 23, col. 2) sau din *cînd, răspunzînd întrebării: — După părerea ta, ce e un inovator? a răspuns...*

De aceeași natură pleonastică, greșite, sînt repetițiile care constau în folosirea învecinată a unor cuvinte din aceeași familie exprimînd noțiuni care se presupun una pe alta. De exemplu: *pregătirea planurilor tematice ale coordonării celor mai importante probleme științifice și tehnice, care urmează să fie coordonate* („Agerpres“, 12 aprilie a.c.) sau *instruirea și indicațiile pe care le transmitem prin instructorii de care dispunem* („Informația Bucureștiului“, 1965, nr. 3640, p. 2, col. 4). E clar că nu se fac planuri de coordonare decît pentru lucruri care urmează să fie coordonate și că instruirea se face prin instructori!

Cuvintele din aceeaşi familie nu exprimă totdeauna noţiuni de acest fel, care se presupun una pe alta, aşa incît apariţia lor alăturată să aibă caracter pleonastic. Sensurile au putut evolua uneori foarte diferit şi totuşi folosirea unor construcţii ca *f a p t c e a f ă c u t ca...* („România liberă", 1965, nr. 6374, p. 3, col. 4) sau *p r e v ă z u t în v e d e r e a ...* („Scînteia", 1965, nr. 6589, p. 2, col. 2) nu este recomandabilă pentru eleganţa stilului, nici chiar atunci cînd elementele înrudite etimologic apar la oarecare distanţă, ca în *legi ce u r m e a z ă a fi abolite de către parlament î n u r m a iniţiativei parlamentare* („Scînteia", 1965, nr. 6592, p. 6, col. 4), *pe baza cunoaşterii c e r i n ţ e l o r de la fiecare loc de muncă, a propus includerea în tematică a unor lecţii c e r u t e de muncitori* („Munca", 1965, nr. 5435, p. 2, col. 2) sau *f o r m a de bază prin care ajutăm f o r m a ţ i i l e noastre artistice* („Informaţia Bucureştiului", 1965, nr. 3640, p. 2, col. 4).

În situaţiile discutate în alineatul precedent, cunoştinţele etimologice — de altfel, dintre cele mai simple, referitoare la relaţii evidente — sînt în măsură să evite stîngăcii stilistice. În alte cazuri, ele sînt necesare pentru evitarea unor greşeli de ordin lexical. Ajungem cu aceasta la problema pleonasmelor propriu-zise, şi anume, deocamdată, la cele pe care le-am putea numi etimologice, la folosirea alăturată a unor cuvinte înrudite dintre care unul îl cuprinde pe celălalt ca origine şi ca sens. Dacă felul în care am enunţat situaţia nu a fost prea complicat, cred că cititorii s-au şi gîndit la tipul *aniversarea unor ani*, din păcate foarte rezistent la toate atacurile oamenilor de cultură. Alăturări de acest fel sînt numeroase. Uneori legătura etimologică şi inutilitatea semantică a determinantului sînt foarte uşor de văzut şi de ... criticat; pentru aceste cazuri, mai rare, dau un exemplu notat acum doi ani: *de un fin rafinament* („România liberă", 1963, nr. 5667, p. 2, col. 8). Mai numeroase sînt exemplele de pleonasme în care legătura etimologică este mai puţin clară, ascunsă.

Dar despre acestea şi despre alte tipuri de pleonasme vom vorbi cu alt prilej. Concluzia discuţiei de faţă se impune de la sine: e necesară mai multă atenţie în exprimare. Faptele prezentate sînt diferite, mergînd de la stîngăcia unor repetiţii pînă la greşeala pleonasmelor indiscutabile. Dacă în vorbire, în limba de toate zilele sînt de condamnat numai cele din urmă, pentru limba presei, care trebuie să fie nu numai corectă, ci şi frumoasă, sînt la fel de nerecomandabile toate.

PN, X, 1965, nr. 4, p. 33—35.

În articolul precedent am atins problema pleonasmelor sub un singur aspect al ei, la care am ajuns prin discutarea repetițiilor pleonastice. Am început atunci prezentarea pleonasmelor etimologice cu tipul cel mai simplu, în care legătura de origine dintre cuvintele alăturate și inutilitatea semantică a alăturării lor sînt foarte ușor de observat. Ziarele din ultimele săptămîni îmi permit să îmbogățesc ilustrarea acestui tip cu exemplul: *La intrarea gimnaziului Japy din Paris a fost dezvelită o placă c o m e m o r a t i v ă î n m e m o r i a deținuților...* („Informația Bucureștiului", 1965, nr. 3676, p. 4, col. 4), de unde se vede că asemenea greșeli nu sînt chiar atît de rare cum spuneam. În ce privește strînsa apropiere dintre pleonasmele de acest gen și repetiția pleonastică se poate cita — întîmplător? — un exemplu cu familia aceluiași cuvînt: *Cu prilejul c o m e m o r ă r i i unui deceniu de la moartea lui George Enescu, la 1 iunie s-a deschis la Viena, în sălile palatului Palffy o expoziție c o m e m o r a t i v ă* (informație din Viena în presa centrală din 4 iunie a.c.). Nu se poate bănui că cei care au scris rîndurile citate nu simt identitatea termenilor alăturați. Greșeala se explică, la fel ca în atîtea alte situații, prin graba în redactare. În cazurile de față intervine însă și un element mai special care favorizează apariția greșelii discutate: existența unei formule oarecum fixate ca *placă* sau *expoziție comemorativă*, pe care redactorul o folosește aproape mecanic în situația dată, neținînd seama de cuvintele înconjurătoare. Asemenea formule pot fi și sursa unor repetiții pleonastice mai banale decît precedenta, ca în *a trimis la 25 mai o telegramă de f e l i c i t a r e președintelui Arturo Illia în care i-a transmis sincere f e l i c i t ă r i* (rezumatul unei telegrame în presa centrală din 2 iunie a.c.), precum și a unor pleonasme semantice despre care va fi vorba mai departe.

Deocamdată să continuăm discuția asupra pleonasmelor etimologice cu tipul la care înrudirea termenilor alăturați este mai puțin evidentă, mai ascunsă. Iată două exemple cu un pleonasm de acest fel: *pentru a găsi s o l u ț i i l e cele mai corespunzătoare r e z o l v ă r i i diferitelor probleme* („Informația Bucureștiului", 1965, nr. 3644, p. 1, col. 2) sau *căutare a s o l u ț i i l o r celor mai bune în r e z o l v a r e a diferitelor probleme* (*ibidem*, col. 3). Nu se poate pretinde nespecialiștilor în lingvistică, necunoscătorilor limbii latine să vadă aici legătura etimologică, dar se poate cere oricui să fie atent la sensurile cuvintelor în cauză, care se acoperă aproape total.

Din punct de vedere etimologic, și *culesul recoltei* e un pleonasm, dar, dacă admitem că *recoltă* are în limba noastră și sensul „cantitate de roade dintr-o anumită perioadă" (pe lîngă acela de „culegere, strîngere a roadelor, recoltare"), o exprimare ca *Prima r e c o l t ă de roșii, al cărei c u l e s a început în cursul lunii aprilie, ca și producția de castraveți, se anunță bună* („Munca", 1965, nr. 5435, p. 3, col. 2) poate fi tolerată chiar de cine n-ar scrie așa el însuși. În același fel s-ar putea ajunge la recunoașterea faptului că *aport* înseamnă „contribuție" și, așa cum contribuțiile sînt „aduse", e posibil să fie adus și un aport. Formula *a aduce un aport* e greșită etimologic, supără pe cunoscătorii limbii franceze, putem să-i condamnăm pe cei care au înce-

tățenit-o la noi, dar nu-i putem condamna pe vorbitorii care nu știu franțuzește și care găsesc în dicționarele românești că *aport* înseamnă pur și simplu „contribuție".

Există pleonasme veritabile pentru evitarea cărora nu sînt necesare cunoștințe de limbi străine, nici măcar observarea înrudirii etimologice — mai mult sau mai puțin transparente — dintre cuvinte, ci numai cunoașterea exactă a sensurilor. Așa e pleonasmul din *starea excepțională... continuă să fie menținută* („Informația Bucureștiului", 1965, nr. 3644, p. 4, col. 3), unde fiecare dintre cele două verbe ar fi fost suficient singur, după cum în pleonasmul relevat de L. Sărățeanu în *Opiniile lui Grămătic* din numărul 4 al revistei „Presa noastră": *au posibilitatea nemijlocită de a lua contact direct cu marfa*, ar fi fost suficient unul dintre cele două calificative sinonime.

La asemenea pleonasme semantice se ajunge adesea din cauza pe care am semnalat-o și la pleonasmele etimologice, adică din cauza unor formule. Numai așa se pot explica greșeli ca *adunare festivă consacrată sărbătoririi poetului Tudor Arghezi* (informație Agerpres în presa centrală din 21 mai a.c.) sau *a deschis oficial campania electorală în vederea alegerilor legislative care vor avea loc la 10 octombrie* (telegramă Agerpres din Ankara, 2 iunie a.c.). În măsura în care îmbinări ca *adunare festivă* sau *campanie electorală* pot fi considerate un fel de formule „tehnice", unde se observă că se neglijează sensul special al determinantului adjectival (*festiv* „sărbătoresc" n-ar avea ce căuta alături de *sărbătorire* și nici *electoral* „referitor la alegeri" alături de *alegeri*), este asemănătoare cu pleonasmele de mai sus situația din exemplul *uleiurilor... li se adaugă diferiți aditivi detergenți, antioxidanți, anticorosivi* („Scînteia", 1965, nr. 6588, p. 4, col 2): termenul tehnic *aditiv* „substanță *care se adaugă*" e folosit ca și cum ar însemna o substanță oarecare. În fond avem a face aici cu greșeli de felul mult discutatei formule *procent de 10 la sută*.

Pleonasmul semantic prezintă diferite tipuri. El poate consta în alăturarea a doi termeni direct sinonimi. Dacă sinonimele apar coordonate printr-o conjuncție, pleonasmul e indiscutabil: *Depistarea rapidă și promptă a bolii este deosebit de importantă* („Informația Bucureștiului", 1965, nr. 3676, p. 4, col. 2); *Un tînăr seminarist în sutană albă, care pînă atunci se ținuse tăcut la o parte, confirmă și aprobă. „Este adevărat, spune el..."* („Scînteia", 1965, nr. 6639, p. 6, col. 5, reportaj extern tradus: din context se vede că personajul respectiv nu „aprobă" ce s-a făcut, ci doar „confirmă" cele spuse, deci *a aproba* e folosit aici cu sensul verbului care-l precedă). Dacă sinonimele sînt simplu juxtapuse, s-ar putea ca al doilea termen să-l explice sau să-l întărească pe primul, de aceea în exemplul *Conservatorii au și lansat, de altfel, lozinca unei ofensive generale, antilaburiste, pe toate fronturile* („Scînteia", 1965, nr. 6622, p. 4, col. 7) nu avem neapărat un pleonasm; se găsesc însă și pentru juxtapunere exemple în care pleonasmul este evident: *echipele s-au întrecut în a face fotbal anost, lent, plicticos, cu multe greșeli* („Munca", 1965, nr. 5465, p. 3, col. 2). Alteori pleonasmul rezultă din folosirea unui determinant inutil, derivat de la un sinonim al cuvîntului pe lîngă care apare; aceasta este situația în exemple ca: *va prezenta un raport asupra actualei situații conjuncturale a Pieței Comune* (informație din Bruxelles în presa centrală din 29 aprilie a.c.).

Unele pleonasme arată că se neglijează sensul unor elemente de formare a cuvintelor. Astfel, verbe formate cu prefixul *re-*, care exprimă repetarea acțiunii, săvîrșirea ei pentru a doua oară, apar însoțite inutil de un determinant ca *din nou*, *iar(ăși)* sau *mai*. Într-o telegramă Agerpres din La Paz,

2 iunie a.c., acest tip de pleonasm se întîlneşte în două variante cu verbul *a reprimi*: *După aceea vor fi concediaţi şi apoi din nou reprimiţi la lucru* şi *Între cei care urmează să nu mai fie reprimiţi la lucru se numără...* În construcţii asemănătoare apar şi verbe ca *a revedea* (*parcă revede din nou pe fiecare om cu care a stat de vorbă*, în „Scînteia", 1965, nr. 6588, p. 2, col. 6), *a reînvia* (*a reînviat din nou primejdia*, în „Scînteia", 1965, nr. 6589, p. 3, col. 6) etc.

Frazele lungi explică, dar nu justifică unele pleonasme. E sigur că nici un lucrător din presă n-ar tolera apariţia învecinată a mult ridiculizatului *dar însă*. Folosirea conjuncţiilor adversative *dar* şi *însă* în citatul care urmează — la distanţă mare una de alta, dar de fapt în aceeaşi propoziţie — nu e mai puţin pleonastică: *Performanţa... pare bună. Dar dacă ne gîndim că anul acesta întrecerile s-au desfăşurat în ţară la noi iar alergătorii români au avut posibilitatea să se antreneze pe traseul concursului şi, implicit să cunoască caracteristicile acestuia, pregătindu-se în consecinţă, cît şi la faptul că aproape la toate ediţiile precedente ale acestei competiţii au cucerit unul sau chiar ambele titluri individuale la seniori — performanţa e însă puţin mulţumitoare* („România liberă", 1965, nr. 6374, p. 2, col. 1, cu punctuaţia originalului). Chiar dacă nu apar în aceeaşi propoziţie, prezenţa lui *dar* şi *însă* în fraze ca *dar, cu toate asigurările preşedintelui consiliului agricol raional, se neglijează unele lucruri aşa-zise mărunte, care influenţează însă asupra calităţii* („Scînteia", 1965, nr. 6588, p. 3, col. 3) constituie un pleonasm; lungimea frazei poate duce chiar la folosirea aceleiaşi conjuncţii adversative în puncte diferite din structura ei: *După cum scrie însă ziarul „Sun", „surse ale Pieţei Comune afirmă că planul lui Wilson este inacceptabil, din cauză că el ar da ţărilor A.E.L.S. avantajul comerţului din cadrul Pieţei Comune, fără a avea însă răspunderea politică faţă de funcţionarea sistemului economic integrat al C.E.E."* (corespondenţă Agerpres din Londra, 27 mai a.c.).

Discuţia asupra întrebuinţării pleonastice a unor conjuncţii ne-ar putea duce spre abordarea temei pleonasmelor gramaticale şi a cumulului de elemente, cu diversele lui aspecte. Dacă ne oprim aici, este nevoie de precizarea că sîntem încă departe de a fi atins toate problemele pleonasmului, ca şi ale repetiţiei. Pînă la viitoare completări, sper că şi din discuţia de faţă rezultă care sînt condiţiile de evitare a exprimării pleonastice: cultura lingvistică şi, mai ales, permanenta atenţie la proprietatea sensurilor şi la întreaga construcţie în care se foloseşte un cuvînt.

PN, X, 1965, nr. 5, p. 37–38.

O GREȘEALĂ DE LIMBĂ ȘI DE GÎNDIRE: *CONTRADICTIO IN ADIECTO*

Dintre greșelile de vocabular legate de folosirea unui cuvînt în anumite vecinătăți, cea mai cunoscută și mai des adusă în discuție pentru a i se preveni repetarea și răspîndirea este pleonasmul, alăturarea a două cuvinte cu aproximativ același sens sau cu sensul unuia dintre ele implicat în sensul celuilalt. Mai puțin cunoscută este greșeala de tip opus, care constă în alăturarea unor cuvinte cu sens contrar, incompatibile între ele; este o greșeală care privește în același timp limba și gîndirea și care în logică se numește *contradictio in adiecto* „contradicție în ceea ce se adaugă". Ca și în alte tipuri de greșeli lexicale, avem a face și în acest caz cu încălcarea proprietății termenilor, în forme care pot constitui adevărate nonsensuri, de domeniul absurdului.

Greșelile de tipul contradicției în adaos se pot întîlni, cu diverse cuvinte, în diverse construcții gramaticale, atît între cuvinte strict învecinate, aflate în raporturi directe de determinare sau de coordonare, cît și, într-un context mai larg și în relații indirecte, între un cuvînt și determinantul determinantului său.

Poate că cel mai des le întîlnim la folosirea unui substantiv cu un determinant atributiv, nume predicativ sau element predicativ suplimentar care este opus ca înțeles sau exprimă o noțiune incompatibilă cu termenul determinat; de exemplu: *întrajutorare univocă* (sau *nereciprocă*), *aragaz electric* sau *procent la mie*. Cei care folosesc asemenea îmbinări dau dovadă de necunoașterea exactă a sensului cuvîntului determinat, mai precis, de faptul că au reținut din el numai unele note, cu neglijarea notelor care nu tolerează alăturarea determinantelor menționate.

Cine vorbește de *întrajutorare univocă* sau *nereciprocă* uită că în sensul și în forma internă a substantivului *întrajutorare* este implicată ideea de reciprocitate, incompatibilă cu un atribut ca adjectivul *univoc*, al cărui sens este „care merge într-o singură direcție": ajutorul, ajutorarea pot fi univoce, pot porni dintr-o singură parte fără a primi un răspuns de același fel, dar întrajutorarea nu, deosebirea dintre *ajutorare* și *întrajutorare* fiind dată de prefixul *între-*, care exprimă tocmai reciprocitatea (și de aceea face pleonastică o îmbinare ca *întrajutorare reciprocă*, „Scînteia", 1965, nr. 6702, p. 4, col. 4; „Informația Bucureștiului", 1965, nr. 3733, p. 4, col. 6).

Nu e nevoie să fii lingvist, să fi studiat etimologia, pentru a recunoaște în structura substantivului *aragaz* componentul de bază *gaz* (prima parte a compusului, format în limba română, inițial ca nume propriu — denumire comercială a gazului îmbuteliat —, reprezintă abrevierea unei foste firme petroliere [1]); în ciuda legăturii transparente cu gazul, se vede că există vorbitori care atribuie cuvîntului *aragaz* numai înțelesul „mașină de gătit" sau

[1] *Asociația româno-americană*, după *Formarea cuvintelor în limba română*, vol. I, *Compunerea*, de Fulvia Ciobanu și Finuța Hasan, București, 1970, p. 153, sau *Astra Română*, după DEX.

„plită", fără precizarea referitoare la utilizarea combustibilului gaz. A vorbi de *aragaz electric* (*dispunînd de frigider și aragaz electric*, „Scînteia", 1977, nr. 10 825, p. 5, col. 3) e ca și cum ai vorbi de o *spirtieră electrică* sau de o *zaharniță pentru sare*! O situație asemănătoare este reprezentată de îmbinarea *aniversarea unor luni* sau a unui *trimestru*, *semestru* (din viața unui copil, de la producerea unui eveniment), la care, ca și în cazul pleonasmului *aniversarea unor ani*, se trece peste implicarea noțiunii de *an* în structura termenului determinat: *aniversarea* este „întoarcerea anilor, sărbătorirea trecerii unor ani", și nu pur și simplu sărbătorirea trecerii oricărei unități de măsurare a timpului.

Din moment ce constatăm asemenea greșeli și la cuvinte a căror semantică proprie este sprijinită de o formă internă clară pentru vorbitorii români, e cu atît mai de înțeles că ele apar la cuvinte cu etimonul nedecodabil pentru nespecialiști. Cînd cineva vorbește de un *intermezzo final* al ocupațiilor sale dintr-o anumită unitate de timp (*Ca un intermezzo final... am format aseară cîteva numere de telefon*, „România liberă", 1968, nr. 7 220, p. 5, col. 6), denotă că a reținut din sensul substantivului *intermezzo* numai ideea generală de „divertisment", fără restrîngerea la un divertisment intercalat în ceva, în mijlocul altei activități (cf. *intermediar*), între două părți sau momente ale unei reprezentații, compoziții etc.; tocmai această notă neglijată, intercalarea, se opune asocierii cu adjectivul *final*, care ne trimite la ceva dintr-o ultimă fază, de la sfîrșitul unei acțiuni sau al unei reprezentații. Tot astfel, în cazul îmbinării *procent(e) la mie*, glosarea literală „sutime la mie" evidențiază nonsensul, dar apariția și frecvența ei se explică prin aceea că vorbitorii ignoră raportarea etimologică la lat. *centum*, fr. *cent*, rom. *centi-* „sută" [2], reținînd numai ideea de proporție sau dobîndă. O îmbinare ca *triumvirat portuar* (*Ca port, Barcelona concurează Marsilia și Genova, menținîndu-se viguros în acest triumvirat portuar al traficului mediteranean*, „Scînteia", 1979, nr. 11 426, p. 6, col. 5) arată că *triumvirat* e înțeles ca „grup de trei obiecte (principale, conducătoare)" — în exemplul dat, porturi —, în loc de „grup de trei bărbați", cu limitarea la bărbați impusă de componentul lat. *vir* (cf. și rom. *viril* „bărbătesc") [3].

Din categoria contradicțiilor care depășesc determinarea directă din cadrul unui grup nominal se pot cita atît greșeli grosolane ca *bicicletă cu trei roți*, din vorbirea copiilor și a oamenilor cu puțină cultură, cît și contradicții mai voalate, înregistrate în forme de exprimare pretențioasă: o îmbinare ca *repetarea unor fapte asemănătoare* sau *similare* (*pentru a preveni orice repetare a unor evenimente similare*, „Scînteia", 1972, nr. 9 245, p. 6, col. 7) contravine specificului repetiției, care constă în identitatea și nu în simpla asemănare a faptelor reluate.

---

[2] Raportare care a funcționat în momentul adaptării în română a etimonului german *Prozent*.

[3] Cu acest substantiv se înregistrează și alte folosiri greșite care dovedesc înțelegerea lui aproximativă: astfel, l-am întîlnit denumind un grup de trei femei (*Deși, după Doina Badea, Margareta a adus muzicii noastre ușoare cele mai multe succese, ea nu și-a găsit loc în „triumviratul" de la Knokke*, „Săptămîna", 1973, nr. 119, p. 15, col. 3) sau o grupare a trei categorii de componenți, indiferent de sex (*Librari, editori, profesori... iată un triumvirat în mîinile căruia se află „cheia" găsirii, în cel mai scurt timp, a tuturor cărților*, „Scînteia", 1973, nr. 9643, p. 4, col. 2). Aceste greșeli sînt favorizate de împrejurarea că nici dicționarele uzuale nu sînt prea scrupuloase în precizarea notei definitorii a cuvîntului: limitîndu-se la sensul lui istoric, DEX-ul folosește termenul vag *persoane* în locul lui *bărbați* din DM.

Contradicția în adaos se poate produce și între două determinări ale aceluiași substantiv, fie că este vorba de două determinări atributive de diverse feluri, fie de un atribut și de un nume predicativ sau de un atribut și un element predicativ suplimentar. Într-un exemplu ca *Cele trei hoteluri... se constituie într-o stațiune-satelit ce concentrează în jurul ei toate celelalte stațiuni* („Scînteia", 1973, nr. 9 509, p. 1, col. 2) există o contradicție evidentă între cele două determinări ale substantivului *stațiune*: apoziția *satelit* [4], care presupune subordonarea față de alte unități, și propoziția *ce concentrează în jurul ei toate celelalte stațiuni*. De asemenea, în exemplul *recentul turneu ce urmează a fi întreprins* („Magazin", 1977, nr. 1 008, p. 12, col. 3) atributul adjectival *recent* și propoziția atributivă *ce urmează a fi întreprins* exprimă însușiri care se exclud, căci *recent* nu înseamnă „apropiat în timp în orice direcție", ci numai cu referire la trecut, deci „care a avut loc de curînd", nu și „care se va petrece în curînd", cum probabil a crezut ziaristul respectiv punîndu-l alături de îmbinarea verbală *urmează a fi întreprins*. Contradicțiile dintre un atribut și un nume predicativ sau un element predicativ suplimentar referitoare la același substantiv, ca și cele dintre un subiect și numele predicativ sau elementul predicativ suplimentar referitor la el pot fi numite contradicții în definiție. Ilustrări ale acestor situații se găsesc nu numai în formule glumețe ca *Cei patru evangheliști sînt trei: Luca și Matei* (cf. o variantă modernă: *Triunghiul isoscel este un patrulater cu două laturi*, Nicolae Saftu, *Rîsete fără catalog. Umor școlar*, București, 1977, p. 13), ci și, din păcate, în publicistica fără intenții umoristice: dacă cineva scrie *În acest sens mi se pare notorie o lucrare puțin cunoscută* („Flacăra", 1979, nr. 8 (1 237), p. 10, col. 2), demonstrează că nu știe sensul propriu al lui *notoriu*, care înseamnă „foarte cunoscut, cunoscut de toată lumea", și că, probabil prin confuzie cu *notabil*, îi atribuie sensul impropriu „remarcabil" [5], derivat din sensul calificativ, „celebru, renumit", fără a menține legătura cu ideea de largă cunoaștere implicată în acesta din urmă.

Contradicții în adaos de tipul contradicțiilor în regimul gramatical se produc și la folosirea unor verbe cu anumite compliniri incompatibile, cum este folosirea tranzitivă (legată și de schimbarea diatezei), cu alt complement direct decît *pe sine însuși*, a unor verbe reflexive-obiective prin definiție ca *a sinucide* și diverse compuse cu *auto-* „însuși, singur". Folosirea tranzitivă a lui *sinucide* a fost ridiculizată de Caragiale (*Mitocanul scosese șicul de la baston pentru ca să mă sinucidă. Opere*, vol. 1, București, 1959, p. 35) și nu se mai întîlnește azi decît în glumă. Se răspîndește însă sub ochii noștri folosirea tranzitivă a unor compuse cu *auto-*, a căror rațiune de existență o constituia tocmai sublinierea valorii reflexiv-obiective, deci a identității subiectului cu obiectul [6]; transformarea lor în verbe nereflexive anulează rostul lui *auto-*: *Și nu cred că mă autosugestionează doar extraordinara „viață" cu care joacă M. D.*, „România literară", 1974, nr. 30, p. 17, col. 5; *Să-și formeze o imagine despre sine, care să-l autoliniștească*, „Scînteia tineretului", 1975, nr. 8 185, p. 2, col. 5; *Și faptul că înșela într-o măsură mică în raport cu tentația îl autoliniștea*, „Flacăra", 1979, nr. 30 (1 259), p. 10, col. 4. (De notat că, prin sensul său „însuși, singur", *auto-* se opune și interpretării

---

[4] Înglobată în compusul *stațiune-satelit*.

[5] Din păcate, și DEX-ul recurge în glosarea lui *notoriu* la acest cuvînt: „cunoscut de multă lume, știut de toți; *p. ext.* remarcabil, renumit".

[6] Vezi Mioara Avram, *Dereflexivizare, pleonasm sau dezambiguizare?*, în LR, XXIII, 1974, nr. 2, p. 113–122 [în volumul de față, p. 125–133].

factitive a variantei dereflexivizate a acestor verbe, căci dacă faci pe cineva să se sugestioneze sau să se liniştească nu se mai poate spune că el se *auto*sugestionează sau se *auto*linişteşte.)

Şi în grupul verbal contradicţiile în adaos se pot produce între două determinări ale aceluiaşi cuvînt, în speţă între două compliniri ale aceluiaşi verb; de exemplu: *El priveşte retrospectiv spre viitor* (N. Saftu, *lucr. cit.*, p. 46).

Contradicţiile de acest fel pot apărea şi la folosirea unor adjective sau adverbe cu anumite determinări adverbiale, în îmbinări ca *destul* (sau *îndeajuns*) *de insuficient*.

În sfîrşit, contradicţiile în adaos se întîlnesc şi în construcţii coordonatoare de tipul *Are o conştiinţă pură, dar încărcată* (N. Saftu, *lucr. cit.*, p. 46) sau *Este suficient, dar nu destul* („Flacăra", 1977, nr. 2 (1 127), p. 24, col. 2).

Evident, ca şi în cazul pleonasmelor, există diverse grade de apreciere a adaosurilor cu sens contrar, dintre care unele sînt acceptabile în anumite situaţii. Aşa cum s-au putut imagina situaţii în care ar fi necesară asocierea *o babă bătrînă* [7], ne putem imagina şi unele care ar motiva asocierea *o babă ceva mai tînără*, de exemplu.

Adaosurile cu sens contrar sau aparent contrar, surprinzător, sînt făcute uneori cu intenţie, constituind figuri de stil speciale — oximoron, paradox [8]—, ca în celebrul dicton *Grăbeşte-te încet.* Pe lîngă poezie, care în epoca modernă manifestă o deosebită predilecţie pentru imaginile paradoxale [9], o preferinţă asemănătoare pentru acest procedeu se constată şi în presă, în special în titluri (cîteva exemple: *Robusteţe fragilă*, „Scînteia", 1965, nr. 6 634, p. 4, col. 1; *Roz-bombonul e albastru*, „România liberă", 1972, nr. 8 687, p. 2, col. 7; *Departele aproape*, „Informaţia Bucureştiului", 1979, nr. 7 940, p. 1, col. 4); de obicei, crearea şi acceptarea unor imagini de acest fel, din categoria jocurilor de cuvinte, se bazează pe folosirea cu un sens figurat a unuia dintre termenii aparentei contradicţii.

Exemplele criticate în acest articol nu fac parte din categoria efectelor intenţionate, ci sînt greşeli propriu-zise, izvorîte din cunoaşterea imperfectă a sensului cuvintelor folosite şi din lipsa de atenţie în îmbinarea lor. Un vorbitor atent la exprimarea fără echivoc a ceea ce are de comunicat se fereşte şi de asociaţiile care sînt numai aparent contradictorii. De exemplu, chiar atunci cînd unele cuvinte se lexicalizează într-un sens figurat, pentru claritatea comunicării e de preferat să se evite folosirea lor în îmbinări cu cuvinte antonime ale sensului propriu: adverbul *curat* se poate folosi cu sensul „chiar, exact, întocmai" pe lîngă diverse adverbe sau adjective, dar caragialescul *curat murdar* (*Opere*, I, p. 102) şochează prin evocarea sensului propriu al lui *curat*; la fel, adverbe ca *nemărginit*, *nesfîrşit* sau *infinit* pot apărea cu sens figurat în diverse îmbinări echivalente cu superlativul, dar deranjează în asocierea cu un adjectiv ca *mic* [10].(De aceea acceptarea lui

---

[7] Vezi Al. Graur, *„Capcanele" limbii române*, Bucureşti, 1976, p. 79.

[8] Vezi Gh. N. Dragomirescu, *Mică enciclopedie a figurilor de stil*, Bucureşti, 1975, s. v.

[9] În poezia lui Arghezi acest fenomen a fost remarcat de Tudor Vianu, *Studii de literatură română*, Bucureşti, 1965, p. 526: „Imaginea este uneori paradoxală prin apropierea unor termeni contradictorii sau neconcordabili".

[10] Cf. citatul din Galaction [Bisericuţa] *era nesfîrşit de mică şi de veche*, dat fără nici un comentariu în *Gramatica limbii române*, editată de Academia R. S. România, ediţia a II-a, tiraj nou, Bucureşti, 1966, vol. I, p. 131.

foarte și *tare* în îmbinări ca *foarte moale* sau *tare slab* poate constitui un argument în favoarea gramaticalizării lor într-un grad mai înalt, ca adevărate instrumente ale superlativului, demonstrînd lipsa oricăror restricții combinatorii legate de sensul propriu originar.)

Grija pentru proprietatea termenilor este o condiție elementară a exprimării corecte și o dovadă a gîndirii corecte; contradicțiile în adaos sînt semnale diagnostice ale stăpînirii inexacte a unor cuvinte și noțiuni.

LR, XXIX, 1980, nr, 1, p. 61—65.

ÎNTREBUINȚĂRI ACTUALE ALE SUBSTANTIVULUI *IDEE*

Se știe că înnoirea elementelor de relație — prepoziții, conjuncții și anumite adverbe — se face mai ales prin îmbinări de cuvinte care au tendința de a deveni locuțiuni și care se dezvoltă pe baza unui cuvînt autosemantic [1]. În ultimii ani un asemenea proces se petrece sub ochii noștri cu o serie de îmbinări cvasilocuționale [2] caracterizate prin prezența substantivului *idee*, a căror folosire poate fi considerată o adevărată modă a perioadei actuale, cel puțin în publicistică și în anumite medii de vorbitori.

Din punct de vedere formal se disting următoarele structuri de îmbinări grupate după corespondența aproximativă cu o parte de vorbire neflexibilă:

1. îmbinări prepoziționale:

în ideea + genitiv (de obicei al unui substantiv abstract): *Tot în ideea promovării unei vacanțe active, în cadrul acțiunii „Săptămîna primăverii", elevii și pionierii vor participa la sădirea pomilor.* „Informația Bucureștiului", XXVI, 1979, nr. 7940, p. 4, col. 3; *Cei doi prieteni, după ce au furat bani, au fugit de acasă în ideea unor aventuri.* D. Ceacanica, *Însemnările unui criminalist*, București, 1980, p. 257; cf. *Este scos din spital în ideea unui tratament ambulatoriu*, p. 260.

în ideea de + acuzativ (tot al unui substantiv abstract): *Marea echipă Dinamo, adunată în ideea de victorie de către antrenorii... a demonstrat...* „Luceafărul", 1981, nr. 45, p. 8, col. 4.

în ideea de a + infinitiv: *Ne oprim aici în ideea de a reveni.* „Flacăra", 1978, nr. 38 (1215), p. 4, col. 4, cf. 1980, nr. 26 (1307), p. 20, col. 3, și 1981, nr. 23 (1356), p. 2, col. 1; *Ea se adresează publicului larg, în ideea de a contribui la îmbogățirea culturii sale cinematografice.* „Cinema", XVI, 1978, nr. 8 (188), p. 10, col. 1; *Shinkansen — trenul de mare viteză japonez — ... va fi renovat în cursul următorilor trei ani, în ideea de a-și spori competitivitatea față de avion.* „România liberă", 1982, nr. 11 569, p. 6, col. 8; *Primele verificări întreprinse în ideea de a stabili dacă R. ar avea cunoștințe... s-au soldat..* D. Ceacanica, *lucr. cit.*, p. 282, cf. 258, 288.

2. îmbinări conjuncționale:

în ideea că: *Se observă că și personajul soției a devenit eminamente pozitiv, în ideea că spionii sînt destul de negativi și că nu au nevoie de întăriri.* „Cinema", XVI, 1978, nr. 8 (188), p. 5, col. 4; alte exemple mai departe.

---

[1] Pentru conjuncții vezi Mioara Avram, *Evoluția subordonării circumstanțiale cu elemente conjuncționale în limba română*, București, 1960, p. 236—241.

[2] În discuția de față nu interesează soluționarea riguroasă a statutului locuțional sau nelocuțional al îmbinărilor în cauză. Problemele de interpretare morfologică și de segmentare sintactică sînt aceleași ca la îmbinări de felul lui *cu condiția, cu scopul, în cazul, în ipoteza* etc., considerate în mod diferit de cercetători; vezi, de exemplu, *Gramatica limbii române* editată de Academia Republicii Socialiste România, ediția a II-a, tiraj nou, București, 1966, față de D. Crașoveanu, *Locuțiuni conjuncționale*, în AUT, II, 1964, p. 263—266, și *Locuțiuni prepoziționale*, în aceeași revistă, V, 1967, p. 227—231.

în ideea ca să: *Organizatorii au depus eforturi deosebite pentru crearea unor condiții excelente de transport, cazare, servicii suplimentare și vizionarea întrecerilor, totul în ideea ca ediția din anul viitor a Jocurilor Olimpice de vară să se bucure de un succes deplin.* „Informația Bucureștiului", XXVI, 1979, nr. 7997, p. 6, col. 3.

în ideea în care: *Aceasta în ideea în care adversarul are două vîrfuri de atac.* Radio, programul 1, 14 octombrie 1984, emisiunea „Sport și muzică".

3. îmbinări adverbiale (de legătură între fraze):

în această idee: *Este absolut necesar ca fiecare turist să respecte... Este inutil să mai insistăm asupra faptului că orice nerespectare a acestor cerințe poate da naștere la suprapuneri... În această idee, este important de reținut că...* „Informația Bucureștiului", XXVI, 1979, nr. 8009, p. 6, col. 5.

în aceeași idee: *În aceeași idee aș vrea să adaug...* (intervenție la o dezbatere științifică).

După cum se observă, elementele comune tuturor îmbinărilor citate — cu paralelism de structură între cele prepoziționale, conjuncționale și adverbiale[3] — sînt prepoziția *în* și substantivul *idee* (articulat sau nu).

Din punct de vedere semantic folosirea îmbinării *în ideea* variază de la „cu gîndul", „cu intenția", „cu scopul", „cu convingerea", „în ordinea de idei" la „în sensul", „pe linia", „pe temeiul", „în situația", „în cazul". Dacă sensurile din prima serie sînt direct legate de sensul substantivului care constituie centrul îmbinării, celelalte reprezintă o extensiune semantică dusă la extrem. Normale sau cel puțin ușor decodabile sînt îmbinările cu sens global final („cu gîndul, intenția, scopul etc.") *în ideea de a* sau *în ideea ca să*, de asemenea *în ideea* + genitiv, eventual și *în ideea de* + acuzativ. Un caz limită mi se pare folosirea lui *în ideea în care* cu sens global condițional („dacă", „în caz că") în citatul dat dintr-o transmisie sportivă radiofonică: *Aceasta în ideea în care adversarul are două vîrfuri de atac*, unde *în ideea* ajunge să însemne „în cazul". Nu sînt prea fericite însă nici construcțiile în care *în ideea că* are aceeași valoare condițională sau valori cauzale („întrucît", „avînd în vedere că", „dat fiind că", „în virtutea, pe baza sau datorită faptului că"): *Alecsandri poate fi socotit printre primii ctitori ai folcloristicii românești (în ideea că folclorul nu este numai un document etnografic, dar și artă în adevăratul sens al cuvîntului).* Florin D. Popescu, *Limba și stilul poeziei lui Vasile Alecsandri*, București, 1980, p. 5; vezi și citatul din „Cinema" dat mai sus.

Extensiunea semantică a îmbinărilor cvasilocuționale de tipul *în ideea...* merge mînă în mînă cu cea suferită de substantivul *idee* însuși, care în vorbirea generației tinere actuale capătă sensuri din ce în ce mai diverse și mai vagi, tinzînd să devină un fel de substitut universal, echivalent al mai vechilor substantive cu acest rol *problemă* sau *chestiune*[4]. Există cel puțin patru formule cu mare circulație la tineretul actual, în care substantivul *ideea* apare ca subiect al verbului *a fi*: *Care e ideea?*, întrebare folosită frecvent cu sensul „despre ce e vorba?" sau „care e problema (în discuție)?"; *Nu asta e ideea*, care poate însemna „nu asta e problema" sau

---

[3] Vezi Fulvia Ciobanu, *Unele aspecte ale corespondenței dintre elementele prepoziționale și cele conjuncționale, cu referire specială la locuțiuni*, în SG, III, 1961, p. 67–77.

[4] Vezi I. Coteanu și A. Bidu-Vrănceanu, *Limba română contemporană*, II. *Vocabularul*, București, 1975, p. 101.

chiar „cauza"; *Ideea este că. . .*, în care *ideea* înseamnă de asemenea „problema" sau „cauza", dar și „scopul, intenția", sens care trece pe primul plan în *Ideea es*[illegible] . . .

Folosirea excesi[illegible] a substantivului *idee* cu sensuri noi evoluate pînă la lipsa unui conținut precis și în diverse îmbinări cvasilocuționale, lipsite și ele adesea de o valoare precisă și specifică, denotă un anumit prestigiu de care se bucură acest neologism din sfera terminologică a activității intele[illegible] frecvența apariției lui în exprimare este simțită ca un element menit [illegible]ure acesteia prestanța caracterului savant. În ce privește evoluțiile [illegible]antice îndrăznețe și însăși cariera cuvîntului în limba vorbită, familiară, [illegible]ot cita ca antecedente locuțiunile verbale *a (nu) avea idee, a-și face o* [illegible]*ce* și *a intra la idei* (toate legate încă de sensul de bază al substantivului-[illegible]ntr[illegible]) și, mai ales, folosirea lui *o idee* cu sens adverbial cantitativ „puțin, [illegible] pic"[5]; cf. și atribuirea eufemistică, hazlie, de către N. Orășanu, la sfîrșitul secolului trecut, a sensului „țuică"[6].

Pe lingă extensiunea semantică, ceea ce se poate critica la îmbinările în discuție este abuzul dat de frecvență, repetarea supărătoare la același vorbitor a îmbinărilor cu *(în) ideea* care pot fi ușor înlocuite cu sinonime. Se neglijează aici o deosebire importantă, în ce privește compatibilitatea cu repetiția, între elementele de relație simple (mai ales primare) — la care repetiția este tolerată, uneori chiar inevitabilă — și cele compuse sau locuționale, la care problema repetiției se pune într-un mod asemănător ca pentru cuvintele autosemantice; mai mult, repetarea obsesivă a unei îmbinări locuționale poate contribui la anularea expresivității ei, deci a uneia dintre rațiunile de apariție și de selectare preferențială a noii formule. Repetarea îmbinării *în ideea* la distanțe mici (cf. la D. Ceacanica, *lucr. cit.*, p. 257, 258, 260 sau 282, 288) nu este numai neelegantă, ci indică și o sărăcie de vocabular; îmbinările respective se transformă în adevărate clișee[7] relaționale. La fel de neindicată este folosirea unei îmbinări cvasilocuționale cu *în ideea* într-un context în care apare și substantivul *idee*, ca în următorul citat: *A căra tunul în spate în ideea că astfel vei distruge reduta inamicului e o idee de la începutul tranșeelor antitanc.* „Flacăra", 1981, nr. 39, p. 32, col. 3 (cf. și nr. 23).

Îmbinările cvasilocuționale, corespunzătoare unor elemente de relație, care conțin substantivul *idee* constituie un fenomen lingvistic recent, databil de aproximativ 7 ani (cele mai vechi înregistrări din presă le am din 1978; în preistoria lor poate fi citată, din 1969, construcția *Pe această idee se înscrie și o viitoare expoziție.* „Săptămîna", VII, nr. 48 (362)[8]). De aceea plasarea

---

[5] Sens absent din DLRC și din DM, deși figurase la CADE și Scriban; vezi acum MDE și DEX.

[6] Iorgu Iordan, *Limba română actuală. O gramatică a „greșelilor"*, ediția a doua, București, 1948, p. 501, încadrează acest sens la termenii argotici, cu mențiunea că este vorba de „produse strict individuale și oarecum livrești".

[7] Pentru alte clișee relaționale vezi Flora Șuteu, *„Pe linia" folosirii prepozițiilor „la nivelul" presei*, în PN, XI, 1966, nr. 3, p. 42—44. La Valeria Guțu Romalo, *Corectitudine și greșeală*, București, 1972, în capitolul *Clișee lingvistice* sînt discutate și elemente relaționale ca *în cadrul* și *pe bază de* (p. 244). Pentru clișeele la modă acad. Iorgu Iordan a folosit termenul „șlagăre stilistice" — vezi articolul cu acest titlu, din 1961, reprodus în *Limba literară*, Craiova, 1977, p. 73—77.

[8] Discutat de Valeria Guțu Romalo, *lucr. cit.*, p. 145, pentru „opoziția supărătoare dintre abstractul *idee* și concretul *a înscrie*".

lor în vorbirea personajelor literare din perioade mai vechi reprezintă un anacronism; este cazul următoarei discuții datate 1943: *Vreți să spuneți... că el a început războiul în ideea că este sortit să-l și cîștige?* Eugen Barbu, *Incognito*, III, București, 1978, p. 270.

E greu de spus ce va rămîne din moda actuală a întrebuințării substantivului *idee* în construcțiile semnalate. Deocamdată se impune moderație în adoptarea ei, în sensul respectării unor reguli generale ale exprimării îngrijite.

LR, XXXIV, 1985, nr. 2, p. 140–143.

FORMAREA CUVINTELOR ȘI CULTIVAREA LIMBII

Formarea cuvintelor, compartiment intermediar între gramatică și vocabular [1], este un domeniu care interesează cultivarea limbii din diverse puncte de vedere și în diferite accepții ale acestei noțiuni. Interesul impus de realitatea obiectivă poate varia în manifestările lui concrete de la o epocă la alta sau de la un cercetător la altul, accentul punîndu-se pe anumite aspecte concrete sau pe anumite moduri de acțiune.

1. Cultivarea limbii înțeleasă ca acțiune de îndrumare a direcției de dezvoltare a limbii este interesată de formarea cuvintelor ca mijloc de îmbogățire a ei. De aceea, aproape concomitent cu apariția noțiunii și a termenului de cultivare sau cultură a limbii la reprezentanții Școlii Ardelene [2], se constată preocuparea intensă pentru promovarea formării cuvintelor și dirijarea ei într-un anumit sens, ca principal mijloc de completare și de sistematizare, deci de perfecționare, a vocabularului [3]. Este bine cunoscută importanța pe care o acorda bănățeanul Paul Iorgovici formării cuvintelor, cu atît mai mult, cu cît lucrarea sa aproape bicentenară *Observații de limbă rumânească*, Buda, 1799, a fost recent repusă în circulație prin ediția critică a cercetătorilor timișoreni Doina Bogdan Dascălu și Crișu Dascălu [4]. Dincolo de cazurile particulare ale unor recomandări exagerate de formații neadoptate de evoluția lingvistică sau, pur și simplu, eronate, trebuie apreciată linia generală a lucrării lui Iorgovici și a altor adepți ai Școlii Ardelene, între care un loc de frunte are alt bănățean, Constantin Diaconovici Loga, cu gramatica reeditată și ea de cercetătorii timișoreni Olimpia Șerban și Eugen Dorcescu [5]. Într-o epocă în care se punea în mod acut problema modernizării limbii literare și în mod special a constituirii unei terminologii științifice, încurajarea formării cuvintelor, ea însăși supusă unei modernizări, a reprezentat soluția ideală de echilibrare a balanței împrumuturilor propriu-zise și de integrare a lor în sistemul limbii, iar orientarea după modelul latin de derivare în adaptarea împrumuturilor [6] și împrejurarea că unele derivate neologice puteau fi raportate la cuvinte de bază moștenite [7] au avut avantajul

---

[1] Vezi *Formarea cuvintelor în limba română*, redactori responsabili: acad. Al. Graur și Mioara Avram, vol. I, *Compunerea*, București, 1970, p. XIV—XV.

[2] Vezi Adrian Marino, *Iluminiștii români și problema „cultivării" limbii*, în LR, XIII, 1964, nr. 5, p. 467—482 și nr. 6, p. 571—585; Doina David, *Limbă și cultură (Româna literară între 1880 și 1920. Cu privire specială la Transilvania și Banat)*, Timișoara, 1980, p. 190—192.

[3] Vezi Aurel Nicolescu, *Școala Ardeleană și limba română*, București, 1971, p. 40—41.

[4] Timișoara, 1979. Vezi *Studiu introductiv*, p. 24—32.

[5] *Gramatica românească*, Timișoara, 1973. Vezi *Cuvînt introductiv*, p. 17, 19.

[6] Vezi I. Coteanu, *Structura și evoluția limbii române (de la origini pînă la 1860)*, București, 1981, p. 121—128.

[7] Heliade Rădulescu arăta în 1832 că trebuie încurajate împrumuturile prin care se poate îmbogăți familia unui cuvînt moștenit din latină, de exemplu *local, localitate* alături de *loc*; vezi *Repede aruncătură de ochi asupra limbii și începutului rumânilor*, în *Opere*, ediție critică de D. Popovici, tomul al II-lea, București, 1943, p. 208: „Franțezii locului

de a evita producerea unor discrepanţe faţă de derivarea tradiţională şi chiar de lexicul tradiţional.

Importanţa formării cuvintelor din punctul de vedere al dirijării limbii a fost înţeleasă şi de creatori de sisteme ca Ion Heliade Rădulescu şi Aron Pumnul, care au alcătuit lucrări sau capitole speciale, cu caracter călăuzitor în acest domeniu: în *Paralelism între limba rumână şi italiană* (1840), Heliade Rădulescu dă, ca şi Iorgovici în „exemplurile" sale, numeroase liste demonstrative ale unor familii de cuvinte [8], iar Aron Pumnul a lăsat în manuscris o lucrare (din 1856—1859) intitulată *Formăciunea cuvintelor româneşti*, în care, după principiile sale analogiste, recomanda sufixe ca *-ciune* pentru *-ţi(un)e* şi chiar *-ver* pentru *-bil* [9].

Dacă ulterior nu a mai putut fi vorba de asemenea încercări de intervenţie directă şi subiectivă în evoluţia limbii, concepţia respectivă despre cultivarea limbii s-a manifestat în ce priveşte formarea cuvintelor în diverse acţiuni de normare a limbii limitate la planul ortografic, de la „etimologismul românesc" sau „derivatismul" lui Titu Maiorescu (şi al ortografiei academice din 1881) [10] pînă la principiul morfologic al ortografiei actuale [11], care urmăreşte reliefarea organizării limbii: relaţiile dintre cuvinte, identificarea rădăcinii unei familii de cuvinte şi identificarea afixelor prin păstrarea imaginii grafice unitare.

2. Formarea cuvintelor nu este numai un mijloc de îmbogăţire a limbii întregului popor şi de organizare a vocabularului ei, ci şi un mijloc de îmbogăţire şi de organizare a vocabularului fiecărui vorbitor. Cultivarea limbii ca acţiune de îndrumare a modului de însuşire a limbii (literare), de dezvoltare a capacităţii de exprimare, este direct interesată de acest domeniu, care, prin caracterul său sistematic, permite atît înţelegerea unor formaţii necunoscute anterior, cît şi „crearea" sau „re-crearea" unora, existente sau nu în limbă. Acestui aspect al relaţiilor dintre formarea cuvintelor şi cultivarea limbii ar trebui să i se dea mai mare atenţie în învăţămînt, începînd cu orele de dezvoltare a vorbirii din învăţămîntul preşcolar, întrucît este vorba de un aspect formativ al capacităţii creatoare a vorbitorului şi al competenţei de decodare a cuvintelor noi cu structură analizabilă pe baza cunoaşterii elementelor alcătuitoare. Economia de eforturi realizată prin memorizarea unui număr de rădăcini şi afixe cu care orice vorbitor poate reface şi, mai ales, poate înţelege familii şi serii întregi de cuvinte are un rol imens în achiziţia empirică a limbajului (caracterul pozitiv al acestui rol nefiind afectat de creaţiile accidentale apărute în vorbirea copiilor prin exces de regularizare a derivatelor [12]). Cum însă învăţarea limbii materne nu încetează niciodată şi o

---

îi zic *lieu* şi, avînd trebuinţă, au avut atîta îndrăzneală încît cu d-a sila să ia zicerile *localité* şi *local*, şi noi, cînd avem o dată a noastră ca o moştenire zicerea *loc*, să ne fie frică să zicem la trebuinţa noastră *localitate* şi *local*?"

[8] *Lucr. cit.*, p. 295—318 (la p. 291—295 liste de prefixe şi sufixe).

[9] Vezi *Voci asupra vieţii şi însemnătăţii lui Aron Pumnul, precum şi scrierile lui mărunte şi fragmentare* publicate de d-rul Ion al lui G. Sbiera, Cernăuţi, 1889, p. 254—270.

[10] Vezi Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, ediţia a doua, Bucureşti, 1956, p. 206; Flora Şuteu, *Proiectele ortografice ale Societăţii Academice Române*, în LR, XV, 1966, nr. 5, p. 516; Doina David, *lucr. cit.*, p. 51—56.

[11] Vezi Mioara Grigorescu, *Principii gramaticale în ortografie*, în LR, III, 1954, nr. 1, p. 45—50 [în volumul de faţă, p. 55—59].

[12] Vezi la Tatiana Slama-Cazacu, *Relaţiile dintre gîndire şi limbaj în ontogeneză (3—7 ani)*, Bucureşti, 1957, p. 346—348, exemple ca *bebic*, *cîineluş*, *glumeală*, *(h)ingheresc*, *a pictura*, *pîinerie* şi altele (explicate, în general, prin „contaminare"); cf. şi p. 415.

dată cu școlarizarea trece pe trepte superioare de dificultate, studiul limbii materne trebuie să conștientizeze mecanismul formării cuvintelor și să ușureze eforturile elevilor și ale viitorilor absolvenți în însușirea vocabularului literar, în special a terminologiei tehnico-științifice.

Cunoașterea sensurilor unor prefixe și sufixe neologice și, mai ales, a unor elemente de compunere savantă ar ajuta enorm procesul de asimilare a marii cantități de termeni științifici care se învață la diferite discipline (inclusiv în studiul limbii române: cf. termeni ca *ortografie*, *ortoepie*; *semivocală*; *antonim*, *sinonim*, *omonim*; *polisemic*; *prepoziție*, *pronume*; *coordonat*, *subordonat* etc.) și ar permite oricînd decodarea corectă măcar în esență a unui termen nou în care s-ar întîlni aceleași componente. Explicațiile ar trebui date atît la disciplinele care introduc și definesc un termen cu structură analizabilă, cît și în studiul limbii române, care ar trebui să organizeze cunoștințele despre prefixe ca *anti-*, *co(n)-*, *ex-*, *hiper-*, *pre-*, sufixe ca *-bil*, *-itate*, elemente de compunere ca *auto-*, *bi-*, *orto-*, *-grafie*, *-logie*, *-scop* întîlnite la diferite discipline (nu mă gîndesc, desigur, la explicații etimologice care ar merge pînă la greacă sau latină, ci la explicații semantice în cadrul limbii române). Necesitatea cunoașterii acestor procedee moderne de formare a cuvintelor — pe care înaintași ca Iorgovici se grăbeau să le popularizeze înaintea integrării lor în limbă — este atît de evidentă, încît surprinde faptul că manualele actuale de gimnaziu și chiar noua programă se preocupă prea puțin [13] de prefixele și sufixele neologice și deloc de elementele de compunere savantă [14].

În sprijinul studierii la limba română a afixelor neologice și a elementelor de compunere savantă, nelăsînd ca însușirea lor să se facă numai prin deducție din studiul diverselor discipline, vorbește și faptul că aceste segmente apar și în alcătuirea unor cuvinte care nu țin de terminologia tehnico-științifică sau nu sînt din sfera unor discipline predate în școală, dar fac parte din vocabularul culturii și pot fi întîlnite în presă, de exemplu; mă gîndesc la derivate ca *hipersensibil* sau compuse ca *tehnocrat*. Desigur, pentru cuvintele în discuție (termeni tehnici sau nu) se poate spune că pot fi învățate ca orice cuvînt prin aflarea sensului global dintr-un dicționar, deci fără analiza structurii. Pe lîngă argumentul adus mai înainte al economiei de timp și de memorie pe care o asigură cunoașterea elementelor componente, numai ea este în măsură să permită înțelegerea unor formații care nu figurează în dicționare, fie pentru că sînt termeni nou apăruți într-un domeniu oarecare, fie pentru că e vorba de creații ocazionale, glumețe, de exemplu. Presa noastră uzează și abuzează în ultima vreme de formații glumețe ad-hoc ca *bîtocrat* (în *Dicționar de cuvinte recente*, București, 1982, s.v., un citat din „Contemporanul", 1962), *cronofag* (*televizor, telefon și alte ustensile cronofage sau avînd, dimpotrivă, darul de a economisi timpul*, în „România literară", XVI, 1983, nr. 29, p. 22, col. 2; cf. și DN[3]), *a hipercrește* (*Numai să nu hipercrească pe fondul pretențiilor absurde*, în „Scînteia", 1981, nr. 12057, p. 5, col. 3), *hîrtievor* (*prin re-*

---

[13] Am semnalat acest lucru în articolul *Formarea cuvintelor în* *Programa de limba română (gramatică, vocabular, fonetică, ortografie, ortoepie, punctuație) pentru clasele V — VIII*, în LL, 1983, I, p. 101—102.

[14] Ca mijloace de informare pentru cadrele didactice aș recomanda, în primul rînd, cele două volume apărute din tratatul *Formarea cuvintelor în limba română* — vol. I, *Compunerea*, 1970; II, *Prefixele*, 1978 — și o lucrare apărută la Editura Didactică și Pedagogică în 1961, care ar trebui revăzută și actualizată, *Însușirea terminologiei științifice* de Gheorghe Goian (vezi observațiile critice ale lui Andrei Avram, în LR, XI, 1962, nr. 3, p. 328—330).

ducerea formularisticii inutile, a birocrației, cel mai mare hîrtievor al epocii noastre („Informația Bucureștiului", 1981, nr. 8748, p. 1, col. 4), *procesomaniadă* („Scînteia", 1973, nr. 9452, p. 4, col. 2; cf. *procesoman*, DEX), *profitozaur* (*Profitozaurii* — titlul unui articol despre miliardarii cu cele mai mari profituri, în „Informația Bucureștiului", 1983, nr. 9224, p. 4, col. 1—3), care nu pot fi decodate de cel care nu recunoaște segmentele *-crat*, *crono-* și *-fag*, *hiper-*, *-man(ie)* + *-(i)adă*, *-vor*, *-zaur* cu sensurile lor. Bineînțeles, din punctul de vedere al cultivării limbii, asemenea formații sînt de natură să pună în discuție accesibilitatea stilului publicistic, dar în același timp, în fața acestei tendințe a stilului menționat, se pune și problema abilitării cititorului pentru înțelegerea lor. Căci, dacă un derivat sufixal precum *cîrtițărit* din *industria cîrtițăritului* (referitoare la adăposturi subterane), „Scînteia", 1982, nr. 12405, p. 6, col. 6, poate fi ușor decodat pe baza stăpînirii limbajului comun, iar derivatul prefixal *consoră* din contextul *de confrații și de consorele doamnei P.F.*, în „România literară", XVI, 1983, nr. 16, p. 22, col. 2, de asemenea, cu ceva mai mare dificultate din cauza formei de plural incorecte, și tot așa un compus ca *ochiometru* din *a măsura cu ochiometrul* (în *Dicționar de cuvinte recente*, s.v., trei citate din presă, începînd cu 1960; cf. *apreciind cantitatea cu ochiometrul*, în „Scînteia", 1983, nr. 12744, p. 4, col. 8), pentru decodarea unor derivate (mai ales prefixale) și compuse cu elemente savante sînt necesare cunoștințe pentru care practica limbii curente nu e suficientă.

3. Înțeleasă ca acțiune de corectare și de prevenire a greșelilor de limbă, cultivarea limbii este interesată de formarea cuvintelor sub multiple aspecte, care țin de forma exterioară (ortografie, inclusiv despărțirea la capăt de rînd [15], sau/și ortoepie), de modul de formare (în funcție de restricțiile cunoscute de fiecare tip), de sens, de folosirea în anumite îmbinări lexicale și în anumite construcții gramaticale [16], de distribuția regională și stilistică [17]. Dacă studiile descriptive, normative și corective ating, în diverse grade, toate aceste aspecte, predarea și învățarea formării cuvintelor în școală par a fi preocupate aproape exclusiv de aspectele formale ortografice și ortoepice. După cum am mai arătat în observațiile asupra problemelor de formare a cuvintelor în noua *Programă de limba română pentru clasele V—VIII*, ceea ce lipsește din manuale și din noua programă în domeniul cultivării limbii aplicate la formarea cuvintelor „este un minimum de atenție în direcția aspectelor semantice sau formale cu consecințe semantice" [18]. Pe drept cuvînt însă

---

[15] Precizez aceasta întrucît lucrările de ortografie care au un capitol consacrat formării cuvintelor (vezi *Îndreptar ortografic, ortoepic și de punctuație*, ediția a treia, București, 1971, p. 20—25; *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, București, 1982, p. XXI — XXVIII; G. Beldescu, *Ortografie, ortoepie, punctuație*, București, 1982, p. 39—51) nu se referă în acel loc și la despărțirea în „silabe" a cuvintelor compuse și a unor derivate.

[16] Pentru acest aspect vezi J. Byck, *Derivație și sintaxă*, în SCL, II, 1951, p. 126—129; *Gramatica limbii române* editată de Academia R. S. România, ediția a doua, tiraj nou, București, 1966, vol. I, p. 21—22.

[17] Bibliografia de pînă în 1970 este înregistrată în *Formarea cuvintelor în limba română. Cercetare bibliografică*, B.C.U., coordonator: Maria Negraru, București, 1971; cf. și I. Coteanu și I. Dănăilă, *Introducere în lingvistica și filologia românească. Probleme, bibliografie*, București, 1970, p. 100—115; Theodor Hristea, în *Current Trends in Romanian Linguistics*, edited by A. Rosetti and Sanda Golopenția Eretescu (= „Revue roumaine de linguistique", XXIII, nr. 1—4 și „Cahiers de linguistique théorique et appliquée", XV, nr. 1—2), București, 1978, p. 215—220 și 238—254. Pentru tratarea complexă a unor asemenea probleme vezi Iorgu Iordan, *Limba română actuală. O gramatică a „greșelilor"*, ediția a doua, București, 1948, p. 156—251.

[18] *Art. cit.*, p. 101.

C. Diaconovici Loga spunea în gramatica sa (scrisă în timp ce era profesor la Arad, la „Schoala preparandă sau pedagoghicească a naţiei româneşti", prima şcoală normală românească din Transilvania): „Ca să putem dreaptă întrebuinţare face din părticealele aceste [= prefixe] spre diregerea limbii, trebue mai nainte să arătăm însuşirea şi puterea lor" [19], adică sensul sau valoarea şi productivitatea lor.

Necunoaşterea sau neglijarea sensului unor afixe şi elemente de compunere poate duce la două categorii de greşeli — de limbă şi de gîndire în acelaşi timp — care se constată în îmbinarea derivatelor sau compuselor cu alte cuvinte, determinante: pe de o parte, la pleonasm [20] în cazul construirii cu determinante inutile care repetă sensul afixului sau al unui element de compunere, iar, pe de alta, la o „contradicţie în adaos" [21] în cazul determinantelor incompatibile cu afixul sau cu un element al compusului.

Pentru ilustrarea pleonasmelor legate de formarea cuvintelor pot fi date, din păcate, numeroase exemple cu derivate şi compuse cărora li se adaugă determinante superflue: formaţii cu prefixul neologic *co-* sau *con-* folosite în construcţii cu determinantul *împreună* sau *laolaltă* (*am conlucrat împreună*, *coexistă împreună*, *convieţuiesc împreună* sau *laolaltă* — cf. *străveche vatră de convieţuire laolaltă*, în „Scînteia", 1970, nr. 8631, p. 2, col. 1 — sau *compătimesc împreună*, Caragiale, *Opere*, I, 1959, p. 75); formaţii cu prefixul *între-* care exprimă reciprocitatea însoţite de un determinant ca *reciproc* (*întrajutorare reciprocă*, în „Scînteia", 1965, nr. 6702, p. 4, col. 4); formaţii cu prefixul *pre-* care exprimă anterioritatea însoţite de un determinant ca *anterior* (*preexistent anterior*); formaţii (de obicei verbe) cu prefixul *re-* care exprimă repetarea acţiunii, săvîrşirea ei pentru a doua oară, însoţite de determinante ca *din nou*, *iarăşi* sau *iar(ă)*, *mai* prin care se exprimă încă o dată sensul lui *re-* (*l-a revăzut din nou*, *îl revede iarăşi*, *nu l-a mai revăzut* sau chiar *l-a revăzut iar din nou* şi *cînd ne vom mai revedea iar din nou?* — cf. *şi-au reafirmat din nou angajamentul*, în „Scînteia", 1965, nr. 6729, p. 4, col. 7); formaţii adjectivale şi adverbiale cu prefixe superlative ca *arhi-*, *stră-*, *ultra-* însoţite de *foarte* sau diverse adverbe echivalente (*foarte străvechi*, de exemplu). În toate exemplele cu derivate prefixale date pînă acum e inutil, pleonastic, ori prefixul, ori determinantul (sau determinantele) de tip adverbial sau adjectival. Uneori însă prefixul poate fi pleonastic şi faţă de cuvîntul la care se ataşează, nu neapărat faţă de un determinant; este cazul unor derivate de tipul *coasociat*, *copartener*, *codevălmăşie*, cu prefixul *co-* adăugat la cuvinte care exprimă prin ele însele asocierea [22]; al unor derivate ca *reaminti*, *reîntoarce* în care prefixul *re-* nu e necesar decît dacă avem a face cu o repetare multiplă a acţiunii [23]; al prefixelor superlative ataşate la cuvinte care exprimă însuşiri superlative (*ultrasplendid*, de exemplu). Din sectorul derivării cu sufixe, cele mai frecvente pleonasme datorate neglijării sensului unui sufix sînt furnizate de adjectivele (şi adverbele) formate cu sufixul *-bil*, care exprimă posibilitatea (pasivă, mai rar activă), şi de substantivele abstracte derivate

---

[19] *Lucr. cit.*, p. 134.

[20] Vezi Mioara Avram, *Tot despre pleonasme*, în PN, X, 1965, nr. 4 (108), p. 38 [în volumul de faţă, p. 227 – 228]; idem, *Despre pleonasm*, interviu luat de Sabina Angelescu, în „România liberă", XXXIX, 1981, nr. 11311, p. 2, col. 2.

[21] Vezi Mioara Avram, *O greşeală de limbă şi de gîndire: contradictio in adiecto*, în LR, XXIX, 1980, nr. 1, p. 61–65 [în volumul de faţă, p. 229 – 233].

[22] Vezi Al. Graur, *Prefixe cu rol de indicator*, în LL, XI, 1966, p. 336; idem, *Un prefix*, în „România literară", XII, 1980, nr. 1, p. 8.

[23] Vezi Iorgu Iordan, *Limba română actuală*, p. 209; *Formarea cuvintelor în limba română*, vol. al II-lea, *Prefixele*, Bucureşti, 1978, p. 206–207.

de la acestea (substantivele în -*bilitate*), care apar îmbinate cu verbul *a putea*, cu substantivul *posibilitate* sau cu expresia *a fi posibil*, *a fi cu putință*: *nu pot fi utilizabile* (cf. *Termenii pot fi, uneori, interşanjabili*, în SCL, XXI, 1970, nr. 3, p. 329; *Avionul „Concorde“ ar putea fi profitabil dacă ar zbura opt ore zilnic*, în „Lumea“, 1980, nr. 40, p. 31, col. 2), *posibilitatea variabilității* (cf. *posibilitatea reversibilității raporturilor determinat-determinant*, în SCL, XXI, 1970, nr. 3, p. 326); de asemenea, un pleonasm paralel cu cel discutat pentru prefixele superlative se produce la construirea unui derivat sufixal în -*isim* cu instrumentele obişnuite ale gradului superlativ absolut (*foarte* sau *extrem de rarisim*). În sfîrşit, există şi compuse care dau naştere unor pleonasme în îmbinarea cu determinante care dublează sensul unui element de compunere savantă: *hemograma sîngelui* şi *alcoolemie în sînge*, în „Scînteia“, 1975, nr. 10360, p. 2, col. 1, *ibidem*, 1983, nr. 12 699, p. 2, col. 1 (cf. *i s-a găsit în sînge alcoolemie... zero*, în „Scînteia“, 1983, nr. 12 700,p. 2, col. 1) ;*panoramă de ansamblu*, Stelian Neagoe, *Viața universitară clujeană interbelică*, Cluj-Napoca, 1980, I, p. 154; *valoare echivalentă* sau *echivalență de valoare*, în „Contemporanul“, 1971, nr. 30 (1 289), p. 9, col. 5; *nume toponimic* sau *cartografierea hărților*, *se autoacuză singur* sau *s-a sinucis singur* etc.; mai puțin frecvent se întîlnesc pleonasme şi la compuse de alt tip, de exemplu *mărinimie sufletească*, în „România liberă“, 1981, nr. 11 427, p. 1, col. 1. Dacă acestea din urmă sînt mai curînd pleonasme lexicale, un exemplu ca *aniversarea unor ani* (care se întîlneşte şi în *Buletinul S.Ş.F. pe anul 1982*, p. 149: *cu prilejul aniversării a 30 de ani*) interesează şi formarea cuvintelor în măsura în care se asociază cuvinte din aceeaşi familie; acelaşi tip de pleonasme se realizează şi cu concursul unor cuvinte formate cu alte procedee, ca sufixarea (*o capacitate zilnică de o jumătate de milion de barili de petrol pe zi*, în „Munca“, 1970, nr. 7040, p. 3, col. 2; *articole incluse între literele K şi P inclusiv*, în „Informația Bucureştiului“, 1965, nr. 3 713, p. 1, col. 7; *a sărbătorit sărbătoarea* (cf. *Cuba a sărbătorit în mod festiv ziua de 26 iulie — sărbătoarea sa națională*, în „Scînteia“, 1965, nr. 6 693, p. 4, col. 3); *ar fi cu putință... să mai poată*, în „Contemporanul“, 1981, nr. 23 (1 804), p. 10, col. 4) sau schimbarea valorii gramaticale (*s-ar putea poate remarca*, în „Scînteia“, 1965, nr. 6731, p. 2, col. 1). Cînd pleonasmele datorate rădăcinilor se combină cu cele datorate afixelor se poate ajunge la monştri pleonastici ca *e cu neputință să poată fi utilizabil*.

Mai puțin cunoscută decît pleonasmul este greşeala de tip opus, „contradicția în ceea ce se adaugă“. Ea se întîlneşte, de exemplu, la derivate prefixale sau compuse construite cu un determinant al cărui sens este incompatibil cu sensul prefixului, respectiv al elementului de compunere din structura determinatului. De exemplu: *întrajutcrare nereciprocă* (sau *univocă*) *aragaz electric*, *bicicletă cu trei roți* şi altele mai neobişnuite, ca *o hemoragie de nume străine*, în „Flacăra“, XXIX, 1980, nr. 27 (1308), p. 11, col. 4. Un tip aparte de asemenea contradicții în adaos priveşte regimul gramatical al unor formații, de exemplu folosirea tranzitivă a unor verbe compuse cu *sine-* sau *auto-* prin definiție reflexive-obiective: *a încercat să mă sinucidă* (cf. *scosese şicul de la baston pentru ca să mă sinucidă*, Caragiale, *Opere*, I, p. 35) sau *o astfel de declarație îl autoacuză*, D. Ceacanica, *Însemnările unui criminalist*, Bucureşti, 1980, p. 108. Din categoria greşelilor comise prin folosirea unui compus în contexte incompatibile cu unul din termenii săi componenți face parte folosirea improprie a unor adjective compuse cu elementul -*fer*, în special *petrolifer*, în contexte care dovedesc neglijarea restricțiilor combinatorii impuse de acest element cu sensul „purtător de, care conține“ (de exemplu, *industria petroliferă* sau *grup şcolar cu profil petrolifer*, în „România

liberă", 1983, nr. 12 077, p. 1, col. 7); de asemenea, folosirea improprie a adjectivului *centenar* în construcții ca *spectacol centenar al unui artist* sau *meci centenar al unui sportiv* cu sensul „al o sutălea spectacol, respectiv meci" (cf. *locul unde Țiriac a jucat atît primul meci, cît și cel centenar*, în „Flacăra", XXII, 1973, nr. 17 (933), p. 34, col. 3), ignorîndu-se faptul că în componența lui *centenar* există un element care impune raportarea la o sută *de ani* [24].

Atît pleonasmul, cît și contradicția în adaos sînt încălcări ale proprietății termenilor. Înțelegerea structurii formale a cuvintelor derivate și compuse poate și trebuie să fie un ajutor important pentru folosirea lor corectă. O problemă de formă și de conținut în același timp, interesînd în cea mai mare măsură proprietatea sensului, este aceea a cuvintelor numite de acad. Iorgu Iordan [25] „cu dublă derivare", adică fenomenul folosirii unor derivate cu un sens nou care nu se explică prin evoluție semantică, ci mai curînd printr-o nouă derivare; este cazul mult discutatelor formații de tipul *lucrativ* cu sensul „de lucru, activ, eficient", în loc de „rentabil", sau *problematic* „care constituie sau pune o problemă", în loc de „îndoielnic", nesigur", alături de care poate fi menționat, de exemplu, *a sugestiona* „a sugera, a da o sugestie", în loc de „a produce starea de sugestie".

Mulțimea și diversitatea problemelor de cultivare a limbii legate de formarea cuvintelor se explică prin bogăția limbii române în acest domeniu: ea dispune atît de procedee variate, cît și de numeroase mijloace concrete de realizare (afixe, mai ales sufixe [26]). În condițiile existenței a două sau mai multe afixe cu aceeași valoare se pune, desigur, problema concurenței dintre ele, întrucît este evident că nu toate afixele sinonime se folosesc practic la derivarea de la unul și același cuvînt de bază [27]. Vorbitorii se întreabă, pe de o parte, de ce un cuvînt are un anumit sufix și nu un sinonim al lui și, pe de altă parte, care sufix e de preferat pentru formarea unui nou derivat necesar; un răspuns general valabil nu se poate da. La prima întrebare răspunsul se referă în primul rînd la istoria cuvîntului în discuție, începînd cu etimologia lui (căci el poate avea sufixul încă din limba de origine) și continuînd cu urmărirea poziției lui în limbă de-a lungul timpului, întrucît tradiția, frecvența și răspîndirea teritorială pot explica selectarea în limba literară a unuia dintre mai multe derivate sinonime. Astfel, dintre diminutivele formate de la substantivul *masă*, în limba literară contemporană

---

[24] Vezi Al. Graur, *Puțină... aritmetică*, București, 1971, p. 118.

[25] *Cuvinte românești cu dublă derivare*, în *Omagiu lui Alexandru Rosetti la 70 de ani*, București, 1965, p. 409—412.

[26] Numărul prefixelor simple înregistrate în *Formarea cuvintelor în limba română*, II, *Prefixele*, este de 86 (la care se adaugă 11 prefixe complexe — compuse și dezvoltate). Sufixele simple înregistrate de G. Pascu în lucrarea sa *Sufixele românești*, București — Leipzig — Viena, 1916, sînt în număr de 165 (între care figurează însă numai 6 sufixe neologice, în timp ce Iorgu Iordan, *Sufixe românești de origine recentă (neologisme)*, în „Buletinul Institutului de Filologie Română « Alexandru Philippide »", VI, 1938, p. 1—59, enumeră 32 de sufixe neologice). I. Coteanu, *lucr. cit.*, p. 52, vorbește de existența a „peste 250 de sufixe" (simple), iar Theodor Hristea, în *Sinteze de limba română*, ediția a doua, București, 1981, p. 57, afirmă că „după o statistică aproximativă, există, în limba română, circa 500 de sufixe, dintre care unele sînt foarte vii sau productive în epoca actuală", fără a preciza dacă are în vedere și sufixele complexe. *Formarea cuvintelor în limba română*, vol. al III-lea, *Sufixele* (în manuscris la Institutul de Lingvistică din București) înregistrează peste 300 de sufixe simple și 350 complexe (compuse și dezvoltate).

[27] Pentru prefixe, vezi *Formarea cuvintelor în limba română*, II, *Prefixele*, p. 271—273; pentru sufixe, Laura Vasiliu, *Asupra sinonimiei derivatelor sufixale în limba română*, în volumul colectiv *Semantică și semiotică*, București, 1981, p. 314—332:

se folosesc curent doar două: *măsuță* și *mescioară*, eventual și *mesișoară*, deși dicționarele înregistrează încă vreo patru (*măsucă*, *mesică*, *mesiță* și *mescioruță*) [28]. Uneori există restricții etimologice, semantice, gramaticale sau fonetice în folosirea unor sufixe cu anumite teme. Identificarea acestor restricții explică nu numai sufixul cu care s-au fixat în limbă unele cuvinte, ci și calea pe care urmează să se meargă în formațiile noi. În același timp trebuie să se țină seama de faptul că multe sufixe conținute în cuvinte formate de multă vreme și-au pierdut vechea productivitate și nu mai constituie un mijloc activ de formare a unor noi derivate.

Desigur, nu se poate cere ca toate aceste probleme de cultivare a limbii referitoare la formarea cuvintelor să fie studiate sistematic în școală. Ca în toate acțiunile corectiv-preventive din diferite compartimente ale limbii, trebuie să se rezolve unele „cazuri" de largă răspîndire, trebuie ca intervențiile să se orienteze în funcție de situația concretă a colectivului de elevi și trebuie folosite mai mult comentariile de texte pentru distincția dintre formațiile literare actuale și cele învechite sau regionale.

Cazuri de largă răspîndire care ar trebui incluse în programă și manuale sînt, de exemplu, confuziile paronimice (cu sau fără consecințe asupra înțelesului) între prefixe ca *ante-* și *anti-* [29], *in-* și *în-* [30] sau între sufixe ca *-al* și *-ar* [31], *-ant* și *-at* [32], *-ean* și *-ian* [33], *-er* și *-ier* [34].

Orientarea în funcție de situația colectivului de elevi impune luarea în discuție a deosebirilor față de limba literară, întîlnite adesea și în texte. În ce privește particularitățile regionale, formarea cuvintelor confirmă observația făcută cu privire la alte capitole [35]: particularitățile frapant regionale — ca folosirea în Banat a așa-numitelor prefixe aspectuale *do-*, *pro-* și *ză-*, folosirea în Oltenia a sufixului *-ete*, în graiurile vestice a sufixului *-oc* — sînt părăsite mai ușor decît cele care prezintă numai deosebiri de distribuție, afixul existînd și în limba literară, dar nu cu același inventar de formații. Exemplu: derivate ca *bătrînuț* [36] din bucata *Darul lui Moș Miron* de I. Agârbiceanu inclusă în manuale [37], care au rolul lor în marcarea caracterului regional în forma cea mai ușor decodabilă.

[28] Vezi Elena Carabulea, *Cîteva observații asupra diminutivării substantivale pe baza DLR*, în SCL, XXVI, 1975, nr. 4, p. 339.

[29] Vezi, în ultimul loc, *Formarea cuvintelor în limba română*, II, *Prefixele*, p. 49.

[30] *Ibidem*, p. 134.

[31] Vezi, de exemplu, B. Cazacu, *Folosirea derivatelor cu sufixele -al și -ar*, în LLR, II, 1973, 2, p. 11—13; *Limba română corectă. Probleme de ortografie, gramatică, lexic*, autori: Vasile Breban (coordonator), Maria Bojan, Elena Comșulea, Doina Negomireanu, Valentina Șerban, Sabina Teiuș, București, 1973, p. 203—208; Al. Graur, *„Capcanele" limbii române*, București, 1976, p. 63—64; Nicolae Felecan, *Sursele și limitele paronimiei în limba română*, în LR, XXXII, 1983, nr. 3, p. 198—199.

[32] Vezi, în ultimul loc, Nicolae Felecan, *art. cit.*, p. 199.

[33] Vezi Elena Carabulea, *Numele de locuitori în -ean, -ian, -an*, în LR, XXVI, 1977, nr. 2, p. 149—154.

[34] Vezi Iorgu Iordan, *Sufixe românești de origine recentă*, p. 38—40.

[35] Vezi Mioara Avram, *Școala și cerințele actuale ale predării ortografiei și ortoepiei*, în *Aspecte ale evoluției limbii și literaturii române. Limba latină în formația profesorului de limba română. Cursuri de vară Piatra Neamț, 1977*, București, 1977, p. 156 [în volumul de față, p. 34—35]; idem, *Gramatica și cultivarea limbii în învățămînt*, în LL, 1982, IV, p.475 [în volumul de față, p. 75].

[36] Absent în *Dicționarul limbii române literare contemporane*, în *Dicționarul limbii române moderne*, în *Mic dicționar enciclopedic* și în *Dicționarul explicativ al limbii române*; în *Dicționarul limbii române* (DA) înregistrat cu o atestare din *Lexiconul de la Buda*.

[37] Vezi Ion Șerdean, Florian Dițuleasa, Eliza Paveliu, *Carte de citire. Manual pentru clasa a III-a*, București, 1970, 1972; Ana Dumitrescu și Vasile Teodorescu, *Limba română. Manual pentru clasa a V-a*, București, 1983.

Atît comentariile literare, cît și observarea vorbirii elevilor oferă posibilitatea discutării unor diferențieri stilistice (de exemplu, la folosirea trunchierii [38] de către tineretul actual). Exprimarea elevilor poate furniza, de asemenea, pretexte de abordare a unor aspecte vizînd abuzul în folosirea unor procedee de formare a cuvintelor în anumite momente [39] și productivitatea dusă pînă la adevărate mode (ca voga lui *mini-* [40] de acum cîțiva ani, în relație și cu moda vestimentară).

4. Dintre sarcinile cultivării limbii derivate dintr-o accepție constructivă, creatoare a ei nu am vorbit încă — și nu le voi dezvolta nici acum — de următoarele două, strîns legate între ele: validarea inovațiilor din acest domeniu și valorificarea formării cuvintelor în operele literare. Nu intenționez să dezvolt aceste probleme între altele și pentru motivul că de ele s-au ocupat, pe larg, acad. Ion Coteanu în *Creația lexicală în poezia noastră nouă* [41] și, mai recent, G.I. Tohăneanu în două importante contribuții: *Derivate poetice* [42] și *Cultivarea limbii* [43].

S-a făcut nu o dată observația că în acțiunea de cultivare a limbii se discută prea mult elementele negative, ba chiar că se face o vînătoare de greșeli, și prea puțin elementele pozitive [44]. Într-o formulare metaforică, acad. I. Coteanu spunea într-un interviu că ar trebui să ne ocupăm mai puțin de buruieni și mai mult de flori [45]. Păstrînd imaginea, aș răspunde că buruienile pot împiedica creșterea florilor. Aprecierea unor reușite în domeniul formării cuvintelor și în alte sectoare ale limbii este o sarcină superioară a cultivării limbii, dar o treaptă ulterioară aceleia elementare de asigurare a corectitudinii. Atîta timp cît constatăm răspîndirea și frecvența atîtor greșeli în vorbirea și chiar în scrisul cu pretenții (vezi, de exemplu, într-un articol mai scurt de o jumătate de coloană din „Săptămîna", 1983, nr. 21 (650), p. 4, col. 2, *magnificiență* în loc de *magnificență* și *concreticitate* în loc de *(caracter) concret*, *concretețe*, DEX, *concretitudine*, DN [3], sau, cel mult, *concretitate* [46]), nu există nici baza, nici timpul care să permită abordarea unor aspecte mai complicate și mai delicate prin subiectivismul lor. Ca exemplu de formații care au avut parte de aprecieri subiective opuse pot fi citate

---

[38] Pentru acest procedeu — semnalat de Iorgu Iordan, *Limba română actuală*, p. 248, drept „«scurtări» de cuvinte" —, vezi, în ultimul loc, Theodor Hristea, *Trunchierea cuvintelor*, în „România literară", XIV, 1981, nr. 13, p. 8; pentru aspectele stilistice ale folosirii lui, vezi aceeași revistă, XII, 1979, nr. 29, p. 9.

[39] Vezi Mioara Avram, *Un tip recent de compuse cu sintaxă aparte în limba română*, în SCL, XXIII, 1972, nr. 3, p. 287—298 [în volumul de față, p. 249—259].

[40] Vezi Luiza Seche, *Elementul de compunere* m i n i-, în SMFC, V, București, 1969, p. 71—81; aceeași culegere, VI, București, 1972, p. 136—141.

[41] În LL, II, 1956, p. 89—108; cf. și Gheorghe Pop, *Note asupra inovațiilor lexicale din poezia noastră contemporană*, în LR, XV, 1966, nr. 3, p. 229—233.

[42] În LL, 1978, II, p. 171—180; cf. și Livius Petru Bercea, *Aspecte ale formării cuvintelor în lexicul poetic arghezian*, în *Filologie, XXV*, 1, *Lingvistică*, Timișoara, 1982, p. 8—12.

[43] În „Viața românească", LXXVIII, 1983, nr. 1, p. 40—43; cf. și G. I. Tohăneanu, Teodor Bulza, *O seamă de cuvinte românești*, Timișoara, 1976, p. 52—54.

[44] Vezi editorialul *Limba culturii noastre*, din „România literară", XV, 1982, nr. 41, p. 1, col. 1.

[45] *Cultivarea limbii române. Convorbire cu acad. Ion Coteanu*, consemnată de Sabina Angelescu, în „România liberă", XXXVIII, 1980, nr. 11192, p. 2.

[46] Neînregistrat în dicționare, dar corect format; vezi un citat din „Viața românească", 1968, nr. 6, p. 123, la N. Mihăescu, *Norme, abateri și inovații în limba română contemporană*, București, 1982, p. 9, care înregistrează și un derivat *concretism* (p. 9—10), sinonim cu *concretețe* (sic) și *concretitate*.

derivatele cu prefixul *ne-* din poezia actuală, lăudate de unii cercetători [47] și criticate de alții [48] sau apreciate pozitiv la unii scriitori și negativ la alții [49].

Dacă validarea inovațiilor din limba comună, din limbaje tehnice și chiar din stilul publicistic [50] e mai ușor de făcut și ne putem permite condamnarea unor derivate ca *pierzant* („*Marele pierzant*"... *este, însă, guvernul de centru-dreapta*, în „Lumea", 1980, nr. 50, p. 6, col. 2; *Sigur că nu toate revistele literare pot fi rentabile... Dar cred că pot fi nepierzante*, în „Flacăra", XXXI, 1982, nr. 9 (1394), p. 19, col. 3; cf. *perdant*: *Sportul studențesc a ales „cartea apărării și contraatacului" (de obicei nespectaculoasă și de multe ori înșelătoare, perdantă)*, în „Sportul", 1981, nr. 9783, p. 3, col. 4), *îndurerant* (*Asemenea rapoarte erau îndurerant de familiare*, în „Lumea", 1982, nr. 7 (954), p. 28, col. 3), *vizuiență* (*uriașa audiență sau vizuiență a filmului*, în „Luceafărul", 1980, nr. 17 (943), p. 4, col. 3) pentru nerespectarea unor reguli de bază ale derivatelor cu *-ant*, *-ență*, a derivatului *bepetiza* (*Nu e deloc fără importanță cărei generații îi aparține, la ce vîrstă se „bepetizează", cu ce operă*, în „Supliment Scînteia tineretului", III, 1983, nr. 2 (68), p. 2, col. 1) pentru caracterul lui rebusistic, a derivatului *procustare* (*cu riscul procustării creației artistice*, în „Scînteia", 1982, nr. 12458, p. 4, col. 1) pentru caracterul criptic al raportării la *patul lui Procust*, a compusului *trifibiu* (*amfibii sau, mai just, trifibii*, M. Oroveanu, în *Supraviețuitorul din Pacific*, București, 1976, p. 14) pentru prezența nejustificată a segmentului *-fi-*, extras din neînțelegerea structurii lui *amfibiu*, a formației regresive *paranimf* (*Paranimful a trecut de jumătatea vieții și tot se mai joacă*, în „Săptămîna", 1983, nr. 18 (647), p. 2, col. 1) pentru absența legăturii semantice cu cuvîntul de bază și a derivatelor *prozastic* (*autorul unei poezii prozastice, fără pretenții artistice*, în „Supliment Scînteia tineretului", 1983, nr. 2 (68), p. 2, col. 2) și *prozos* (*Prozoasă, greoaie, imaginea țevii de plumb ucide senzația lirică*, în „Săptămîna", 1983, nr. 23 (652), p. 2, col. 2) măcar pentru inutilitatea înlocuirii lui *prozaic*, — în ce privește creațiile poetice sînt permise mai multe libertăți. Există însă și aici limite care trebuie respectate chiar de „copiii poeziei" care creează „cu limba pre limbă călcînd" (Nichita Stănescu) dacă vor ca scrierile lor să fie totuși în limba română. Unii poeți par a se amuza cu formarea de noi cuvinte (vezi creațiile Ninei Cassian din *Loto-poeme* de tipul *un homar și cinci homare, o plătică și-un plătic, trei plătici și opt plătele, o heringă și un hering, patru mrene și un mrean*, asemănătoare cu cele ale lui Ion Gheorghe din *Neagoe în Epicenia* [51]; autoarea citată a anunțat, de altfel, la un moment dat, că scrie într-o imaginară limbă spargă); e ciudat însă că

[47] Paula Diaconescu, *Concepte moderne în analiza limbii. Implicațiile lor în analiza stilistică a textului literar*, în LL, 1974, IV, p. 639—645 (autoarea citată apreciază, de altfel, și formațiile poetice rezultate dintr-un „«joc» anagramatic" sau din „«amputarea» corpului sonor al cuvintelor": *Comunicarea prin „necuvinte"*, în SCL, XXVI, 1975, nr. 5, p. 485—487); Constanța Ciocîrlie, *Observații semantice și stilistice asupra derivatelor cu prefixul ne-*, în *Filologie, XXV*, 1, *Lingvistică*, p. 107—112.

[48] Andrei Nestorescu, *Originalitate sau „modă" stilistică?*, în LR, XVIII, 1969, nr. 3, p. 275—277.

[49] Pentru această ultimă nuanțare, vezi poziția diferită a lui G. I. Tohăneanu, *Cultivarea limbii*, p. 40, față de *necuvînt*, *neunde* (de la L. Blaga și T. Arghezi), pe de o parte, și *Nenimeni*, pe de alta.

[50] Vezi LR, XI, 1962, nr. 4, p. 399, și LL, X, 1965, p. 231—245; cf. și Valeria Guțu Romalo, *Corectitudine și greșeală*, București, 1972, p. 195—237.

[51] Criticate, pe drept cuvînt, de Gavril Istrate, *Creație sau libertate nepermisă? (În legătură cu limba poeziei lui Ion Gheorghe)*, în volumul autorului *Limba română literară. Studii și articole*, București, 1970, p. 400—406.

ele apar uneori în poezii serioase care nu numai că se pretind scrise în limba română, dar mai au și îndrăzneala de a fi închinate acestei limbi (vezi poezia lui N. Stoie *Cerul senin al limbii române*, în „România literară", XVI, 1983, nr. 20, p. 5, col. 1, în care sub acest titlu apar versuri ca „Verde e frunza ca un *zapisc* / Sub bolta vocalei viața să-mi risc").

În concluzie, și în domeniul formării cuvintelor cultivarea limbii are de rezolvat probleme numeroase și complexe, dintre care multe cad în sarcina școlii. Pentru încurajarea profesorilor în acțiunea grea, dar nobilă, de cultivare permanentă a exprimării elevilor aș aminti citatele pe care C. Diaconovici Loga [52] le invoca acum 160 de ani ca argumente de autoritate și în același timp sentințe înaripate: „Precum și marele orátor Țițero cu acestea cuvinte mărturisește zicînd: « Quod munus Reipublicae offere majus meliusve possumus, quam si docemus atque erudimus juventutem ». Adică: « Ce slujbă mai mare și mai bună putem aduce Țerii noastre decît aceea cînd învățăm și îndreptăm tinerimea ». Mai departe iară același lăudat orátor zice: « Non armis solum, verum consilio etiam tutatùr Patria ». « Nu numai cu armele, ci și cu sfatul se apără Patria »".

LL, 1983, 4, p. 495—505, cu mențiunea „Comunicare prezentată la sesiunea cu tema « Teorie și practică în studiul limbii și literaturii române (III) », Arad, 1 iunie 1983".

---

[52] *Lucr. cit.*, p. 26.

UN TIP RECENT DE COMPUSE CU SINTAXĂ APARTE ÎN LIMBA ROMÂNĂ

1. În limba română actuală au apărut și se înmulțesc în ultima vreme, în domeniul larg al „firmelor" de tot felul, o serie de formații cu rol de nume proprii sau cvasiproprii care prezintă anumite particularități de construcție. Este vorba de denumirea unor întreprinderi și instituții — mai ales hoteluri, restaurante și cluburi —, a unor rubrici din presă, a unor emisiuni de radio și televiziune sau a unor spectacole, mai rar și a unor mijloace de transport public, prin formații compuse cu topica determinant + determinat.

În cadrul acestora se disting două tipuri principale, după cum determinantul este a) un a d j e c t i v: *Intim-bar* (în stațiunea Neptun), *Tehnic Club* (în București), *Central Studio* (atelier fotografic în același oraș), *Universal șotron* (emisiune de televiziune) sau b) un s u b s t a n t i v — a') comun: *Debarcader-bar* (în stațiunea Neptun), *Reporter Club* (rubrică în revista „Cutezătorii", vezi nr. 47 (218) — 25 XI 1971 — p. 10), *Petrolexport* (întreprindere de stat pentru comerțul exterior) sau b') propriu [1]: *Gorj hotel* (în Tîrgu-Jiu), *România-film*, *Sahia-film*, *Toto-car* (minicar în Neptun). Alte cîteva tipuri sînt mai mult sau mai puțin izolate. Într-o singură denumire determinantul este n u m e r a l și apare exprimat de două ori, în ambele poziții posibile, adică înaintea și în urma substantivului determinat: mă refer la titlul *'72 circ '72* (spectacol dat la București de circul „Globus" în ianuarie 1972), care amintește formula publicitară *mare bal mare*. Se întîlnesc de asemenea unele tipuri complexe, în care determinantul [2] este reprezentat de d o u ă s u b s t a n t i v e coordonate: *S c h i-b o b C l u b Sinaia* (abreviat *S.B.C. Sinaia*, vezi „Scînteia", nr. 9044 — 31 I 1972 — p. 1, col. 7) sau de u n s u b s t a n t i v ș i u n n u m e r a l: *Quinet 7 Club* (la Facultatea de Limba și Literatura Română din București).

În interiorul grupului (b) de denumiri alcătuite din substantiv (comun sau propriu) + substantiv, se pot distinge din alt punct de vedere două (sub)tipuri, după cum primul substantiv, determinantul, cu formă de nominativ-acuzativ are funcțiune de α) apoziție: *Parc-hotel* (la Mamaia), *Jumbo-car* (minicar în stațiunea Neptun) sau de β) atribut genitival sau prepozițional: *Turist transport* (inscripție pe autocarele O.N.T.), *Meridiane melodii* (emisiune radiofonică).

E ușor de văzut că aceste clasificări se întrepătrund și că unele formații pot fi clasate în diverse locuri. În primul rînd, în formațiile cu adjectiv + substantiv determinantul adjectival funcționează de obicei ca un

---

[1] În această categorie pot fi încadrate și situațiile în care determinantul este un cuvînt străin folosit ca denumire; este cazul unor formații ca *„Femina"-club* (la Reșița, vezi „Scînteia", nr. 9048 — 4 II 1972 — p. 5, col. 3), eventual și *Animafilm* (dacă nu cumva aici *anima* e o abreviere a lui *animat*).

[2] Caracterul complex al unor formații se poate datora și determinatului, dacă acesta constă, de pildă, din două substantive coordonate: *Mineralimportexport* (întreprindere de stat pentru comerțul exterior), sau prezenței unui determinant al compusului: *F o t b a l C l u b Argeș*, *A u t o m o b i l C l u b u l Român* etc.

substantiv (propriu) cu rol de apoziție — denumire — a celui de al doilea, *Intim-bar* grupîndu-se din acest punct de vedere cu *Parc-hotel*, de exemplu. De altfel, uneori e greu de hotărît însuși faptul dacă avem a face cu un determinant adjectival sau substantival: e cazul lui *expres* din *Expres-Bar* (în stațiunea Neptun) și mai ales din *Expres melodii* (emisiune radiofonică). Pe de altă parte, în formațiile cu substantiv + substantiv, substantivul determinant poate fi interpretat uneori atît ca apoziție, cît și ca atribut genitival sau prepozițional pe lîngă substantivul următor: în *Debarcader-bar* avem, desigur, o denumire, căreia i se poate presupune însă o interpretare prepozițională „barul de la debarcader"; *Ucenic-club* (de la Casa de Cultură a Sectorului 8 din București) poate fi interpretat gramatical după două modele diferite oferite de cluburi paralele din aceeași instituție — *clubul „Femina"*, respectiv *Clubul pionierilor* [3].

2. În general, despre toate aceste formații se poate spune că ele nu sînt alcătuite pe baza regulilor sintactice tradiționale de îmbinare a cuvintelor în limba română, căci dacă se pot cita unele formații relativ paralele, mai mult sau mai puțin izolate, existente anterior în limbă, acestea fac parte și ele din rîndul compuselor numite „asintactice" și au explicația lor prin diverse influențe străine: vezi printre substantivele comune turcisme învechite ca *alai-ceauș* sau *ogeac-tătar*, un împrumut din germană cum e *concertmaistru* sau din maghiară ca regionalul *strajameșter*, iar printre cele proprii toponime ca *Ghiol-Ceair*, *Vasili-Ostrov* [4]; de dată mai recentă și mai aproape de tipul nostru sînt calcurile unor termeni internaționali de felul lui *cal-putere* [5].

Denumirile recente pe care le-am luat în discuție aici se explică prin influența unor denumiri internaționale de coloratură engleză, cel puțin la origine. Elementele de structură englezească identificabile în aceste îmbinări sînt mai multe. În toate, un asemenea element este topica determinant + determinat, neobișnuită în română mai ales la tipul b β. La unele dintre ele se adaugă fenomenul de ștergere a granițelor dintre părțile de vorbire, în speță dintre substantiv și adjectiv, și dintre cazuri (vezi discuția de la 1 asupra formațiilor pasibile de cîte două interpretări formale sau funcționale și cea din nota 10 asupra caracterului nedistinct al cuvîntului *top* în unele formații). În sfîrșit, la unele dintre formațiile de tipul b β, și anume la formațiile în care determinantul nu denumește, ca în *Ecran-Club* (în București), un domeniu de activitate, ci indivizi, se constată folosirea substantivului determinant la singular cu valoare de plural: *Turist transport*, *Student-club* [6].

---

[3] Vezi citatul din „Informația Bucureștiului", nr. 5681 reprodus la p. 253. Pentru interpretarea genitivală pledează în mod special denumirea aceluiași club și în varianta *Clubul ucenicului*: în „Scînteia tineretului", nr. 6980 — 26 X 1971 — p. 2, col. 5, o fotografie cu legenda *Un membru al „Ucenic clubului" ajuns astăzi calfă!* însoțește un text în care se vorbește de *„Clubul ucenicului"*.

[4] Pentru toate compusele „asintactice" citate aici vezi *Formarea cuvintelor în limba română*, vol. I, *Compunerea*, de Fulvia Ciobanu și Finuța Hasan, [București] 1970, p. 62—66 (abreviat mai departe FC, I). Singurele reprezentante ale acestui tip de formații care sînt de mult asimilate în limbă — chiar dacă au avut și ele vreun model străin (vezi *lucr. cit.*, p. 65) — sînt numele proprii de persoană compuse cu numele funcției respective: *Alb-împărat*, *Ștefan-voievod*, *Ginghis-han*.

[5] Engl. *horse-power*. Vezi în DA, s.v. *cal*, *putere-de-cal*; tot acolo sinonimul *cal-vapor* după fr. *cheval-vapeur*.

[6] Iar dacă pe *expres* din *Expres melodii* îl interpretăm drept adjectiv (vezi mai sus), se adaugă și folosirea invariabilă a determinantului adjectival pe lîngă un substantiv la plural.

Majoritatea formațiilor citate sînt internaționale în ansamblul lor — sintaxă și lexic —, încît adesea ne putem întreba dacă sîntem în prezența unor denumiri românești sau a unora străine, create la noi cu destinație internațională. În această situație sînt, în orice caz, numele trenurilor internaționale [7] *Carpați Expres* și *Mamaia Expres*, în a căror denumire intră cîte un toponim românesc. De asemenea, se întîlnește această caracteristică la denumiri din domeniul larg al diverselor servicii turistice: din moment ce în București există un *Melody Bar*, un local numit *Mon Jardin* și un hotel-restaurant *Athénée Palace* — să nu uităm nici de vechiul *Grand-hotel* —, deci se întîlnesc firme în limbi străine, nu se mai poate ști dacă *Atlantic Bar* sau *Nord Hotel* sînt gîndite ca românești; în aceeași categorie de formații ambigue se înscriu denumiri ca *Turist transport* și seria fantezistelor embleme cu aspect infantil ale minicarelor din stațiunile Mamaia și Neptun, de tipul *Bobo-car*, *Bombo-car*, *Coco-car*, *Jumbo-car*, *Kiki-car*, *Toto-car*, *Zaza-car* etc. Echivocul poate fi intenționat, pornind de la ideea ca turiștii străini să aibă posibilitatea de a le „citi" în limba lor proprie sau în limba de circulație internațională pe care o cunosc; pe această linie se ajunge însă și la denumiri hibride în care nu se poate recunoaște nici o limbă concretă, cum sînt grafiile *Mozaic-Variété* din reclamele pentru un spectacol la cabaretul „Mon Jardin" din București sau *Baby foto* de pe firma unui atelier din același oraș. Motivul presupus mai înainte pentru denumirile unor vehicule și localuri cu clientelă internațională nu se poate invoca însă la firme de uz intern, de felul rubricilor din presă sau al cluburilor de la case de cultură: aici singura explicație o constituie moda acestui gen de formații, de dragul căreia se trece și peste riscul ca unele denumiri românești să fie interpretate ca străine. Semnalez astfel faptul că *Student Club* este pronunțat adesea „englezește", 'stju:dənt klʌb [8]. Cît despre clubul studenților de la Facultatea de Limba și Literatura Română a Universității din București, pur și simplu nu se poate ști în ce limbă trebuie citită denumirea cu următoarea înfățișare grafică: *Quinet 7 Club* (în care s-a speculat și numele străin al străzii de reședință, numeralul rămînînd în exprimarea orală unicul indiciu național) [9].

Moda aceasta aduce de altfel și folosirea, în denumirile în discuție, a unor elemente lexicale străine (de origine engleză), preluate direct din modelele internaționale ale formațiilor respective: este cazul lui *car* din denumirile de vehicule estivale citate (inexistent în română ca un cuvînt independent cu acest sens, cu care apare numai în compuse ca *auto-*, *electro-* și *minicar*), al lui *service* din *Cutezătorii-service*, rubrică în revista „Cutezătorii" (de asemenea extras din compuse, folosite în legătură cu automobilismul, de tipul *autoservice*, *Fiat-service* etc.; vezi și *tractor-service* în „Scînteia", nr. 9073 — 29 II 1972 — p. 3, col. 6), al lui *top* din *Săptămîna top '71* [10],

[7] De remarcat că pentru trenurile interne cărora li s-a dat un „nume" s-a recurs la topica normală: *Rapid Maramureș*, *Rapid Moldova*, *Rapid Tomis*, *Rapid Decebal* etc.

[8] Desigur, nu neapărat din confuzie de limbi sau nu dintr-o confuzie reală, ci în glumă, pentru a conferi mai multă „distincție" sau mister instituției în cauză. Cf. cazurile relativ similare ale unor pronunțări ca *Obör* = *Obor* și *Plögăr* = (țigări) *Plugar*, discutate de acad. Al. Graur în BL, XV, 1947, p. 15 și 18—19 (vezi acum și *Scrieri de ieri și de azi*, București, 1970, p. 56—57, 59); pentru *Plögăr* vezi și Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, București, 1944, p. 39.

[9] Mi se pare o ironie a soartei faptul că acest club este al unor „studenți ai literelor române" (vezi afișul care anunță înființarea clubului: *Quinet 7 Club / Studenți ai literelor române / Dacă doriți să deveniți membri ai clubului, dați 25 lei la tov. ...*).

[10] Despre compusul *Top-film*, rubrică din aceeași revistă, e greu de spus dacă intră sau nu în obiectul discuției noastre, ceea ce depinde de interpretarea raporturilor semantico-sintactice dintre termenii componenți: a) Dacă înțelegem compusul ca reprezentînd un

rubrică în revista „Săptămîna" (vezi în aceeași publicație pagina permanentă *Top*, cu rubrici ca *Top „U"*, *Top „P"*, *Curier-top*, și întrebuințarea liberă a acestui cuvînt, în diverse construcții, ca substantiv [11] cu formele flexionare *topul* [12], *topuri*, *topurile*) sau al lui *turing* (sic) din *Turingclub* (de la Casa de Cultură a Sectorului 4 din București, vezi „Munca", nr. 7541 — 14 II 1972 — p. 4, col. 8).

3. Împotriva unei mode este în general greu de luptat, mai exact opoziția are puține șanse de reușită. Nu trebuie uitat totuși că pînă și în moda vestimentară se respectă de obicei unele limite care țin, de exemplu, de o anumită decență sau convenție socială. În moda care interesează discuția noastră, limitele de care ar trebui să se țină seama sînt atît de natură lexicală, cît și de natură gramaticală.

Limitele de ordin lexical privesc în primul rînd distincția dintre vocabularul neologic, mai mult sau mai puțin internațional, și cuvintele din vechiul fond al limbii. În timp ce formațiile din prima categorie, cu termenii componenți neologici, sînt tolerabile, cele în care intră un element din fondul vechi șochează prin discrepanța dintre lexicul tradițional și sintaxa de import recent. Astfel, dacă *Tehnic Club* (sau *Intim* ~, *Modern* ~, *Universal* ~; primul din Petroșani, celelalte două din București), *Ecran-Club* (sau *Sport Club*) și chiar *Reporter Club* (sau *Student Club*) pot fi acceptate, trebuie să recunoaștem că *Ucenic-club* este o formație susceptibilă de a i se atribui intenții de parodie, amintind de îmbinări de tipul *Napoleon Tănase*! Pe alt plan, între *Universal-Club* și *Universal șotron* e ușor de văzut că a doua denumire citată păcătuiește [13] prin distanța de ordin stilistic dintre termenii componenți.

Din punct de vedere gramatical limitele sînt mai numeroase. Încercînd să stabilim o ierarhie a diverselor subtipuri după măsura în care par admisibile sau nu, mi se pare că toleranța merge descrescînd după cum determinantul aflat pe primul loc este adjectiv (*Tehnic Club*) [14], substantiv apo-

„top de (referitor la) film(e)", după cum *top „U"* e un „top de muzică ușoară" (iar *top „P"* un „top de muzică populară"), atunci el nu ne interesează, fiind un compus (tot „asintactic", datorită lipsei prepoziției) cu topica normală determinat + determinant, de tipul *porumbel-poștă*, *sapă-foraj*, *zi-muncă*; spre această interpretare ne duce atît analogia cu rubricile citate, cît mai ales sensul cu care apare *top* liber chiar în rubrica respectivă: „clasament după ierarhia preferințelor", „buletin de indicare a preferințelor". b) Comportarea gramaticală a compusului (flexiunea *Top-filmului*, vezi „Săptămîna", nr. 49 — 12 XI 1971 — p. 6, col. 3) pare să indice însă că totuși *top* ar fi determinantul și în această situație compusul ar trebui interpretat „film(e) de top" sau „film(e) top", intrînd astfel în categoria formațiilor de care e vorba aici.

[11] În vorbirea afectat englezită a unor intelectuali români cuvîntul circulă mai mult ca adjectiv, cu sensul de calificativ superlativ. În engleză *top* este substantiv, adjectiv și verb; substantivul, polisemantic, pare mai bine reprezentat decît adjectivul, dar în numeroasele compuse al căror prim termen îl constituie *top* este mai mult adjectiv (și adverb).

[12] Uneori scris *top-ul* („Săptămîna", nr. 59 — 21 I 1972 — p. 9, col. 2; în același număr se întîlnește și grafia sudată *topul* — p. 13, col. 2 și 3 — și cea cu ghilimele care marchează ineditul: *„topul"* — p. 10, col. 1).

[13] Spre deosebire de aprecierea cronicarului de televiziune Călin Căliman, care găsește „destul de inspirat" titlul emisiunii enciclopedice pentru copii *Universal-șotron* (vezi „Munca", nr. 7040 — 10 VII 1970 — p. 2, col. 8).

[14] Formațiile cu determinantul adjectival sînt de altfel singurele pentru care se poate găsi o justificare a preferinței pentru topica determinant + determinat: denumiri ca *Modern-club(ul)* evită confuzia dintre compusul nume propriu și o îmbinare liberă alcătuită din substantiv și un adjectiv calificativ, confuzie posibilă într-o structură de tipul *Clubul Modern*, care poate fi înțeleasă drept apelativ („clubul modern", „modernul club"). Cf. situația variantelor de tipul *Alb-împărat / împăratul Alb* discutate în FC, I, p. 50.

ziție (*Toto-car*) ori substantiv atribut genitival sau prepozițional (*Glob-comentar*, rubrică în revista „Flacăra"). În privința formelor flexionare se constată o predominare netă a îmbinărilor în care termenii componenți au formă de masculin-neutru singular (nearticulat): dintre acestea *Ecran-Club* — sau *Sport Club* (Bacău), *Fotbal Club* (Argeș) —, în care primul termen are și valoare clară de singular, sună mai bine decît *Reporter Club* — sau *Student Club*, *Ucenic Club* — și mai ales decît *Turist transport*, în care primul termen are valoare de plural; cu atît mai nefirești apar formațiile în care intervin substantive feminine (articulate) [15] ca *Flacăra-album*, *Săptămîna top '71*, *Româniafilm*, *Tehnica Club* (pentru ultimul vezi „Scînteia", nr. 9008 — 24 XII 1971 — p. 5, col. 6) sau forme de plural ca *Meridiane melodii*.

4. Trebuie amintite aici și problemele de comportare gramaticală a formațiilor discutate. În calitatea lor de nume proprii, alcătuite după un anumit model, ne-am aștepta să manifeste incompatibilitate cu articularea. Într-adevăr majoritatea formațiilor au formă fixă nearticulată — cf. o enumerare de tipul *c l u b u l „Femina"*, *Ucenic-c l u b*, *C l u b u l pionierilor* („Informația Bucureștiului", nr. 5681 — 1 XII 1971 — p. 2, col. 4) — și se poate constata cel mult o evitare a construcțiilor în care această formă ar putea șoca [16].

Evitarea se poate face prin două procedee opuse: lungirea sau scurtarea exprimării, respectiv a) prin precedarea numelui propriu de un substantiv comun, denumire a genului proxim sau b) prin elipsa substantivului determinat din cadrul compusului, reținîndu-se numai determinantul. De exemplu, în loc de *Sport Club Bacău*, în contexte care ar impune articularea sau forme de caz oblic, se folosește fie o construcție ca *e c h i p a* (*e c h i p e i*) *S p o r t C l u b Bacău*, fie elipsa *S p o r t u l Bacău*, *comportarea S p o r t u l u i* etc. Adesea se recurge însă la înlocuirea denumirii prin varianta ei cu topică normală: pentru *S c h i - b o b C l u b Sinaia* („Scînteia", nr. 9040 — 27 I 1972 — p. 5, col. 3) nu întîlnim forma articulată **Schi-bob Clubul*, ci *C l u b u l S c h i - b o b Sinaia* („Scînteia", nr. 9037 — 24 I 1972 — p. 3, col. 1); vezi și *Ucenic-club*/*Clubul ucenicului* la nota 3. Posibilitățile de reducere în sensul arătat și mai ales de inversare arată de fapt instabilitatea compuselor în cauză, cu atît mai mult cu cît se dovedește nesigură însăși apartenența determinatului la numele propriu (compus): vezi formule ca *hotelul Parc* (pentru *Parc-hotel*) sau *barul Expres* (pentru *Expres-Bar*), unde avem a face evident cu apelative urmate de nume proprii simple [17].

Există însă și unele excepții de la regula folosirii denumirilor discutate în formă fixă nearticulată, în special în rîndul formațiilor cu *(-)club*. Dacă în exemplul următor *Deunăzi, meseria m-a purtat prin încăperile Casei de Cultură a Studenților. Am revăzut cu emoție sala de spectacole, holul expoziției și s t u d e n t - c l u b u l cu muzica lui zgomotoasă* („Scînteia tineretului", nr. 7011 — 1 XII 1971 — p. 2, col. 3) se poate spune că avem a face cu o trecere în clasa substantivelor comune a denumirii *Student-club*, trecere pe

---

[15] Este aici o limită pe care se pare că a simțit-o și o respectă redacția revistei „Magazin", în care paginii cu știri externe intitulate *Glob-Magazin* și celei cu știri sportive denumite *Sport Magazin* li se opune o pagină *Magazin de familie* și nu **Familie Magazin*.

[16] Cf. totuși construcții ca: *M o d e r n G r u p își montează „sculele"* („Săptămîna", nr. 61 — 4 II 1972 — p. 13, col. 1) în aceeași cronică în care, în alt pasaj, se spune: *s e p t e t u l M o d e r n G r u p... electrizează sala* (col. 2). Vezi și: *își desfășoară activitatea „T u r i n g c l u b", o asociație a turiștilor* („Munca", nr. 7541 — 14 II 1972 — p. 4, col. 8).

[17] Cf. și titlul *„Femina"-club* dat în „Scînteia", nr. 9048 — 4 II 1972 — p. 5, col. 3, unei corespondențe în care se anunță că *la Reșița a luat ființă u n c l u b „F e m i n a"*.

care o indică şi grafia prin renunţarea la iniţiala majusculă, alteori cauza e construcţia sintactică: *Automobil Clubul Român* are articol la substantivul *club* pentru că acesta e determinat nu numai de substantivul precedent, *automobil*, ci şi de adjectivul următor, *român*. Pentru funcţiunea de subiect *Modern Grup* poate lua (vezi însă nota 16) forma articulată *Modern Grupul*, ca în următorul şir de propoziţii: *M o d e r n G r u p u l , în schismă?... M o d e r n G r u p u l se va reuni ... M o d e r n G r u p u l a reuşit piese originale* („Săptămîna", nr. 62 — 11 II 1972 — p. 13, col. 1).

Puţinele forme de genitiv-dativ întîlnite sînt cu articolul enclitic normal la numele de neînsufleţite: *acest ultim prilej în care soundul* (sic) *M o d e r n G r u p u l u i mai poate fi captat* („Săptămîna", nr. 62, *loc. cit.*), *membrii A u t o m o b i l C l u b u l u i R o m â n* (*Almanahul Sportul 72*, p. 29), *un membru al* „*U c e n i c c l u b u l u i*" („Scînteia tineretului", nr. 6980 — 26 X 1971 — p. 2, col. 5), *sala E c r a n c l u b u l u i* („Informaţia Bucureştiului", nr. 5749 — 19 II 1972 — p. 3, col. 4), *întîlnirile membrilor* „*T u r i n g - c l u b u l u i*" („Munca", nr. 7541 — 14 II 1972 — p. 4, col. 8), *în sala T e h n i c - c l u b u l u i* („Informaţia Bucureştiului", nr. 5743 — 12 II 1972 — p. 5, col. 7). E interesant însă că ultima formă citată apare scrisă, în alt loc din aceeaşi publicaţie (p. 2, col. 6), şi cu o cratimă care separă elementele flexionare de forma-tip a compusului: *brigada artistică a T e h n i c - c l u b - u l u i*, ceea ce denotă o oarecare timiditate în aplicarea flexiunii şi un tratament asemănător cu al cuvintelor străine [18].

Exemplele citate aici în ultimele două alineate atestă deci caracterul de compuse unitare din punct de vedere morfologic al formaţiilor în discuţie şi în acelaşi timp tendinţa lor de încadrare în sistemul flexionar românesc. Sub acest aspect se relevă o dată în plus nefirescul unor formaţii ca *Quinet 7 Club*, de la care ar fi imposibil de realizat o formă de genitiv-dativ (*membrii *Q u i n e t 7 c l u b u l u i ?*).

5. Formaţiile discutate pun şi diverse probleme de scriere şi de pronunţare. Cele de scriere se referă în primul rînd la prezenţa sau absenţa cratimei între termenii componenţi (vezi în revista „Magazin" rubrica *GLOB-MAGAZIN* faţă de *SPORT MAGAZIN*) [19] şi, în cazul absenţei ei, la scrierea într-un singur cuvînt sau în două (vezi în *Lista abonaţilor la serviciul telefonic din Bucureşti 1970* grafia *PETROLEXPORT* faţă de *METAL IMPORT*); legată de cele două probleme este aceea a folosirii majusculei la al doilea termen component atunci cînd apare unit prin cratimă sau independent (vezi grafiile *Ecran-Club* în „Săptămîna", nr. 49—12 XI 1971 — p. 4, col. 1, şi *Ecran Club* în „Informaţia Bucureştiului", nr. 5743 — 12 II 1972 — p. 5, col. 7 [20], faţă de *Ecran-club* şi *Ecran club(ului)*, ambele în acelaşi ziar, nr. 5749 — 19 II 1972 — p. 3, col. 4). În cazuri rare se observă renunţarea la semne diacritice specifice scrierii limbii române: *România(-)film* apare scris uneori *Romania(-)film*. De asemenea, o situaţie întîlnită mai rar este folosirea glilimelelor în interiorul [21] compusului, la determinantul cu funcţiune de apoziţie: „*Femina*"*-club* (vezi trimiterea în nota 1).

---

[18] Vezi nota 12.

[19] De astă dată nu ne interesează cratima care apare numai în forme flexionare (vezi paragraful anterior).

[20] În acelaşi loc alte două nume de cluburi apar scrise diferit: *Tehnic-club(ului)* şi, respectiv, *Modern club*, deci trei grafii în aceeaşi coloană de ziar.

[21] Încadrarea întregului compus între ghilimele este un aspect banal al scrierii numelor proprii care nu are de ce să reţină atenţia (vezi grafii ca „*MAMAIA EXPRES*" în *Mersul trenurilor de călători 23 V 1971 — 27 V 1972, paznicul de la* „*Modern club*" sau *Casa de cultură* „*Ecran Club*", ambele în „Informaţia Bucureştiului", nr. 5743 — 12 II 1972 —, p. 5, col. 7, de asemenea „*Ucenic clubului*", din citatul dat în nota 3).

Probleme de pronunţare pun, pe de o parte, formaţiile despre care nu se ştie dacă trebuie citite ca româneşti sau străine (vezi discuţia de la p. 251 şi exemplul *Romania(-)film*, pe care înclin să-l consider formaţie „românească") şi, pe de alta, cele care conţin elemente lexicale străine (fie nume proprii, fie cuvinte comune neasimilate de tipul lui *service* discutat la p. 251); un exemplu ca *Jumbo-car* s-ar încadra la ambele categorii. Unele formaţii par să ridice şi probleme legate de structura accentuală, cel puţin la vorbitorii care menţin marcarea accentelor la ambii termeni: formaţiile cu accente succesive (*Debarcader-Bar*, *Ecran-Club*, *Student-Club*) se pronunţă de obicei mai puţin sudat, cu o pauză care poate lipsi la cele cu o silabă neaccentuată între accentele termenilor componenţi (*Intim-Bar*, *Fotbal-Club*, *Reporter Club*; în exemple de tipul *Petrolexport*, *Mineralimportexport* e perceptibilă însă pauza dintre termenii componenţi, nefăcîndu-se trecerea consoanei finale a primului termen în aceeaşi silabă cu vocala iniţială a celui de-al doilea); e, poate, şi acesta un motiv care explică pronunţarea „englezească", cu accentul pe prima silabă, a unor formaţii ca *Student-Club* [22].

Din coroborarea caracteristicilor care atestă unitatea morfologică a compuselor în discuţie cu relativa independenţă fonetică a termenilor lor componenţi rezultă că scrierea corectă [23], în conformitate cu normele generale aplicate în ortografia compuselor româneşti, este în două cuvinte cu cratimă între ele; în ce priveşte folosirea majusculei la al doilea termen, ea se justifică, după normele din 1953, numai atunci cînd acesta este un nume propriu, de exemplu *Sport-Magazin* (rubrică în revista „Magazin"), nu şi atunci cînd avem a face cu un substantiv comun: deci *Ecran-club* (şi *Modern-club*, *Automobil-clubul român*), *Petrol-export* etc. Desigur, formaţii complexe ca *Schi-bob Club* sau *Quinet 7 Club* prezintă complicaţii şi din punctul de vedere al scrierii.

În cazul în care constatăm încălcarea simultană a unor limite lexicale şi gramaticale, ca şi prezenţa unor dificultăţi de pronunţare datorate scrierii etimologice (străine) a unui termen component, este cu atît mai evident că formaţia respectivă e neinspirat creată. Avînd în vedere în mod special formaţia *Cutezătorii-service*, mă întreb dacă, atunci cînd redacţia revistei „Cutezătorii" a fixat această denumire pentru noua rubrică de poştă (complexă) a redacţiei [24] — lărgind deci şi sfera de întrebuinţare semantică a termenului *service* —, şi-a pus problema felului cum o vor citi micii cititori nedeprinşi cu pronunţarea engleză.

6. Datarea tipului de compuse discutate în limba română este greu de făcut. Începuturile le-au constituit, desigur, unele denumiri de tip internaţional preluate direct din alte limbi. Cea mai veche formaţie căreia i-am putut identifica data apariţiei în română este *Automobil Clubul Român*, denumire a instituţiei înfiinţate în 1904 [25]; vechi sînt şi alte denumiri de cluburi, ca *Jockey-*

---

[22] Vezi p. 251. Uneori nu e vorba de o pronunţare integral englezească, ci numai de deplasarea accentului: ʼstudent klub; la fel *Modern-club*, *Modern Grup* sînt pronunţate de unii ʼmodern klub, respectiv ʼmodern grup. Pentru modificări fonetice care dau unei formaţii „o rezonanţă străină", cf. discuţia din FC, I, p. 159, asupra compusului *Compescaria*.

[23] Pînă aici am redat compusele discutate în grafia cu care le-am întîlnit.

[24] Vezi în numărul 2/1972 = VI (225) — 13 I 1972 — p. 2, col. 1: *a luat de curînd fiinţă, în redacţie, secţia specială „CUTEZĂTORII-SERVICE", secţie în cadrul căreia... îşi vor desfăşura activitatea de poştaşi năzdrăvani cîteva ilustre personaje...*".

[25] Vezi *Almanahul Sportul 72*, p. 29.

club [26], *Fotbal-club* (vezi și un *Intim-club* ca marcă a unor țigări, formație atestată la I.-Al. Brătescu-Voinești, *Întuneric și lumină* [1912]). În domeniul firmelor de localuri se pot cita modele în limbi străine folosite tale quale, ca *Melody-Bar*, iar pentru numele de trenuri internaționale cu toponime autohtone există modele mai vechi și de mai largă circulație ca *Simplon Expres*, *Orient Expres* (și *Balt Orient Expres*, *Nord Orient Expres*), după care s-au ghidat și recentele *Danubius Expres*, *Varna Expres*, *Bulgaria Expres*. Pentru modele mai îndepărtate în timp și ca domeniu semantic vezi și cele arătate la p. 250; la acestea se pot adăuga într-o oarecare măsură denumirile administrative de localități ca *Borșa-Cătun*, *Burdujeni-Sat* [27] sau stații C.F.R. ca *Sîngiorz-Băi* [28], *Tulcea Port* etc., cu structura nume propriu + apelativ generic, care, indiferent de raportul sintactic inițial, permit interpretarea primului termen ca determinant.

7. Terenul a fost pregătit (și mereu consolidat) însă și indirect prin compuse care aparțin unor categorii cu totul diferite la prima vedere, și anume prin compusele de tip tematic și prin compusele din abrevieri, în care topica determinant + determinat — evident, tot de influență străină — este o trăsătură obișnuită. Pentru compusele de tip tematic această topică e considerată drept regulă — excepțiile fiind aproape neînsemnate, cel puțin la substantivele comune [29] — ; vezi pentru numele proprii toponime vechi ca *Dobroneagul*, *Lazărfalău*, *Vizir-Tepe* și mai ales nume de întreprinderi și instituții din epoca modernă: *Electroputere*, *Frigotehnica* etc. [30]. La compusele din abrevieri exemplele de acest fel sînt mai puțin numeroase; vezi totuși formații ca *aragaz* (= *ARA* + *gaz* [31]), *CARTIMEX* [32], *Prestagent*, *Universalcoop* și diversele compuse cu abrevierea *rom-*: *Romarta*, *Romtrans*, *Romvared*, chiar dacă pentru unele dintre acestea formația originară nu oferă datele necesare pentru identificarea unui raport de determinare între termenii compusului din abrevieri [33]. Vezi aceeași topică și la formații care se pot încadra la fel de bine la ambele tipuri de compuse amintite, avînd abrevieri combinate cu teme: *AGROSEM* [34]; cu acest tip mixt seamănă compusele tematice a căror temă provine, cel puțin ca încărcătură semantică, dintr-o abreviere (care poate fi folosită în general și ca un cuvînt independent): este cazul unor formații cu *aero-*, *auto-*, *tele-* cu sensuri extrase din *aeronautic*, *automobil*, *televiziune*, de exemplu *aeromodel*, *autostradă*, *telejurnal* [35].

În ce măsură compusele tematice sau din abrevieri au putut servi ca model compuselor din cuvinte întregi cu topica determinant + determinat se poate vedea din formații direct paralele cum sînt: alături de *Tehnoimport* sau *Mecanoexport*, formații ca *Industrialimport* (sau ~*export*), *Metalimport*,

---

[26] În DA (1937), s.v. *jocheu*. M. Sadoveanu pomenește de un asemenea club existent la Iași în 1890 în *Venea o moară pe Siret* (vezi *Opere*, VIII, 1957, p. 216).

[27] Vezi FC, I, p. 51.

[28] Față de *Băile Tușnad* (vezi *Mersul trenurilor de călători 23 V 1971 — 27 V 1972*, p. 37, 45).

[29] Vezi FC, I, p. 137.

[30] Vezi FC, I, p. 144—145.

[31] Vezi explicarea compusului în FC, I, p. 153.

[32] Singurul exemplu dat în FC (I, p. 152) pentru „abrevierile... așezate în altă ordine decît termenii abreviați în formația care a servit ca punct de plecare".

[33] Deci chiar dacă *Romtrans*, să spunem, provine dintr-o construcție ca „Întreprindere *românească pentru transporturi* [și expediții internaționale]", abrevierea este înțeleasă ca „transporturi românești".

[34] FC, I încadrează acest tip de compunere la compusele din abrevieri.

[35] Vezi pentru acestea FC, I, p. 24—25.

Petrolexport; alături de *TV-comentar* („Munca", nr. 7040 — 10 VIII 1970 — p. 2, col. 8), formaţia *Glob-comentar*; alături de mai vechile *aeroclub*[36] şi *cineclub*[37], foarte recentul *Filo-club* (club studenţesc la Facultatea de Filologie din Cluj, vezi „Săptămîna", nr. 60 — 28 I 1972 — p. 2, col. 3, „Scînteia", nr. 9044 — 31 I 1972 — p. 2, col. 7), formaţie în care *filo-* înseamnă „filologie".

De altfel, pentru unele formaţii e şi greu de decis natura lor după „felul termenilor componenţi", adică e greu de precizat dacă avem a face cu compuse din a) cuvinte întregi existente şi independent în limba noastră, b) elemente de compunere inexistente independent în limba noastră, c) abrevieri ale unor cuvinte; vezi clasificarea din recentul volum consacrat compunerii din tratatul *Formarea cuvintelor în limba română*. Privind problema exclusiv prin prisma primului termen al compusului, determinantul aşezat pe locul întîi în denumiri din sfera celor luate în discuţie, constatăm că, dacă în *Industrialexport* primul termen e clar un cuvînt, iar în *Mecanoexport* clar o temă, în altele încadrarea e mai puţin sigură: pe *Fructexport* am fi tentaţi să-l considerăm un compus din cuvinte întregi după modelul lui *Petrolexport* şi în această interpretare ar prezenta interes pentru discuţia noastră folosirea singularului cu înţeles de plural (ca la *Turist transport*), dar exemple de tipul *Conservexport*, *Maşinexport*, *Maşinimport*, *Uzinexport* pot duce spre trei intrerpretări diferite, în sensul că primul termen (*conserv-*, *maşin-*, *uzin-*) reprezintă a) o abreviere (cf. interpretarea dată în FC I lui **CARTIMEX**, p. 152, sau lui **pur*icid***, p. 156), b) o temă (cf. în FC I, p. 133 interpretarea dată lui **moli*cid***) sau c) un cuvînt existent şi independent, cu finala omisă din motive fonetice (cf. în FC I, p. 35 interpretarea dată lui **sin*ucigaş***); or, dacă adoptăm ultima interpretare, deci dacă admitem că în *Conservexport* sau *Uzinexport*, *conserv-* este *conserve* şi *uzin-* este *uzine* cu eliziunea (sau contragerea) lui *e* final urmat de alt *e*, nu mai avem nici un motiv să nu considerăm că şi în *Fructexport* primul termen e un plural (*fructe* cu *e* elidat). Desigur, variatele posibilităţi de încadrare a unei formaţii pot arăta defecte de principiu ale clasificării adoptate de lucrarea citată sau greşelile ei de amănunt în practica clasării unor exemple susceptibile să atragă altele în detrimentul teoriei. În orice caz, tipul de formaţii discutate relevă existenţa unor legături între categorii de compuse adesea prea tranşant distinse între ele. Singurele relaţii evidenţiate între cele trei categorii par a se limita la tipurile mixte: compuse tematice care pornesc de la abrevieri (*ozenolog*) sau compusele din abrevieri combinate cu cuvinte întregi (*Romarta*, *Universalcoop*) sau cu elemente de compunere (*Centrocoop*). Punctele vulnerabile ale clasificării sînt însă admiterea la compunerea tematică a unor elemente de compunere reprezentate de cuvinte întregi româneşti sau străine (conform acestui punct de vedere *Turingclub* ar trebui încadrat la compusele tematice cu elemente inexistente în limba română) şi absenţa unor criterii clare de distincţie între unele teme şi abrevieri[38] (de exemplu, *chim(-)* din *Chimimport*[39]).

---

[36] Vezi FC, I, p. 24.

[37] *Ibid.*, p. 139.

[38] În FC, I, p. 36 se aminteşte într-o notă (6) cu titlu informativ că „unii lingvişti, în special cei sovietici, grupează împreună substantivele formate din abrevieri (...) şi cele care conţin teme (...), avînd în vedere faptul că şi unele, şi celelalte reprezintă părţi ale unor cuvinte întregi", respingîndu-se prea uşor această poziţie: „Această clasificare nu se justifică, deoarece deosebirii de aspect, origine, structură, conţinut semantic etc. dintre teme şi abrevieri îi corespunde deosebirea dintre compusele alcătuite din teme şi cele formate din abrevieri, după cum va reieşi din capitolele...".

[39] În FC, I *chim* e abreviere (de exemplu în *IPROCHIM*), iar *chimi-* e element de compunere tematică. În *Chimimport* putem avea a face însă atît cu *chim*, cît şi cu *chimi-* cu *i* elidat (sau contras) în prezenţa altui *i*.

8. Fără a fi vorba propriu-zis de modele și nici măcar de asemănări directe de structură, mi se pare că dezvoltarea tipului de compuse discutate trebuie pusă în legătură și cu dezvoltarea oarecum concomitentă a altor tipuri de compuse „asintactice“ (cu ordine normală, dar cu raporturi sintactice nemarcate formal, de exemplu cu omiterea prepozițiilor), cum ar fi apelative ca *obelisc-frontieră*, *zi-muncă*, *hîrtie-carbon*, *amper-oră* etc. sau nume proprii ca *Afiniș-Vale* [40]; vezi și titlul emisiunii radiofonice *Panoramic opera* (alături de *Panoramic sportiv*).

O formație ca *Exportlemn* (întreprindere de stat pentru comerțul exterior), diferită ca topică de seria denumirilor de tip *Petrolexport*, *Metalimport*, se încadrează în serie prin neexprimarea raportului atributiv (prepozițional); mai mult, din cauza modelului devenit curent la numele de întreprinderi similare, cu determinantul pe primul loc, ea riscă să fie înțeleasă ca „lemn de export“, și nu ca „export de lemn“. Cu atît mai mult se pretează la o dublă interpretare, în aceste condiții, compusul cu abreviere *Prodexport*: deși se pare că el înseamnă „(Întreprindere de) produse pentru export“ [41], deci are topica determinat + determinant, e înțeles mai curînd ca „export de produse“, după modelul lui *Chimimport*, *Tehnoimport* etc. Asemenea interpretări sînt de natură să ateste o anumită deprindere a vorbitorilor, cel puțin în unele sfere de denumiri, cu tipul de compuse prezentat.

Dar nu numai printre compusele „asintactice“ datorită neexprimării prepoziției dintre termenii componenți se pot găsi formații care permit și o interpretare în spiritul tipului de compuse discutate aici. Pasibile de două interpretări sînt și unele compuse — tot din două substantive cu formă de nominativ-acuzativ — la care avem de ales între un raport de coordonare sau un raport apozitiv cu topica normală determinat + determinant, pe de o parte, și un raport atributiv prepozițional sau apozitiv cu topica determinant + determinat, pe de altă parte [42]. În această situație sînt exemple de tipul *cafe-bar* [43] și *cafe-expres* (categorii de localuri), care admit atît interpretarea „cafe(nea) ș i bar (sau expres)“ sau „cafe(nea) c a r e e bar (expres)“, cît și interpretarea „bar (sau expres) c u cafe(nea)“, „bar (expres) d e cafea“ [44] sau „bar (expres) c a r e e cafe(nea)“. Dacă la aceste două formații joacă un rol și ambiguitatea semantică a primului termen (*cafe* = *cafeu* „cafenea“ sau *cafea*), alteori ambiguitatea provine exclusiv din structura compusului, care poate fi raportată la modele diferite; vezi formația *FONOTECA-BAR* (la restaurantul „Berlin“ din București, vezi „România liberă“, nr. 8505 — 27 II 1972 — p. 4. col. 1): „fonotecă și bar“ („fonotecă care e bar“) sau „bar cu fonotecă“?

9. Găsindu-i-se atîtea puncte de sprijin [45], pe lîngă influența străină directă, e greu de presupus că moda compuselor în discuție va putea fi stă-

[40] Vezi pentru acestea FC, I, p. 56—57.

[41] Vezi FC, I, p. 152.

[42] Pentru posibilitatea unei duble interpretări la unele compuse din două substantive juxtapuse, în sensul ezitării între un raport de coordonare și unul atributiv (dar fără schimbarea topicii termenilor componenți), vezi în FC, I, p. 53 discuția asupra lui *cîine-lup*: „cîine și lup“ sau „cîine ca un lup“.

[43] Scris uneori *cafée(-)bar* (vezi *Lista abonaților la serviciul telefonic din București 1970*, p. 1059)!

[44] Cf. turc. *kahve-hane* (> rom. *cafenea*) „han de cafea“.

[45] Pe lîngă diverse tipuri de compuse propriu-zise, trebuie luat în considerație — ca un factor care a putut favoriza tipul de formații în discuție — și modul special de scriere a unor firme sau titluri. Desigur, nu orice firmă de local în care numele (propriu) este urmat de apelativul generic, scris cu alte litere, eventual pe alt rînd (de exemplu *NEPTUN hotel*), reprezintă un compus — vezi și p. 253, dar această situație poate

vilită. Articolul de față a urmărit să atragă atenția asupra unui tip de formații în folosirea cărora ar fi de dorit măcar evitarea exceselor, dacă nu vrem să ajungem la o „firme-limbă" — ca să compun și eu un astfel de cuvînt — „romengleză" [46]. În această direcție apariția unor inovații de structură sintactică a unui tip de compuse deranjează mai mult decît împrumutul lexical [47].

SCL, XXIII, 1972, nr. 3, p. 287—298.

---

fi un punct de plecare. De asemenea, obiceiul de a repeta fie determinatul: *BUFET EXPRES BUFET* (în București), fie determinantul: *extern MAGAZIN extern* („Fotbal", nr. 305—29 III 1972 — p. 11; cf. *'72 circ '72*, citat la p. 249) poate duce la segmentări ca **Expres bufet* (vezi *Expres bar*) sau **Extern Magazin* (vezi *Glob-Magazin*), căci după modelul lui *mare bal mare*, care admite o dublă echivalență: *mare bal* și *bal mare*, se poate aplica și aici segmentarea *bufet Expres *Expres bufet*, **Extern Magazin Magazin extern*.

[46] Dată fiind frecvența acestor formații în anumite domenii de activitate, nu e greu de imaginat aglomerarea lor în contexte asemănătoare cu cele construite demonstrativ de Etiemble în celebra sa carte *Parlez-vous franglais?*, [Paris] Gallimard, 1964. De exemplu: *La Student-club se audiază Meridiane-melodii cîntate de Modern-grup, se vizionează Universal-șotron sau o producție România-film și se lecturează Glob-Magazin* sau *De la Parc hotel la Intim-bar se merge cu un turist-transport sau cu Jumbo-car* etc.

[47] Cf. părerea lui Pierre Guiraud despre compusele din franceză cu topică regresivă calchiate după engleză sau germană: „Ces exemples et quelques autres, s'ils se multiplient, risquent d'altérer dangereusement l'économie de la langue, dans une mesure où ils touchent à la syntaxe "(*Les mots étrangers*, Paris, 1965, p. 111).

CULTIVAREA LIMBII ŞI FRAZEOLOGIA

Un compartiment al limbii pe care preocupările de cultivare a exprimării îl neglijează adesea este frazeologia. Acest domeniu, intermediar între vocabular şi sintaxă [1], cuprinde totalitatea îmbinărilor de cuvinte cu caracter stabil, numite în mod curent locuţiuni şi expresii [2]. Este bine cunoscută bogăţia limbii noastre sub acest aspect [3]: specific este, evident, fondul vechi de unităţi frazeologice aparţinînd limbii populare (din categoria cărora fac parte, de exemplu, expresii verbale ca *a avea de furcă*, *a bate apa în piuă*, *a băga de seamă*, *a da drumul*, *a intra la apă*) [4]; la acest fond vechi şi popular, în epoca modernă s-a adăugat un strat neologic reprezentat de diverse feluri de unităţi frazeologice — constituite din neologisme (*a forţa nota*, *a reduce la absurd*) sau calchiate fie integral (*a avea în vedere*, *a lua cunoştinţă*), fie parţial (*a cădea de acord*, *a cîştiga teren*, *a face act de prezenţă*, *a traduce în viaţă*) [5]. Problemele de cultivare a limbii pe care le pun unităţile frazeologice diferă, în general, tocmai după apartenenţa lor la fondul vechi sau la cel neologic.

Pentru unităţile frazeologice vechi şi populare — pe care Eminescu le considera „adevărata bogăţie" a limbii, „adevărata ei zestre de la moşi strămoşi" [6] — se pune problema cultivării lor în sensul menţinerii în uz sau măcar în vocabularul pasiv a multora dintre ele care sînt pe cale de dispariţie (nu însă şi a celor arhaice, de mult ieşite din uz, pentru a căror înviere artificială pledează I. Coja, în serialul său din „Flacăra" [7]). Nu ne întîlnim aici, de obicei, cu greşeli de folosire, ci constatăm cu regret apariţia din ce în ce mai rară a unor expresii de acest fel în vorbirea generaţiilor tinere şi uneori chiar necunoaşterea sensului lor exact, deci receptarea imperfectă a unui mesaj care conţine asemenea unităţi; am constatat recent, în vorbirea unor tineri studioşi cu vocabular foarte bogat, diverse lipsuri în înţelegerea unor expresii populare şi nepercepera unui joc de cuvinte cu expresia *Radu l-a chemat*. Desigur, îmbogăţirea frazeologiei, ca şi a vocabularului în ansamblu, cu elemente noi este un fenomen pozitiv firesc, după cum firească este şi preferinţa pentru

---

[1] Vezi Theodor Hristea, *Contribuţii la studiul etimologic al frazeologiei româneşti moderne*, în LR, XXVI, 1977, nr. 6, p. 587–588.

[2] Pentru discuţia de faţă nu interesează deosebirile, făcute în unele lucrări, între locuţiuni şi expresii. Unii cercetători folosesc termenul generic *izolări*: vezi Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*. Ediţie definitivă, Bucureşti, 1975, p. 265–304.

[3] Vezi Iorgu Iordan, *loc. cit.*; Vasile Breban, Gheorghe Bulgăr, Doina Grecu, Ileana Neiescu, Grigore Rusu, Aurelia Stan, *Dicţionar de expresii şi locuţiuni româneşti*, Bucureşti, 1969; Stelian Dumistrăcel, *Lexic românesc. Cuvinte, metafore, expresii*, Bucureşti, 1980, Partea a II-a *Metafore, expresii*, p. 121–242.

[4] Eminescu le numeşte „acele tiparuri neschimbate cari se formează în curs de mii de ani şi dau fiecărei limbi o fizionomie proprie". *Opere*, IX, Bucureşti, 1980, p. 487.

[5] Pentru originea unităţilor frazeologice moderne vezi Th. Hristea, *art. cit.* şi *Probleme de etimologie*, Bucureşti, 1968, p. 178–188.

[6] Ambele citate din Eminescu, *loc. cit.* Cf. la p. 298 „adevărate nestimate ale gîndirii poporului românesc".

[7] Inaugurat în nr. 5 (1 338) din 1981.

noutăţi [8], mai ales într-un domeniu puternic marcat de expresivitate, dar adevărata bogăţie şi nuanţare expresivă se realizează nu prin înlocuirea unor unităţi frazeologice cu altele, ci prin stăpînirea unui registru cît mai variat, la care se ajunge, în primul rînd, prin lectura marilor opere ale literaturii noastre culte şi populare. Din păcate, manualele şcolare de limba română acordă prea puţină atenţie relevării expresiilor din textele literare şi explicării lor [9]. De aceea consider cu atît mai bine venită iniţiativa revistei pentru elevi „Limba şi literatura română" de a publica [10] articole consacrate unei serii de expresii din fondul tradiţional al limbii, pentru a le explica şi, implicit, a le populariza.

Unităţile frazeologice moderne pun cu totul alte probleme de cultivare a limbii. Ele nu au nevoie să fie încurajate, întrucît se răspîndesc de la sine vertiginos în diverse varietăţi ale limbii, trecînd cu uşurinţă de la un stil la altul şi din limba scrisă în cea vorbită. Ele au nevoie însă să fie supravegheate — sancţionate, corectate şi dozate — , deoarece traducerile grăbite riscă să introducă unităţi frazeologice inutile şi nefireşti alături sau în loc de cele consacrate, iar rapiditatea însuşirii după ureche a unor expresii neologice duce adesea la greşeli în folosirea lor sub aspect formal, semantic sau stilistic.

Din categoria unităţilor frazeologice formate prin calcuri superficiale, care dublează unităţi consacrate în limbă, fac parte franţuzisme ca *a lua o baie* sau *un duş* (după fr. *prendre un bain*, *une douche*) pentru *a face baie*, respectiv *duş*, sau *a păstra* ori *a păzi patul* (după fr. *garder le lit*) [11] pentru *a sta în/la pat* „a fi bolnav", care marchează exprimarea preţioasă a unor vorbitori culţi.

Alterarea formală şi cea semantică a unor unităţi frazeologice, ca şi folosirea lor inadecvată din punct de vedere stilistic denotă lacune de cultură şi de simţ lingvistic.

Astfel, locuţiunea verbală *a atrage atenţia* este folosită de unii vorbitori sub forma greşită *a trage atenţia*: *ţi-am tras atenţia*, *vă trag atenţia* etc. Deformarea acestei unităţi frazeologice are în acelaşi timp explicaţii fonetice şi lexicale: pe de o parte, putem presupune că în construcţii ca *mi-a atras atenţia* şi chiar *a atrage atenţia* s-a produs contragerea celor doi *a* învecinaţi [12] (un fenomen asemănător s-a petrecut cu locuţiunea mai veche *a aduce la sapă de lemn*, modificată de unii în *a duce la sapă de lemn* [13]); pe de altă parte, se poate invoca atracţia exercitată de verbul primar *trage*, care, pe lîngă că e mai cunoscut, ca fiind mai vechi şi polisemantic, este şi frecvent în multe unităţi frazeologice ca *a-l trage inima*, *a trage pe sfoară*, *a trage de mînecă*, *a trage foloase* şi altele [14]. Bineînţeles, explicaţia nu este o justificare a deformării: forma corectă a expresiei discutate este *a atrage* (*ţi-am atras*, *vă atrag*) *atenţia*.

---

[8] Vezi preferinţa tinerilor pentru expresii provenite din limbajul sportiv, de care m-am ocupat în *Limbajul şi educaţia*, din LR, XXVII, 1978, nr. 1, p. 86 [în volumul de faţă, p. 19].

[9] Vezi Mioara Avram, *Modul de studiere a vocabularului în şcoală*, în LL, 1976, II, p. 350.

[10] Începînd cu nr. 4 din 1975: Iorgu Iordan, *Expresii, locuţiuni şi zicale româneşti* (p. 17).

[11] Pentru ultima vezi Iorgu Iordan, *Limba română actuală. O gramatică a „greşelilor"*, ediţia a doua, Bucureşti, 1948, p. 261.

[12] Pentru dispariţia lui *a-* prin contragere cf. *clasa a doua* > *clasa doua*.

[13] Varianta apare chiar la unii lingvişti.

[14] Vezi dicţionarele, s.v. *trage*.

Un exemplu asemănător este acela al locuţiunii *a induce în eroare*, pe care unii vorbitori o deformează în *a duce în eroare.* Spre deosebire de alterarea locuţiunii *a atrage atenţia*, care e limitată la aspectul oral şi la vorbitori cu mai puţină cultură, modificarea lui *induce* în *duce* se întîlneşte şi în limba scrisă, chiar în opere literare; ea a fost semnalată de acad. Iorgu Iordan [15] într-o publicaţie literară de acum patru decenii (*titlul ce duce în eroare* „Însemnări ieşene", III, 1939, nr. 8, p. 373), iar într-un roman recent apar, repetat, formulări ca *a reuşit să ducă masele în eroare, s-au lăsat duşi în eroare* (D. Popescu, *Pumnul şi palma*, I, Bucureşti, 1980, p. 405, respectiv 425). De astă dată nu a intervenit nici o cauză de ordin fonetic [16]. Explicaţia prin atracţia exercitată de verbul de bază este însă valabilă şi aici, nu numai pentru că şi verbul *a duce* este uzual, vechi, polisemantic şi frecvent în unităţi frazeologice ca *a duce dorul*, *a duce de nas*, *a duce cu vorba*, *a duce la capăt*, *a duce de rîpă* [17], ci şi pentru că verbul *a induce* este foarte puţin cunoscut [18] în afara unor limbaje tehnico-ştiinţifice (logică şi fizică-electrotehnică), unde are alte sensuri, şi pentru că în contextul respectiv *a induce* este sinonim cu *a duce* (sau *a conduce*), iar construcţia cu prepoziţia *în* pare să facă superfluă folosirea prefixului *in-*.

O situaţie mai complicată prezintă locuţiunea *a-şi declina competenţa*, care se foloseşte uneori, chiar în scris, sub forma incorectă *a-şi declina incompetenţa*; ca o ironie a soartei, ea apare astfel într-un articol care dă lecţii de responsabilitate lingviştilor, cerîndu-le ca *în orice caz să nu-şi decline incompetenţa* (Gh. Suciu, în „Luceafărul", 1980, nr. 17 (939), p. 7, col. 1) [19]. Se produce aici o alterare formală care denotă o confuzie de înţeles. Sensul verbului *a declina* este în această expresie „a respinge, a refuza, a recuza, a contesta, a nu-şi asuma, a nu-şi recunoaşte" [20]. *A-şi declina competenţa* înseamnă deci „a-şi contesta, a nu-şi recunoaşte competenţa (adică autoritatea sau capacitatea de a se pronunţa într-o problemă)", ceea ce echivalează cu „a-şi recunoaşte incompetenţa, a se declara incompetent" [21]. Sensul negativ al întregului provine de la verb, care conţine ideea de respingere a complementului pozitiv următor (ca şi în *a declina o invitaţie*, *o ofertă* ori *onoarea* [22],

---

[15] *Limba română actuală*, p. 504.

[16] Deşi acad. Iorgu Iordan, *loc. cit.*, a dat o asemenea explicaţie: „Înlocuirea lui *induce* (*a induce în eroare*) prin *duce* se datoreşte nu numai ignoranţei, ci şi unei perceperi greşite (provocate, în fond, tot de incultură), în cazul construcţiilor de felul *şarlatanii ne induc în eroare* care sună, de fapt, *şarlatanii ne duc în eroare*". Explicaţia nu e prea clară, dar rezultă că autorul se gîndeşte la contexte fonetice cu nazală + vocală, care ar antrena sincopa lui *i* şi reducerea consoanei *n* la nazalizarea vocalei precedente. Atît raritatea acestor contexte, cît şi caracterul artificial al sincopei în condiţiile date pun la îndoială explicaţia citată.

[17] Vezi dicţionarele, s.v. *duce*.

[18] Sensul 1 din DEX „a împinge, a îndemna pe cineva să facă un lucru" (vezi CADE) pare reprodus după dicţionarele limbii franceze sau/şi introdus pentru ataşarea expresiei în discuţie. Cf. tratarea diferită din DLRC, DN³.

[19] Pe aceeaşi pagină (col. 4), expresia se găseşte folosită corect de filologul Florea Fugariu: *subsemnatul îmi declin această competenţă*.

[20] Vezi DLRC, s.v., sensul 3 (impropriu prezentat însă numai „în opoziţie cu a-şi asuma"), şi DEX, s.v., sensurile 3 şi 4 (în DN³ 2 şi 4), insuficient de clar delimitate.

[21] Am formulat definiţia în termeni care să păstreze cuvîntul *competenţă/incompetenţă*. În DEX (s.v. *competenţă*) definiţia expresiei este „a se declara lipsit de autoritate (legală) sau fără pregătirea necesară pentru a judeca o chestiune sau pentru a se pronunţa într-o problemă".

[22] Semnalez un pasaj din publicistica lui Eminescu (*vol. cit.*, p. 392) unde expresia *a declina onoarea* apare de două ori: *În privirea acestui dicţionar, însuşi părintele canonic Cipariu au declinat onoarea de a-l fi inspirat cumva în tendenţele sale. Şi filologul din Blaş a şi avut drept să decline asemenea onoare, căci...*

care înseamnă „a refuza, a respinge, a nu accepta invitația, respectiv oferta, onoarea", sau în *a-și declina orice răspundere*, care înseamnă „a nu-și asuma răspunderea"). Adăugînd un prefix negativ complementului, sensul întregului devine pozitiv, întrucît, după cum se știe, două negații dau o afirmație: *a-și declina incompetența* nu poate însemna decît „a nu-și recunoaște incompetența, deci a-și recunoaște competența", sens care nu e în intenția vorbitorilor atunci cînd comit greșeala menționată. (O greșeală de aceeași natură, cu introducerea unui prefix negativ atras de sensul negativ global al unității frazeologice, se produce la expresia substantivală *soluție de continuitate* „întrerupere a continuității" modificată în *soluție de discontinuitate*.) Modificarea greșită a expresiei *a-și declina competența* în *a-și declina incompetența* se datorește și confuziei pe care o fac vorbitorii în cauză între sensurile verbului *a declina*, în speță confuziei cu sensul „a expune, a enunța, a prezenta, a declara" [23] care se întîlnește în îmbinările *a-și declina numele, calitatea, identitatea, titlurile.*

Multe unități frazeologice cu termeni neologici au drept sinonime expresii cu echivalentele vechi și populare ale neologismelor respective. Alegerea uneia dintre cele două categorii de expresii sinonime este adesea o problemă stilistică de adecvare la context, care interesează un nivel superior de cultivare a limbii. În planul general al limbii expresii ca *a ține seama* și *a ține cont* sînt sinonime, ca și *a cere socoteală* și *a cere cont* sau *a da seama, a da socoteală* și *a da cont*. Cu toate acestea, cine are simțul limbii observă că variantele cu termenul neologic *cont* nu au aceeași arie largă de folosire ca cele cu termenii vechi *seamă* și *socoteală*: în timp ce termenii vechi sînt mai abstracți și neutri din punct de vedere stilistic, neologismul *cont* e mai concret și marcat de apartenența originară la limbajul tehnic al contabilității, ceea ce face nepotrivite expresiile *a ține cont, a cere cont* sau *a da cont* în stilul poetic, științific și chiar familiar; cf. și *a trece la răboj* față de *a trece în cont.*

Unitățile frazeologice cu termeni neologici — ilustrate în articolul de față în special prin expresii sau locuțiuni verbale — necesită deci mai multă atenție la însușirea lor corectă din punctul de vedere al formei, al înțelesului și al ariei stilistice de folosire.

LR, XXX, 1981, nr. 5, p. 561–564.

---

[23] Nedefinit singur în dicționarele românești, cu excepția celui al lui Scriban: „spun, declar"; dicționarele actuale (DLRC, DEX, DN[3]) glosează la sensul respectiv numai expresia „*a-și declina numele, calitatea* etc." (vezi DEX, sensul 2).

FOLOSIREA UNOR UNITĂŢI FRAZEOLOGICE

Unităţile frazeologice — numite în mod curent locuţiuni şi expresii, eventual perifraze, izolări sau chiar cuvinte compuse — se caracterizează prin stabilitate în aşa măsură, încît sînt denumite şi — sau măcar definite drept — îmbinări (grupuri) fixe sau împietrite. Stabilitatea sau fixitatea se referă atît la forma, cît şi la înţelesul, propriu sau figurat, al acestor unităţi lingvistice. În această situaţie ar fi de aşteptat ca în folosirea unităţilor frazeologice să nu se întîlnească variaţii, deci să nu existe probleme de corectitudine. Realitatea este însă alta [1].

Unele unităţi frazeologice, în special dintre cele neologice, sînt folosite cu sensuri greşite, prin confuzie cu alte sensuri ale unui termen constitutiv polisemantic. A fost semnalată în repetate rînduri greşeala care constă în folosirea sau receptarea îmbinării *soluţie de continuitate* cu sensul „mijloc de asigurare a continuităţii" în loc de sensul adevărat „întrerupere a continuităţii", ceea ce se explică, desigur, prin sensul mai cunoscut al substantivului *soluţie* „rezolvare" [2]. De acelaşi tip este greşeala care se produce cu îmbinarea *profesiune de credinţă* [3]; sensul corect al ei este „mărturisire, declaraţie, expunere publică a unui crez", şi nu „ocupaţie exercitată cu fidelitate sau preferată", cum cred unii, însumînd sensurile uzuale ale celor două substantive (vezi citate ca: *Domnul M.B. şi-a făcut, de altfel, în ultimii ani, o adevărată profesiune de credinţă din familiarizarea cititorului italian cu fenomenul poetic românesc*, „Tribuna României", IV, 1975, nr. 71, p. 2, col. 1; ca joc de cuvinte, acest sens impropriu este înregistrat încă de la 1857: *Logofătul posedă zece moşii care însumează peste tot 121 500 pogoane. În aceasta se rezumă profesia sa de credinţă*, „Concordia", 161¹/30, în DLR, s.v. *profesiune* 2°, cu menţiunea „glumeţ"). Pentru înlăturarea echivocului posibil s-a creat, prin înlocuire sinonimică [4], îmbinarea *mărturisire de credinţă* (vezi, de exemplu, „Luceafărul", XXIII, 1980, nr. 28 (950), p. 4, col. 5, sau Stelian Neagoe, *Viaţa universitară clujeană interbelică*, Cluj-Napoca, 1980, I, p. 155, II, p. 30). Sinonimia *profesiune — mărturisire* face ca folosirea unui regent ca *a mărturisi* sau *spovedanie* pe lîngă îmbinarea *profesiune de credinţă* (cf. *care mărturisea*

---

[1] Vezi Mioara Avram, *Cultivarea limbii şi frazeologia*, în LR, XXX, 1981, nr. 5, p. 561—564 [în volumul de faţă, p. 260—263]; Theodor Hristea, *Frazeologia şi cultivarea limbii literare*, în *Sinteze de limba română*, ediţia a III-a, Bucureşti, 1984, p. 156—159.

[2] Vezi, de exemplu, Theodor Hristea, *Lungul drum al rigorii de la fata la... fetiţa morgana*, în PN, XXIV, 1979, nr. 10—11, p. 34—35; idem, *Sinteze de limba română*, p. 158.

[3] În care limba literară actuală (căci menţiunea „învechit" din DLRC, s.v. *profesiune* 2° nu este conformă cu realitatea) foloseşte numai varianta în *-iune* a substantivului admis în normă cu două înfăţişări în sensurile sale obişnuite: *profesiune/profesie* (vezi DOOM). Caragiale folosea încă cele două variante şi în îmbinarea în discuţie: vezi titlul *Profesie de credinţă* în *Opere*, III, Bucureşti, 1962, p. 198 (= articolul-program din „Claponul", nr. 1), dar *profesiunile de credinţă* în *Opere*, IV, Bucureşti, 1965, p. 198.

[4] Pentru sinonimia în cauză vezi poezia lui Grigore Alexandrescu *O profesiune de credinţă*, în care, în versul al 6-lea, candidatul orator îşi caracterizează discursul *mărturisirea mea* (*Opere*, I, Bucureşti, 1957, p. 264).

cu acest prilej profesiunea de credință a generației, Stelian Neagoe, *lucr. cit.*, II, p. 104, sau *spovedania profesiunii de credință a unei întregi generații*, id., *ibid.*, p. 41) să fie simțită drept redundantă, construcția consacrată fiind cu verbul *a face*, mai rar *a expune* [5].

Altor unități frazeologice li se atribuie greșit sensuri figurate care se opun celor proprii, originare. Îmbinarea *la puterea* + un numeral, provenită din limbajul matematic, este folosită adesea greșit de unii vorbitori sau publiciști, care se vede că au fost certați cu matematica, din moment ce spun că un oraș care a crescut de cinci ori este *un oraș la puterea cinci*! (Vezi în articolul cu acest titlu din „România liberă", 1985, nr. 12539, p. 2, col. 6: *Piteștiul zilelor noastre are cinci mari cartiere, cu magazine, cu piețe bine croite și organizate pentru a corespunde celor mai înalte exigențe. Cinci cartiere care înseamnă, la drept vorbind, cinci orașe. Un Pitești la puterea cinci!*) Tot astfel, nu se poate vorbi de o *schimbare de 360 de grade* (vezi exemple ca *Discutăm despre acest institut, aproape exclusiv umanist (pînă mai ieri), care, iată, a făcut o „schimbare la față" și o rotație — în privința preocupărilor — de 360 de grade, cum se spune*, „Flacăra", XXXI, 1982, nr. 1438, p. 7, col. 1), întrucît o mișcare de rotație de 360 de grade nu duce la nici o schimbare, fiind o întoarcere în același punct; o schimbare totală de atitudine, opusă celei anterioare, se denumește corect prin îmbinarea *schimbare de 180 de grade.*

Ultimul exemplu permite trecerea la altă categorie de greșeli, care constau în modificarea unor unități frazeologice prin înlocuirea unor termeni. Din această categorie fac parte alterări ca *a unsprezecea minune a lumii* în loc de *a opta...* [6] (*Realitatea m-a izbit ca un val uriaș și am rămas pentru un timp cu iluzia că trăiesc o a 11-a minune a lumii*, „Scînteia tineretului", 1983, nr. 10652, p. 1, col. 8) sau *parametru gordian* în loc de *nod gordian*, cu substituirea de rigoare a regentului *a tăia* sau *tăiere* prin *a schimba* sau *schimbare* (*Maistrul Stănescu și-a asumat responsabilitatea schimbării parametrului gordian*, „Scînteia", 1977, nr. 10701, p. 3, col. 5).

Dacă exemplele citate pînă acum denotă lipsă de cultură, de cunoștințe matematice, istorice sau mitologice, alteori alterările unităților frazeologice demonstrează numai lipsa simțului limbii, ceea ce nu e mai puțin grav. În ciuda sinonimiei dintre adjectivele sau adverbele *greu* și *dificil* în diverse îmbinări libere, în locuțiunea *îmi vine greu (să...)* nu e admisibilă înlocuirea sinonimică: *îmi vine dificil* este o construcție inacceptabilă pentru un vorbitor român, chiar dacă a putut vedea recent lumina tiparului (*Cum și în ce fel se armonizează arhaicul atelier al sculptorului de geniu cu fuzeele violente și șocant-spațiale ale centrului — ne vine foarte dificil de închipuit*, „Săptămîna", 1986, nr. 2 (787), p. 7, col. 3; de remarcat și construcția improprie cu supinul în locul conjunctivului, substituire posibilă numai la îmbinarea lui *greu* sau *dificil* cu *a fi*: *e greu/dificil să credem/de crezut*). Nefirească este și înlocuirea substantivului *bucată* prin *colțuc* în îmbinarea *o bucată de vreme*, devenită — cu intenții umoristice? — *un colțuc de vreme* (*De-un colțuc de vreme telefonul redacției a luat obiceiul ca, fără vreun motiv aparent, să intre în... silentium*, „Săptămîna", 1986, nr. 7 (792), p. 2, col. 4); îmbinarea *bucată de vreme* are corespondentul regional *dărab(ă) de vreme* (vezi DA, s.v. *dărab* 8°), a cărui sinonimie derivă din sinonimia cuvintelor de bază *bucată — dărab(ă)*, dar *colțuc* nu este nici măcar un sinonim aproximativ al acestora (el înseamnă, după DA,

---

[5] Vezi citatele din DLR, s.v. *profesiune* 2°.

[6] Vezi Al. Graur, *Puțină... aritmetică*, București, 1971, p. 57.

1º „pernă mică", 2º „colț de pîine" [7], 3º „sculptură în lemn de formă triunghiulară", 4º „cot"). O înlocuire explicabilă prin confuzia dintre substantivele învechite *veac* și *veleat* duce la alterarea locuțiunii verbale *a-și face* sau *a-și duce veacul* (cu sensul „a-și petrece timpul, a-și duce viața, existența") în forma *a-și face veleatul* (vezi *Toată ziua, bună ziua, Vicențiu Rodocea din București își făcea veleatul pe la întreprinderile de administrație locativă.* „Scînteia", 1974, nr. 9819, p. 1, col. 1).

Alteori se întîlnesc confuzii între unități frazeologice asemănătoare ca formă, dar diferite ca înțeles. Astfel, figura legendarului viteaz Ahile este evocată în două unități frazeologice: *călcîiul lui Ahile*, cu sensul figurat „parte vulnerabilă", și *tendonul lui Ahile*, termen anatomic cu localizare precisă „tendon fixat pe un os de la călcîi"; cine vorbește de o *operație la călcîiul lui Ahile* (*Căci această temerară femeie... a părăsit spitalul numai cu o lună în urmă, după o operație la călcîiul lui Ahile!*, *Almanahul Sportul '85*, p. 85) comite o regretabilă confuzie [8]. O confuzie de același tip se constată în citatul următor: *În puținul timp liber rămas după orele de producție se ocupă însă și de o chestiune care nu are nimic cu sarcinile de serviciu* („România liberă", 1985, nr. 12679, p. 5, col. 2), unde — evident — *nu are nimic* apare în locul lui *nu are nimic comun* sau al lui *nu are nimic a face*, cu sensul „nu are nici o legătură"; dat fiind sensul curent al lui *a nu avea nimic cu* („a nu avea nici un diferend, nici o obiecție sau rezervă, a nu purta pică"), această confuzie este supărătoare.

Concluzia la faptele discutate este că unitățile frazeologice — care constituie un mijloc important de îmbogățire și de înfrumusețare a exprimării — necesită mai multă atenție la însușirea corectă din punctul de vedere al formei și al înțelesului.

LR, XXXV, 1986, nr. 6, p. 513—515.

---

[7] DEX-ul reține numai primele două sensuri, în ordine inversă, și nu definește pe *colțuc* prin *colț*, ci pe *colț de pîine* prin *colțuc*. Luiza Seche și Mircea Seche, *Dicționar de sinonime al limbii române*, București, 1982, nu indică decît sinonimele referitoare la sensul 2º (reg.) din DEX „pernă mică" (vezi *perniță, pernuță, pui, puișor, puiuț*).

[8] În almanahul citat se poate găsi, la alt autor, și îmbinarea adecvată: *două consecutive și serioase accidentări, la ligamentele piciorului stîng și la tendonul lui Ahile* (p. 112).

ÎMI CER SCUZE SAU *VĂ CER SCUZE*?

Expresia *a cere scuze*, ca şi *a cere iertare* sau *a cere voie*, poate fi folosită şi în această formă, cu verbul la diateza activă neînsoţit de nici o complinire pronominală. Cînd spunem *Cer scuze pentru deranj*, *Vinovaţii cereau iertare*, *A cerut voie să plece* nu se precizează persoana faţă de care se formulează cererea (rugămintea) în cauză şi nici nu se subliniază implicarea persoanei care o formulează.

De obicei se simte nevoia de a se exprima persoana căreia îi este adresată cererea, ceea ce se realizează fie prin construcţia cu un dativ: *a(-i) cere scuze* (*iertare* sau *voie*) *cuiva*, fie printr-o construcţie prepoziţională: *a cere scuze* (*iertare* sau *voie*) *de la cineva*. De exemplu: *Vă cer scuze pentru deranj*, *Vinovaţii îi cereau iertare*, *Mi-a cerut voie să plece*, *A cerut scuze profesorului*/ *A cerut scuze de la profesor*.

Pe de altă parte, se poate simţi nevoia de a se exprima implicarea persoanei care este interesată de satisfacerea cererii respective, deci nevoia de a sublinia faptul că subiectul participă interes la acţiunea al cărei obiect îl priveşte de aproape, se referă la el sau îi aparţine. Aceasta se realizează prin construcţia reflexivă, cu pronumele în dativ, a verbului din expresiile în discuţie: *a-şi cere scuze*, *iertare* sau *voie*. Deci: *Îmi cer scuze pentru deranj*, *Vinovaţii îşi cereau iertare*, *Şi-a cerut voie să plece*.

Folosirea expresiilor *a cere scuze*, *iertare* sau *voie* în forma reflexivă, cu pronumele în dativ, nu mai permite adăugarea altui dativ pronominal care să indice pe destinatarul cererii; acesta poate fi indicat numai prin construcţii prepoziţionale, de exemplu: *Şi-a cerut iertare* (sau *voie*) *de la mine*, *Îmi cer scuze de la* (sau *faţă de*) *tine*. Se înţelege că nici construcţia cu un dativ pronominal al destinatarului nu permite folosirea expresiei în forma reflexivă, astfel încît vorbitorul aflat în prezenţa acestei restricţii are de ales între un dativ al destinatarului sau un dativ (reflexiv) al emiţătorului.

Corecte sînt toate construcţiile pe care le-am descris, în sprijinul lor putînd fi aduse citate din literatură, chiar din opera aceluiaşi scriitor [1]. În funcţie de ceea ce vrea sau nu să sublinieze vorbitorul în legătură cu destinatarul cererii sau cu implicarea emiţătorului ei, se poate spune atît *vă cer scuze* (*iertare* sau *voie*), cît şi *îmi cer scuze* (*iertare*, *voie*) şi, pur şi simplu, *cer scuze* (*iertare*, *voie*). Astfel, pentru întîrzierea la o şedinţă se utilizează de regulă construcţii cu destinatarul neexprimat — fie formula „impersonală" *Cer scuze pentru întîrziere*, fie cea participativă *Îmi cer scuze*... —, dar pentru întîrzierea la o întîlnire în doi, unde eşti aşteptat, se exclude formula impersonală şi se preferă construcţia cu adresare directă *Vă* (sau *îţi*) *cer scuze*...

---

[1] Pentru variantele de construcţie ale expresiei *a cere scuze* situaţia citatelor literare din DLR ms., s.v. *scuză*, este următoarea: 2 citate cu tipul *cere scuze*, 6 cu *îi cere scuze* şi 4 (+1 în DLRC) cu *îşi cere scuze*. Pentru variaţia la acelaşi autor vezi, de exemplu, la Bălcescu *Şi acum cereau iertare* / *Îşi ceru iertăciune* sau la Negruzzi *Îţi cer o mie de iertări* / *Am venit să-mi cer iertăciune* (în DLRC, s.v. *iertare*, *iertăciune*).

Între construcțiile menționate există un raport de sinonimie [2], dar o sinonimie relativă sau aproximativă, construcțiile avînd numai în linii mari același sens. Ceea ce poate părea surprinzător în alternativa *vă* (sau *îți*) *cer scuze*/*îmi cer scuze* este aparenta sinonimie între pronumele personal de persoana a doua (singular sau plural) și pronumele reflexiv de persoana întîi.

Obiecțiile care se aduc uneia sau alteia dintre construcțiile *îmi cer scuze* și *vă cer scuze* au în vedere riscul unor omonimii sau polisemii, rezultate în primul rînd din diversele valori ale pronumelui în dativ, fie că e reflexiv, fie că e personal. În cazul lui *îmi cer scuze* este vorba de o polisemie gramaticală [3], prezentă și la *îmi cer iertare*, *îmi cer voie* sau la verbe ca *îmi închipui*, în speță de posibilitatea teoretică de a interpreta această construcție și drept „îmi cer scuze (iertare, voie) mie"; confuzia privește deci aici pe destinatarul scuzelor. În cazul lui *vă cer scuze*, cele două interpretări posibile diferă în ce privește autorul scuzelor, întrucît construcția poate însemna, pe de o parte, „vă cer să primiți scuzele mele, vă adresez cererea mea de a fi iertat, vă prezint scuzele mele", iar, pe de altă parte, „vă cer să-mi prezentați dumneavoastră scuze, pretind scuze din partea dumneavoastră"; firește, la aceste înțelesuri diferite contribuie polisemia verbului *a cere* („a adresa o rugăminte" și „a pretinde" — cf. *a cere socoteală*) și a substantivului *scuză* (abstract „disculpare, iertare" și concret „expresie de regret"). Dublele valori discutate și ambiguitățile antrenate sînt însă numai ipotetice, contextul făcînd limpede, de obicei, înțelesul dat de vorbitor.

De aceea criticile la adresa uneia dintre cele două construcții, *îmi cer scuze* și *vă cer scuze*, pot fi încadrate în categoria criticilor pedante, care mimează uneori înțelegerea confuză, ca în situația omonimelor lexicale sau a mult discutatelor construcții prepoziționale *un pahar de*/*cu apă* sau *a pune pălăria în*/*pe cap* [4]. Incorectitudinea este aici o falsă problemă, care însă are mai mare circulație decît unele probleme reale de cultivare a limbii, poate datorită și intervenției ideii de exprimare politicoasă (mai exact, a temerii ca un anumit enunț să nu fie cumva receptat ca nepoliticos).

În mod special, condamnarea nejustificată a construcției *a-și cere scuze* este atît de răspîndită, încît se găsesc și înregistrări literare ale acestei atitudini, ca următorul pasaj dintr-o recentă traducere: *Să mă ierți însă pentru pedanterie, dar a spune „îmi cer scuze" este o exprimare nu tocmai decentă. În felul ăsta pare că-ți ceri scuze dumitale însuți. Corect e să spui „vă cer scuze"* (Evgheni Evtușenko, *Dulce ținut al poamelor*, traducere... de Mircea Aurel Buiciuc, București, 1983, p. 152); de observat echivalența dintre *decent* (= politicos?) și *corect*. De fapt, în măsura în care se poate vorbi de o superioritate în ce privește politețea a construcției *vă* (sau *îți*) *cer scuze* față de *îmi cer scuze*, ea provine numai din prezența adresării directe, explicite, care se opune unei adresări neexprimate, dar nu susceptibile de a fi interpretată ca avînd alt destinatar.

Construcția cu adresare directă *vă* (sau *îți*) *cer scuze* este considerată însă și ea echivocă — și susceptibilă de a fi nepoliticoasă în una dintre interpretări — de alți vorbitori, dintre cei mai sensibili la faptele de limbă. Pentru

---

[2] Pentru sinonimia gramaticală la nivel morfologic vezi *Gramatica limbii române* editată de Academia Republicii Socialiste România, ediția a doua, tiraj nou, București, 1966, vol. I, p. 52.

[3] Cf. *ibidem* „forme gramaticale cu mai multe valori".

[4] Acad. Al. Graur s-a ocupat în repetate rînduri de problemele „inutile" pe care și le fac unii vorbitori cu presupunerea unor surse de confuzii, numindu-i „căutători de nod în papură": vezi, în special, *Limba corectă*, București, 1963, p. 19—24, și *Tendințele actuale ale limbii române*, București, 1968, p. 327, 331.

poetul Romulus Vulpescu *a cere scuze* constituie o greşeală atît de supărătoare, încît a socotit necesar să repete protestul public împotriva ei: „Substituind, fără a reflecta la sens, unui termen autohton, *iertare*, un neologism, *scuze*, o veche formulă de bună-cuviinţă se transformă în contrariul ei; astfel, după modelul *a cere iertare* a apărut mai « elegantul » *a cere scuze*. Numai că *scuzele*, cînd te-ai făcut vinovat de ceva, le *prezinţi* celui căruia i se cuvin. El, insultatul, jignitul, are dreptul *să ceară*, *să pretindă* celui care l-a supărat (să-i prezinte) *scuze*. *Îţi cer scuze* înseamnă, de fapt, *îţi cer* (să-mi prezinţi) *scuze*!"[5]. După cum se vede, poetul citat critică însăşi apariţia verbului *a cere* în expresia discutată, care i se pare normală numai cu verbul *a prezenta*. (Într-adevăr, alături de *a cere scuze*, se înregistrează îmbinările sinonime — mult mai rare — *a prezenta*, *a înfăţişa*, *a exprima*, mai demult şi *a face* + *scuze*[6].) Explicaţia etimologică a îmbinării *a cere scuze* nu este însă neapărat înlocuirea pe teren românesc a lui *iertare* prin *scuză* sg. sau pl. (în 1939 A. Scriban dădea, în dicţionarul său, expresia în forma „*îţi cer scuză* (sau *scuze*)"), ci şi calchierea unui model din limba franceză, unde se recomandă tot *présenter des excuses* sau *faire* (*des*) *excuse*(*s*), dar se spune şi *demander excuse* cu acelaşi sens[7] (opus lui *exiger des excuses*). Deşi asocierea lui *excuse* cu *demander* este considerată o greşeală[8] în franceză, ea a putut fi luată ca model de română tocmai datorită existenţei expresiei vechi *a cere iertare*. Cele două modele explică succesul îmbinării *a cere scuze*, care, oricît de anormală ar fi, este consacrată de uz de mai bine de un secol, întîlnindu-se şi la scriitori ca Gh. Sion, I.L. Caragiale, I.-Al. Brătescu-Voineşti, L. Rebreanu, G. Topîrceanu, Camil Petrescu, Cezar Petrescu, Al. Sahia, V. Voiculescu, M. Ralea[9] şi fiind consemnată fără nici o menţiune corectivă în dicţionare[10]. De altfel, mi se pare semnificativ faptul că ezitările curente vizează regimul acestei expresii (în speţă determinantele lui *a cere*), şi nu structura ei, în care verbul *a cere* este acceptat ca atare.

Aşadar, la întrebarea din titlul notei de faţă, răspunsul referitor la corectitudinea lingvistică nu este selectiv-exclusivist, ci cumulativ (nu una sau alta dintre cele două construcţii, ci atît una, cît şi cealaltă).

Desigur, fiecare vorbitor are dreptul să aleagă şi să prefere una dintre diversele construcţii relativ sinonime, fără a neglija nuanţele specifice fiecăreia; respingerea altora nu trebuie făcută însă cu argumente lingvistice care nu se susţin. Cît despre sinonimie, să nu se uite că există mai multe formule de prezentare a scuzelor şi vorbitorii atenţi la aspectele exprimării politicoase se pot orienta şi spre construcţii similare cu substantivul *iertare* (*Cer iertare*, *Vă cer iertare*, *Îmi cer iertare*), şi spre verbele *a scuza*/*a ierta* (*Vă rog să mă scuzaţi*/*iertaţi*), ca şi spre formula mai dezvoltată şi mai protocolară *Vă rog să primiţi scuzele mele.*

LR, XXXIII, 1984, nr. 5, p. 444—447.

---

[5] Sub titlul *Erori sau orori?*, în PN, XXI, 1976, nr. 7, p. 40, col. 1—2; sub titlul *De la transparenţa de nestemată a limbii, la erori care uneori o întunecă*, în „Scînteia", LI, 1982, nr. 12360, p. 4, col. 4.

[6] Vezi DLR ms., s.v. *scuză*.

[7] Vezi la Adolphe V. Thomas, *Dictionnaire des difficultés de la langue française*, Paris, 1956, s.v. *excuse*, recomandarea prohibitivă: „On *demande pardon* à quelqu'un (on ne lui *demande* pas *excuse*)".

[8] Care poate fi pusă în legătură cu respingerea — controversată — a lui *je m'excuse* ca sinonim al lui *excusez-moi*: vezi Adolphe V. Thomas, *lucr. cit.*, s.v. *excuser* (*s'*); Maurice Grevisse, *Le bon usage, Grammaire française avec des remarques sur la langue française d'aujourd'hui*, Gembloux—Paris, 1969, p. 551.

[9] Vezi citatele din DLR ms., s.v. *scuză*.

[10] Vezi CADE, Scriban, DLRC, DM, MDE, DEX, s.v. *scuză*.

ABREVIERI ŞI SEMNE SPECIALE

adj. = adjectiv
adv. = adverb
cf. = confer („compară“)
col. = coloana
colab. = colaboratorii
engl. = englezesc
f. = feminin
fr. = francez
h. = harta
lat. = latinesc
lit. = literar
m. = masculin
munt. = muntean
n. = neutru
pl. = plural
prep. = prepoziţie
pron. = pronume
reg. = regional
rom. = românesc
rus. = rusesc
s. = substantiv
sg. = singular
s.v. = sub voce („sub cuvîntul“)
vb. = verb

> „a dat“ sau „dă“, „devine“
< „provine din“
* (înaintea unui exemplu) notează forme sau construcţii neatestate

č consoana redată în ortografie prin *c* + *e*, *i* (*ceas*, *deci*)
ğ consoana redată în ortografie prin *g* + *e*, *i* (*geam*, *legi*)
ģ consoana redată în ortografie prin *gh* + *e*, *i* (*gheaţă*, *unghi*)
h́ = *h* muiat
i̯ = *i* semiconsonantic, redat în ortografie, de obicei, prin *i* (*ai*, *iar*)
ḱ consoana redată în ortografie, de obicei, prin *ch* + *e*, *i* (*cheamă*, *unchi*)
ö vocală anterioară rotunjită cu deschidere mijlocie, redată în ortografie, de obicei, prin *eu* (*bleu*, *pasteuriza*)
ś consoană regională asemănătoare cu literarul *ş*
ü vocală anterioară rotunjită închisă, redată în ortografie, de obicei, prin *u* (*alură*, *tul*)

SIGLE BIBLIOGRAFICE

ALR — Muzeul Limbii Române din Cluj, *Atlasul lingvistic român*. Partea I de Sever Pop. Vol. I Cluj, 1938; II Sibiu — Leipzig, 1942.

ALR II — Muzeul Limbii Române, *Atlasul lingvistic român*. Partea a II-a de Emil Petrovici. Vol. I Sibiu — Leipzig, 1940.

ALR II SN — *Atlasul lingvistic român [II]. Serie nouă*. Bucureşti. Vol. I—II 1956; III 1961; IV 1965; V 1966; VI 1969; VII 1972.

AUB — „Analele Universităţii Bucureşti. Filologie“. 1954 —.

AUT — „Analele Universităţii din Timişoara. Seria ştiinţe filologice“. 1963 —.

BL — „Bulletin linguistique“. Faculté des lettres de Bucarest. Bucureşti — Paris — Copenhaga. 1933—1948.

CADE — I.-Aurel Candrea — Gh. Adamescu, *Dicţionarul enciclopedic ilustrat „Cartea românească“*. Bucureşti [1931].

CL — „Cercetări de lingvistică“. Academia R. S. România — Filiala Cluj. 1956 —.

DA — Academia Română, *Dicţionarul limbii române*, Bucureşti. Tomul I, partea I, *A-B*, 1911; partea a II-a, *C*, 1940; partea a III-a, *D-De*, 1944. Tomul II, partea I, *F-I*, 1934; partea a II-a, *J-Lojniţă*, 1937—1948.

DER *Dicţionar enciclopedic român*. Bucureşti, Vol. I 1962; II 1964; III 1965; IV 1966.

DEX Academia R. S. România — Institutul de Lingvistică din Bucureşti, *Dicţionarul explicativ al limbii române*. Bucureşti, 1975.

DLR Academia R. S. România, *Dicţionarul limbii române. Serie nouă*. Bucureşti. Tomul VI, *Litera M*, 1965—1968. Tomul VII, partea 1, *Litera N*, 1971; partea a 2-a, *Litera O*, 1969. Tomul VIII, *Litera P*, 1972—1984. Tomul IX, *Litera R*, 1975. Tomul X, *Litera S*, partea 1, 1986. Tomul XI, partea 1, *Litera Ş*, 1978; partea a 2-a şi a 3-a, *Litera T*, 1982—1983.

DLRC Academia R. P. Române, *Dicţionarul limbii române literare contemporane*. Vol. I—IV, Bucureşti, 1955—1957.

DM Academia R. P. Române — Institutul de Lingvistică din Bucureşti, *Dicţionarul limbii române moderne*. Bucureşti, 1958.

DN³ Florin Marcu — Constant Maneca, *Dicţionar de neologisme*. Ediţia a treia. Bucureşti, 1978.

DOOM Academia R. S. România — Institutul de Lingvistică al Universităţii din Bucureşti, *Dicţionarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române*, Bucureşti, 1982.

FC Academia R. S. România — Institutul de Lingvistică din Bucureşti, *Formarea cuvintelor în limba română*, Vol. I, *Compunerea*, Bucureşti, 1970; II, *Prefixele*, Bucureşti, 1978.

FD „Fonetică şi dialectologie". Academia R. S. România — Centrul de Cercetări Fonetice şi Dialectale. Vol. I—IX, 1958—1975.

GLR Academia R. S. România, *Gramatica limbii române*. Vol. I—II. Bucureşti. GLR¹ = ediţia I, 1954. GLR² = ediţia a II-a, tiraj nou, 1966.

ÎO Academia R. S. România — Institutul de Lingvistică din Bucureşti, *Îndreptar ortografic, ortoepic şi de punctuaţie*. Ediţia a treia, Bucureşti, 1971; ediţia a IV-a, Bucureşti, 1983.

LL „Limbă şi literatură". Societatea de Ştiinţe Filologice din R. S. România". 1955 —.

LLR „Limba şi literatura română". Revistă trimestrială pentru elevi. Societatea de Ştiinţe Filologice din R. S. România. 1972 —.

LR „Limba română". Academia R. S. România. 1952 —.

MDE *Mic dicţionar enciclopedic*. Bucureşti. Ediţia I 1972; ediţia a II-a 1978.

PN „Presa noastră". Consiliul Ziariştilor din R. S. România. 1957 —.

RFRG „Revista de filologie romanică şi germanică". Academia R. P. Române — Subsecţia de Limbă şi Literatură. 1957—1963.

RRL „Revue roumaine de linguistique". Academia R. S. România. 1956 —.

SCL „Studii şi cercetări lingvistice". Academia R. S. România. 1950 —.

Scriban, D. August Scriban, *Dicţionaru limbii româneşti*. Iaşi, 1939.

SG *Studii de gramatică*. Academia R. P. Române — Institutul de Lingvistică din Bucureşti. Vol. I—III, 1956—1961.

SMFC *Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*. Academia R. S. România — Institutul de Lingvistică din Bucureşti. Vol. I—VI, 1959—1972.

StUBB „Studia Universitatis Babeş-Bolyai. Series philologia". Cluj. 1956 —.

INDICE

de

cuvinte (forme), afixe și îmbinări

Tehnoredactor : MAGDALENA IACOB
Redactor : VERONICA GANĂ
Coperta de : EUGEN STOIAN

Bun de tipar : 4.V.1987.
Format : 16/70 × 100. Coli de tipar : 17,50.
C.Z. pentru biblioteci mari : 459—1; 459.085.3
C.Z. pentru biblioteci mici : 459—1

Tiparul executat sub comanda
Nr. 16 la
Întreprinderea Poligrafică
„13 Decembrie 1918",
str. Grigore Alexandrescu nr. 89-97
București,
Republica Socialistă România